

LAIETANIA

Estudis d'arqueologia i d'història

L'oppidum de Burriac

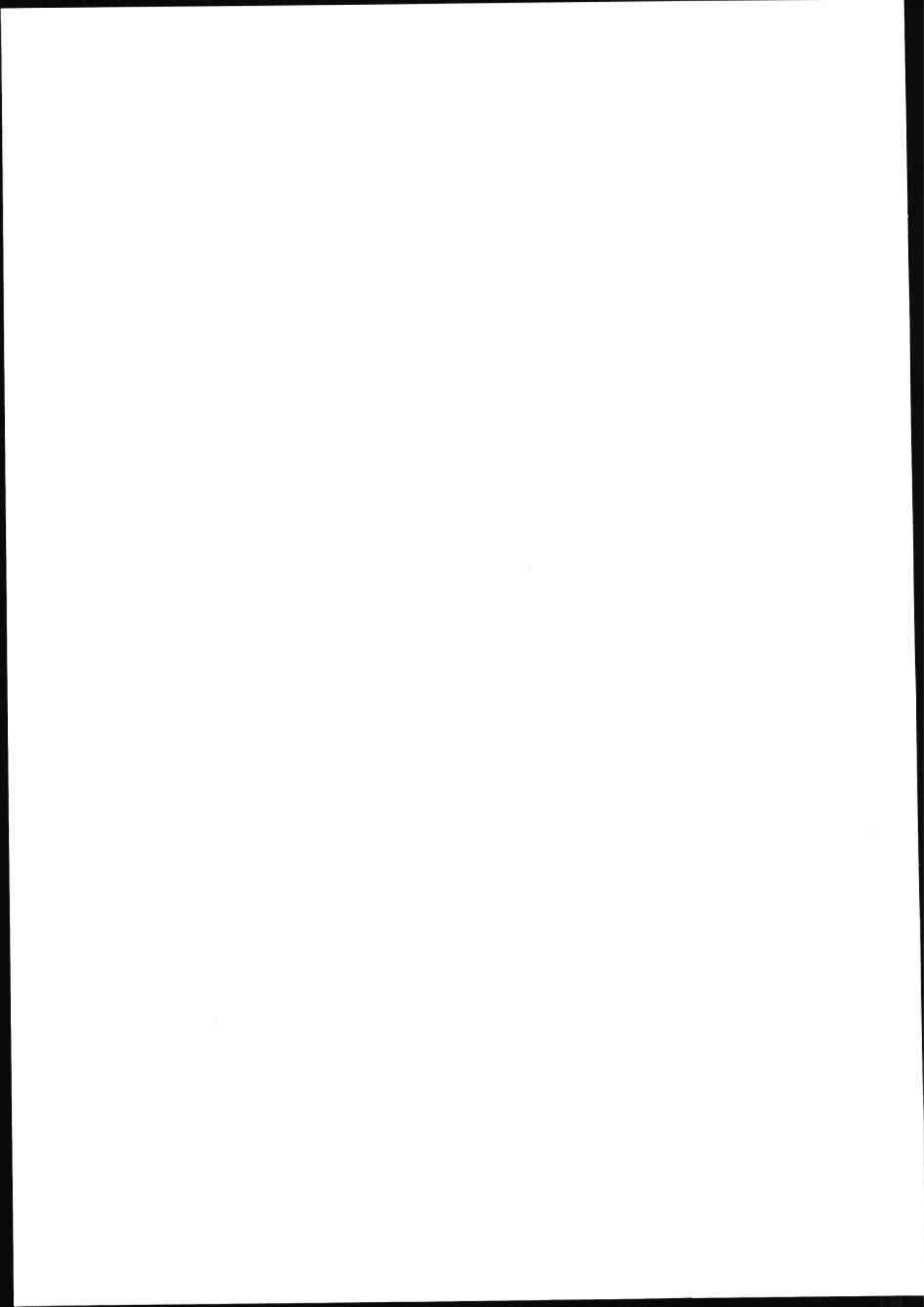
Centre del poder polític de la Laietània ibèrica

Dolors Zamora Moreno

LAIETANIA

Estudis d'arqueologia i d'història

LAIETANIA

Estudis d'arqueologia i d'història

L'oppidum de Burriac
Centre del poder polític de la Laietània ibèrica

Dolors Zamora Moreno

Museu de Mataró - Secció Arqueològica

Laietània 17, 2006-2007

MUSEU
DE MATARÓ

Consell de redacció de la revista LAIETANIA:

Director:

Joaquim Pera Isern

Vocals:

Immaculada Bassols Fernández

Xabier Gela Espin

Josep Antoni Cerdà Mellado

Joan Francesc Clariama Roig

Carles Martí García

Jaume Pujol del Hornó

Carme Puerta López

Víctor Revilla Calvo

Secretari:

Joaquim García Roselló

Edita: Patronat Municipal de Cultura de Mataró - Museu de Mataró

© dels textos i fotografies: els autors

Disseny de col·lecció: Carles Soriano Blasco

Maquetació: Factoria de Marketing i Comunicació, S.L.

Correctora lingüística: Maite Bonora de Sans

Fotografia de portada: Arxiu Àrea d'Intervenció Arqueològica

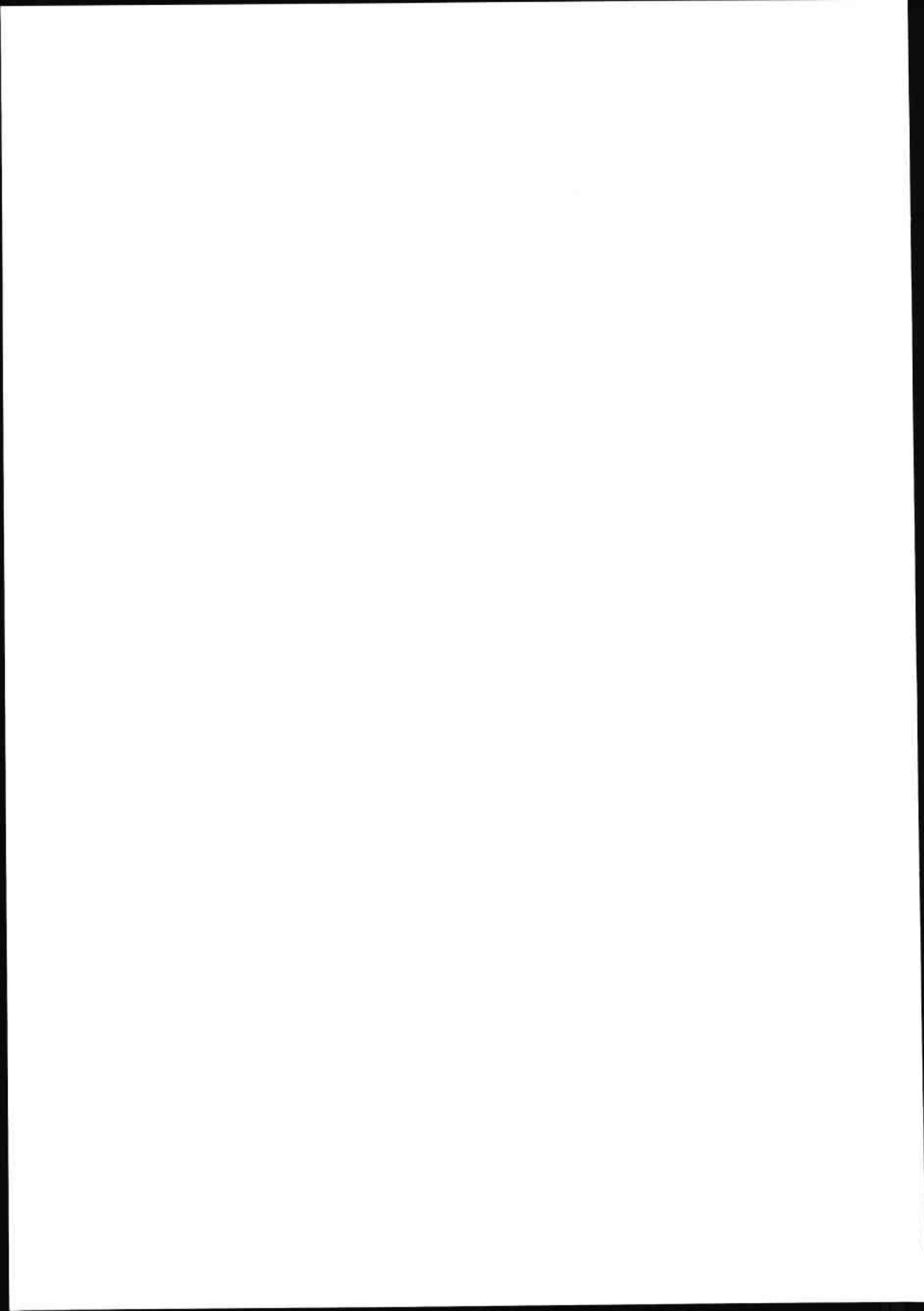
Dibuix de portada: Jordi Arenas Clavell

Impressió: Imgesa

ISSN: 0212 - 8985

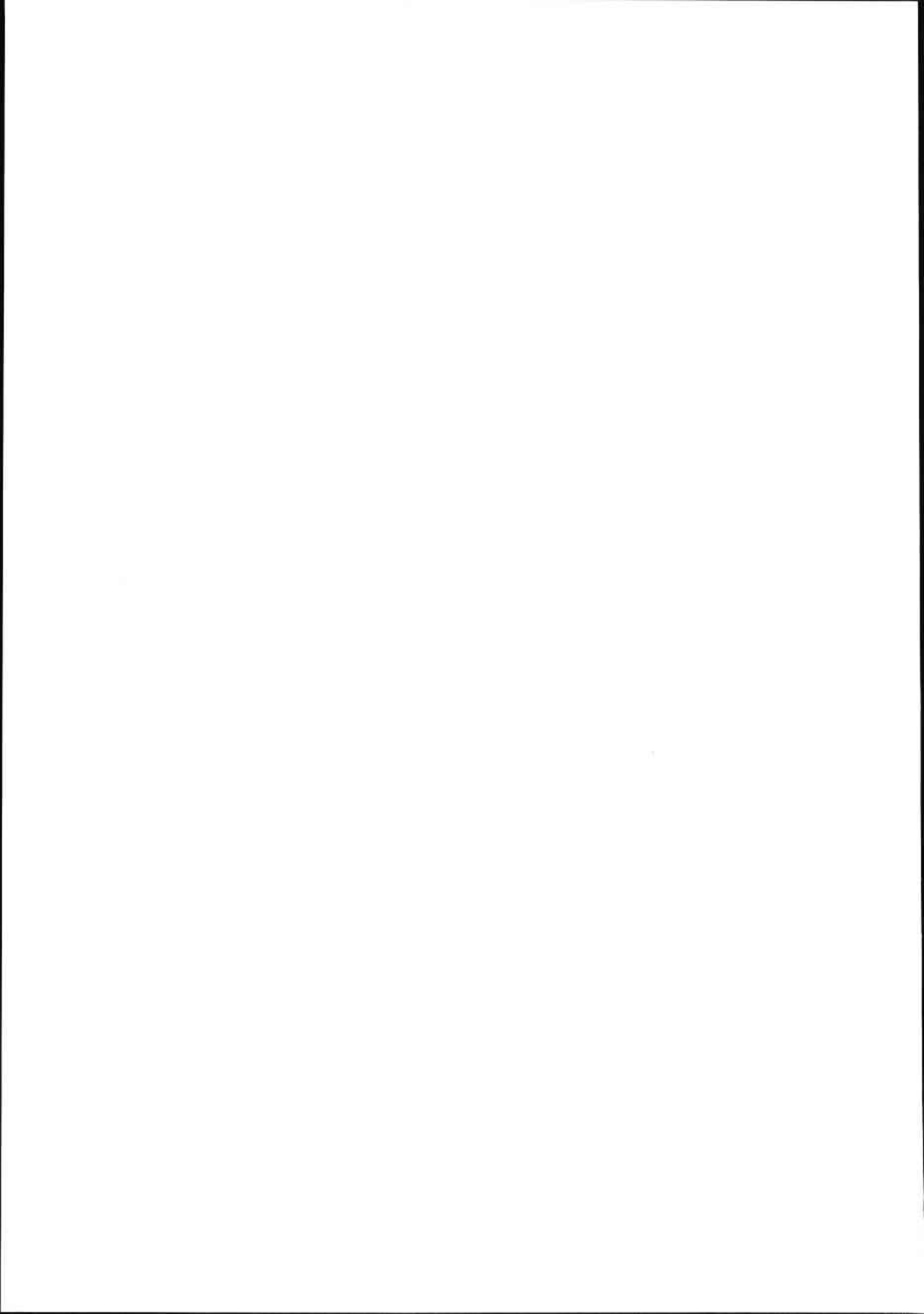
Dipòsit Legal: B-23351-2003

El coneixement que avui en tenim, tot i que limitat, de la particular història dels ibers que habitaren Burriac es deu a l'esforç, la dedicació i l'entusiasme de moltes persones, entre les quals vull destacar molt especialment, en Jaume Lladó, Marià Ribas, Josep Barberà i Ricard Pascual. A ells dedico aquest treball.

ÍNDEX

Pròleg	11
Presentació.....	15
Metodologia de treball.....	19
El marc geogràfic.....	23
Història de la investigació.....	25
<i>L'oppidum</i> de Burriac.....	31
- Els sistemes defensius del sector oriental.....	31
- Campanya de Jaume Lladó. Les habitacions núm. I-IX.....	34
- Campanyes de Marià Ribas. Les habitacions núm. 1 a 30.....	40
- Campanya del Dr. Joan Maluquer de Motes.....	83
- Campanyes de Josep Barberà i Ricard Pascual.....	88
"L'edifici públic".....	88
El magatzem de <i>dolia</i> (habitacions núm. 34 i 35).....	97
- Campanya de 1972. Les habitacions núm. 36 i 37.....	112
- Campanya de 1981. Les sitges núm. 36 i 37.....	115
- Campanya de 1983.....	126
Les habitacions de can Gaspar.....	126
El dipòsit del sector occidental.....	132
- Campanya de 1984.....	149
Les estructures del sector occidental.....	149
Les habitacions del sector central.....	195
- Campanya de 1991. La porta sud i la muralla meridional.....	252
- Altres troballes.....	264
- Material sense context.....	265
- Consideracions finals.....	281
Valoració i interpretació global del jaciment.....	281
Els materials d'importació. Anàlisi diacrònica.....	288
Burriac i el seu territori més proper: la vall de Cabrera de Mar.....	305
Els laietans, un estat emergent.....	323
Bibliografia.....	353
Resumen.....	363
Annex. Les monedes trobades en el poblat ibèric de Burriac, Cabrera de Mar.....	369
Resumen.....	417
Normes per a la presentació d'originals de la revista <i>Laietania</i> , del Museu de Mataró.....	419

Pròleg

Com a persona que ha dedicat la major part de la seva activitat de recerca a l'estudi del món ibèric, és per a mi una gran satisfacció poder redactar el pròleg d'aquest llibre, que constitueix una aportació molt important al coneixement d'aquesta gran cultura de la Mediterrània antiga.

Burriac i el conjunt de jaciments que s'hi relacionen són amb tota evidència, un element clau per a la comprensió del poblament del període ibèric a la costa central de Catalunya. Per les dimensions, per la complexitat del sistema de defensa, per la presència a la rodalia immediata de l'única necròpoli coneguda a la zona, pel nombre i varietat dels materials d'importació que ha lliurat, Burriac sembla haver tingut un paper central en l'organització política d'un territori important, que és possible identificar amb el que les fonts antigues atribueixen als laietans. Tot porta, doncs, a pensar que Burriac va tenir en aquest espai geogràfic un paper de capitalitat similar al que Ullastret, Tarragona o Sant Miquel de Lliria van desenvolupar, respectivament, a la Indigècia, la Cessetània i l'Edetània. La importància del lloc és, per tant, evident.

Dit això, són encara moltes les incògnites relatives a aquest jaciment. L'estudi modèlic fet per la doctora Zamora, que recull amb tot detall el conjunt de la documentació disponible sobre totes i cadascuna de les intervencions realitzades al poblat des dels primers treballs, a principi dels anys cinquanta, revela ben clarament la migradesa d'aquest coneixement. N'hi hauria prou d'indicar que, seguint les dades de l'autora, la superfície excavada és només lleugerament superior a l'1% del total, i que correspon únicament a una desena de construccions. Cal afegir, a més, que la major part de les estructures conegudes es daten en la fase més avançada, d'època tardorepublicana, de manera que l'aspecte que podia tenir l'assentament abans de la conquesta romana ens és molt mal conegut. Fins i tot la datació de la muralla oriental és encara del tot incerta, de manera que no sabem en quin o quins moments va constituir el límit físic de la població.

Aquesta situació és particularment lamentable si es té en compte que, a diferència d'altres assentaments de característiques similars, com Tarragona, Burriac no va tenir continuïtat d'ocupació després de l'abandonament del lloc, a mitjan segle I aC, de manera que la informació que pot donar-nos és potencialment extraordinària. I a tot això cal afegir encara que els treballs

d'excavació duts a terme no són el resultat d'un projecte únic i coherent, sinó d'intervencions esporàdiques durant mig segle per part d'equips diversos, que els resultats d'aquestes intervencions no sempre han estat divulgats, i que, quan n'hi ha publicacions, són de qualitat molt variable.

No és aquest el lloc per entrar en les causes d'aquesta situació –el lector en trobarà una bona explicació en el capítol corresponent d'aquest llibre–, però sí per assenyalar fins a quin punt és lamentable i incomprensible –en termes científics– que un dels jaciments més importants del país romanquí encara, prop de cent anys després del seu descobriment, pràcticament intocat. No cal dir que aquestes circumstàncies fan encara més valuós el treball fet per la doctora Zamora, que ha tingut la constància d'analitzar tota la documentació existent sobre el jaciment, incloent-hi els diaris de Marià Ribas, d'organitzar tota aquesta informació i de presentar, per primera vegada, un estat de la qüestió coherent, que inclou una magnífica planimetria de conjunt.

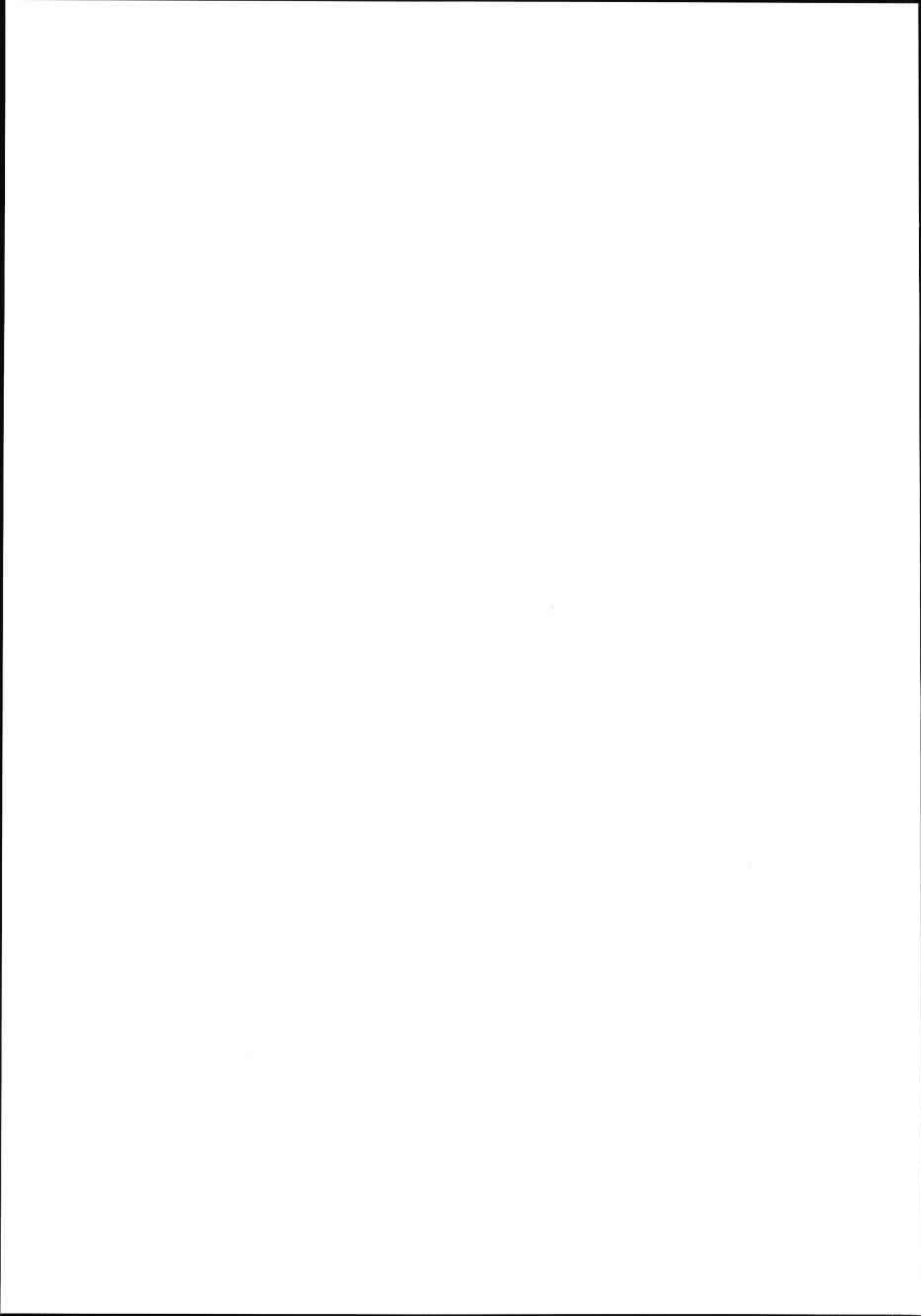
El treball de la doctora Zamora és, però, molt més que Burriac. Al capítol de les conclusions, amb molt bon criteri, l'autora ha optat per incloure en el seu treball l'anàlisi d'un espai periurbà sense el coneixement del qual es fa del tot impossible comprendre la naturalesa d'aquesta i d'altres ciutats ibèriques, tal com mostra el cas d'Ullastret, estudiat en aquests darrers anys. Sense aquesta informació no hauria estat possible entendre plenament les funcions de Burriac com un gran centre d'acumulació d'excedents, com un nucli religiós i com un element clau en la geografia simbòlica de l'espai laietà. També en aquest sentit, doncs, ens trobem davant d'un treball modèlic.

Esperem que, més enllà de la important aportació que representa al coneixement del món ibèric, aquest treball sigui també un punt de partença que esperoni el desenvolupament de projectes de recerca en el conjunt del complex arqueològic de Burriac i el seu entorn, ja que aquesta és sens dubte la tasca prioritària per al desenvolupament del nostre coneixement sobre l'antiga Laietània, tal com recordàvem, fa una quinzena d'anys en el pròleg a un altre treball important per a la nostra arqueologia ibèrica, la publicació de la necròpoli del Turó dels Dos Pins. La tasca arqueològica bàsica per fer-ho possible ja està completada amb aquest llibre; la resta és responsabilitat de diferents entitats i col·lectius (arqueòlegs, administracions, universitats, ciutadans privats propietaris), i els resultats d'aquí

a uns quants anys seran un bon indicatiu de la qualitat de país que hem estat capaços d'assolir.

No he de cloure aquestes ratlles sense felicitar l'autora, la doctora Zamora, pel seu esperit de treball, la seva constància i el seu afany de superació, i també, evidentment, per la preparació que acredita com a investigadora –cal no oblidar que aquest llibre és part d'una tesi doctoral–, en la qual vull creure que ha tingut algun paper el seu pas per la Universitat de Barcelona.

Joan Sanmartí Grego
Catedràtic d'Arqueologia
Facultat de Geografia i Història
Universitat de Barcelona

Presentació

El professor Miquel Tarradell es referia als ibers, en l'obra *Les arrels de Catalunya*, com la diversitat d'una unitat. Una definició encertada que sempre hem tingut present i ens ha guiat quan hem encarat el treball que ara presentem. Formant part d'aquesta diversitat cultural que entenem com a ibers, trobem els laietans, tot i que, a criteri del mateix autor, l'iberisme al nord de l'Ebre pogués semblar un fenomen postís.

L'estudi que presentem és un capítol, segurament un dels més notoris, d'una tesi doctoral, llegida i defensada ara farà poc més d'un any a la Universitat de Barcelona. La tesi, dirigida pel catedràtic d'arqueologia Dr. Joan Sanmartí, analitzava una de les àrees laietanes, la de la vall de Cabrera de Mar, que més informació ha proporcionat durant anys sobre aquesta ètnia ibera del nord-est peninsular. El treball que ara es publica se centra en el jaciment arqueològic de Burriac, que en el seu moment esdevingué l'*oppidum* de major extensió de la Laietània.

La gestació d'aquest estudi s'inicià al principi dels anys noranta del segle passat quan, des del llavors Museu Comarcal del Maresme-Mataró, es van dur a terme una sèrie d'excavacions programades en el jaciment ibèric del Turó dels Dos Pins, dirigides per mi mateixa i per Joaquim Garcia Roselló. Pocs anys abans s'havia trobat en aquest jaciment també la segona necròpolis del període ibèric ple localitzada fins llavors a la Laietània, la qual cosa seguia posant

de manifest la importància de la vall de Cabrera de Mar. La transcendència de les troballes era gran, no només per l'espectacularitat d'algunes d'aquestes, sinó també per les seves característiques, ja que per primera vegada s'interpretaven algunes d'aquestes restes com les d'uns petits assentaments rurals dispersos, els quals, sens dubte, calia associar a un nucli de població més gran, el de Burriac. El treball, doncs, pretén ser un estudi acurat i exhaustiu, des de diversos aspectes, de la particular història de la comunitat que residí en un dels enclaus més significatius dels laietans.

La comesa més feixuga del treball ha estat sens dubte l'anàlisi i l'estudi detallat de totes i de cada una de les diferents campanyes d'actuació que s'han succeït al jaciment, paradoxalment en cap cas degudes a l'acció planificada dins d'un projecte de recerca. Cada una de les campanyes té unes característiques pròpies i específiques, la suma de les quals permet obtenir una visió global de l'evolució del jaciment al llarg dels segles en els quals centrem l'estudi –segles VI-I aC. En conseqüència, una de les empreses més laborioses ha estat el reestudi de les diferents campanyes, la majoria antigues, raó per la qual la informació disponible ha estat parcial, incompleta i, en ocasions, metodològicament no massa correcta. Les intervencions més recents –a partir del final de la dècada dels seixanta– ja disposaven de registres acurats, si més no suficients, per poder encarar l'estudi del jaciment.

Burriac és certament el jaciment més emblemàtic de la vall, alhora que el més infortunat, dissortat i el gran oblidat. La seva importància supera l'àmbit municipal de Cabrera de Mar, i tot i així no ha estat possible ser atès en les necessitats més mínimes –protecció, recerca i foment– per les administracions competents. Només per posar algun exemple, hem de denunciar que hores d'ara, després de dues incoacions d'expedient per ser declarat Bé Cultural d'Interès Nacional –el mínim que és mereix–, encara no gaudeix d'aquesta protecció legal, i que des de l'any 1983 no ha estat objecte d'una intervenció arqueològica emmarcada en un projecte de recerca. Massa freqüentment, per fortuna, han estat persones o col·lectius al marge de les administracions o de les institucions acadèmiques les que han mantingut l'interès perquè es conegués, i les que han evitat episodis que en podien haver malmetès irreparablement la seva conservació com un dels monuments més singulars i notables del patrimoni arqueològic català. És en aquest punt que entenem que cal valorar les continuades, decisives, comprometedores i encomiables actuacions que, des de tots els aspectes, durant anys van efectuar persones i institucions mataronines, entre les quals no podem deixar de mencionar la voluntat i dedicació de Marià Ribas, de Jaume Lladó, de Josep Barberà i Ricard Pascual i de les persones que hi col·laboraren i, més tard, de la Secció Arqueològica del Museu de Mataró.

En aquest sentit, entenem que el nostre treball, modestament, no només pretén ser un estudi de la realitat arqueològica del jaciment sinó, a més, un punt d'informació i, potser, de partida per quan s'endegui i s'afrontin de manera seriosa, responsable i esperem que definitiva les actuacions que permetin recuperar, dignificar i difondre la importància d'un nucli de poblament que durant molts segles fou el centre urbà més important d'aquestes contrades del nostre país.

És obvi, doncs, que la finalitat d'aquests estudi no ha estat només actualitzar les dades de què fins al moment es disposen sobre el jaciment, cosa que calia fer, sinó també esdevenir un punt de partida per a futures actuacions i recerques que afectin aquest jaciment, clau per a la comprensió del món ibèric laietà en general. Certament, la quantitat i en general la qualitat de les dades disponibles actualment permeten, a part d'exposar l'estat de la qüestió, obrir i suggerir noves línies de recerca, plantejar noves hipòtesis de treball i formular algun que altre model teòric, que, en definitiva, puguin engrescar nous investigadors a continuar cercant el coneixement d'aquest període històric.

Desitgem, doncs, que futures intervencions arqueològiques en el jaciment garanteixin una continuïtat i una rigorositat d'actuacions, les quals, inevitablement, s'hauran de concretar en ambiciosos projectes

de recerca, forçosament en col·laboració amb altres institucions científiques del país, per tal d'avançar en l'estudi del món ibèric laietà.

És de rigor, perquè no seria just ni honorat, acabar aquest apartat introductorí mostrant el nostre agraïment i reconeixement a totes aquelles persones, institucions i administracions que, d'una manera o d'altra, han fet possible aquest treball o hi han col·laborat.

El nostre primer agraïment, sens dubte, ha de ser per al Museu de Mataró, que ha posat a la nostra disposició, amb tota mena de facilitats i bona predisposició, tota la informació i materials que custodia en els seus arxius i magatzems. Al seu director, Carles Marfà, i a la seva conservadora, Àngels Soler, pel seu interès, recolzament i ànims perquè aquest treball arribés a bon port, el mateix desig que també han demostrat tots els amics i col·legues de la Secció Arqueològica del Museu de Mataró. Entre aquests molt especialment cal reconèixer l'ajut en aspectes de classificació, orientacions i assessorament als companys Jaume Pujol, Carles Martí, Xabier Cela, Josep Anton Cerdà. A Jaume Turà, Josep Garrido, Isabel Parra i Manoli Acebo, la seva mestria a restaurar el material arqueològic, i a Antoni Roca, Joaquim Sarlat i Robert Leonart, haver estat els primers en elaborar un plànol topogràfic de Burriac, que ha estat la base de la cartografia digitalitzada que presentem en aquest treball. També a Vanessa Muñoz i Marc Bosch la seva participació en la digitalització dels dibuixos del material arqueològic.

També són d'agrair les facilitats i predisposició que en tot moment ens ha mostrat l'Ajuntament de Cabrera de Mar, en especial de l'arqueòleg municipal Albert Martín, així com de l'Àrea d'Intervenció Arqueològica del Patronat Municipal de Cultura-Ajuntament de Mataró, al cap de la qual hi ha Joaquim García, i del llavors Servei d'Arqueologia de la Generalitat de Catalunya, en particular a l'arqueòleg territorial Antoni Caballé i Lluís Sant, a qui debem els dibuixos de la planimetria de la campanya de 1984 de Burriac.

Sense ànim de descuidar-nos ningú, entenem que cal tenir una recordança als col·legues que han dirigit les diferents excavacions en els jaciments de la vall de Cabrera de Mar, per la bona feina i l'interès a procurar investigar, difondre i, sobretot, per l'estima que han demostrat al patrimoni arqueològic d'aquest indret tan important com singular de la vall de Cabrera de Mar. Són en Jaume Lladó, Marià Ribas, Joan Maluquer de Motes, Josep Barberà, Ricard Pascual, Joan Bonamusa, Joaquim García, Jordi Miró, Jaume Pujol, Francesc Burjacs, Núria Benito, Josep Maria Defaus, Maria del Mar Espadaler, Mercè Mo-

lina, Antoni Caballé, Ramon Coll, Joan Bantús, David Farell, Marianna Pérez-Sala i Albert Martín. Molt especialment volem recordar Rafael Esteban Salvador, dissortadament traspasat, infatigable defensor del patrimoni arqueològic de Cabrera de Mar.

El nostre agraïment també a Maria Ribas, filla del malaurat Marià Ribas, que ens ha permès l'accés a l'arxiu personal per poder consultar els diaris d'excavació del seu pare, una documentació sense la qual hauria estat impossible refer, entre d'altres coses, el plànol topogràfic del jaciment de Burriac.

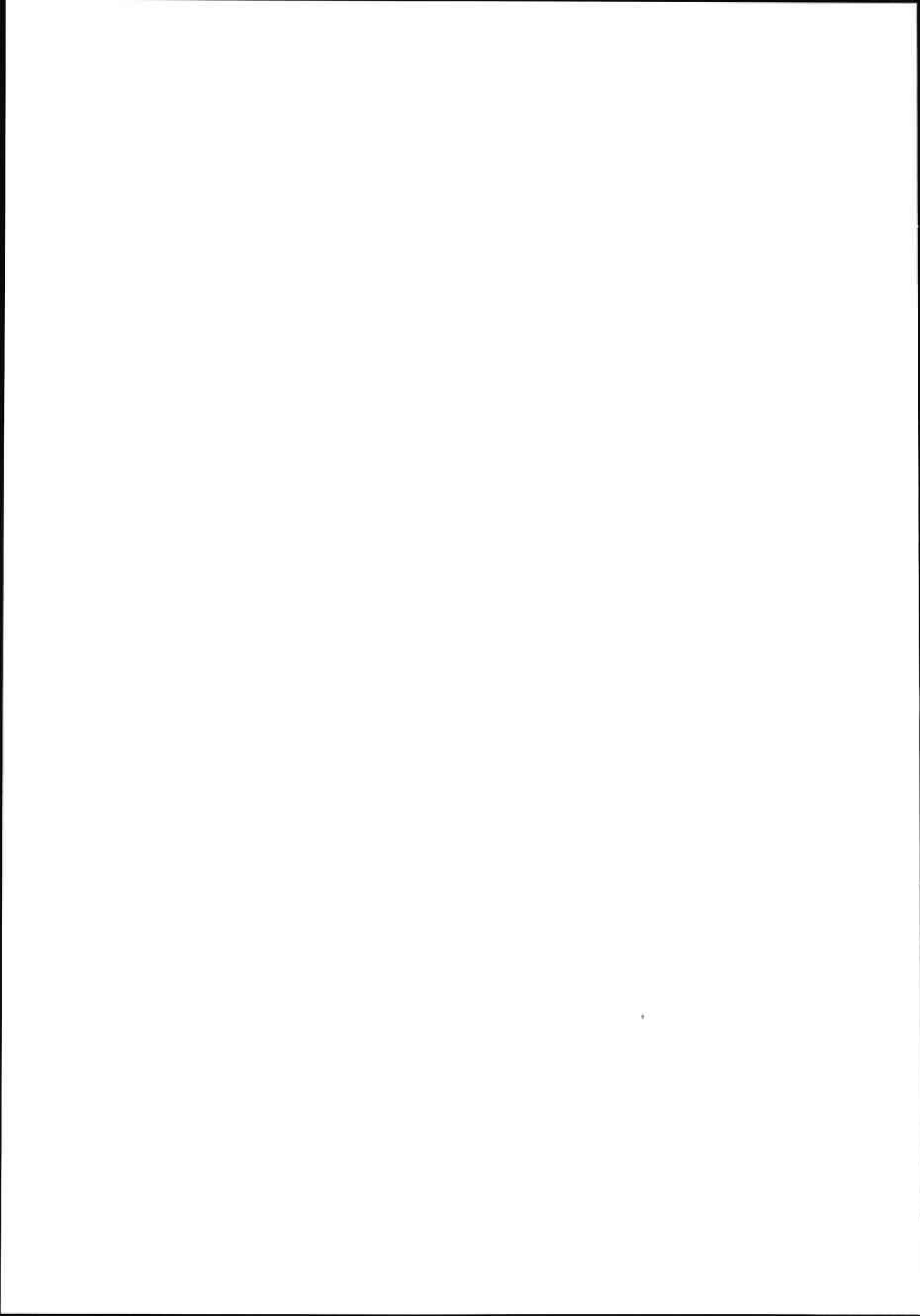
Molt especialment voldríem dedicar un record sentit i emotiu al bon amic Josep Barberà, que malauradament ja no és entre nosaltres. Va ser una gran ajuda per mi, no només pels seus ànims per a la realització d'aquest estudi, sinó també perquè va tenir l'amabilitat d'explicar-me i aclarir-me dubtes sobre exca-

vacions dirigides per ell. Foren moments compartits entre dos amics amb un interès comú. Totes les bones estones viscudes amb ell es mantindran per sempre en el meu record.

Amb un especial afecte haig d'agrair al meu marit Joaquim García Roselló, no només els consells i ajuda a l'hora d'aclarir dubtes, sinó també la paciència i comprensió durant tot el temps que he trigat a realitzar aquest treball, i a en Martí, per haver tingut paciència també amb una mare que, segons ell, sempre estava fent deures a l'ordinador.

Finalment, i no perquè sigui obligat, que ho és, vull reconèixer el mestratge del Dr. Joan Sanmartí, director d'aquest treball, per la paciència, dedicació, assessorament i supervisió i per permetre'm disposar dels seus coneixements i amistat i compartir-los, en qualsevol moment.

Metodologia de treball

Aquest treball té la metodologia arqueològica com a principal eina bàsica d'on s'han extret les dades que, un cop tractades, ens han permès la interpretació històrica. És, per tant, un estudi fonamentalment arqueològic que pretén refer, en la mesura del possible, l'evolució del poblament ibèric de Burriac des del segle VI aC fins al segle I aC.

El primer i segon capítols són introductoris. En el primer se situa la vall des del punt de vista geogràfic i se'n relacionen les característiques geomorfològiques, climàtiques i de vegetació. En el segon, es fa un repàs de la història de la investigació. El tercer capítol comprèn l'estudi de la documentació, tant de l'escrita com de l'arqueològica, la darrera de les quals és la més exhaustiva, ja que és on es relacionen i s'estudien totes les campanyes d'excavació que s'han realitzat en el jaciment fins al moment.

Cada una de les campanyes ha estat estudiada seguint uns criteris i un esquema idèntics, elaborats per donar uniformitat i coherència a la presentació dels resultats. La font d'informació bàsica han estat les memòries redactades de cada una de les intervencions i les publicacions efectuades sobre aquest jaciment, les quals s'han revisat amb detall i visió crítica, i s'hi ha modificat, quan ha calgut i ha estat possible, el registre arqueològic. D'igual manera s'ha comprovat tot el material arqueològic inventariat, que s'ha revisat, catalogat i adequat a les ti-

pologies de classificació més actuals. La presentació de cada excavació consta d'una breu introducció on es mostren les dades bàsiques, tant de situació com administratives. Segueix un apartat on s'analitzen el registre arqueològic i els materials per tal d'establir les fases corresponents i la cronologia de cada una d'aquestes fases. Darrera de cada capítol, i sempre que ha estat possible localitzar-la, s'ha indicat la documentació gràfica. També consten la planimetria del jaciment i el dibuix del material classificat. Advertim, però, que no sempre hem tingut accés als materials ni s'ha trobat documentació gràfica, la qual cosa indiquem en cada un dels capítols corresponents.

A continuació, es fa una proposta sobre l'evolució del jaciment. Finalment, contextualitzem el jaciment en el conjunt del poblament de la vall de Cabrera de Mar, i aquesta en el marc de l'ètnia dels laietans, i exposem una proposta interpretativa de la complexa organització territorial i política, i una valoració de la importància de la vall de Cabrera dins d'aquesta comunitat.

Des del moment que entenem que en aquest treball l'estudi del territori havia d'ésser un dels aspectes bàsics que s'havien de tractar, hem tingut especial preocupació, interès i cura de treballar amb una bona cartografia actual i detallada, bé partint de la que ja existeix o bé elaborant-la en cas que

no existís. Així, al final del treball presentem una planimetria rigorosa que té com a base la documentació cartogràfica de planejament urbanístic elaborada per l'Ajuntament de Cabrera de Mar, i que ens permet situar amb tota mena de detall els diferents jaciments que hem estudiat de la vall de Cabrera de Mar. També presentem una planimetria de detall del jaciment arqueològic de Burriac, objecte d'aquest treball, la qual s'ha hagut d'elaborar pràcticament de nou perquè no existia. La base d'aquest document cartogràfic ha estat un aixecament topogràfic fet l'any 1980 per la Secció Arqueològica del Museu de Mataró, el qual s'ha actualitzat i digitalitzat en format de CAD, amb la situació exacta de totes les restes conegudes de les diferents campanyes d'excavació que s'hi realitzaren des de l'any 1954, la primera excavació al poblat, fins al 1991, la darrera intervenció en el jaciment.

El treball no pretén ser només un estudi de la cultura material del període i molt menys de les produccions ceramològiques pròpies del moment. Tanmateix, en tant que l'arqueologia ha estat la principal font documental i la fixació de cronologies, el més concretes possibles, un dels objectius primordials, ha estat necessari identificar i catalogar una sèrie de produccions ceràmiques, sobretot d'importació d'altres zones de la península Ibèrica i de la Mediterrània, les quals aporten datacions menys o menys precises. Han estat, doncs, bàsicament la vaixel·la i les àmfors d'importació, els tipus ceràmics que s'han utilitzat per obtenir cronologies. Quan ha estat possible també s'han emprat altres materials de datació, com la numismàtica, malgrat l'escassetat de troballes en aquest sentit.

La vaixel·la de vernís negre ha estat el principal fòssil director utilitzat, ja que esdevé un tipus de material susceptible d'aportar cronologia. Per a la identificació de les diferents formes d'aquestes produccions hem utilitzat com a criteri bàsic la nomenclatura sistematitzada pel professor Nino Lamboglia l'any 1952 (Lamboglia 1952) i la de les successives aportacions que amb posterioritat han anat completant altres investigadors, perquè entenem que és la més senzilla de reconèixer, alhora que la més universalment acceptada. Quan la identificació tipològica segons la terminologia de Lamboglia no ha estat possible, hem recorregut a la classificació del professor J. P. Morel de l'any 1981 (Morel 1981).

Pel que fa a la terminologia emprada per a les produccions de les ceràmiques de vernís negre, hem utilitzat les més conegudes, com és el cas de les àtiques, taller de les Petites Estampilles i taller de Roses, campaniana A i campaniana C. Per les produccions dites de la campaniana B, del grup de la B, del cercle de la B o del tipus B, el més complex de sistematitzar,

ja que dins d'aquest terme s'engloben diverses produccions de diferents àrees de la península Itàlica, hem seguit, quan ha estat possible, la proposta de sistematització que es plantejà en la taula rodona que va tenir lloc a Empúries l'any 1998 (AAVV 2000). Així, el terme campaniana B el reservem exclusivament per a aquelles produccions originàries de l'àrea etrusca, focalitzades sobretot en la zona de Volterra, i acceptem la denominació tallers de Cales, amb les diferents variants, per a aquelles produccions –que són les més nombroses– originàries de l'àrea relacionada amb la colònia de Cales i, per extensió, del sud del Laci o nord de la Campania. Obviem, doncs, el terme B-oïde perquè considerem que és poc concret i susceptible de crear confusió.

A l'hora de denominar les formes, hem seguit la terminologia de Jordi Principal (Principal 1998), tret de la ceràmica àtica, per a la qual hem utilitzat la terminologia original grega.

Com a criteris bàsics per a les àmfors d'importació, hem utilitzat, sempre que ha estat possible, les terminologies universals de referència, bé atenent als investigadors que les van sistematitzar: Dressel, Maña, Lamboglia, etc., bé atenent l'origen geogràfic de fabricació: massaliotes, gregues, púnicoebusitanes, Mediterrani central, àrea de l'estret de Gibraltar, grecoitàliques, itàliques, tripolitanes, sudhispàniques, etc. Hem procurat concretar-les quan s'ha aprofundit en el seu coneixement en recents estudis de referència obligada. Així, per exemple, hem catalogat les àmfors de producció del món púnic a partir dels estudis de Joan Ramon (Ramon 1995), encara que en aquest cas hem conservat també la terminologia més antiga quan ens referim a les àmfors ebusitanes perquè considerem que és molt clara (Ramon 1991), o les grecoitàliques a partir dels treballs de Lyding Will (Lyding Will 1982).

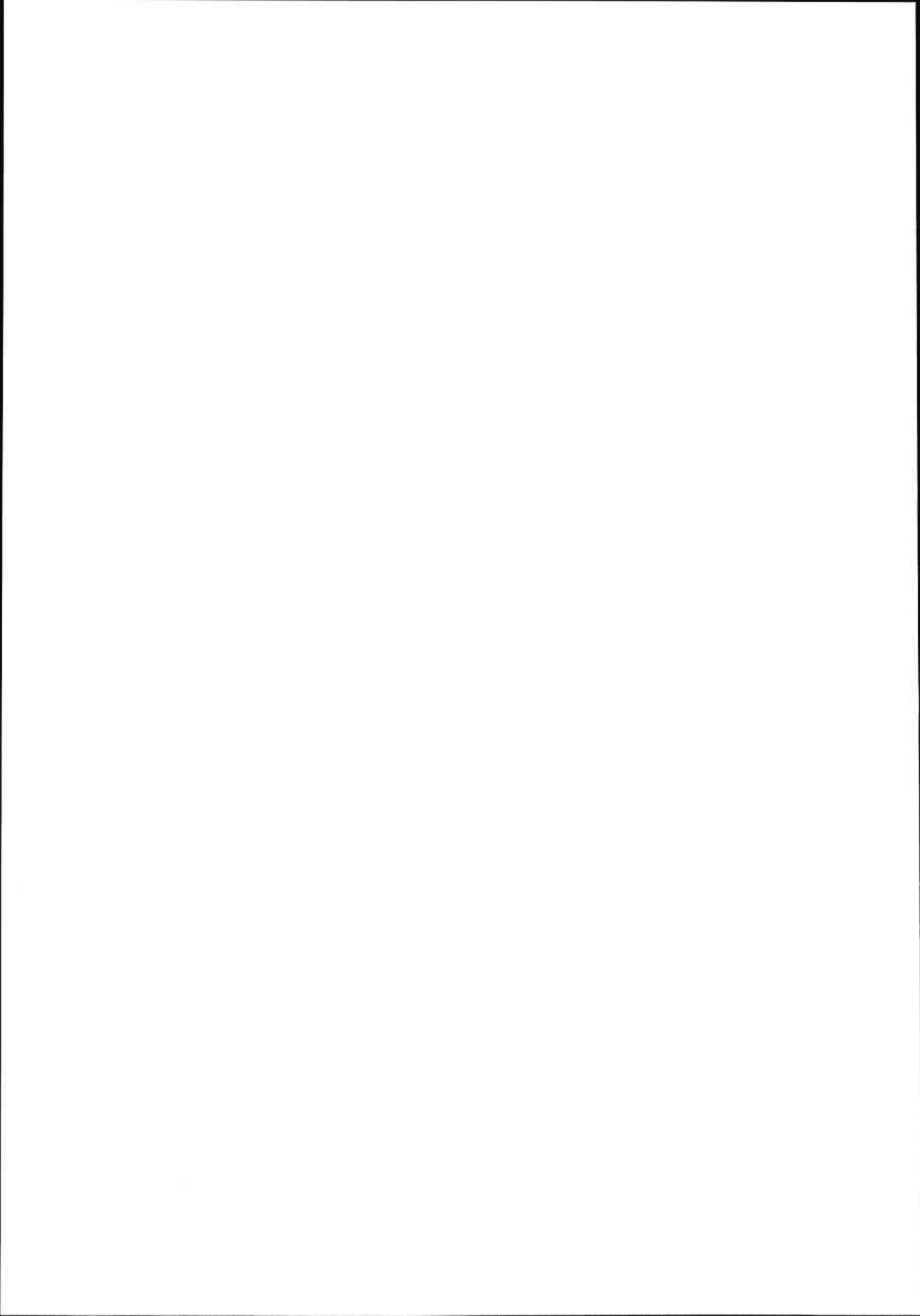
Les ceràmiques de cuina d'origen púnic han estat classificades segons les terminologies de Lancel (Lancel 1967), Joan Ramon (Ramon 1991) o Víctor Guerrero (Guerrero 1996). Els gots de les produccions de les Parets Fines han estat catalogats segons la nomenclatura proposada per Françoise Mayet (Mayet 1975) i completades amb els estudis de M. Teresa Marabini (Marabini 1973). Les ceràmiques de cuina d'origen itàlic s'han classificat segons els treballs de Mercedes Vegas (Vegas 1973), complementats pels de Carmen Aguarod (Aguarod 1991).

Pel que fa a la ceràmica ibèrica, l'hem diferenciada per la tècnica d'elaboració. Així hem distingit entre ceràmiques fetes amb el torn oxidades i grises, aquestes darreres obtingudes a partir de la cocció reductora, i la terrissa elaborada sense torn de terrisser, que identifiquem com a feta a mà.

L'abundant material arqueològic d'importació trobat ens ha permès obtenir una visió global i diacrònica de l'evolució dels materials d'importació des del final del segle IV aC fins a la primera meitat del segle I aC. Per aquesta raó, sense pretendre efectuar un estudi ceramològic aprofundit, entenem que disposem de suficient nombre de peces ceràmiques per poder presentar un panorama de fàcies de cultura material d'aquest període, que creiem que pot ser represen-

tatiu i de referència per a altres jaciments o zones del món ibèric que abastin aquesta cronologia. Hem emprat per a totes les quantificacions dels conjunts ceràmics, la comptabilitat dels fragments amb forma majoritaris –vores o bases– expressada en el número mínim d'individus (NMI), segons criteris i pautes definides en el protocol establert a la taula rodona celebrada l'any 1998 a Glux-en-Glenne (Arcelin, Truffeau 1998).

El marc geogràfic

El jaciment arqueològic de Burriac està situat dins de l'àmbit geogràfic que es coneix com a vall de Cabrera de Mar, situada en el terme municipal d'aquesta població, en la zona central de la comarca del Maresme. Cabrera de Mar limita amb Vilassar de Mar per la banda de ponent, Mataró per la de llevant, Cabrils pel costat NO i Argentona al nord. El nucli urbà està just on la vall de la part alta connecta amb la plana litoral, té 9,05 km² i està a uns 29 km de Barcelona, a 4,5 km de Mataró, i dista uns 3 km del mar. La façana litoral de Cabrera de Mar té 2,30 km d'amplada

Aquesta vall s'estructura a partir de tres muntanyes principals: el Montcabrer (312 m), amb la prolongació fins al turó de l'Infern (317 m), Burriac (392 m) i el turó dels Oriols (322 m). Aquests tres elements orogràfics delimiten una vall en forma de semicercle, tancada per la part nord i oberta vers la plana marítima, situada entre els 100 i 200 metres d'altitud. La capçalera de la vall és la muntanya de Burriac, un batòlit de granit de forma cònica. Aquestes tres elevacions, que formen part de la Serralada Litoral, tenen una base geològica granítica d'origen tectònic que pertany al sistema de relleu hercinià. El granit és una roca fàcilment erosionable, bàsicament per l'aigua que actua intensament sobre els faldespats i desfà la roca originant un tipus de sòl arenós conegut com sauló. Són també de fort pendent, la qual cosa facilita l'erosió i el transport dels sediments cap a zones de cotes més baixes, on progressivament

s'han anat dipositant. Juntament amb l'acció erosiva de les diferents rieres que s'han format a la zona, s'ha configurat l'àmbit geogràfic que es coneix com la vall de Cabrera de Mar.

La vall està erosionada a cada banda per sengles rieres, eixutes la major part de l'any, la de Sant Feliu a l'est i la de Cabrera a l'oest, que es troben a l'entrada del poble tot formant-ne una de sola que desguassa al mar. La part baixa del terme municipal correspon a la zona de marina o plana litoral.

El clima de la zona és típicament mediterrani. Aquest tipus climàtic sec o subhúmit està caracteritzat per una pluviometria estacional compresa entre 200 i 500 mm anuals, amb pluges esporàdiques i intenses concentrades en curts períodes de temps. Com a conseqüència d'aquest fet, es forma una vegetació xerofítica que necessita una major superfície d'aprovisionament d'aigües, i presenta fulles espinoses i perennes, que fan que les restes es degradin malament i tinguin escàs valor humífer per als sòls, la qual cosa origina una degradació de la coberta vegetal.

Actualment, la vegetació de la zona s'inclou, des d'un punt de vista biogeogràfic, dins la província boreomediterrània. Aquesta es caracteritza per una determinada aridesa que coincideix, generalment, amb les màximes temperatures a l'estiu. L'hivern no és excessivament fred, però sí humit. La muntanya de Burriac

està situada dins el domini climàtic de l'alzinar litoral (*Quercetum ilicis galloprovinciale*), que s'estén per les comarques marítimes entre el Rosselló i el Baix Ebre.

La vegetació actual que presenten aquestes muntanyes en el vessant marítim és ben diferent. Majoritàriament, la zona està coberta de brolles d'estepes i bruc boal (*Cisto-Sarothamnetum catalaunici subas rosmarinetosum*) amb pins (*Pinus halepensis* i *Pinus pinea*). La vegetació climàtica (alzinar i sureda) està reduïda a petites clapes a les obagues, fons de valls més humides i en llocs que foren difícils de conrear.

Aquesta situació és freqüent en indrets on l'acció de l'home i els incendis han fet desaparèixer la vegetació que li era pròpia, i han afavorit l'establiment de comunitats secundàries o transitòries (pinedes i brolles), bé per plantació (rotació de cultius de pins amb secà) o per manca de competència. No oblidem que fins al segle XIX en bona part d'aquests turons es conreava la vinya, cosa que propicià la construcció de terrasses i bancals i la destrucció de bona part de la vegetació autòctona. A mitjan segle passat, s'inicià de nou l'aforestació de la zona amb la plantació de pins, que va donar com a resultat la vegetació actual.

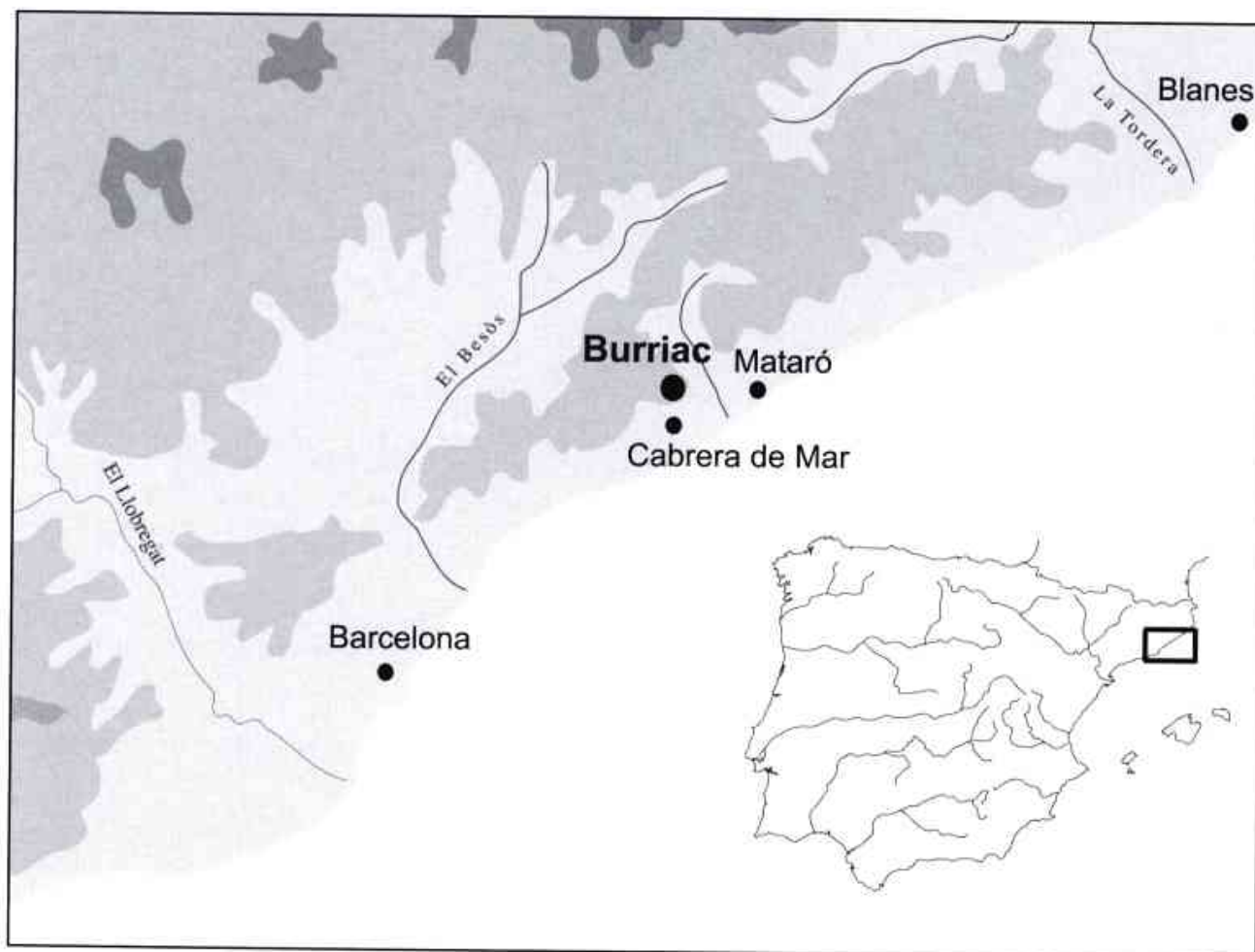

Figura 1. Situació geogràfica del jaciment.

Història de la investigació. La recerca arqueològica a Cabrera de Mar

Els primers testimonis

Les referències més antigues que es coneixen de troballes arqueològiques al terme municipal de Cabrera de Mar es remunten a l'any 1881, amb la descoberta i excavació de Joan Rubio de La Serna d'un nombre indeterminat de tombes d'època ibèrica en l'indret conegut com l'hort de Can Rodon, situat a la seva propietat.

Un informe, un expedient i alguns altres escassos documents referents a aquesta descoberta, datats el desembre de 1888, són l'única documentació que consta en els arxius de la Comisió de Antigüedades de la Real Academia de la Historia. (Remesal, Aguilera, Pons, 2000).

La descoberta d'aquesta necròpolis fou àmpliament difosa (Brunet 1885, Rubio de la Serna 1886, Rubio de la Serna 1887), fins que el 1888 es publicà la memòria de les troballes (Rubio de la Serna 1888). L'historiador contemporani i amic seu, Josep Maria Pellicer i Pagès, en féu un ampli comentari en la seva obra *Estudios Histórico-arqueológicos sobre Iluro* (Pellicer 1887).

També es féu ressò de la troballa el cronista Álvaro Verdaguer, qui publicà la notícia en el *Bulletí mensual de l'associació d'excursions catalana*, any VII, núm. 74 i

75, corresponent al novembre i desembre de l'any 1884. L'article era la crònica d'una excursió efectuada a les poblacions de Caldetes i Sant Andreu de Llavaneres i una visita a la col·lecció Rubio de la Serna (Pellicer 1887). L'any 1926, la vídua de J. Rubio de la Serna donà la col·lecció al Museu Arqueològic de Barcelona.

Tret d'aquest jaciment, J. M. Pellicer comenta diverses notícies d'altres troballes que se situen en el terme de la llavors Cabrera de Mataró. Així descriu amb minuciositat la descoberta d'un sarcòfag, a l'interior del qual hi havia un esquelet que tenia dipositada als peus una corona d'estany, trobat a "la part del Burriac que dona a l'establiment de Can Ballet". L'autor data aquest enterrament a l'inici de l'edat del bronze (Pellicer 1887).

També situa a la vall, al vessant de la muntanya de Sant Sebastià, les restes d'un hipotètic assentament palafític (Pellicer 1887).

Troballes més concretes i puntuals les referència a la propietat de la "casa Matheu", quan assimila els materials allí trobats amb els de Can Rodon i altres de romans, els quals interpreta que pertanyien a vil·les romanes. A l'anomenat pla de la Bona comenta que entre les vinyes es trobaven restes de murs i d'altres materials (Pellicer 1887).

Tanmateix, les restes més conegudes de la població i les que fins llavors havien originat més referències escrites –de tota mena– eren les runes del castell situat al cim de la muntanya de Burriac. Els primers estudis amb rigorositat científica de les restes del castell es degueren a l'historiador Francesc Carreras i Candi, qui en les seves anàlisis històriques s'allunyà dels corrents historiogràfics i visions romàntiques que havien caracteritzat referències anteriors.

A *Argentona històrica* (Carreras Candi 1891) exposava el resultat de les seves investigacions sobre la història d'aquesta vila, alhora que feia públiques les primeres dades sobre el passat feudal de la comarca, amb especial referència al castell de Burriac. L'any següent publicava *Pere Joan Ferrer, militar y senyor del Maresme* (Carreras Candi 1892), una biografia del darrer senyor feudal de Burriac. El 1908 Carreras Candi sintetitzà en un nou treball –*Lo castell de Burriac o de Sant Vicents. Excursió, història y tradicions* (Carreras Candi 1908)– els coneixements que fins llavors es tenien del castell de Burriac, i va aportar a més una gran quantitat de dades inèdites. En aquest treball també es presenta per primera vegada una completíssima planimetria del monument, que l'autor havia encarregat a l'arquitecte mataroní Emili Cabanyes i Rabassa.

L'*oppidum* ibèric de la muntanya de Burriac, un dels jaciments més emblemàtics del municipi, fou descobert per Lluís Bonet i Garí l'any 1916. Aquell mateix any, durant una excursió al jaciment, Josep Maria Puig i Cadafalch refermava la importància de la descoberta (Bonet 1979). El primer treball que es coneix sobre l'*oppidum* de Burriac fou publicat l'any 1924 per Joan Ribas i Bertran (Ribas 1924, Ribas 1977). L'any 1928 Serra Ràfols fa una recopilació del que es coneixia fins a llavors sobre l'*oppidum* en el seu llibre *Forma Conventus. Baetulo-Blanda* (Serra Ràfols 1928).

Els treballs de Marià Ribas i dels seus col·laboradors (1934-1969)

Els anys següents a la publicació d'aquell primer treball, Marià Ribas i Bertran, germà de l'autor, inicià la recerca en l'*oppidum* de Burriac i el seu entorn. Bàsicament féu treballs de prospecció, de descoberta i de desbrossament, de neteges puntuals i, sobretot, de documentació d'aquelles restes que eren visibles a la muntanya. La informació obtinguda la publicà exhaustivament l'any 1934 en *Origen i fets històrics de Mataró* (Ribas 1934), tot i que amb anterioritat havia realitzat altres treballs de més curt abast que donava a conèixer en notícies i altres publicacions locals (Ribas 1928; Ribas 1929 a; Ribas 1929 b; i Ribas 1931).

Fins al final de la dècada dels anys quaranta els treballs arqueològics realitzats en jaciments del terme municipal de Cabrera de Mar foren esporàdics i puntuals. Les escasses notícies referents a aquests treballs foren publicades a la revista *Museu* (Ribas 1948; Ribas 1948b; Ribas 1948c; Ribas 1949; i Lladó 1950). D'aquest període cal destacar l'excavació, l'any 1946, de tres sitges ibèriques en el turó dels Oriols (Ribas 1994). L'any 1948 Marià Ribas fou nomenat comissari d'excavacions arqueològiques a Mataró, la qual cosa li permeté fer els treballs arqueològics dins de la legalitat.

L'any 1949, la família Miralles, propietària de bona part dels terrenys situats al sector de llevant del jaciment, realitzà, sota la direcció tècnica de la Societat Catalana d'Estudis Històrics, uns treballs de descobriment i de neteja de les restes d'un bon tram de la muralla del sector oriental. Aquests treballs permeteren a Marià Ribas resseguir-la i documentar-la, ja que fins llavors havia estat tapada per les males herbes (Ribas 1952).

L'activitat de Marià Ribas al poblat continuà al llarg de l'any 1952, que, en col·laboració amb J. Lladó, realitzà una sèrie d'intenses prospeccions per tota la muntanya, reconeixent el terreny i documentant una gran quantitat de restes trobades en superfície.

El coneixement que fins llavors es tenia del poblat fou presentat de manera sintètica per Marià Ribas, en la publicació *El poblament d'Ilduro*, que fou guardonada amb el premi Rubió i Lluch de l'any 1949 (Ribas 1952).

Les primeres excavacions arqueològiques a l'*oppidum* de Burriac es desenvoluparen al llarg dels anys 1953 i 1954, sota la direcció de Jaume Lladó. Tot i que no es completà la intervenció arqueològica, va permetre documentar per primera vegada en extensió algunes habitacions en el sector central de l'*oppidum*, les quals foren numerades de l'I al X. També s'excavaren les sitges núm. 16 i 18 (Ribas 1964; Ribas, Lladó 1977-78).

L'any 1955 Jaume Lladó seguí efectuant treballs al poblat, llavors centrats en la neteja i consolidació d'una de les torres de defensa de la muralla oriental, al davant de la qual hi plantà dos xiprers, els quals hores d'ara són un punt de referència del jaciment.

El dia 6 de febrer del 1956 es constituí a Cabrera de Mar, a la finca de can Bartomeu, el Patronat del Poblat Ibèric d'Ilduro. Hi assistiren Joan de Calasanc Serra Ràfols –comissari provincial d'excavacions arqueològiques– Josep M. Padrós –secretari de la comissaria provincial–, el marquès de Barberà i de la Manresana, l'alcalde de Cabrera de Mar, Marià

Ribas, Lluís Pérez-Sala, Josep F. Miralles, Josep M. Modolell, Enric Grandía, Jaume Clavell, Jordi Arenas i Jaume Lladó.

Entre els anys 1957 i 1959 un grup de persones sense vinculació institucional ni autorització excavaren les habitacions núm. 1, 2 i 3. Amb aquestes persones –S. Ambrós, J. Soler, J. Turà, J. Lloansi, J. Batlle i més tard J. Garrido i R. Esteban–, l'any 1959, Marià Ribas va formar un grup de col·laboradors, i va aixopugar-los així en la seva comissaria local d'excavacions.

Durant els anys 1959 a 1964, la Delegación Local de Excavaciones Arqueològiques de Mataró, sota la direcció de Marià Ribas, va dur a terme una sèrie d'actuacions en diferents indrets del poblat, que permeteren la localització de nombroses habitacions –numera- des de l'1 al 16– i sitges –les núm. 13, 14 i 15–, les quals completaven les ja conegudes del sector central (Ribas 1964).

Els cursos 1963-1964, la Universitat de Barcelona hi realitzà treballs arqueològics, sota la direcció del professor Joan Maluquer de Motes. Aquesta campanya, de la qual no es conserva documentació arqueològica, s'efectuà en un indret del sector central del poblat, situat per sota del conjunt d'habitacions excavades per Marià Ribas i els seus col·laboradors els anys 1957-63 i 1969.

L'any 1969, el Museu de Mataró es va fer càrrec, sota la direcció de Marià Ribas, de l'excavació de dues petites zones del poblat, l'una al sector central –habitacions XI a XIII (habitacions 27, 28, 29 i 30) i sitges núm. 28 i 29– i l'altra al sector oriental –habitacions núm. 34 i 35.

Els anys 70. Les actuacions de l'Institut de Prehistòria i Arqueologia de la Diputació de Barcelona i de la Secció Arqueològica del Museu de Mataró

Aquell mateix any 1968 s'iniciaren una sèrie de campanyes d'excavació promogudes per l'Institut de Prehistòria i Arqueologia de la Diputació de Barcelona, que es desenvoluparen fins a l'any 1971. Els treballs, dirigits per Josep Barberà i Ricard Pascual, se centraren en la localització i l'excavació de quatre tombes de la necròpolis de Can Rodon (Barberà 1969-70) i en dues àrees de l'*oppidum* de Burriac situades en el sector oriental del jaciment, fruit de les quals es descobrí i excavà l'anomenat "edifici públic" i es continuà l'actuació iniciada en les habitacions 34 i 35, que es van excavar en extensió, fet que permeté

identificar un magatzem de *dolia* (Barberà, Pascual 1979-80).

Sota la tutela de l'Institut de Prehistòria i Arqueologia, l'any 1968 s'iniciaren també diversos treballs arqueològics protagonitzats per un grup de col·laboradors de Marià Ribas, els quals constituïren a partir de l'any 1970 la Secció Arqueològica del Museu de Mataró. La seva activitat, l'única que es desenvolupà en els següents anys als jaciments de la vall de Cabrera de Mar, fou especialment intensa durant la dècada dels setanta i l'inici dels anys vuitanta.

Així l'any 1968 s'excavaren quatre sitges més del grup de can Miralles-can Modolell –núm. 24 a 27– (García, Pujol 1982-83). L'any 1972 s'intervingué per documentar les destrosses que s'havien ocasionat en la zona central del jaciment de Burriac a causa de la instal·lació d'unes torres elèctriques, fet que comportà l'obertura d'un camí pel centre del jaciment (Bonamusa 1976). Arran d'unes actuacions furtives l'any 1974 es descobrí el jaciment d'època romana de can Modolell, sistemàticament excavat fins a l'any 1982 (Bonamusa *et alii* 1985). L'any 1975 s'excavaren dues noves sitges ibèriques –núm. 30 i 31– del grup de can Miralles-can Modolell, on anys més tard –1979-80– s'excavaren tres noves sitges, les núm. 33, 34 i 35 (García, Pujol 1982-83; García, Pujol, Esteban 1981). L'any 1979, noves actuacions clandestines permeteren descobrir un nou jaciment situat a l'anomenat turó dels Dos Pins (Leonart 1979). De nou s'actuà en l'*oppidum* de Burriac l'any 1981, on s'excavaren les sitges núm. 36 i 37, i es realitzà el primer plànol topogràfic del jaciment.

Al marge d'aquestes actuacions, l'any 1973 l'anomenat Grup de Col·laboradors del Museu Arqueològic de Barcelona a Cabrera excavà una sitja ibèrica a ca l'Angusto (Viñals 1998) i les restes d'un petit assentament ibèric al peu del turó dels Dos Pins, a la finca de can Borràs (Viñals 2000).

Les intervencions de les administracions. Els anys vuitanta

Cap a mitjana dècada dels anys setanta, es féu notòria l'activitat furtiva en els jaciments del terme municipal de Cabrera de Mar, la qual fou especialment intensa fins ben avançats els anys vuitanta. Aquesta activitat il·legal causà el descobriment d'alguns jaciments i motivà diverses actuacions promogudes per les administracions –sobretot l'autonòmica– per tal de documentar el dany causat i, en ocasions, l'entitat del jaciment espoliat.

La creació l'any 1981 del Servei d'Arqueologia de la Generalitat de Catalunya, amb competències exclu-

sives sobre el patrimoni arqueològic, significà d'una banda la normalització des del punt de vista legal de les intervencions futures en els jaciments de Cabrera de Mar, i de l'altra, dotar-se de mitjans jurídics per combatre i eradicar el furtivisme de la zona. Des de l'òptica científica, cal destacar l'edició, aquell mateix any, del treball *Cronologia i poblament a l'àrea rural d'Iuro* de Marta Prevosti (Prevosti 1981), on s'inventarien de manera exhaustiva els jaciments rurals d'època romana del terme municipal de Cabrera de Mar, i la tesi doctoral de Joan Sanmartí *La laietania ibèrica. Estudi d'arqueologia i història*, llegida l'any 1986 a la Universitat de Barcelona (Sanmartí 1987).

A inicis dels anys vuitanta, el Museu de Mataró realitzà tres actuacions a Burriac, originades per l'activitat furtiva. Es tracta de l'excavació l'any 1981 de les sitges núm. 36 i 37 (Banús 1991) i l'any 1983, quan sota la direcció de Jordi Miró i Jaume Pujol, s'excavà en el sector occidental un dipòsit de gran mida (Miró, Pujol, García 1988) i les restes d'un habitatge al sector de can Gaspar. També es localitzà un tram de la muralla d'aquest sector. Aquest any s'incoà expedient per declarar el jaciment de Burriac Bé Cultural d'Interès Nacional.

L'any següent fou el mateix Servei d'Arqueologia de la Generalitat que actuà en el jaciment. Aprofitant un pla de lluita contra l'atur es desenvolupà una campanya d'excavació de sis mesos de durada amb un nombrós equip dirigit pels arqueòlegs Núria Benito, Francesc Burjachs, Josep Maria Defaus, Maria del Mar Espadaler i Mercè Molina. Els treballs se centraren en l'excavació d'una torre del sector occidental del poblat i d'una sèrie d'habitatges del sector central (Benito *et alii* 1982-83; Benito *et alii* 1986; Burjachs, Benito, Defaus 1991).

Lligat amb aquesta campanya, Jordi Miró i Jaume Pujol, del llavors Museu Comarcal del Maresme-Mataró, dirigiren un sondeig arqueològic en l'anomenada porta meridional de Burriac, descoberta poc abans (García, Miró, Pujol 1990). Aquest mateix any es realitzà una delimitació en l'hort de la finca Modolell, on es localitzaren restes d'un possible assentament rural ibèric (García, Zamora 1994).

L'activitat furtiva també fou la causa que l'any 1986 s'iniciessin les excavacions en el jaciment anomenat Turó dels Dos Pins. La intervenció, d'uns set mesos de durada, fou dirigida per Joaquim García i permeté la localització d'una necròpolis ibèrica d'incineració, que s'excavà totalment (García Roselló 1993), i de les restes d'un petit assentament rural ibèric. L'any 1989 s'excavà la darrera sitja –núm. 38– del grup de can Miralles i can Modolell (Zamora *et alii* 1994).

L'estat quasi ruïnós en què es trobaven des de feia alguns anys les restes del castell de Burriac, motivà el

Museu Comarcal del Maresme-Mataró, en col·laboració amb els ajuntaments que formaven part de l'antiga baronia del Maresme, per endegar una campanya de neteja i de consolidació de part de les estructures del castell. En el marc d'aquesta campanya, es projectà una excavació arqueològica al castell, que es realitzà els anys 1987 i 1988 en forma de camp d'aprenentatge, promogut per l'Institut Català de Serveis a la Joventut. Els treballs foren dirigits per Antoni Caballé i Joaquim García i se centraren en dos sectors diferenciats del castell (García, Caballé 1988; García, Cerdà 1991). La campanya es conclouí amb una exposició itinerant per diferents municipis del Maresme i amb l'edició del catàleg de l'exposició (AAVV 1988).

Les intervencions de les administracions. Els anys noranta

Un dels trets que caracteritzà bona part dels anys noranta fou la descoordinació reiterada entre l'activitat urbanística i la protecció del patrimoni arqueològic, la qual cosa provocà la destrucció, en el millor dels casos parcialment, de diversos jaciments arqueològics.

En aquest sentit, cal enumerar les intervencions realitzades als jaciments de Can Bartomeu –1990 i 1991, on s'excavaren una trentena de sitges i un assentament rural ibèric sota la direcció de Joaquim García i Joan Banús (García, Zamora 1994); del mas Català –1993–, dirigida per Marianna Pérez-Sala i David Farell, que permeté localitzar un nou assentament rural ibèric i sis sitges (Pérez-Sala, García 2002); del camí de can Segarra –1995–, dirigida per Marianna Pérez-Sala i Josep Maria Rovira, on es localitzaren tres sitges més i un altre assentament rural ibèric (Rovira 2000); de Can Ros –1995–, dirigit per David Farell, Francesc Gallemí i Dolors Zamora, que comportà el descobriment d'una petita àrea d'enterrament d'època ibèrica (Farell 1998); i de l'Hostal –1997–, on, sota la direcció d'Imma Subirats, es localitzà un establiment amb activitats artesanals situat a la plana d'època ibèrica (Cela, Zamora, Revilla 2002).

La construcció de la variant de Mataró de l'autopista A-19 permeté prospectar exhaustivament les zones afectades per aquest trajecte. Aquests treballs es realitzaren al llarg dels anys 1991 i 1992, si bé els resultats no foren els esperats.

Un altre fet, aquest positiu, que caracteritzà aquesta dècada és l'avanç que es produí en el coneixement de la realitat arqueològica i històrica de les diferents cultures que poblaren la vall de Cabrera de Mar. Aquest impuls científic fou possible a causa d'una sèrie d'iniciatives de recerca, particulars i institucionals, que superaren l'activitat estrictament

administrativa d'actuar en els jaciments arqueològics per motius derivats de l'activitat urbanística. Així, es plantejaren diferents intervencions arqueològiques programades, algunes emmarcades dins de projectes de recerca.

L'any 1990 es reemprengueren els treballs en el jaciment del Turó dels Dos Pins, que es perllongaren fins a l'any 1995. L'estudi d'aquest jaciment formava part del projecte de recerca endegat pel Museu Comarcal del Maresme-Mataró i dirigit per Dolors Zamora i Joaquim García *El poblament ibèric de la vall de Cabrera de Mar*, inclòs dins d'un projecte més ampli *Romanització inicial y transformació urbana en la Tarracomense mediterrànea*, promogut per la Universitat Autònoma de Barcelona i finançat pel Ministerio de Educación y Ciencia (PB92-1061). Els treballs permeteren finalitzar l'excavació de l'assentament rural ibèric i descobrir una torre de defensa isolada en el jaciment del Turó dels Dos Pins (Zamora, García 1993).

De manera més puntual, es realitzaren excavacions l'any 1991 en la porta meridional de l'*oppidum* de Burriac, dirigides per Joan Banús (Esteban *et alii* 1992; Banús 1994) i l'any 1993 en la cova santuari d'època ibèrica del Montcabrer, dirigides per Ramon Coll (Coll, Cazorla, Bayés 1994).

Cal fer una referència especial a les actuacions patrimonials que al llarg dels anys 1993 i 1994 es desenvoluparen al castell de Burriac. Les restes del castell, comprades pel municipi l'any 1990, foren objecte d'una excavació en extensió de la pràctica totalitat del recinte, dirigides per David Farell i David Olivares, a la qual seguiren treballs de consolidació i d'adequació dirigides per l'arquitecte Joan Albert Adell. Aquesta actuació fou finançada amb l'1 per cent cultural que havien generat les obres de l'ampliació de l'autopista A-19.

Paral·lelament a aquestes intervencions en el territori, cal destacar una sèrie d'estudis i d'iniciatives que completen durant aquests anys la recerca endegada a la zona. L'any 1994 es publicava el primer treball que posava en relació, tot realitzant un estudi de pautes d'assentament i d'organització del territori, tots els jaciments ibèrics de la vall de Cabrera de Mar (García, Zamora 1994). L'any següent s'editava la tesi doctoral d'Oriol Olesti *El territori del Maresme en època republicana (segles III-I aC)*, en què es realitzà un inventari exhaustiu i una interpretació del poblament antic del terme municipal (Olesti 1995). Cal destacar l'organització, per part de l'Ajuntament de Cabrera de Mar, de les Jornades d'Arqueologia de Cabrera de Mar i del Maresme, celebrades els anys 1996 i 1998, i publicades els anys 1998 i 2000 respectivament.

Els darrers anys

L'any 1997 suposà un punt d'inflexió pel que fa a la dinàmica de funcionament que havia de fer compatible el desenvolupament urbanístic, que en els darrers anys s'havia accentuat en el municipi, i la preservació de les restes arqueològiques. S'establí com a criteri que, previ a l'inici de les obres, s'havia de fixar l'afectació que aquestes podien comportar a les restes arqueològiques, en cas d'haver-n'hi. Aquestes mesures preventives es començaren a aplicar a partir de l'any 1997 en els indrets de can Pau Ferrer, de ca l'Arnau-can Mateu i can Benet.

L'any 1997 s'excavà en part, sota la direcció d'Albert Martín, la testera d'una terrisseria romana descoberta a la finca de can Pau Ferrer (Martín 2000). El mateix any s'iniciaven treballs arqueològics en un sector del poble que havia d'urbanitzar-se i que corresponia a les antigues propietats de ca l'Arnau i de can Mateu. Les excavacions, dirigides per Albert Martín, es prolongaren fins a l'any 1998 i posaren al descobert les restes d'un enorme assentament d'època tardorepublicana, del qual destaquen unes *termae* excel·lentment conservades i un nou centre terrisser en el qual aparegué un forn, també en un notable bon estat de conservació (Martín 2000; García, Martín, Cela 2000; Martín 2002). La importància de la descoberta motivà a l'Ajuntament de Cabrera de Mar a recuperar i a incorporar les restes al patrimoni públic.

Una altra intervenció que cal destacar és la duta a terme al jaciment de Can Benet, amb una primera campanya efectuada els anys 1999 i 2000, dirigida per Marc Jiménez (Jiménez 2002) i una segona l'any 2002, dirigida per Albert Martín (inèdita). Els treballs posaren al descobert diverses dependències d'un habitatge senyorial, algunes de les quals estaven pavimentades amb opus *signinum* tessel·lat. Aquestes restes possiblement cal associar-les al complex urbanístic de ca l'Arnau-can Mateu.

Per tal de poder adequar per a la visita una part del jaciment romà de can Modolell, propietat d'una fundació privada, l'any 1999 s'hi realitzaren de nou excavacions arqueològiques, dirigides per Víctor Revilla (Pla, Revilla 2002), a les quals seguiren el tancament i el cobriment de les restes arqueològiques.

L'interès municipal a conèixer, salvaguardar, recuperar i potenciar el patrimoni arqueològic ha motivat en els darrers anys l'establiment d'una línia clara d'actuació per aconseguir aquests objectius. Aquesta preocupació tingué un precedent que fou el Programa de protecció i rehabilitació del patrimoni arqueològic de Cabrera de Mar, redactat l'any 1999 per Marta Prevosti, Joan Albert Adell, Miquel Batlle i Agustí Esteban. El

document establia una proposta i un programa d'actuació que per diverses raons no ha prosperat.

Sens dubte, el fet més destacable ha estat el conveni de col·laboració signat l'any 2001 entre l'Ajuntament de Cabrera de Mar i el Departament de Cultura de la

Generalitat de Catalunya, per dotar l'Ajuntament de Cabrera de Mar d'una plaça d'arqueòleg municipal, guanyada per Albert Martín. Una de les primeres tasques realitzades ha estat la Revisió d'inventari del patrimoni arqueològic de Cabrera de Mar, de l'any 2002, aprovat definitivament l'any 2003.

L'oppidum de Burriac

Els sistemes defensius del sector oriental

Els treballs de neteja del 1949 permeteren a Marià Ribas resseguir i documentar un llarg tram de la muralla i cinc torres intercalades. No es va tornar a actuar en aquest sector de l'oppidum fins a les excavacions de Josep Barberà i Ricard Pascual. Un dels murs de tanca de l'anomenat "edifici públic" s'interpretà com un tram de la muralla. Amb posterioritat no s'ha intervingut en aquesta estructura defensiva.

Les restes arqueològiques: descripció i cronologia

Per analitzar les restes arqueològiques del sistema defensiu del sector oriental ens hem de remetre a les descripcions fetes per Marià Ribas en estudis dels anys 1952 (Ribas 1952) i 1964 (Ribas 1964; Ribas 1988). Actualment, aquestes restes arqueològiques estan de nou totalment cobertes per les males herbes.

Segons Marià Ribas, la muralla estava orientada de nord a sud, formant trams construïts amb diferents tècniques i gruixos (Ribas 1988). Se'n conservava una extensió d'uns 350 m de longitud, i s'interrompia en els extrems septentrional i meridional. Tenia un gruix variable. Entre les dues primeres torres el gruix era d'1,20 m, entre la segona i quarta torres oscil·lava entre 2,15 i 2,50 m, mentre que en la resta dels trams el gruix era d'1,40 m. En l'espai comprès

entre la segona i la tercera torres, Marià Ribas va poder documentar dues petites portes d'accés a l'oppidum. (Ribas 1952).

El tram llarg de muralla documentat tenia diferents tècniques constructives. Un primer tram, d'uns 80 m de longitud, estava format per pedres de mida gran falcades amb altres de més petites, que configuraven un mur de gran consistència (Ribas 1988). La tècnica constructiva de la muralla entre la segona i la quarta torre consistia en dues parets paral·leles de pedres de mida mitjana falcades per altres de mida petita. L'espai entre ambdues parets estava farcit amb pedres de mida desigual i terra. La part restant de la muralla estava construïda amb pedres de mida gran falcades per altres de mida petita, que formaven una paret massissa (Ribas 1952).

Al llarg de la muralla s'intercalaven cinc torres sòlides distribuïdes a distàncies variables (Ribas 1952). Algunes de les torres estaven ben conservades, i arribaven a assolir una alçada d'uns dos m. Eren parets sòlides de pedres de mida gran tallades de forma rectangular (Ribas 1964).

En l'excavació de l'anomenat "edifici públic" es trobà un mur que els seus excavadors van interpretar com un nou tram de la muralla. Es tractava d'un mur de característiques constructives i tècniques poc acurades, d'aspecte groller, d'una ampla-

da irregular i format per pedres de diverses mides, disposades sense cap ordenació. La base d'aquest mur s'assentava, en part, damunt d'una àmplia banqueta tallada a la roca, i en part sobre un estrat que contenia materials ibèrics i ceràmica campaniana del tipus B. Els autors feren notar que enmig de les pedres del mur es trobà ceràmica vidrada moderna (Barberà, Pascual 1979-80).

Posteriorment no s'ha realitzat cap altre tipus de treball arqueològic que afectés aquest sector.

La manca d'un registre estratigràfic associat al llarg tram de muralla i a les torres descrites per Marià Ribas, no en permet la datació. Pel que fa al possible tram de la muralla localitzada en el denominat "edifici públic", les característiques constructives i la troballa de material modern entremig de les pedres del mur fa pensar en una construcció d'època moderna, possiblement relacionada amb bancals de vinya.

Interpretació de les restes trobades

Pel que es pot entreveure amb les descripcions que fa Marià Ribas, es tracta d'un imponent i complex sistema defensiu, propi d'un *oppidum* d'excel·lent extensió, situat en el vessant d'una muntanya de fort pendent, la qual cosa degué condicionar la construcció del sistema defensiu.¹

Les cinc torres intercalades a la muralla eren quadrangulars, d'una sola cambra i amb l'interior buit. Segons sembla, el parament era força acurat i estava fet amb pedres de mida gran. Hem de destacar també la possible existència de dues portes petites d'accés a l'*oppidum* situades entre la segona i tercera torre, de les quals no hi ha cap descripció, tot i que no semblen poder comparar-se amb la que anys més tard es descobrí en el sector meridional del poblat. Podria tractar-se de poternes, encara que sobta la proximitat entre elles.

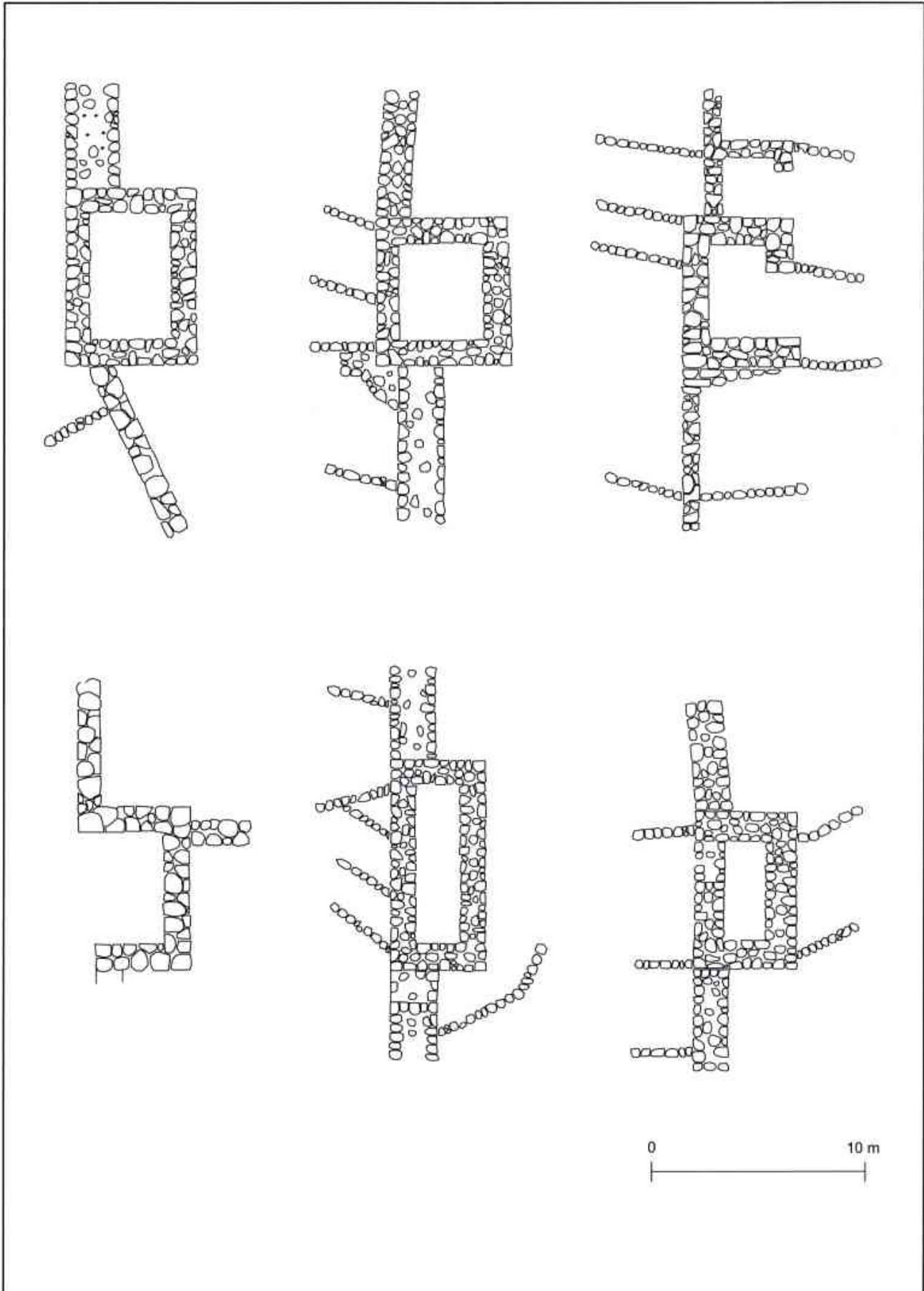
Tot i que la informació del sistema defensiu d'aquest sector és notable, no es disposa de cap registre arqueològic fiable que s'hi associï, per la qual cosa no és possible datar-ne la construcció. En no tenir una cronologia associada a aquests elements, la seva datació és purament hipotètica, ja que entenem que és lògic suposar que la construcció d'aquestes estructures defensives potents havia de ser la conseqüència d'una planificació urbanística preestablerta i, per tant, coetània al primer urbanisme de l'*oppidum*.

No hi ha suficients elements de valoració que permetin esbrinar si al llarg del temps, o en algun període determinat, alguns trams de la muralla patiren destruccions, reformes, ampliacions o altres obres que poguessin variar-ne el traçat, tècnica i aspecte inicial. Tanmateix, les descripcions que fa Marià Ribas de les diferents tècniques constructives i mides que semblen haver-hi entre diferents trams de la muralla i entre algunes de les torres, podrien arribar a fer-ho suposar.

Tret d'aquestes reformes puntuals que s'hi podrien haver produït, sovint també s'ha comentat, amb certa estranyesa, la pervivència d'un sistema defensiu tan potent com aquest després de les suposades destruccions que comportà la repressió protagonitzada pel cònsol M.P. Cató. Tot i que sembla no haver-hi indicis que induïxin a pensar que s'hi podien haver produït destruccions violentes, desmantellaments sistemàtics, parcials o totals, o altres tipus d'intervencions que haurien pogut modificar el traçat originari del circuit defensiu, hauria estat possible que durant el període de la romanització, no només hagués perdurat el sistema defensiu, sinó que en alguns trams s'hi haguessin fet reformes.

Alguns autors situen cronològicament aquests trams del sistema defensiu del sector oriental en la darrera etapa de l'*oppidum*, basant-se essencialment en la datació proposada per Josep Barberà i Ricard Pascual en el tram de muralla que documentaren (Sanmartí 1991), el qual a parer nostre, cal interpretar com una construcció relacionada amb activitats agrícoles de períodes molt posteriors.

¹ Joan Sanmartí parla de la vulnerabilitat dels poblats de vessant, tant per la ubicació com per la superfície extensa que s'ha de protegir (Sanmartí 1991).

Làmina 1. Plantes de les torres de Burriac (segons M. Ribas, 1952).

Bibliografia

BARBERÀ, J. PASCUAL, R. 1979-80: Burriac, un yacimiento protohistórico de la costa catalana (Cabrera de Mar, Barcelona), *Ampurias* 41-42, Barcelona, 203-242.

GARCIA, J. ZAMORA, D., 1993: La vall de Cabrera de Mar. Un model d'ocupació del territori a la Laietània Ibèrica, *Laietania* 8, *Actes del seminari El poblament ibèric a Catalunya (Mataró 25 i 26 de març de 1993)*, Mataró, 147-179.

MORET, P. 1996: *Les fortificacions ibèriques de la fin de l'âge du bronze à la conquête romaine*, Collection de la casa de Velázquez 56, Madrid.

RIBAS, M. 1952: *El poblament d'Ilduro*, Institut d'Estudis Catalans, Premi Rubió i Lluch 1949, Barcelona.

RIBAS, M. 1964: El poblado ibérico de Ilduro. *Excavaciones Arqueológicas en España*, 30, Madrid.

RIBAS, M., 1988: *Els Orígens de Mataró*, Premi Iluro 1963, 2ª edició revisada i ampliada, Mataró.

SANMARTÍ, J., SANTACANA, J. 1991: Les fortificacions ibèriques de la Catalunya Central i costanera. *Fortificacions. La problemàtica de l'Ibèric Ple (s.IV-III a.C.)*. *Actes del Simposi Internacional d'Arqueologia Ibèrica (Manresa 6-9 desembre 1990)*, Manresa, 127-144.

ZAMORA, D., GUITART, J., GARCIA, J. 1991: Fortificacions a la Laietània litoral: Burriac (Cabrera de Mar) i el Turó d'en Bosca (Badalona), cap a un model interpretatiu de l'evolució del poblament ibèric laietà. *Fortificacions. La problemàtica de l'Ibèric Ple (s.IV-III a.C.)*. *Actes del Simposi Internacional d'Arqueologia Ibèrica (Manresa 6-9 desembre 1990)*, Manresa, 337-353.

Campanya de Jaume Lladó Les habitacions núm. I-XI

El registre arqueològic: estructures, materials i cronologia

Durant els anys 1953 i 1954 es va dur a terme, sota la direcció de Jaume Lladó, la primera campanya d'excavacions realitzada al jaciment. En aquesta campanya es van identificar i excavar un total de nou habitacions que foren numerades de l'I al IX. Les habitacions estaven situades a la part central del poblat, entre els 174 i 178 m d'altura sobre el nivell del mar.

De les nou habitacions localitzades, tres, les núm. II, III i IV, foren reexcavades durant la campanya del 1984. L'actuació duta a terme en aquest espai permeté verificar que en realitat no s'havia completat l'excavació i que s'havien confós moltes parets de vinya amb parets ibèriques, per la qual cosa no han estat situades en la planta general del jaciment. Malgrat tot, comentarem les habitacions documentades durant l'antiga campanya, tret de les que es reexcavaren l'any 1984.

Habitació I

Només s'han conservat les restes de part de les parets laterals. J. Lladó comenta la troballa d'un cos d'àmfora d'època republicana, amb la boca escapçada i sense nanses. (Ribas, Lladó 1977-78).

Habitació V

Les estructures d'aquesta habitació es retrobaren durant la campanya del 1984, ja que era una conti-

nuació o paret mitgera oest de l'habitació núm. III de la campanya del 1984, la resta eren bancals de conreu. Els murs documentats durant la campanya de Lladó eren feixes de vinya. Ribas i Lladó comenten la localització d'un únic estrat en el qual només destaquen la troballa d'una moneda d'*Ilduro* (Ribas, Lladó 1977-78).

Habitació VI

D'aquesta habitació només es conserva part de la paret oest i un petit tram de la paret est. A l'igual que en les anteriors habitacions només es comenta la troballa d'un estrat en el qual es trobà molt poc material arqueològic, entre el qual destaquen dues àmfors aixafades sobre el paviment, les quals no hem pogut localitzar (Ribas, Lladó 1977-78).

Habitació VII

Segons els excavadors, la paret del fons era la continuació de la de les habitacions anteriors. També es conservaven part de les parets laterals. Descriuen la troballa d'un banc de forma trapezoïdal adossat a la paret de fons i de les restes d'un paviment. Com a les altres habitacions, només referencien un únic estrat sense material arqueològic (Ribas, Lladó 1977-78).

Habitació VIII

Es conservaven les restes de quatre parets. La paret nord i l'oest es conservaven en tota la longitud, mentre que a la paret sud i est els faltava un tram. Per la

planta sembla que hi pogués haver superposició de parets, la qual cosa podria implicar diferents fases. No hi ha més dades.

Habitació IX

Segons els excavadors, aquesta habitació estava molt destruïda. Només es conservaven les restes d'una paret aïllada. No hi ha més dades.

El material arqueològic

En els magatzems de la Secció Arqueològica del Museu de Mataró s'ha localitzat tot un seguit de material arqueològic que pertany a les campanyes d'excavació fetes per Marià Ribas i J. Lladó en aquest sector. Aquest material no s'ha pogut contextualitzar, per la qual cosa el reproduïm sense situar-lo en cap habitació concreta.

Pel que fa al material de vernís negre, es trobà un bol de la forma Lamb. 34 de campaniana A i un got de la forma Lamb. 3 i un plat de la forma Lamb. 5 de la producció mitjana del taller de Cales (lâm. 2, 1-2). Es localitzà també un plat d'imitació en gris de

la forma Lamb. 5 (lâm. 2, 3), una llàntia republicana d'origen itàlic (lâm. 2, 3-4), dos cossos d'àmfores Dressel 1 itàliques que potser podrien ser les trobades a l'habitació núm. 6 (lâm. 3, 1-2), i una àmfora itàlica gairebé sencera del tipus Dressel 1B (lâm. 4, 1). Quant al material indígena, hi ha una olla amb la vora perforada amb forats fets abans de la cocció, segurament per permetre la sortida del vapor (lâm. 2, 5), tres destrals de basalt (lâm. 4, 2-4), un braçalet de bronze (lâm. 4, 5) i un *pondus* i dos pesos de plom (lâm. 4, 6-8).

Interpretació de les restes trobades

La documentació de què es disposa per a l'estudi del sector només permet interpretar amb fiabilitat les tres habitacions reexcavades durant la campanya de l'any 1984, la qual cosa es farà en el capítol corresponent. De la resta, només podem interpretar que sembla tractar-se d'edificacions domèstiques d'estructura senzilla corresponents als períodes més moderns de l'oppidum. Caldrà, doncs, una nova excavació d'aquesta zona, que ens pugui aportar noves dades per a l'estudi d'aquest sector.

Bibliografia

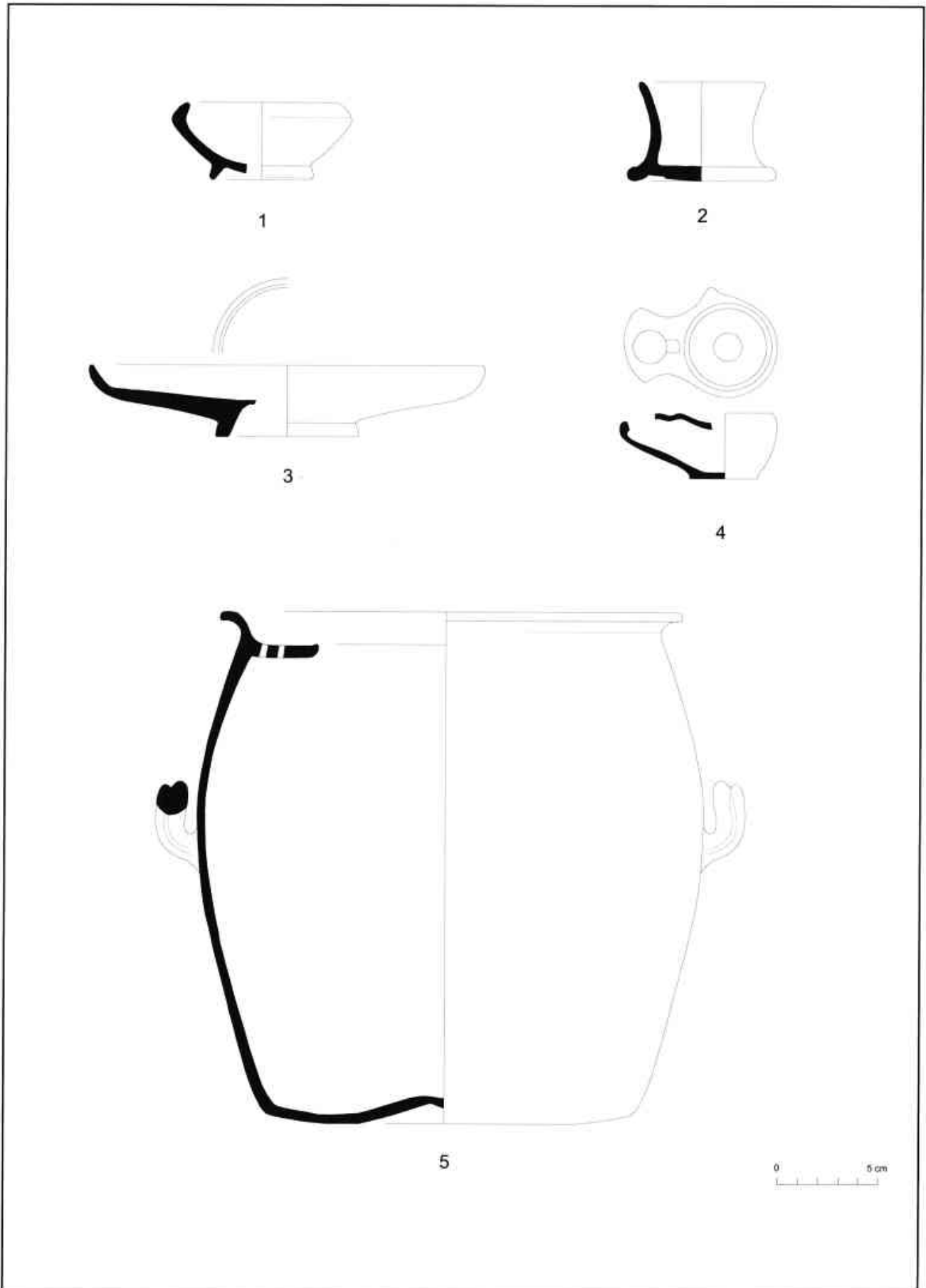
RIBAS, M. Inèdit: *Diari d'excavació de les campanyes realitzades al poblament ibèric d'Ilturo. Núm. 1. Campanyes de l'any 1956 al 1960.*

RIBAS, M. 1988: *Els orígens de Mataró. Premi Iluro 1963*. 2a edició revisada i ampliada. Mataró.

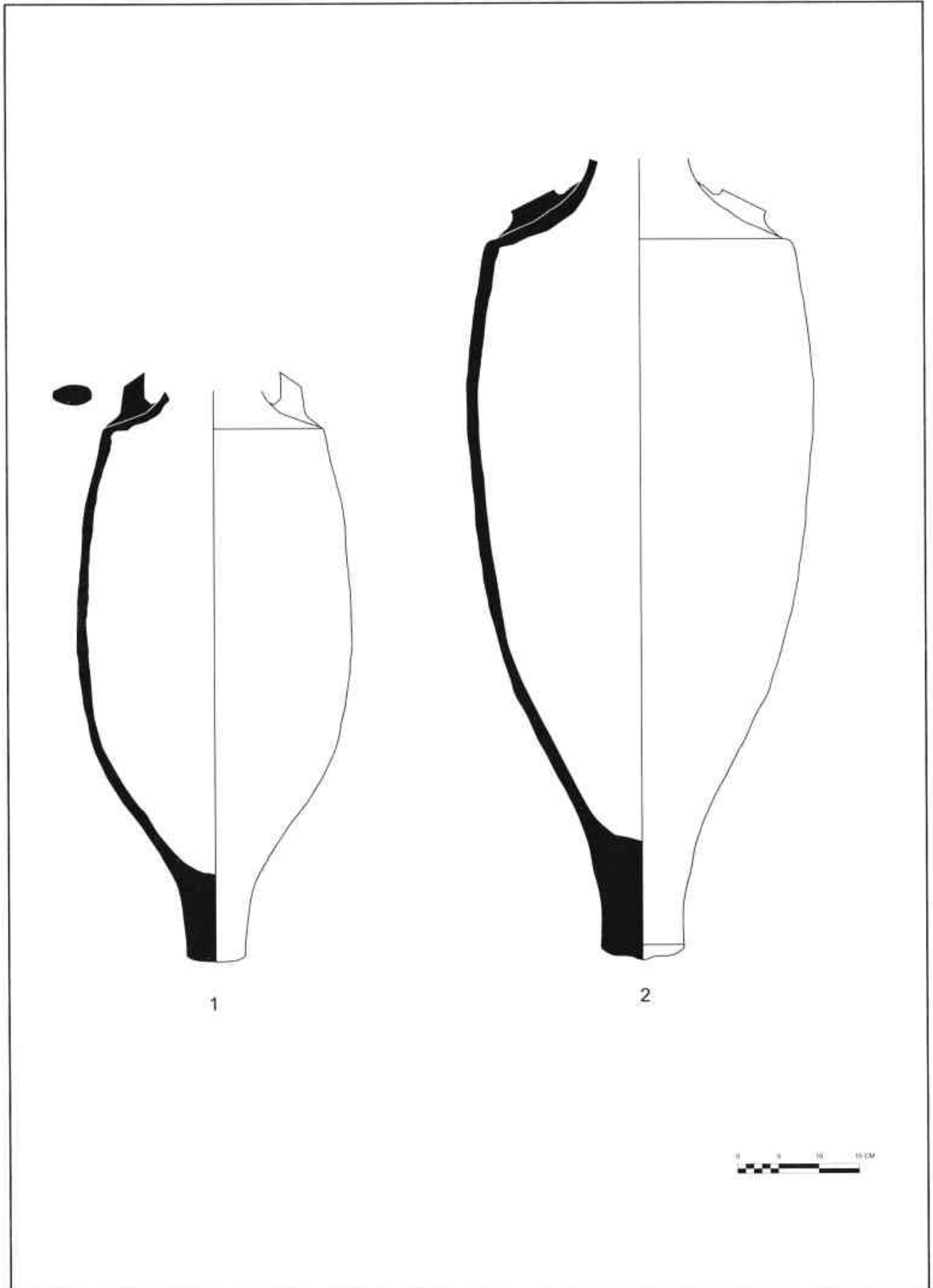
RIBAS, M. LLADÓ, J. 1977-78: Excavació d'unes habitacions pre-romanes a Burriac (Cabrera de Mataró). *Pyrenae*, 13-14, Barcelona, 153-180.

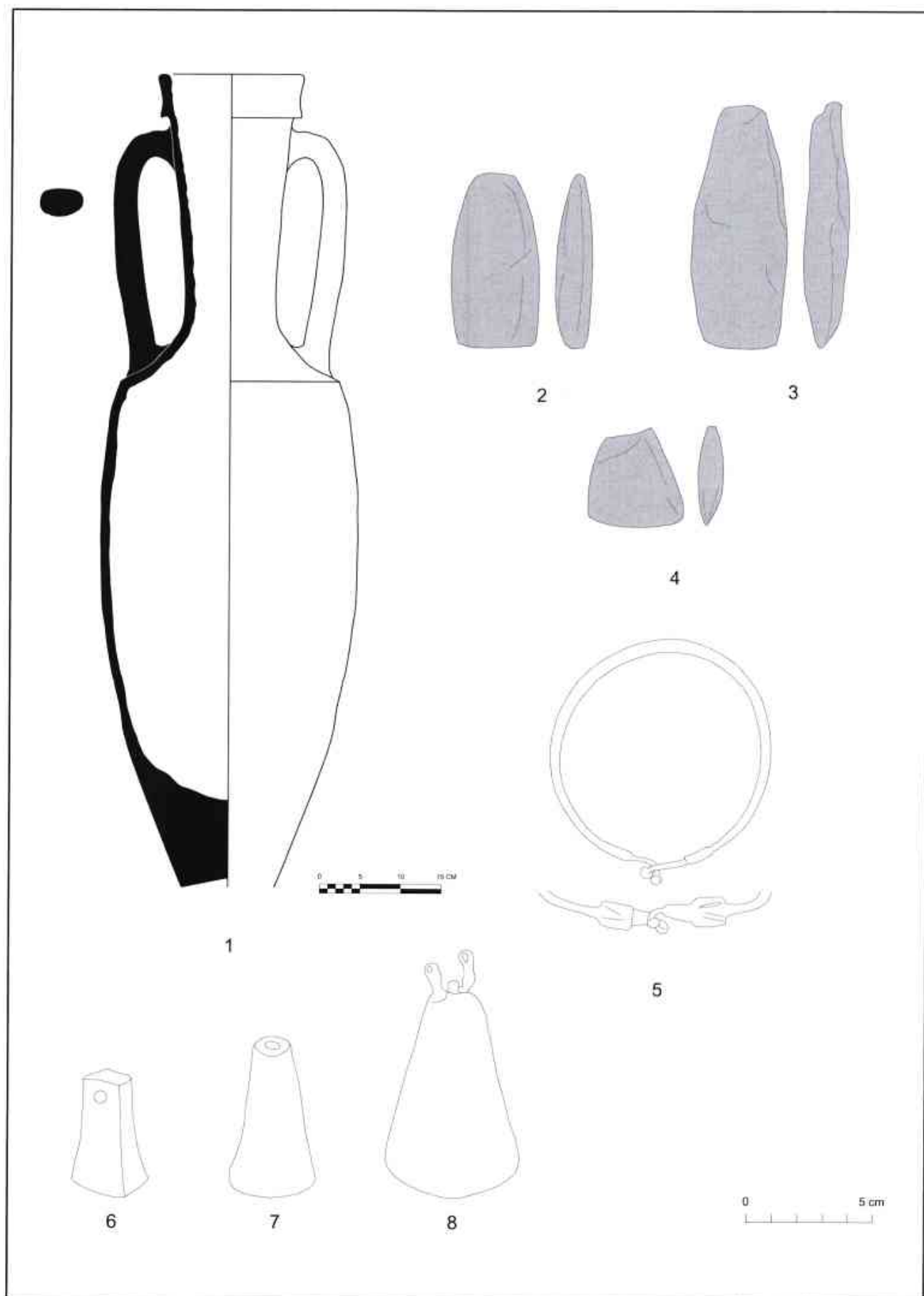
Làmina 1. Habitacions de la campanya de J. Lladó (segons M. Ribas i J. Lladó, 1977-1978)

Làmina 2. Habitacions J. Lladó. Material sense context

Làmina 3. Habitacions J. Lladó. Material sense context.

Làmina 4. Habitacions J. Lladó. Material sense context

Campanyes de Marià Ribas. Les habitacions núm. 1 a 30

Entre els anys 1959 i 1964 Marià Ribas excavà un grup de 26 habitacions situades en tres sectors diferents del jaciment. Les primeres, núm. 1 a 12, estaven ubicades a la zona nord del sector central del poblat, entre la cotes 185 i 195 m. El segon grup, les núm. 13 a 20, estava situat també en el sector central, entre la cota de 167 i 173 m, davant de les habitacions excavades durant la campanya de J. Lladó. L'últim grup, les habitacions núm. 21 a 26, es trobaven en el sector oriental del poblat, entre la cota de 180 i 190 m. Aquest últim grup no ha estat publicat mai. L'any 1969 inicià una altra campanya, en què excavà quatre noves habitacions, les núm. 27 a 30, situades també en el sector central del poblat, davant de les habitacions 18 a 20, entre la cota de 163 i 165 m.

L'any 1969, mentre treballava en les habitacions 27 a 30, alguns dels seus col·laboradors iniciaren l'exca-

vació de dues habitacions a la part sud del poblat, les núm. 34 i 35. L'excavació definitiva d'aquestes habitacions la realitzà J. Barberà. L'habitació núm. 34 es correspon amb el magatzem de *dolia* i la núm. 35 amb l'annexa a aquest magatzem.

En iniciar l'estudi, no estava clara la numeració que corresponia a cada una de les habitacions estudiades i publicades per Marià Ribas, ja que se'ls havia canviat el número més d'una vegada. Per aquesta raó, un cop identificades, hem decidit numerar-les com ho havia fet inicialment Marià Ribas en els diaris d'excavació, la font documental a partir de la qual hem estructurat el nostre treball. Per tal de facilitar-ne la comprensió, fem un llistat amb la numeració de cada habitació segons aquesta font i l'equivalència segons les diferents publicacions:

Diari excavació	Publicació 1963 ²	Publicació 1964 ³	Publicació 1978 ⁴
Habitació 1	Habitació 1	Habitació 1	
Habitació 2	Habitació 2	Habitació 4	
Habitació 3	Habitació 3	Habitació 3	
Habitació 4	Habitació 4	Habitació 5	
Habitació 5	Habitació 5	Habitació 6	
Habitació 6	Habitació 6	Habitació 7	
Habitació 7	Habitació 7	Habitació 8	
Habitació 8	No relacionada	No relacionada	
Habitació 9	Habitació 10	Habitació 2	
Habitació 10	Habitació 8	Habitació 9	
Habitació 11	No relacionada	Habitació 10	
Habitació 12	Habitació 9	Habitació 11	
Habitació 13	Habitació 11	Habitació 12	
Habitació 14	Habitació 13	Habitació 14	Habitació X
Habitació 15	Habitació 12	Habitació 13	
Habitació 16	Habitació 14	Habitació 15	
Habitació 17	Habitació 15	Habitació 16	

2 Ribas, M. 1988: *Els orígens de Mataró*, Premi Iluro 1963. 2ª edició revisada i ampliada. Mataró.

3 Ribas, M. 1964: *El poblado ibérico de Ilduro. Excavaciones Arqueológicas en España*, 30. Madrid.

4 Ribas, M.; Lladó, J. 1977-78: Excavació d'unes habitacions pre-romanes a Burriac (Cabrera de Mataró). *Pyrenae*, 13-14. Universitat de Barcelona. Barcelona, 153-180.

Habitació 18	Habitació 16	Habitació 17	
Habitació 19	No publicades	No publicades	
Habitació 20	No publicades	No publicades	
Habitació 21	No publicades	No publicades	
Habitació 22	No publicades	No publicades	
Habitació 23	No publicades	No publicades	
Habitació 24	No publicades	No publicades	
Habitació 25	No publicades	No publicades	
Habitació 26	No publicades	No publicades	
Habitació 27	Sense numerar	No publicades	Habitació XI
Habitació 28	Sense numerar	No publicades	Habitació XII
Habitació 29	Sense numerar	No publicades	
Habitació 30	Sense numerar	No publicades	Habitació XIII

El registre arqueològic: estructures, materials i cronologia

Per tal de facilitar-ne la comprensió, agruparem les habitacions que estan properes entre si, considerant que formen part d'un mateix sector. El grup d'habitacions excavat l'any 1969, l'últim, l'agruparem a part per facilitar la comprensió numèrica de les habitacions, tot i que es pot considerar del segon sector, perquè estan situades molt a prop. Així doncs, establim quatre grups: les habitacions núm. 1 a 12, les habitacions núm. 13 a 20, les núm. 21 a 26 i les habitacions 27 a 30. La interpretació de les restes la farem de manera global, especificant, si calgués, les característiques significatives de cada un dels grups d'habitacions.

Les habitacions núm. 1 a 12

Habitació núm. 1

Segons Marià Ribas, es tracta "d'una habitació en la que hi ha parets de molt bona construcció, amb pedres de tamany regular molt ben disposades deixant la superfície llisa de les pedres en la cara vista, ajustades les unes amb les altres amb petites pedres que a vegades fan de falca. El que queda conservat de les parets està en molt bon estat i semblen molt resistents".

Es conservaven tres murs assentats directament sobre la roca. La paret est feia 5,75 m de llargària i 0,40 m d'amplada. La paret nord tenia 3,85 m de llargària conservada, 0,60 m d'amplada i es conserva en part fins a una altura de 1,55 m, mentre que de la

paret oest només es conserva una llargària de 1,90 m i feia 0,40 m d'amplada.

Es documentà un únic estrat que amortitzava un paviment situat sobre la roca rebaixada i aplanada. Sobre aquest paviment, a la part central de l'habitació, sembla que es trobaren restes d'una llar de foc amb la preparació de ceràmica: "L'habitació que excavaven té un paviment que està compost en el sauló, perfectament aplanat a nivell. Hi ha una part al centre que té com una mena de mosaic fet amb trossets de ceràmica d'àmfora ibèrica enganxats amb argila, que sembla fou fet per anivellar el paviment en un lloc que falla el sauló per desgast. Al damunt del paviment tal com s'ha descrit hi havia un gruix d'argila molt vermella i forta que sembla cuita". En un racó de l'habitació i sobre del paviment es trobà una àmfora ibèrica aixafada que s'ha pogut reconstruir (lâm. 1, 11). Es localitzaren també una unitat d'*Illirta* (CNH 29) i una meitat d'*Illirkesken* (CNH 10).⁵

No hi ha cap dada que ens permeti situar el moment de construcció de l'habitació. Pel que fa a l'amortització, l'única data la proporcionen les monedes, sobretot la unitat d'*Illirta*, amb una cronologia de 104-80/72 aC. Així doncs, datem l'amortització d'aquesta habitació a partir del primer quart del segle I aC.

Habitació núm. 2

Segons el seu excavador, d'aquesta habitació es conservaven tres parets que estaven construïdes direc-

⁵ Aquestes monedes, amb les referències MCM 3671 per a la unitat i MCM 3669 per a la meitat, han estat classificades per Carles Martí.

tament sobre la roca. La paret nord era una construcció sòlida formada per blocs de pedra de 0,50 x 0,50 m disposats en fileres horitzontals. Tenia una llargària de 5,85 m i una amplada de 0,50 m. La paret oest, amb una llargària conservada d'1,90 m i una amplada de 0,50 m, conservava la meitat del portal d'entrada a l'habitació, fet amb pedres sòlides ben treballades (Ribas 1964). La paret oest tenia una llargària conservada de 2,90 m i una amplada de 0,50 m. Segons que explica el mateix Ribas en el seu diari: "A l'interior d'aquesta habitació s'ha trobat ceràmica comú ibèrica, trossos de campaniana, restes d'àmfores ibèriques i romanes, fragments de ceràmica negrosa molt fina de parets primes i fortes amb superfície exterior pulimentada". No s'ha localitzat el material arqueològic, per la qual cosa no és possible aventurar cap dada cronològica.

Habitació núm. 3

Estava situada al nord de l'habitació anterior, a uns 14 m de distància. Es tracta d'una habitació construïda amb parets tallades a la roca fins a una altura d'1,50 m. La paret nord feia 4,50 m de llargària i hi havia construïda una cavitat a 0,75 m del terra, d'1,15 m d'amplada per 0,60 m de profunditat, que, segons Ribas, era una espècie d'armari (Ribas 1964). La paret est conservava una llargada d'1,25 m i la paret oest de 2,40 m. No es documentà cap paviment.

Pel que fa al material, es trobaren dos fragments de vasos àtics de l'estil de figures roges amb decoració, que el mateix Marià Ribas pensava que havien estat arrossegats d'altres zones del poblat. Es tracta d'un fragment de la part central de la panxa d'una *pelike* on s'aprecia el cap de perfil d'una dona que mira cap a l'esquerra, coberta d'un *cecryphale*, amb un monyo alt i una arracada rodona a l'orella (lám. 12, 1). L'altre és un fragment d'una copa on es poden apreciar les restes d'un *himation*. Aquestes dues peces van ser estudiades per P. Rouillard (Rouillard 1981). Marià Ribas referencia també la troballa de fragments de vasos de ceràmica ibèrica i campaniana, dels quals hem pogut localitzar una petita copa de la forma Lamb. 34 de campaniana A, un fragment informe de ceràmica grisa ibèrica amb un grafit amb signes ibèrics amb una transcripció que podria ser "?a.r.n.?.i.r.ki.e.o.?.r.r.n." o "s'a.r.n.a.i.a.ki.e.ki.a.r.n.",⁶ un *askos*

de ceràmica oxidada ibèrica, una dòlia sencera amb la boca dentada, amb el cos decorat amb línies incises (una línia recta i per sobre una línia corbada), una fusaiola i una petita destal de basalt (lám. 12, 2-7). En el seu diari dibuixa també quatre *pondus*. La presència de la campaniana A i de la dòlia mostra que l'habitació estava en ús a partir del segle II aC. No hi ha cap dada que pugui aportar cronologia sobre el moment de construcció i d'amortització.

Habitació núm. 4

Situada al costat est de l'habitació núm. 2. S'havien conservat almenys dos parets que estaven construïdes directament sobre la roca i tenien una amplada de 0,50 m. La paret oest es corresponia amb la paret est de l'habitació núm. 2. Desconeixem la llargària de la paret nord, que varia un xic l'orientació respecte la de l'habitació 2, ja que no és clara la separació amb l'habitació núm. 5.

Es va trobar un paviment d'argila situat sobre la roca aplanada, on es localitzà un suport de la forma Lamb. 4 de la variant mitjana del taller de Cales, un ungüentari ibèric, un got de ceràmica feta a mà, una àmfora itàlica gairebé sencera del tipus Dressel 1B i una agulla de bronze amb un ocell al cap (lám. 13, 1-5). En el diari, encara que no ho hem pogut localitzar, dibuixa un bol de ceràmica de vernís negre de la forma Lamb. 1 i un gerret bicònic de ceràmica grisa ibèrica. Pel que fa a les monedes, es trobà una unitat de *Kese* (CNH 78) datada en la segona meitat del segle II aC, una unitat d'*Ausesken* (CNH 8),⁷ de segona meitat del segle II aC, una unitat d'*Illuro* de la cinquena emissió (CNH 14) datada a partir del 90 aC i un trishekel de bronze de Cartago de l'inici del segle II aC (Müller II 99, núm. 242-244).⁸ En aquesta habitació es trobà una sitja, la núm. 13 de la numeració de Marià Ribas. Mesurava 1,65 m de profunditat, 1,50 m de diàmetre interior i 0,90 m de diàmetre de la boca. Només es localitzà el cos d'una gerra de ceràmica oxidada ibèrica amb decoració pintada de color de vi i el cos d'un gerro de ceràmica grisa ibèrica (lám. 13, 6-7). Segons Marià Ribas, a la sitja es trobaren també "fragments informes de ceràmica ibèrica i romana, i pedres". Marià Ribas no descriu que la boca de la sitja estigués tapada pel paviment, per la qual cosa podem suposar que estava en ús en una època contemporània al paviment.

⁶ Aquesta transcripció ha estat feta per M. Isabel Panosa.

⁷ Aquesta moneda encara que en el diari diu que fou trobada a l'habitació núm. 4, amb posterioritat surt publicada a l'habitació núm. 5 (RIBAS 1963, reedició revisada i ampliada de 1988).

⁸ La unitat *Illuro* ref. MCM 3683, la unitat de *Kese*, ref. MCM 3661, i la unitat d'*Ausesken*, ref. MCM 3654, i el Shekel, ref. MCM 3677, han estat classificades i datades per Carles Martí.

La troballa de l'àmfora Dressel 1B i, sobretot, de la unitat d'*Illuro*,⁹ proporcionen el terme *post-quem* per datar el moment d'abandonament de l'habitació, que hem de situar en una data indeterminada a partir del 90/80 aC. Segurament la sitja s'amortitza en el mateix moment.

Habitació núm. 5

No és clara la relació d'aquesta habitació amb la núm. 4. És difícil d'intuir si ambdues formaven part d'un mateix habitatge dividit, com a mínim, en dos àmbits o si bé es tractava de dos habitatges diferents. Només es trobaren les restes de dues parets molt malmeses: la situada al nord conservava 2,50 m de llargària amb una amplada de 0,40 m i la situada a l'oest, que conservava una llargària de 3 m. En l'espai documentat entre aquestes dues parets i la paret del fons, que era la continuació de l'habitació núm. 4, hi havia la roca tallada formant esglaons amb una lleugera rampa. Segurament eren retalls fets durant l'aterrament, sense cap ús específic.¹⁰

Sobre la roca aplanada es trobà un paviment d'argila. A l'habitació, dins d'uns espai quadrat rebaixat en la roca, hi havia una sitja, la número 14 segons la numeració d'en Ribas,¹¹ que tenia una profunditat de 3 m, un diàmetre interior d'1,85 m i el diàmetre de la boca era de 0,55 m. A l'interior hi havia tres nivells diferents de terra, encara que segurament l'amortització es produí en un mateix moment. Degué estar en ús al mateix temps que el paviment. Al costat de la sitja es trobà la meitat inferior d'una dòlia.

En aquesta habitació es trobà el fons d'un plat de la forma Lamb. 23 de campaniana A, un bol de la forma Lamb. 1 de la variant mitjana del taller de Cales amb un grafit amb signes ibèrics al fons extern de la peça, "ka.?", el fons d'una safata de sigil·lata oriental, la qual J.F. Clariana ha estudiat i datat entorn del 100 aC (Clariana 1998) (lãm. 14, 1-3) i un fragment informe decorat d'un vas de ceràmica italomegàrica datada en el segon quart avançat del segle I aC. D'altra banda, s'ha de destacar la troballa d'un vas de ceràmica grisa amb decoració de pintura blanca de producció indeterminada (lãm.14, 4). Pel que fa a les monedes, es trobà una unitat de *Neronken*, moneda ibèrica del sud

de la Gàl·lia (CNH 437),¹² datada a començaments del segle I aC. A l'interior de la sitja hi havia poc material. Destacaven una unitat d'*Illuro*¹³ de la quarta emissió (CNH 13), encunyada c. 100-90 aC, alguns vasos de ceràmica de vernís negre, dels quals hem localitzat un bol de la forma Lamb. 33 de campaniana A i un plat de la forma Lamb. 5 de la producció mitjana del taller de Cales, així com el cos d'una àmfora itàlica possiblement del tipus Dressel 1A (lãm. 14, 5-7).

No podem datar el moment de construcció de l'habitació, però per la presència de la ceràmica italomegàrica, podem situar el moment d'amortització en el segon quart avançat del segle I aC. Pel que fa a la sitja, l'amortització s'ha d'establir a partir de l'últim quart del segle II aC, per la presència del plat de la forma Lamb. 5 de la variant mitjana del taller de Cales i, segurament, amb anterioritat a l'últim quart del segle I aC, per l'absència de ceràmica de la variant tardana del taller de Cales. Així doncs, la seva amortització no sembla ser contemporània a la de l'habitació.

Habitació núm. 6

Estava situada al costat est de l'habitació núm. 5, en una cota superior i a uns 16 m de distància. Es conserva la paret nord amb una llargària de 6 m, una amplada de 0,5 m i una altura de més d'1 m. La paret oest conserva una llargària d'1,30 m i tenia una amplada de 0,5 m. La paret est conserva una llargària de 0,90 m i tenia una amplada de 0,40 m. La unió entre la paret nord i la paret est no es conservava. Segons Marià Ribas les parets oest i nord estaven "sólidamente construidas con piedras de regular tamaño bien dispuestas, algunas más grandes labradas y recuadradas (...)" (Ribas 1964). Es trobà un paviment situat, en part, directament sobre la roca aplanada, per sota del qual hi havia una cavitat excavada a la roca, dins de la qual es trobà una olla de ceràmica feta a mà, un gratador de ferro i una destal de basalt (lãm. 15, 1-3). Aquesta construcció ha estat interpretada pel seu excavador com una cova datable del període de ferro antic.

Pel que fa al material, només descriu la troballa del fons d'una pàtera de campaniana A, possiblement

9 Aquestes monedes no han estat trobades a l'amortització de Ca l'Arnau-Can mateu/Can Benet, datada entre el 85-70 aC i sí que s'han trobat als estrats fundacionals d'*Illuro*, datats entre el 80-70 aC.

10 Rebaixos d'aquestes característiques s'han trobat també a l'exterior d'una de les cases del Turó dels Dos Pins (Zamora, García 2005).

11 La funcionalitat d'aquest requadre segurament devia ser protegir la boca de la sitja de la descomposició del sauló.

12 En la publicació que va fer d'aquesta habitació, esmenta quatre monedes: dues d'Ausa, una de Cesse, i una de Laiescen (Ribas 1963). En el diari d'excavació, només anomena la de Laiesken, i la situa fora de l'habitació núm. 5.

13 La unitat de *Neronken*, ref. 3696, i la unitat d'*Illuro*, ref. MCM 3679, han estat classificades i datades per Carles Martí.

de la forma Lamb. 27B, amb decoració de quatre estampilles voltades de cercles d'estries i amb cercles incisos (lâm. 15, 4).

En aquest espai semblen identificar-se dues fases. Una primera de construcció de la cavitat, i una segona, de l'edificació per sobre d'aquesta cavitat. Cap de les dues poden datar-se.

Habitació núm. 7

Habitació possiblement compartimentada, de la qual es trobà la paret nord, amb una llargària conservada de 3,30 m i 0,40 m d'amplada. La paret oest conservava una llargada de 0,68 m i una amplada de 0,35 m. La paret est, una llargada d'1,20 m i una amplada de 0,45 m. A 2,25 m de la paret oest hi havia una altra paret de 0,65 m de llargada i 0,35 m d'amplada que divideix l'habitació en dos àmbits. El segon dels àmbits tenia només 0,70 m d'amplada. Marià Ribas comenta que mentre la paret nord era de construcció sòlida, les laterals eren de construcció deficient (Ribas 1964). La roca havia estat aplanada per situar-hi al damunt un paviment. No es relaciona cap material arqueològic, fet que no permet datar les estructures.

Habitació núm. 8

Situada al costat de l'habitació núm. 1, però a 1,50 m per sobre del seu nivell. D'aquesta habitació es conservava la paret nord, que era una continuació de la paret nord de l'habitació núm. 1. Tenia una llargada de 8,5 m, una amplada de 0,50 m i una altura de 0,5 m. Actualment, de la paret est només resta l'angle que formava amb la paret nord, amb una llargada de 2 m, i l'angle amb la paret sud, amb una llargada d'1 m,¹⁴ però s'aprecia part del retall del sauló on deuria estar situat el tram de paret que falta. En els croquis del seu diari, Marià Ribas la dibuixa sencera. La paret oest es corresponia amb la paret est de l'habitació núm. 1. De la paret sud es conservaven 3 m a prop del costat oest i l'angle que formava amb la paret est. En veure el croquis que fa Marià Ribas en el seu diari d'excavació i comparant-lo amb les restes conservades, podem deduir que la porta d'entrada havia de trobar-se en la paret sud, a prop de l'angle que confronta amb la paret est.

Pel que fa al material localitzat en l'habitació, només tenim constància de la troballa d'un got de la

forma Lamb. 3 de la producció mitjana del taller de Cales (lâm. 16, 1).

En aquesta habitació es trobà una sitja, la núm. 15 de la numeració de Marià Ribas. Estava situada al costat de la paret nord, a prop de la cantonada amb la paret mitgera amb l'habitació 1. Tenia 2 m de profunditat, un diàmetre interior de 1,90 m i 1,55 de boca. La sitja està escapçada, i no s'ha trobat el nivell d'ús amb el que deuria funcionar. Es localitzà una pedra aplanada que, segons Marià Ribas, era la tapadora de la sitja. En l'interior només s'ha documentat una olla de ceràmica feta a mà (lâm. 16, 2) i gran quantitat de pedres, algunes aplanades i escairades. Crida l'atenció, juntament amb el fet que estigui escapçada, que estigui plena de pedres, fet que podria significar una possible reforma de l'habitatge que podria coincidir amb l'amortització de la sitja.

No és possible datar aquestes estructures.

Habitació núm. 9

Aquesta habitació, que sembla estar compartimentada en dos àmbits, és de difícil interpretació. Estava situada al costat est de l'habitació núm. 8, amb la qual comparteix una paret mitgera. La paret nord conserva una llargada de 6,5 m. De la paret est es conservaven 4 m, encara que està perdut l'angle d'unió amb la paret nord. Sembla que aquest espai estava dividit en dos àmbits. Del segon àmbit es conservava el tall en la roca on estava ubicada la paret nord, de la paret est es conservaven 4 m, de la paret oest 3 m, i la paret que sud estava partida, deixant un espai en la zona central que podria ser l'entrada. Tot plegat conforma un àmbit de 3,57 m d'amplada per 4 m de llargada. El paviments estaven situats directament sobre la roca rebaixada.

Pel que fa al material, Marià Ribas comenta que n'hi havia en abundància, i hem trobat el fons d'una copa de la forma Morel 68 de campaniana A, un plat de la forma Lamb. 5 i un got de la forma Lamb. 3 de la variant mitjana del taller de Cales (lâm. 16, 3-5). De la variant tardana del taller de Cales hi ha dos gots de la forma Lamb. 3, un plat de la forma Lamb. 5, aquest últim amb el fons decorat amb una Losange i el fons d'un vas de la forma Lamb. 10 (lâm. 16, 6-8). De campaniana C hi ha un plat de la forma Lamb. 5 (lâm. 16, 9). No hem pogut localitzar un got de la forma Lamb. 2 que Marià Ribas esmenta en el seu diari.

¹⁴ Aquest angle de paret no va ser trobat per Ribas, sinó durant la neteja que es va fer d'aquestes habitacions en la campanya de l'any 1984.

De producció indígena, es trobà una llàntia i una olla de ceràmica feta a mà (lâm. 16, 10-11), una tenalla gran amb nanses de ceràmica oxidada ibèrica i una fusaiola (lâm. 17, 1-2). Marià Ribas esmenta també la troballa d'abundant material ibèric –una pàtera de ceràmica grisa i dos colls de d'ampolles de ceràmica oxidada–, diversos fragments d'àmfora romana, teules i altres materials que hem pogut localitzar, com una fibula, un ham, una agulla (lâm. 17, 3-5), dues anelles de bronze, un ganivet de ferro amb mànec d'os, dues puntes de llances de ferro (lâm. 17, 7, 9-10), un pes de plom, un fragment d'os treballat amb forma cilíndrica i un forat gran al mig de la peça i un de petit en el cos (lâm. 17, 6 i 8).

Es trobaren també una meitat de *Kese* (CNH 90) i un quart també de *Kese* (CNH 94), datades c. 90-72 aC, un as d'*Untihesken* (CNH 35) datat en l'últim quart del segle II aC i una unitat de *Laiiesken* (CNH 8), datada c. 100-90.¹⁵

Encara que és possible datar el moment de construcció de l'habitatge, la presència de les monedes i la troballa de la ceràmica de la variant tardana del taller de Cales, predominant sobre la producció mitjana, suggereixen una cronologia d'amortització de l'habitatge del segon quart del segle I aC.

Habitació núm. 10

Situada al costat de l'habitatge núm. 7. Es conservava la paret nord amb una llargada de 5,10 m, 0,5 m d'amplada i 3 m d'altura i la paret oest amb una llargada de 1,85 m i 0,30 m d'amplada. La paret est tenia una llargada de 3,55 m i una amplada de 0,45 m. Segons Marià Ribas, aquesta paret estava construïda amb un sòcol de pedra d'1 m d'altura i tovet al damunt (Ribas 1964). Adossat a la paret nord hi havia un banc de pedra que tenia una amplada de 0,75 m i una altura de 0,5 m, dividit en dos per una paret petita de pedra de 0,35 m d'amplada i 1,3 m de llargada. El paviment, que era d'argila, estava situat directament sobre la roca rebaixada i aplanada i, per la descripció de Marià Ribas, es localitzà també una llar de foc amb una preparació de ceràmica (Ribas 1964). Pel que fa al material, només esmenta la troballa del fons d'un bol de ceràmica àtica de vernís negre, en què s'aprecien restes de dues estampilles impreses voltades d'estries en el fons intern, un bol de la forma Lamb. 27ab, ceràmica campaniana

A amb una roseta de set pètals com a decoració en el fons intern, una fibula de bronze amb una pedra blanca incrustada (lâm. 18, 1-3), i uns fragments de ceràmica que no s'han localitzat i que considera de tradició hallstàtica. Comenta també la presència de gran quantitat de totxos.

No és possible datar aquestes estructures.

Habitació núm. 11

No s'han trobat parets d'obra, a excepció de la paret mitgera amb l'habitatge núm. 10, la part oest, que té 2,55 m de llargada. La paret nord, de 4,25 m de llargada i uns 3 m d'altura, i la paret est, d'uns 2,55 m de llargada i de la qual desconeixem l'alçada, estan tallades en la roca. Aquestes estructures definien un espai de 18,83 m, l'entrada del qual havia d'estar situat a la paret sud. Tal com descriu Marià Ribas, més que una habitació podria ser un espai descobert, potser relacionat amb l'habitatge núm. 10.¹⁶

En aquest espai es localitzà, adossat a la paret oest, un forn de planta semicircular de 2,20 m x 2,10 m i una altura de 0,80 m. Segons la descripció de Marià Ribas, el forn estava cobert per una volta, construïda primerament amb un gruix de fragments de ceràmica ibèrica, seguit d'un gruix d'argila cuita d'uns quants centímetres d'espessor, una altra capa de fragments de ceràmica ibèrica i un altre gruix de 20 cm d'argila que s'estenia per tota la superfície, fins arribar a l'exterior de les parets, les quals estaven construïdes amb pedres de mida regular, d'un mig metre d'amplada. En l'interior, el terra estava aplanat i hi havia una cubeta de la qual partia una petita canalització o rasa.¹⁷ Malgrat que Marià Ribas l'interpretà com un forn domèstic per a la fabricació de pa, no sembla que sigui aquesta la funció. Les mides que té el forn ens mostren una estructura massa gran com per considerar-la de caire domèstic, per la qual cosa s'hauria d'interpretar més aviat com una construcció de tipus artesanal.

No és possible datar aquestes estructures.

Habitació núm. 12

Situada davant de l'habitatge núm. 11, un xic desplaçada cap a l'est. Només se'n conservaven tres parets, amb una tècnica constructiva molt rudimentària. La

15 L'as d'*Untihesken*, ref. MCM 3694, la unitat de *Laiiesken*, ref. MCM 3688, la meitat de *Kese*, ref. MCM 3664, i el quart de *Kese*, ref. MCM 3674, han estat classificades i datades per Carles Martí.

16 Ribas 1964, p. 20.

17 Una descripció acurada del forn es troba en Ribas 1964, p. 20-21.

paret nord feia 4,40 m i tenia una amplada de 0,50 m. La paret oest tenia una llargada de 2,80 m, mentre que la paret est conservava una llargada de 1,50 m. Adossat a la paret est hi havia un banc corregut de 0,60 m d'amplada per 0,20 m d'altura. No es documentà material arqueològic (Ribas 1964).

No és possible datar aquestes estructures.

Les habitacions 13 a 20

Habitació núm. 13

D'aquesta habitació només es documentà 4,42 m de la paret oest i 2,20 m de la paret nord. L'amplada de les dues parets era de 0,50 m i conservaven una altura aproximada d'uns 1,10 m.

L'habitació estava construïda sobre la roca rebaixada, excepte en el costat est, on es localitzà un retall natural situat entre roques que tenia una fondària d'uns 0,94 m, 2,41 m d'amplada màxima i 2,85 m de llargada màxima i estava reomplert amb terra. Marià Ribas documenta en aquest espai "muy vagamente confusos dos niveles distintos" (Ribas 1964), que segons ell eren de cronologia molt antiga. El primer nivell d'ocupació, de 46 cm de fondària, el situà en el segle VI aC, per la presència d'una urna que considerà hallstàtica.¹⁸ Estava situat directament sobre el sauló i no fa referència a l'existència de cap paviment. El segon nivell, de 48 cm de fondària, el situà en el segle V aC per la troballa d'un fragment del peu d'un vas àtic de figures roges. Tanmateix esmenta també la troballa en aquest espai d'un trient, en l'anvers del qual hi ha el relleu d'un cap de perfil que representa Minerva amb les característiques de la deessa Roma, i en el revers la proa d'una nau. La datació se situa entre 225-217 aC (RRC 35-3a). No és clara la ubicació d'aquesta moneda en aquest estrat, però pel tipus i la cronologia no sembla possible que es pugui situar en l'estrat d'amortització.

Interpretem aquests nivells que descriu Marià Ribas com un farciment, possiblement únic, de terres destinades a regularitzar el terreny amb la finalitat de construir al damunt l'habitatge. Tenim, però, dubtes seriosos quant al moment cronològic en què es realitzà la regularització. La troballa i, sobretot, l'estat de conservació del trient semblaria suggerir que l'abocament de terres per farcir l'espai es realitzà poc després de la data d'encunyació de la moneda, és a

dir el darrer quart del segle III aC, entenent que la moneda no circulà massa temps. En conseqüència, relacionar la regularització de l'espai amb la construcció de l'habitatge equival a datar l'habitatge a aquesta època.

El paviment que es construí al damunt era d'argila i en la resta de l'habitació estava situat directament sobre la roca retallada i aplanada (Ribas 1964). Per sobre del paviment és documentà un estrat d'1 m de fondària. En el seu diari, Marià Ribas dibuixà un croquis de la planta de l'habitació, en el qual assenyala una sèrie d'objectes trobats sobre el paviment. Pel que fa a la ceràmica, Marià Ribas hi situa un plat de campaniana A tardana, de la forma Lamb. 5/55 /F 2235b1, dos vasos de la forma Lamb. 3, un d'ells no localitzat, i l'altre, amb un grafit al fons extern on es pot llegir "La.ke.r",¹⁹ de la producció mitjana del taller de Cales (âm. 18, 4 i 6), un vas de la forma Lamb. 1, de la variant tardana del taller de Cales (lâm. 18, 7) i una àmfora púnica sencera del tipus Mañà 2 C2/T7433 (lâm. 19, 2). Altres materials situats sobre el paviment són de construcció –teules–, i també hi ha algunes fibules, hams, una agulla (lâm. 19, 6-8), i claus de bronze, dues aixades, dues magalles (lâm. 20, 1-2), claus i una espècie de cassó de ferro (lâm. 19,9). Hi situa també monedes: una unitat d'*Illirkesken* (CNH 1), datada de mitjans del segle II aC, una unitat d'*Illirta* (CNH 36), amb una cronologia de 104-80/72 aC, una unitat d'*Illuro* de la cinquena emissió, datada a partir de 90-80 aC (CNH 14), un sisè d'*Albarildur* (CNH 5), una unitat d'*Eusti* (CNH 11) de començament del segle I aC, i una unitat de *Baitolo*, monedes que c. 90 aC encara no havien estat encunyades (CNH 3 o 4).²⁰

A part d'aquests materials, Marià Ribas documenta a l'estrat un fons indeterminat de campaniana A (lâm. 18, 5), un got de la forma Lamb. 3 i un altre de la forma Lamb 5 (no trobats), una petita llàntia, possiblement púnica (només se n'ha localitzat una foto de molt mala qualitat), una olpa de ceràmica ibèrica pintada amb decoració de bandes en el cos (lâm.18, 9), el pivot d'una àmfora púnica Mañà C2b (lâm. 18, 8), fragments informes de ceràmica ibèrica pintada i una olla de ceràmica feta a mà (lâm. 19, 1). Altres materials que es trobaren foren tres fragments de molí, diversos objectes d'os treballat, com són botons (lâm. 19, 10), punxons i un possible mànec, i fusaioles, una d'elles amb decoració incisa (lâm. 19, 3-5).

18 Aquesta urna no ha estat localitzada.

19 La transcripció d'aquest grafit ha estat feta per M. Isabel Panosa.

20 El trient, ref. MCM 3698, el sisè d'*Albarildur*, ref. MCM 3659, la unitat d'*Illuro*, ref. MCM 3687, la unitat de *Baitolo*, ref. MCM 3656, la unitat d'*Eusti*, ref. MCM 3693, la unitat d'*Illirkesken*, ref. MCM 3672, i la unitat d'*Illirta*, ref. 3668, han estat classificades i datades per Carles Martí.

Per a la datació de l'amortització, el material trobat sobre el paviment és el que ens aporta més dades. L'àmfora púnica té una cronologia àmplia de 110-100 aC fins al 50-30 aC (Ramon 1995), dada que es correspondria amb l'aportada per la campaniana A tardana. La presència de les unitats d'*Illuro* i de *Baitolo* proporciona una cronologia a partir del 90-80 aC. Aquesta última dada pot ser confirmada per la troballa de la ceràmica de la variant tardana del taller de Cales, que situa l'amortització d'aquesta habitació a partir del segon quart del segle I aC. L'abandonament de l'habitació degué ser sobtat, atesa la gran quantitat de material sencer trobat directament sobre el paviment.

Una vegada exposades les dades i argumentada la cronologia, hi ha alguns aspectes que, a parer nostre, no són clars. En primer lloc, cal advertir que l'excavació es realitzà amb la metodologia de l'època i, per tant, manca un registre acurat de l'estratigrafia. Si acceptem les cronologies abans proposades, advertim que des del moment teòric de la construcció de l'habitatge –darrer quart del segle III aC– i l'abandonament d'aquest –segon quart del segle I aC–, van transcórrer uns cent cinquanta anys sense, aparentment, cap reforma de l'edificació. Aquest és, com a mínim, un fet inusual, ja que un habitatge d'aquestes característiques, en general, no hauria de perdurar tant. Sembla clar que per fixar la cronologia d'abandonament de l'habitatge hi ha prou arguments acceptables. No succeeix el mateix amb la cronologia de construcció, basada en la troballa d'una moneda en els farciments de regularització previs a la construcció de l'habitatge. Si dubtem de la perduració de l'habitatge, que, aparentment, no patí cap reforma, caldrà, com a mínim, qüestionar que una sola moneda, per molt bona conservació que tingui, sigui un element concloent per datar la construcció de l'habitatge.

Habitació núm. 14

Segons el diari d'excavació de Marià Ribas, "Aquesta habitació està situada al costat oest de l'anterior en un requadre tot massís de sauló i en un nivell d'1,10 m més alt. Al centre hi ha una sitja doble". Es conservaren les quatre parets de l'habitació. En els dibuixos de la planta del diari, observem que la paret nord tenia una llargada de 9,40 m i la paret sud, que feia de paret mitgera amb la paret nord de l'habitació núm. 15, de 9,30 m. La paret oest mesurava 4, 25 m i la paret est, que feia de paret mitgera amb l'habitació núm. 13, 4,28 m. Totes les parets tenien 0,5 m d'amplada. Per la ubicació de l'habitació, la por-

ta d'entrada hauria d'estar situada en la paret nord. Sembla ser que en el moment de l'excavació ja la van trobar totalment buidada. Es localitzà també un banc petit excavat al sauló prop de la paret del costat esquerre, a sobre del qual es trobaren fragments d'una serra i d'una llança de ferro. Es trobaren també tres monedes: una unitat de *Bolscan*, una unitat de *Kese* i un as d'*Untheksen* (CNH 29)²¹ (Ribas, Lladó 1977-78), la cronologia de les quals és de final del segle II aC (Martí 1985; Banús 1991).

Al mig de l'habitació es trobà el que Marià Ribas denominà una sitja doble, la núm. 16. Es tractava en realitat de dues sitges diferents, una de les quals talla l'altra en construir-se posteriorment. La més gran mesurava 3 m de fondària i tenia un diàmetre interior d'1,80 m i un diàmetre de la boca de 0,5 m, i la més petita tenia 2,50 m de fondària, un diàmetre interior d'1,50 m i un diàmetre de la boca de 0,5 m.

Segons Marià Ribas, estaven reomplertes de terra i pedres i hi havia molt pocs fragments de ceràmica, entre els quals destaca la troballa d'un fragment d'un vas grec amb la representació d'una figura femenina, semblant al de l'habitació núm. 3 (Ribas 1964). Es tracta d'un fragment de copa de figures roges de tipus indeterminat, amb el dibuix d'una dona de perfil girada cap a l'esquerra (lám. 21, 1), de la qual s'aprecia la cara, i part del cap i del cos (Rouillard 1981).

Durant la campanya d'excavació que es realitzà l'any 1984 en el sector central de l'oppidum, es va acabar d'excavar la sitja més petita ja que quedaven restes d'un petit estrat, en el qual només es trobaren tovots.

La troballa de les dues sitges ens indica, com a mínim, l'existència de quatre fases en aquesta habitació, de les quals no tenim cap dada cronològica. La primera coincideix amb la construcció d'una de les dues sitges (i no sabem si ho fa també amb la primera fase de l'habitació). En la segona, situem una reforma de la casa, l'amortització de la sitja i la construcció d'un nou paviment al damunt, que degué tancar la sitja un cop amortitzada. En la tercera fase, es quan es degué construir una nova sitja, tallant la primera. En la quarta fase, s'amortitzà la segona sitja. No sabem si aquesta última fase correspon també amb l'abandonament de l'habitació.

Pel poc material localitzat, situem el moment d'amortització de l'habitació a partir del començament del segle I aC.

21 La referència de les monedes és la següent: *Bolscan*, ref. MCM 3663, i la d'*Untheksen*, ref. MCM 3697. La moneda de *Kese* no s'ha trobat.

Habitació núm. 15

Situada al sud de l'habitació núm. 14 i en una cota inferior, seguint el pendent de la muntanya. La paret nord, que era mitgera amb l'habitació 14, conservava una longitud de 8,20 m. Adossat a aquesta paret hi havia un banc corregut de 0,95 m de fondària per 0,30 m d'alçada. Les parets laterals conservaven una llargària d'1,80 m (RIBAS 1964). Només es documentà un nivell d'amortització de 0,80 m de gruix, amb escassos materials, entre els quals hi ha un vas de la forma Lamb. 1 d'una producció del tipus B (no trobat), un rodet de ceràmica feta a mà, una punta de ferro, un ham de bronze (lâm. 21, 2-4) i una unitat d'*Ore* (CNH 1),²² encunyada vers el 90 aC. No es localitzà cap nivell d'ús.

Podem situar l'amortització d'aquesta habitació a partir de l'inici del segle I aC. A l'estrat superficial de l'habitació, es trobà una moneda de l'emperador romà Antoninus Pius.

Habitació núm. 16

Situada al costat oest de l'habitació 14. La paret nord conservava una llargada de 3,95 m. La paret est, conservava una llargada de 4 m, i es corresponia amb la paret oest de les habitacions núm. 14 i 15. Marià Ribas comentava que ambdues parets eren molt sòlides i ben construïdes i que conservaven una alçada entre l'1,50 i els 2 m. (RIBAS 1964). Tant la paret oest, que estava en molt mal estat de conservació, com la paret sud només conservaven una llargada d'1,5 m. No tenim cap altra dada sobre aquesta habitació. En el seu diari, Marià Ribas comenta que es trobaren molts trossos de teula i de dòlia, ceràmica ibèrica feta a mà i a torn, molta ceràmica grisa fina, i que "no manquen tampoc els trossos de peces campanianes i alguns ferros indeterminats". Només hem localitzat un fons d'una possible Lamb. 27B de campaniana A i un vaset amb nanses de ceràmica grisa ibèrica (lâm. 21, 5-6).

No podem donar cap dada cronològica d'aquesta habitació.

Habitació núm. 17

En el diari d'excavació, Marià Ribas comenta d'aquesta habitació que "es veu ben definida pel paviment del sauló ben aplanat a nivell igualment com les altres habitacions d'aquest sector. La paret nord és una

continuació de la de la 16, i la paret lateral és molt rudimentària i està mal conservada. Les altres parets no existeixen. És interessant l'aparició d'un *dolium in situ* en un angle. Està totalment aixafat pel pes de la terra que el cobria i com a particularitat hi ha la seva instal·lació, que consisteix en estar la part de la base introduïda dintre del sauló en cosa d'uns 25 cm". Es trobà una unitat d'*Illirta* (CNH 22),²³ datada del final del segle II o inici de l'I aC.

L'amortització de l'habitació s'hauria de situar a partir del començament del segle I aC.

Habitació núm. 18

Només s'han conservat part de dues parets, les del costat oest i est. Es trobaren vuit àmfores col·locades de manera desordenada, tres de les quals són classificades per Marià Ribas com a Dressel 1B (Ribas 1988). D'aquestes només n'hem pogut localitzar una, que té un segell de cartella rectangular a la base d'una de les nanses, on es llegeix les sigles VC (lâm. 21, 10). Es trobà també una dòlia petita amb decoració externa de línies paral·leles gravades, unes llises i altres en forma de zig-zag, i alguns fragments de ceràmica de vernís negre: el peu d'una copa Morel 68 de campaniana A i dos vasos de la forma Lamb. 3 de la producció tardana del taller de Cales (lâm. 21, 7-9), així com fragments de ceràmica oxidada ibèrica, una àmfora ibèrica sencera (lâm. 21,11), dos claus de ferro i molta teula i ímbrex. També s'hi exhumà una moneda molt desgastada i, per tant, de difícil classificació.

No es pot datar la construcció de l'habitació. La gran quantitat de material sencer trobat i deixat desordenadament sobre el paviment suggereix un abandonament precipitat que, per la troballa de la producció tardana del taller de Cales, es podria situar en el segon quart del segle I aC.

Habitació núm. 19 i 20

Hi ha molt poca informació sobre aquestes habitacions. Foren excavades el març de 1964 i en el seu diari d'excavació Marià Ribas només comenta: "Excavació feta en unes habitacions reduïdes ran del barranc i un xic més avall de les excavades anteriorment. Les úniques troballes interessants són alguns fragments de ceràmica campaniana i un tros de plom fos. La ceràmica està trinxada com sempre. En ambdues habitacions el paviment està fet en el sauló aplanat a nivell. La

²² La referència de la moneda d'*Ore* és el núm. 1663.

²³ La referència d'aquesta moneda és la MCM 3675.

construcció de la paret és bona amb pedres de tots tamanyes, més aviat petites i desiguals. Crida l'atenció la paret circular de l'habitació 19 per la col·locació de les pedres que són grollerament treballades”.

De l'habitació 19 es conservava la paret nord i un tram de la paret est, que és mitgera amb l'habitació 20. Es conservaven també dos petits murs de difícil interpretació. El primer estava situat a 1,42 m de la paret nord. No pensem que pogués ser la paret de tanca de l'habitació, ja que les mides d'aquesta serien molt reduïdes. En no haver-se excavat l'habitació totalment es fa difícil interpretar-la, i més quan no tenim una descripció d'aquesta paret, per la qual cosa no en podem assegurar ni tant sols la filiació ibèrica. El segon mur era una estructura semicircular adossada a la paret nord, descrita per Marià Ribas com una construcció grollera. Tampoc podem assegurar que es tractés d'una paret ibèrica.

Segons l'autor, el paviment de l'habitació estava situat sobre el sauló aplanat. Marià Ribas refereix la troballa d'una moneda d'*Illuro*, que no descriu, i que no ha estat localitzada. Pel que fa al material, en el seu diari comenta que la ceràmica es trobava trinxada, i només descriu “un fragment de ceràmica campaniana amb pasta gris, molt negrós i vernís negre esmorteït” que sembla haver-se trobat dins l'estructura semicircular. Pel dibuix que hi ha al diari d'aquesta peça, que no hem localitzat, sembla tractar-se d'un vas de la forma Lamb. 1

De l'habitació 20 es conservava la paret nord, amb una llargària de 2,90 m, la paret est, amb una llargària d'1,70 m, i la paret oest, amb una llargada conservada de 0,5 m. Totes les parets tenien 0,5 m de gruix. Com l'habitació 19, la roca havia estat aplanada per situar-hi damunt el paviment. Pel que fa al material només es va trobar un peu d'una copa de campaniana A de la forma Morel 68 (lãm. 21,12) i un fragment de plom fos.

No es poden datar aquestes estructures.

Les habitacions 21 a 26

Habitacions núm. 21 a 23

No hi ha gairebé dades sobre aquest conjunt d'habitacions, perquè no han estat publicats i perquè Marià Ribas els descriu poc al diari. De l'habitació 21 es conservava part de la paret nord, de la paret oest i un petit tram aïllat de la paret est. De l'habitació 22, la paret nord totalment, amb 7 m de llargada, part de la paret est amb 3 m, i part també de la paret oest, que es correspon amb la paret oest de l'habitació núm. 21, i de la qual es conservaven uns 3,5 m de llargada. L'habitació 23, situada més a l'oest, estava separada d'aquestes dues i només conserva-

va part de les dues parets laterals. Marià Ribas en el seu diari d'excavació només comenta que les parets d'aquestes habitacions eren de bona construcció, que el paviment es situava sobre la roca aplanada i que es trobà ceràmica d'època romana dels segles II-I aC (fragments d'àmfora i de campaniana), teules i restes de dòlia.

Només es detallà la troballa de material a l'habitació 22: un plat sencer de la forma Lamb. 5 potser de la producció mitjana del taller de Cales i dues vores més de dos plats d'aquesta mateixa forma de la producció mitjana d'aquest taller (lãm. 22 1-3). De la producció tardana del taller de Cales es trobà una vora d'un plat de la forma Lamb. 5 (lãm. 22, 4). Pel que fa a les àmfors, es localitzà una nansa d'una àmfora de Brindisi amb un segell de cartella rectangular en el qual es llegeix APOLLON (lãm. 22, 5). Aquesta àmfora és una producció apula de primera meitat del segle I aC, o un xic abans, tal com s'ha evidenciat en una fossa de *Iesso* datada entre el 121-116 aC i el 95-90 aC (Guitart *et alii* 1998), on també es trobà una àmfora amb aquesta marca impresa a la nansa. La resta de material d'aquesta habitació són una fibula de bronze i una bala de plom (lãm. 22, 6-7).

Podríem situar l'amortització d'aquesta habitació al començament del segon quart del segle I aC per la troballa dels productes tardans del taller de Cales.

Habitacions núm. 24 a 26

Aquestes habitacions tampoc han estat publicades. Com les altres tres anteriors, les úniques dades de què disposem provenen del diari d'excavació de Marià Ribas. Segons l'autor, totes les parets d'aquestes habitacions eren molt sòlides i estaven ben construïdes. Tenien uns 0,40 m d'amplada. Hi havia un únic estrat que amortitzava el paviment que estava situat sobre la roca aplanada. Les parets estaven disposades directament sobre la roca. A l'habitació 25, es trobà una llar de foc amb una preparació de ceràmica sobre la qual hi havia un gruix de 4 cm d'argila molt vermella. De l'habitació 24 es conservaven tres parets, la nord i la sud, de 4,80 m de llargada, i l'est, de 3 m de llargada. De l'habitació 25, només es conservava part de la paret nord, que es corresponia amb la paret sud de l'habitació 24, i 1 m de la paret est. De l'habitació 26 es conservava la paret nord, d'1,5 m de llargada i part de la paret oest, mitgera amb l'habitació 25, i l'est. No és clara la relació entre les tres habitacions, sobretot pel que fa a l'habitació 26. No sabem si formaven part d'un mateix habitatge. Quant al material, comenta que era molt pobre i que apareixia particularment ceràmica romana d'època tardana i molta teula.

No és possible datar aquestes estructures.

Les habitacions 27 a 30

Habitació núm. 27

D'aquesta habitació es localitzaren tres parets. La paret nord tenia una llargada de 2,45 m i una alçada conservada d'1,10 m. Les parets laterals tenien una llargada de 2,50 i una amplada de 0,40 m. Al costat de la paret est, i paral·lela a aquesta, a una distància d'uns 15 cm, es localitzà una altra paret, el parament de la qual, segons Marià Ribas, era idèntic al de les altres tres. Considerava que aquesta segona paret fou construïda amb posterioritat, potser en una segona fase de l'habitatge. El paviment de l'habitació estava perfectament conservat, ja que tenia un gruix de 3 cm d'argila situat sobre la roca aplanada.

Al centre de l'habitació, al costat de la paret nord, es trobà una sitja, la núm. 28 de la numeració de Marià Ribas. Tenia 1,30 m de diàmetre i 1,42 m de fondària. No és possible associar-la amb cap de les fases constructives de l'habitació. En el seu interior es localitzà una vora d'un possible vas de la forma Lamb. 28 d'una producció indeterminada del segle III aC (lãm. 22, 9), un plat de la forma Lamb. 5 de la variant mitjana del taller de Cales (lãm. 22, 11) i una imitació en gris d'un got de la forma Lamb. 3 (lãm. 22, 10). Marià Ribas relaciona la troballa de dos gots més de la forma Lamb. 3 i un fragment informe de ceràmica àtica que no hem pogut localitzar. Es trobà també un bol i el cos d'un gerro de ceràmica grisa ibèrica (lãm. 22, 12-13), un càlat, el cos d'una gerra i una olla de doble vora de ceràmica oxidada ibèrica (lãm. 23, 1-3). Pel que fa a les monedes, es localitzaren tres unitats de la quarta emissió d'*Illuro*, datables c. 100-90 aC (CNH 13).²⁴

La troballa d'aquestes monedes ens fa situar l'amortització de la sitja a partir del començament del segle I aC. No sabem, però, si l'amortització de la sitja fou contemporània amb la de l'habitació. Marià Ribas descriu la troballa de molta ceràmica ibèrica aixafada, molts trossos de dòlia, de teula i d'àmfora itàlica (Ribas, Lladó 1977-78). De tot aquest material, només hem localitzat una vora d'un bol de ceràmica oxidada ibèrica (lãm. 22, 8).

Habitació núm. 28

Era contigua a l'habitació 27. Només se'n trobaren dues parets, la nord, amb una llargada conservada

de 4,25 m, i l'oest, paret mitgera amb l'habitació 27. Es localitzà un paviment situat directament sobre la roca aplanada i una llar de foc amb preparació de ceràmica que, segons Marià Ribas, estava formada majoritàriament per fragments de ceràmica ibèrica i algun fragment de ceràmica àtica de figures roges i de ceràmica campaniana.²⁵

El material exhumat en l'estrat d'amortització estava barrejat. Hi havia dues vores, dos fons i una nansa d'escif àtic, un d'ells amb un grafit en el fons extern (lãm. 24, 1-4) i dos fragments de fons, amb restes de decoració de dues estampilles cada un, de possibles formes Lamb. 27ab del taller de les Petites Estampilles (lãm. 24, -6). Pel que fa a la campaniana A, es trobà una vora de bol de la forma Lamb. 27, una vora d'un plat de la forma Lamb. 23, una escudella de la forma Lamb. 27B amb decoració de quatre estampilles voltades d'un cercle d'estries, una vora d'un bol Lamb. 33, una vora d'un plat de la forma Lamb. 6, dos fons de forma indeterminada amb decoració de cercles d'estries i el fons d'una copa Morel 68 amb restes de pintura blanca (lãm. 24, 7-14). Del taller de Cales, es trobaren un got de la forma Lamb. 3, tres vores i un fons de la forma Lamb. 5, amb decoració de cercles d'estries, de la variant mitjana de la producció (lãm. 24, 15-19) i un got de la forma Lamb. 3. També tres vores i dos fons de plat de la forma Lamb. 5 de la producció tardana dels tallers de Cales (lãm. 24, 20-21, lãm. 25, 1-4).

De producció ibèrica, es trobaren un bol, tres vores i dos fons de gerres bicòniques de ceràmica grisa ibèrica (lãm. 25, 5-11) i un fons i una vora de dues tasses amb òmfal (lãm. 25 12-13), quatre bols de diferent mida, una vora d'una olla, el pom d'una tapadora i els fons d'un gran atuell de ceràmica oxidada ibèrica (lãm. 25, 14-19).

Es trobà també una unitat d'una moneda d'*Ore* (CNH 1), datable vers 90 aC.²⁶

Marià Ribas referència també en el seu diari una sèrie de materials que no hem pogut localitzar, com una vora i un fons d'una forma Lamb. 1 amb decoració de cercles concèntrics, fragments de ceràmica ibèrica pintada, fragment de vores de ceràmica feta a mà i fragments d'àmfora itàlica, entre les quals hi ha una vora de Dressel 1A. Documenta també la troballa de nombrosos fragments de teula i d'imbrex, que segurament van caure del sostre de l'habitació.

24 La referència de les tres unitats d'*Illuro* de la quarta emissió són: 1544, MCM 3682 i MCM 7324. Totes aquestes monedes han estat classificades i datades per Carles Martí.

25 No hem pogut trobar aquests fragments de ceràmica campaniana ni de ceràmica àtica de figures roges, per la qual cosa no podem confirmar-ne la classificació.

26 La referència de la moneda és MCM 3691.

La troballa de la ceràmica de vernís negre de la variant tardana del taller de Cales, proporciona una data d'amortització, per a aquesta habitació, del segon quart del segle I aC.

Marià Ribas escriu "Continuant l'excavació cap a la dreta fou descoberta una canalització construïda en el sauló, orientada de nord a sud, que amida 0,70 m d'amplada per 0,30 m de fondària. En buidar-la es trobaren abundants trossos de ceràmica ibèrica rodada, petxines, una clau de ferro i una as d'*Illuro*". (Ribas 1988) No tenim cap altra referència ni dada sobre aquesta suposada canalització situada entre les habitacions núm. 28 i 30.

Habitació núm. 29

Situada per sobre de les habitacions 27 i 28. La paret sud d'aquesta habitació es correspon amb la part nord de les altres dues habitacions. Segons el diari, s'entreveuen dues fases, una primera contemporània a una sitja, la núm. 29, i una altra fase posterior que correspondria a l'escapçament i amortització de la sitja, per sobre de la qual es construí la paret sud de l'habitació. A la paret est de l'habitació, Marià Ribas documentà una rasa de funció indeterminada, plena de sorra, massa ampla per ser considerada una rasa de fonamentació.

La sitja mesurava 1,67 m de diàmetre i tenia una fondària conservada d' 1,30 m. A l'interior es trobà molt poc material: un got de la forma Lamb. 3, dos plats de la forma Lamb. 5 de la variant mitjana del taller de Cales (lâm. 26, 1-3), un bol, dos gerres, una olla i una tapadora de ceràmica oxidada ibèrica (lâm. 26, 4-8), així com també una unitat de *Kese*, (CNH 55) datada en la segona meitat del segle II aC.²⁷ L'amortització de la sitja s'ha de datar entre l'últim terç del segle II aC i el primer quart de segle I aC, per la presència de la variant mitjana del taller de Cales i l'absència de material de la variant tardana. Ens inclinem a pensar en un període antic dins d'aquest ventall, si hem de considerar que aquesta sitja és anterior a la construcció o remodelació d'aquest sector d'habitacions.

Pel que fa a l'habitació, no hi ha pràcticament informació. Només suposem que la remodelació és immediatament posterior a l'amortització de la sitja. D'aquesta segona fase, es trobaren restes d'un paviment d'argila situat sobre la roca aplanada, sobre el qual es trobà una unitat d'*Illuro*, de la cinquena emissió (CNH14), datada a partir del 90-80 aC i un petit bronze de Massàlia.²⁸ La resta del material trobat era un fons d'una copa de campaniana A de la forma Morel 68, una vora de plat Lamb. 5 de campaniana A tardana (lâm. 27, 1), cinc vores i un fons de plat de la forma Lamboglia 5 de la variant mitjana del taller de Cales (lâm. 27, 2-7), dos vores i un fons de plat de la forma Lamb. 5 de la variant tardana del taller de Cales (lâm. 27, 8-10) i un fragment informe d'un got de ceràmica de parets fines amb decoració a la barbotina de la forma López 212.29.3, datat en el segon quart avançat del segle I aC. De ceràmica ibèrica oxidada es trobà una vora d'una gerra, un coll d'una ampolla i una vora d'una olla de doble vora (lâm. 27, 11-13). També s'exhumà un *pondus* de plom (lâm. 27, 14).

L'amortització de l'habitació s'ha de situar en el segon quart avançat del segle I aC.

Habitació núm. 30

Al costat de l'estructura que Marià Ribas va denominar canalització, es descobrí una paret perpendicular corresponent a una altra habitació. Només se'n pogué excavar un petit sector. Del material trobat s'ha de destacar una àmfora itàlica del tipus Dressel 1B (lâm. 28, 1), el fons d'una àmfora tripolitana (lâm. 29, 1), un fragment d'una nansa d'una àmfora apula amb un segell de cartella rectangular en el qual es llegeix part d'una marca que diu SAMTA (lâm. 29, 2), el fons d'una àmfora Dressel 1 bètica (lâm. 29, 3), una agulla i un pes de plom (lâm. 29, 4-5), així com tres monedes: una unitat de *Baitolo*, datada a partir del 90 aC, (CNH 3 o 4), una d'*Illuro* de la cinquena emissió, datada a partir del 90/80 aC (CNH 14), i un as d'*Untikeshen* (CNH 51).²⁹

La presència de l'àmfora Dressel 1 bètica, que té els seus moments inicials cap a mitjan segle I aC,³⁰ ens

27 La referència de la moneda és MCM 3666.

28 La referència de la moneda d'*Illuro* és 1542 i la de la moneda de Massàlia és 1563.

29 La referència de les monedes és la següent: l'as d'*Untikeshen* és la núm. 1548, la unitat de *Baitolo* és la núm. 7319 i la unitat d'*Illuro* és la núm. MCM 7323. Aquestes monedes han estat classificades i datades per Carles Martí.

30 García Vargas 1998. A Mataró es trobà també en estrats de mitjan segle I aC. Aquesta informació ens ha estat proporcionada per Joaquim García Roselló.

proporciona una data d'amortització de l'habitació que situem cap a mitjan segle I aC o poc després.

Interpretació de les restes trobades

Les campanyes d'excavacions dutes a terme per Marià Ribas entre els anys 1959 i 1964 i l'any 1969, permetren localitzar un total de 30 habitacions, situades en tres zones diferents de l'*oppidum*. Tanmateix, l'escassetat de dades de les quals disposem fa difícil un estudi acurat d'aquestes estructures, sobretot de les habitacions núm. 21 a 26. El primer que cal plantejar-se és si totes les parets trobades són d'època ibèrica. Marià Ribas descriu parets de factura grollera, amb orientacions estranyes (habitacions 7 i 10, 19 i 20 i núm. 26) que és possible que fossin en realitat murs per separar feixes de conreu construïts en períodes molt posteriors.

Pel que fa a les edificacions d'època ibèrica disposem de poca informació. Les intervencions de Marià Ribas mai exhaurien els espais localitzats, només delimitava els espais en el millor dels casos i, com a norma, n'excavava un petit sector. Aquesta manera d'actuar ha originat certa dificultat a l'hora de definir espais construïts i d'esbrinar possibles fases constructives i d'ús. De moltes de les habitacions descrites tants sols es documentaren o es conserven les restes d'una o dues parets (habitacions 13, 17, 25, 29 i 30). Tampoc ha estat possible esbrinar quantes d'aquestes habitacions podrien correspondre a un habitatge d'un sol espai o si podien haver-n'hi d'altres de distribució més complexa amb espais compartimentats (les habitacions 4 i 5 i 8 i 9 en podrien ser un exemple).

Malgrat aquests inconvenients, podem extreure alguns trets constructius que semblen repetir-se en la majoria d'habitacions. Semblen seguir més o menys una mateixa orientació, bàsicament al sud; estan construïdes en plataformes retallades a la roca en forma de terrasses per salvar el desnivell del terreny. Moltes de les cases compartien parets mitgeres. També hem evidenciat l'aprofitament com a mur de tanca d'una habitació la roca retallada en vertical, que s'acomoda a la terrassa prèviament construïda. En la majoria de les habitacions es documentà un nivell

d'ocupació amb paviments de terra trepitjada situats directament sobre la roca,³¹ i en algunes s'han trobat també llars de foc, sitges i dòlies. Cal destacar la utilització de teules i imbrex per construir les cobertes, que contrasta amb els paviments o el sistema constructiu de les parets, típicament ibèrics.

Desconeixem la data de construcció de les cases però, com en altres sectors del poblat, sembla ser que per fer-les es va haver de rebaixar el terreny, i arranar les construccions anteriors, en cas d'haver-n'hi, perquè el fort pendent de la muntanya obligava a fer-ho per poder edificar-hi a sobre. En aquest sentit s'ha d'indicar que per sota de l'habitació 6 es localitzà una cavitat de cronologia incerta, però anterior al període ibèric.

La presència de dolies en algunes de les habitacions, com per exemple les núm. 3, 5,³² 17, 18 i 27, situades a sobre del paviment o semienterrades; la troballa de sitges en l'interior d'algunes d'aquestes –com per exemple, les habitacions 4, 5, 8, 27 i 29–; i la troballa de material de construcció romà en moltes, pot indicar que aquests habitatges foren construïts durant la segona meitat del segle II aC. El tipus de material documentat en les excavacions sembla corroborar aquesta cronologia. Aquestes troballes demostren la utilització conjunta en aquest període de dos sistemes diferents d'emmagatzematge. La dòlia implica una influència forana, ja que mai havia estat utilitzada a Burriac abans de l'arribada dels romans. Es tracta d'un nou concepte d'emmagatzematge que sembla coincidir, almenys durant aquest període, amb l'ús de sitges. La contemporaneïtat i l'ús indistint d'elements forans i autòctons els trobem també en els elements arquitectònics. Aquest fet s'ha documentat també en altres sectors de l'*oppidum*, com per exemple a les habitacions excavades durant la campanya del 1984, la construcció de les quals s'ha situat també en la segona meitat del segle II aC.

Un altre aspecte interessant de destacar és la troballa del forn de l'habitació núm. 11. A part d'aquest, només n'hi ha documentat un altre, que es localitzà a prop de les habitacions núm. 34-35, de mides més petites i segurament d'abast domèstic. Només cal recordar que el

31 El fet que en moltes només es documentés un únic moment d'ocupació, no vol dir que no hi hagués altres fases en alguns d'aquests habitatges que seus excavadors no detectaren, tal com hem pogut indicar en alguna ocasió. De fet, a les habitacions núm. 14 i 29 hem pogut detectar més d'una fase constructiva.

32 En l'interior d'aquesta habitació es trobà una sitja al costat de la qual hi havia una dòlia. A l'habitació núm. 27, també es trobaren restes de dòlia i una sitja.

fora de l'habitació núm. 11 podria haver estat d'ús artesanal; fins al moment l'únic localitzat a Burriac.

La troballa d'agrupacions d'habitacions en diferents sectors de l'oppidum ens suggereix una possible estructuració en barris, hipòtesi que hoars d'ara no es fonamenta en cap evidència, atès el petit percentatge de la superfície excavada i la inconnexió que hi ha entre les zones excavades.

Un altre aspecte que cal destacar és que no s'han pogut identificar carrers amb claredat. Tanmateix, la identificació de portes, com la de l'habitació núm. 14, ens indica la situació de carrers. A part d'aquest, podríem entreveure dos altres possibles carrers. El primer l'hauríem de situar a la zona de les habitacions 1, 8 i 9, ja que sembla que les tres tenen les portes d'accés a la paret sud. El segon estaria en l'espai com-

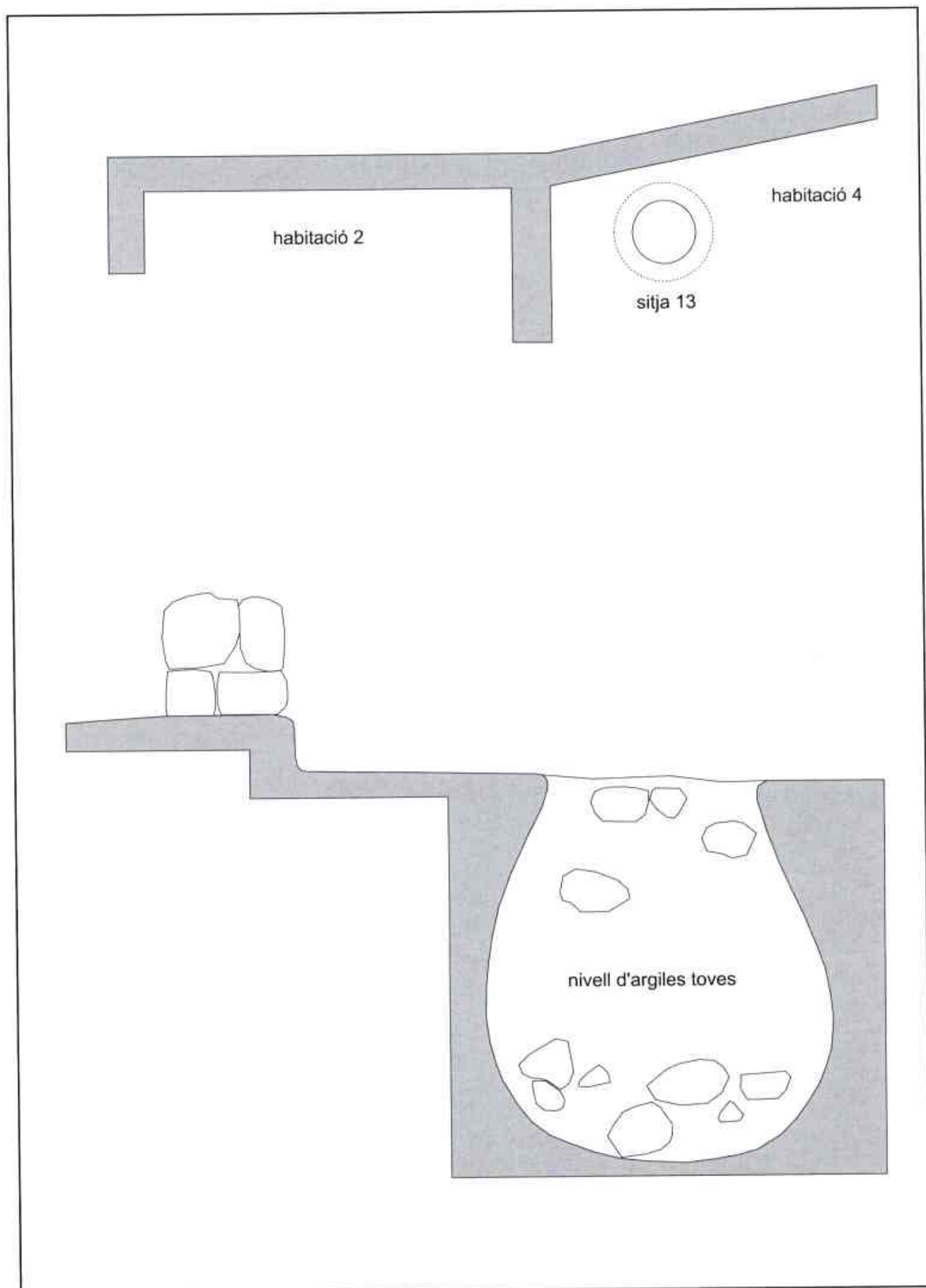
près entre la paret nord de l'habitació 2 i la paret sud de l'habitació 3, on segurament ha de tenir la porta d'accés aquesta última.

Pel que fa al moment d'abandonament de les cases, només s'ha pogut esbrinar el de 14 de les 30 habitacions. Totes sembla que s'amortitzen durant la primera meitat del segle I aC.

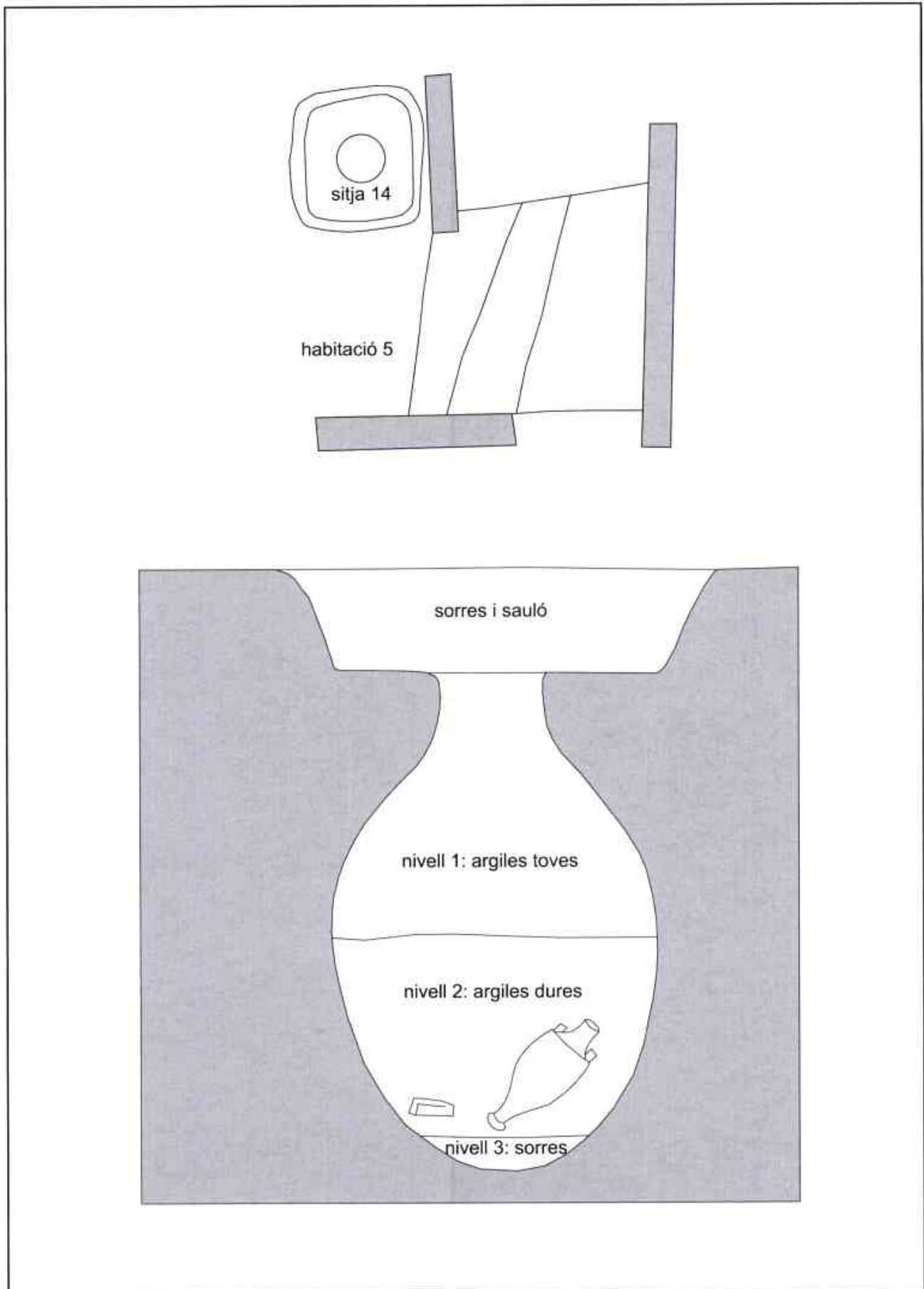
Com en altres sectors documentats de Burriac, en aquests intervinguts per Marià Ribas, les amortitzacions d'habitatsges, sobretot els del segon quart del segle I aC semblen evidenciar una etapa de declivi caracteritzada per un abandonament d'hàbitats generalitzat. Cal destacar també que alguna de les habitacions sembla haver tingut una abandonament sobtat, com ho demostra l'abundant material trobat sencer just al damunt dels paviments.

BIBLIOGRAFIA

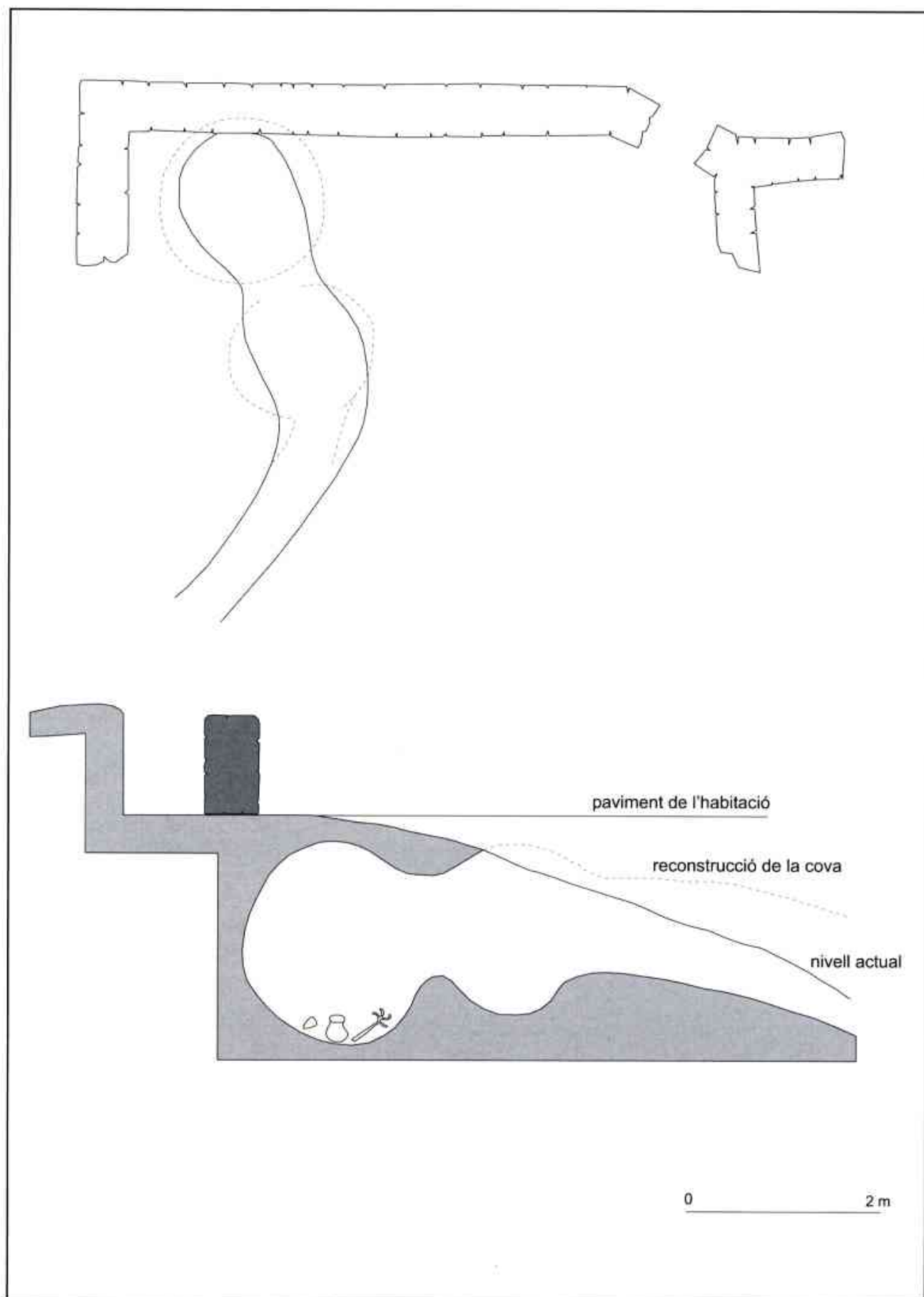
- BANÚS, J. 1991: Les sitges del poblat ibèric de Burriac (Cabrera de Mar, El Maresme: les sitges nùms. 36 i 37. Noves aportacions sobre la fase final del poblat. *Laietania* 6, Mataró, 57-83.
- BENITO, N., BURJACHS, F., DEFAUS, J.M., ESPADALER, M.M., MOLINA, M. Inèdit: Memòria dels treballs duts a terme durant la campanya de 1984 (pla de l'atur).
- CLARIANA, J.F. 1998: Ceràmiques singulars a la Vall de Cabrera de Mar, *Illuro* 2, Cabrera de Mar, 37-48.
- MARTI, C. 1985: La circulació monetària del poblat ibèric de Burriac i el seu hinterland a la llum de les últimes troballes de la campanya d'excavacions de 1983, *Laietania* 2-3, Mataró, 152-180.
- RIBAS, M. 1934 (Reedició 1995): *Orígens i fets històrics de Mataró*: Mataró.
- RIBAS, M. Inèdit: *Diari d'excavació de les campanyes realitzades al poblat ibèric d'Illuro. Nùm. 1. Campanyes de l'any 1956 al 1960*.
- RIBAS, M. Inèdit: *Diari d'excavació de les campanyes realitzades al poblat ibèric d'Illuro. Nùm. 2. Campanyes de l'any 1960 al 1964*.
- RIBAS, M. Inèdit: *Diari d'excavació de les campanyes realitzades al poblat ibèric d'Illuro. Nùm. 3. Campanyes de l'any 1968 al 1969*.
- RIBAS, M. 1964, El poblado ibèric de Illuro, *Excavaciones Arqueológicas a España* 30, Madrid.
- RIBAS, M., 1988: *Els orígens de Mataró, Premi Illuro 1963*, 2ª edició revisada i ampliada, Mataró.
- RIBAS, M. LLADÓ, J. 1977-78: Excavació d'unes habitacions pre-romanes a Burriac (Cabrera de Mataró), *Pyrenae* 13-14, Barcelona. 153-180.

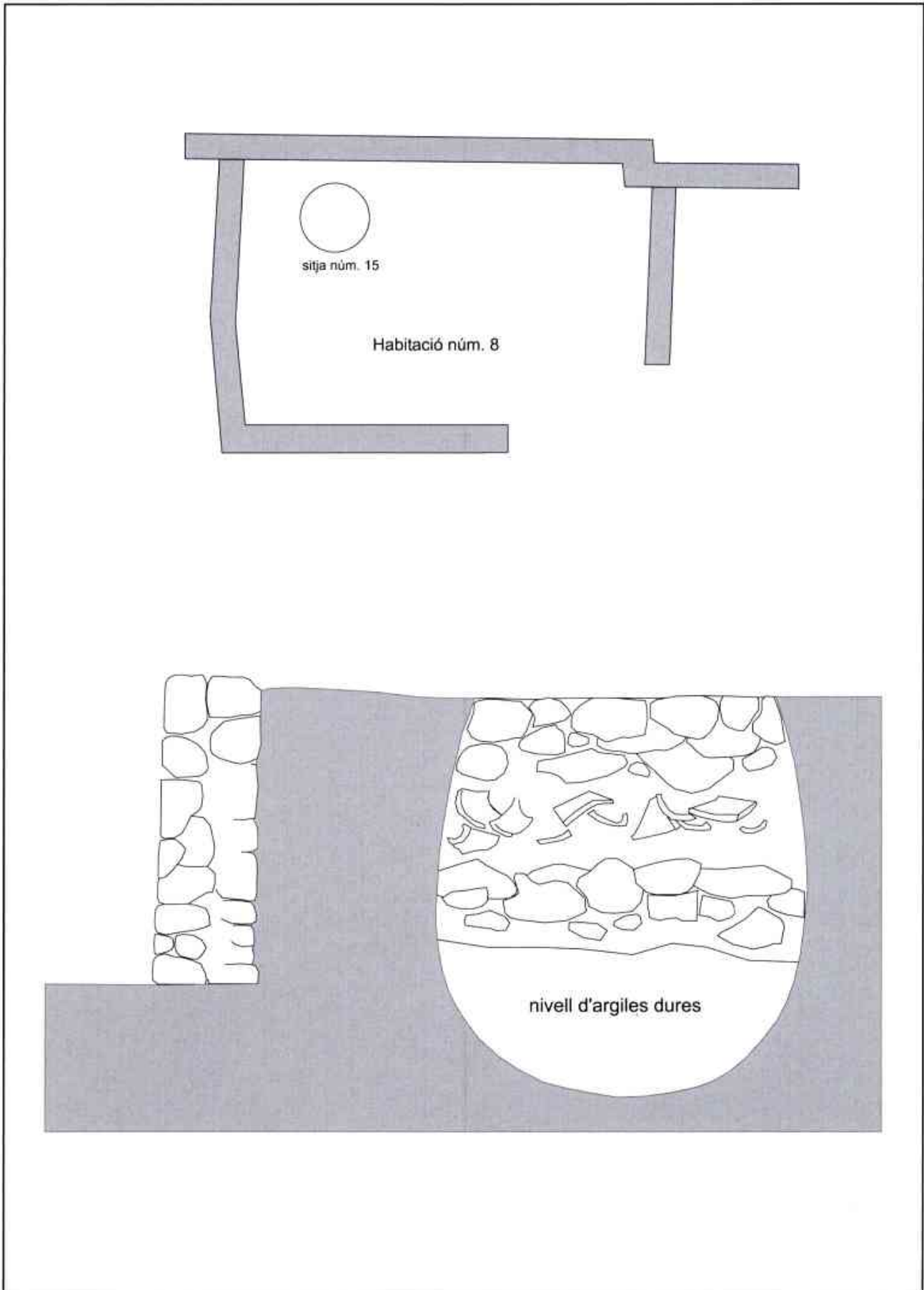
Làmina 1. Habitacions nòm. 2 i 4 i sitja nòm. 13 (segons M.Ribas)

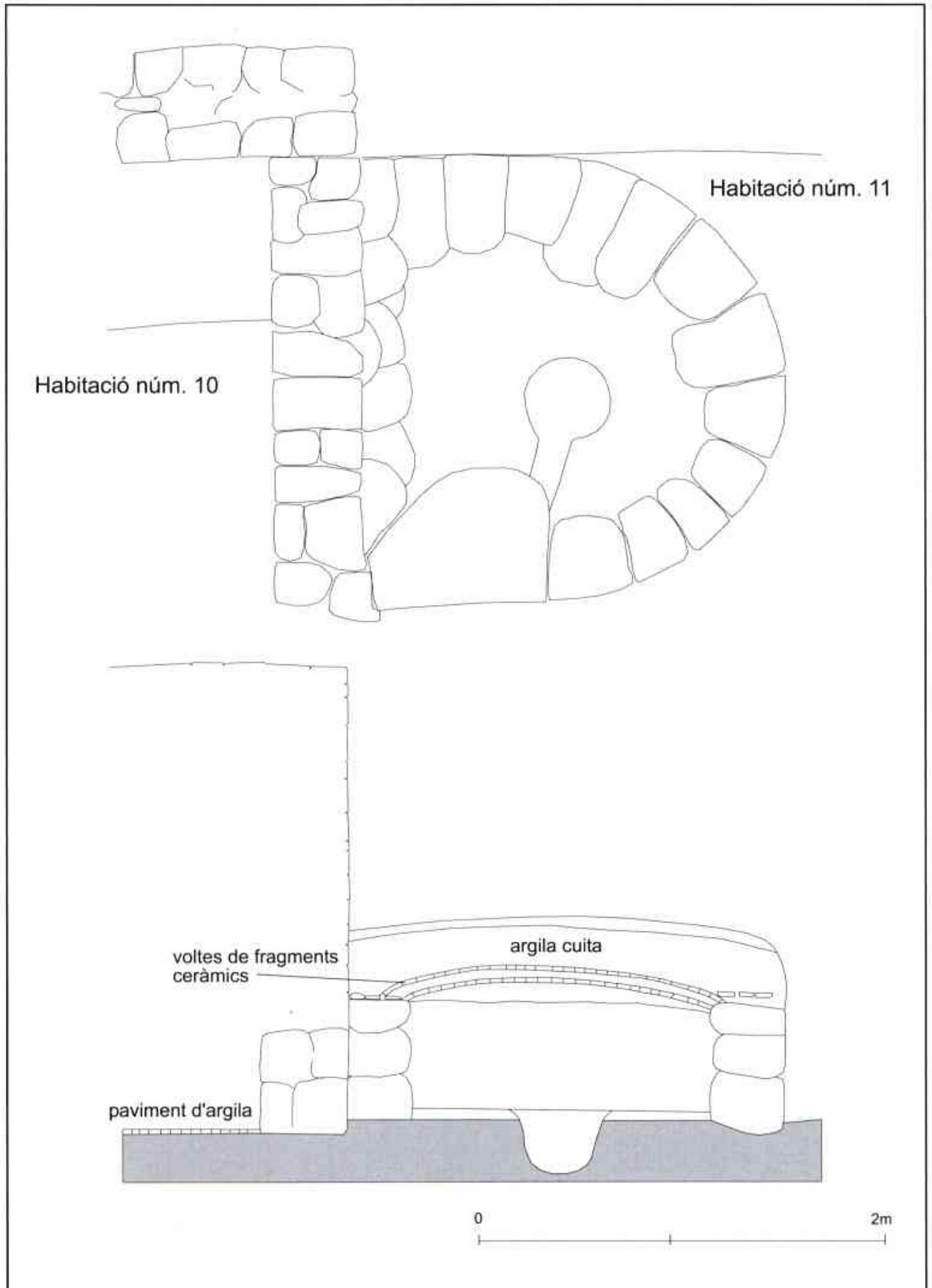
Làmina 2. Habitació n.º 5 i sitja n.º 14 (segons M.Ribas)

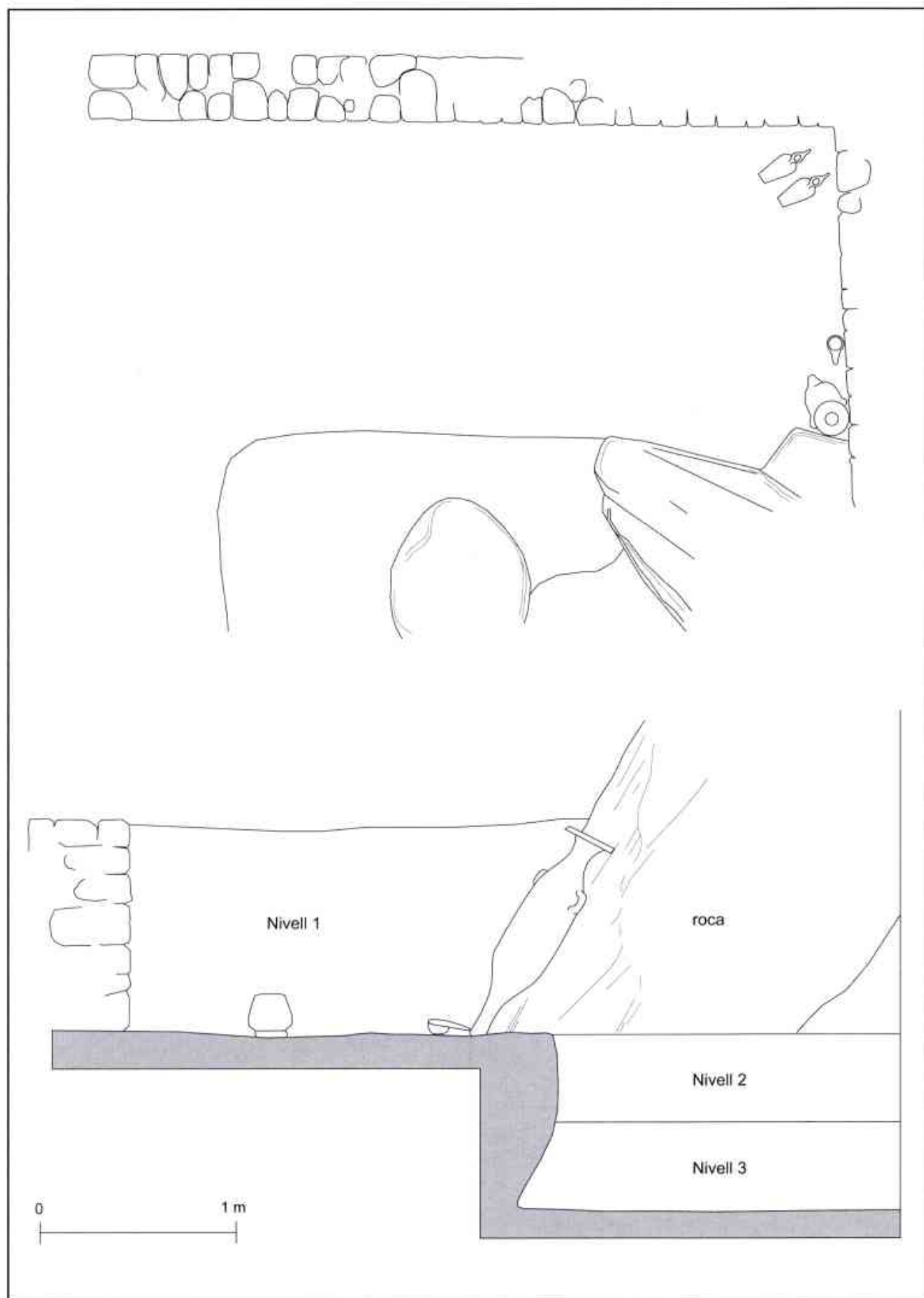
Làmina 3. Habitació núm. 6. (segons M.Ribas)

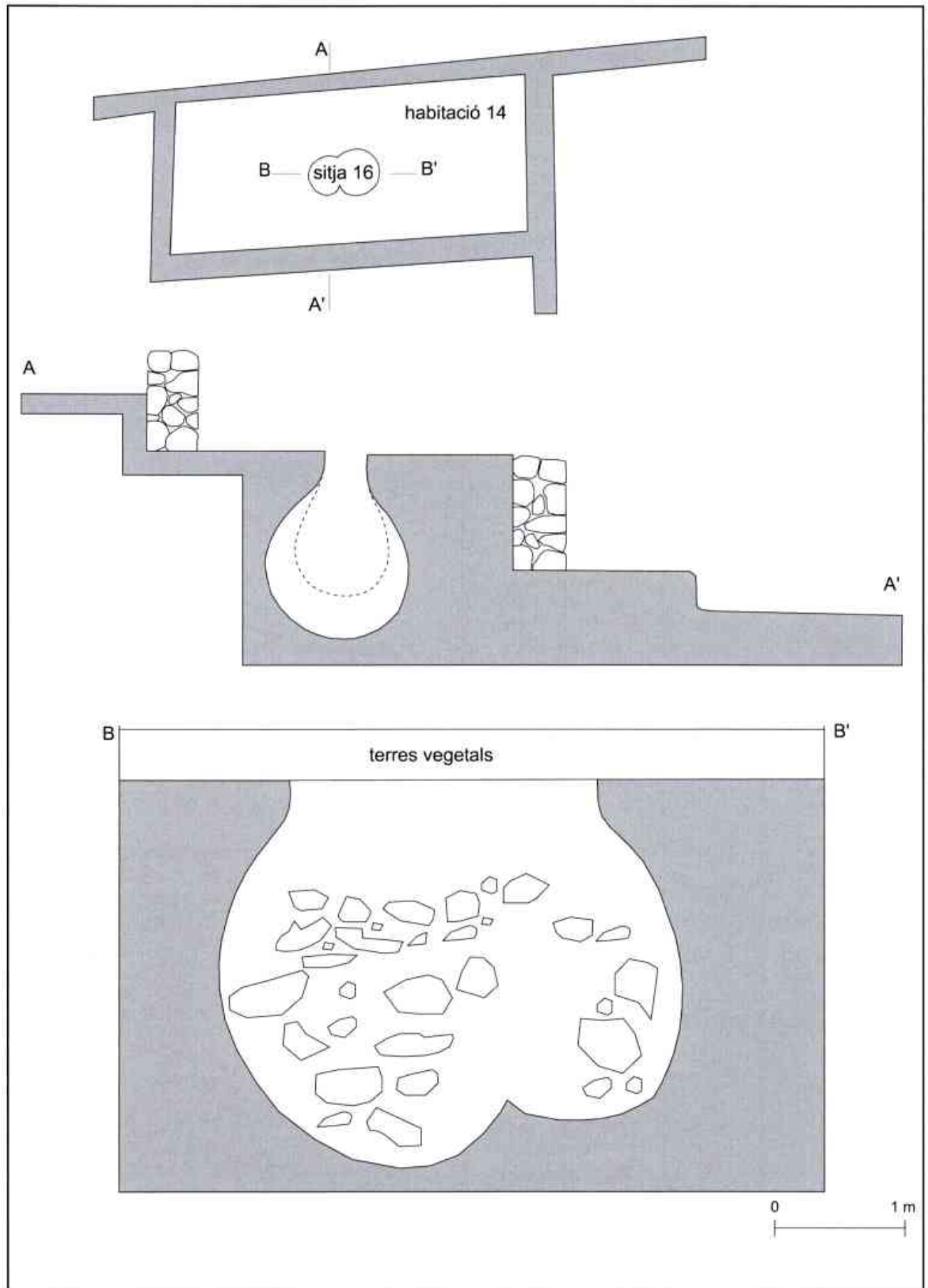
Làmina 4. Habitació núm. 8 i sitja núm. 15 (segons M.Ribas)

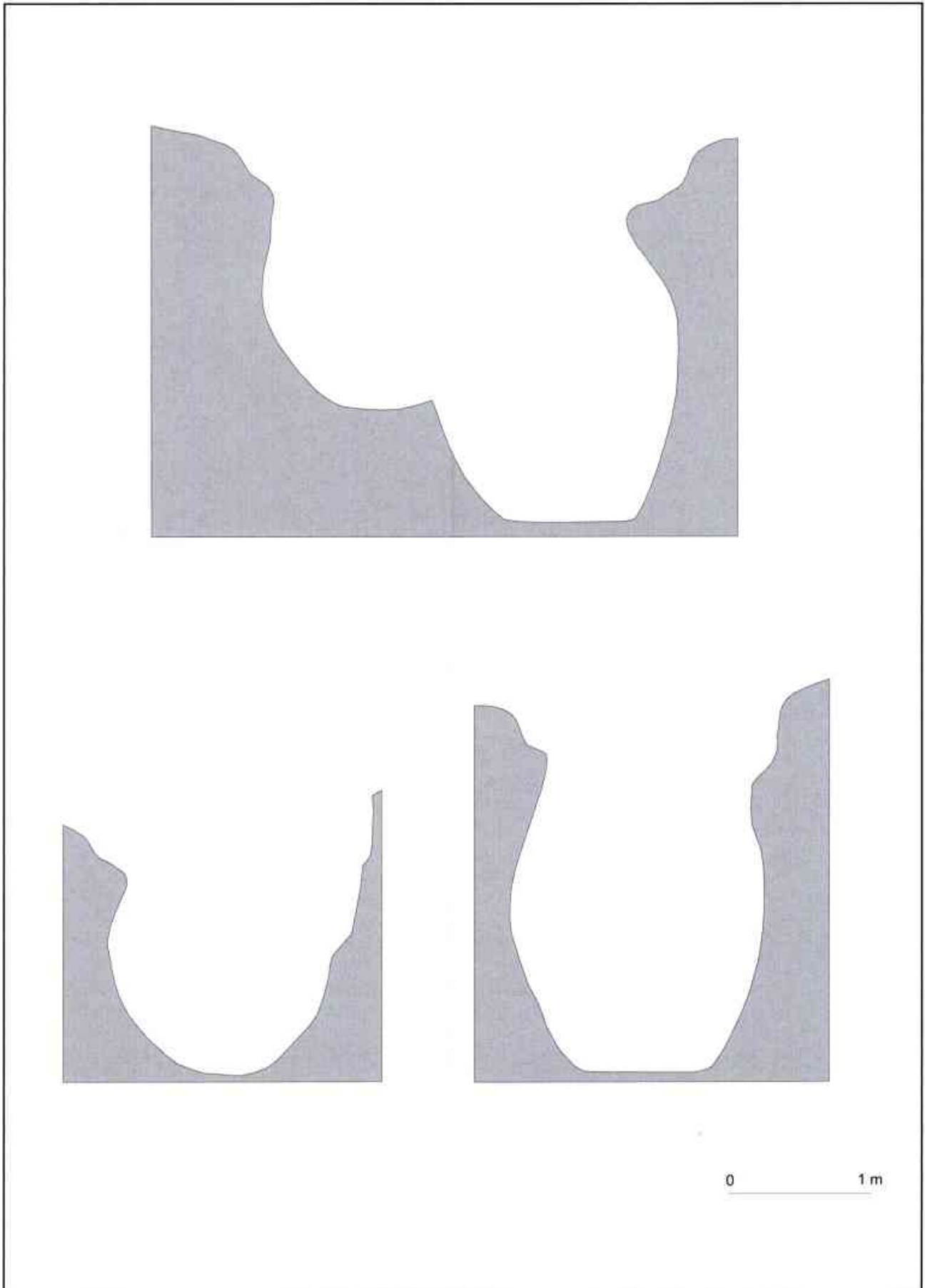
Làmina 5. Forn de l'habitació núm. 11 (segons M.Ribas)

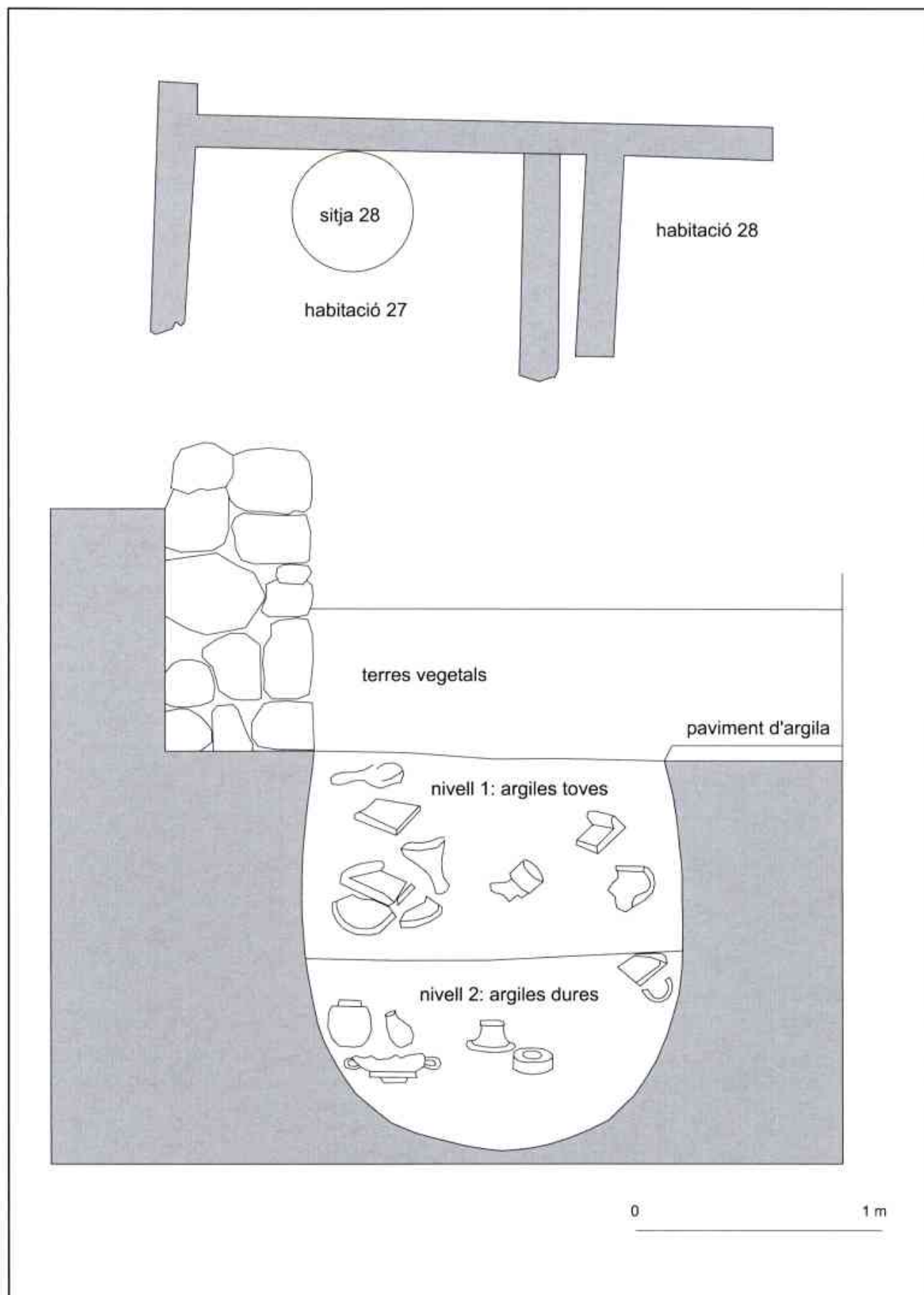
Làmina 6. Habitació núm. 13 (segons M.Ribas)

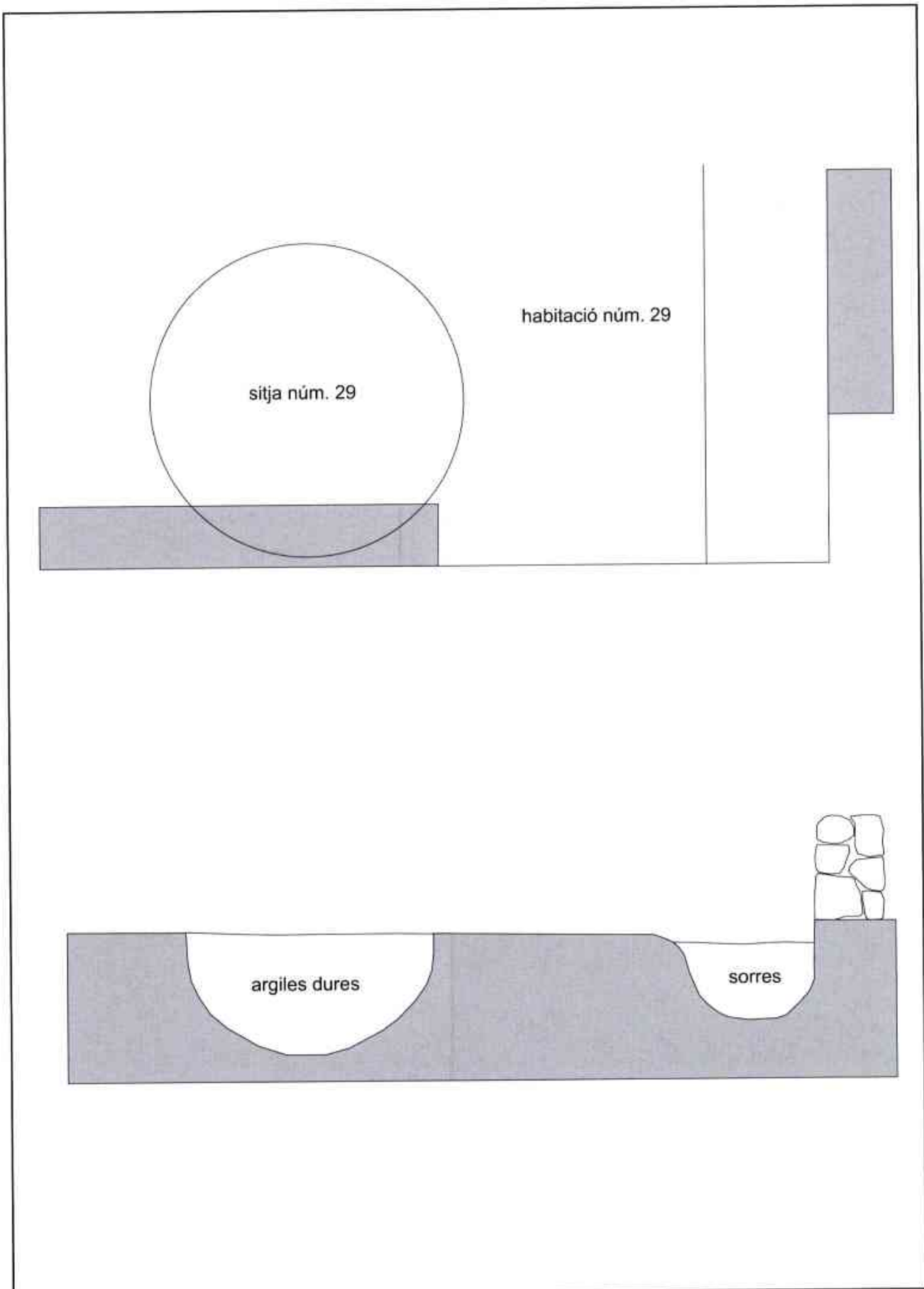
Làmina 7. Habitació n.º 14 i sitja n.º 16 (segons M.Ribas)

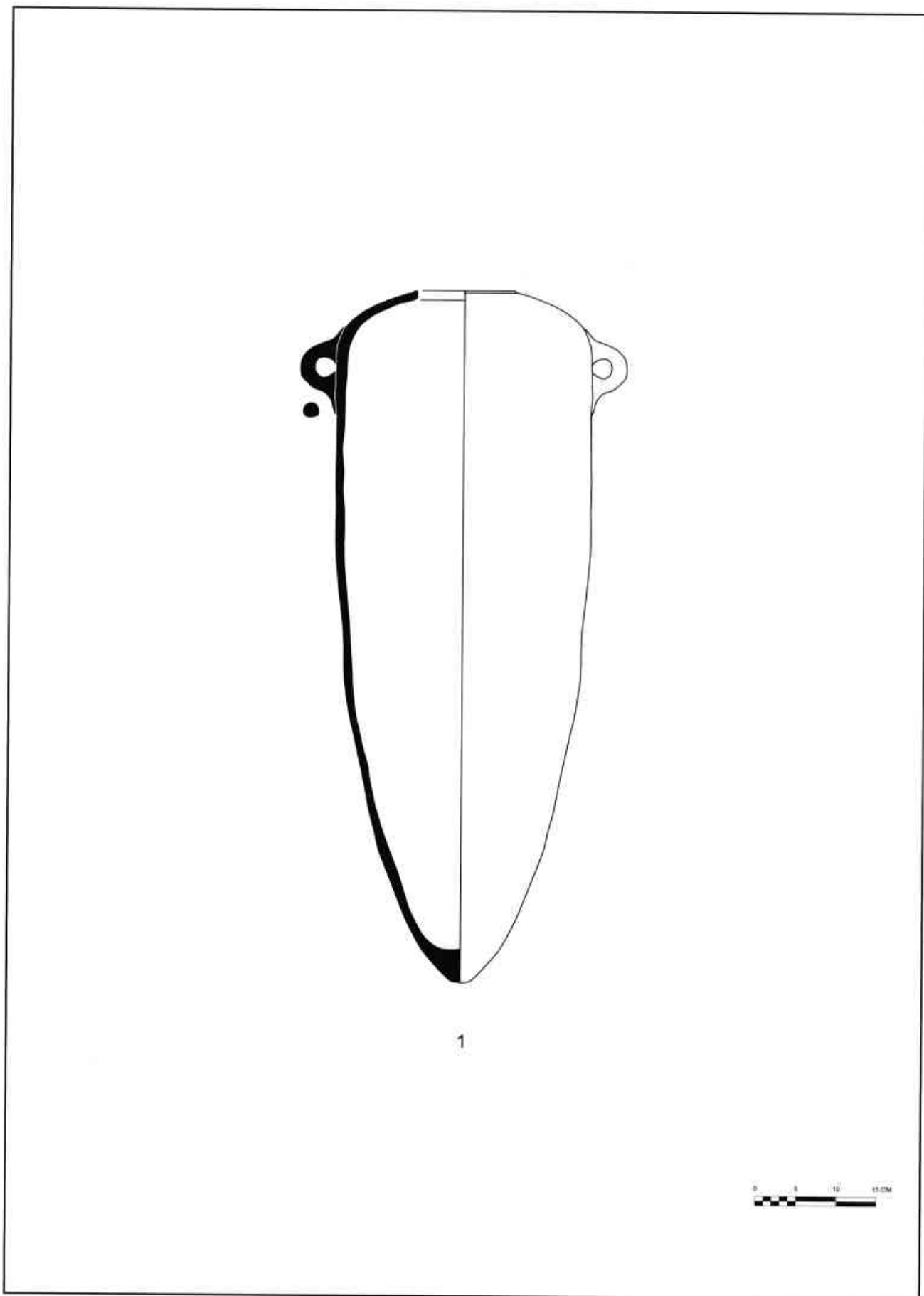
Làmina 8. Sitja núm. 16 (segons els excavadors de la campanya de 1984)

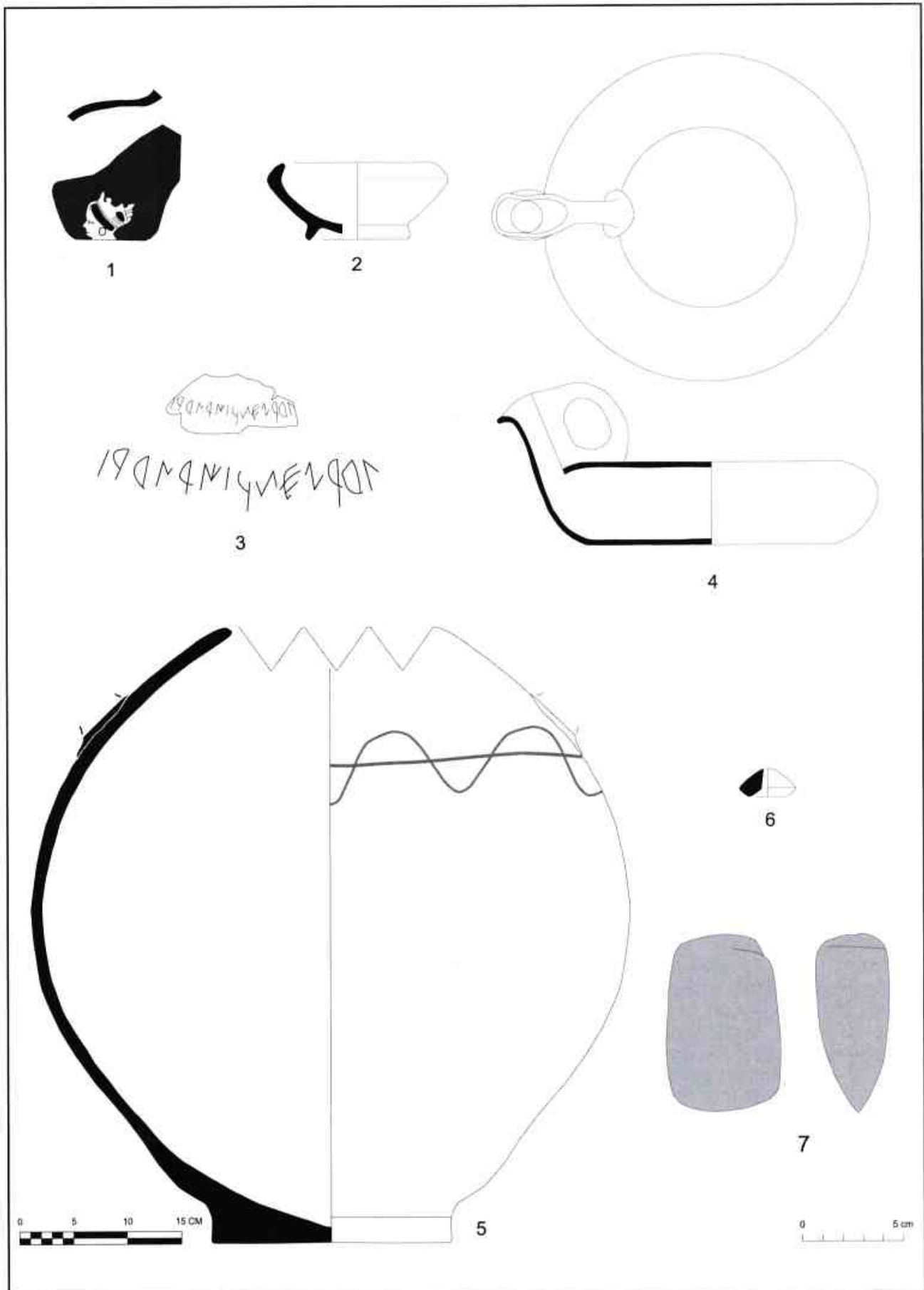
Làmina 9. Habitacions núm. 27 i 28, i sitja núm. 28 (segons M.Ribas)

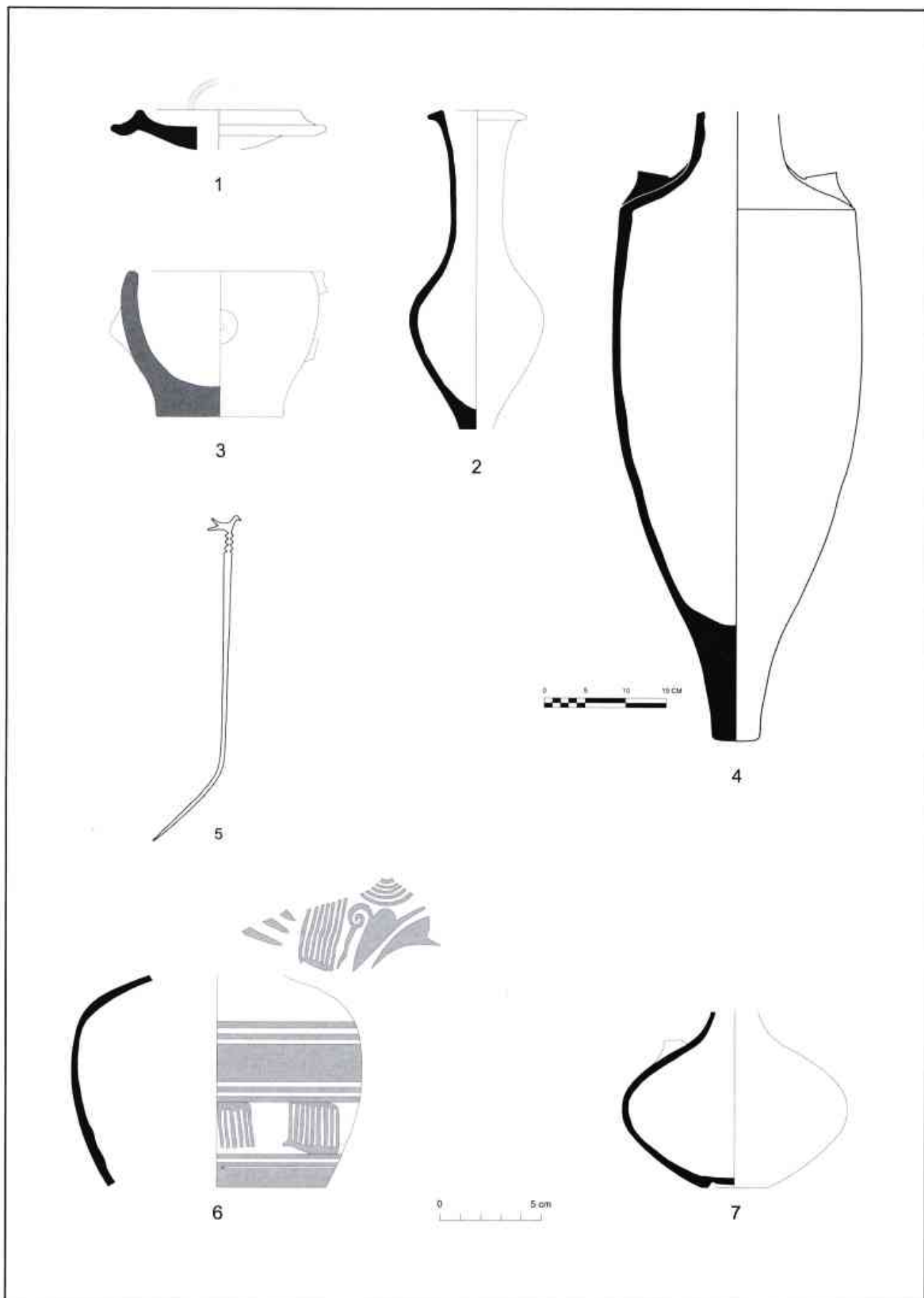
Làmina 10. Habitació núm. 29 i sitja núm. 29 (segons M.Ribas)

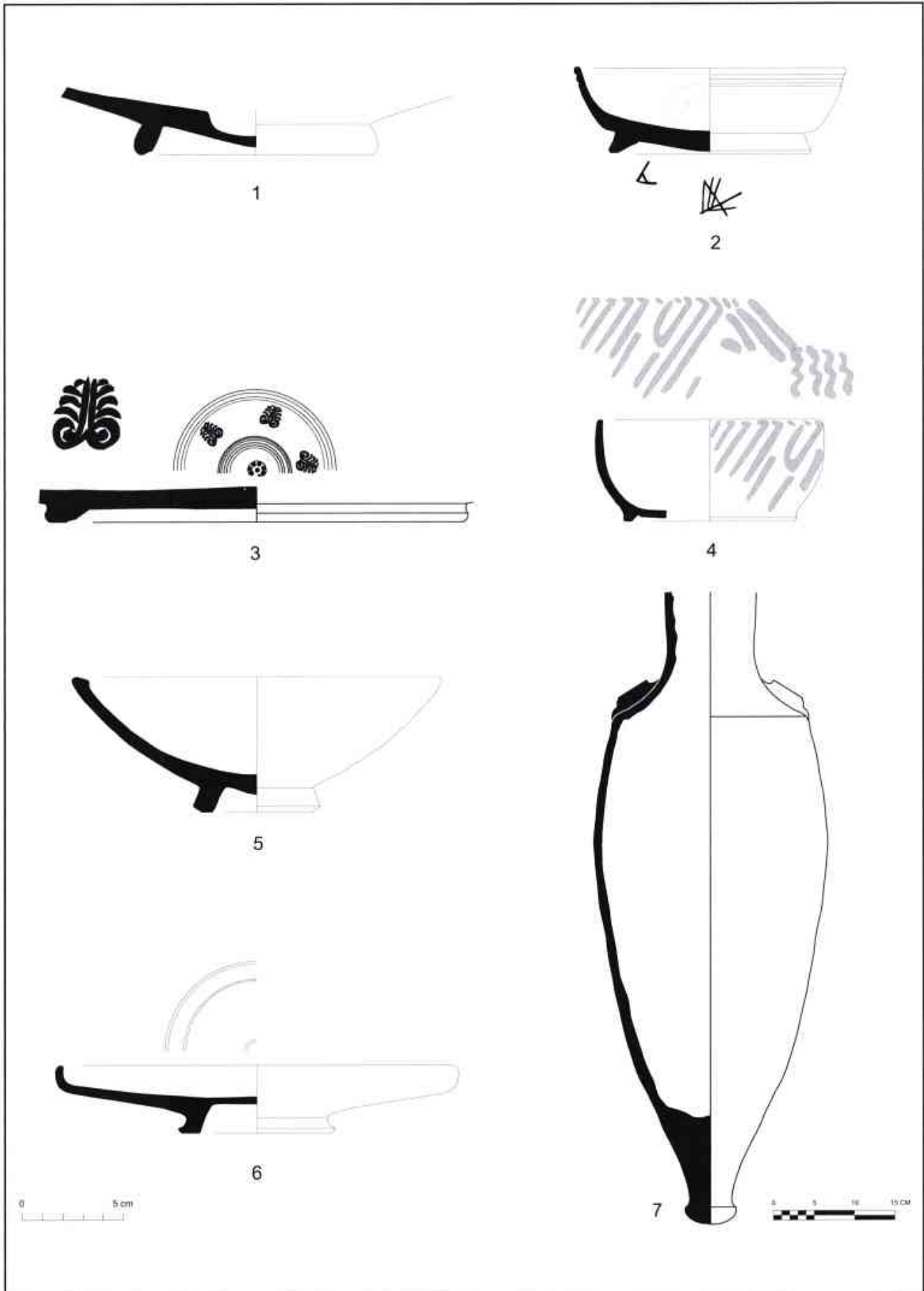
Làmina 11. Habitacions M.Ribas. Habitació núm. 1

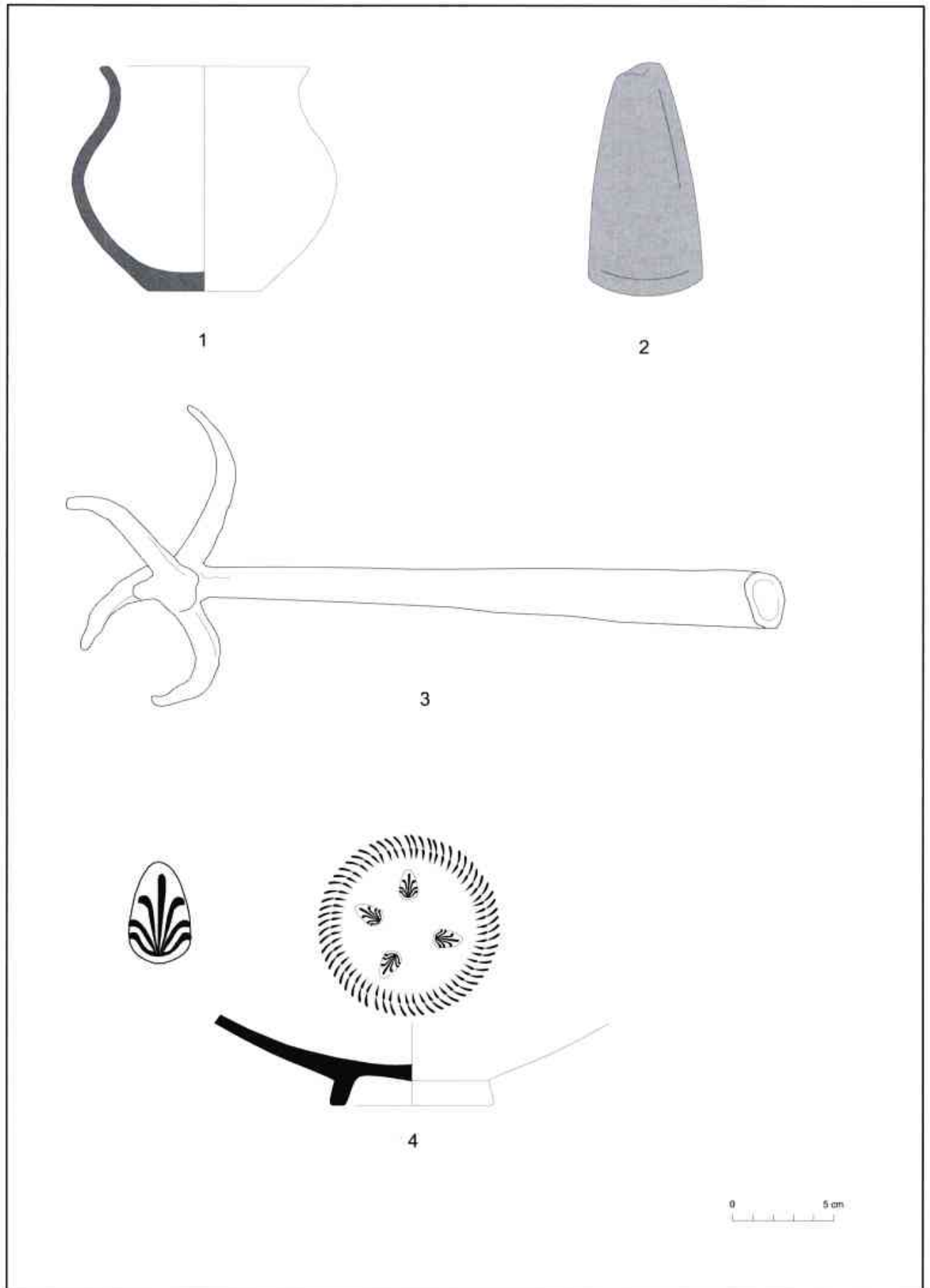
Làmina 12. Habitacions M.Ribas. Habitació núm. 3

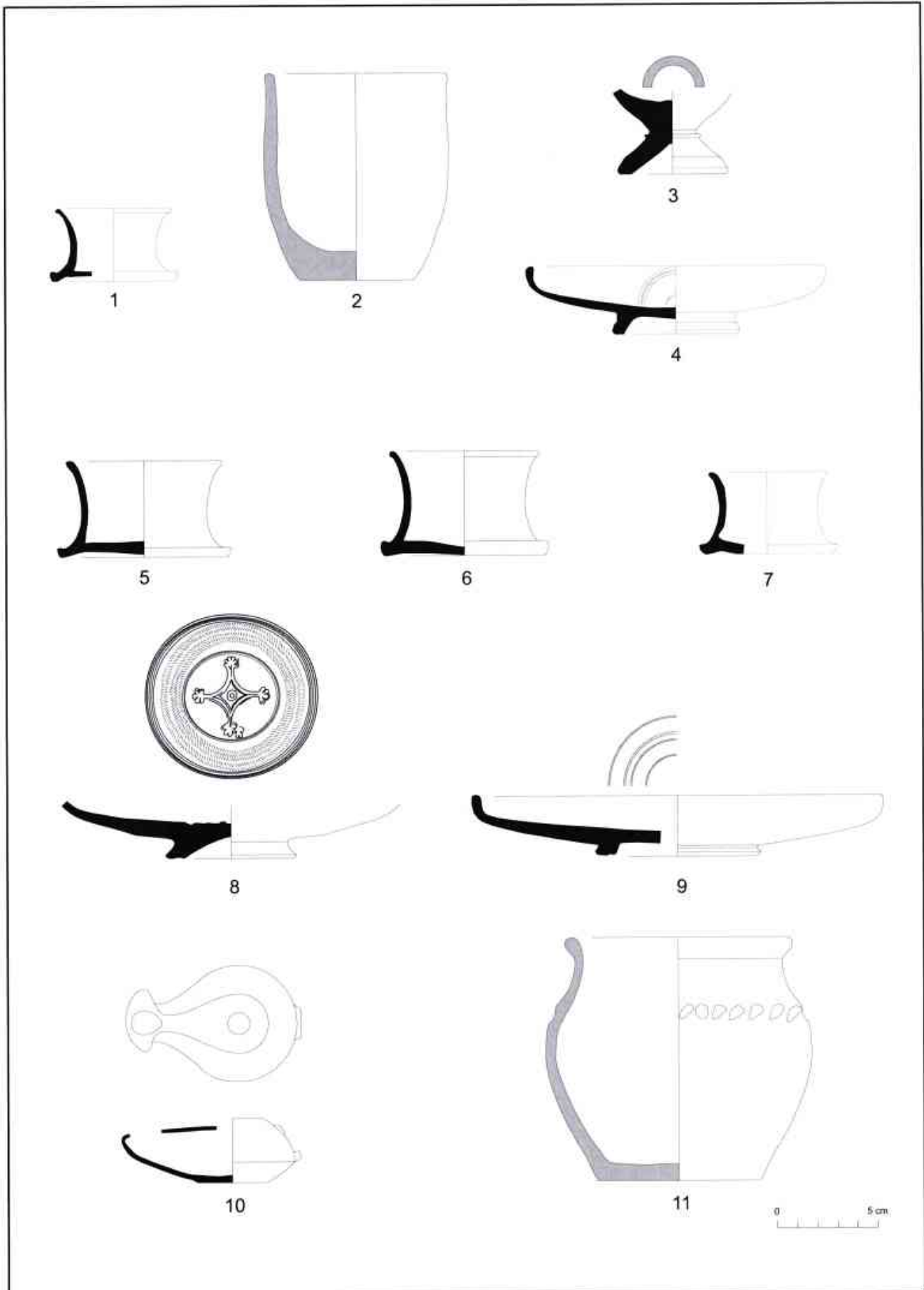
Làmina 13. Habitacions M.Ribas. Habitació n.º 4 (n.ºs 1 a 5) i sitja n.º 13 (n.ºs 6 i 7)

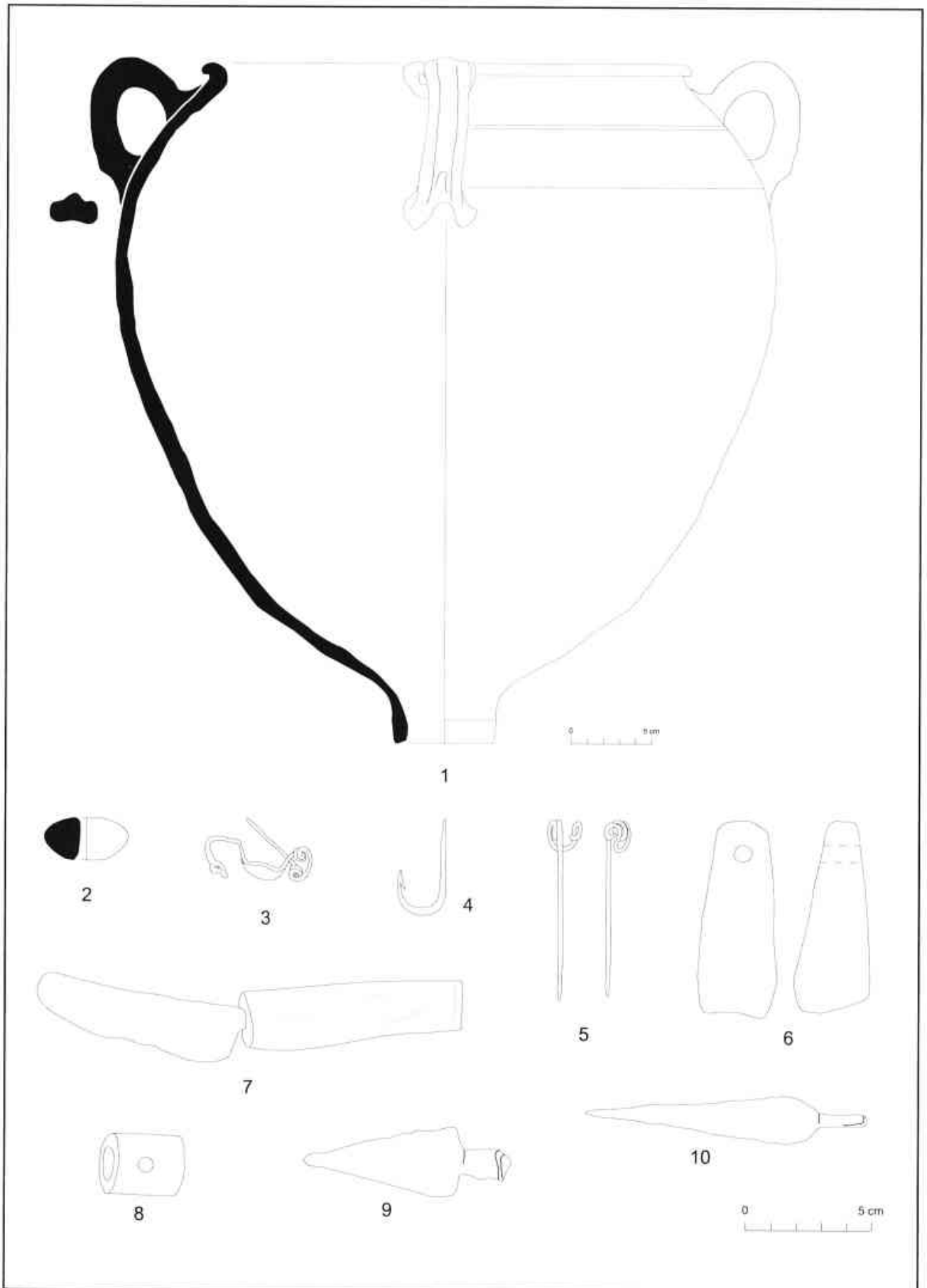
Làmina 14. Habitacions M.Ribas. Habitació núm. 5 (núm. 1 a 4) i sitja 14 (núm. 5 a 7)

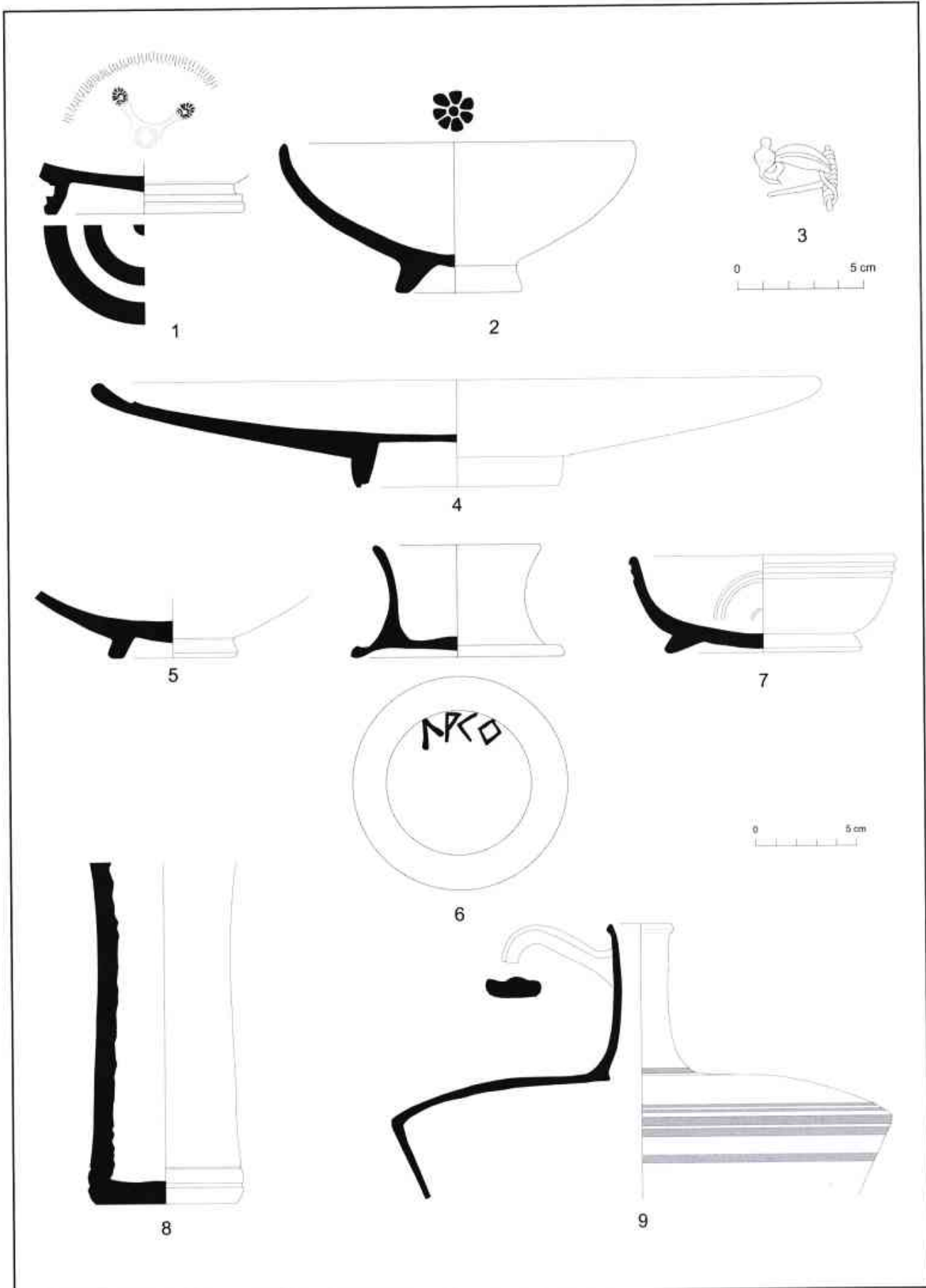
Làmina 15. Habitacions M.Ribas. Habitació n.º 6

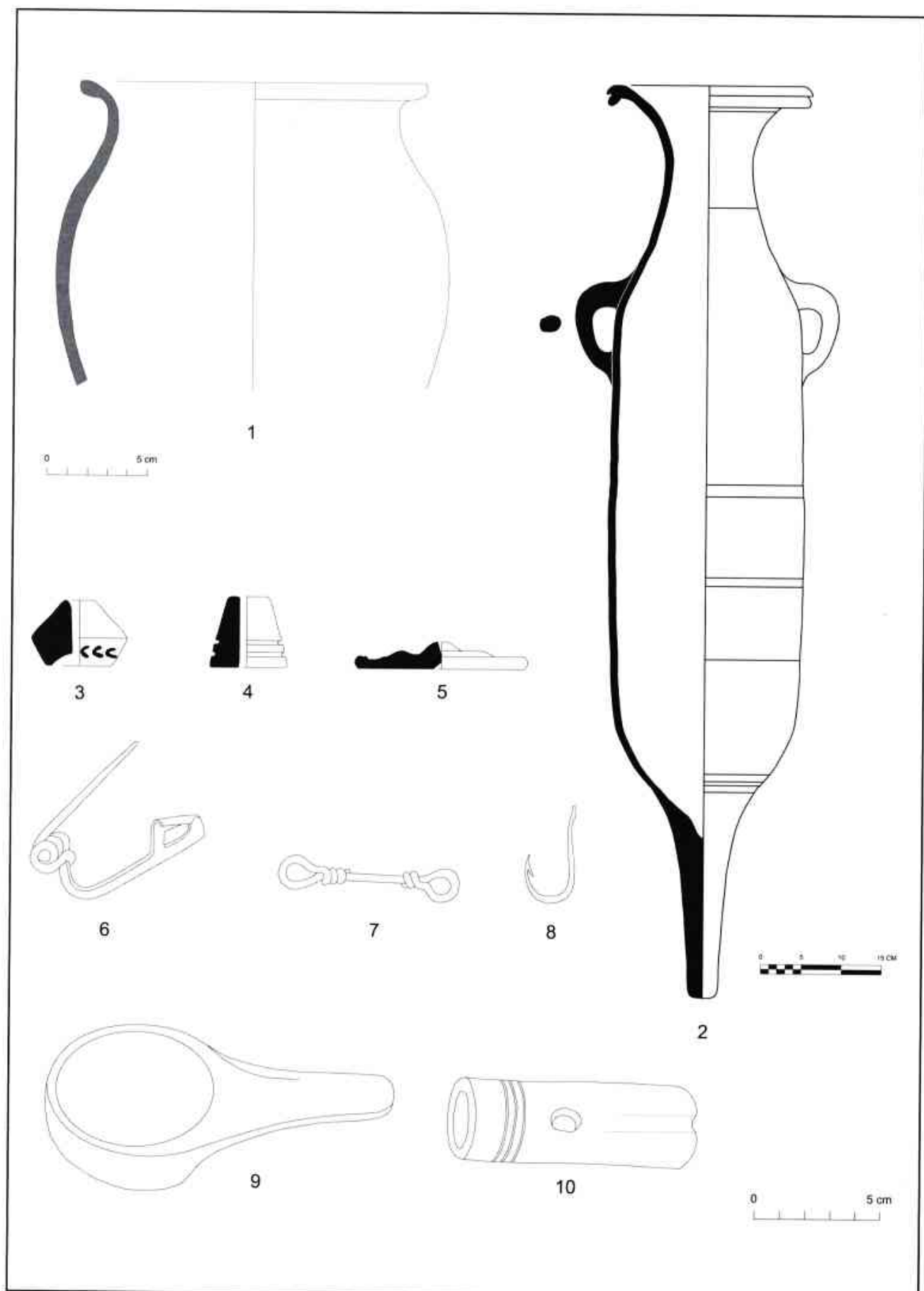
Làmina 16. Habitacions M.Ribas. Habitació núm. 8 (núm. 1), sitja núm. 15 (núm. 2) i habitació 9 (núm. 3 a 11)

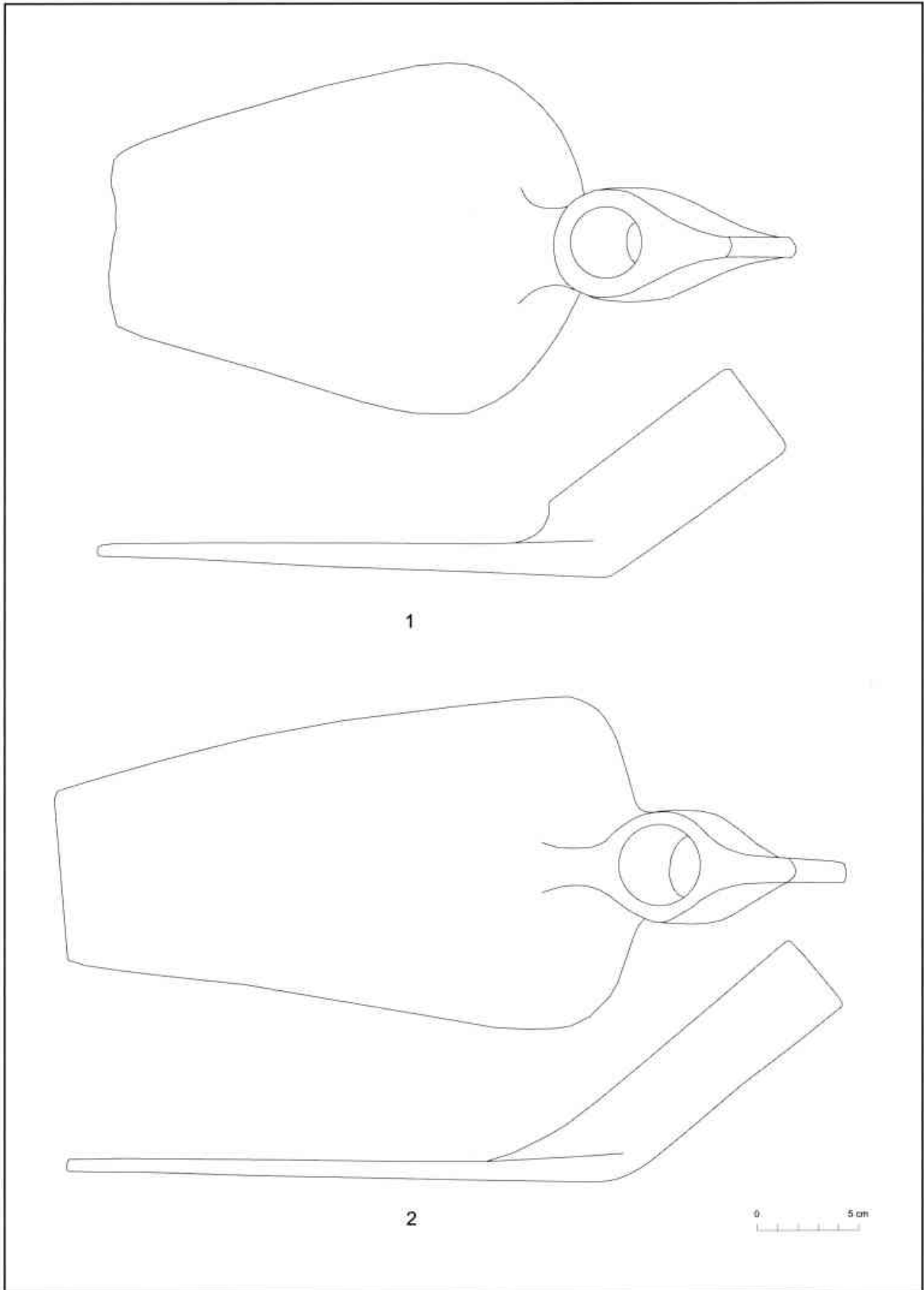
Làmina 17. Habitacions M.Ribas. Habitació núm. 9

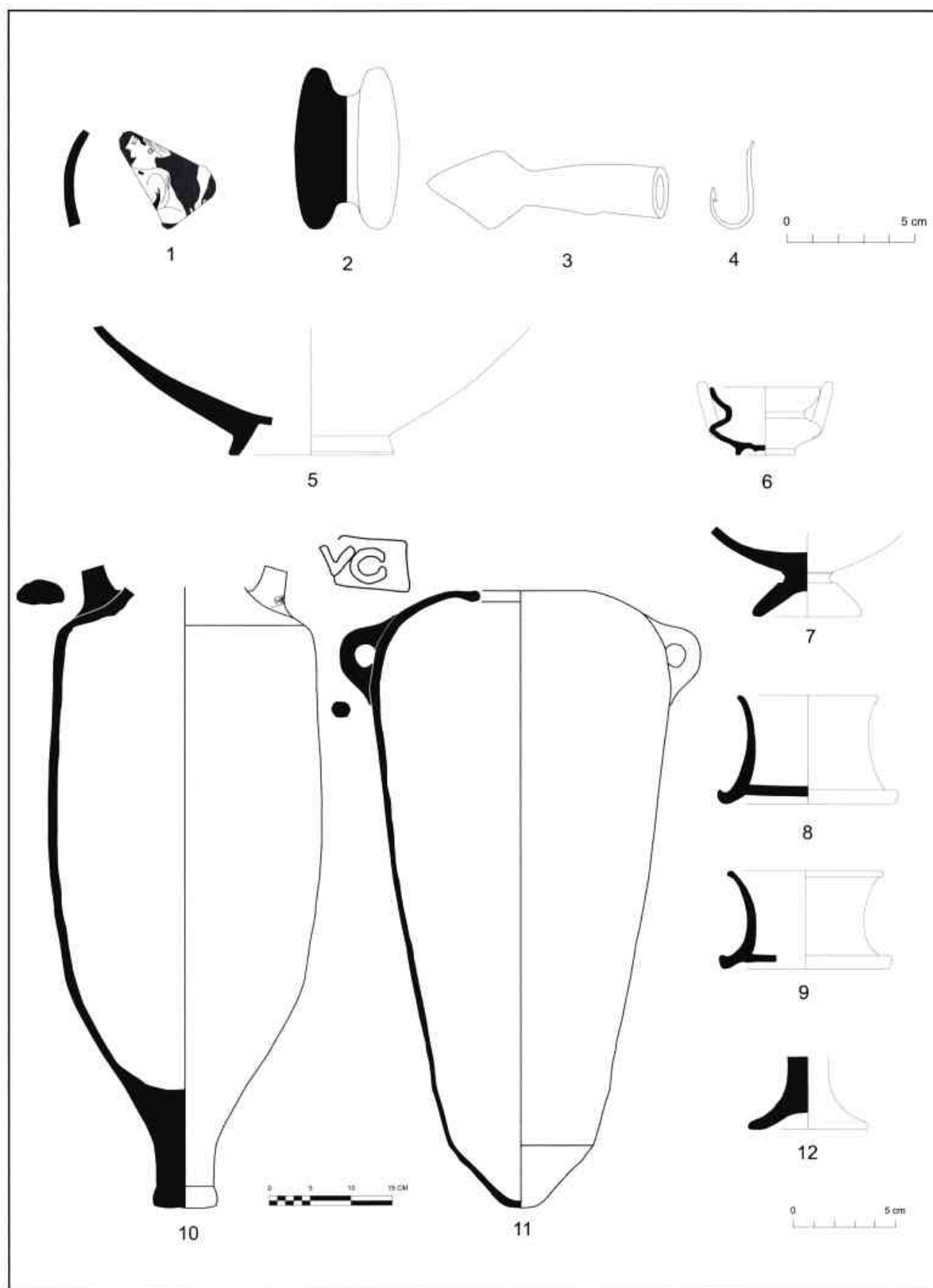
Làmina 18. Habitacions M.Ribas. Habitacions núm. 10 (núm. 1 a 3), i núm. 13 (núm. 4 a 9)

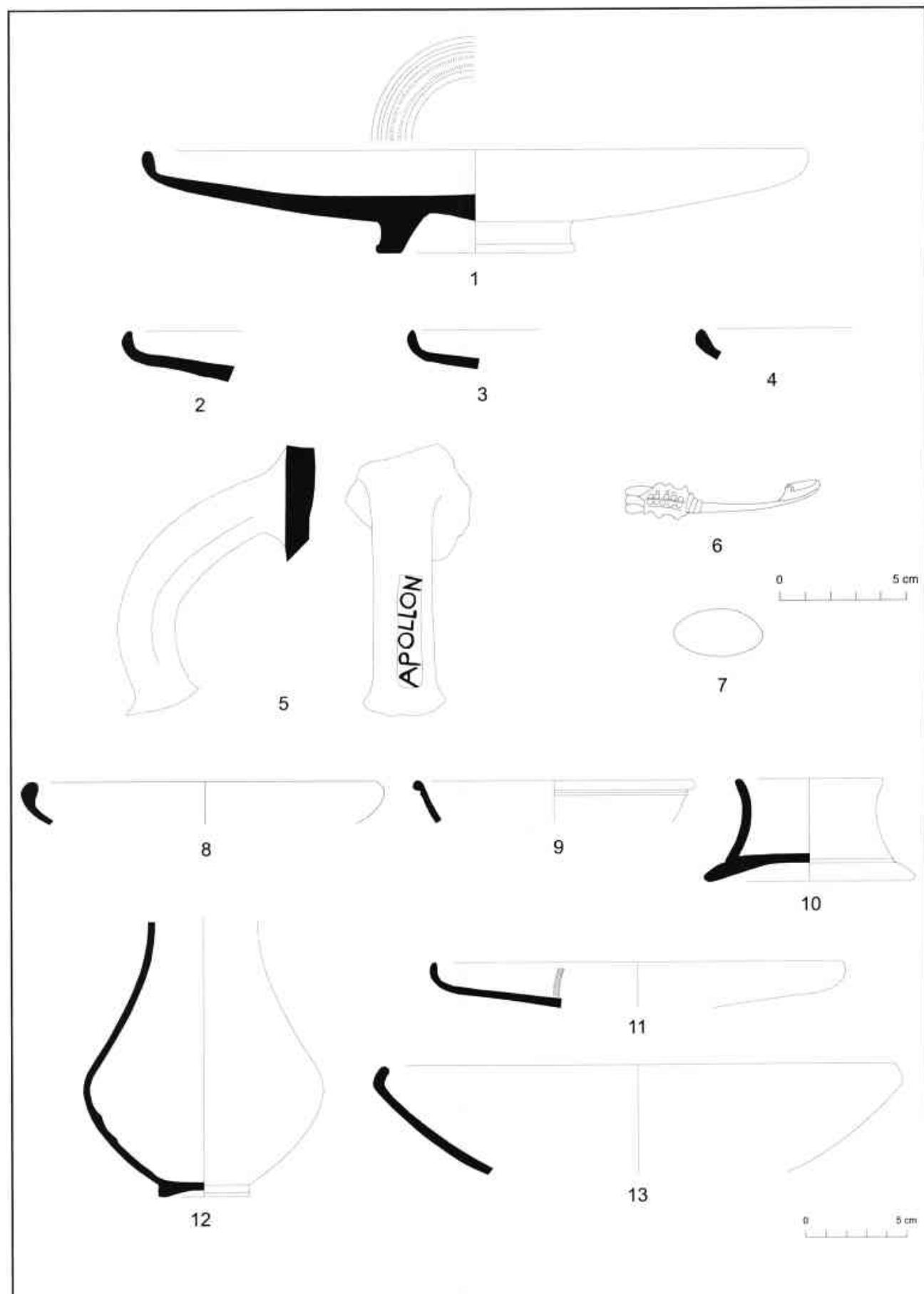
Làmina 19. Habitacions M.Ribas. Habitació núm. 13

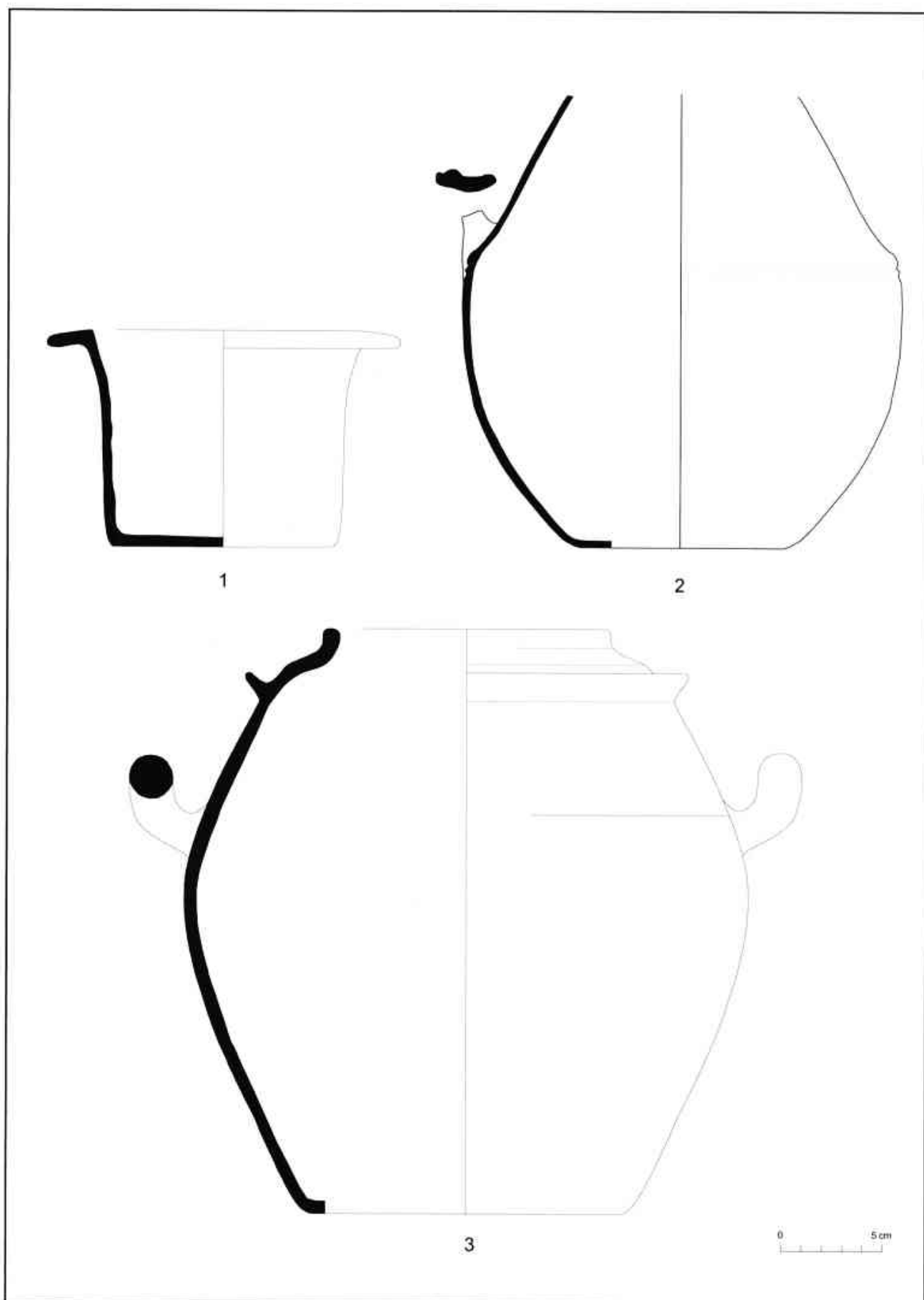
Làmina 20. Habitacions M.Ribas. Habitació núm. 13

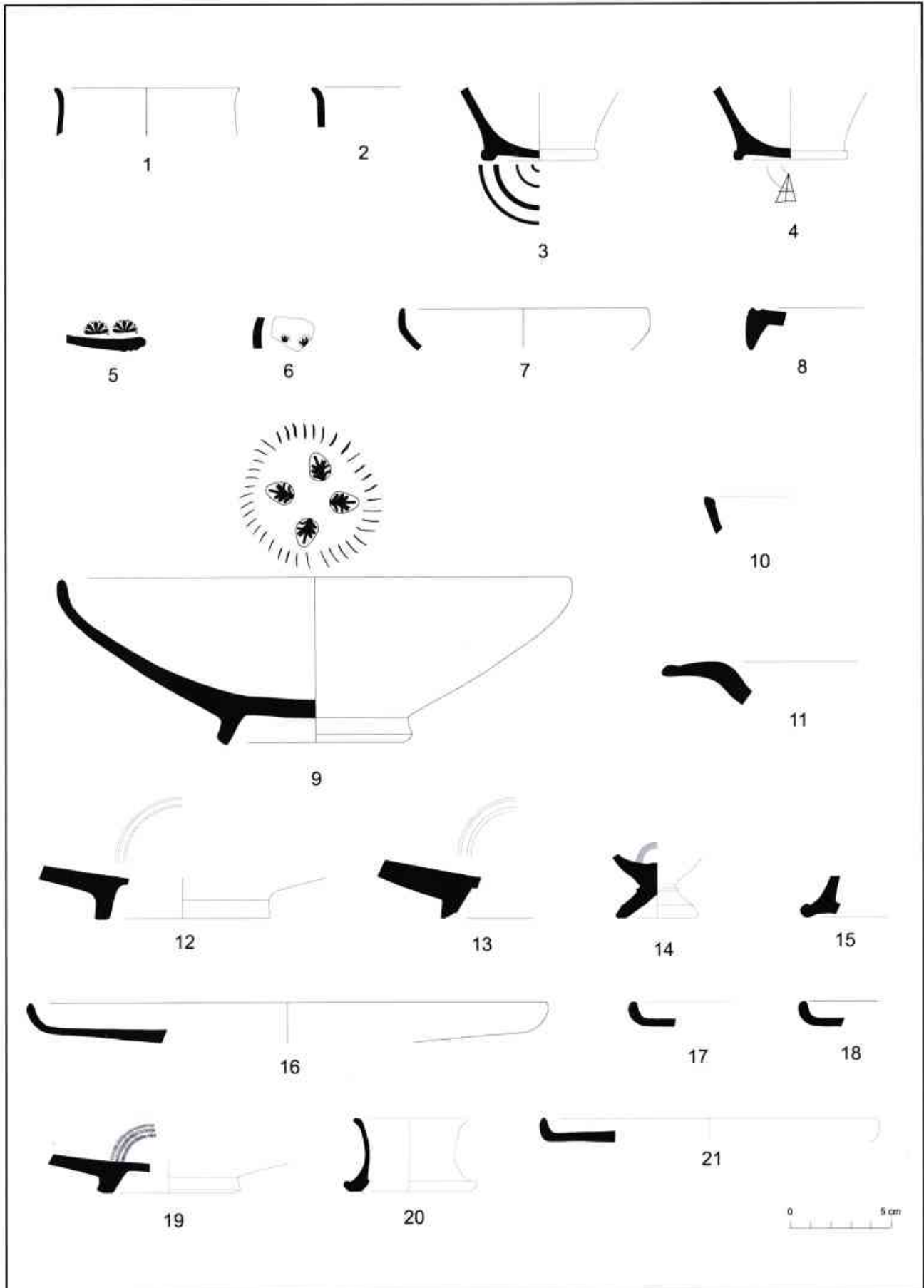
Làmina 21. Habitacions M.Ribas. Sitja nùm. 16 (nùm. 1), habitacions nùm. 15 (nùm. 2 a 4), nùm. 16 (nùm. 5 i 6), nùm. 18 (nùm. 7 a 11) i nùm. 20 (nùm. 12)

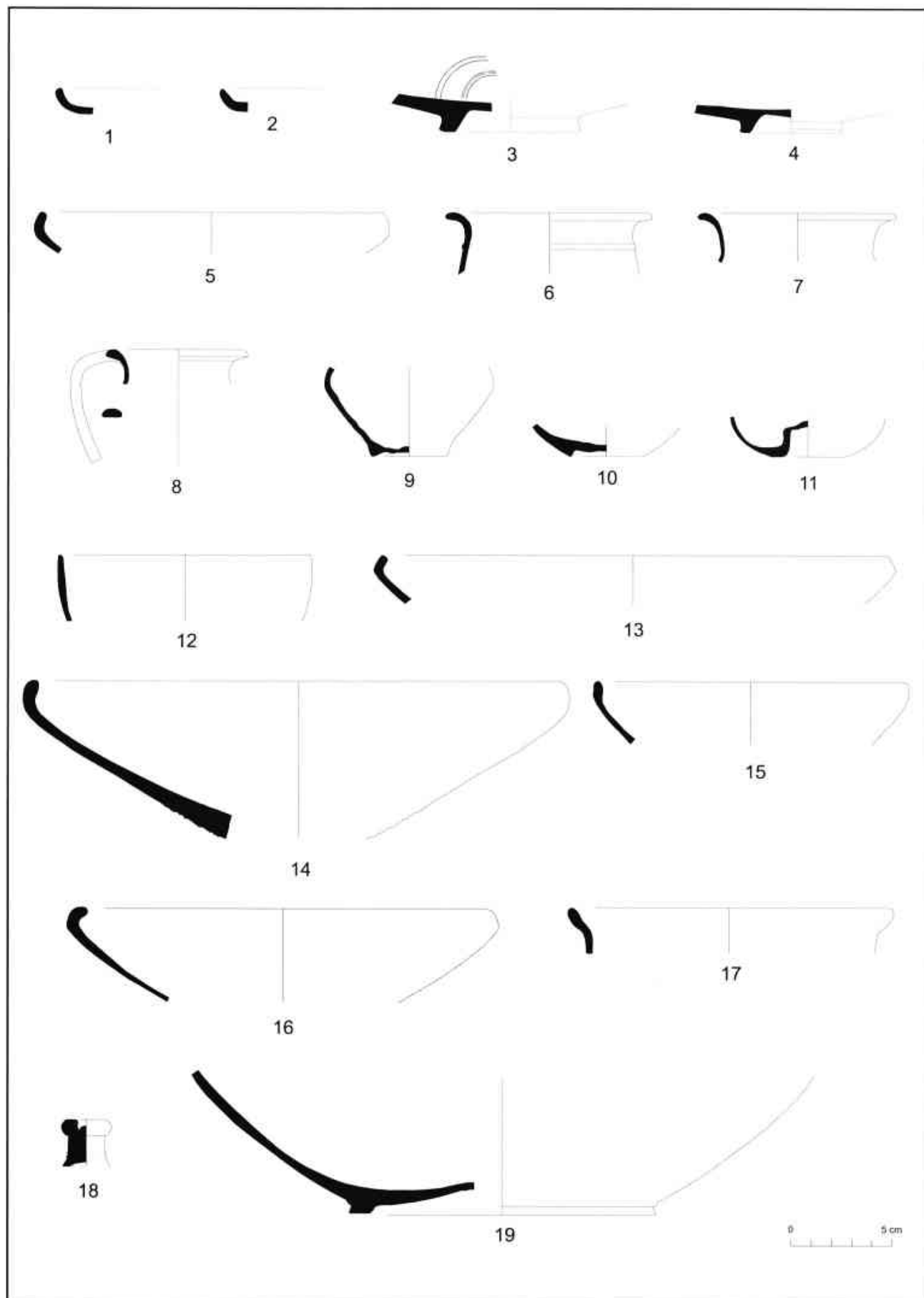
Làmina 22. Habitacions M.Ribas. Habitacions núm. 22 (núm. 1 a 7) i núm. 27 (núm. 8) i sitja núm. 28 (núm. 9 a 13)

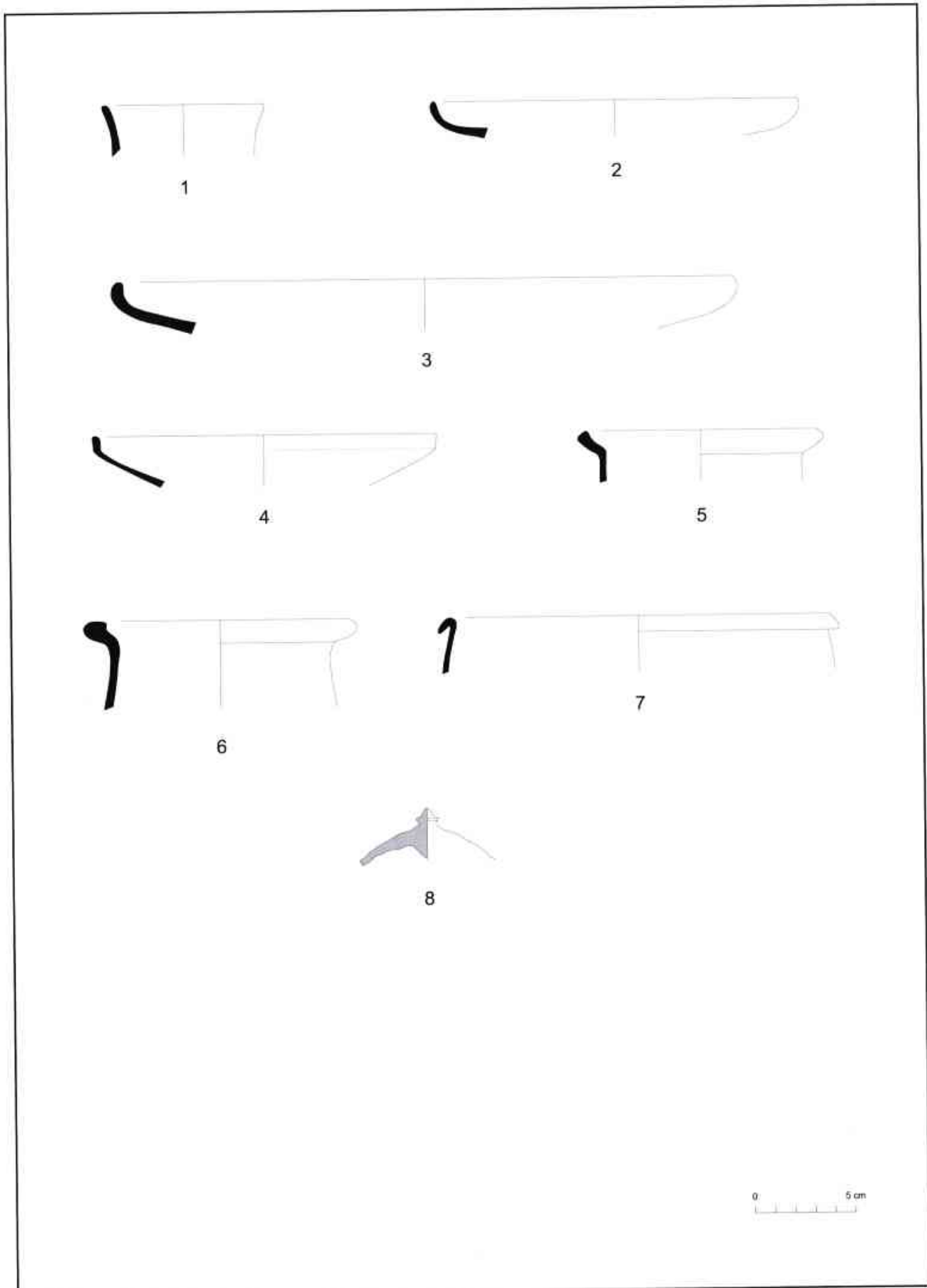
Làmina 23. Habitacions M. Ribas. Sitja nùm. 28

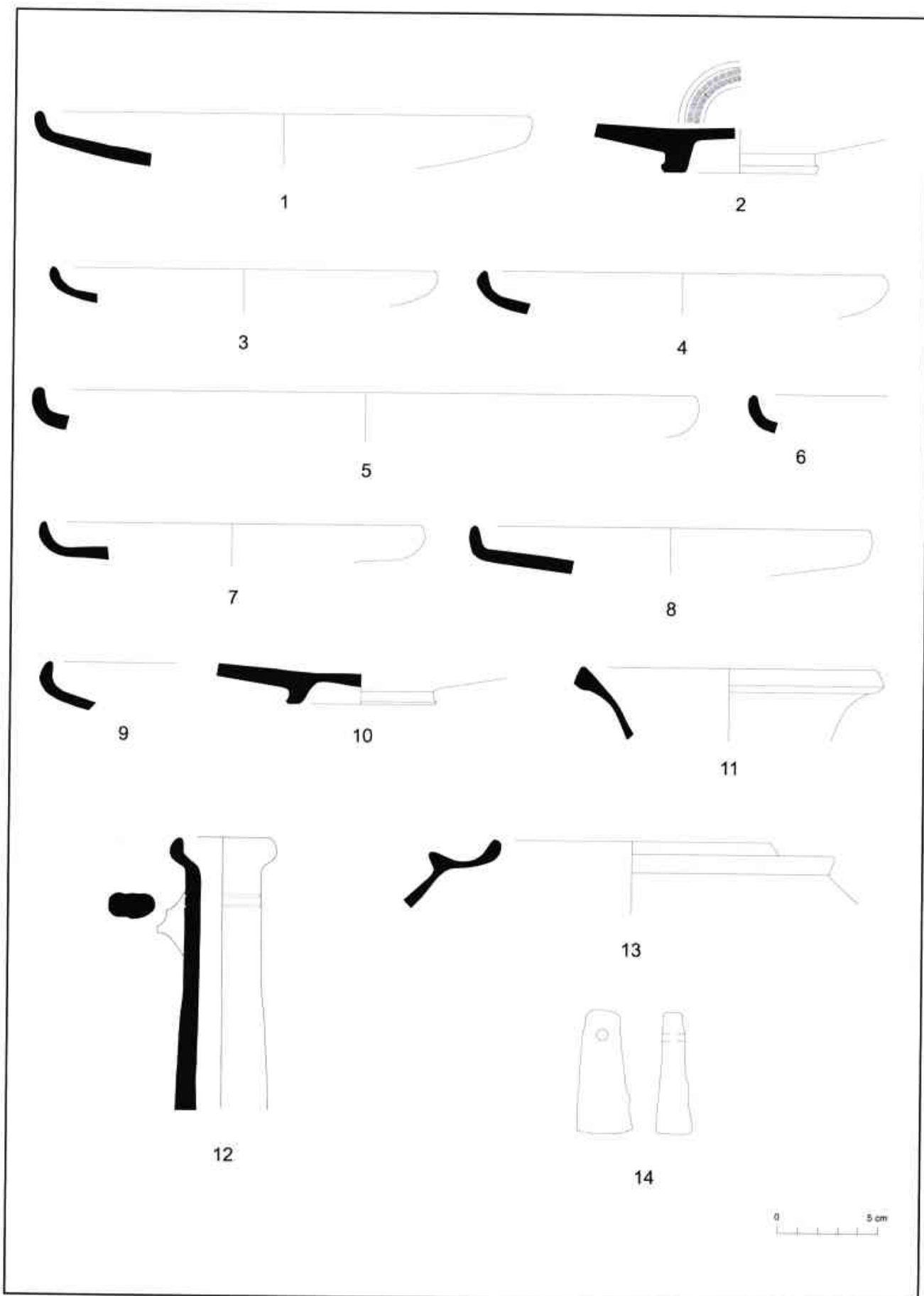
Làmina 24. Habitacions M.Ribas. Habitació núm. 28

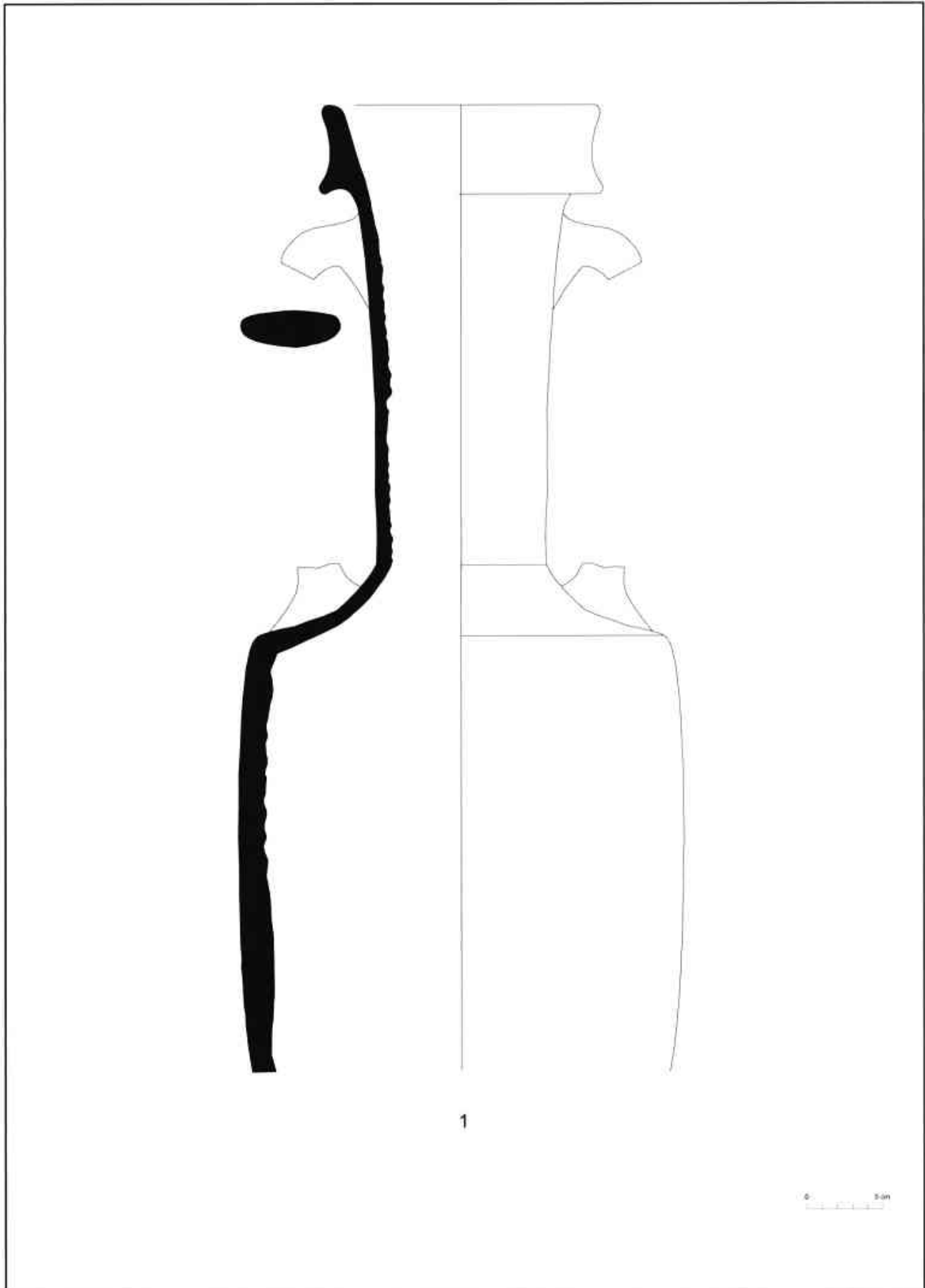
Làmina 25; Habitacions M.Ribas. Habitació núm. 28

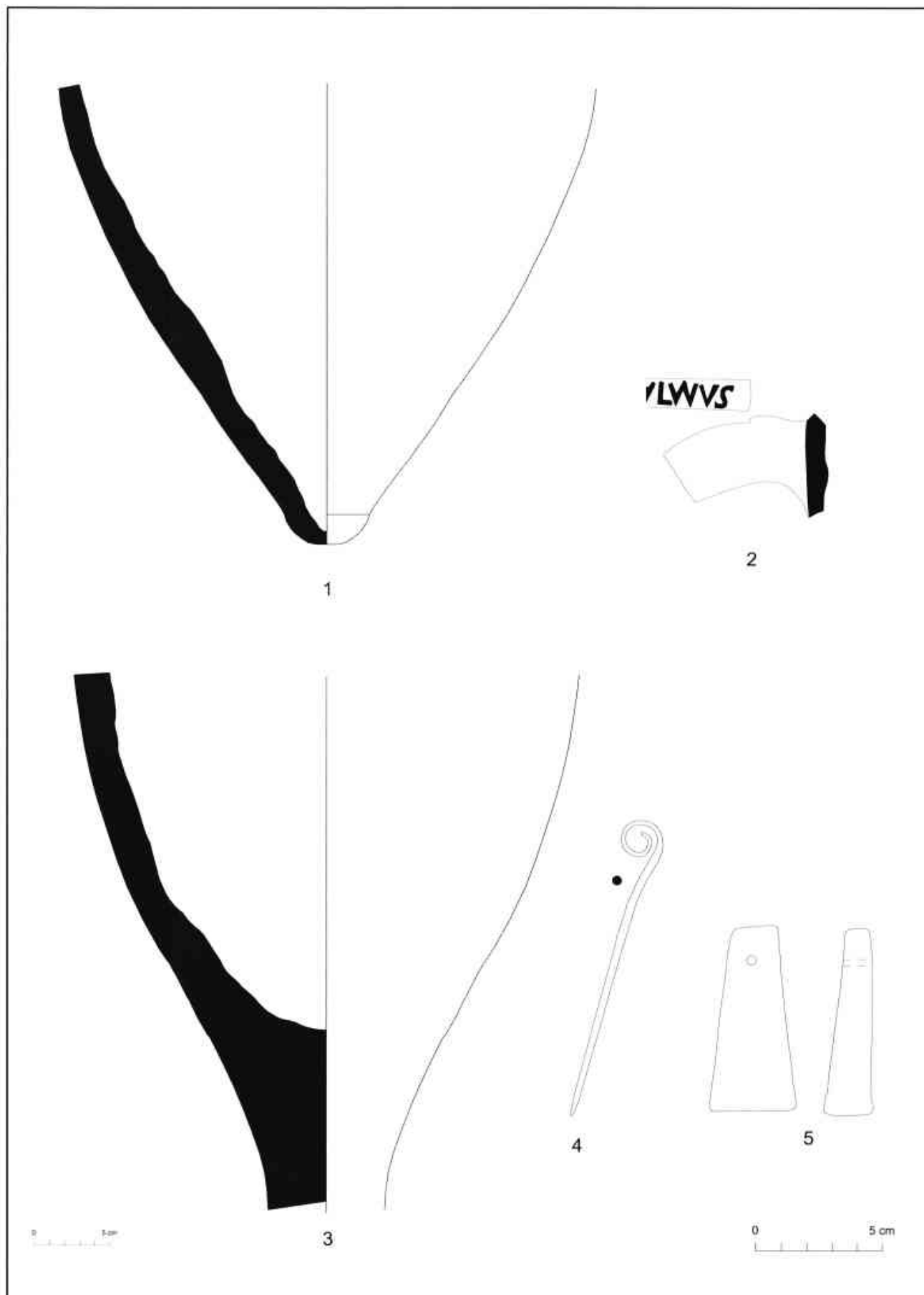
Làmina 26. Habitacions M.Ribas. Sitja núm. 29

Làmina 27. Habitacions M.Ribas. Habitació nùm. 29.

Làmina 28: Habitacions M.Ribas. Habitació núm. 30

Làmina 29. Habitacions M.Ribas. Habitació núm. 30

Campanya del Dr. Joan Maluquer de Motes

L'any 1964, la Universitat de Barcelona dugué a terme treballs arqueològics al jaciment ibèric de Burriac, sota la direcció del professor Joan Maluquer de Motes. Aquesta campanya, de la qual no es conserva documentació arqueològica, s'efectuà en un indret del sector central del poblat, situat per sota de conjunt d'habitacions excavades per Marià Ribas i els seus col·laboradors els anys 1957-63 i 1969.

Les úniques referències que tenim d'aquestes campanyes provenen del diari d'excavació de Marià Ribas i d'una petita nota publicada en el núm. 1 de la revista *Pyrenae* (AAVV 1965).

Durant els treballs realitzats per la Universitat de Barcelona, pel que es pot deduir de l'observació dels croquis de Marià Ribas, es van trobar, com a mínim, sis possibles estructures d'hàbitat, situades en una cota inferior del conjunt d'habitacions excavades per Marià Ribas l'any 1969. Les habitacions segueixen les mateixes característiques constructives i de sobreposició de murs, la qual cosa pot induir a pensar en l'existència de més d'una fase d'ocupació.

D'aquestes campanyes, hem pogut localitzar una sèrie de materials arqueològics que estaven dipositats al local de l'Institut d'Arqueologia i Prehistòria de la Universitat de Barcelona, els quals ens han estat cedits per estudiar pel departament de Prehistòria i Història Antiga d'aquesta universitat. Aquests materials no tenien cap mena de referència topogràfica ni estratigràfica; estaven, per tant, descontextualitzats.

BIBLIOGRAFIA

RIBAS, M. Inèdit: *Diari d'excavació de les campanyes realitzades al poblat ibèric d'Ilduro. Núm. 2. Campanyes de l'any 1960 al 1964.*

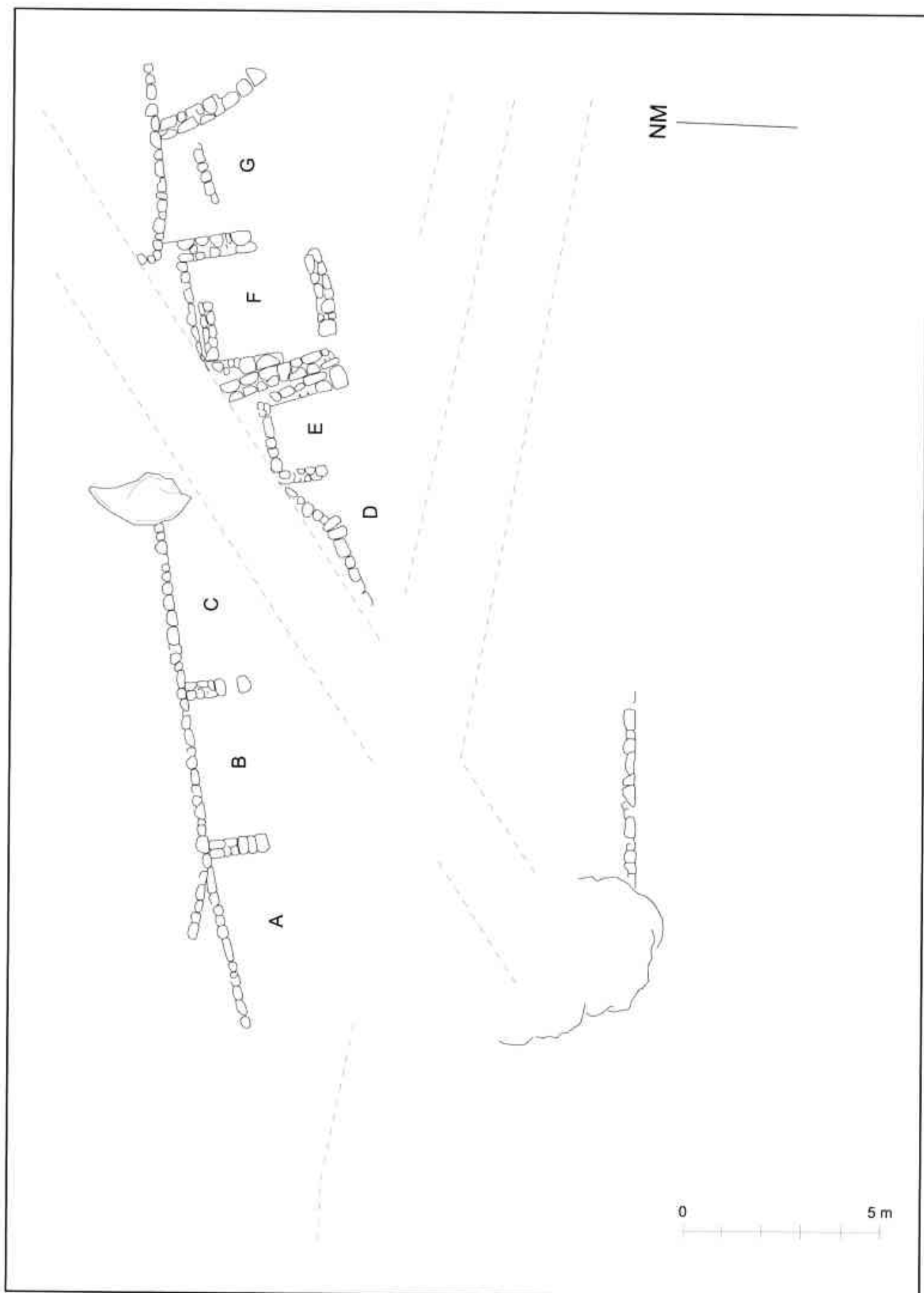
Quant al material d'importació, hi ha el peu d'una copa àtica del tipus Càstulo, un fragment informe de fons amb una estampilla de ceràmica àtica de vernís negre, una vora d'un plat de la forma Lamb. 23 del taller de Roses, cinc vores de plats de la forma Lamb. 5 de la variant tardana de la campaniana A, la vora d'un plat de la forma Lamb. 5 i un peu d'un got de la forma Lamb. 3, tots dos de la variant tardana del taller de Cales (lâm. 2, 1-10).

Es localitzà també una vora d'un got de parets fines de la forma Mayet II, un morter itàlic de la forma Emporiae 36.2 i una tapadora de ceràmica comuna de cuina itàlica de la forma Burriac 38.100 (lâm. 2, 11-13).

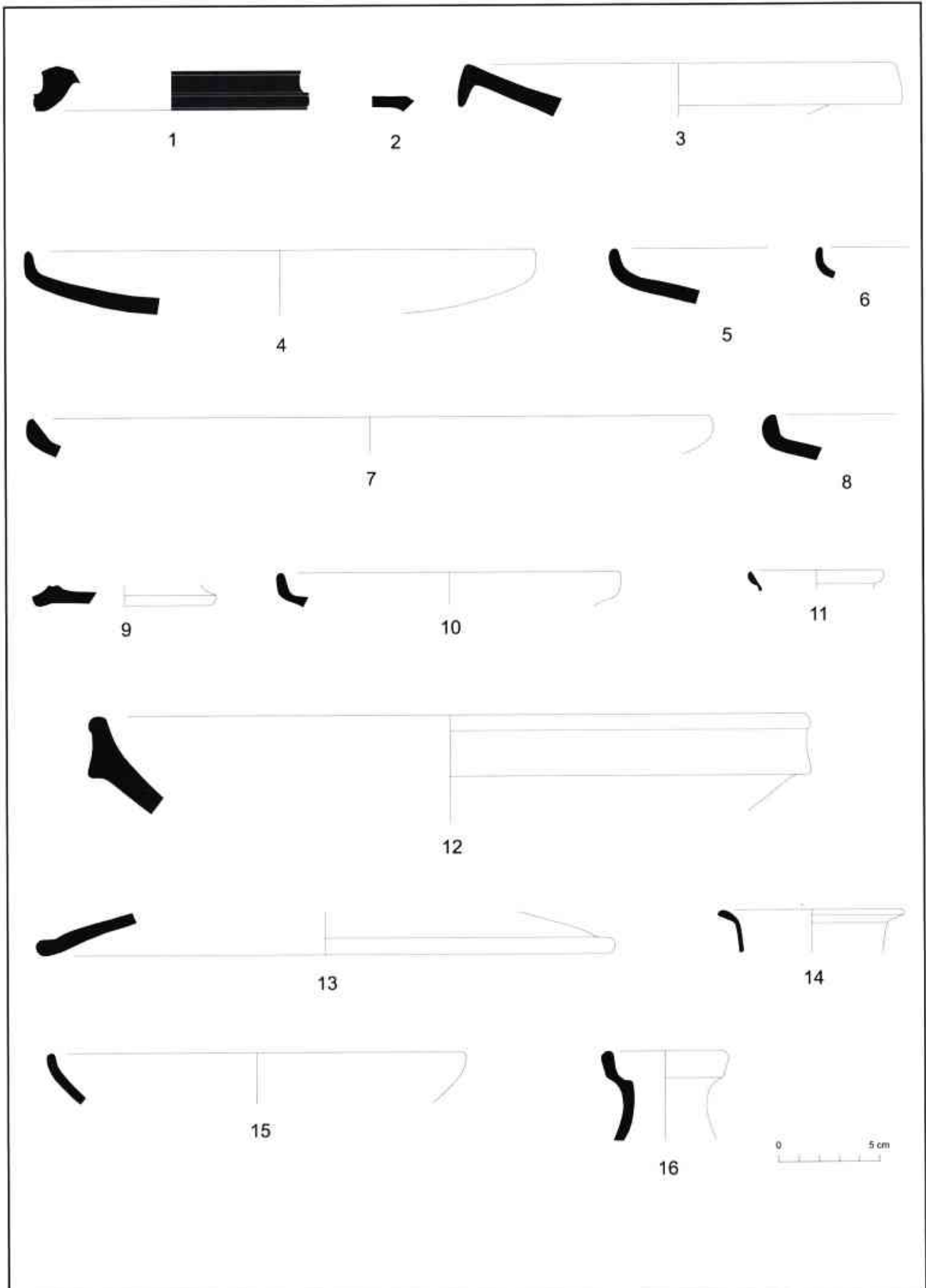
Pel que fa a l'àmfora d'importació, només es trobaren fragments informes d'àmfora púnicoebusitana, cartaginesa, itàlica, tripolitana, apula, púnica, sud-hispànica i un únic fragment d'àmfora bètica.

De producció ibèrica, es localitzà una gerreta biconcònica i un bol de ceràmica grisa (lâm. 2, 14-15), una olpa d'engalba blanca (lâm. 2, 16), un càlat (lâm. 3, 1), sis gerres de tipologia variada (lâm. 3, 2-7), un ungüentari (lâm. 3, 8), una olla de doble vora i una tapadora (lâm. 3, 9-10), un morter (lâm. 4, 1), quatre àmfores (lâm. 4, 2-5), dues d'aquestes de procedència d'àrees més meridionals (lâm. 4, 2-3), dues vores i un fons d'olla de ceràmica feta a mà (lâm. 4, 6-8) i una fusaiola amb decoració incisa (lâm. 4, 9).

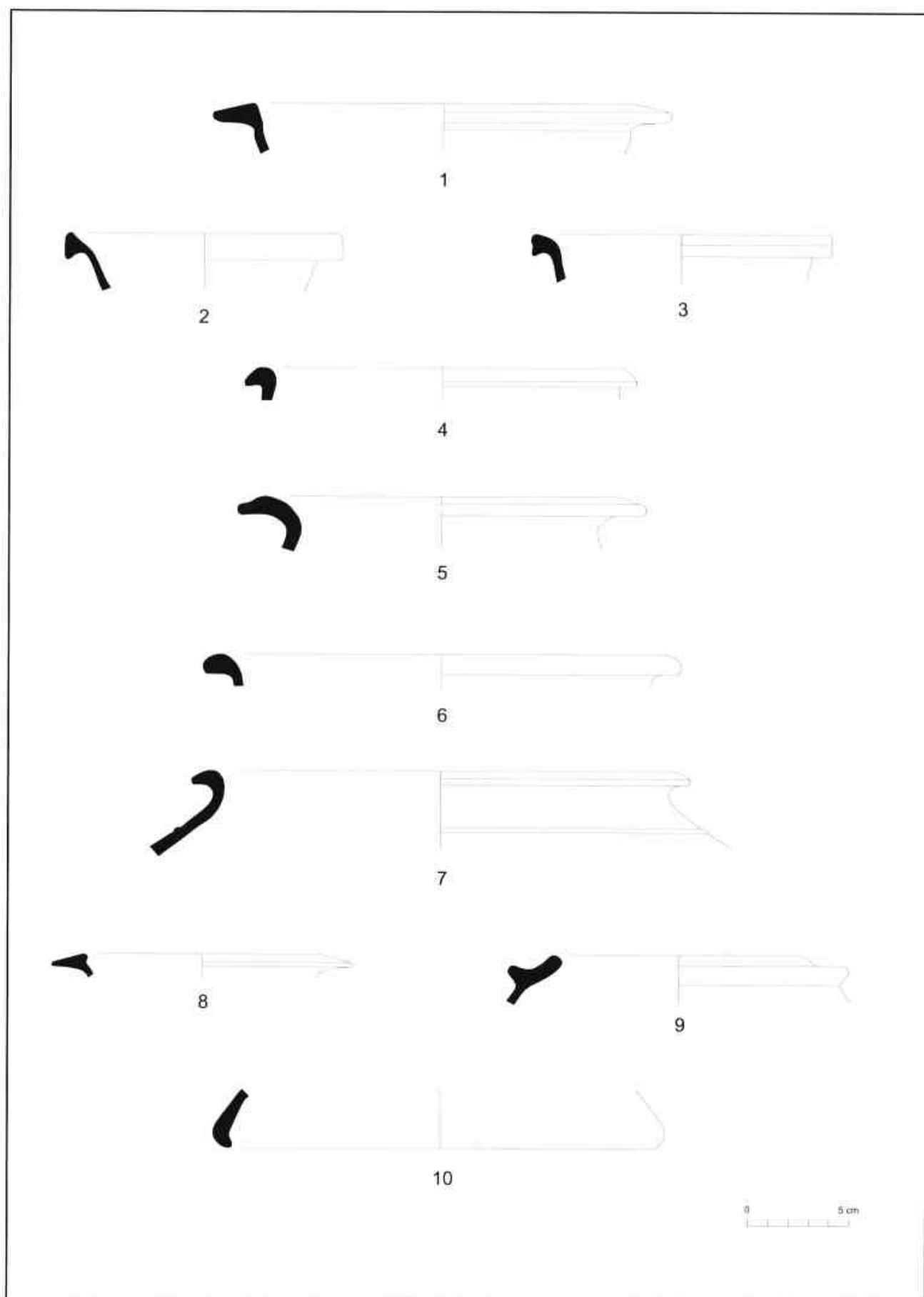
AAVV 1965. Excavaciones en el poblado ibérico de Burriac (Barcelona), *Crónicas del Instituto, Pyrenae* 1, Barcelona, 190.

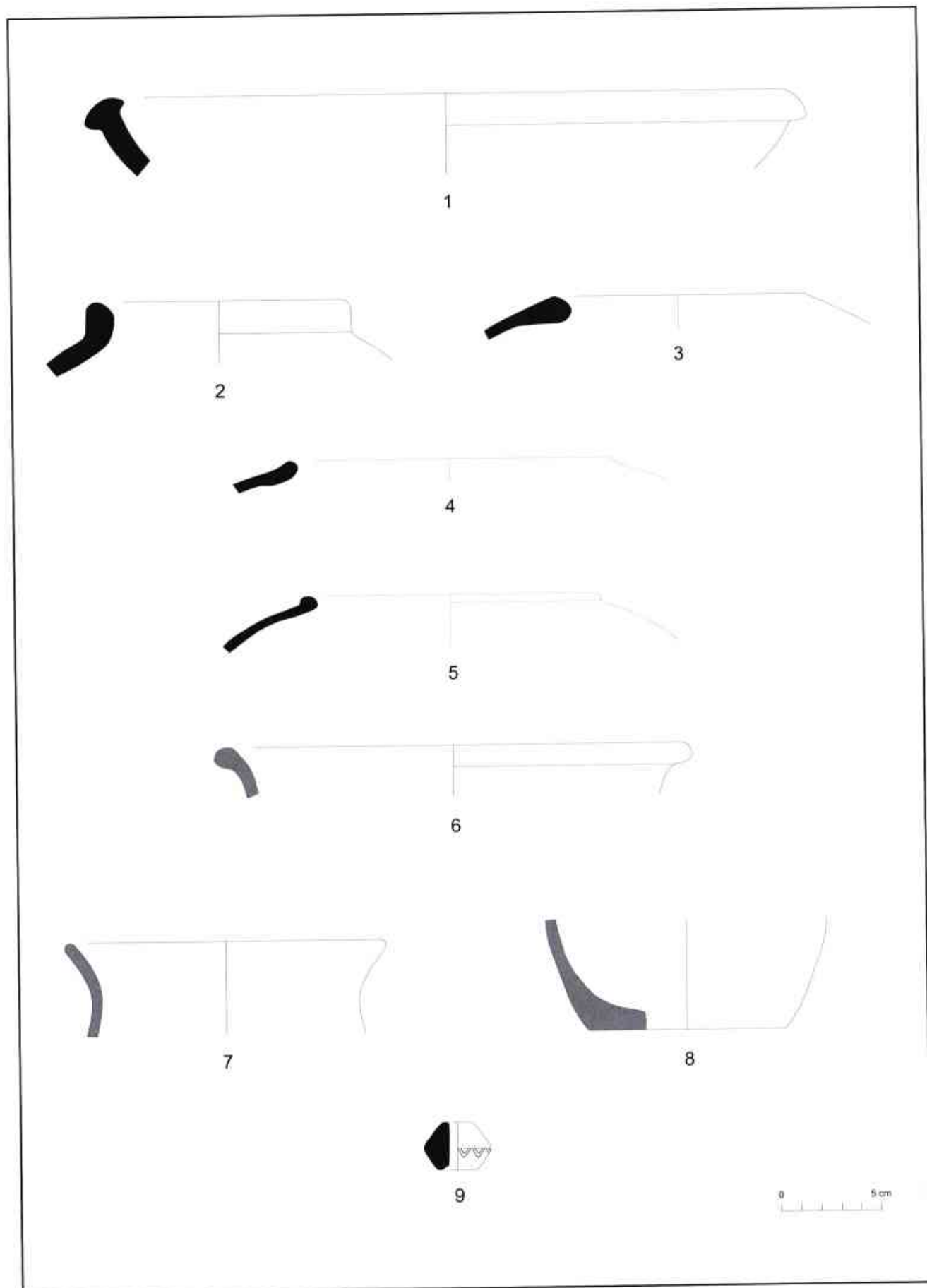
Làmina 1. Habitacions de la campanya del Dr. J.Maluquer de Motes (segons M.Ribas)

Làmina 2. Habitacions Dr. J. Maluquer de Motes. Material sense context

Làmina 3. Habitacions Dr. J. Maluquer de Motes. Material sense context

Làmina 4. Habitacions Dr. J.Maluquer de Motes. Material sense context

Campanyes de Josep Barberà i Ricard Pascual

Entre els anys 1969 i 1972 l'Institut de Prehistòria i Arqueologia de la Diputació de Barcelona realitzà diverses campanyes d'excavació a la zona oriental de l'oppidum de Burriac, dirigides per Josep Barberà i Ricard Pascual. En aquesta zona, s'excavaren tres sectors. En el primer, no es va trobar cap estructura, només alguns estrats de poca potència i una esclatxa de la roca colmatada amb abundants materials (teules, imbrex, fragments de dòlia, ceràmica de vernís negre del segle III aC, campaniana A i campaniana del tipus B, i ceràmica ibèrica). En el segon sector, es localitzaren les restes d'una edificació i una sèrie d'estructures associades, el denominat "edifici públic". En el tercer sector, es localitzà el denominat magatzem de *dolia*, que estava situat en una cota inferior als altres dos ja excavats, a prop de l'extrem sud de la muralla del sector oriental. En aquest indret, l'any 1969 el grup de col·laboradors de Marià Ribas, sota la seva direcció, havia efectuat amb anterioritat una cala d'uns 12 m de llargada per 6 m d'amplada que no s'havia acabat en la seva totalitat. Josep Barberà i Ricard Pascual acabaren l'excavació.

"L'edifici públic"

L'anomenat "edifici públic" està situat en el sector oriental de Burriac, al costat de la muralla, entre la segona i la tercera torre comptant des del cim. Les seves coordenades UTM són $x = 449151,3598$ i $y = 4598606,7474$.

El registre arqueològic. Estructures, material i cronologia

Durant l'excavació es van posar al descobert una sèrie d'estructures,³³ a partir de les quals hem establert tres fases constructives.

1a fase. Primeres estructures d'hàbitat

En l'angle sud-oest de l'excavació, es localitzà una llar de foc encabida en un retall circular fet a la roca. Mesurava 1,20 m de diàmetre i 0,15 m de fondària, tenia el fons pla i estava recoberta per una capa d'argila, la qual, segons els seus excavadors, havia sofert diverses refeccions.

En la preparació de la llar es van trobar ossos, petxines de mida gran, sis fragments informes de bronze, 43 fragments de ceràmica ibèrica feta a mà i 18 fragments de ceràmica ibèrica feta a torn. No es pogué associar a cap estructura.

No ha estat possible consultar el material arqueològic que es trobà a la llar de foc per intentar determinar-ne el moment de la seva construcció. Només disposem dels dibuixos i de la descripció³⁴ de quatre peces fragmentades de ceràmica feta a mà, que per les característiques podrien pertànyer al període paleoibèric. La primera és el coll, vora i carena d'una gerra, la segona és un vas de fons pla, bastant obert, que té com a decoració un cordó aplicat amb incisions molt a prop del fons de la peça, la tercera és el fragment d'una vora d'una urna d'uns 32 cm de diàmetre, l'interior de la qual està finament espatulat i l'exterior està decorat amb impressions de pinta de punxa ampla i l'últim és el fragment d'una vora d'un bol molt obert que està finament espatulat en l'interior, mentre que a l'exterior no presenta cap tipus de decoració (Barberà, Pascual, 1979-80: p. 213, fig. 4). Tipològicament, aquestes peces semblen similars a algunes de les trobades a jaciments com els de les sitges de la Universitat Autònoma de Barcelona, datats al començament del segle VI aC (Maya 1985), en la tomba del guerrer de la primera edat del ferro trobada a Llinars del Vallès (Barcelona), datada entre el 590-580 aC (Sanmartí 1993) o en les noves excavacions efectuades recentment al costat d'aquesta tomba, en la qual s'han trobat noves sepultures³⁵ del mateix moment cronològic (Muñoz 2002).

Cal tenir present, però, que en la llar de foc també s'exhumaren alguns fragments informes de ceràmica comuna a torn, la qual cosa és indicativa d'una faciès més moderna. La relació entre els tipus ceràmics antics fets a mà i la ceràmica a torn es constata per primera vegada en la tomba de la Granja Soley, datada entre el 560-550 aC (Sanmartí *et alii* 1982) i en un estrat de la cala del vessant sud del Puig Castell de Vallgorguina, datat també en un moment avançat del segon quart del segle VI aC (Sanmartí 1986). Aquesta relació queda clarament establerta en el poblat ibèric de la Penya del Moro (Sant Just Desvern), on, en la primera fase, datada en la segona meitat del segle VI aC, la ceràmica a torn representa ja el 46 % del total de la ceràmica indígena, davant al 54% de la ceràmica feta a mà (Barberà, Sanmartí 1982).

³³ Josep Barberà va ser de gran ajuda a l'hora de dur a terme aquest estudi, ja que va anar aclarint els dubtes que sorgien.

³⁴ La descripció d'aquestes peces ha estat treta de la memòria de l'excavació realitzada per J. Barberà i R. Pascual.

³⁵ Agraïm a Vanessa Muñoz, directora de l'excavació, la informació proporcionada i la possibilitat de consultar els materials ceràmics trobats a les tombes.

Proposem, amb certes reserves, per a aquesta llar de foc una cronologia de segona meitat del segle VI aC.

També es localitzaren una sèrie de forats circulars fets a la roca, que els autors de l'excavació associen a aquesta primera fase. Tanmateix, no sembla haver-hi arguments evidents ni fiables que relacionin aquests forats amb la llar de foc, ni tampoc que aquests puguin pertànyer a aquesta fase.

2a fase. Construcció de l'edificació i única ocupació

Per a la construcció de l'edificació, s'excavà a la roca un gran retall -8,70 m per 5 m- de forma rectangular, per tal de crear una plataforma que salvés el pendent del terreny. Al costat nord d'aquest espai, s'encaixà un mur adossat al retall de la roca, que estava construït amb blocs de pedra de mida gran i mitjana, travats amb altres de més petites, unides en sec o amb fang. El mur del costat est del recinte no es va trobar, si bé aquest devia estar també encaixat al retall de la roca. Just al davant d'aquest mur hi havia una banqueteta, de 0,10 m d'alçada i 0,60 m d'amplada, també tallada a la roca, i que ocupa tota la llargada del mur. Del mur del costat sud només es trobà la primera filada, també encaixada a la roca. El mur oest no es localitzà.

Dins de l'espai que delimitaven aquests murs, seguint l'eix central transversal de l'edificació, hi havia dos basaments de columna, de 0,35 m de diàmetre, encaixats en dos forats excavats a la roca i subjectats amb nombroses pedres petites a manera de cunya. Entre ambdues bases, lleugerament desplaçada de l'eix de simetria, hi havia una llar de foc encabida en un retall fet a la roca, de forma rectangular, d'1,40 m x 1,60 m. La llar tenia una preparació de fragments ceràmics per sota de la capa d'argila compactada. La banqueteta, el sòl natural de roca, la llar i les bases de les columnes estaven coberts per un paviment d'argila compactada (UE 7).

Relacionat amb aquest recinte, al costat extern del mur sud, hi havia dos murs que semblaven formar part d'una petita estança d'1,50 m d'amplada per uns 2,50 m de llargada. A l'interior es trobaren dos forats d'uns 0,25 m de diàmetre i uns 0,15 m de profunditat, dins dels quals hi havia restes de senglar. No hi ha cap estratigrafia relacionada amb aquesta estança.

Les restes de ceràmica que es trobaren a la preparació de la llar de foc eren majoritàriament fragments informes d'àmfora ibèrica -80%- i la resta d'àmfora púnica. Disposades en el centre de la preparació, entre els fragments ceràmics, hi havia dues petxines. No es trobà material arqueològic relacionat amb els murs o el paviment, per la qual cosa no és possible fixar la cronologia inicial d'aquest edifici.

Amortitzant aquest paviment es trobà un estrat amb poc material (UE 6), en el qual destaca un fragment informe pintat d'un possible vas de ceràmica paleoibèrica, tres fragments informes d'un vas de ceràmica àtica de figures roges, una mena d'aplic ceràmic acabat en una roseta, l'arc d'una fibula de bronze, una destrat trencada de pedra polida i un fragment d'una fulla de sílex. Els excavadors daten l'estrat al final del segle III aC basant-se en la decoració de l'aplic que recorda certs motius decoratius d'algunes de les terracotes púniques de Puig des Molins (Eivissa), datades el segle III aC (Barberà, Pascual, 1979-80: p. 219, fig. 7). Al parer nostre, no hi ha prou evidències en aquest estrat com per proposar aquesta cronologia.

Per sobre d'aquest estrat se'n trobaren dos més (UE 4 i 5) amb pedres caigudes del mur del costat nord i abundants restes ceràmiques, que els directors de l'excavació van unificar quan estudiaren el material. Pel que fa a la ceràmica indígena, hi havia força fragments de ceràmica ibèrica feta a mà amb decoració molt variada (espatulat, pentinat amb solc ample o creuat, incisions, acanalats, etc.). Quant a les ceràmiques d'importació, es trobaren onze fragments de ceràmica de vernís negre de tallers àtics o suditàlics, dotze fragments de campaniana A i dos de campaniana del tipus B.

Per datar aquest estrat ens hem de basar en el material més modern trobat. La troballa de dos fragments informes de ceràmica campaniana del tipus B (no sabem el taller) indiquen una cronologia que cal situar a partir de mitjan segle II aC.

3a fase. Construcció i única ocupació d'un nou habitatge

Per a la construcció d'un nou habitatge, que se sobreposava a l'edifici anterior, s'aprofità el mur nord d'aquest i es bastí un nou mur en la part sud, el qual presentava una tècnica molt menys acurada, a base de pedres de mida mitjana travades per altres de mida petita, unides en sec o amb fang. Aquest mur es conservava en una llargada de 4 m. No es trobà el mur del costat oest. L'amplada de l'habitació era d'uns 3,30 m. Un cop bastit l'habitacle, es construï un paviment i una llar de foc sense preparació ceràmica.

No hi ha dades arqueològiques que informin de la data de construcció d'aquest nou habitatge, si bé sembla lògic que en estar el paviment a sobre dels estrats UE 4 i 5, caldria situar-la en un moment indeterminat a partir de la segona meitat del segle II aC.

L'estrat que amortitzava aquest paviment sembla ser que també era el d'abandonament de l'habitació,

ja que no es tornà a utilitzar. Segons els seus excavadors, pel que fa al vernís negre, es trobaren 14 fragments de campaniana A, 71 fragments de ceràmica campaniana del tipus B, o de les seves imitacions, entre les quals hi ha vasos de les formes Lamb. 1, 2, 3, 4 i 5, i un fragment atribuïble a un vas de la campaniana C, del qual no s'especifica la forma (Barberà, Pascual, 1979-80: p. 221, fig. 8).

L'àmfora d'importació també estava abundantment representada en aquest estrat. Es trobaren dues vores d'àmfora grecoitàlica i set vores d'àmfora púnica, cinc d'aquestes semblen vores d'àmfora Mañà C1, una possible PE 22 i una possible PE16. D'àmfora itàlica s'exhumaren un total de 20 vores que pertanyen al tipus Dressel I, variants A, B i C. També es trobà una possible vora d'una àmfora del tipus Dressel 2/4 itàlica.

Pel que fa a la ceràmica indígena, només s'esmenta que es va poder reconstruir una petita gerra amb una nansa de color ocre fosc. Es trobà també part d'un disc d'una llàntia republicana de color gris amb nansa de mitja lluna, una petita fíbula de bronze, un projectil de plom i la punta de ferro d'un *pilum*. També es relacionen dues monedes ibèriques: un as de la seca d'*Illuro* i un altre de la seca de *Luuro*, així com una tercera moneda de bronze anepígrafa.

Per datar l'amortització de l'habitació, cal destacar la troballa del fragment d'un vas de ceràmica campaniana C i la presència d'àmfores del tipus Dressel 1B. També pot ser indicativa la major proporció de ceràmica campaniana del tipus B respecte la del tipus A.

Proposem per a l'amortització d'aquesta fase una cronologia de primer terç del segle I aC.

En el costat est del recinte, assentat en part sobre aquest estrat d'amortització, en part sobre la banqueteta tallada a la roca i sobreposant-se sobre el mur del costat sud, es trobà un mur de característiques constructives i tècniques poc acurades, d'aspecte groller, d'una amplada irregular, i format per pedres de diverses mides disposades sense cap ordenació. Entremig de les pedres d'aquest mur es trobà ceràmica del grup de la campaniana B i ceràmica vidriada moderna.

La sitja núm. 21

A l'exterior d'aquest habitacle, es trobà una sitja tallada a la roca, que es conservava en una profunditat d'1 m i tenia un diàmetre lleugerament inferior.³⁶

En l'estrat d'amortització es trobà abundant material. Pel que fa al material d'importació, es trobaren 18 fragments de ceràmica campaniana A tardana, 10 fragments de ceràmica campaniana del tipus B i un altre fragment que els excavadors denominen ceràmica campaniana "provincial" (no sabem a quin tipus es refereixen). No s'especifica les formes ceràmiques de cada un dels tallers. D'àmfora itàlica es trobaren 104 fragments, de les que en destaquen dues àmfores del tipus Dressel 1B, una altra del tipus Dressel 2/4 itàlica i una tercera d'origen tripolità amb una estampilla circular amb una espècie d'estrella de vuit puntes situada a l'alçada de l'arrencament superior de les nanses (Barberà, Pascual, 1979-80: p. 223, Fig. 9).

Es trobà també l'esquelet d'un bòvid, un as ibèric de *Bolscan*, restes d'una roda de carro de ferro i nombros material de construcció (teules i imbrex)

Desconexim si entre la ceràmica del tipus B hi ha la variant tardana del taller de Cales. Per tant, l'àmfora Dressel 1B com a tipus amfòric més modern ens indica que l'amortització de la sitja tingué lloc segurament durant la primera meitat del segle I aC.

Interpretació de les restes trobades

La primera estructura trobada és una llar de foc de forma circular, encabida dins d'un retall fet a la roca. Es trobà aïllada, sense que es pogués relacionar amb cap mur ni cap altre tipus d'estructura que pogués formar part d'un habitacle. Els directors de l'excavació la van relacionar, però, amb una sèrie de forats circulars fets a la roca. Van considerar que eren forats per a pals i que, segurament, es tractaria de pals per aguantar una estructura perible, de la qual formaria part aquesta llar de foc. Van considerar que les restes trobades formaven part d'un fons d'una cabana hallstättica.

Tanmateix, no sembla haver-hi arguments evidents i fiables que relacionin aquests forats amb alguna estructura que tingui a veure amb la llar de foc, ni tampoc que aquests puguin pertànyer a aquesta primera fase. Tampoc s'ha trobat cap retall fet a la roca que pugui indicar l'existència d'un fons de cabana. Només es descriuen una sèrie de retalls rectangulars d'1 m de llargada per 0,40 m d'amplada, que han resultat ser cubetes excavades en època recent –segle XIX– per plantar-hi vinya.

Així doncs, es pot parlar d'una primera fase, de la qual només s'ha localitzat una llar de foc. Aquesta

36 Són les úniques dades que aporten els excavadors sobre les característiques de la sitja.

formaria part d'una estructura d'hàbitat, les característiques de la qual ens són desconegudes. El material ceràmic trobat a la llar de foc situa aquesta fase en la segona meitat del segle VI aC. És significativa també la presència de restes de petxines entre la ceràmica que formava part de la preparació del fogar.

En un moment cronològicament posterior, es retallà la roca per encabir-hi una edificació que cal destacar per les característiques i mides singulars. Tant els materials com les tècniques constructives emprades per a la seva construcció no presenten cap diferència significativa respecte als utilitzats a la resta d'hàbitats trobats a l'oppidum. La diferència rau en les mesures i la distribució interior dels elements arquitectònics.

Es tracta d'un recinte que té uns 8,70 m de llargada conservada per 5 m d'amplada, cosa que indica una superfície mínima d'uns 43,5 m². Com a característica singular d'aquest, s'ha de destacar també la troballa en l'interior de dos basaments de columna encaixats en dos forats fets a la roca. Fins al moment no s'ha trobat cap altre edifici amb columnes dins de l'oppidum.

La llar de foc trobada a l'interior estava encabida en un retall fet a la roca i estava situada entre els basaments de les dues columnes. Tenia també unes mides especials, ja que és la més gran de les trobades fins ara al poblat. Cal destacar la presència de dues petxines de mida gran entre el llit de ceràmica de la seva preparació. Les característiques, però, són semblants a les d'altres trobades a jaciments de la vall de Cabreira de Mar, com per exemple la de l'hàbitat núm. 1 del Turó dels Dos Pins (Zamora, García 2005).

La troballa de la banquetta excavada a la roca tampoc és excepcional. Dins de les cases III i IV excavades per Ribas i Lladó (Ribas, Lladó 1977-78), es van documentar també banquettes, una amb una alçada similar a la d'aquí, oscil·lava entre els 0,10 i els 0,15 m, i tallada també a la roca.

El que sí que es pot considerar excepcional és la presència conjunta d'aquests tres elements. Per primera vegada trobem a l'oppidum un edifici les mides del qual semblen suggerir que supera l'àmbit estrictament domèstic i que conté en l'interior dues columnes, una gran llar de foc central i una banquetta excavada a la roca.

En una petita habitació annexa al mur sud de l'edifici, es van documentar clots on es van trobar restes de senglar, que els excavadors consideraren que eren ofrenes de menjar (Barberà, Pascual 1979-80; Barberà, Dupré 1984). El mal estat de conservació d'aquesta part de l'edifici (el mur sud ha desaparegut en gran part) impedí constatar si aquesta estança estava o no comunicada amb l'interior del recinte. A més, no hi ha estratigrafies d'aquesta habitació, cosa que hauria

proporcionat informació sobre la relació entre aquests clots i l'edifici, i la seva possible coetaneïtat.

Malauradament no es pot datar la construcció de l'edifici. Només sabem que és posterior a la primera fase documentada i que es posterior a la construcció de la muralla, però no pot precisar-se res més. Tampoc es pot saber quan es va deixar d'utilitzar, ja que l'escàs material trobat a l'estrat d'amortització de l'únic paviment documentat no aporta cronologia. Només sabem que va haver-hi una única fase constructiva i d'ocupació que s'ha de situar entre l'últim quart del segle IV aC i la primera meitat del segle II aC. Malgrat tot, encara que no podem datar-ne la construcció, les característiques arquitectòniques de l'edifici i la seva singularitat ens fan pensar que la seva construcció degué tenir lloc en un període en el qual a Burriac funcionava una estructura clara de poder i una planificació de l'entramat arquitectònic i urbanístic de l'oppidum.

Les característiques especials d'aquesta construcció ja foren destacades des d'un primer moment pels excavadors. Josep Barberà fou el primer a assenyalar les coincidències, pel que fa als elements arquitectònics i distribució interior de l'espai existent, entre l'edifici de Burriac i els temples grecs del període arcaic, concretament el cretenc de Dreros (Barberà 1985). Tot i això, conscient de la complexitat i dificultat d'assimilar-lo a un lloc de culte o bé a un lloc de reunió, va decidir optar pel terme més ambigu d'edifici públic (Barberà 1985).

Francesc Gracia, Glòria Munila i Elena García el consideren un recinte constructiu que es pot relacionar amb una activitat comunitària de caràcter religiós. L'estudi de la superfície en relació amb la d'altres unitats d'habitació de l'oppidum, indica una diferència important de volum de materials i de treball necessaris per a la seva construcció. Aquesta raó els fa interpretar aquest edifici com un recinte comunitari. A partir de l'anàlisi de l'edifici i aplicant unes fórmules bàsiques utilitzades en l'edificació rural actual, arriben a considerar que, partint d'una planta de 43,50 m, l'altura hipotètica total de l'edifici devia ser de 5,19 m i la superfície de la coberta seria de 53,07 m². (Gracia, Munilla, García 1994).

Carme Vila va estudiar també la funcionalitat d'aquest edifici (Vila 1994). Per ella, l'edifici públic de Burriac no reuneix les característiques funcionals d'una estructura templària i, per aquesta raó, s'inclina per pensar que es tracta, més aviat, d'un edifici destinat a un lloc de reunió.

Es tracta, doncs, d'un edifici singular per les seves característiques, i del qual no està clara la funcionalitat. Malgrat tot, tal com diu Carme Vila, no sembla que pugui ser considerat un lloc de culte. No s'ha

documentat en l'interior cap element que pugui indicar una activitat cultual, tal com elements arquitectònics (altar, lloc per a ofrenes), ni de cultura material (exvots, material de significació religiosa). Tampoc sembla que estigui situat en una àrea que pugui ser considerada sacra: abans i després de l'edifici públic hi ha fases d'ocupació domèstica (Vila 1994).

És indicativa també, evidentment salvant les diferències cronològiques, la semblança de la disposició interior de l'edifici amb la dels antics *megaron* grecs, ja indicada per Josep Barberà (Barberà 1985) o altres edificis similars d'altres cultures protohistòriques de la Mediterrània. Un altre tema que cal debatre és la possibilitat que aquest considerat "edifici públic" fos en realitat una dependència més d'una edificació arquitectònicament més complexa de la qual podria formar part. En aquest sentit pot interpretar-se com una dependència singular d'una edificació, potser destinat a un ús de recepció o reunió, propietat d'un personatge de l'elit aristocràtica de la comunitat.³⁷

Per sobre d'un dels estrats que amortitzen aquest edifici, es localitzà un mur de característiques constructives grolleres que fou interpretat pels excavadors com un nou tram tardà de la muralla d'aquest sector. Entremig de les pedres d'aquest mur es tro-

bà ceràmica vidriada moderna. Aquest mur, per les característiques constructives i pel material modern trobat en l'interior, ha d'interpretar-se com un element construït en època moderna i relacionat amb alguns tipus de delimitació o contenció de terres amb finalitats agrícoles i cronologia relativament recent.

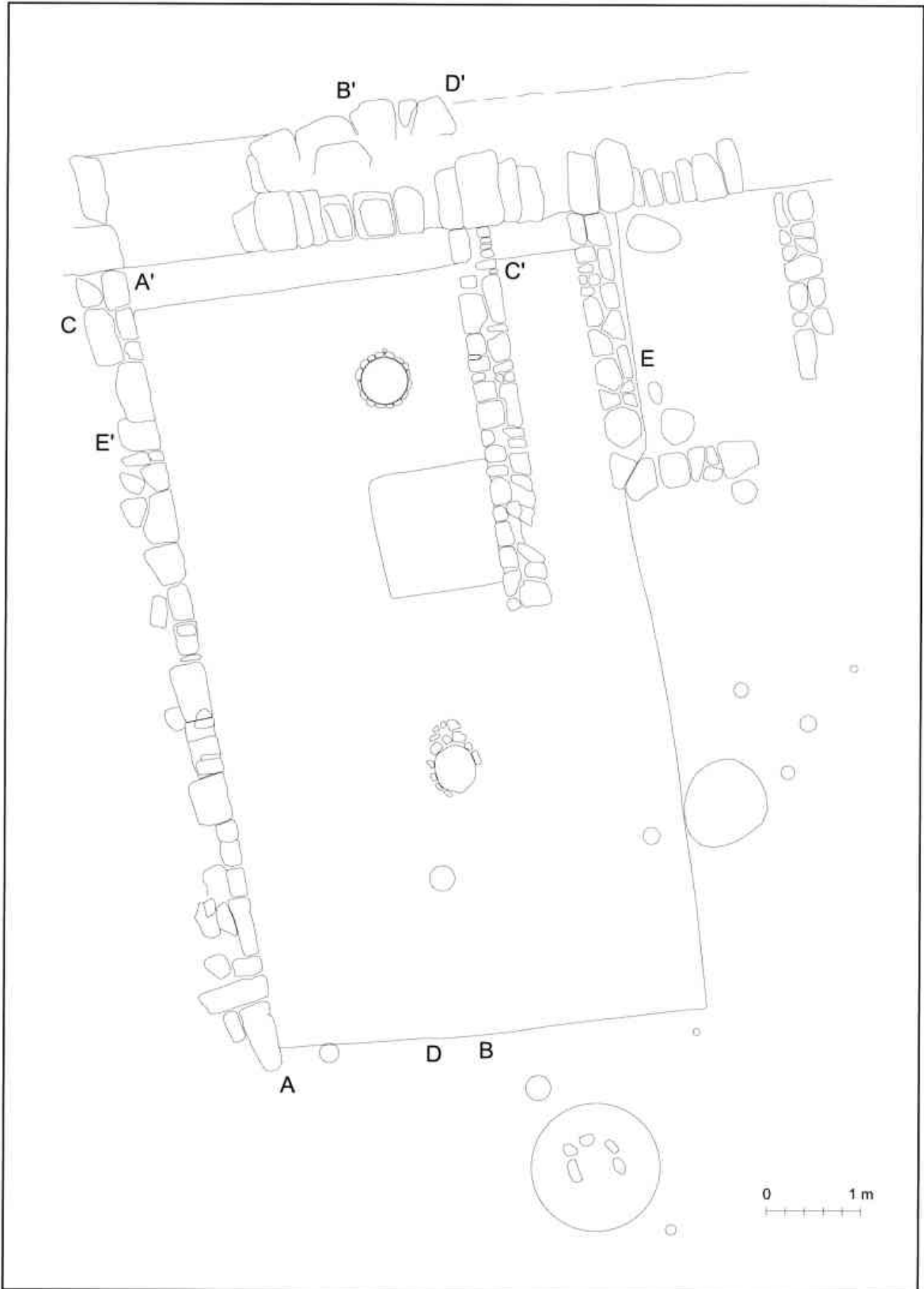
A partir de la segona meitat del segle II aC, es construeix en aquest indret un nou habitatge aprofitant algunes de les parets de l'edifici anterior. L'aparença d'aquesta nova estructura és més senzilla. El nou mur documentat d'aquesta fase tenia una tècnica constructiva menys acurada que els de la fase anterior. El paviment no està tan treballat i la llar de foc estava situada directament sobre el paviment sense preparació de ceràmica. La data d'amortització d'aquest habitatge, en el qual també es detecta només una única fase constructiva i d'ús, se situa en el primer terç del segle I aC.

A l'exterior de l'habitatge es localitzà una sitja, la capacitat de la qual no es pot calcular. El material ceràmic localitzat en l'interior proporciona una data d'amortització de primera meitat del segle I aC. Sembla probable que aquesta sitja fos coetània a l'habitatge i que hi estigués relacionada. La data d'amortització de les dues estructures poden indicar una cronologia similar.

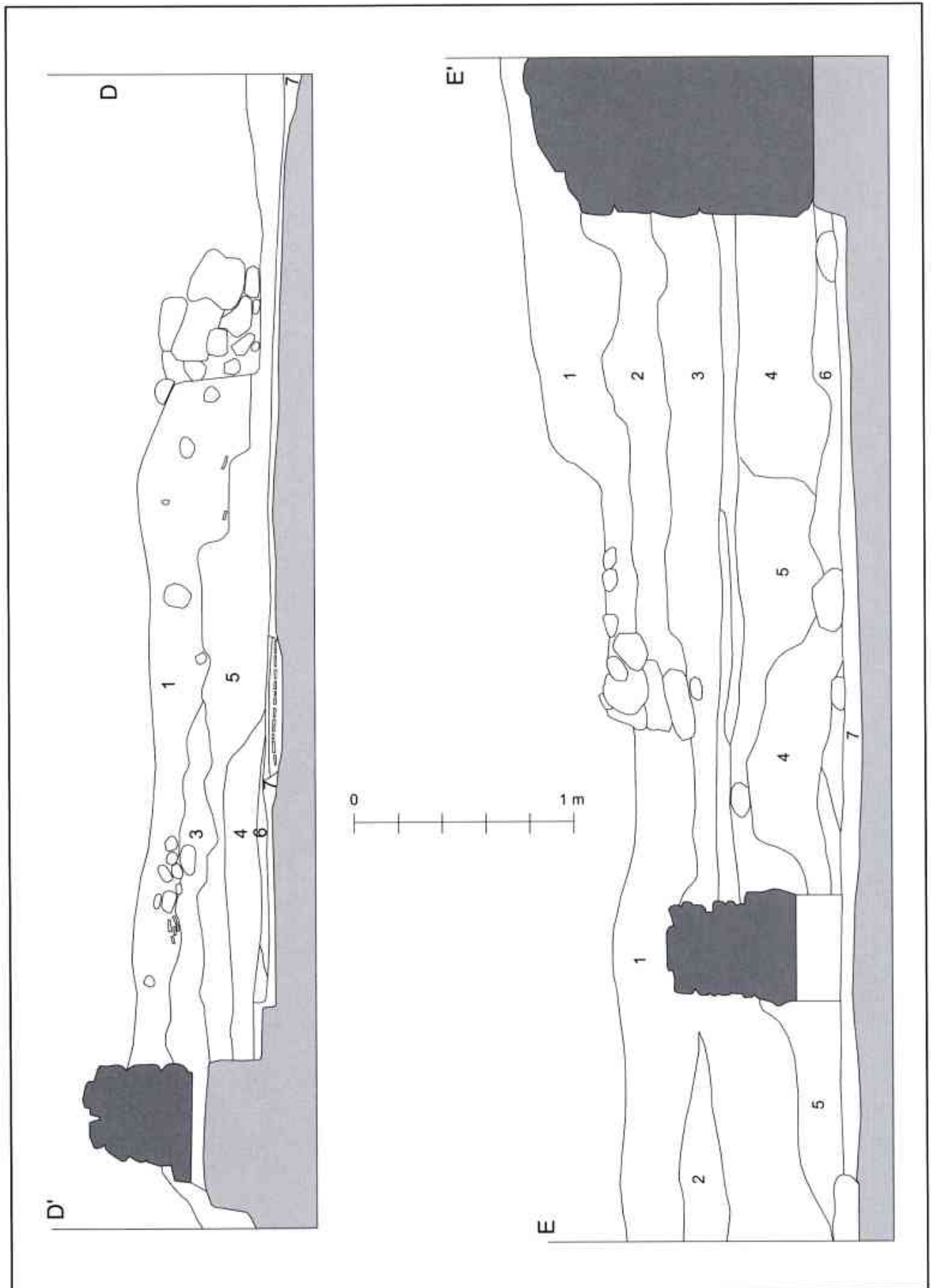
BIBLIOGRAFIA

- ALMAGRO-GORBEA, M.; MONEO, T. 2000: *Santuarios urbanos en el mundo ibérico*, Real Academia de la Historia, Madrid.
- BANÚS, J. 1991: Les sitges del poblament ibèric de Burriac (Cabrera de Mar, El Maresme: les sitges n.ºs. 36 i 37. Noves aportacions sobre la fase final del poblament. *Laietania* 6, Mataró, 57-83.
- BARBERÀ, J., PASCUAL, R. Inèdit: *Excavacions a Burriac. Campanya 1969/70/71*.
- BARBERÀ, J., PASCUAL, R. 1973: El edificio público de Burriac (Cabrera de Mar, Barcelona), *Actas del XII Congreso Nacional de Arqueología (Jaén 1971)*, Zaragoza, 603-610.
- BARBERÀ, J., PASCUAL, R. (1979-80) Burriac, un yacimiento protohistórico de la costa catalana (Cabrera de Mar, Barcelona), *Ampurias* 41-42, Barcelona, 203-242.
- BARBERÀ, J. 1985: Un paral·lel remot de l'Edifici Públic de Burriac (Cabrera), *Laietania* 2-3 (1982-83), Mataró, 146-151.
- BELARTE, M.C., BARBERÀ, J., 1994: La casa ibèrica a la Catalunya litoral: els elements i la distribució, *Cota Zero* 10, Vic, 38-48.
- BELARTE, M.C. 1997: *Arquitectura domèstica i estructura social a la Catalunya protohistòrica*, *Arqueomediterrània* 1, Barcelona.
- RUIZ, A. 1994: Una reflexió teòrica sobre l'urbanisme ibèric, *Cota Zero* 10, Vic, 147-155.
- RUIZ, A.; MOLINOS, M. 1993: *Los Iberos*, Ed. Crítica, Barcelona.
- SANMARTÍ, J., 1987: *La Laietania Ibèrica. Estudi d'Arqueologia i Història*, Publicacions de la Universitat de Barcelona (publicada en microfites). Tesi Doctoral. Barcelona.
- GARCÍA, J., ZAMORA, D. 1993: La vall de Cabrera de Mar. Un model d'ocupació del territori a la Laietania Ibèrica, *Laietania* 8, *Actes del seminari El poblament ibèric a Catalunya (Mataró 25 i 26 de març de 1993)*, Mataró, 147-179.
- GRACIA, F., MUNILA, G., GARCÍA, E. 1994: Models d'anàlisi de l'arquitectura ibèrica. Espai Públic i construccions religioses en medis urbans, *Cota Zero* 10, Vic, 90-101.
- VILA, C. 1994: L'edifici públic de Burriac: hipòtesis sobre la seva funcionalitat, *Laietania* 9, Mataró, 21-31.
- VILA, C.; GONZALO, C. 1996: L'edifici públic de Burriac: ¿fue un templo ibérico?, *XXIII C.N.A. Elche 1995*, Elx, 457-466.
- ZAMORA, D., GUITART, J., GARCÍA, J. 1991: Fortificacions a la Laietania litoral: Burriac (Cabrera de Mar) i el Turó d'en Boscà (Badalona), cap a un model interpretatiu de l'evolució del poblament ibèric laietà. *Fortificacions. La problemàtica de l'ibèric ple: segles IV-III aC*, *Actes del Simposi Internacional d'Arqueologia Ibèrica (Manresa, 6-9 de novembre de 1990)*, Manresa, 337-353.

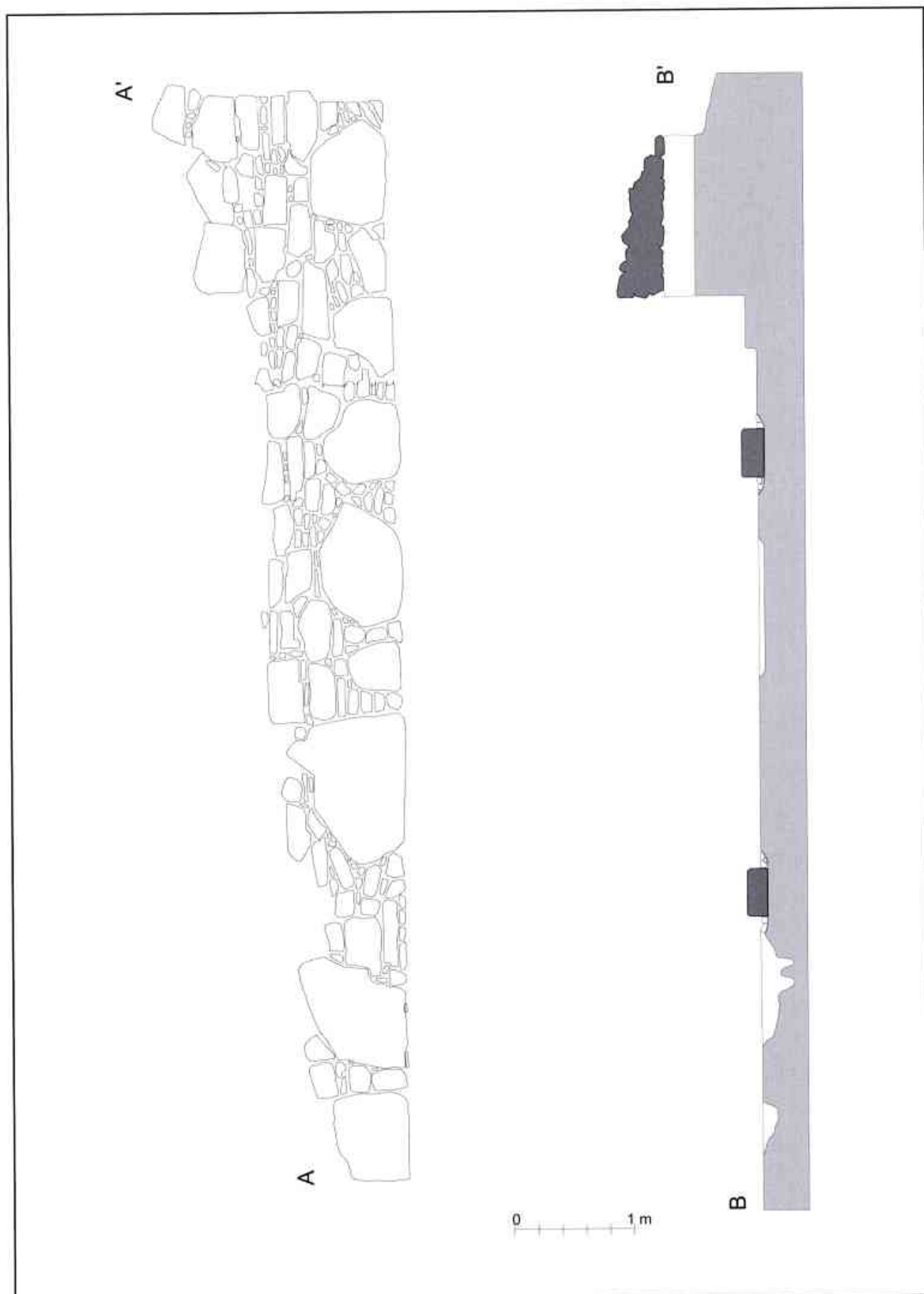
³⁷ Arturo Ruiz no descarta la possibilitat que aquests tipus d'edificis es tractin en realitat d'una casa aristocràtica, argumentant l'absència als poblaments de cases que pertanyen als individus més rellevants de la comunitat que, no obstant, estan presents a les necròpolis (Ruiz, Molinos 1993: p. 188; Ruiz 1994: p. 151).

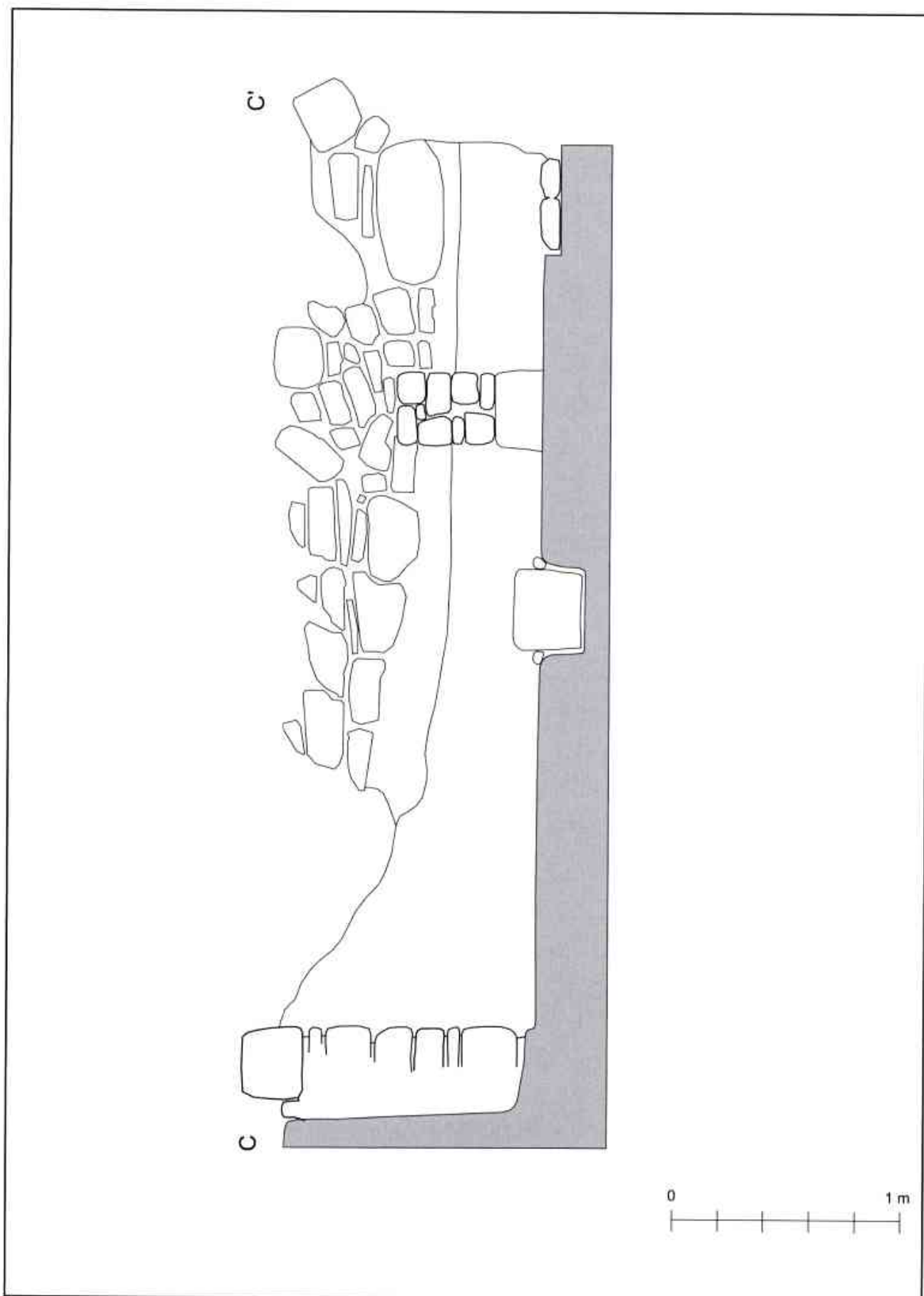
Làmina 1. Planta de l'anomenat "edifici públic" (segons J.Barberà i R.Pascual, 1979-1980)

Làmina 2. Seccions E-E' i D-D' de l'anomenat "edifici públic" (segons J.Barberà i R.Pascual, 1979-1980)

Làmina 3: Alçat A-A' i tall B-B' de l'anomenat "edifici públic" (segons J.Barberà i R.Pascual, 1979-1980)

Làmina 4. Tall C-C' de l'anomenat "edifici públic" (segons J.Barberà i R.Pascual, 1979-1980).

Magatzem de *dolia* Habitacions núm. 34 i 35

L'anomenat magatzem de *dolia* està situat en el sector oriental de Burriac, a prop de l'extrem sud-est de la muralla. Les coordenades UTM són $x = 449103,4953$ i $y = 4598461,1609$.

En aquest mateix sector, l'any 1969 el grup de col·laboradors de Marià Ribas, sota la seva direcció, ja havia efectuat una excavació –no conclusa– que consistí en una gran cala d'uns 12 m de llargada per 6 m d'amplada. Llavors es detectaren les restes de dues possibles habitacions,³⁸ que es numeraren 34 i 35.

El registre arqueològic. Estructures, material i cronologia

Com a resultat de les excavacions es van posar al descobert una sèrie d'estructures, a partir de les quals hem establert dues fases constructives.

1a fase. Estructures anteriors al magatzem

A la zona nord de la cala es documentaren vestigis de cinc murs, d'un forn, d'un paviment i de dues llars de foc. Les restes estaven molt degradades.

Es trobaren restes d'una habitació de la qual només es conservaven part dels dos murs,³⁹ paral·lels entre si i separats per una distància de 4 m. Tenien una llargada d'1,6 m el del costat oest i 1,5 m el del costat est. Cadascun tenia un gruix de 0,4 m. Situada entre aquests dos murs, lleugerament desplaçada cap a l'esquerra, hi havia una llar de foc, de la qual desconeixem les característiques.

El mur est d'aquesta habitació era la paret mitgera d'una altra estança, en la qual es localitzà un forn i una llar de foc. Desconeixem les característiques d'aquestes estructures. De la llar de foc, només sabem que estava situada a uns 2,5 m de distància de la paret mitgera. No es trobà cap altra paret que es pugui relacionar amb aquesta estança.

Al costat extern del mur oest de la primera habitació documentada, molt a prop i perpendicular a aquest hi havia un altre mur de característiques similars, la llargada del qual era d'1,70 m i el gruix

de 0,42 m. Dins de l'espai delimitat per aquests dos murs hi havia un forat excavat a la roca.

Paral·lel a aquest últim mur, uns 3 m més al sud, se'n localitzà un altre d'1,57 m de llargada i d'un gruix de 0,4 m que formava un angle de 90° amb un altre mur que es conservava en una llargada d'1 m i que tenia també un gruix de 0,4 m.

No es pot datar la construcció d'aquestes estructures, ja que no hi ha cap registre arqueològic que s'hi pugui relacionar. Tampoc sabem si eren contemporànies entre si. Només es disposa d'una dada que testimonia la troballa d'un estrat d'uns 10 cm adherit a la roca i que només es conservava en alguns punts de la cala, sense especificar on. En aquest estrat es trobà el fragment d'un vas àtic de l'estil de figures roges –datat del segle IV aC– amb la representació de les potes d'un animal en pintura blanca sobre un fris de gallons i el fons d'un bol de la forma Lamb. 27 del Taller de les Petites Estampilles.⁴⁰ No sabem si aquest sediment trobat era en realitat un paviment o una primera amortització d'alguna de les estructures, que sembla que estaven en ús durant el segle IV aC (Barberà, Pascual, 1979-80: p. 230, fig. 12)

Per sobre d'aquest estrat i, en algunes zones, per sobre de la roca, es localitzà un potent sediment de 3 m de fondària que amortitzava les estructures i que contenia material molt heterogeni d'èpoques diferents. Segons els excavadors, part d'aquest material podria haver estat arrossegat, a causa del fort pendent, des d'altres àrees de l'oppidum situades en una cota més alta. Es trobà ceràmica àtica, ceràmica de vernís negre del segle III aC, campaniana A, campaniana del grup de la B, fragments d'àmfora itàlica i d'àmfora púnica, ceràmica ibèrica, ceràmica ibèrica pintada, ceràmica ibèrica a mà, molt material de construcció –teules i imbrexs–, claus de ferro, ossos, petxines, *pondus* i quatre monedes: un semis ibèric de bronze, un denari romà (RRC núm. 319 de data consular del 104 aC)⁴¹ i dues unitats ibèriques, una de la seca d'*Illuro* i l'altre de la seca d'*Ausenken* (Barberà, Pascual, 1979-80: p. 231, fig. 13).

2a fase. Construcció d'una habitació dividida en dos àmbits

Per tal de construir-hi noves estances, s'arrasaren els murs de la fase anterior i es rebaixà i aplanà la roca per encabir-hi una construcció nova dividida en dos àmbits,⁴² de la qual es conservava un mur d'uns 11 m

38 El resultat d'aquesta excavació roman inèdit. Només n'hem trobat documentació al diari d'excavació de Marià Ribas.

39 No hi ha cap descripció dels murs trobats a l'excavació.

40 Aquestes dades estan extretes de la memòria de l'excavació.

41 Barberà, en el seu article, el considera del 90 aC (Barberà 1979-80), encara que Carles Martí en el seu estudi el situa en aquesta data.

de llargada i uns 0,40 m de gruix. L'espai que delimitava aquest mur es dividí en dos àmbits: a llevant -àmbit núm. 1- era el denominat magatzem de *dolia*, i a ponent -àmbit núm. 2- un habitacle annex al magatzem.

El magatzem de *dolia* era un espai tancat al nord per un mur de 6 m de llargada i a l'oest per dos trams conservats d'un mateix mur de 4 m de llargada i de 0,4 m de gruix que no es conservava totalment. Aquest mur era el que separava els àmbits núm. 1 i 2. Pel costat est estava tancat per un mur de característiques similars, que feia uns 2,80 m de llargada, al qual s'adossava un altre mur que girava cap a la dreta, del qual només es conservava una llargada d'1,80 m. Dins d'aquest àmbit es van documentar quinze forats circulars d'1 m de diàmetre per uns 0,20 m de profunditat, alineats d'est a oest en fileres de cinc. Al sud de l'habitació, molt a prop de l'última filera de forats, es localitzà un basament fet amb pedres d'uns 0,60 m d'amplada per 1 m de llargada. No en sabem l'altura. Al voltant d'aquesta estructura es trobaren petits forats excavats a la roca. No es localitzaren els murs de tanca dels costats sud i est. Per sobre del paviment es trobaren *in situ* un grup de teules caigudes del sostre.

L'habitacle annex al magatzem de *dolia* mesurava 5 m d'amplada per 4 m de llargada, en total tenia uns 20 m² de superfície. S'han conservat restes dels quatre murs de l'àmbit.

El mur nord conservava la llargada total, 5 m. Fent angle amb aquest mur, al costat est, es localitza el mur que separava aquest àmbit del magatzem de *dolia*. Tancant l'àmbit pel costat sud es trobà un altre mur, de 0,4 m de gruix, del qual es conservava una llargada de 3,42 m. Pel costat oest es trobaren restes d'un altre mur, del qual només coneixem la llargada, 3,71 m. Aquest mur continua més enllà del mur que tanca aquest espai pel costat nord. Adossada a aquest últim mur, es trobà una llar de foc amb una llosa subjècta per falques i envoltada per pedres.

No sabem la data de construcció de l'habitacle. Només en podem esbrinar la data d'abandonament, a partir dels estrats d'amortització de cada un dels àmbits.

En l'estrat d'amortització del magatzem de *dolia* es trobà poc material ceràmic. Cal destacar fragments de vasos de ceràmica campaniana A de les formes Lamb. 26, 31 i 43, fragments de campaniana del tipus B de les formes Lamb. 1, 4 i 5, un alabastre, una

gran gerra de ceràmica ibèrica i una unitat de la seca d'*Illuro* (Barberà, Pascual, 1979-80: p. 233, fig. 15, p. 234, fig. 16, i p. 235, fig. 17).

A l'habitació annexa al magatzem de *dolia* es van trobar vasos de ceràmica campaniana A de les formes Lamb. 6, 23, 31 i 33, i de la campaniana del grup de la B, formes Lamb. 1, 3 i 5. Es trobà també el llavi d'una àmfora del tipus Dressel 1B amb el signes finals d'una estampilla, de la qual es conserven les lletres TIA. Es comenta la troballa, així mateix, de ceràmica oxidada ibèrica i ceràmica ibèrica feta a mà, sense que s'especifiqui res més. També es trobà una unitat d'Ausesken, i la punta d'un pilum (Barberà, Pascual, 1979-80: p. 237, fig. 18 i, p. 239, fig. 19).

De la cala excavada pel grup de col·laboradors de Marià Ribas, les anomenades habitacions 34 i 35, es recuperà un bon nombre de material arqueològic, el qual mai es publicà ni fou lliurat a J. Barberà i R. Pascual perquè l'estudiessin, tot i que provenia de l'indret on més tard s'efectuaria aquesta campanya d'excavació. Hem pogut recuperar i estudiar aquest material, ja que forma part del fons dels magatzems del Museu de Mataró.

Habitació núm. 34 (magatzem de *dolia*): hi havia un got de la forma Lamb. 3 i un fons d'un bol de la forma Lamb. 1 tots dos de la producció tardana del taller de Cales (lâm. 2, 1-2), un got de parets fines tipus Mayet H, una llàntia itàlica republicana (lâm. 2, 3-4), una gerra, dos bols, un càlat, dos atuells d'emmagatzematge i un fons de ceràmica oxidada ibèrica (lâm. 2, 5-11), així com un fragment de ceràmica ibèrica pintada (lâm. 2, 12). També es trobà un possible mànec d'os i diversos projectils de plom de fona (lâm. 2, 13-14). Segons el diari de Marià Ribas, es trobaren les monedes següents: una unitat de *Kelse*, un petit bronze de difícil classificació, un denari romà datat el 104 aC (RRC 318-1b) i una unitat i un quart d'*Illuro* de la cinquena emissió, datats a partir del 90-80 aC (pel quart CNH: 194, núm. 16).⁴³

La cronologia d'amortització d'aquesta habitació s'ha de situar en el segon quart del segle I aC, per la presència de les monedes de la cinquena emissió d'*Illuro* i les ceràmiques de la producció tardana del taller de Cales.

Habitació núm. 35 (annexa al magatzem de *dolia*): hi havia un bol de la forma Lamb. 27 ab del taller de Roses, (lâm. 3, 1). De campaniana A, hi havia vasos de les formes Lamb. 33, Lamb. 27, Morel 68 i F-2940 (lâm. 3,

⁴² Aquestes dues habitacions són les mateixes numerades 34 i 35 per la Secció Arqueològica de Mataró.

⁴³ Només tenim la ref. de la unitat de *Kelse*, MCM 7313, del denari romà, MCM 7315, i del quart d'*Illuro*, núm. 1545. Totes les monedes han estat classificades i datades per Carles Martí.

2-5). De la producció mitjana del taller de Cales, es localitzaren vasos de les formes Lamb. 1, Lamb. 2, Lamb. 3, un plat sencer i tres vores i un fons de la forma Lamb. 5 (lâm. 3, 6-13) i un fons de forma indeterminada (lâm. 3, 14). De la variant tardana del taller de Cales es trobaren un vas de la forma Lamb. 2 i dos plats de la forma Lamb. 5 (lâm. 4, 1-3) i de campaniana C una vora i un fons de la forma Lamb. 7 (lâm. 4, 4-5). Es trobaren també una vora i un fons de dos plats de ceràmica grisa que imiten la forma Lamb. 5 (lâm. 4, 6-7). Quant a les àmfores, només hi havia la vora d'una àmfora tripolitana antiga (lâm. 4, 8) i una altra àmfora tripolitana antiga sencera amb un grafit en el pivot (lâm. 5, 1).

Pel que fa al material ibèric, es localitzà un fragment de ceràmica ibèrica pintada (lâm. 6, 1), una gerra de ceràmica grisa (lâm. 6, 2) i diverses peces de ceràmica oxidada: un gerro bicònic (lâm. 6, 3), tres gerres, (lâm. 6, 4-6), tres bols (lâm. 7, 1-3), un embut (lâm. 7, 4), vuit atuells d'emmagatzematge (lâm. 7, 5-8, Lâm. 8, 1-4), una olla de doble vora (lâm. 8, 5), una olla de coll escanyat (lâm. 8, 6), dos fons indeterminats (lâm. 8, 7-8), dues tapadores (lâm. 9, 1-2) i dos morters (lâm. 9, 3 i lâm. 10, 1). De ceràmica d'engalba blanca, es trobà la vora d'un bocal i d'una ampolla i el fons d'un atuell (lâm. 10, 2-4). Hi havia també dues fusaioles (lâm. 11, 1-2), una bala de plom de fona, un ham, una fibula de bronze, una magalla i un falçó de ferro (lâm. 11, 3-7).

Segons el diari d'excavació de Marià Ribas, es trobaren les monedes següents: l'ànima de coure de mig victoriat folrat, amb una datació 211-179/170 aC, una unitat d'*Illuro* de la cinquena emissió (CNH: 194, núm. 14), amb una datació a partir de 90 aC; tres quarts, un de *Kese* (CNH: 165, núm. 50), un d'*Illirta* datat el 104-80/72 aC (CNH: 179, núm. 25) i un altre de *Baitolo*, datat d'inicis del segle I aC (CNH: 198, núm. 5). Es localitzaren també dues monedes ibèriques de difícil classificació i un petit bronze de Massàlia (podria circular segurament com un quart), la cronologia del qual és del 100-70 aC (PY II-A-2).⁴¹

Marià Ribas també comenta la troballa d'una concentració d'imbres caiguts i algunes teules senceres en un dels costats de l'habitació, sota els quals es trobà abundant ceràmica (ibèrica i de vernís negre). Descriu també la troballa d'un paviment situat directament sobre el sàul, sobre del qual hi havia un gruix de cendra.

La data d'amortització d'aquesta última habitació se situa a partir del segon quart del segle I aC, tal com es dedueix per la presència de les dues formes Lamb. 5 que pertanyen a la fase tardana dels tallers de Cales.

Interpretació de les restes trobades

Malgrat les dificultats d'interpretació de part de les estructures trobades en el decurs de les excavacions, l'estudi d'aquestes ha permès establir, com a mínim, dues fases de construcció.

En la primera fase, hem de situar les restes d'almenys dos habitatges segurs, i quatre de probables, dels quals dos compartien una paret mitgera, mentre que els altres dos no estaven connectats. En una de les habitacions, es trobà una llar de foc i en una altra hi havia una llar de foc i un forn, el segon localitzat fins ara a Burriac. Per les seves mides i característiques es podria tractar d'un forn domèstic destinat a la cocció d'aliments, o bé d'un petit forn artesanal.

Amb les dades de què disposem no és possible esbrinar la cronologia de construcció d'aquests habitatges, ni la del moment de l'amortització. Tampoc es pot assegurar que fossin contemporanis. L'única dada que sembla fiable és l'existència d'un estrat amb material datable al final del IV aC (el fragment d'un vas de figures roges i un bol de la forma Lamb. 27 del taller de les Petites Estampilles). Així doncs, només es pot evidenciar que alguna d'aquestes estructures havia estat en funcionament almenys durant part del segle IV aC.

Al damunt de les estructures anteriors, es construí un altre edifici, que tenia, com a mínim, dues estances i del qual no es localitzaren els murs de tanca dels costats sud i est. No hi ha dades de la cronològica aproximada del moment de construcció de l'edifici. La troballa d'una concentració considerable de teules sembla indicar que l'edifici tenia aquest tipus de cobertura, fet que denota una clara influència de les tècniques constructives romanes. Certament, aquest tipus de sostres no eren propis de les edificacions de la vall de Cabrera durant el període de l'ibèric ple, sinó que es començaren a utilitzar a partir de l'arribada del romans. Caldria situar, doncs, la construcció de l'edifici a partir del segle II aC.

La localització d'una quinzena de forats excavats a la roca per encabir-hi contenidors de terrissa –segurament *dolia*– en un dels àmbits, justifica la denominació de magatzem de *dolia* amb la qual es coneix aquest recinte. Segons Josep Barberà i Ricard Pascual la distància que hi havia entre els forats excavats a la roca no permetia que les *dolia* que acollien poguessin tenir un diàmetre superior a 1,10 m, per la qual cosa dedueixen que o bé eren *dolia* petites o bé es tractava de grans tenalles ibèriques (Barberà, Pascual 1979-80).

⁴¹ Només tenim la ref. del quart de *Kese*, la núm. 1554, del quart d'*Illirta*, MCM 7322, i del quart de *Baitolo*, núm. 1557. Totes les monedes d'aquesta habitació han estat classificades i datades per Carles Martí.

La presència d'aquests atuells denota també una clara influència forana, ja que aquests tipus de recipients per emmagatzemar líquids no havien estat utilitzats a la vall de Cabrera abans de l'arribada dels romans. A més, testimonien un nou concepte d'emmagatzematge, en recipients de gran capacitat, la qual cosa posa en evidència l'existència en aquesta estança d'una activitat supradomèstica. És difícil, però, concretar quan es començà a utilitzar aquest tipus de contenidor, si bé sembla cert que l'ús es generalitzà a mida que avançava el segle II aC (Revilla 2004) (Revilla, Zamora 2006).

Cal recordar que en altres sectors d'aquest mateix jaciment s'han exhumat diverses *dolia* de mida petita, les quals podrien ser de característiques similars a les d'aquest magatzem. En concret són les dues *dolia* trobades durant la campanya de l'any 1984 a l'interior d'una sitja en l'habitació núm. II, les quals tenien un diàmetre que oscil·lava entre els 0,9 i 1,10 m i una altura de poc menys d'un metre. La capacitat d'aquestes *dolia* seria de l'entorn dels 1.100 litres aproximadament.

Si les *dolia* del magatzem eren de mides i capacitat similars a les de les trobades a l'interior de la sitja abans esmentada, el total de *dolia* del magatzem abastaria un volum mínim d'emmagatzematge a l'entorn dels 16.500 litres, la qual cosa representa una reserva important del producte acumulat.

La disposició dels forats, la seva distribució i mides fa pensar que l'habitació tindria un paviment elevat a manera de tarima, que per lògica hauria d'haver estat de fusta, i que cobriria bona part dels contenidors, que només mostrarien les boques i potser una mínima part dels cossos.

BIBLIOGRAFIA

BARBERÀ, J., PASCUAL, R. Inèdit: *Excavacions a Burriac. Campanya 1969/70/71*.

BARBERÀ, J., PASCUAL, R. (1979-80): Burriac, un yacimiento protohistórico de la costa catalana (Cabrera de Mar, Barcelona), *Ampurias* 41-42, Barcelona, 203-242.

BELARTE, M.C. 1997: *Arquitectura domèstica i estructura social a la Catalunya protohistòrica, Arqueomediterrània I*, Barcelona.

MARTÍN, A. 2000: *Memòria de la intervenció arqueològica a Can Pau Ferrer (Cabrera de Mar), juny de 1997, Servei d'Arqueologia de la DGPC la Generalitat de Catalunya*, Barcelona.

BELARTE, M.C., BARBERÀ, J., 1994: La casa ibèrica a la Catalunya litoral: els elements i la distribució, *Cota Zero* 10, Vic, 38-48.

GARCÍA, J., ZAMORA, D., 1993: La vall de Cabrera de Mar. Un model d'ocupació del territori a la Laietània ibèrica, *Laietania* 8, *Actes del*

Es possible que el producte que emmagatzemaven fos vi, la producció i la comercialització del qual sembla iniciar-se a partir de la segona meitat avançada del segle II aC, i pren importància a mida que avança el segle I aC, desplaçant, quant a volum de producció i de reserva, altres productes com els cereals.⁴⁵ Podria corroborar aquesta hipòtesi la troballa en aquesta mateixa estança d'un basament que podria haver format part d'una premsa. De la mateixa manera, caldria també associar a l'estructura de la premsa els forats trobats al voltant del basament.⁴⁶

Quant a la cronologia, amb les dades de què disposem, només podem aventurar que aquest magatzem de *dolia* podria haver estat en ús a partir de la segona meitat del segle II aC.

L'habitació annexa al magatzem de *dolia* tenia també el sòl retallat a la roca i disposava d'una llar de foc adossada al mur, subjecta amb falques. Cal fer notar que fins al moment, aquesta és la única llar de foc que es coneix d'aquestes característiques. D'altra banda, no es possible assegurar que en la paret divisòria que separava aquesta habitació de la del magatzem de *dolia* hi hagués una porta, ja que la presència de les *dolia* dificultaria el trànsit d'un costat a l'altre.

Atesa la data d'amortització de les dues habitacions, pensem que l'abandonament de l'edifici es degué produir en un únic moment, que situem al segon quart del segle I aC. La troballa en l'habitació 35 de gran quantitat de teules caigudes situades per sobre de material ceràmic, així com de les eines de ferro i la localització d'una capa de cendres per sobre del paviment, fan pensar en la possibilitat d'un abandonament sobtat.

seminari *El poblament ibèric a Catalunya (Mataró 25 i 26 de març de 1993)*, Mataró, 147-179.

OLESTI, O. 1995: *El territori del Maresme en època republicana (s. III-I a.C.). Estudi d'Arqueomorfologia i Història, Premi Iluro 1994*, Mataró.

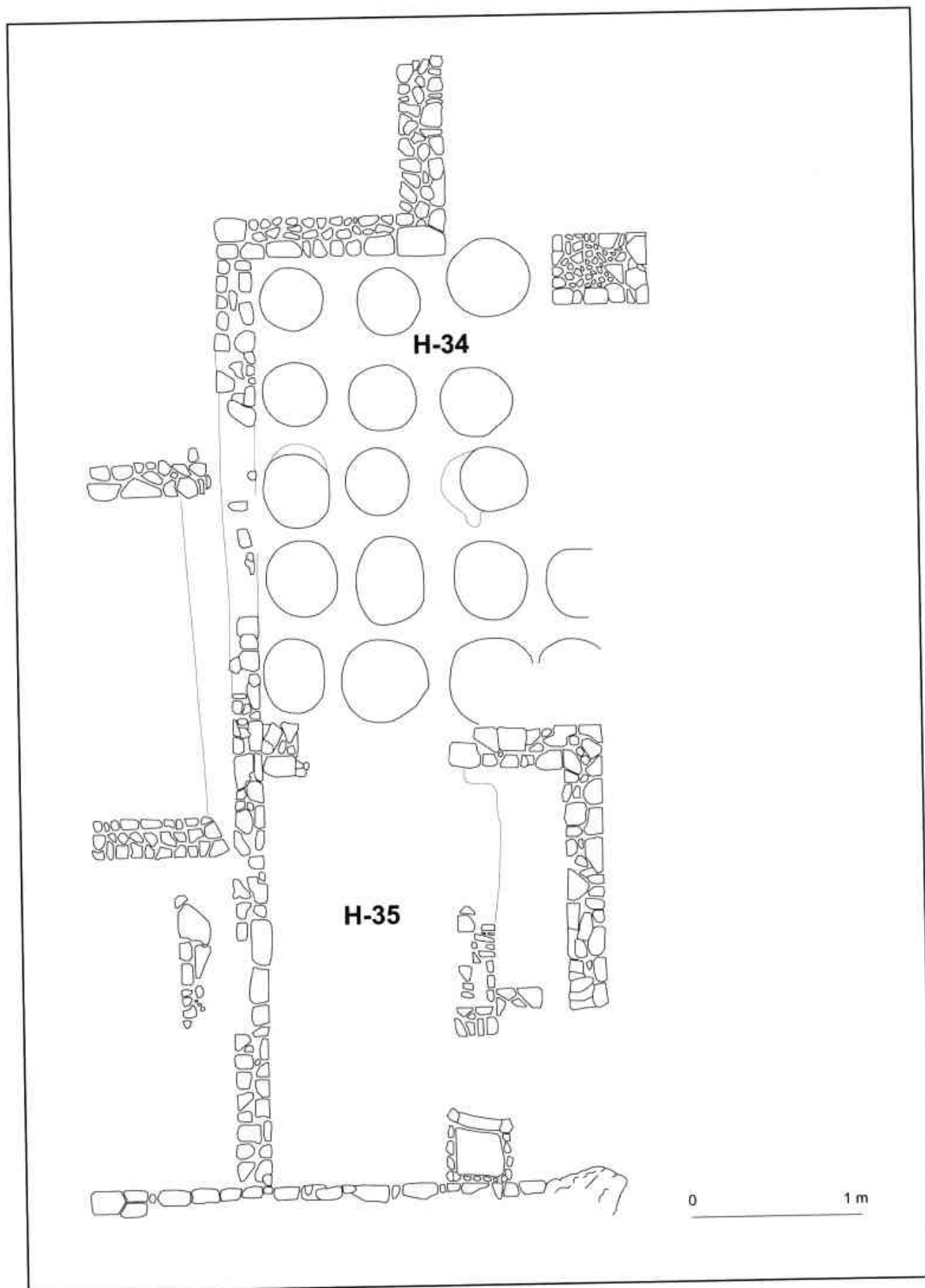
REVILLA, V. 2004: El poblament rural al nord-est d'Hispania entre els segles II-I aC. *Coloquio sobre Torres, Atalayas y Casas fortificadas. Explotación y control del territorio en Hispania (s. III a. De C.-S. Id. De C) (Madrid 25 i 26 de febrer de 2002)*, Universidad de Jaén, 175-202.

RIBAS, M. Inèdit: *Diari d'excavació de les campanyes realitzades al poblat ibèric d'Iluro núm. 3. Campanyes de l'any 1968 al 1969*.

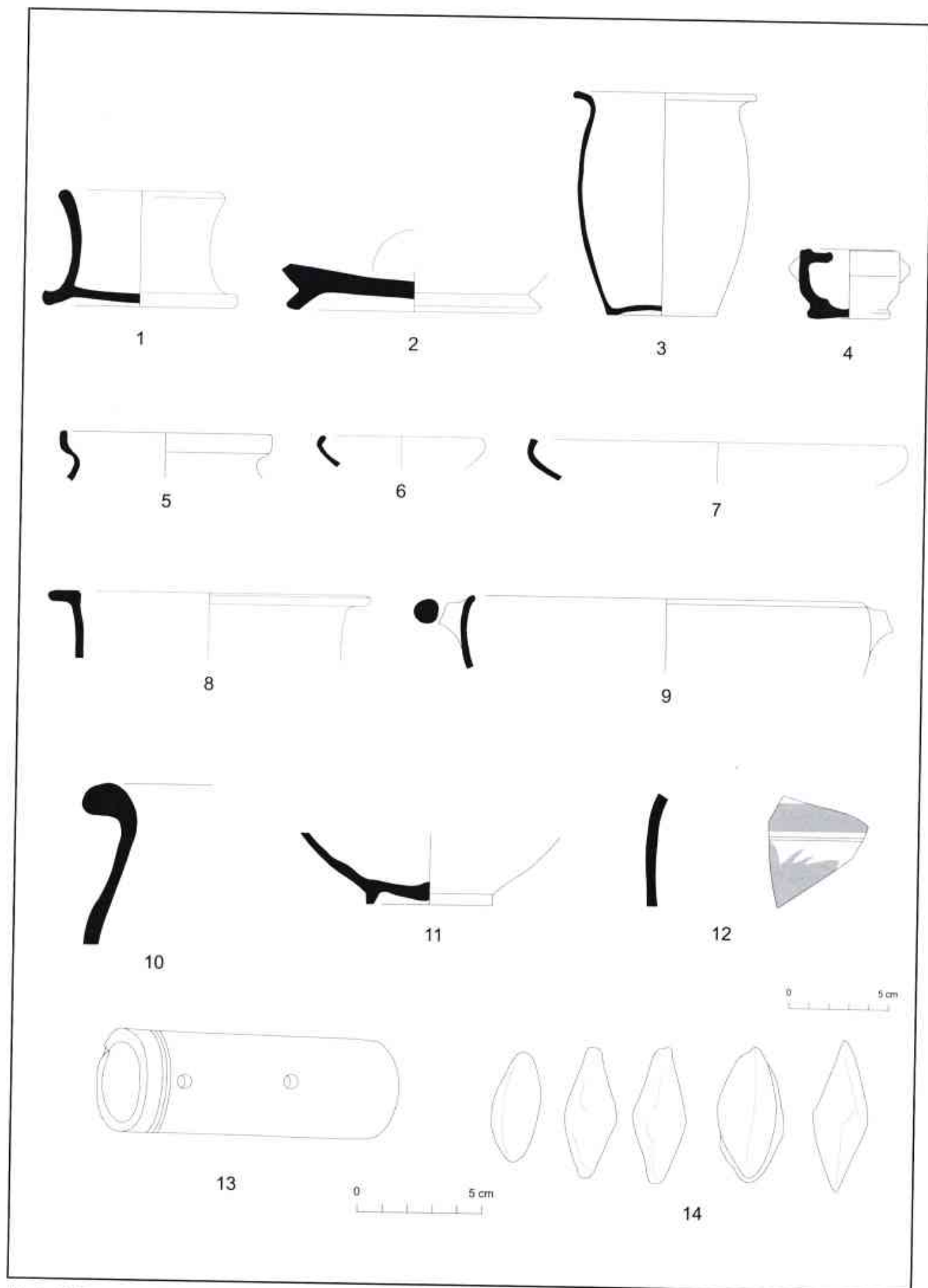
SANMARTÍ, J. 1987: *La Laietània Ibèrica. Estudi d'Arqueologia i Història*. Publicacions de la Universitat de Barcelona (publicada en microfitxes). Tesi Doctoral. Barcelona.

45 Víctor Revilla profunditzà sobre aquest tema en l'article sobre el poblament rural al nord-est d'Hispania entre els segles II-I aC (Revilla 2004).

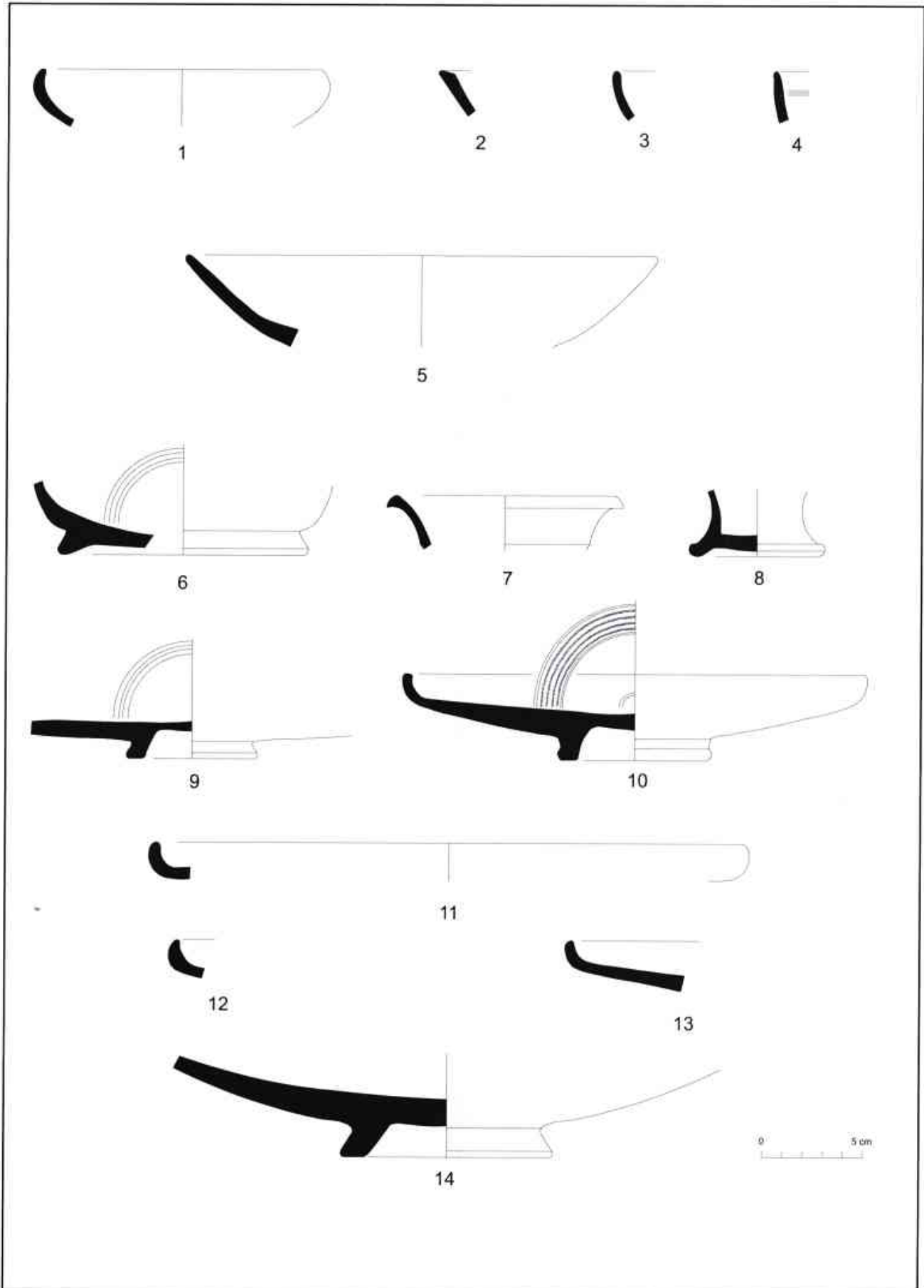
46 J. Barberà i R. Pascual ja apuntaven la possibilitat que aquest basament pogués formar part d'una premsa (Barberà, Pascual 1979-80).

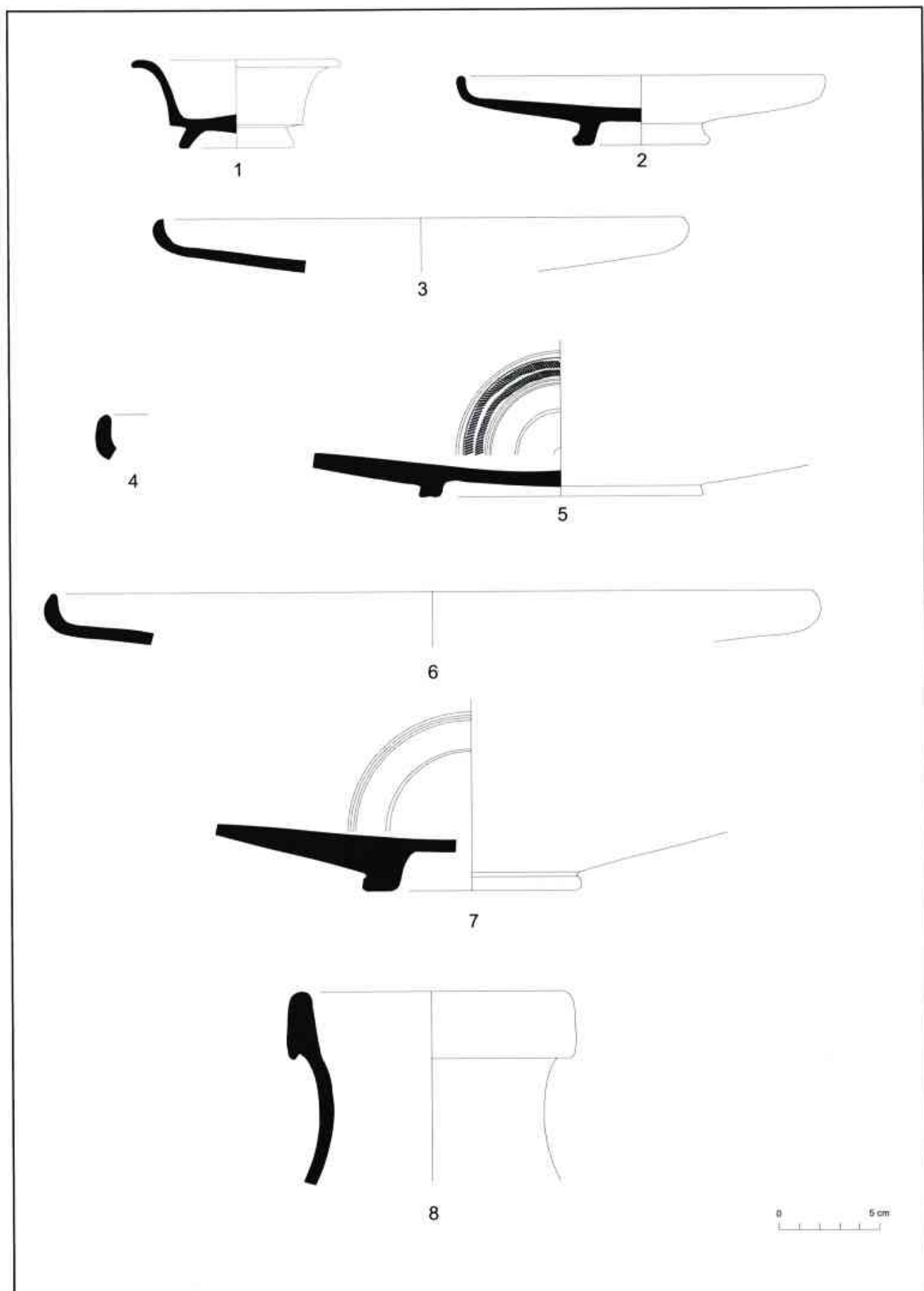
Làmina 1. Magatzem de dolia (habitacions núm: 34 i 35). Segons J.Barberà i R.Pascual, 1979-1980

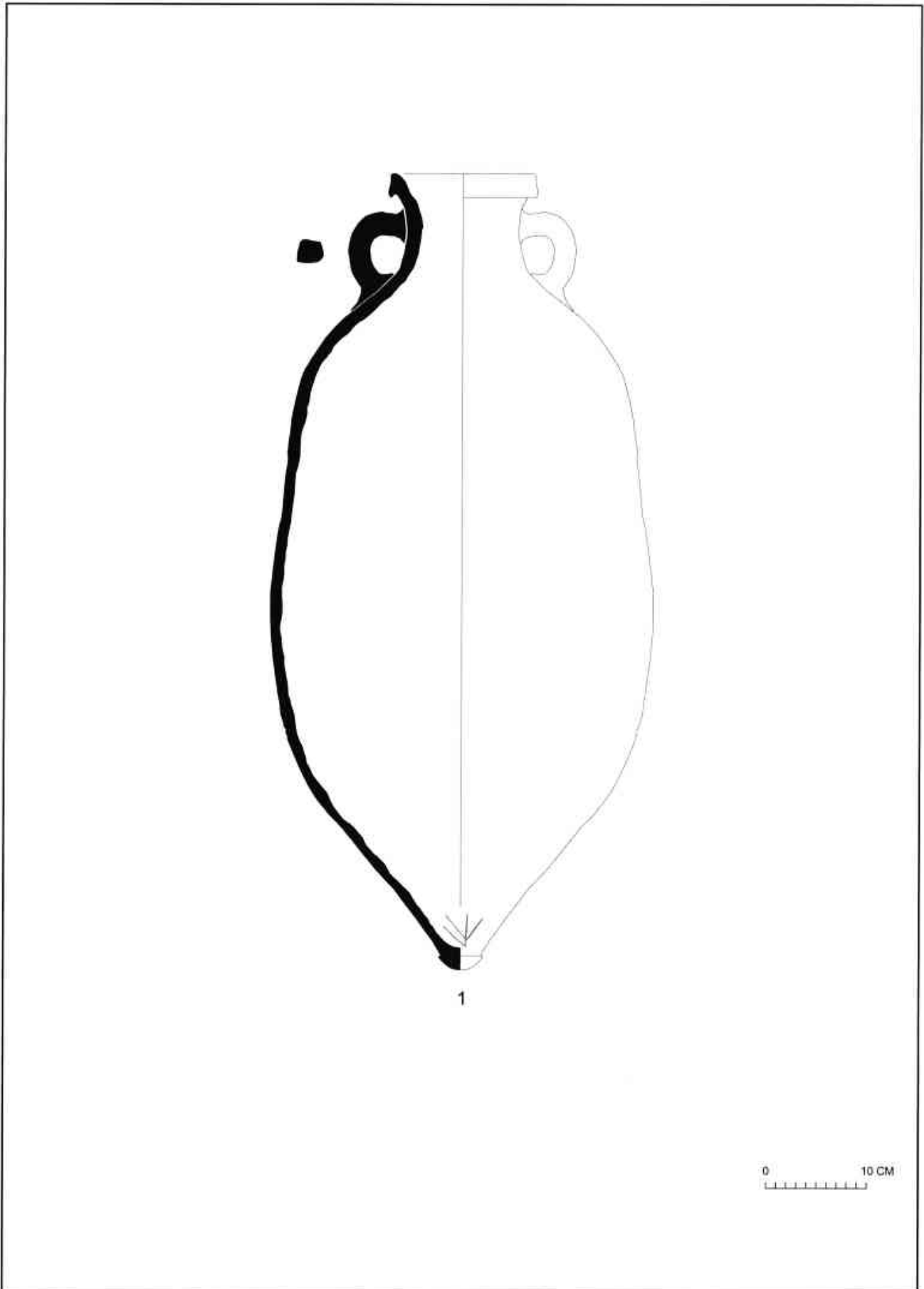
Làmina 2. Magatzem de *dolia*. Habitació núm. 34.

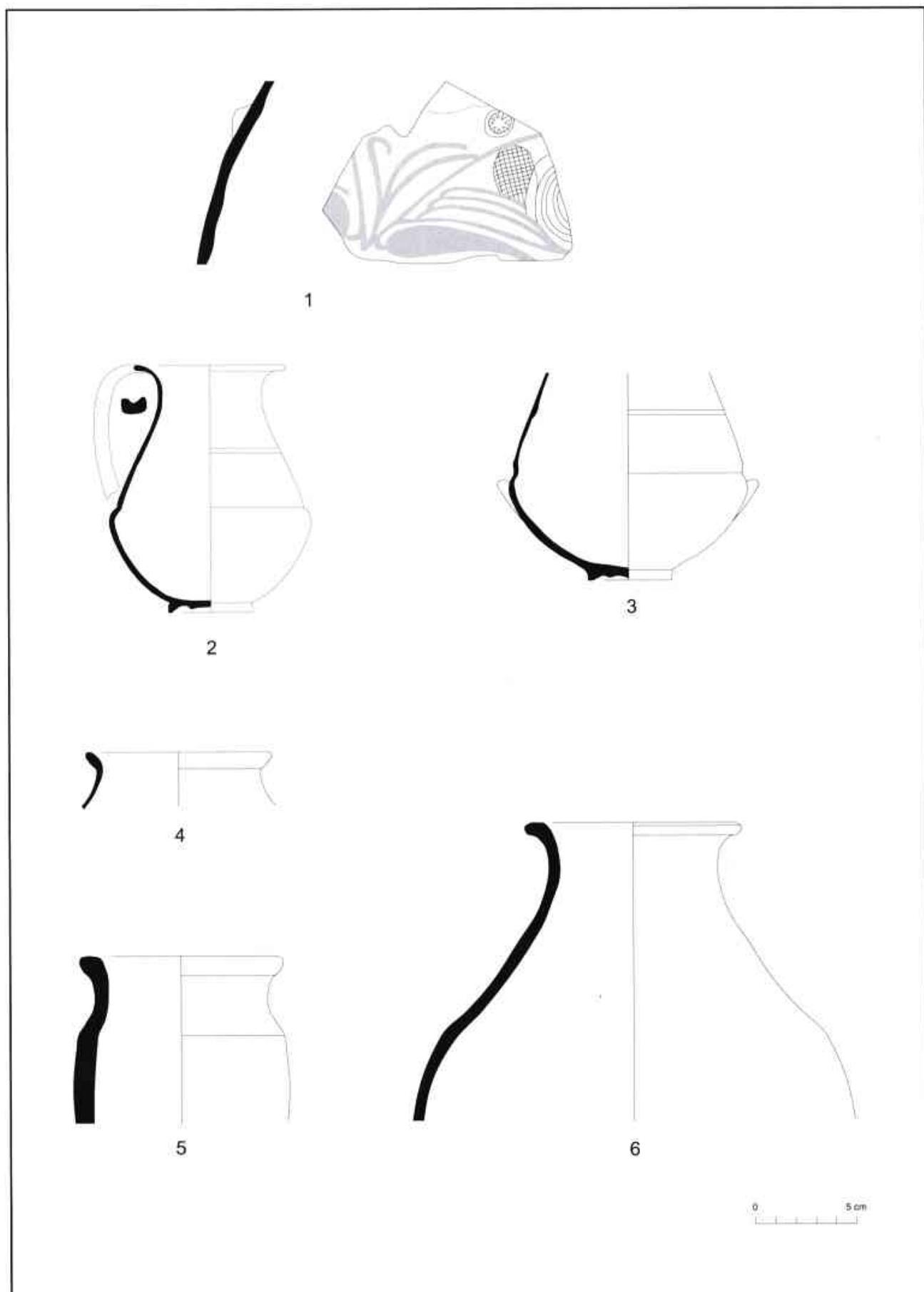
Làmina 3. Magatzem de *dolia* Habitació núm. 35

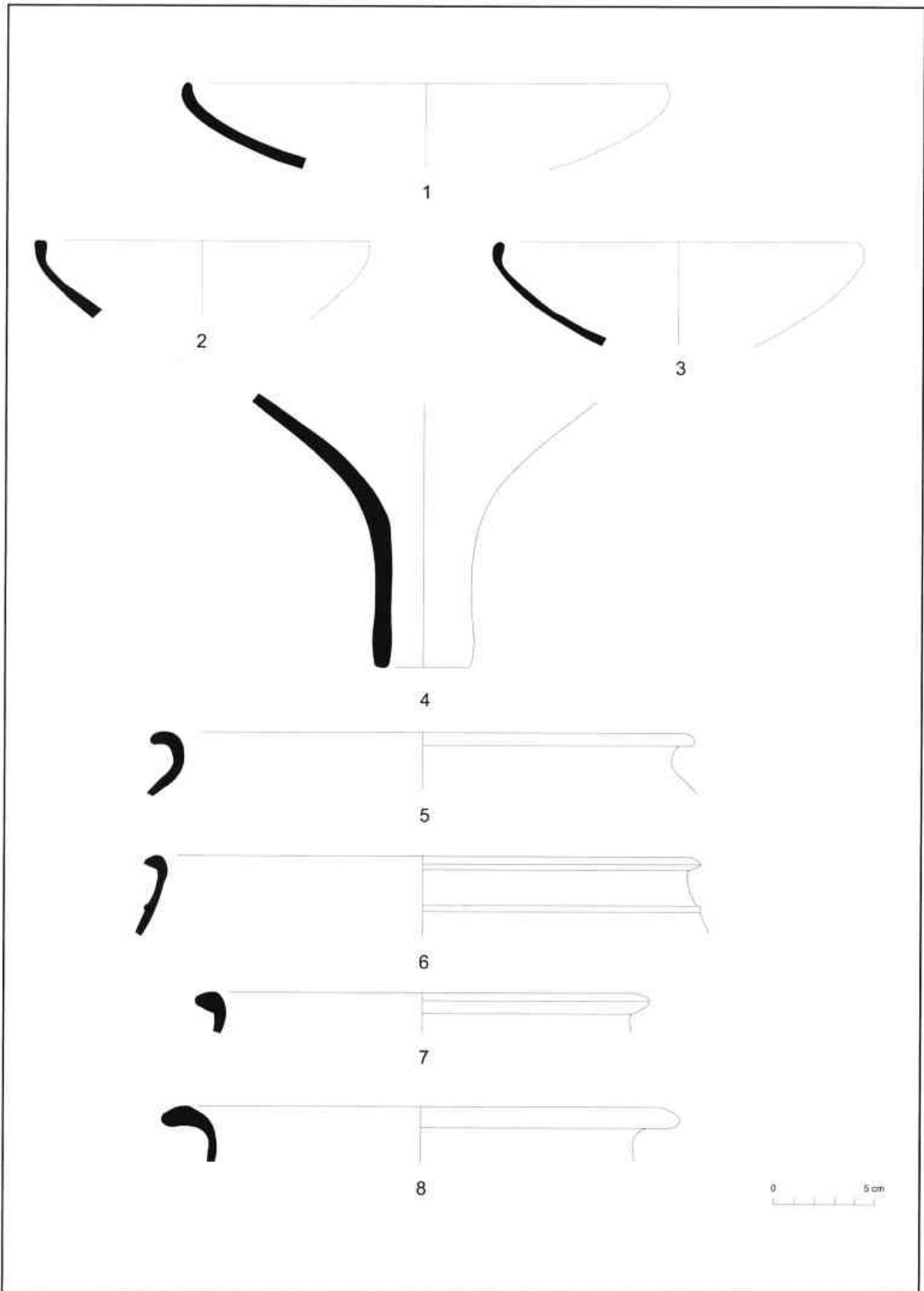
Làmina 4. Magatzem de *dolia* Habitació núm. 35

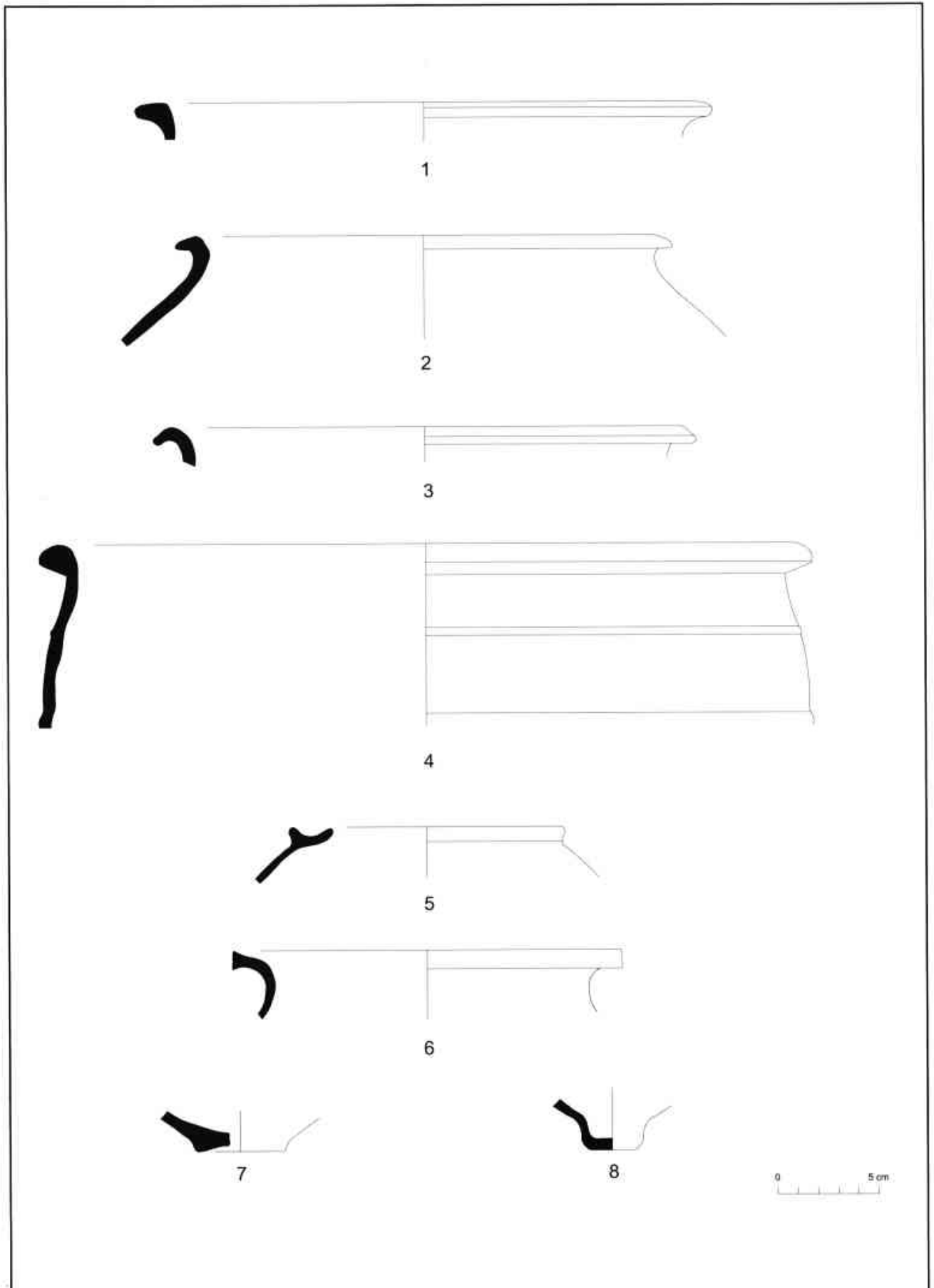
Làmina 5. Magatzem de *dolia* Habitació núm. 35

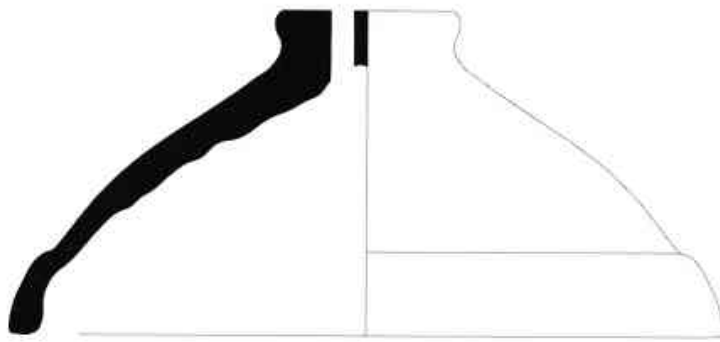
Làmina 6. Magatzem de *dolia* Habitació núm. 35

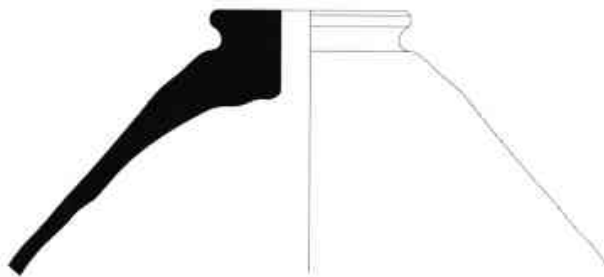
Làmina 7. Magatzem de dolia Habitació núm. 35

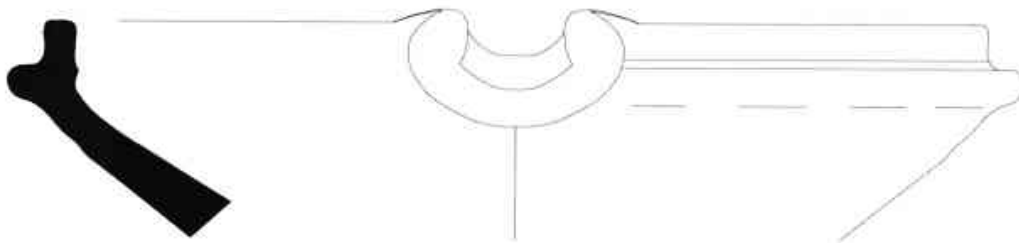
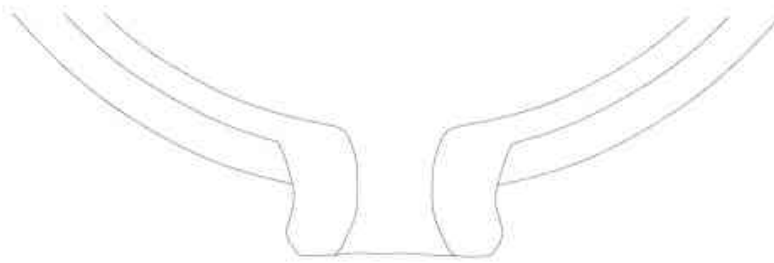
Làmina 8. Magatzem de *dolia* Habitació núm. 35

1

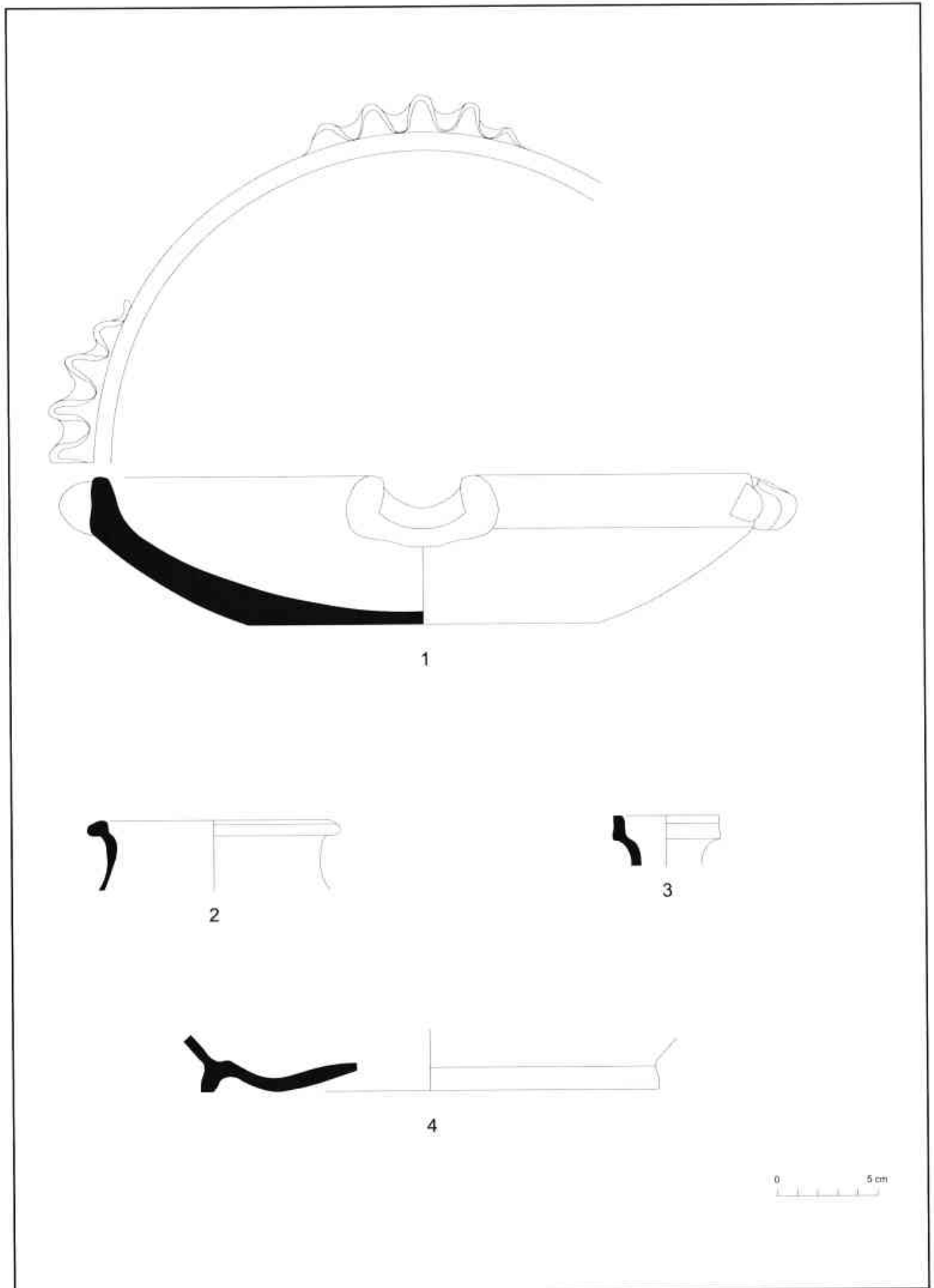
2

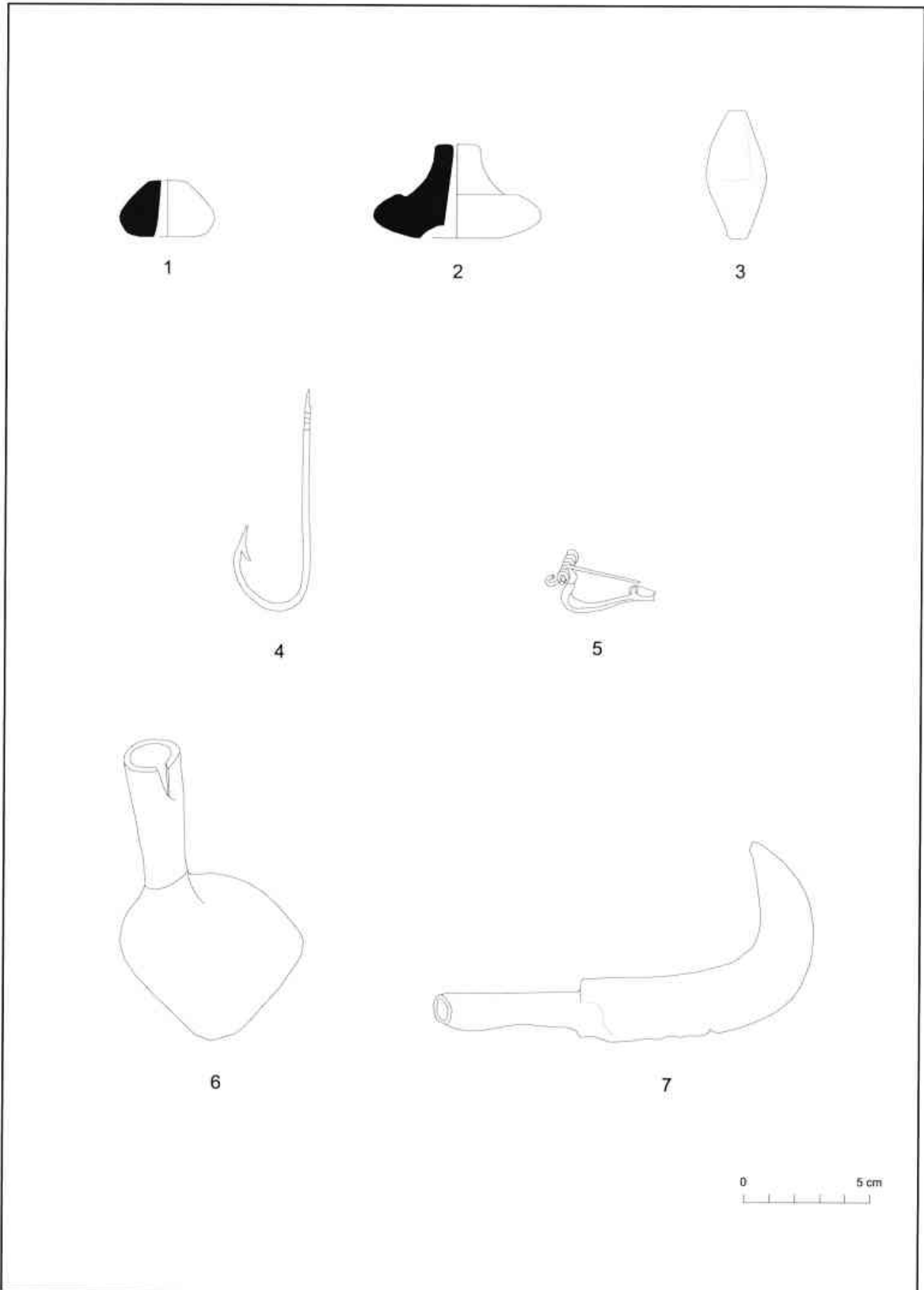
3

Làmina 9: Magatzem de *dolia* Habitació núm. 35

Làmina 10. Magatzem de *dolia* Habitació núm. 35

Làmina 11. Magatzem de *dolia* Habitació núm. 35

Campanya de 1972

Habitacions núm. 36 i 37

L'any 1972 es feren moviments de terra per obrir un camí de 110 m de llargada per donar accés a una nova casa, en terrenys propietat de la família Miralles, situats a la banda sud de la muntanya de Burriac, molt a prop de la muralla de llevant. Arran d'aquestes obres es van descobrir algunes restes arqueològiques. Assabentada la Secció Arqueològica del Museu Municipal de Mataró, alguns dels seus membres hi acudiren per tal de recollir el màxim de dades per referenciar la troballa.

Les obres posaren al descobert uns murs que quedaren vistos en tall fet en el talús, els quals, per la distribució, semblaven correspondre a dues habitacions, que es van numerar 36 i 37.

El registre arqueològic: estructures, materials i cronologia

Per descriure les restes ens remetem a la publicació de Joan Bonamusa (Bonamusa, 1976), qui distingí en la zona afectada quatre sectors diferents, les mides de les quals són aproximades perquè només es va fer un seguiment ràpid i superficial. No hem trobat tot el material descrit.

En el primer sector no es va trobar res. El segon sector, anomenat habitació núm. 36, tenia una amplada de 2,50 m. Estava emmarcat per dues parets de 0,50 m de gruix fetes amb pedres de formes irregulars unides amb fang (Bonamusa 1976). No s'hi va trobar material.

El tercer sector era un espai, d'uns nou metres de llargada, situat entre les habitacions núm. 36 i 37. S'hi trobà el material ceràmic següent: un peu d'escif (no localitzat), un fons d'un possible bol àtic de la forma Lamb. 21 (no localitzat), la vora d'un bol de campaniana A de la forma Lamb. 27 (lâm. 2, 1), un

fragment de la vora d'un vas que classifica com a forma Lamb. 8 i un fons de la forma Lamb. 2 (no localitzats), la vora d'àmfora cartaginesa del tipus Mañà D/ T 5231 (lâm. 2, 4), una olla de doble vora i un fons indeterminat de ceràmica oxidada ibèrica (lâm. 2, 11-12), un fragment de vora d'un petit vas de ceràmica oxidada ibèrica (no localitzat) i els fons d'un vas i d'una d'olla de ceràmica feta a mà (lâm. 2, 15-16).

En aquest sector, al costat de la paret oest de l'habitació núm. 37, es localitzà un forat dins del qual es recollí el següent material: una vora de ceràmica de vernís negre de forma Lamb. 1, i una altra de la forma Lamb. 2 (no localitzades), el coll d'una àmfora itàlica del tipus Dressel 1B (lâm. 2, 5), un *askos* de ceràmica grisa ibèrica (lâm. 2, 6), un coll i part del cos d'una ampolla (lâm. 2, 9), dues vores d'olles de ceràmica feta a mà (no localitzades) i una moneda de bronze corresponent a un as semiuncial de la seca d'*Ausensen*.

L'habitació núm. 37 era el quart sector. Tenia una amplada de 6 m i les parets laterals mesuraven 0,50 m de gruix cadascuna. La tècnica constructiva era igual que la de les parets de l'habitació núm. 36. No s'hi trobà material arqueològic.

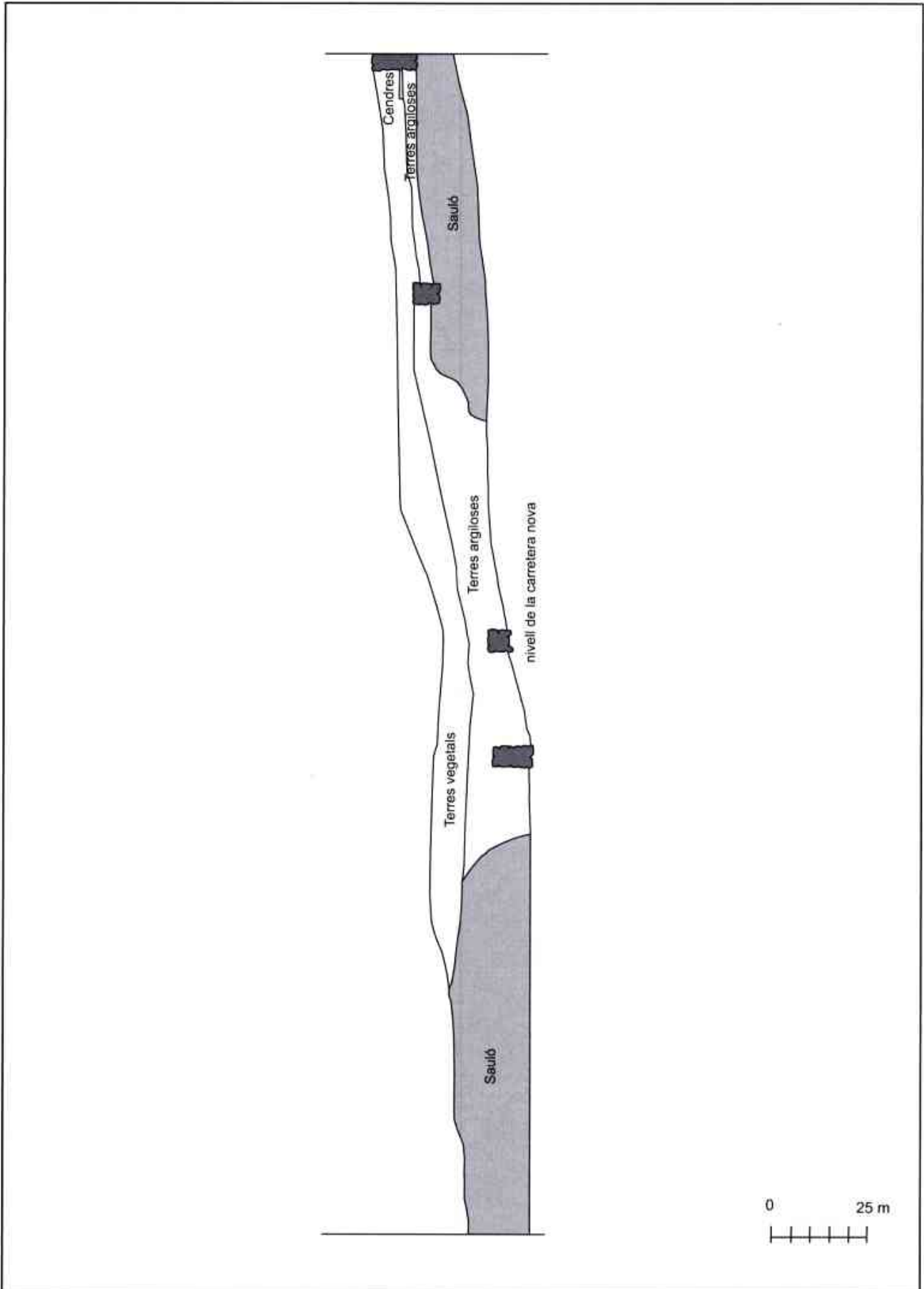
Entre la terra remoguda, sense context, es trobà el material següent: un fragment de vora d'un plat de la forma Lamb. 5 de campaniana A tardana (lâm. 2, 2), un fragment de vora d'un vas de la forma Lamb. 4 de la producció tardana del taller de Cales (lâm. 2, 3), la vora d'un bol de ceràmica grisa ibèrica (lâm. 2, 7), la vora d'una tassa de fons umbilicat, una gerra i una tapadora de ceràmica oxidada ibèrica (lâm. 2, 8, 10 i 13).

Interpretació de les restes trobades

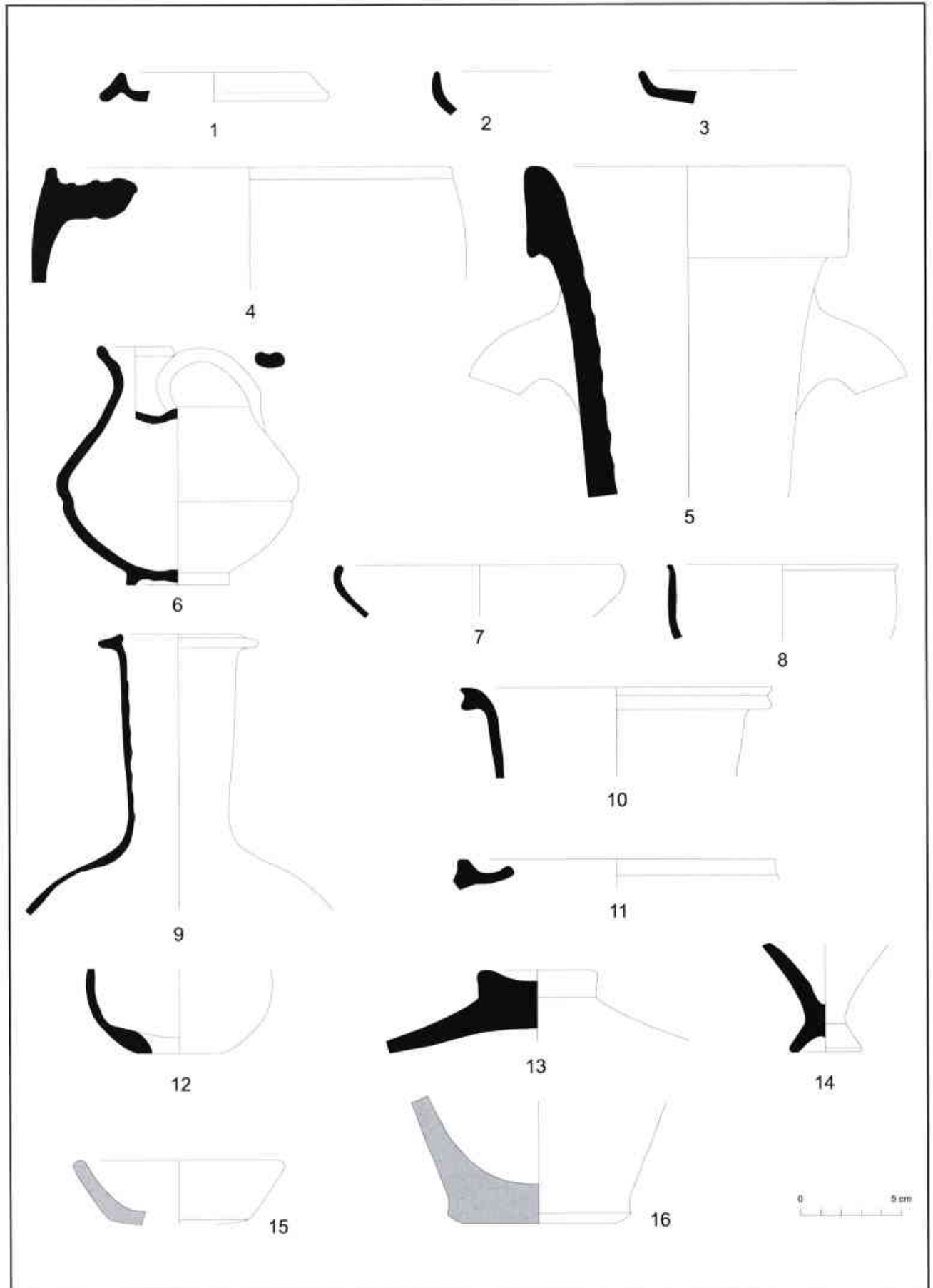
L'escassa documentació provinent d'aquesta intervenció només permet testimoniar l'existència de restes de potser dues habitacions situades a la part baixa del poblament, ocupades com a mínim en època tardana.

BIBLIOGRAFIA

BONAMUSA, J. 1976: Noves troballes en el poblament ibèric de Burriac (Cabrer de Mar), *Miscel·lània Arqueològica de Mataró i el Maresme* 1, Mataró, 17-22.

Làmina 1: Habitacions núm. 36 i 37 (segons J.Bonamusa, 1976)

Làmina 2. Habitacions nùm. 36 i 37

Campanya de 1981

Les sitges núm. 36 i 37

S'excavaren les sitges 36 i 37, localitzades arran de l'actuació d'uns furtius que trobaren i gairebé buidaren la sitja núm. 36. La sitja 37, que estava al costat, restà en la major part intacta. Les sitges estaven situades en el sector central de l'oppidum, gairebé tocant al torrent, actualment sec, que separa els sectors central i occidental, a uns 50 m del dipòsit excavat l'any 1983. Foren acabades d'excavar per la Secció Arqueològica del Museu de Mataró i publicades més tard per Joan Banús (Banús, 1991). L'any 1984 es bastí un mur de contenció per protegir de les contínues rierades les excavacions que s'estaven realitzant en aquesta zona, dins de la campanya de foment del treball per a persones en atur d'aquell any, promoguda per la Generalitat de Catalunya. Això ocasionà la deposició d'una gran quantitat de terra de la riera en aquest lloc, fet que provocà la destrucció de les dues sitges.

En aquest treball s'han revisat els materials de les sitges, per comprovar-ne i actualitzar-ne la classificació.

Sitja núm. 36

Totalment buidada pels furtius. Els materials que els foren incautats no estaven contextualitzats, per tant, poden ser tant de l'interior de la sitja, com dels estrats situats per sobre d'aquesta.

De ceràmica de vernís negre, es trobaren una escudella de forma Lamb. 26 del taller Nikia-Iwn.C (lâm. 4, 1), una olleta de la forma Lamb. 10 de la variant tardana del taller de Cales (lâm. 4, 2), dues vores de la forma Lamb. 5 de la producció tardana del taller de Cales (lâm. 4, 3 i 4) i un fragment amorf de ceràmica campaniana C. De ceràmica itàlica, hi havia dues safates de vora ametllada de la forma Goudineau 3 del tipus Roig Pompeià (lâm. 4, 5-6) i el fons d'una llàntia (lâm. 4, 7). Quant a les àmfors, es trobaren cinc vores del tipus Dressel I, quatre de la variant B (lâm. 6, 1-4) i una de la variant C (lâm. 6, 5), una altra que no s'ha pogut classificar amb restes d'una inscripció (lâm. 6, 6) i dues vores d'àmfora tripolitana (lâm. 6, 7-8). Una d'aquestes, la núm. 8, de la forma Van der Werff 3.

De producció indígena, hi havia dos fragments de vora d'un mateix plat que imita la forma Lamb. 5, dos gots d'imitació de les formes Mayet I o II de ceràmica de Parets Fines (lâm. 6, 1-4). La ceràmica grisa ibèrica era escassa, només hi havia tres fragments amb forma, una petita vora i dues nanses. De ceràmica oxidada ibèrica, la més nombrosa, es trobaren

gerres (lâm. 6, 5-6), un càlat (lâm. 6, 7), contenidors de reserva (lâm. 6, 8-10) i diverses olles (lâm. 6, 11-14 i Lâm. 7, 1-3). Es trobà també un fragment de coll d'olpa (lâm. 7, 4). De ceràmica feta a mà hi havia tres olles.

Sitja núm. 37

Relacionats amb aquesta sitja, parcialment buidada pels furtius, es pogueren documentar quatre estrats, dos d'externs i els altres dos a l'interior.

El **nivell I** era un estrat superficial. Es trobà el fons d'un vas de la forma Lamb. 10 del taller de Cales (lâm. 7, 5) i algunes gerres, olles i un atuell de mida gran de ceràmica oxidada ibèrica (lâm. 7, 6-10).

En el **nivell II** es localitzà molt poc material. Pel que fa al d'importació hi havia dos fragments informes de la variant mitjana del taller de Cales i alguns fragments també informes d'àmfora itàlica. Quant a les produccions indígenes, de ceràmica grisa es trobaren dos bols (lâm. 7, 11-12), de ceràmica oxidada només es pogueren identificar dos altres bols (lâm. 7, 13-14) i de ceràmica feta a mà es trobaren un petit vas, una olla i una tapadora (lâm. 8, 1-3).

El **nivell III** fou el primer estrat trobat dins de la sitja. De material d'importació es trobà una vora d'un bol de la forma Lamb. 27 de campaniana A tardana, el fragment d'un peu de forma indeterminada de ceràmica de vernís negre del taller de Cales (lâm. 8, 4-5), i un fragment de cassola de vora bifida de ceràmica comuna itàlica de la forma Vegas 14 (lâm. 8, 6). Es localitzaren també alguns fragments informes d'àmfora itàlica. La ceràmica indígena està representada per un una petita vora de bol de ceràmica grisa, el fons d'un ungüentari (lâm. 8, 7), una vora d'una possible gerra (lâm. 8, 8), una tapadora i dues nanses estriades de ceràmica oxidada i una vora de cassola de ceràmica a mà.

El **nivell IV** era l'estrat més potent de la sitja i és on es trobà més material. El material d'importació, però, fou escàs: un plat de la forma Lamb. 27 de campaniana A tardana i el fragment d'un peu que podria atribuir-se a una forma Lamb. 3? de la producció mitjana del taller de Cales (lâm. 8, 9-10). De ceràmica comuna itàlica, hi havia un plat tapadora de la forma Vegas 17 (lâm. 8, 11). El material indígena fou més abundant. Es trobà el fragment d'un fons d'un cubilet que imita la forma Mayet I o II de ceràmica de Parets Fines (lâm. 8, 12), de ceràmica grisa es trobà un gerro bitroncocònic, un bol de vora reentrant, un gerret bitroncocònic, dos fons i dues nanses (lâm. 8, 10-14). De ceràmica oxidada ibèrica, hi havia una olla de doble vora, dos fons i una vora de gerres, un gran atuell i dos ungüentaris (lâm. 9, 1-

6). De ceràmica a mà, es trobà una cassola, una gerra de vora exvasada i la paret i fons d'una olla (lâm. 9, 7-8). Hi havia també dues fusaioles (lâm. 9, 9-10).

A l'hora de datar l'amortització d'aquesta sitja unificarem els dos estrats que hi havia a l'interior. Tot i així, hi ha poc material per poder datar-ne l'amortització, encara que els quatre fragments de vernís negre trobats poden ser significatius. La presència de la campaniana A tardana ja ens pot proporcionar un terme *post-quem*, i situar aquesta datació a partir del final del segle II aC. La presència de la variant mitjana del taller de Cales i, sobretot, l'absència de ceràmica de la variant tardana d'aquest taller ens proporcionaria el terme *ante-quem*. Així doncs, proposem una data d'amortització d'aquesta sitja entorn del primer quart del segle I aC.

BIBLIOGRAFIA

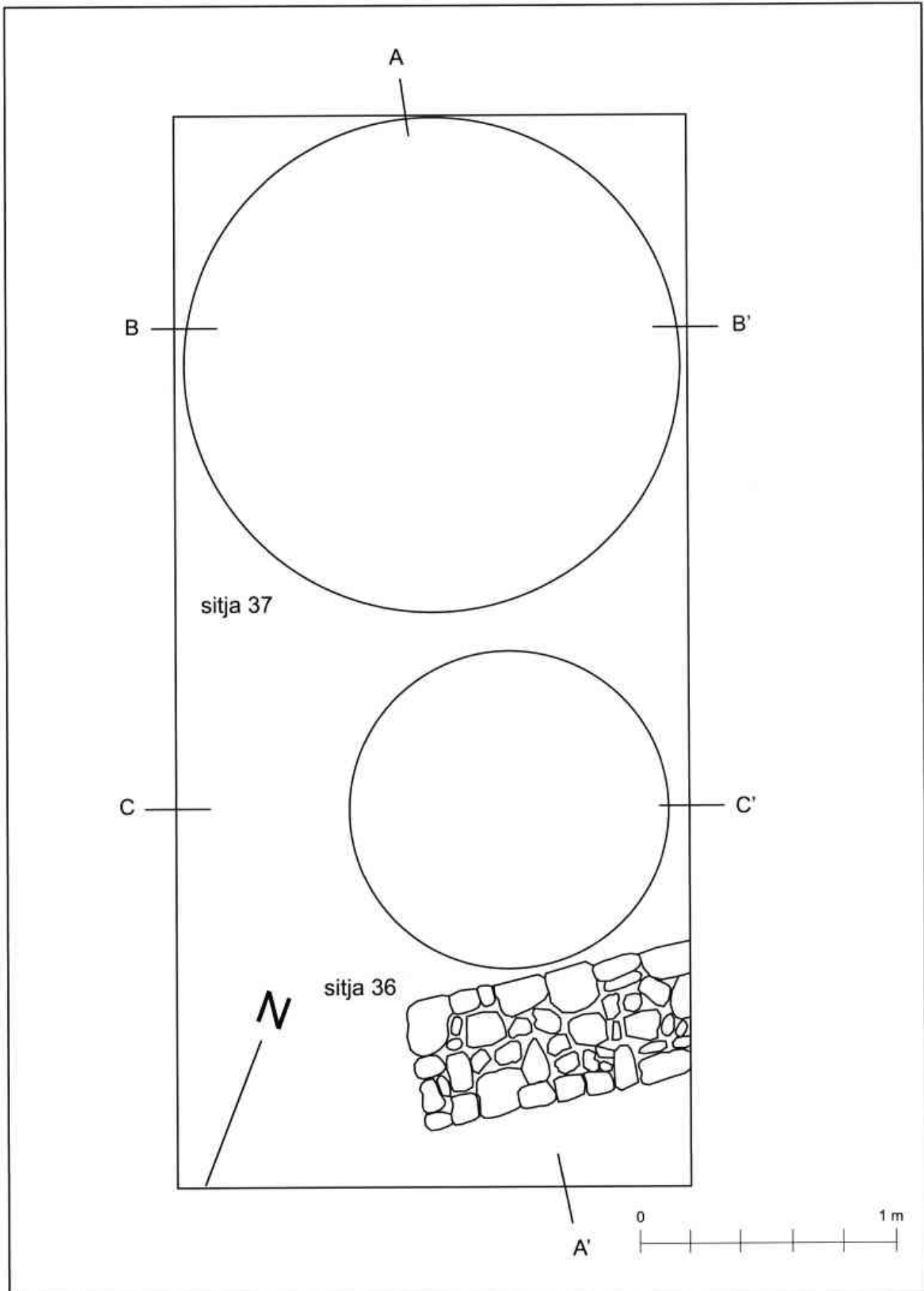
BANÚS, J. 1991: Les sitges del poblat ibèric de Burriac (Cabrera de Mar, El Maresme: les sitges nùms. 36 i 37). Noves aportacions sobre la fase final del poblat, *Laietania* 6, Mataró, 57-83.

Interpretació de les restes trobades

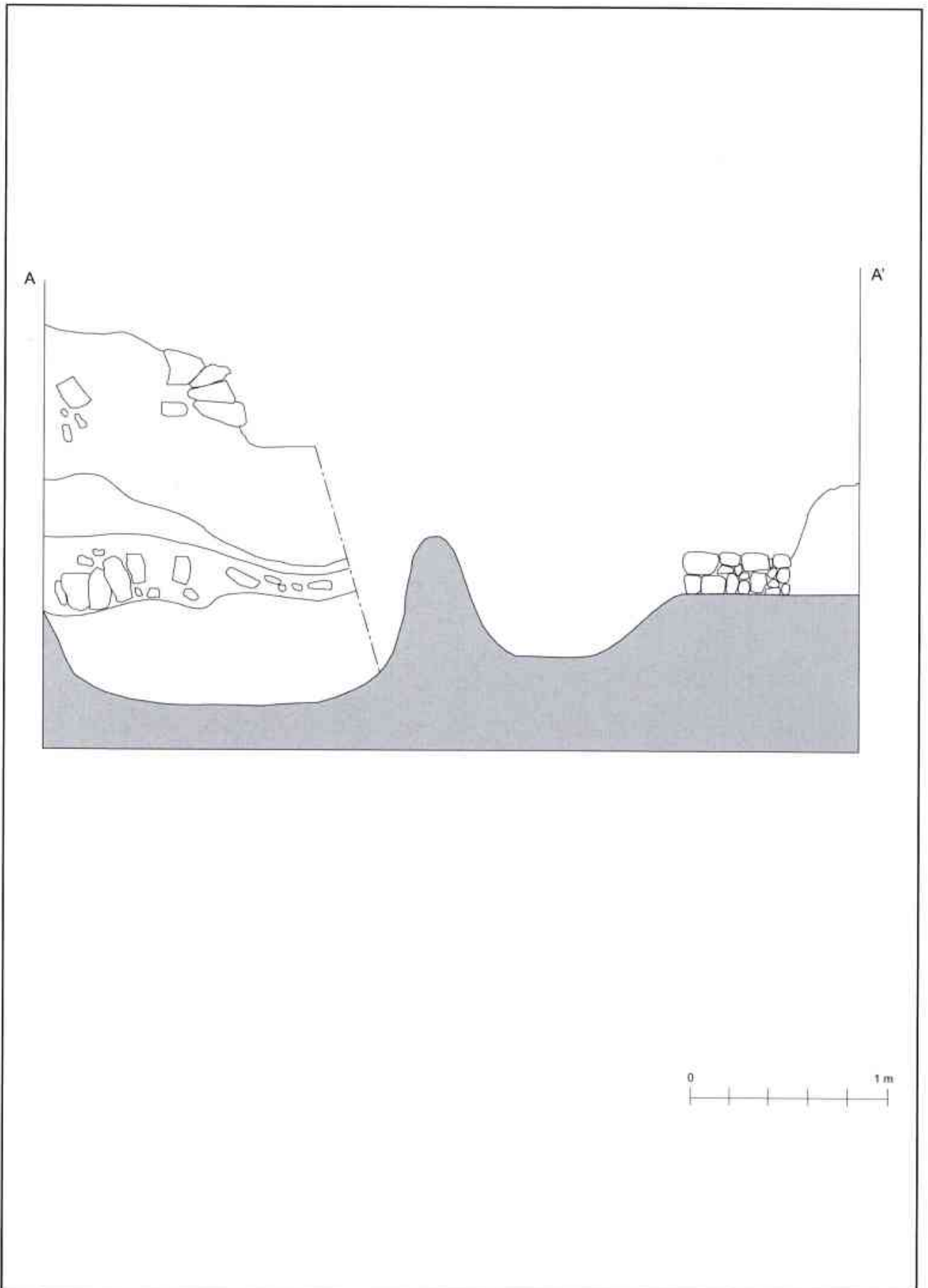
Pocs comentaris poden fer-se d'unes sitges excavades després d'una actuació furtiva. Si s'observa la planta (lâm. 1), veiem que al costat de la sitja núm. 36 hi ha dibuixades les restes d'un mur. Marià Ribas l'any 1952 (Ribas 1952) presenta la planta d'unes estructures en el sector occidental, que ell anomena "de la part baixa", avui malauradament perdudes, situades just al costat oposat de la torrentera central del poblat, on es troben aquestes dues sitges. Podríem pensar, doncs, que es tracten de dues sitges domèstiques, que segurament s'haurien de relacionar amb una estructura d'hàbitat. L'amortització de la sitja 37, que podria coincidir amb la de la sitja 36, tindria lloc en un moment d'amortització d'altres sitges i altres estructures de *Voppidum*.

MIRÓ, J., PUJOL, J., GARCÍA, J. 1988: *El dipòsit del sector occidental del poblat ibèric de Burriac (Cabrera de Mar, El Maresme)*, Laietania, 4, Mataró.

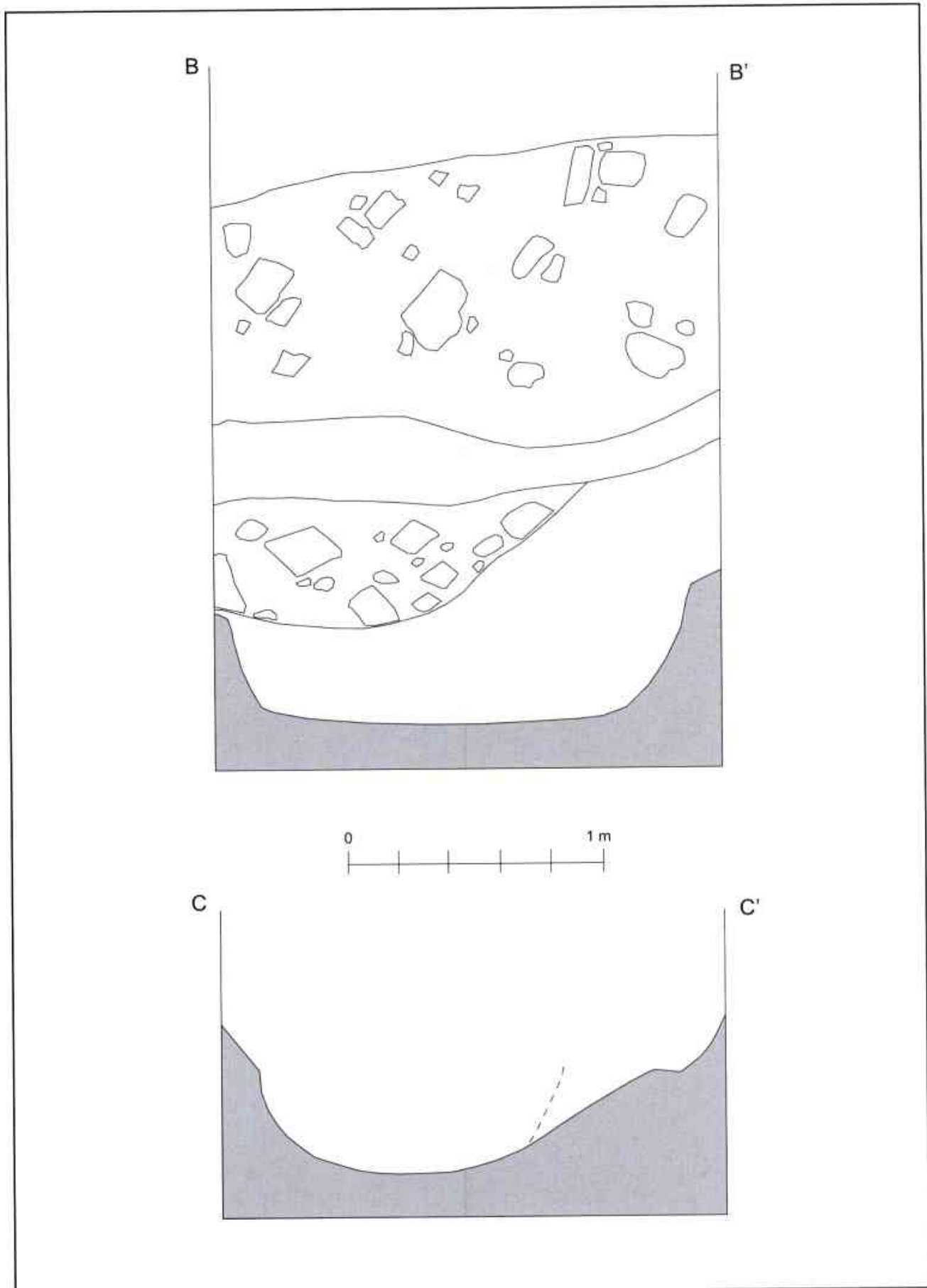
RIBAS, M. 1952: *El poblament d'Ilduro*, Institut d'Estudis Catalans. Premi Rubió i Lluch 1949, Barcelona.

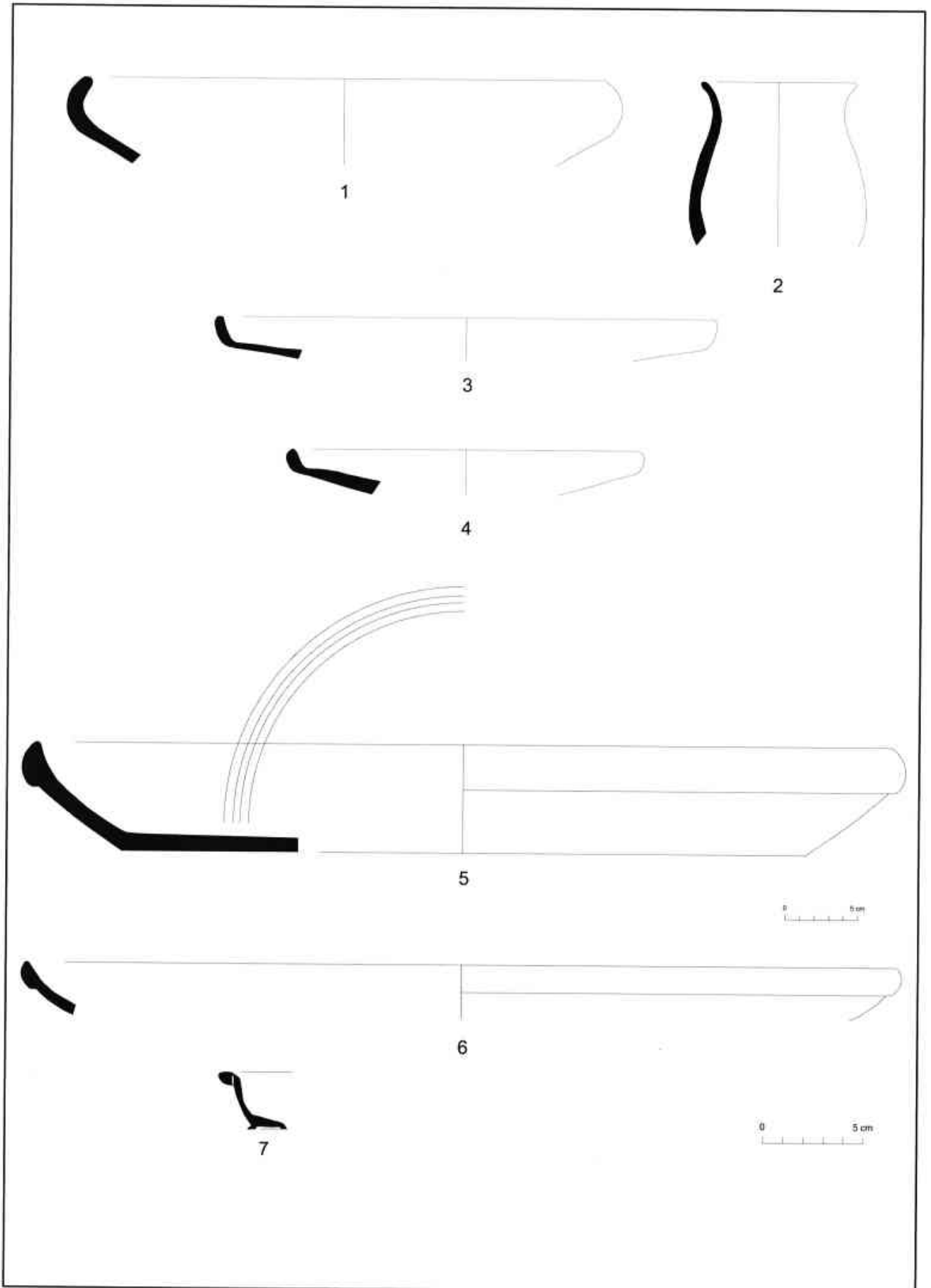
Làmina 1. Planta de les sitges núm. 36 i 37 (segons J.Banús, 1991)

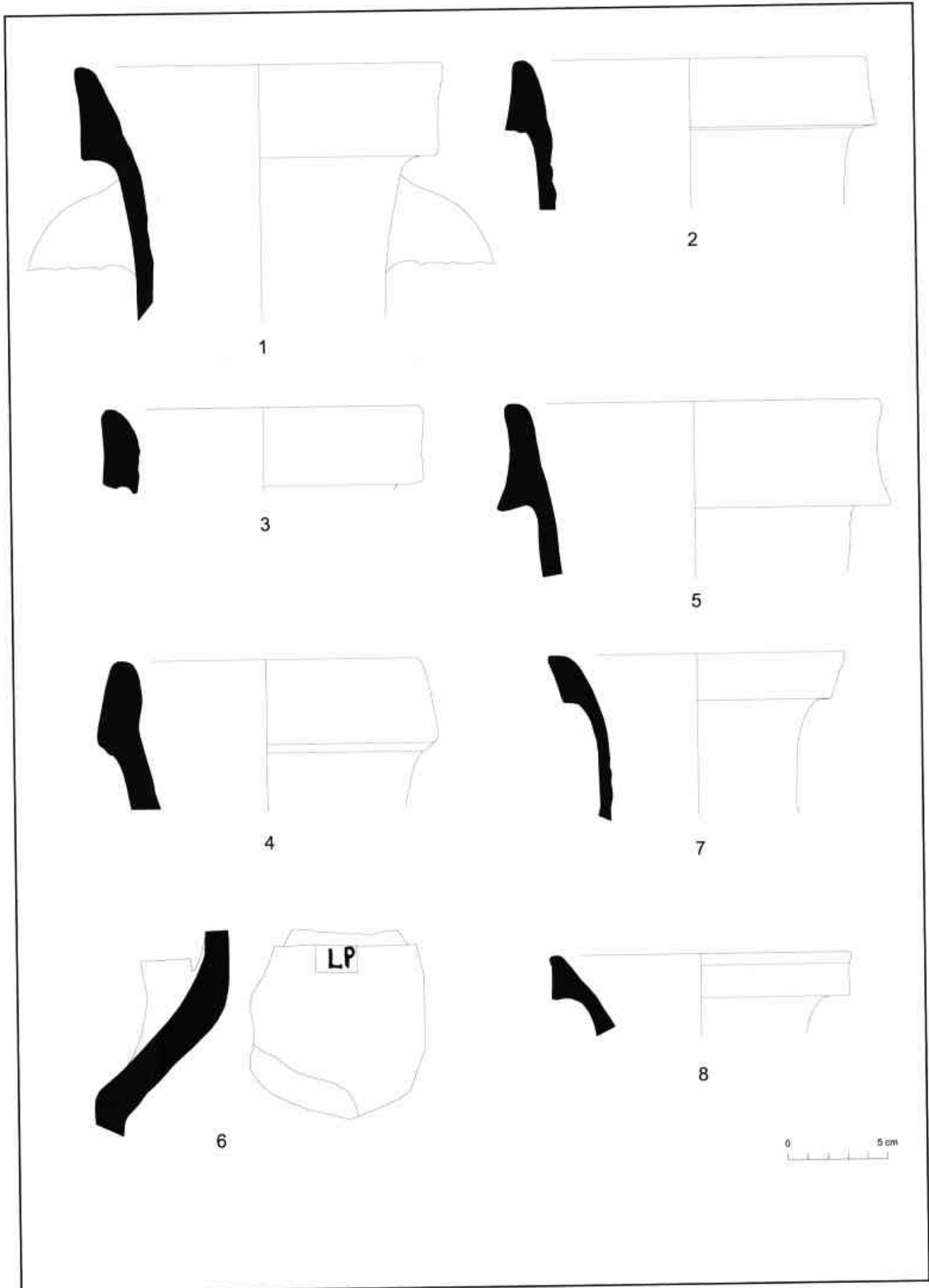
Làmina 2. Sitges núm. 36 i 37. Secció A-A' (segons J.Banús, 1991)

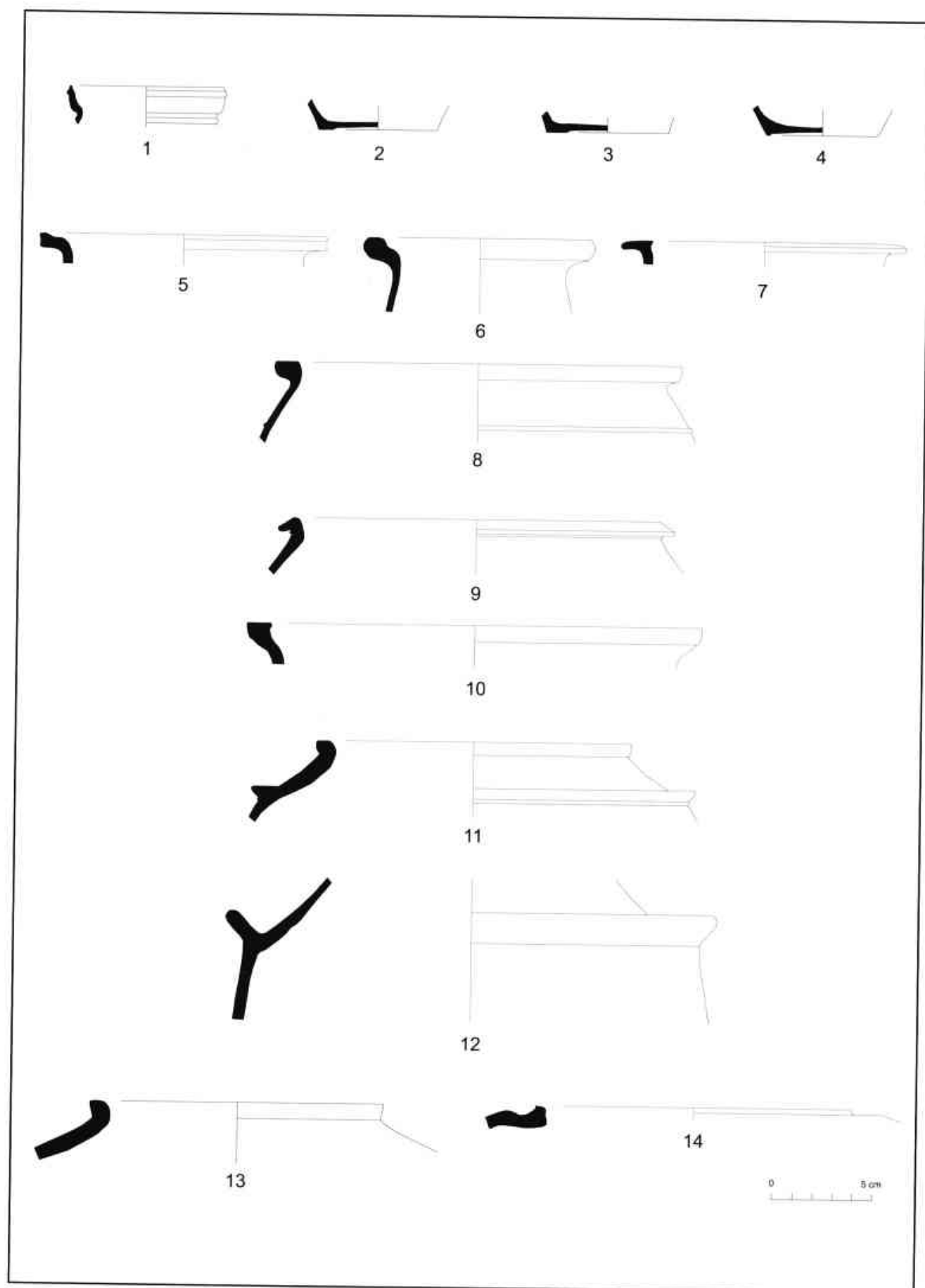
Làmina 3: Sitja nùm. 37, secció B-B' i sitja nùm. 36 secció C-C' (segons J.Banús, 1991)

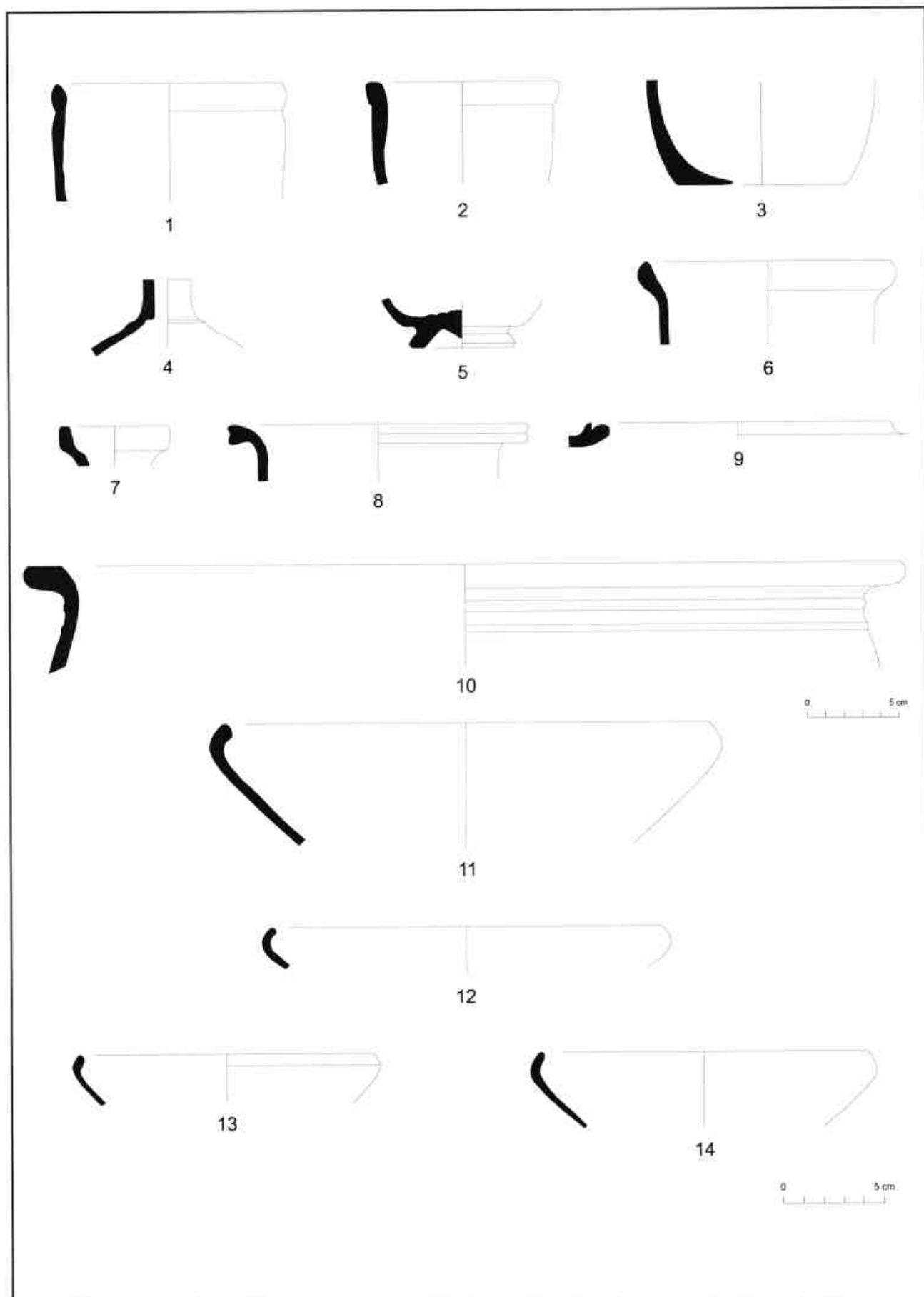
Lamina 4. Sitja núm. 36

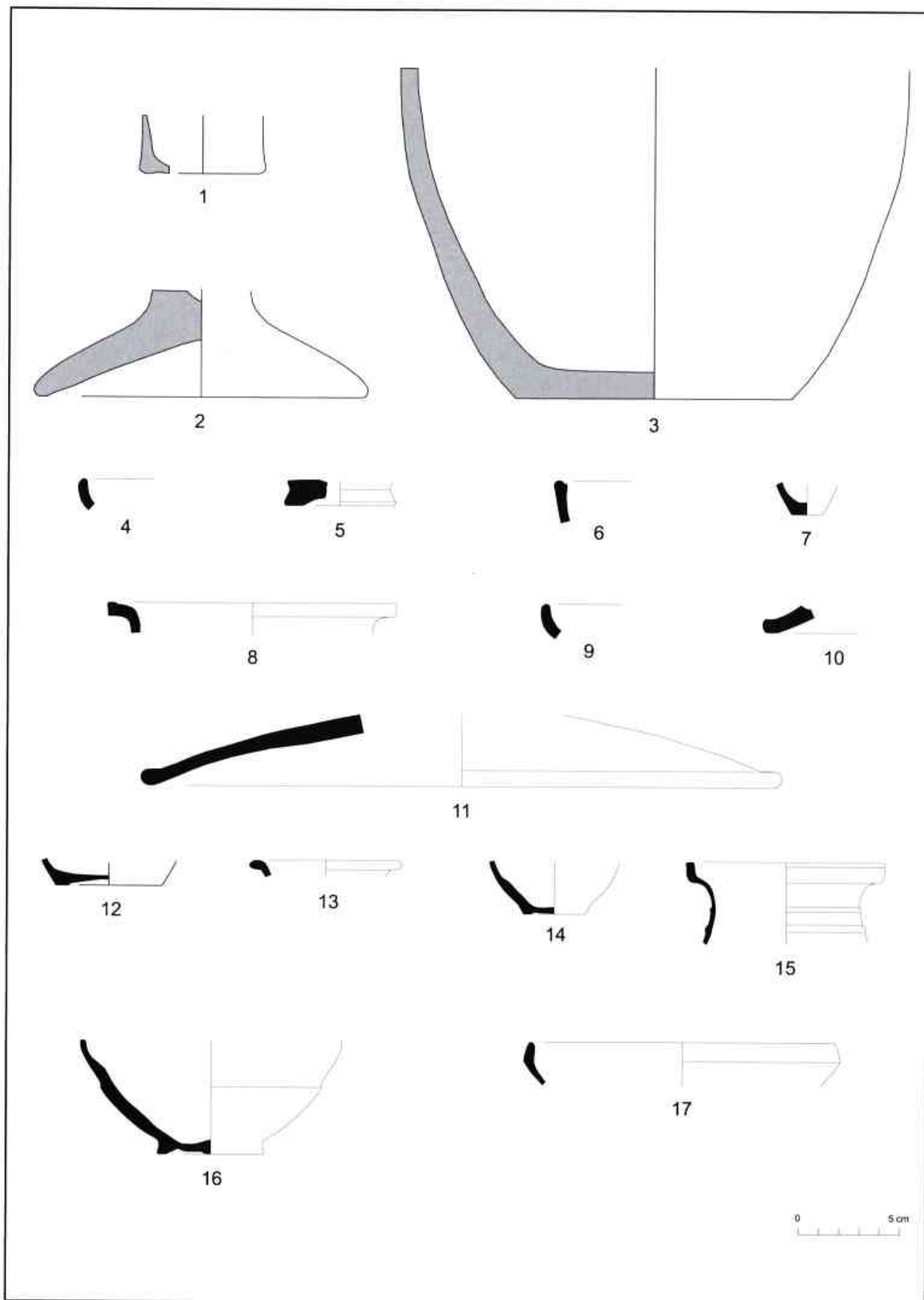
Lamina 5. Sitja n.º 36

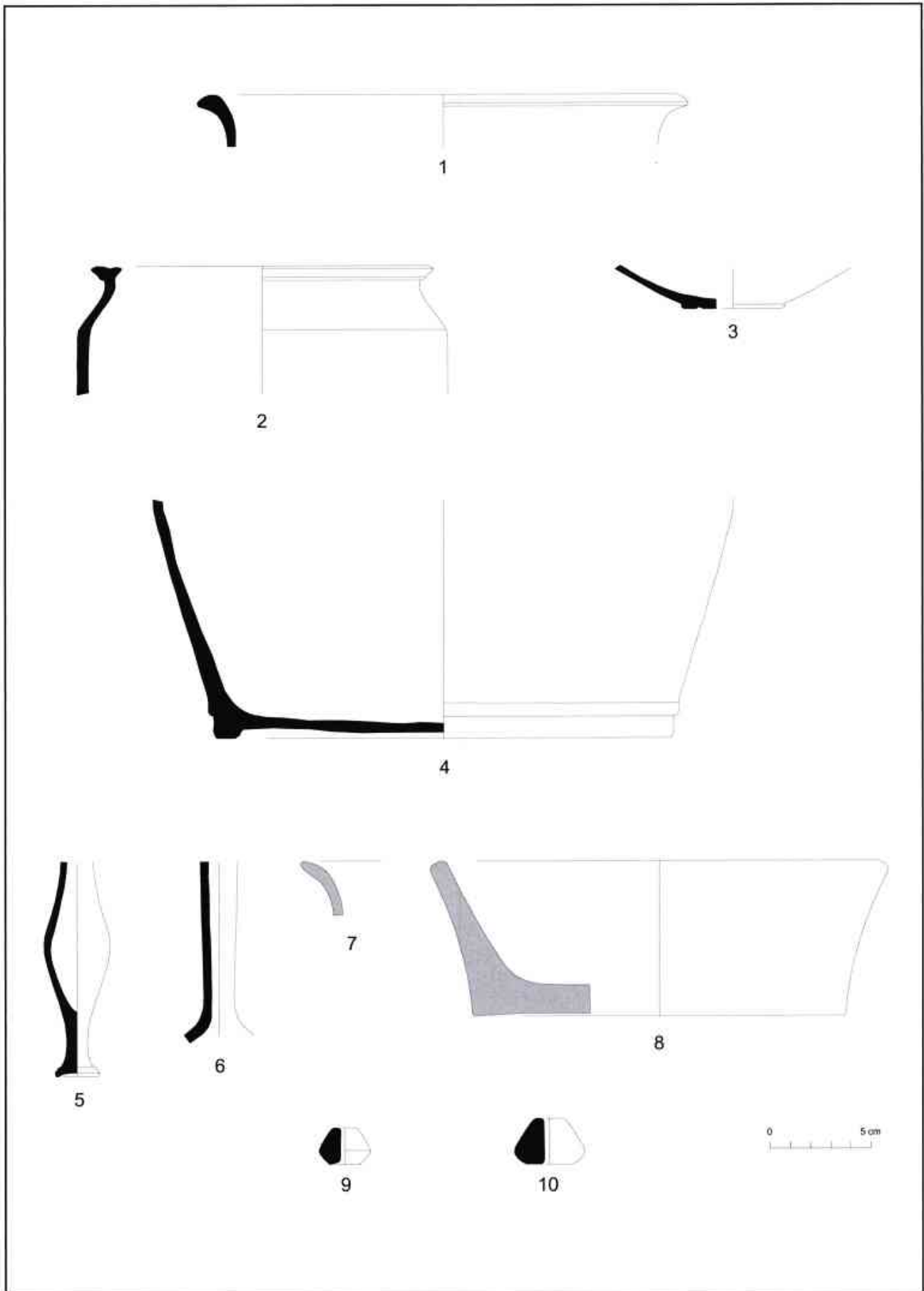
Lāmīna 6. Sīṭja nūm. 36

Lamina 7. Sitja nüm. 36 (1-4), Sitja nüm. 37 (5-14)

Lamina 8. Sitja n.º 37.

Lamina 9. Sitja núm. 37

Campanya de 1983

L'any 1983, arran també d'unes actuacions furtives, des de la Secció Arqueològica del Museu de Mataró, sota la direcció de Jordi Miró i Jaume Pujol, s'excavaren en el sector occidental un dipòsit de mida gran (Miró, Pujol, García 1988) i les restes d'un nou habitatge situat a prop del dipòsit. També es localitzà un tram de muralla d'aquest sector.

Habitacions de can Gaspar

A uns 50 m del dipòsit s'obrí una cala de 3,4 m per 5 m en una zona baixa del jaciment –uns 116 m sobre el nivell del mar. Els terrenys, força erosionats i d'escàs pendent, eren propietat del senyor Gaspar. Les coordenades UTM són $x = 448961,4311$ i $y = 4598506,1422$.

El registre arqueològic: estructures, materials i cronologia

L'excavació d'aquesta cala permeté localitzar les restes de, com a mínim, dos habitatges, un dels quals es pogué delimitar en tota l'extensió –habitació núm. 1–, mentre que de l'altre –habitació núm. 2–, només es documentà un curt tram d'un dels murs i un petit sector de l'interior, el que quedava inclòs dins de la cala.

Previ a la construcció de les edificacions es retallà la roca, on s'assentaren directament els murs. Aquests, però, no estaven assentats en un mateix pla, sinó que la construcció estava lleugerament esglaonada en dos nivells diferents. Tanmateix l'interior dels habitatges era pràcticament pla, a excepció d'una petita zona, la més propera als murs que els delimitaven per l'oest, on s'hagué de regularitzar amb terra. Els murs, que tenien una amplada que oscil·lava entre 0,30 i 0,40 m, estaven construïts amb pedres de mida mitjana, algunes ben treballades, travades per altres de més petites i algun fragment ceràmic de construcció i unides amb fang. No s'hi localitzà cap mena de revestiment.

L'habitació núm. 1, d'orientació nord-sud, estava delimitada per quatre murs, tres dels quals conservaven un mínim alçat, dues filades com a molt. Del quart mur, el situat a llevant, només es trobaren els fonaments. És en aquest darrer mur on devia estar situada l'entrada a l'habitacle. L'habitació era de planta rectangular i mesurava 4 x 2,80 m, amb un espai interior habitable de poc més de 6 m² de superfície.

En algunes zones de l'habitacle encara es conservaven clapes del nivell d'ús –nivell IIIa–, part del qual

cobria directament la roca aplanada o bé el sediment d'anivellament –nivell IIIb– que omplia el retalls de la roca, i regularitzava així l'interior de l'habitacle. No s'hi localitzà cap llar de foc. A l'interior hi havia també tres forats fets a la roca, propers al mur de ponent, dos dels quals tenien 0,20 m de diàmetre i el tercer 0,30 m. Tenien una profunditat d'uns 0,10 m. A l'exterior de l'habitacle, arrambats als murs nord i a l'angle dels murs est-sud hi havia dos altres forats de característiques similars i mides un xic més petites.

De l'habitació núm. 2 només es pogué documentar un tram d'uns 0,85 m del mur de llevant, el qual era la continuació del mateix mur que tancava per l'est l'habitacle núm. 1. De l'interior d'aquest segon habitacle només s'excavaren poc menys de 2 m², on es documentà clapes d'un nivell d'ús –nivell IIa– que cobrien en part la roca i en part un estrat de regularització i d'anivellació de l'estança –nivell IIIb.

En ambdues habitacions només es registrà una sola fase de construcció i d'ocupació. Els estrats que documenten la fase de construcció i d'ocupació són els nivells IIIb i IIb de la primera i segona habitació respectivament, així com els nivells d'ús IIIa i IIa de les respectives habitacions.

Malauradament, el material arqueològic trobat en aquests nivells fou molt escàs: només alguns fragments informes de vasos de ceràmica ibèrica feta a torn i a mà, altres d'àmfora itàlica de la zona de la Campània, d'àmfora púnicoebusitana i d'àmfora tripolitana i dos fragments informes de ceràmica de vernís negre de la variant mitjana dels tallers de Cales. D'aquesta mateixa producció es trobaren dues vores, una d'un vas de la forma Lamb. 1 (lãm. 4, núm. 1) i l'altra d'un plat de la forma Lamb. 5 (lãm. 4, núm. 2).

L'amortització d'aquesta fase i, per tant l'abandonament dels hàbitats, la documenten el nivell I del segon habitacle, que era un estrat superficial, i el nivell II del primer habitacle. En el nivell II del segon habitacle, a més d'escassos fragments informes de vasos de ceràmica ibèrica feta a torn i a mà, d'altres d'àmfora i de ceràmica de cuina itàlica, es trobà el fons d'un plat de la forma Lamb. 5 de la variant tardana dels tallers de Cales (lãm. 4, núm. 3) i una unitat de *Baitolo* (GNH: 3).¹⁷

L'escàs material arqueològic trobat no permet concretar una cronologia per als moments de construcció i d'abandonament dels habitacles, si bé delimita un període cronològic ampli dins de les fases tardanes de l'*oppidum*. Així, la construcció de les habitacions cal situar-la a partir del final del tercer quart del segle II aC i l'abandonament dins del segon quart o mitjan segle I aC.

Interpretació de les restes trobades

Tot i que l'excavació va permetre documentar un habitacle complet, les mides de la sala oberta no feren possible esbrinar les característiques i mides del segon. Aquest fet dificulta la interpretació de les estructures trobades, en tant que no fa possible esbrinar si es tracta de petits habitatges independents adossats o d'estances d'una edificació més complexa compartimentada.

En aquest cas, la inexistència d'una llar de foc no devé un fet determinant per analitzar que no es tracta d'una estructura domèstica, perquè algunes zones del l'interior de l'habitable núm. 1 estaven força arranades i conservaven una estratigrafia alterada per l'acció antròpica i natural. Per les seves mides, els forats documentats a l'interior de l'habitable podien haver estat excavats per mantenir dretes àmfores o altres atuells de reserva.

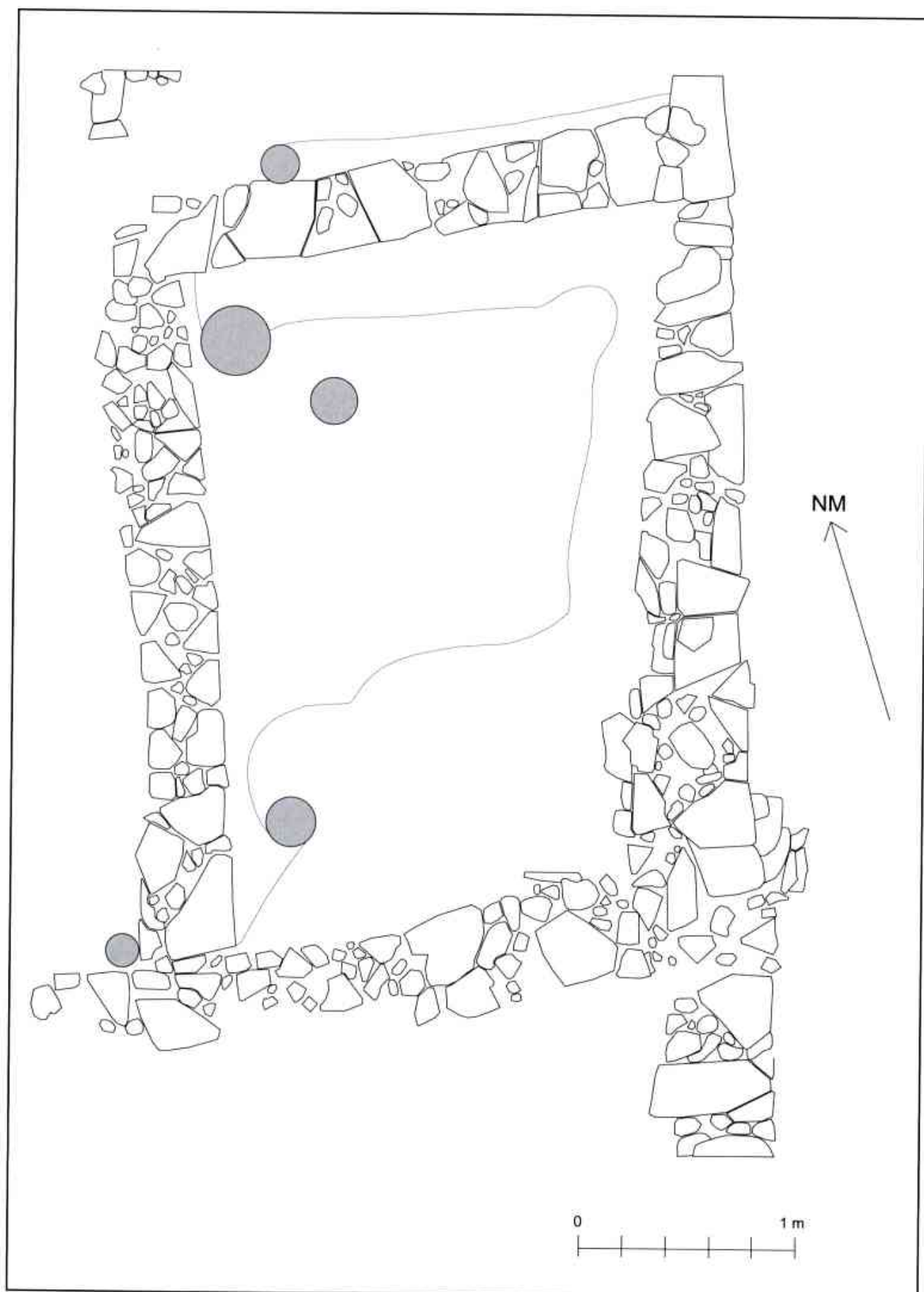
En l'estrat d'amortització es localitzaren algunes restes de tovots, però cap fragment de teula, la qual cosa sembla indicar que es tractava d'estructures molt peti-

tes —poc més de 6 m²—, amb sòcol de pedra, parets de tovot i coberta feta amb fang i elements vegetals.

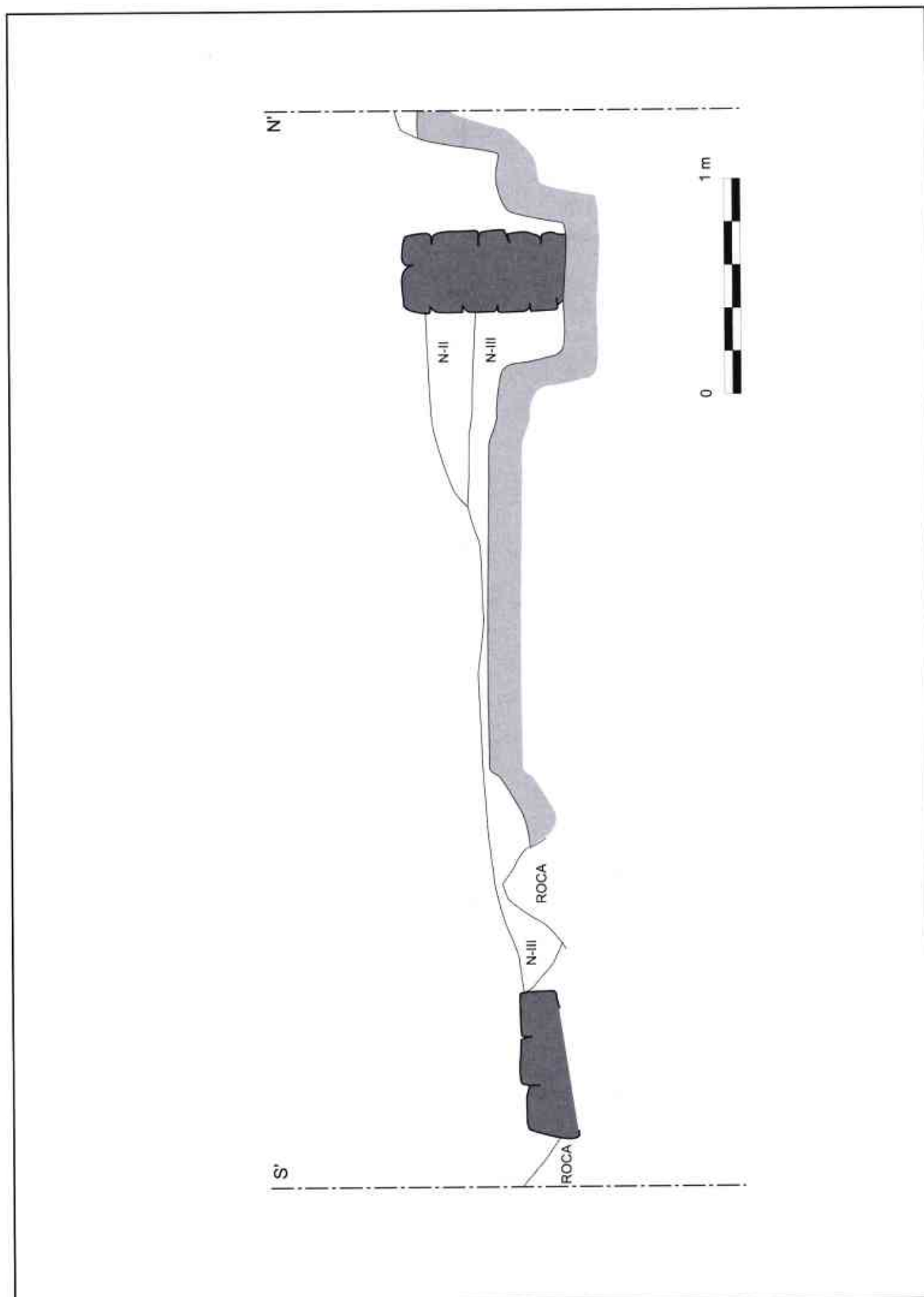
Un cop construït, l'habitable només fou ocupat una sola vegada. No es localitzaren remodelacions ni reformes de l'única fase constructiva documentada. El registre arqueològic no sembla evidenciar un abandonament violent ni precipitat. Com a molt, des de moment de la construcció fins a l'abandonament no va transcórrer més d'una setantena d'anys, si bé és molt possible que l'ocupació fos menor en el temps. La cronologia obtinguda ens situa la construcció i ús d'aquestes edificacions en les darreres fases de l'*oppidum*, a partir del tercer quart del segle II aC, i és molt probable que els abandonaments coincidissin amb el mateix abandonament generalitzat del poblat.

L'excavació no posà al descobert restes anteriors a la construcció d'aquests habitatges. Fa la impressió que aquests es construïren en un sector de l'*oppidum* no edificat amb anterioritat, però també cal contemplar la possibilitat, si bé menys probable, que per a la construcció s'haguessin efectuat importants obres de condicionament del terreny, en què destruïssin edificacions anteriors.

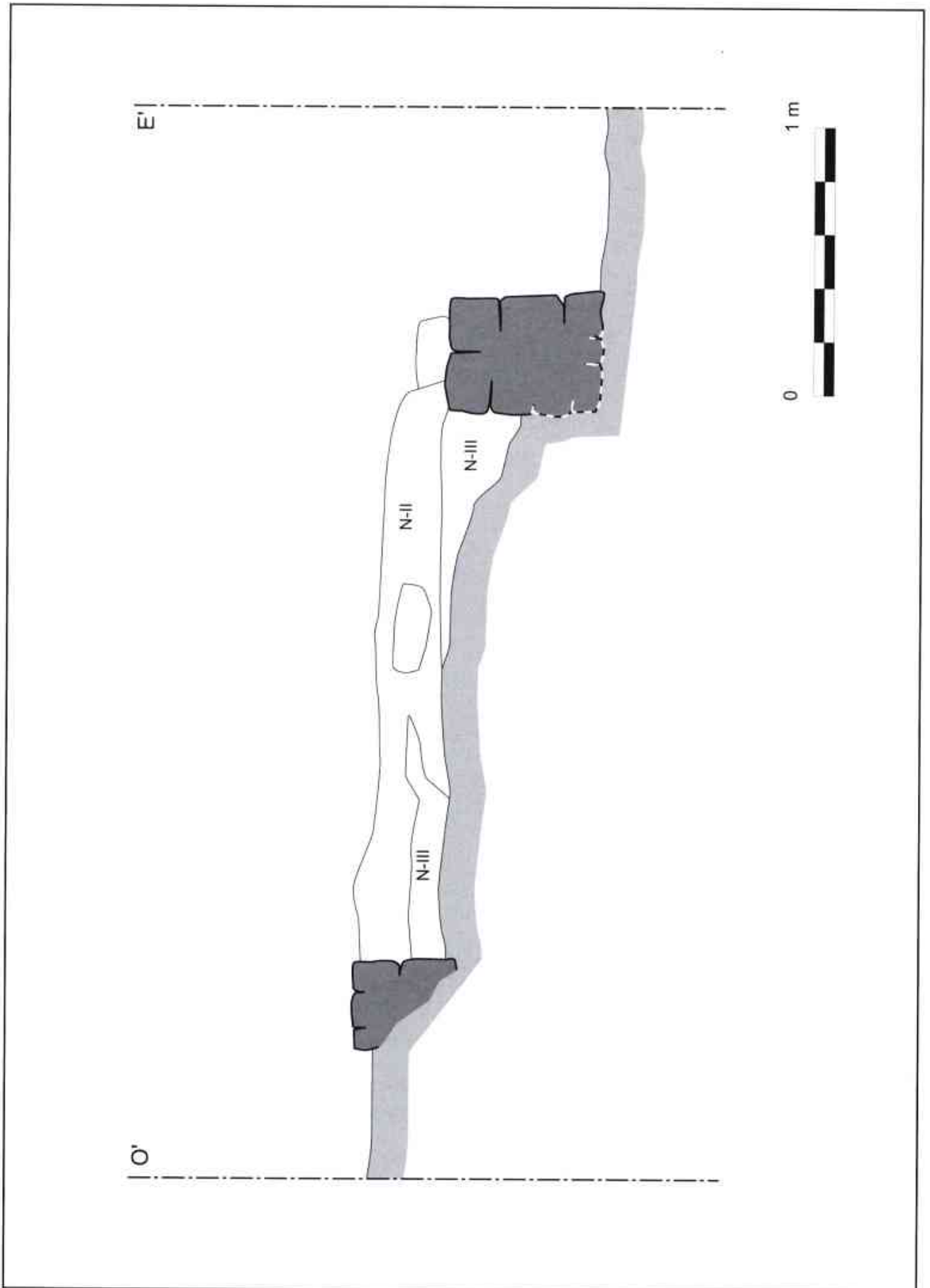
47 La referència de la moneda és 75123.

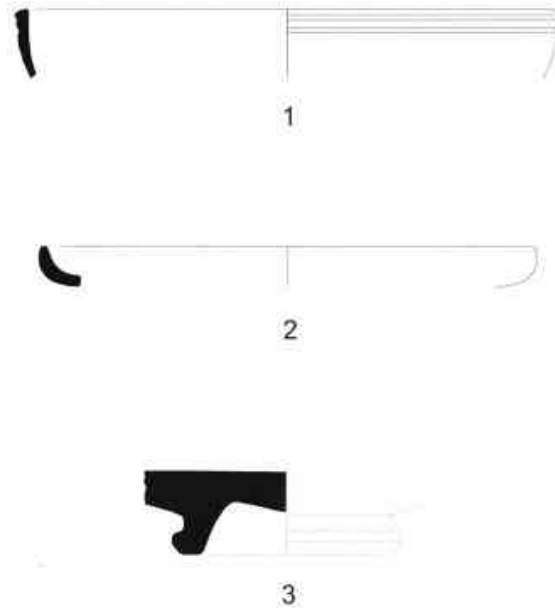
Làmina 1. Planta habitacions can Gaspar (segons J. Garcia Roselló)

Làmina 2. Habitació can Gaspar. Secció N-S (segons J. García Roselló)

Làmina 3. Habitació can Gaspar, Secció E-O (segons J. García Roselló)

Làmina 4. Materials arqueològics

El dipòsit

Excavació realitzada l'estiu de l'any 1983, en part motivada per actuacions furtives en aquest indret del sector occidental del jaciment. Els treballs foren promoguts per la Secció Arqueològica del Museu de Mataró i dirigits per Jordi Miró i Jaume Pujol. Les coordenades UTM són $x = 449047,3391$ i $y = 4598548,9290$.

El registre arqueològic: estructures material i cronologia

S'obrí una cala de 5 x 5 m, a l'interior de la qual no es trobà cap estructura arqueològica. Tanmateix es documentà una seriació estratigràfica potent de prop de dos metres de potència que cobria una plataforma de 25 m² tallada a la roca perfectament nivellada. Era obvi, doncs, que s'havia trobat una mena de dipòsit soterrat construït per la mà de l'home.

Segons els excavadors, l'estratigrafia mostrà la formació de dos nivells ben diferenciats, subdividits a la vegada en diversos estrats. L'estudi de l'abundant material arqueològic que es trobà permeté diferenciar tres fases cronològiques: la primera, la més moderna, corresponent al nivell I, la segona que comprèn el nivell IIa i IIb i la tercera, la més antiga, formada pels nivells IIc i IIId.

Amb posterioritat, l'any 1988, es publicà una monografia amb els resultats de l'excavació, amb un estudi molt acurat i extens del material trobat (Miró, Pujol, García 1988), raó per la qual no és objectiu d'aquest treball comentar i molt menys reproduir el que ja ha estat sobradament publicat. Sí que ha estat objecte del nostre treball, però, el reestudi dels materials d'importació, especialment el de la vaixel·la de vernís negre, atès que des que es publicà l'any 1988 fins a l'actualitat, els estudis d'aquestes vaixel·les han avançat considerablement, fet que ens ha motivat a actualitzar la classificació, quan ha calgut, d'aquest tipus de material. En aquest reestudi, ens ha guiat l'objectiu de revisar les cronologies proposades l'any 1988.

Nivell I

De la campaniana A, se'n trobaren nou peces (16,98% del total de ceràmiques de vernís negre del nivell), totes atribuïbles a la varietat tardana de la producció. La forma més nombrosa és el plat Lamb. 5/7. Es localitzà també un bol de forma Lamb. 8 B i un plat de forma Lamb. 27/55. Una de les peces no es va poder classificar (Miró, Pujol, García 1988, p. 35, 1-12).

El grup clarament majoritari és el que els autors de l'estudi van classificar com a campaniana B. Un cop vistos els materials, tot seguint els últims cri-

teris de classificació del grup de la campaniana B (AAVV 2000), hem pogut apreciar que els materials classificats com a campaniana B són, la gran majoria, produccions de vernís negre del taller de Cales, la majoria de la variant tardana de la producció. Només hem identificat una peça de campaniana B etrusca.

Es trobà un plat de la forma Lamb. 5 de campaniana B etrusca de l'àrea voltterrana (Miró, Pujol, García 1988, p. 35, 38), el que representa el 1,89% del material de vernís negre del nivell.

El nombre de peces que es pot atribuir a la producció mitjana de la ceràmica de vernís negre de Cales és de set, el que representa el 13,21% de les produccions de vernís negre del nivell. Es trobaren quatre peces de la forma Lamb. 5 (Miró, Pujol, García 1988: p. 35 núm. 26, 31, 33, 40, 43 i p. 36 núm. 51), un fons de la forma Lamb. 1a (Miró, Pujol, García 1988, p. 35, 19), una copa Pascuanicci 127 i una llàntia del tipus Dressel 2. (Miró, Pujol, García 1988, p. 36 núm. 55 i 56).

De la producció tardana del taller de Cales es trobaren un total de trenta-dues peces, que representa el 60,38% de les produccions de vernís negre del nivell. La forma més nombrosa és el plat Lamb. 5, amb un total de vint-i-un exemplars (Miró, Pujol, García 1988: p. 35 núm. 25, 27-32, 34-37, 39-45 i p. 36 núm. 50 i 54). Segueixen la forma Lamb. 1 amb un total de cinc exemplars (Miró, Pujol, García 1988, p. 35 núm. 13-18 i p. 36 núm. 47-48), les formes Lamb. 2 i Lamb. 3 amb dos i tres exemplars respectivament (Miró, Pujol, García 1988: p. 35 núm. 20-21 i 22-24 i p. 36 núm. 49) i la forma Lamb. 10/F3451 amb un exemplar.

Es localitzaren també dos plats de la forma Lamb. 5 d'origen indeterminat a causa de la cuita defectuosa (Miró, Pujol, García 1988: p. 36 núm. 52-53), que representen un 3,77% del total del vernís negre, i diversos fragments de ceràmica campaniana C corresponents a dos plats de grans dimensions de la forma Lamb. 7, que són un 3,77% del total del vernís negre (Miró, Pujol, García 1988: p. 36 núm. 57-58).

Quant a les ceràmiques grises d'imitació de la vaixel·la de vernís negre hi ha sis peces, tres que imiten la forma Lamb. 1, i les altres tres la forma Lamb. 5 (Miró, Pujol, García 1988: p. 36 núm. 59-67). Tots aquests productes es poden considerar d'un mateix taller. Només imiten els vasos de la ceràmica campaniana del tipus B, i introdueixen variacions en el peu i la decoració.

De vaixel·la de vernís roig, hi ha una peça que pertany a una producció itàlica aretina: un fragment

d'un gran plat de la forma Goudineau 1 (Miró, Pujol, García 1988: p. 36 núm. 72), i una altra peça de ceràmica sigil·lata oriental (Miró, Pujol, García 1988: p. 44 núm.184).

S'han identificat uns quants fragments d'àmfora dels tipus Dressel 2-4 de Cos, que formen part d'almenys tres peces diferents, amb una variant igual al tipus del derelict d'Antikythera (Grècia), amb una cronologia situada entre el 80-50 aC (Miró, Pujol, García 1988: p. 26 i 42, núm. 58-159)

El material amfòric és abundant. Es trobaren sis peces d'àmfora púnica, tres de les quals eren d'origen ebusità. Una fou classificada pels autors del treball com a PE-17, encara que sembla més aviat una PE-18/T-8.1.3.3., de les altres dues, classificades com a àmfors PE-18/T-8.1.3.3., una ho és, mentre que la classificació de l'altra és més aviat dubtosa (Miró, Pujol, García 1988: p. 42, núm. 160-163). Les altres peces eren produccions del Mediterrani central. Dues són vores, del tipus Mañà C1/T-7.4.3.3. i Mañà C2/T-7.5.2.1. (Miró, Pujol, García 1988: p. 42, núm.164-165).

Les àmfors tripolitanes estan representades per cinc fragments de vores. Tres van ser atribuïdes a la forma 3 de Van der Werff (Miró, Pujol, García 1988: p. 42, núm.167,168,169), però amb més probabilitat s'haurien de classificar com del tipus Beltrán 85. L'altra vora s'hauria de classificar com una possible forma T-7.6.2.1. (Miró, Pujol, García 1988: p. 42, núm.170).

L'àmfora itàlica és majoritària en aquest nivell, amb quaranta-quatre peces. Es trobaren dos fragments d'àmfora grecoitàlica, que hem de considerar residuals (Miró, Pujol, García 1988: p. 42, núm. 156,157). El tipus més nombrós és la Dressel I, amb un total de trenta-quatre peces. La majoria de les vores es poden assimilar a la variant A i B. La variant C és clarament minoritària. Les estampilles són escasses (Miró, Pujol, García 1988: p. 39, núm. 118, 120-129, i p. 40, núm.130-139). Amb sis peces, el segon lloc de les àmfors itàliques trobades l'ocupa la del tipus Apúlia-Bríndisi (Miró, Pujol, García 1988: p. 41, núm.149-154). L'àmfora Lamb. 2 està present en aquest nivell amb dues peces (Miró, Pujol, García 1988: p. 39, núm. 119, i p. 41, núm.147).

Es trobà també una vora d'origen i de forma indeterminada (Miró, Pujol, García 1988: p. 41, núm. 148) i quatre peces d'àmfors Dressel 1-Laietana (Miró, Pujol, García 1988: p. 40-41, núm.140-146).

Quant a les monedes, hi ha un semis de la seca de *Kese* (CNH *Kese* 83), un as de la seca d'*Illuro* de la cinquena emissió (CNH *Illuro* 14) i un altre as de la seca d'*Ithalesken* (CNH *Ithalesken* 19 o 21/22) (Martí 1988).⁴⁸

Nivell II

Dins d'aquest nivell es van diferenciar dues fases. La primera és la representada pel nivell IIa i IIb i la segona, la més antiga, representada pel nivell IIc i IId. Estudiarem el material aparegut en cada una de les dues fases, ja que representen moments cronològics diferents.

Nivell IIa i IIb

Pel que fa a la vaixel·la de vernís negre, no hem comptabilitzat les produccions que pertanyen als tallers àtics, al de les Petites Estampilles i al del taller de Roses, ja que és material residual. Per a la descripció ens remetem a la monografia original (Miró, Pujol, García 1988: p. 59, núm. 62 i 64; i Miró, Pujol, García 1988: p. 77, núm. 497-499).

Els tipus trobats no varien gaire dels que hi ha al nivell I. La major part del material exhumat correspon a la ceràmica campaniana A i a les produccions calenes.

De campaniana A, es trobaren deu peces, el 24,39% del total de vernís negre. La forma més nombrosa és la Lamb. 5/7 en la variant tardana, amb tres peces. De totes les altres formes Lamb. 31, també en la variant tardana, Lamb. 34 a, Morel 68 b o c i Lamb. 6 o 36, només es trobà una peça. S'exhumaren també dues peces de forma indeterminada (Miró, Pujol, García 1988: p. 72, núm. 304-308 i 324-328).

Pel que fa al grup de la campaniana B, un cop vistos els materials, i seguint els últims estudis dins de la classificació del grup de la campaniana B (AAVV 2000), hem de dir que els materials classificats com a campanians B etrusques són en realitat produccions de vernís negre del taller de Cales, la majoria encabides dins del grup mitjà d'aquesta producció. Totes aquelles que es van classificar com a B-oïdes en aquest estudi, s'han d'encabir a grans trets dins de la producció tardana del vernís negre de Cales. No es trobà cap campaniana B etrusca.

Es localitzaren vint-i-vuit peces: vint-i-dues de la producció mitjana del taller de Cales (53,66% del

⁴⁸ Aquestes monedes han estat reestudiades recentment per Carles Martí.

vernís negre). La forma més nombrosa és el plat Lamb. 5, amb un total de dotze exemplars, seguida de lluny de la forma Lamb. 1a amb un total de sis peces. De la forma Lamb. 3 es trobaren dues peces i una peça de la forma Lamb. 2 i de la forma Lamb. 4 (Miró, Pujol, García 1988: p. 72, núm. 309-319, 329 i 336-342). De la producció tardana del taller de Cales, localitzaren un total de sis peces (14,63% del vernís negre), de les quals cinc són plats Lamb. 5 i l'altra és una copa Pascuanucci 127 (Miró, Pujol, García 1988: p. 72, núm. 320-322 i 343-345).

La ceràmica campaniana C està representada només per un exemplar d'un plat Lamb. 7, el 2,44 del vernís negre% (Miró, Pujol, García 1988: p. 72, núm. 346). També hi ha un 4,88% de material de vernís negre de procedència indeterminada (Miró, Pujol, García 1988: p. 72, núm. 347, i p. 76, núm. 492).

D'àmfora grega només es trobà un fons que sembla ser que pot estar relacionat amb les produccions de l'illa de Cíos (Miró, Pujol, García 1988: p. 83, núm. 595) i d'àmfora púnica es localitzaren tres peces, una del tipus PE-16/T-8.1.3.1. i l'altra del tipus PE-18/T-8.1.3.3. (Miró, Pujol, García 1988: p. 83, núm. 600-601). La tercera és una Maña C2 de producció de la costa nord-africana (Miró, Pujol, García 1988: p. 83, núm. 596).

L'àmfora itàlica del tipus Dressel I és la majoritària. Hi ha setze envasos de les variants A, B i C, (independentment del models intermedis), amb un predomini de la variant A i B. (Miró, Pujol, García 1988: p. 80, núm. 563, i p. 81, núm. 577-581). Es trobà també un fons d'àmfora d'Apúlia-Brindisi (Miró, Pujol, García 1988: p. 80, núm. 568) i un fragment de carena d'una àmfora Lamboglia 2.

Es trobà una peça d'àmfora del tipus Dressel I-Laietana. La part conservada indica que el recipient té una marcada carena a l'espatlla, típica de la variant B de la Dressel I itàlica (Miró, Pujol, García 1988: p. 82, núm. 590).

Correspon a aquest nivell el major nombre de monedes, dinou en total, de les quals sis són de la seca de Roma. Es trobaren cinc denaris, dos de folrats, amb una cronologia de 82-83 aC (RRC 364-1a), 103 aC (RRC 319-1), 77 aC (sembla RRC 387-1), 87 aC (RRC 349-1) i 82 aC (RRC 367-3). Juntament amb aquests denaris hi havia un as amb una cronologia de mitjan segle II aC.

Hi ha també un semís de la seca d'*Ebusus* (CNH Ebusus 58, Campoi XIX) datada a partir del 91 aC, i un as de la seca de *Gadir* (Alfaro VI) amb una cronologia del final del segle II aC. Les monedes ibèriques, amb una cronologia que abasta des de l'últim terç del segle II aC fins a com a mínim el primer quart del segle I aC, són onze en total. Hi ha tres asos de *Kese* (CNH *Kese* 82; *Kese* 89 i *Kese* 82), i un as de les seques de *Ikalesken* (CNH *Ikalesken* 13), *Arse* (CNH *Arse-Saguntum* 44), *Untikesken*, *Neronken*, *Illuro* de la cinquena emissió (CNH *Illuro* 14), *Belikion* (CNH *Belikion* 4) i *Baitolo* (CNH *Baitolo* 3/4), a més d'un d'impossible identificació (Martí 1988).⁴⁹

Nivell IIc i IId

S'hi trobaren alguns fragments clarament residuals de ceràmica àtica (Miró, Pujol, García 1988: p. 84, núm. 621-633) i ceràmica de vernís negre del taller de Roses (Miró, Pujol, García 1988: p. 84, núm. 634-636).

La ceràmica campaniana A és la més nombrosa de totes –55, 93% del vernís negre– en localitzar-se 66 peces. La forma majoritària són els plats de forma Lamb. 5/7 en la variant tardana, amb 28 peces. El bol forma Lamb. 27bc també en la variant tardana és la segona forma més nombrosa, amb un total de dotze peces. Les altres formes trobades són la Lamb. 31 –vuit peces–, Lamb. 27B –sis peces–, Lamb. 6 –tres peces–, Lamb. 36 –dues peces–, totes de la variant tardana de la producció, Lamb. 33b –dues peces–, i una peça del plat Lamb. 23, del bol Lamb. 34 a i d'una probable escudella Lamb. 28. Es trobà també una llàntia i un fons indeterminat (Miró, Pujol, García 1988: p. 73, 74 i 76, núm. 348-351, 353-354, 356-357, 367-390, 401-412 i 461-474).

Del grup de la campaniana B, els llavors classificats com a ceràmiques del taller de la campaniana B etrusca són en realitat produccions de vernís negre del taller de Cales, la majoria encabides dins del grup mitjà d'aquesta producció. Totes aquelles que es van classificar com a B-oïdes en aquest estudi s'han d'encabir, a grans trets, dins de la producció tardana del vernís negre de Cales. No es trobà cap campaniana B etrusca, ja que la que els autors van classificar com a tal, és en realitat una forma que pertany a la producció mitjana del taller de Cales.

Del taller de Cales, es trobaren cinquanta peces, totes de la variant mitjana (42,38%). La forma més nombrosa és també el plat Lamb. 5, amb un total de

⁴⁹ L'estudi d'aquestes monedes ha estat revisat pel mateix autor.

vint-i-set exemplars. Segueixen la forma Lamb. 1 a amb nou exemplars, les formes Lamb. 2 i Lamb. 8a amb quatre exemplars cada una, i les formes Lamb. 6, Lamb. 10, Lamb. 3 i Morel 4750 amb un exemplar cada una. Es trobaren també dues vores que no s'han pogut classificar (Miró, Pujol, García 1988: p. 73-76, núm. 358-360, 364-366, 413-450, 456, 459-460, 480-482 i 489-491).

La ceràmica campaniana C està representada només per dos exemplars d'un plat Lamb. 7, que és l'1,69% del total (Miró, Pujol, García 1988: p. 75, núm. 452-453).

Es trobaren sis peces, tres àmfores púnicoebusitanes de difícil classificació (Miró, Pujol, García 1988: p. 80, núm. 569), i tres de la forma Mañà C2, producció de la costa nord-africana (Miró, Pujol, García 1988: p. 83, núm. 597-598).

De l'àmfora itàlica, la del tipus Dressel I és majoritària, amb disset peces. Hi són les tres variants, A, B i C, (independentment del models intermedis), amb un predomini de la variant A i B (Miró, Pujol, García 1988: p. 80-82 núm. 564-566, 570, 576 i 582-589). Es trobaren també tres exemplars d'àmfora d'Apúlia-Bríndisi. El recipient més sencer ha pogut ser classificat com una forma Beltrán 85 (Miró, Pujol, García 1988: p. 80 i 82, núm. 567, 592-594).

Quant a les monedes, en aquest estrat n'hi ha nou. Una és un petit as de *Gadir* (Alfaro IV.2.2). Les altres vuit són asos ibèrics. Hi ha un as de la seca de *Baitolo* (CNH *Baitolo* 3), d'*Untikesken* (CNH *Untikesken* 50), de *Kese* (CNH *Kese* 78) i de *Beterra* (CNH *Baetarrae* 1). Hi ha dos asos de la seca d'*Ausesken* (CNH *Ausesken* 1 i *Ausesken* 11) i dos de la d'*Illuro* de la cinquena emissió (CNH *Illuro* 14). La cronologia aportada per aquestes monedes ibèriques abasta un període que va des de mitjan segle II aC fins al primer terç del segle I aC (Martí 1988).

Cronologia

L'estudi del material arqueològic de cada un dels nivells va permetre arribar a establir tres fases diferents en el procés d'abandonament del dipòsit.

Fase 1 (Nivell IIc i IIId).- Per la datació d'aquesta fase cal valorar en primer lloc que quantitativament la producció de vernís negre majoritària és la campaniana A, variant tardana, la qual se situa cap al 100 aC o poc abans. També la presència de la campaniana C, que arriba a partir del 100 aC, però sobretot l'absència de productes de la variant tardana dels tallers de Cales, els quals es generalitzen a partir del 80 aC (AAVV 2000) (Pedroni 2001). L'estudi de les monedes evidencia que totes

les exhumades són ibèriques, datables cap al 90-85 aC (Martí 1988). Entenem que són arguments suficients per datar aquesta fase d'abandonament entorn del 90-80 aC.

Fase 2 (Nivell IIa i IIb).- Percentualment la campaniana del tipus B de Cales passa a ser majoritària respecte a la campaniana A. La inflexió en els percentatges entre ambdues produccions sembla ser que a Empúries es produí a partir del segon quart del segle I aC (Miró, Pujol, García 1988). Un altre element que cal valorar, tot i que la producció mitjana dels tallers de Cales és majoritària, és la presència de vaixel·la de la producció tardana d'aquests tallers, la qual sembla que es començà a produir cap al 82 aC (Pedroni 2001). Hi ha també un denari emès possiblement l'any 77 aC. Tot plegat ens suggereix que la datació d'aquesta segona fase d'abandonament se situaria entorn el 80-70 aC.

Fase 3 (N-I).- Sembla ser que fou consecutiva a la segona fase i respongué a un abocament intencionat, un cop el dipòsit havia quedat gairebé colmatat per successives rierades (Miró, Pujol, García 1988). Per establir-ne la datació ens basem en els fets que la vaixel·la trobada que pertany a la producció tardana del taller de Cales passa a ser majoritària a Burriac a partir del segon quart del segle I aC (García, Pujol, Zamora 2000). En aquest estrat, es trobaren dues monedes, una de romana, la cronologia de la qual és del 83-82 aC i l'altra d'Ebusus, d'aproximadament 125-75 aC. L'excel·lent estat de conservació d'ambdues monedes fa pensar que circularen poc, per la qual cosa entenem que la cronologia d'amortització de l'estrat se situaria entorn l'any 70 aC (Martí 1988). D'altra banda, també s'ha de fer constar l'absència d'àmfores del tipus Tarraconense I, les quals es comencen a trobar a *Illuro* en contextos de mitjan segle I aC (comunicació de Joaquim García Roselló), així com la presència de ceràmica T.S. Aretina, que començà a arribar a Empúries entre el 50-40 aC. Així, l'altre límit cronològic quedaria fixat entre el 50-40 aC. Situem, doncs, la datació d'aquesta primera fase d'abandonament entorn el 70-40 aC.

Quantificació del material

L'estudi del material, publicat l'any 1988, ha permès datar l'inici de l'amortització del dipòsit entorn els anys 100-90 aC. Al llarg de quasi mig segle el dipòsit es va farcir de nous materials, cosa que evidencia la gran vitalitat que encara tenia l'oppidum des del punt de vista de comportament comercial. D'altra banda, es tracta d'un conjunt de materials molt homogeni, en el qual s'han pogut quantificar els tipus ceràmics importats següents:

Ceràmica importada:

- Campaniana A: 85 peces
- Campaniana B Calena: 117 peces
- Campaniana C: 5 peces
- Sigil·lata oriental: 1 peça
- TS Aretina: 1 peça
- Parets Fines: 37 peces
- Italomegàrica: 1 peça
- Ceràmica comuna romana: 70 peces (bàsicament cassoles i plats tapadora de les formes Vegas 14 i 16, si bé n'hi ha d'altres: morters, olles, roig pompeïà, bols, etc)
- Púnica comuna: 1 peça.

Àmfora importada:

- Grecoitàlica: 2 peces
- Dressel 1 itàlica: 67 peces

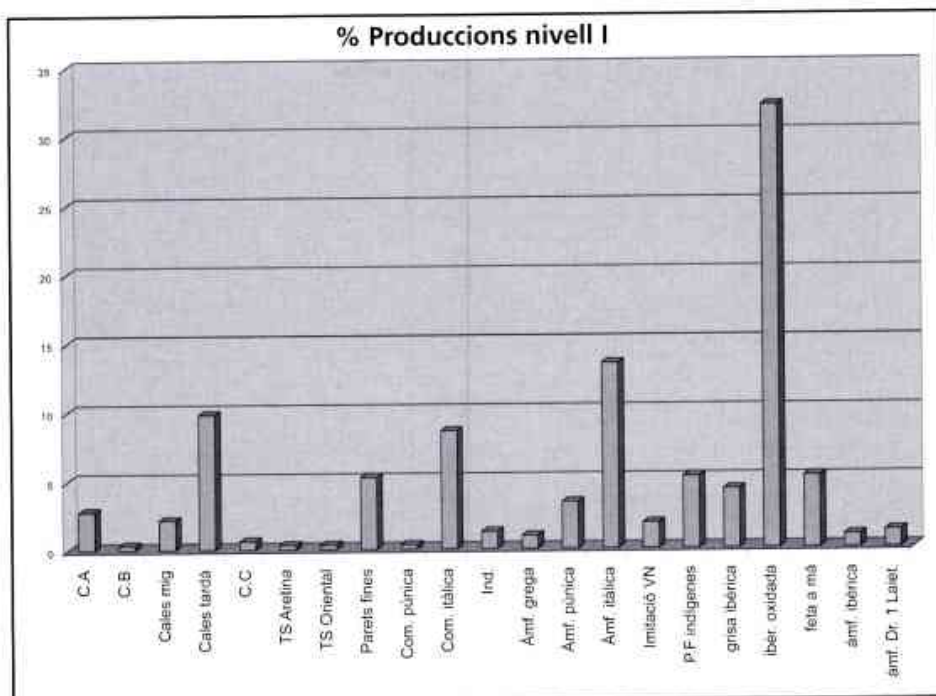
- Apúlia-calàbria: 9 peces
- Lamboglia 2: 3 peces
- Dressel 26 ? : 1 peça
- Cos: 3 peces
- Cíos: 1
- Púnica Mediterrani central: 6 peces
- Tripolitanes: 5 peces
- Púnicoebusitanes: 8 peces

L'estudi i quantificació del material trobat en els diferents nivells, tant el de producció indígena com el d'importació, ens ha permès elaborar els quadres de produccions ceràmiques i de formes següents.

Nivell I

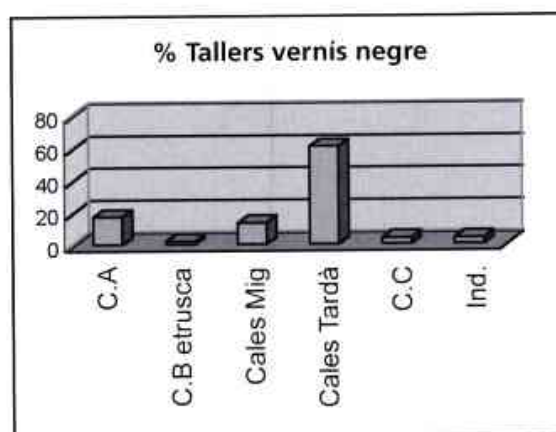
La distribució del material trobat per produccions és la següent:

Produccions	Núm. peces	% total
Camp. A tardana	9	2,75
Camp. B etrusca	1	0,31
Camp. B Cales mitjà	7	2,14
Camp. B Cales tardà	32	9,79
Camp. C	2	0,61
T.S. Aretina	1	0,31
T.S. Oriental	1	0,31
Parets fines	17	5,20
Comuna púnica	1	0,31
Comuna itàlica	28	8,56
Indeterminada	4	1,22
Àmfora grega	3	0,92
Àmfora púnica	11	3,36
Àmfora itàlica	44	13,46
Imitació grisa VN	6	1,83
Parets fines indígenes	17	5,20
Grisa ibèrica	14	4,28
Ibèrica oxidada	105	32,11
Feta a mà	17	5,20
Àmfora ibèrica	3	0,92
Àmf. Dressel 1 Laietana	4	1,22
Total	327	100

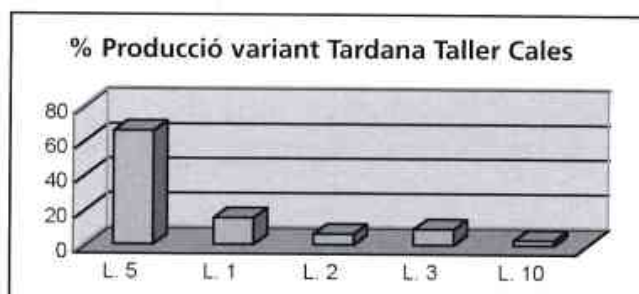
Per analitzar les proporcions que hi ha entre les diferents produccions de ceràmica de vernís negre hem fet el quadre següent:

Tallers de vernís negre	Núm. peces	% Total
Campaniana A	9	16,98
Campaniana B etrusca	1	1,89
Prod. mitjana Cales	7	13,21
prod. tardana Cales	32	60,38
Campaniana C	2	3,77
Producció ind.	2	3,77
Total	53	100

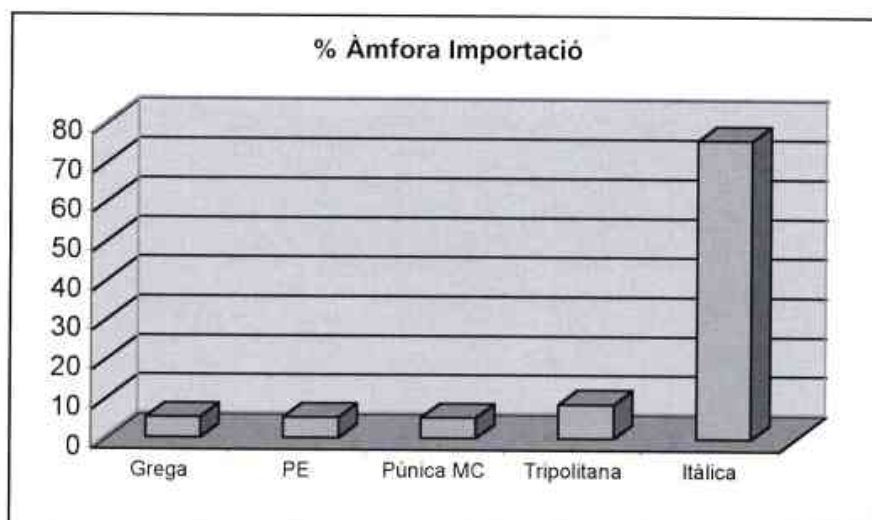
D'entre els tallers de vernís negre, la quantitat de peces trobades de la producció tardana del Taller de Cales ens permet fer un quadre de percentatges de les diferents formes:

Formes prod. tardana T. Cales	Núm. peces	% Total
Lamb. 5	21	65,63
Lamb. 1	5	15,63
Lamb. 2	2	6,25
Lamb. 3	3	9,38
Lamb. 10	1	3,13
Total	32	100

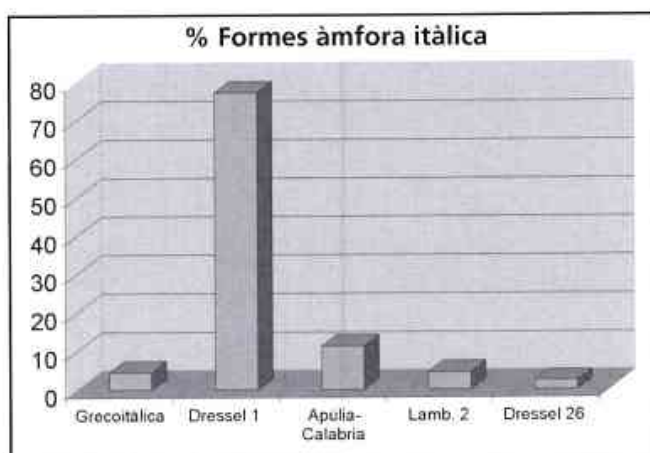
Les proporcions entre les diferents àmfors d'importació són:

Àmfors d'importació	Núm. peces	% Total
Grega	3	5,17
Púnicoebusitana	3	5,17
Púnica Mediterrani central	3	5,17
Tripolitana	5	8,62
Itàlica	44	75,86
Total	58	100

Les formes trobades d'àmfora itàlica són

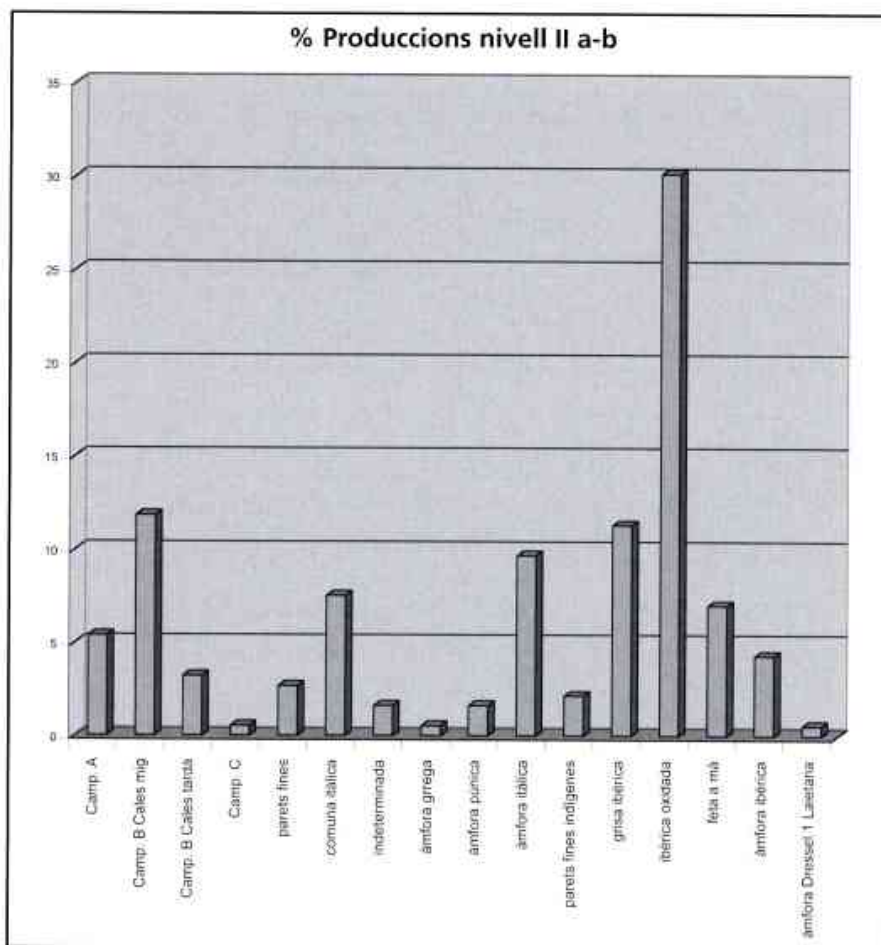
Formes d'àmfora itàlica	Núm. peces	% Total
Grecoitàlica	2	4,55
Dressel 1	34	77,27
Apúlia-Calàbria	5	11,36
Lamb. 2	2	4,55
Dressel 26	1	2,27
Total	44	100

Nivell II a-b

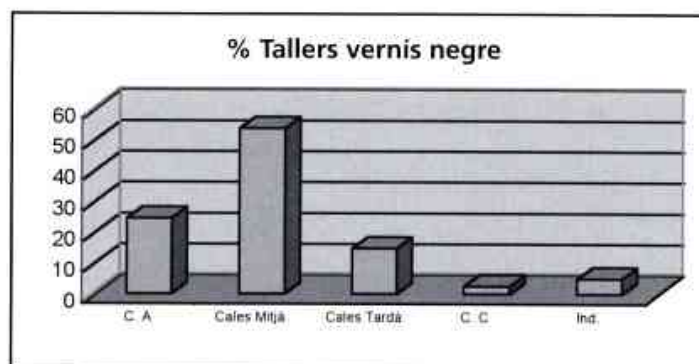
La distribució del material trobat per produccions és la següent:

Produccions	Núm. peces	% total
Camp. A	10	5,38
Camp. B Cales mitjà	22	11,83
Camp. B Cales tardà	6	3,23
Camp. C	1	0,54
Parets fines	5	2,69
Comuna itàlica	14	7,53
Indeterminada	3	1,61
Àmfora grega	1	0,54
Àmfora púnica	3	1,61
Àmfora itàlica	18	9,68
Parets fines indígenes	4	2,15
Grisa ibèrica	21	11,29
Ibèrica oxidada	56	30,11
Feta a mà	13	6,99
Àmfora ibèrica	8	4,30
Àmfora Dressel 1 Laietana	1	0,54
Total	186	100

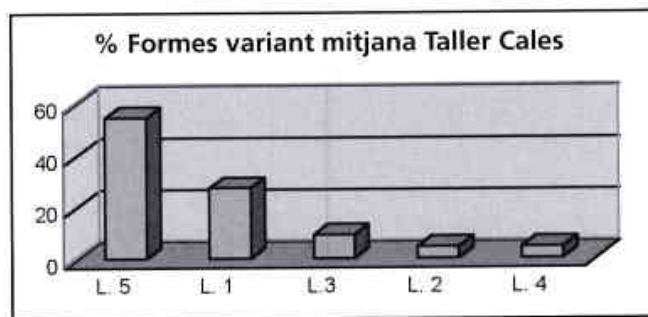
Per veure les proporcions entre els diferents tallers de ceràmica de vernís negre hem elaborat el quadre següent:

Tallers de vernís negre	Núm. peces	% Total
Campaniana A	10	24,39
Prod. mitjana Cales	22	53,66
Prod. tardana Cales	6	14,63
Campaniana C	1	2,44
Producció ind.	2	4,88
Total	41	100

D'entre els tallers de vernís negre, la quantitat de peces trobades de la producció mitjana del Taller de Cales ens permet fer un quadre de percentatges de les diferents formes:

Formes variant mitjana Cales	Núm. peces	% Total
Lamb. 5	12	54,55
Lamb. 1	6	27,27
Lamb.3	2	9,09
Lamb. 2	1	4,55
Lamb, 4	1	4,55
Total	22	100

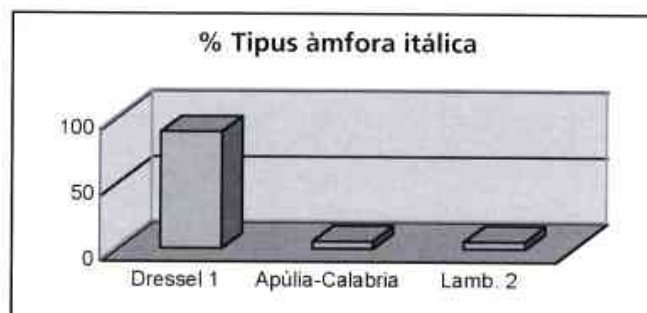
Les proporcions entre les àmfores d'importació són:

Àmfores d'importació	Núm. Peces	% Total
Gregia oriental	1	4,55
Púnicoebusitana	2	9,09
Púnica Mediterrani central	1	4,55
Itàlica	18	81,82
Total	22	100

Els envasos d'àmfora itàlica trobada són:

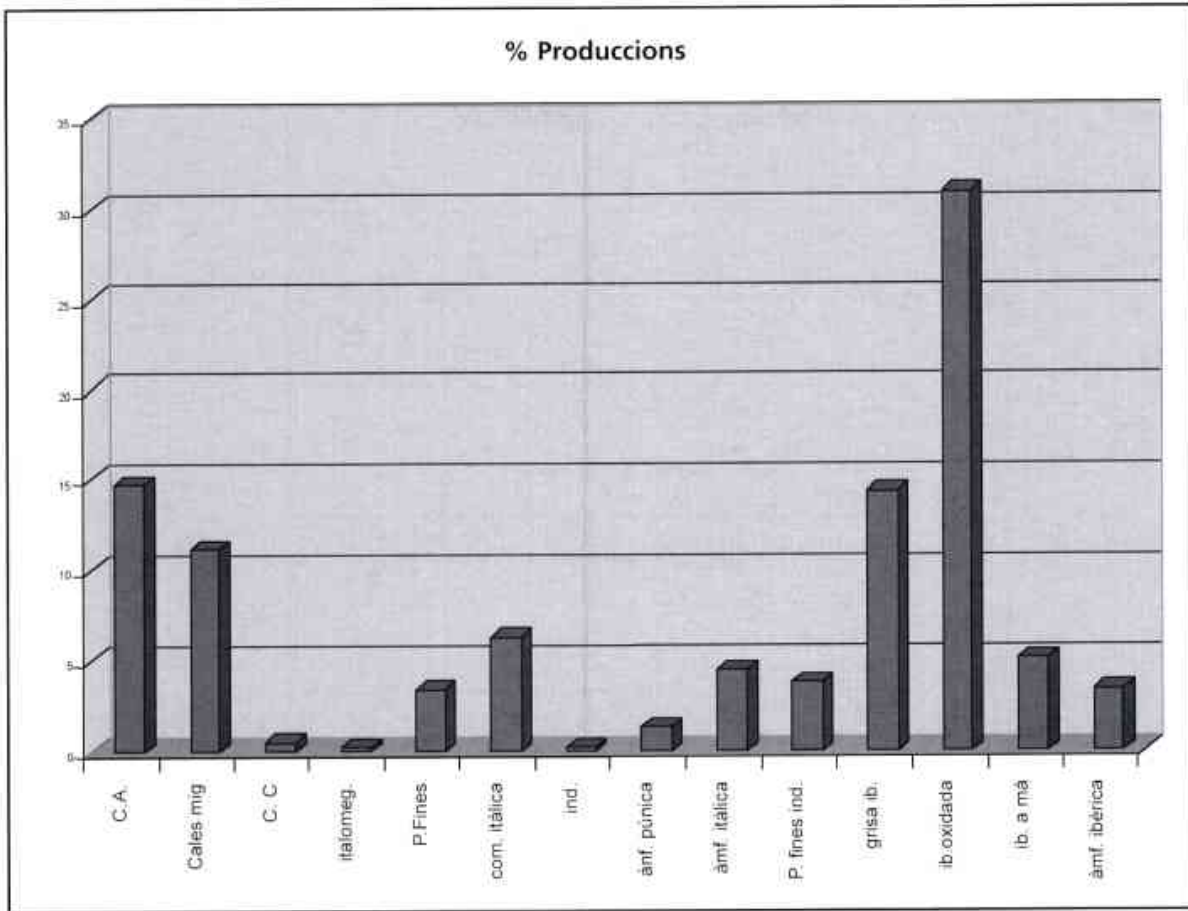
Àmfora itàlica	Núm. peces	% Total
Dressel 1	16	88,89
Apúlia-Calàbria	1	5,56
Lamb. 2	1	5,56
Total	18	100

Nivell II c-d

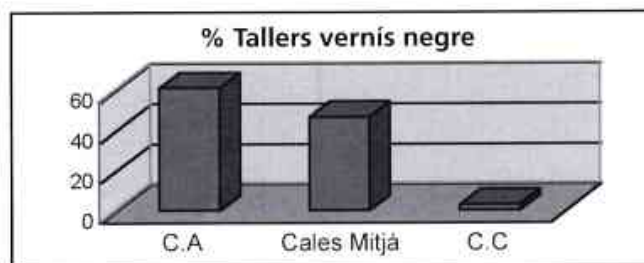
La distribució del material trobat per produccions és la següent:

Produccions	Núm. peces	% total
Campaniana A	66	14,80
Cales mitjà	50	11,21
Campaniana C	2	0,45
Italomegàrica	1	0,22
Parets Fines	15	3,36
Comuna itàlica	28	6,28
Comuna indeterminada	1	0,22
Àmfora púnica	6	1,35
Àmfora itàlica	20	4,48
Parets Fines indígenes	17	3,81
Grisa ibèrica	64	14,35
Ibèrica oxidada	138	30,94
Ibèrica a mà	23	5,16
Àmfora ibèrica	15	3,36
Total	446	73,99

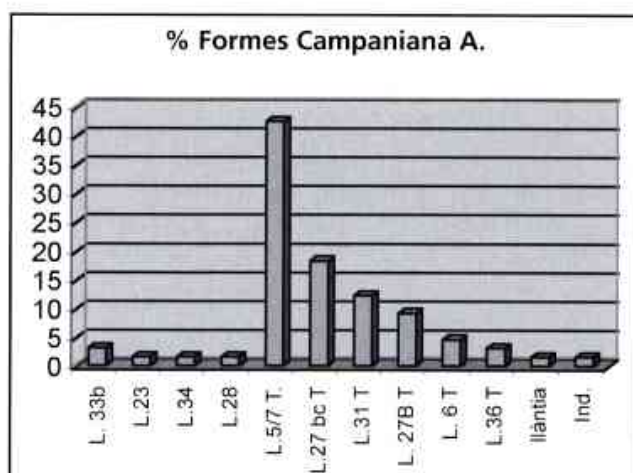
Per veure les proporcions que hi ha entre les diferents produccions de ceràmica de vernís negre hem elaborat el quadre següent:

Tallers vernís negre	Núm. peces	% Total
Campaniana A	66	55,93
Prod. mitjana Cales	50	42,37
Campaniana C	2	1,69
Total	118	100

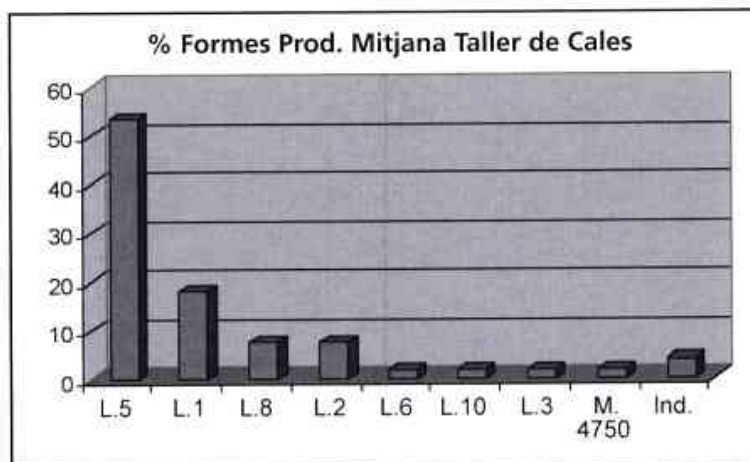
Dins d'aquests tallers podem fer quadres de percentatges de les formes trobades, tant de la campaniana A com de la producció mitjana del taller de Cales.

Formes campaniana A	Núm.	% Total
Lamb. 33b	2	3,03
Lamb. 23	1	1,52
Lamb. 34	1	1,52
Lamb. 28	1	1,52
Lamb. 5/7 tardana	28	42,42
Lamb. 27 bc tardana	12	18,18
Lamb.31 tardana	8	12,12
Lamb. 27B tardana	6	9,09
Lamb. 6 tardana	3	4,55
Lamb. 36 tardana	2	3,03
Llàntia	1	1,52
Ind.	1	1,52
Total	66	100

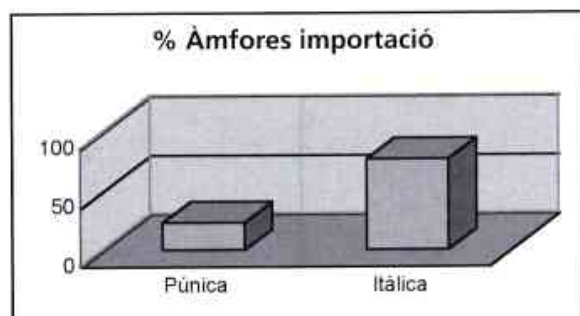
(T).- tardana

Formes prod. mitjana taller de Cales	Núm. peces	% Total
Lamb. 5	27	54
Lamb. 1	9	18
Lamb. 8	4	8
Lamb. 2	4	8
Lamb. 6	1	2
Lamb. 10	1	2
Morel 4750	1	2
Lamb. 3	1	2
Indeterminat	2	4
Total	50	100

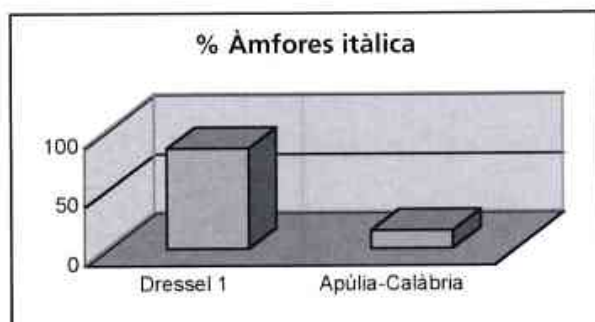
Les proporcions entre les diferents àmfores d'importació són:

Àmfores d'importació	Núm. peces	% Total
Púnica	6	23,08
Itàlica	20	76,92
Total	26	100

Les diferents formes trobades d'àmfora itàlica són les següents:

Àmfora itàlica	Núm. peces	% total
Dressel 1	17	85
Apúlia-Calàbria	3	15
Total	20	100

Interpretació de les restes trobades

Els excavadors van considerar que havien trobat una mena de dipòsit de grans mides, els límits del qual no foren possibles de localitzar, farcit per una sèrie d'estrats plens de material arqueològic. El primer –nivell 1– podia haver estat un abocament intencionat sobtat i la resta s'havien format per deposició natural en un relatiu curt espai de temps. S'interpretà, també llavors, que l'atzar havia situat la cala oberta just enmig del dipòsit, raó per la qual no es trobà cap dels límits, tret del fons.

Aquest dipòsit, per les dimensions i capacitat –s'excavaren uns 50 m³– podia interpretar-se com una possible cisterna de recollida i de reserva d'aigua. Les mides i capacitat de reserva permeten teoritzar so-

bre el caràcter col·lectiu o públic d'aquesta instal·lació. La situació, a la part baixa d'un torrent que travessava l'*Oppidum*, referma aquesta possibilitat.

No és possible fixar-ne el moment de construcció ni saber quan de temps estigué en ús, només que es deixà d'utilitzar a començament del segle I aC.

Durant un temps no es va fer servir i es van anar dipositant sediments naturals, sorra i argila, i, finalment, va ser reutilitzat com a abocador.

Si bé no és freqüent la troballa de cisternes d'aquestes característiques en poblats ibèrics, es pot esmentar un paral·lel a l'àrea laietana: al poblament del Turó del Vent, a Llinars del Vallès (Bosch *et alii*, 1986).

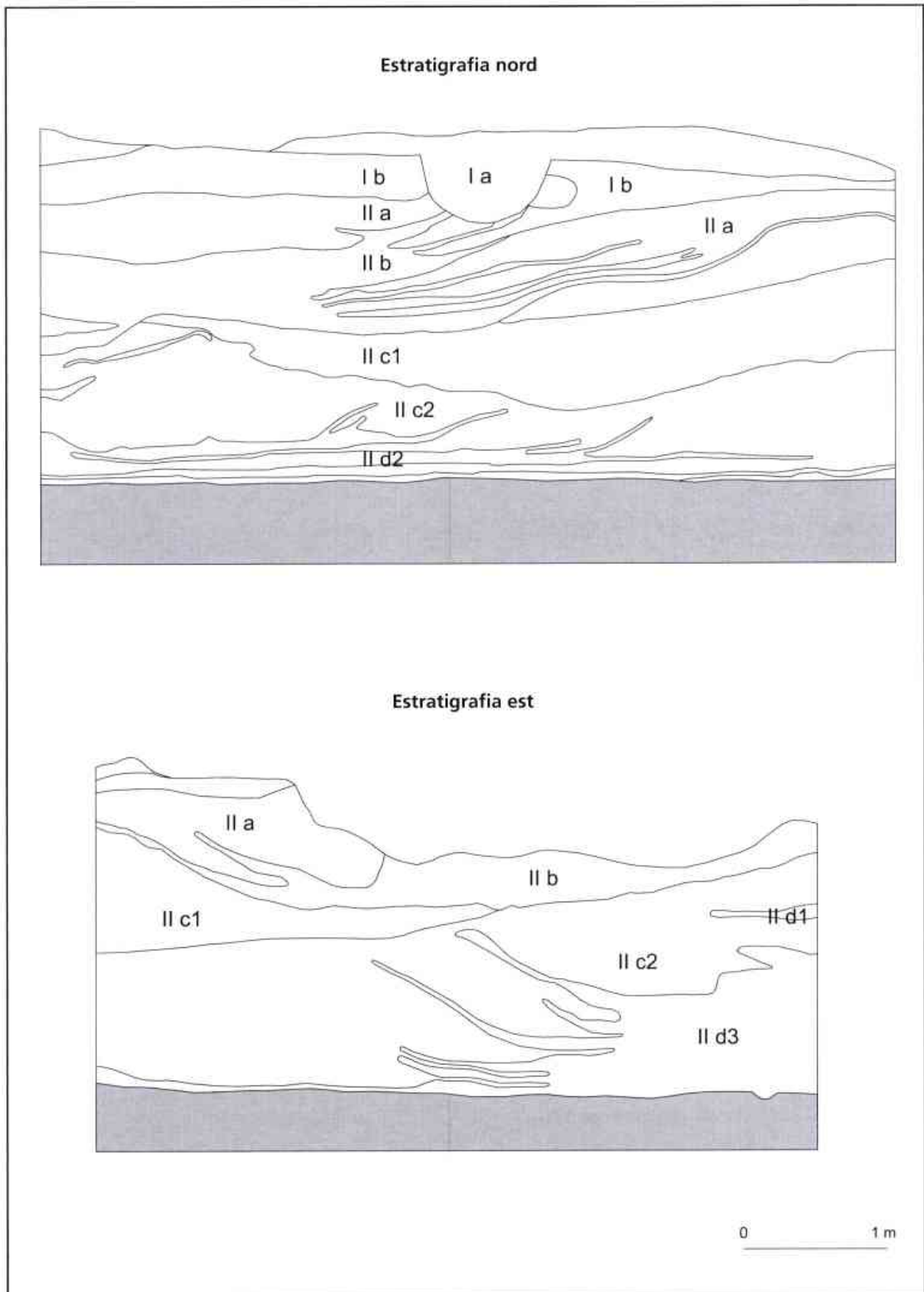
BIBLIOGRAFIA

GARCÍA, J., ZAMORA, M.D. 1993: La vall de Cabrera de Mar. Un model d'ocupació del territori a la Laietània Ibèrica, *Laietania* 8; *Actes del seminari El poblament ibèric a Catalunya. (Mataró, 25 i 26 de març de 1993)*, Mataró, 47-179.

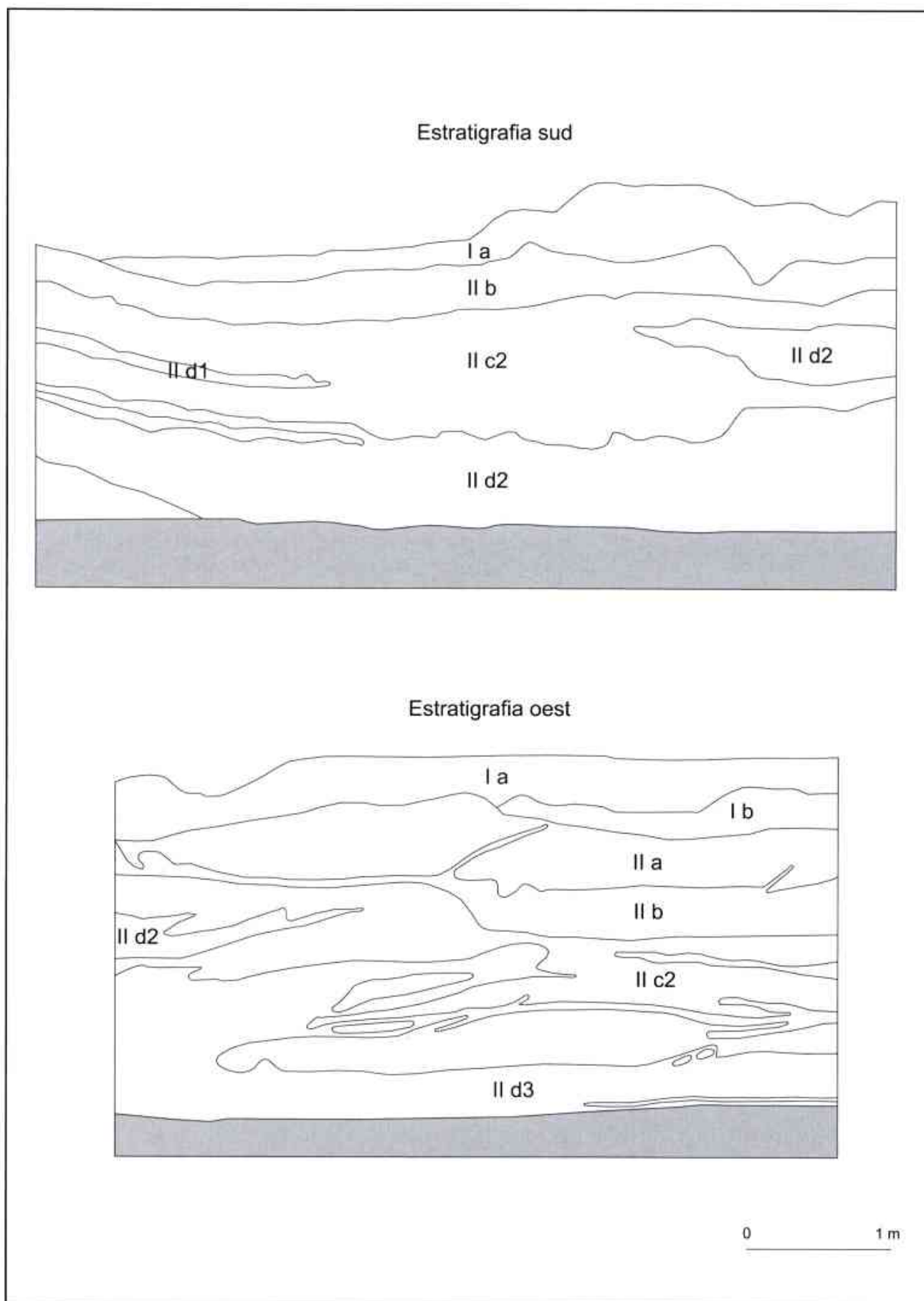
MIRÓ, J., PUJOL, J., GARCÍA, J. 1988: *El dipòsit del sector occidental del poblament ibèric de Burriac (Cabrera de Mar, el Maresme)*, *Laietania*, 4. Mataró.

MARTÍ, C. 1988: Numismàtica, annex a *El dipòsit del sector occidental del poblament ibèric de Burriac (Cabrera de Mar, El Maresme)*, *Laietania* 4. Mataró, 150-158.

GARCÍA, J.; PUJOL, J.; CELA, X.; ZAMORA, D., 2000. Burriac. Un centre d'intercanvi i de comerç a la Laietània Ibèrica, *III Reunió sobre economia en el Món Ibèric (València 24-27 de novembre de 1999)*, *Saguntum Extra-3*, València, 357-367.

Làmina 1. Dipòsit del sector occidental (segons J.Miró, J.Pujol i J.Garcia, 1988)

Làmina 2. Dipòsit del sector occidental (segons J.Miró, J.Pujol i J.Garcia, 1988)

Campanya de 1984

L'any 1984 la Generalitat de Catalunya féu una actuació arqueològica emmarcada dins d'una campanya de lluita contra l'atur. Es van programar dues actuacions, la primera de les quals fou el desbrossament, la neteja i la consolidació de les restes de les habitacions I-IX, excavades per Jaume Lladó en la campanya de l'any 1953-1954. En veure que no estaven excavades del tot, i que, en alguns casos, s'havien confós feixes de vinya per parets ibèriques, es procedí a la reexcavació de les habitacions I, II i III de l'antiga campanya. La segona actuació fou la neteja i l'excavació de la torre situada en el sector occidental del poblat, per tal de comprovar si formava part del sistema defensiu de l'oppidum. L'equip d'arqueòlegs estigué format per Núria Benito, Francesc Burjachs, Josep M. Defaus, M. del Mar Espadaler i Mercè Molina i els treballs s'efectuaren del 16 de febrer al 30 de setembre de 1984.

Les estructures del sector occidental

La notícia més antiga que tenim sobre l'existència d'estructures ibèriques en aquest sector data de l'any 1931, quan Marià Ribas comentava que a Burriac s'havia excavat una torre del poblat, sense indicar-ne la ubicació (Ribas 1931). Poc més tard, Josep e C. Serra Ràfols tornà a fer esment d'aquesta excavació, i indicava que havia estat una actuació molt barroera, però sense esmentar-ne els autors (Serra Ràfols 1942). L'any 1952, Marià Ribas feia uns comentaris curts en relació amb la torre situada en el sector occidental, i deia que estava aïllada i que semblava no integrar-se en el perímetre emmurallat de l'oppidum (Ribas 1952).

Les seves coordenades UTM són $x=448887,0849$ i $y=4598600,8672$.

El registre arqueològic. Estructures, material i cronologia

Durant l'excavació es va posar al descobert, a part de la torre, un tram de la muralla annexa que per aquesta banda tancava el recinte de l'oppidum, un fons de cabana, restes d'altres dues llars de foc, les restes d'un habitatge fet amb pedra en un moment anterior a la construcció del sistema defensiu, i les restes d'un altre adossat a la muralla. A partir de l'es-

tudi d'aquestes estructures i dels estrats que s'hi relacionen, es poden establir quatre fases constructives i d'ocupació.

1a fase. Primeres estructures d'hàbitat

Les restes més antigues localitzades en aquesta intervenció, situades en el denominat àmbit CI, foren un fons de cabana de forma més o menys ovalada, del qual es conservaven el retall fet a la roca⁵⁰ per encabir-la (UE 1080); un petit mur fet amb pedres travades en sec (UE 1059) situat en el límit sud del fons de la cabana, del qual només es conservava una filada; i una llar de foc (UE 1042). Aquesta llar de foc, situada en la part nord de la cabana, era de forma el·líptica i estava preparada amb argila, la qual s'havia cuit per l'acció del foc.⁵¹ Dins de la terra cuita es trobaren dos fragments informes de terrissa, el primer d'un vas ibèric fet a torn i, l'altre, d'una àmfora àtica *à la brosse*, la qual permet datar aquestes estructures en el segle VI aC.

L'estrat d'amortització d'aquesta estructura era la UE 1030, de poca potència i sense material arqueològic. Tampoc es trobà cap material a l'estrat UE 1029, també de poca potència i que cobria la UE 1030.

Fora del fons de cabana, en la mateixa terrassa es trobaren dos petits forats excavats a la roca (UE 1062 i 1063), un dels quals estava falcat per unes pedres, i les restes d'una estructura de combustió que pot interpretar-se com una llar de foc. Aquesta llar la UE 1035 era de forma el·líptica i tenia una preparació similar a la de la UE 1042. Es trobaren també restes de cremació en el sauló, UE 1064, que si bé no té perquè indicar l'existència d'una altra llar de foc, pot significar, si més no, la presència de foc en aquest lloc. Aquestes estructures estaven amortitzades per la UE 1032, estrat d'amortització de la zona exterior del fons de cabana, en el qual no es trobà cap material datador. Per sobre d'aquest sediment hi havia la UE 1031, que s'ha de considerar igual a la UE 1029.

Per sobre d'aquests petits estrats d'amortització que no aporten cap datació, se'n documentà un altre, la UE 1028, en el qual només es localitzà una gerra i un decantador de ceràmica oxidada ibèrica, una vora d'àmfora ibèrica i tres vores d'olles ceràmica feta a mà (lám. 6, 1-6).

Darrera del retall del fons de cabana, i en un nivell superior, es localitzaren les restes del que sembla una altra llar de foc (UE 1012), encaixada en un retall fet a la roca i coberta per un estrat de cendres que con-

50 No es va poder excavar totalment, falta la part nord, perquè sortia del quadre d'excavació.

51 Tampoc es va poder excavar totalment perquè quedava fora de l'àrea d'excavació.

tenien ossos. En l'interior es trobaren alguns fragments informes de ceràmica feta a mà.⁵²

L'escassedat del material trobat no permet concretar una cronologia d'amortització per a aquesta primera fase.

2a fase. Habitatge anterior a la construcció de la torre

En un moment indeterminat, posterior a la construcció i ús de la cabana, en el denominat àmbit CIII, es retallà la roca i es terraplenà el lloc (UE 1054) per encabir-hi un habitatge del qual només es conservaren dos murs: la paret nord (UE 1046), construïda amb pedres lligades amb fang, i la paret est (UE 1047), molt mal conservada i feta amb la mateixa tècnica constructiva. Es localitzà també una banqueteta al costat nord de l'habitació (UE 1070). Per sobre de la UE 1054 es conservaven restes d'un paviment (UE 1061) i una llar de foc (UE 1049) (lâm. 3). Aquesta llar de foc⁵³ estava encabida dins d'un retall en forma de cubeta, on hi havia quatre capes de preparació. La primera preparació era de fragments ceràmics plans i un totxo. La segona preparació estava composta per fragments ceràmics plans i un totxo rectangular d'argila no cuïta al forn, i al centre de tot aquest conjunt hi havia una petxina. Una capa de terracota cobria els fragments ceràmics a nivell amb el totxo. Es trobaren abundants fragments informes d'àmfora púnico-ibèrica. La tercera preparació era la més escassa en material. Els fragments eren més primers i més castigats per la temperatura del foc. La preparació de ceràmica estava coberta per una capa de terracota. L'última preparació era una base de sorra i un llit de ceràmica oxidada ibèrica, amb una petxina al centre. Aquests materials estaven coberts per terra cuïta amb la superfície allisada. Del material de la llar de foc s'han pogut recuperar dues vores d'olles de ceràmica oxidada ibèrica, una vora d'olla de ceràmica comuna i quatre vores d'àmfora ibèrica (lâm. 7, 1-7). En el centre de l'habitacle hi havia una pedra quadrangular (UE 1069) amb les superfícies planes, falcada per altres de més petites. No tenim clara la funció, si bé podria tractar-se de la possible base d'una columna de fusta per sostenir un sostre fet amb brancatge i fang.

Aquestes estructures foren amortitzades pels estrats UE 1050 (amortització de l'àmbit CIII) i UE 1022 (amortització del sector exterior a la torre i la mura-

lla), que eren el terraplè sobre el qual es construï la torre i la muralla. A la UE 1050, pel que fa al material d'importació, es trobà el peu d'un cràter de campana i la vora d'una copa de la forma Lamb. 21/F-2771 de vernís negre àtic i un morter massaliota (lâm. 8, 1-3). S'ha de destacar també la troballa de tres vores de gerres i el peu d'un cràter amb decoració pintada que eren importats d'altres àrees ibèriques (lâm. 8, 4-7). La resta de material ibèric està compost per cinc vores de gerres de tipologia diversa, una vora d'un vas i el pivot d'un possible atuell de ceràmica oxidada ibèrica, tres vores de vasos o olles, un fons i dos tapadores de ceràmica feta a mà i dues vores d'àmfora ibèrica (lâm. 9, 1-17). Pel que fa a la UE 1022 es trobà un fragment d'un cràter de campana de figures roges amb una escena de simposi de l'estil lliure o de Kertch (lâm. 10, 1), un cràter de campana de figures roges en el que destaca la utilització de la pintura blanca, amb ratlles de color groc que imiten el daurat i el treball bastant descurat del fris que limita per la part inferior la decoració (lâm. 10, 2-3), un fragment de cràter de figures roges amb decoració vegetal (lâm. 10, 5), la vora d'una hidria amb decoració descurada sota el llavi d'angles matussers alternats i oposats (lâm. 10, 4) i un fragment d'aribal amb la representació de les cames d'un infant (lâm. 10, 7). De vernís negre àtic hi havia un fragment de la nansa d'una copa del tipus *Castulo-Cup* (lâm. 10, 6)⁵⁴ i la vora d'una escudella de la forma Lamb. 21/F 2771. S'exhumà també una vora d'àmfora massaliota (lâm. 10, 8). La ceràmica ibèrica era la més abundant de l'estrat. S'ha de destacar també aquí la troballa de la vora d'una gerra pintada, que procedia d'altres àrees ibèriques (lâm. 10, 14). Es trobaren fragments d'un bol i de quatre petites gerres de ceràmica grisa (lâm. 10, 9-13), així com catorze vores de gerres de diversa tipologia: de vora exvasada, de coll de cigne, petites gerres (lâm. 10, 19-24 i lâm. 11, 1-8), quatre vores de bols (lâm. 10, 15-18), cinc vores d'atuell (lâm. 12, 1-5) i quatre tapadores de ceràmica oxidada ibèrica (lâm. 13, 1-4), i dinou vores d'àmfores ibèriques (lâm. 15, 8-13 i lâm. 16, 1-13). Es localitzà també una peça discoïdal i una fusaiola (lâm. 13, 5-6). De ceràmica feta a mà, es trobaren vint-i-dos vores d'olles i vasos, alguns amb decoració incisa i de cordons, i set tapadores (lâm. 13, 7-11 i lâm. 14, 1-17).

La data d'amortització d'aquestes estructures i de la formació del terraplè la proporciona l'estudi del material de tots dos estrats. El material més modern

⁵² En el seu article publicat en la *Tribuna d'Arqueologia*, els excavadors només parlen de dues llars de foc i no de tres. D'aquesta última (UE 1012), diuen que per la tipologia no sembla correspondre a un foc domèstic (Benito *et alii* 1986: 19).

⁵³ Aquesta llar de foc patí l'actuació dels furtius mentre s'estava excavant.

⁵⁴ L'estudi i el dibuix d'aquest material àtic fou realitzat per Josep Barberà i Farràs i publicat a l'article presentat per Burjachs i altres en el simposi de fortificacions de Mauresa l'any 1991 (Burjachs, Benito, Defaus 1991: p. 162).

d'importació trobat en tots dos estrats és la ceràmica àtica de vernís negre i els productes d'origen massaliota. Proposem com a data d'amortització d'aquestes estructures, l'últim quart del segle IV aC.

3a fase. Construcció de la torre, la muralla i l'habitació annexa

Al final del segle IV aC, un cop terraplenat tot el sector, es construïren les estructures defensives d'aquesta zona de l'oppidum, de les quals es documentaren una torre quadrangular i un tram de la muralla.

La torre es bastí sobre el terraplè UE 1050. Es tracta d'una construcció de planta quadrangular, de 5,6 m x 4,3 m, amb una sola cambra a l'interior i una entrada àmplia de 2,5 m, orientada a l'est. Es conservaven els quatre murs de la torre. El mur est (UE 1002) mesurava 2,10 m de llargada per 0,9 m d'amplada. El mur nord (UE 1065), de 4,10 m de llargada per 0,9 m d'amplada, estava encaixat dins d'una rasa de fonamentació (UE 1084), farcida per l'estrat UE 1033. El mur oest (UE 1066) mesurava 5,70 m de llargada per 1 m d'amplada. Es localitzaren també dues rases de fonamentació (UE 1083 i UE 1072) que tallaven estrats anteriors. La UE 1072 estava farcida per la UE 1051. El mur sud (UE 1067) feia 4,20 m de llargada per 1,1 m d'amplada. Els murs estaven construïts amb pedres de mida gran, escairades per la part vista, falcades per d'altres de més petites (Burjachs, Benito, Defaus 1991). La torre estava adossada pel mur nord a un tram de la muralla de l'oppidum, de la qual sobresurt 1,3 m per cada un dels seus costats. A l'interior de la torre i adossada al mur sud hi havia les restes, molt mal conservades, d'un petit mur (UE 1060) de difícil interpretació, però que potser podria formar part d'una estructura per accedir a la part alta de la torre. Adossada a la part externa de paret est de la torre es localitzaren també les restes d'un altre mur (UE 1026), que estava construït amb pedres lligades amb fang que, si l'hem de considerar com a part d'aquesta estructura, és de difícil interpretació.

Situats a l'interior de la torre es documentaren quatre estrats (UE 1068, UE 1044, UE 1074 i UE 1053), dels quals només en les UE 1044 i 1053 es trobà material arqueològic. En la UE 1044 es localitzà un fragment informe de ceràmica comuna itàlica i un altre d'àmfora itàlica. La resta de material era de producció indígena. Pel que fa a la ceràmica oxidada ibèrica, es trobaren quatre fragments de gerres de vora exvasada i el coll amb dues nanses d'una altra, les vores de dos atuell, d'un bol, un fons indeterminat amb les restes d'un *vàlat* amb la vora amb decoració pintada (lâm. 17, 1-10 i lâm. 18, 1); un fons de ceràmica grollera a torn i tres vores d'olles, tres tapadores, un pom i dos fragments informes amb decoració de cordons aplicats de ceràmica ibèrica a mà i dues vo-

res d'àmfores ibèriques (lâm. 18, 2-13). La troballa del fragment informe de ceràmica comuna itàlica situa aquest estrat a partir del segle II aC. Per sota d'aquest estrat, es trobà la UE 1074, un petit nivell de sorra sense material arqueològic que potser podria interpretar-se com a un possible nivell de circulació. Pel que fa a la UE 1053, només es trobaren un pivot d'àmfora grecoitàlica, dues gerres, i dos atuell i un broc d'una gerra decantadora de ceràmica oxidada ibèrica (lâm. 19, 1-6), per la qual cosa la datació d'aquest estrat s'ha de situar a partir de l'últim quart del segle III aC.

La muralla.- Durant aquesta campanya es documentà un tram de la muralla d'uns 8,5 m de llargada (UE 1008). Tenia una amplada d'1,5 m. Com la torre, estava bastida damunt del terraplè UE 1022 i construïda amb pedres de mida gran, falcades amb altres de més petites, unides en sec. S'ha de fer constar, però, que les pedres de la muralla són d'una mida més petita que les de la torre.

Habitació CIV.- En un moment indeterminat, però posterior al de la construcció de la torre i de la muralla, es realitzaren una sèrie de retalls (UE 1075) que afectaren tant sediments anteriors (UE 1022) com la roca (UE 1039, 1027 i 1043), per tal d'encabir-hi un nou habitatge que sembla ser podia estar adossat a la muralla i a la torre, el qual fou denominat pels excavadors espai CIV. No és clar quins són els murs que delimitarien aquest hipotètic espai, encara que els seus excavadors consideraren que aquesta habitació estava limitada pel mur de l'oest, que correspondria a la muralla (UE 1008), i el mur sud, que seria la paret de la torre (UE 1065). No sembla clar que aquests murs fossin els que delimitessin aquest nou espai, entre d'altres coses, perquè no s'hi van trobar estrats arqueològics associats. La localització d'una llar de foc fa pensar en l'existència d'un espai domèstic, però en no estar relacionada tampoc amb cap estructura constructiva, es fa difícil concretar aquest hipotètic espai d'habitat. La llar de foc UE 1048, encabida en un retall fet a la roca (UE 1076), presentava la mateixa factura que la UE 1049 de l'habitació CIII, si bé no tenia tantes preparacions. Estava formada per una capa de sorra a la base, un nivell pla de fragments ceràmics amb una petxina en el centre i una capa allisada d'argila cuita, pel contacte amb el foc. De la preparació ceràmica, cal destacar un fragment informe de ceràmica àtica, un fons de ceràmica grisa ibèrica i tres vores d'àmfora ibèrica (lâm. 18, 1-4). Es trobà també un petit forat envoltat de pedres (UE 1058), que contenia una petita figura de ceràmica fragmentada.

La UE 1025 amortitzava aquest àmbit, i s'hi trobà un fragment de la vora d'una copa de ceràmica àtica de vernís negre, de la forma Lamb, 22, i altres fragments informes, molt petits, de ceràmica àtica

de figures roges, una àmfora cartaginesa del tipus Mañà C1/T-6121 (lâm. 21, 1-2) i material indígena. D'aquest últim hi havia un fragment d'una figura de terracota (lâm. 22,5); un còlat, dos atuells i un bol de ceràmica oxidada ibèrica (lâm. 22, 1-4); tres gerres, una urna d'orelletes i dos bols de ceràmica grisa ibèrica (lâm. 11, 3-8) i tres vores i un pivot d'àmfora ibèrica (lâm. 23, 1-4). La cronologia d'aquest estrat la proporciona l'àmfora cartaginesa, datada en l'últim quart del segle III aC.

4a fase. Última etapa

En aquesta fase se situen una sèrie d'estrats de difícil interpretació i que, segurament, alguns es van barrejar en el moment de l'excavació. Per sobre de l'estrat d'amortització UE 1025, hi havia altres sediments, la relació i seqüència dels quals no és gens clara. El registre arqueològic documenta que per sobre de la UE 1025, cobrint-la en part, hi havia la UE 1038, en la qual es trobaren quatre peces de campaniana A, dues vores de la forma Lamb. 27 i una vora i un fons de forma indeterminada (lâm. 24, 1-4). De la producció mitjana del taller de Cales, es localitzà una vora de la forma Lamb. 1 (lâm. 22, 5). La resta de material fou una gerra ibèrica i dues olles de ceràmica feta a mà (lâm. 24, 6-8). Per la presència de vaixel·la de la variant mitjana del taller de Cales, caldria datar la formació d'aquest estrat a partir del 130 aC. Cobrint en part aquest estrat i també per sobre de la UE 1025 es registrà la UE 1023, on es trobà un petit conjunt de vaixel·la de vernís negre, força homogeni: la vora i el fons d'una escudella de la forma Lamb. 26 del taller de NIKIA-IWN.C (lâm. 25, 1-2) i 10 peces de campaniana A: sis bols de la forma Lamb. 27 (lâm. 25, 3-8), tres copes de la forma Morel 68 i una tapadora (lâm. 25, 9-12). La resta de material d'importació eren una tapadora de ceràmica de cuina itàlica i un petit pom de vidre (lâm. 26, 1-2). Sobta, però, la presència d'una vora d'àmfora Dressel 1 Laietana, amb una cronologia del segon quart del segle I aC (lâm. 26, 3). La resta de material indígena eren quatre gerres i quatre bols de ceràmica grisa ibèrica (lâm. 26, 4-11); diverses gerres i bols, un còlat, una ampolla, i un vas de ceràmica oxidada ibèrica i una peça discoïdal (lâm. 26, 12-19 i lâm. 27, 1-9), tres vasos de ceràmica grollera feta a torn (lâm. 27, 10-12); set vores d'olles i dues tapadores de ceràmica feta a mà (lâm. 28, 1-9) i tres àmfors ibèriques (lâm. 28, 10-12).

Adossat a la paret de la torre UE 1065 i 1002, al mur UE 1026 i a la muralla es troba l'estrat UE 1024, en el qual s'exhumaren la vora d'una copa de la forma Lamb. 33 de la campaniana A i la vora d'un altre vas, de forma indeterminada, també de campaniana A (lâm. 29, 1-2); un *còlat* pintat (lâm. 29, 3), quatre gerres de vora exvasada, tres bols (lâm. 29, 4-10) i una forma indeterminada de ceràmica oxidada ibèrica (lâm. 29, 12); un vas de ceràmica grollera feta a torn (lâm. 29, 11); quatre

tapadores de ceràmica feta a mà i una vora d'àmfora ibèrica (lâm. 29, 13-17). El material trobat proporciona una cronologia àmplia del segle II aC. Per sobre d'aquest estrat n'hi havia un altre, la UE 1021, en el qual es trobà una copa de la variant antiga del taller de Cales, propera a la forma F 2615 (lâm. 30, 1), un fragment informe de campaniana A, una vora d'àmfora grecoitàlica (lâm. 30, 2), un bol de ceràmica grisa ibèrica (lâm. 30, 3), un *còlat* i dos atuells de ceràmica oxidada ibèrica (lâm. 30, 4-6), un fons i una vora de ceràmica grollera (lâm. 30, 8), quatre olles –dues amb decoració de cordons aplicats– de ceràmica a mà (lâm. 31, 1-4) i una àmfora ibèrica. (lâm. 30, 7). Hauriem de situar la datació d'aquest estrat a partir del començament del segle II aC, encara que com que és més modern l'estrat que cobreix la UE 1024, aquesta cronologia s'hauria de situar també a partir del segle II aC.

Cobrint tots aquests estrats, i adossada a la torre, es localitzà la UE 1018. En aquest estrat es trobà força material. Pel que fa al vernís negre, s'exhumà una vora d'un bol de la forma Lamb. 27 del taller de Roses (lâm. 32, 1), sis peces de campaniana A –dos bols de la forma Lamb. 27 (lâm. 32, 4 i 6) i tres copes, una de la forma Lamb. 31, una de la forma Lamb. 33 i una de la forma Lamb. 34, (lâm. 32, 2, 3 i 7) i una vora d'una forma indeterminada (Lamb. 28?) (lâm. 32, 5). De la producció mitjana dels tallers de Cales, es trobaren un plat de la forma Lamb. 5, dos gots de la forma Lamb. 3 i un vas de la forma Lamb. 1 (lâm. 32, 8-11). Es localitzaren també dos plats de la forma Lamb. 5 de la producció tardana d'aquests tallers (lâm. 32, 12-13). Per últim es descobrí la vora d'un plat, possiblement de la forma Lamb. 7, d'una producció indeterminada del grup de la B (lâm. 32, 14). Es trobaren també dues tapadores de ceràmica comuna itàlica. (lâm. 33, 1, 2). Pel que fa a les àmfors d'importació, es trobaren tres vores d'àmfors púniques, una PE16/T-8131 i dos PE17/T-8132 (lâm. 33, 3-5), una vora d'una tripolitana (lâm. 33, 9), un fragment informe amb les restes d'un grafit d'àmfora sudhispanica (lâm. 33, 8), una vora d'àmfora grecoitàlica (lâm. 33,7), una vora d'una àmfora indeterminada, probablement suditàlica (lâm. 33,6), i un pivot d'una àmfora itàlica del tipus Dressel 1B. Pel que fa al material ibèric, el més abundant, de ceràmica grisa ibèrica només es trobaren dos vores de bol i dos gerrets (lâm. 34, 1-4). Pel que fa a la ceràmica oxidada, es localitzaren cinc bols (lâm. 34, 5-9), una tapadora (lâm. 35, 14), un atuell de reserva de gran capacitat (lâm. 35, 13), quatre còlats (lâm. 34, 10-13), 10 gerres de diverses tipologies (globulars, ovoïdals, etc) i dos bocals (lâm. 35, 1-12). De ceràmica grollera feta a torn, es trobà la vora d'una petita ampolleta (lâm. 35, 15), i de ceràmica feta a mà sis vores d'olles i vasos, dues tapadores i un fragment informe amb decoració de cordons aplicats (lâm. 36, 1-9). D'àmfora ibèrica es trobaren sis vores (lâm. 37, 1-6). La datació d'aquest estrat ve donada pel material més modern, en aquest cas la presència de l'àmfora Dressel 1B i sobretot la ce-

ràmica de la variant tardana del taller de Cales. Hem de situar aquest estrat a partir del 80 aC.

La muralla de la part baixa de l'oppidum

Es localitzà també un pany de muralla en la part baixa de ponent del poblat. Es trobà força malmesa; només es conservaren un màxim de tres filades de pedra seca, de totes mides, ben escairades per la cara vista, i seguint la mateixa tònica de la muralla que surt de la torre de ponent cap a la part alta del poblat. Aquesta muralla no transcorre pel cim del desnivell, sinó per la falda, a uns 2 m per sota d'aquest. La muralla no es pogué datar, ja que estava situada directament sobre la roca i l'estrat que la cobria era modern.

Quantificació del material

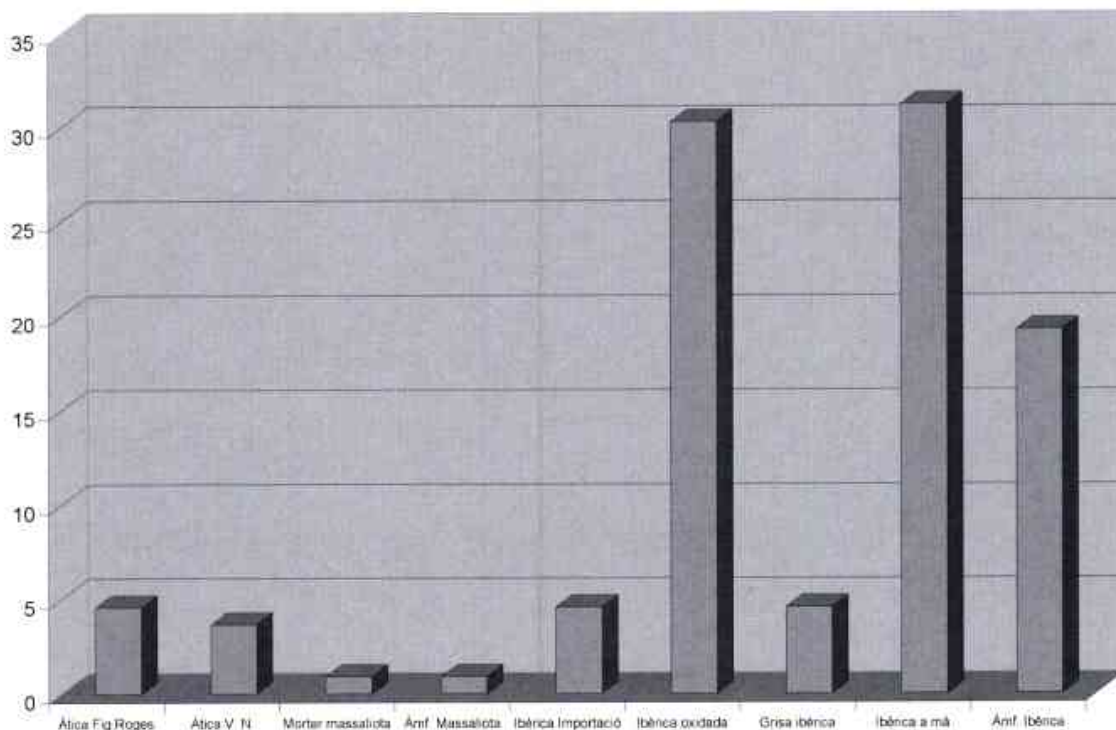
A l'hora de realitzar la quantificació del material d'aquesta excavació, només podem utilitzar els estrats UE 1050, 1022 i 1018.

UE 1050-1022

Hem decidit unificar els estrats 1050 i 1022, perquè pertanyen a un mateix període cronològic, formaven el terraplè sobre el qual es bastí la torre i la muralla i tenen una mateixa cronologia: l'últim quart del segle IV aC. La distribució del material trobat en aquests estrats per produccions és la següent:

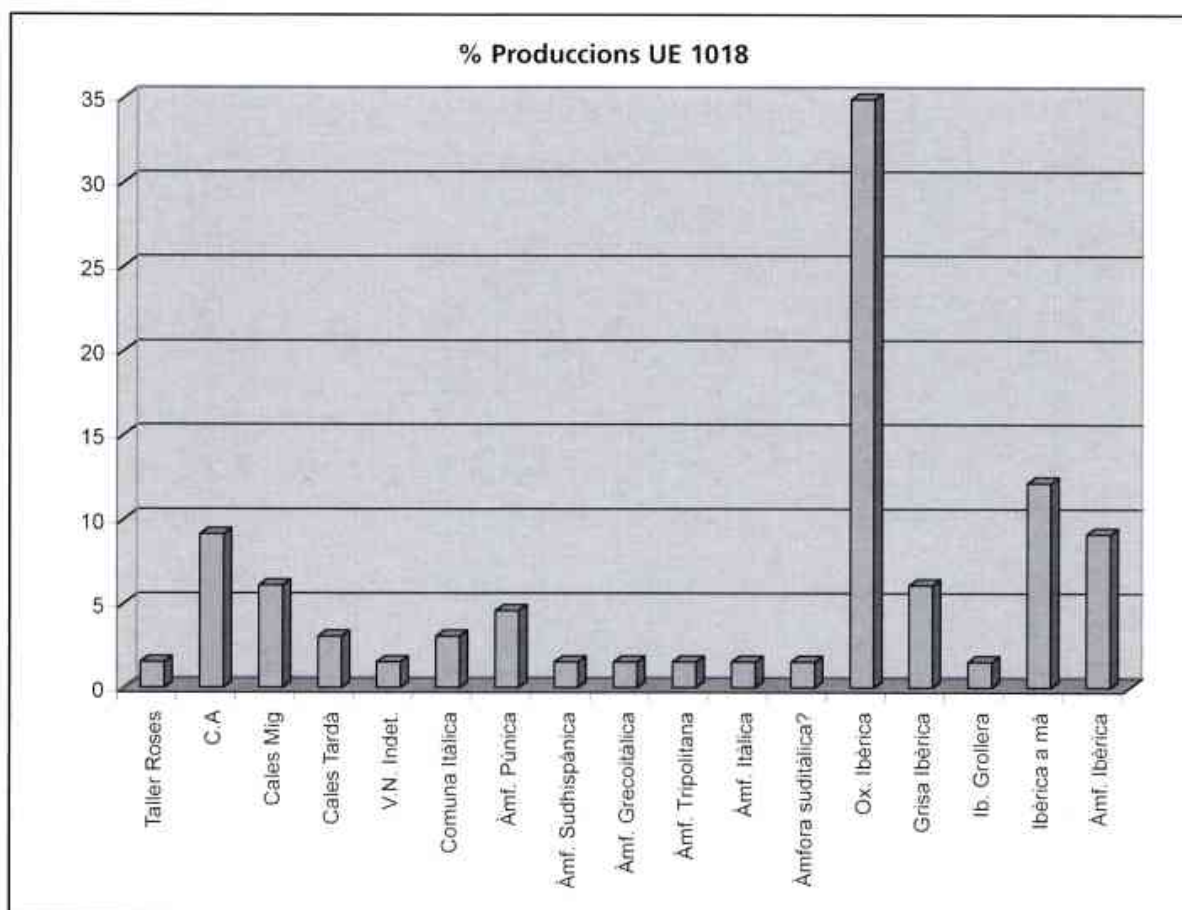
Produccions UE 1050/1022	Núm. peces	% total
Àtica figures roges	5	4,59
Àtica vernís negre	4	3,67
Morter massaliota	1	0,91
Àmfora massaliota	1	0,91
Ibèrica importació	5	4,59
Ibèrica oxidada	33	30,28
Grisa ibèrica	5	4,59
Ibèrica a mà	34	31,19
Àmfora ibèrica	21	19,27
Total	109	100

% Produccions UE 1022/1050

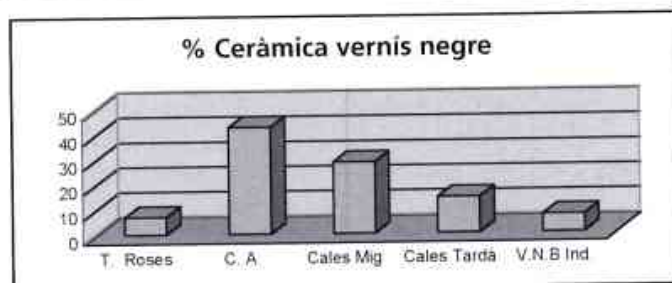
La distribució del material trobat en la UE 1018 per produccions és la següent:

Produccions	Núm. peces	% total
Taller de Roses	1	1,52
Campaniana A	6	9,09
Cales mitjà	4	6,06
Cales tardà	2	3,03
V.N. indeterminat	1	1,52
Comuna itàlica	2	3,03
Àmfora púnica	3	4,55
Àmfora sudhispànica	1	1,52
Àmfora grecoitàlica	1	1,52
Àmfora tripolitana	1	1,52
Àmfora itàlica	1	1,52
Àmfora suditàlica?	1	1,52
Ibèrica oxidada	23	34,85
Grisa ibèrica	4	6,06
Ibèrica grollera a torn	1	1,52
Ibèrica a mà	8	12,12
Àmfora ibèrica	6	9,09
Total	66	100

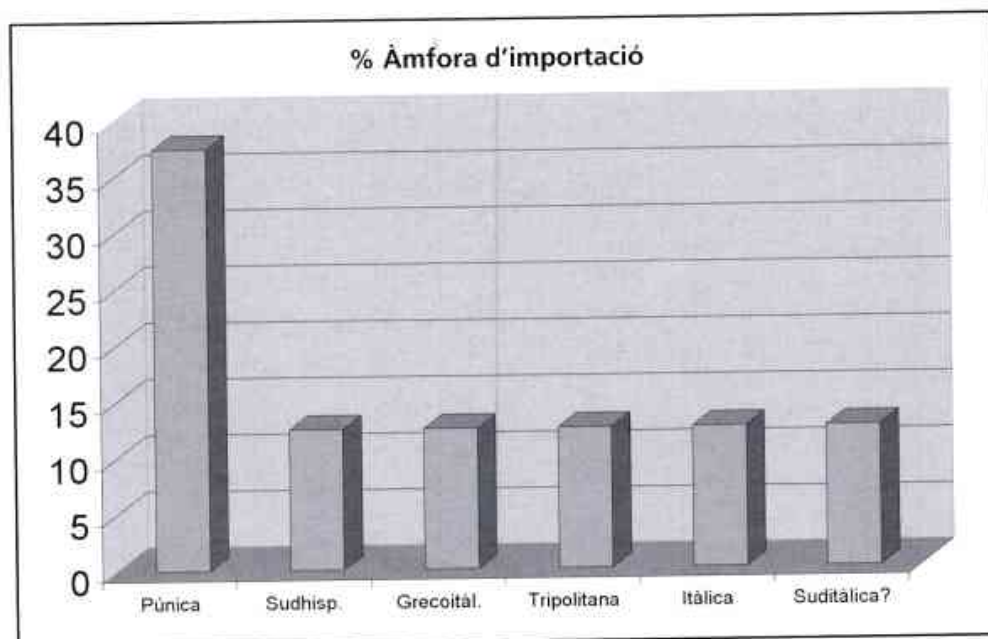
Per veure les proporcions que hi ha entre els diferents tallers de ceràmica de vernís negre hem fet els quadres següents:

Vernís negre	Núm. peces	% total
Taller de Roses	1	7,14
Campaniana A	6	42,86
Cales mitjà	4	28,57
Cales tardà	2	14,29
V.N. indeterminat	1	7,14
Total	14	100

Pel que fa a les àmfores d'importació, els diferents tipus trobats són els següents:

Àmfores importació	Núm. peces	% total
Àmfora púnica	3	37,50
Àmfora sudhispànica	1	12,50
Àmfora grecoitàlica	1	12,50
Àmfora tripolitana	1	12,50
Àmfora itàlica	1	12,50
Àmfora suditàlica?	1	12,50
Total	8	100

Interpretació de les restes trobades

En l'excavació del denominat sector CI es posaren al descobert restes d'unes estructures d'un assentament que es remunten al període ibèric antic. En una terrassa exterior al recinte emmurallat de l'*oppidum* del període ibèric ple, es localitzà el fons d'una cabana retallat a la roca, un petit mur que possiblement formava part d'aquesta estructura i una llar de foc de forma més o menys ovalada. A pocs metres del fons de cabana, en la mateixa terrassa, es trobà una altra llar de foc de forma el·líptica amb una preparació similar a l'anterior. La troballa d'aquestes restes sembla indicar, si més no, la presència de dues estructures d'hàbitat de característiques similars. Semblen ser construccions simples: fons de cabana retallats a la roca complementats amb algun mur de pedra senzill. Sobre el sòcol de sauló s'haurien aixecat unes estructures fetes amb material perible, de les quals no s'ha trobat cap element. Es localitzà també en un extrem de la cala i en una terrassa superior, restes d'una altra llar de foc encaixada en un retall fet també a la roca. No hi ha prou dades per esbrinar si es tracta d'un altre habitatge, sobretot, quan els excavadors diuen que per la tipologia no sembla correspondre a un foc domèstic (Benito *et alii* 1986). El fons de cabana ha pogut ser datat en el segle VI aC i pensem que les altres construccions trobades poden ser considerades també de la mateixa cronologia, no només per la ubicació en la mateixa zona i fora de la muralla, sinó també per la similitud de les estructures. Així doncs sembla que aquest sector de Burriac ja estava habitat en el segle VI aC.

Aquests habitatges peribles del segle VI aC amb el temps són substituïts per altres d'estructures més complexes, com sembla demostrar la troballa de dos murs de pedra d'una edificació, en l'interior de la qual es documentà una llar de foc amb quatre preparacions, a l'última de les quals hi havia una petxina.⁵⁵ No és possible datar la construcció d'aquesta edificació, si bé és anterior a la construcció de la muralla i de la torre –darrer quart del segle IV aC– i posterior a l'amortització dels fons de les cabanes. Així doncs, sembla versemblant concloure que, com a mínim, aquesta estructura estava en funcionament el segle IV aC. Tampoc pot assegurar-se si aquest habitatge, que segurament no devia ser l'únic, formava part d'un nucli d'hàbitat amb un urbanisme planificat, o

si es tractava de petits nuclis dispersos per la muntanya. Considerem que la primera opció és la més versemblant.

L'últim quart del segle IV aC s'amortitzà la casa del període anterior, es terraplenà la zona i s'hi construï a sobre la muralla i, en aquest indret, una torre. El terraplenament del sector i la construcció dels elements defensius s'haurien succeït en el temps.

El gruix de la muralla, 1,5 m, i la presència de la torre que sobresurt a cada un dels costats de la muralla, de planta quadrangular, buida i d'una sola cambra, classificada com a "torre sortint" segons la tipologia d'Adams (Pallarés, Gracia, Munilla 1987), mostren unes estructures defensives complexes i potents. Dins de la torre no s'ha localitzat cap nivell d'ús, només un hipotètic pas de circulació amb una cronologia imprecisa que s'ha de situar a partir de l'últim quart del segle III aC.

La troballa d'una llar de foc a prop de la torre i de la muralla, amb característiques similars a la de la casa anterior a la muralla, fa pensar en la construcció en aquesta zona d'un nou hàbitat, l'espai físic del qual és difícil de concretar. D'aquest possible nou habitatge, del qual desconeixem la data de construcció, en sabem la data d'amortització: l'últim quart del segle III aC. Considerem que durant el segle III aC, almenys en aquesta zona, podrien haver-hi hagut habitatges propers o adossats a la part interna de la muralla, cosa que indica una continuïtat de l'hàbitat des del període ibèric antic. Per sobre de les restes d'aquest habitatge no es trobaren altres estructures domèstiques, només alguns estrats que denoten que aquestes defenses es mantingueren fins al final de l'ocupació del poblat.

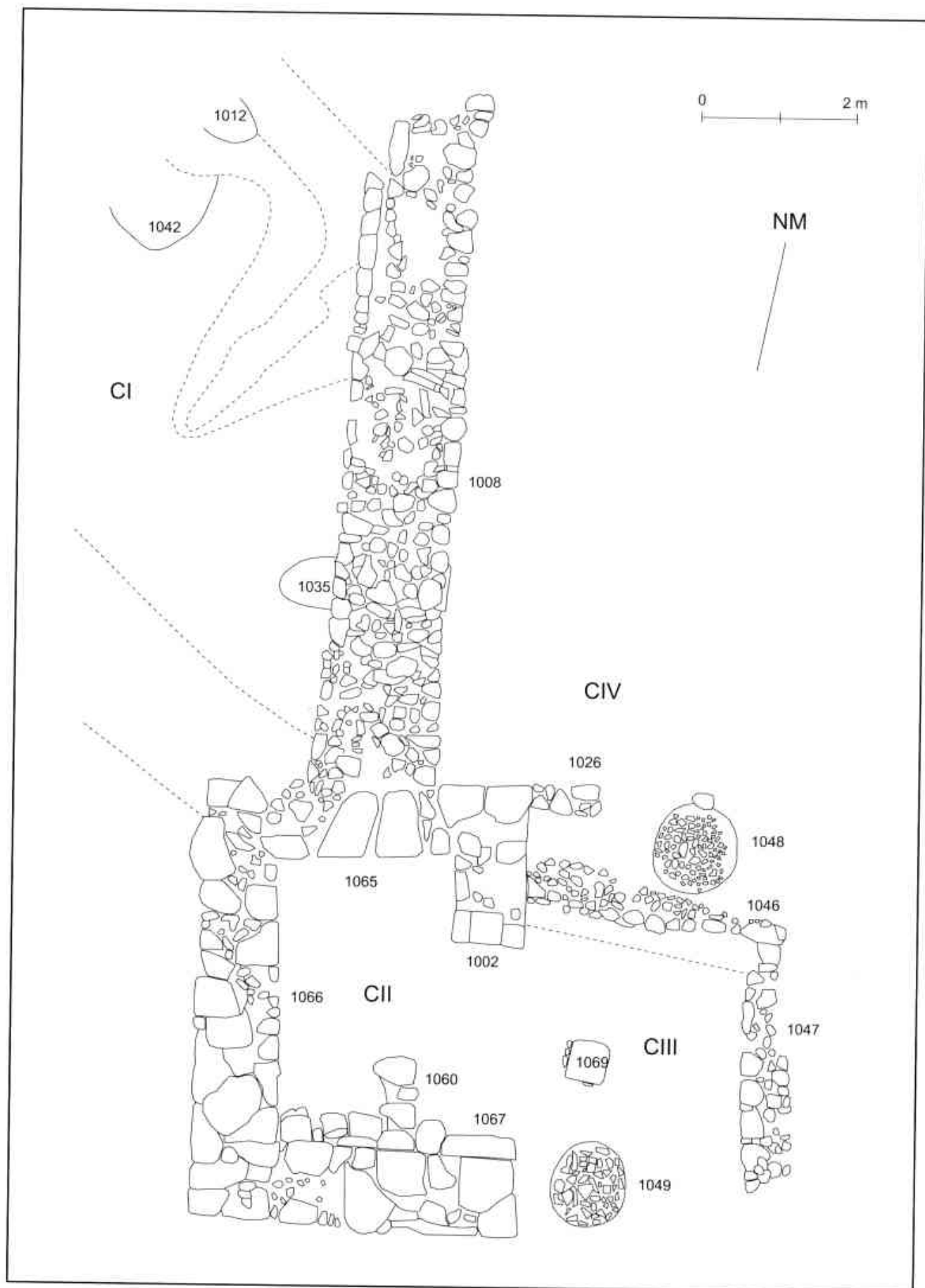
Més cap el sud, a pocs metres del dipòsit, es localitzà un nou tram de la muralla, la troballa del qual ha permès comprovar la continuïtat d'aquesta. Malgrat conservar només dues filades, s'observa que aquest tram presenta les mateixes característiques constructives que el que s'ha descrit anteriorment, amb l'única diferència que aquí s'assenta directament sobre la roca.

La datació de la muralla del sector occidental cal fixar-la en l'últim quart del segle IV aC. En aquest sector de l'*oppidum*, no hi hagué una variació del seu traçat.

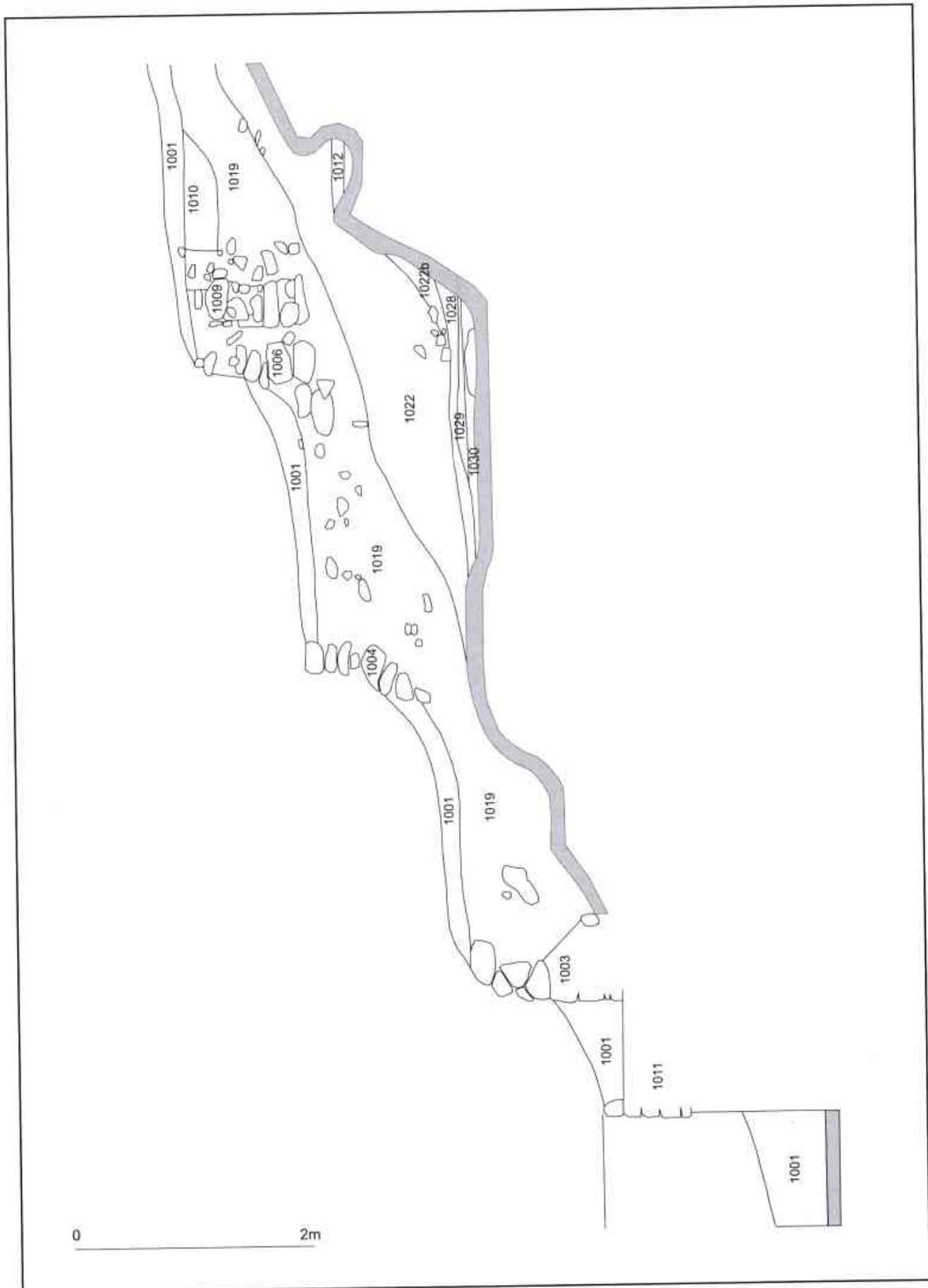
⁵⁵ Aquest tipus de llar de foc amb preparacions i una petxina al mig ja ha estat trobat en altres jaciments de la vall, com en un dels habitatges del Turó dels Tres Pins.

BIBLIOGRAFIA

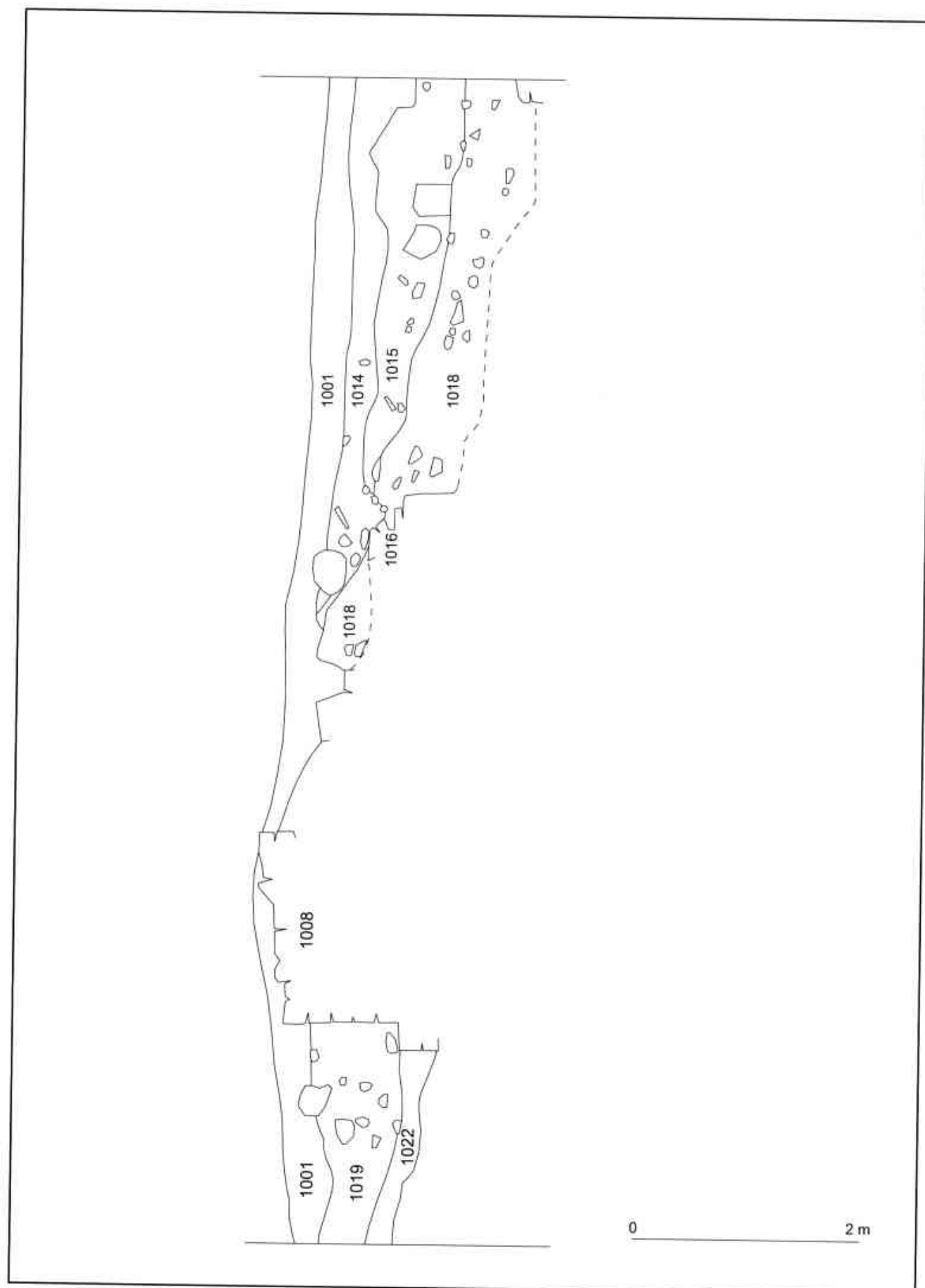
- BENITO, N., BURJACHS, F., DEFAUS, J.M., ESPADALER, M.M., MOLINA, M. Inèdit: *Memòria dels treballs duts a terme durant la campanya de 1984 (pla de l'atur)*.
- BENITO, N., DEFAUS, J.M., ESPADALER, M., BURJACHS, F., MOLINA, M. 1985: Les excavacions al poblat ibèric de Burriac (Cabrera de Mar) durant la campanya de 1984, *Laietania* 2-3 (1982-83), Mataró, 42-45.
- BENITO, N., BURJACHS, F., ESPADALER, M.M., DEFAUS, J.M., MOLINA, M. 1986: Les excavacions al poblat ibèric de Burriac (Cabrera de Mar, El Maresme) durant l'any 1984. Resultats preliminars i noves dades estratigràfiques, *Tribuna d'Arqueologia* 1984-1985, Barcelona, 15-23.
- BURJACHS, F., BENITO, N., DEFAUS, J.M., 1991: "El poblat ibèric fortificat de Burriac (Cabrera de Mar, El Maresme)". Fortificacions. La problemàtica de l'ibèric ple (s.IV-III aC). Simposi Internacional d'Arqueologia ibèrica (Manresa 6-9 de desembre de 1990), Manresa, 159-163.
- GARCIA, J. ZAMORA, D., 1993: La vall de Cabrera de Mar. Un model d'ocupació del territori a la Laietània Ibèrica, *Laietania* 8, *Actes del seminari El poblament ibèric a Catalunya (Mataró 25 i 26 de març de 1993)*, Mataró, 147-179.
- MORET, P. 1996: *Les fortificacions ibèriques de la fin de l'âge du bronze à la conquête romaine. Collection de la casa de Velázquez* 56. Madrid.
- PALLARÉS, R.; GRACIA, F.; MUNILLA, G. 1986: Catalunya: Sistemas ibero-griegos de defensa, *Revista de Arqueologia* 65, Madrid, 43-52.
- RIBAS, M. 1931: El poblat ibèric de Burriac i la seva necròpolis, *Foment d'Estudis de la Maresma*, Mataró.
- RIBAS, M. LLADÓ, J., 1977-78: Excavació d'unes habitacions pre-romanes a Burriac (Cabrera de Mataró), *Pyrenae* 13-14, Barcelona, 153-180.
- RIBAS, M., 1988: *Els orígens de Mataró, Premi Iluro 1963*, 2a edició revisada i ampliada, Mataró.
- SERRA RÀFOLS, J. De C., 1942: El poblamiento de la Maresma o Costa de Levante en la época anterromana, *Ampurias* IV, Barcelona, 90-91.

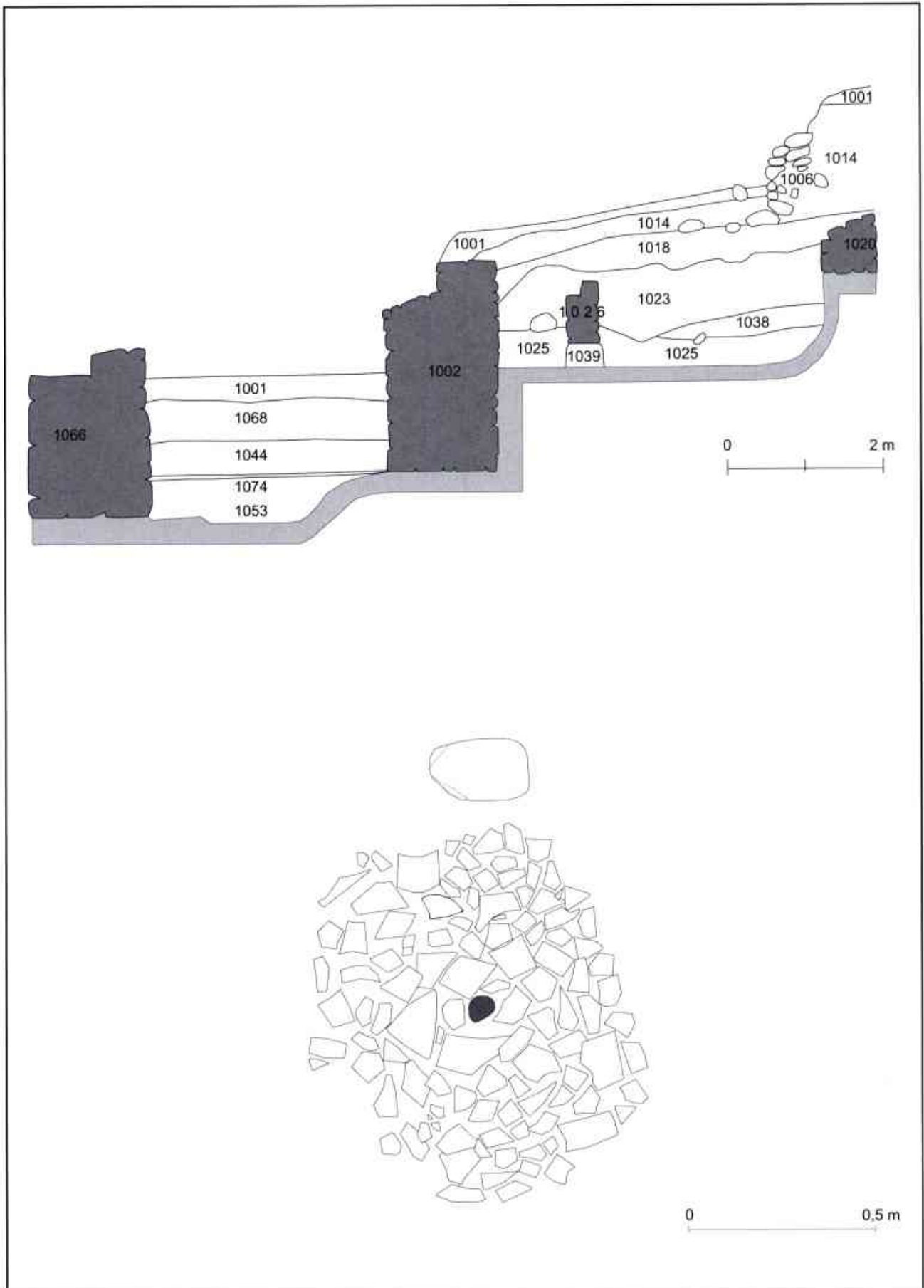
Làmina 1. Estructures del sector occidental. Planta de la torre de ponent (Pla de l'Atur, 1984, Generalitat de Catalunya)

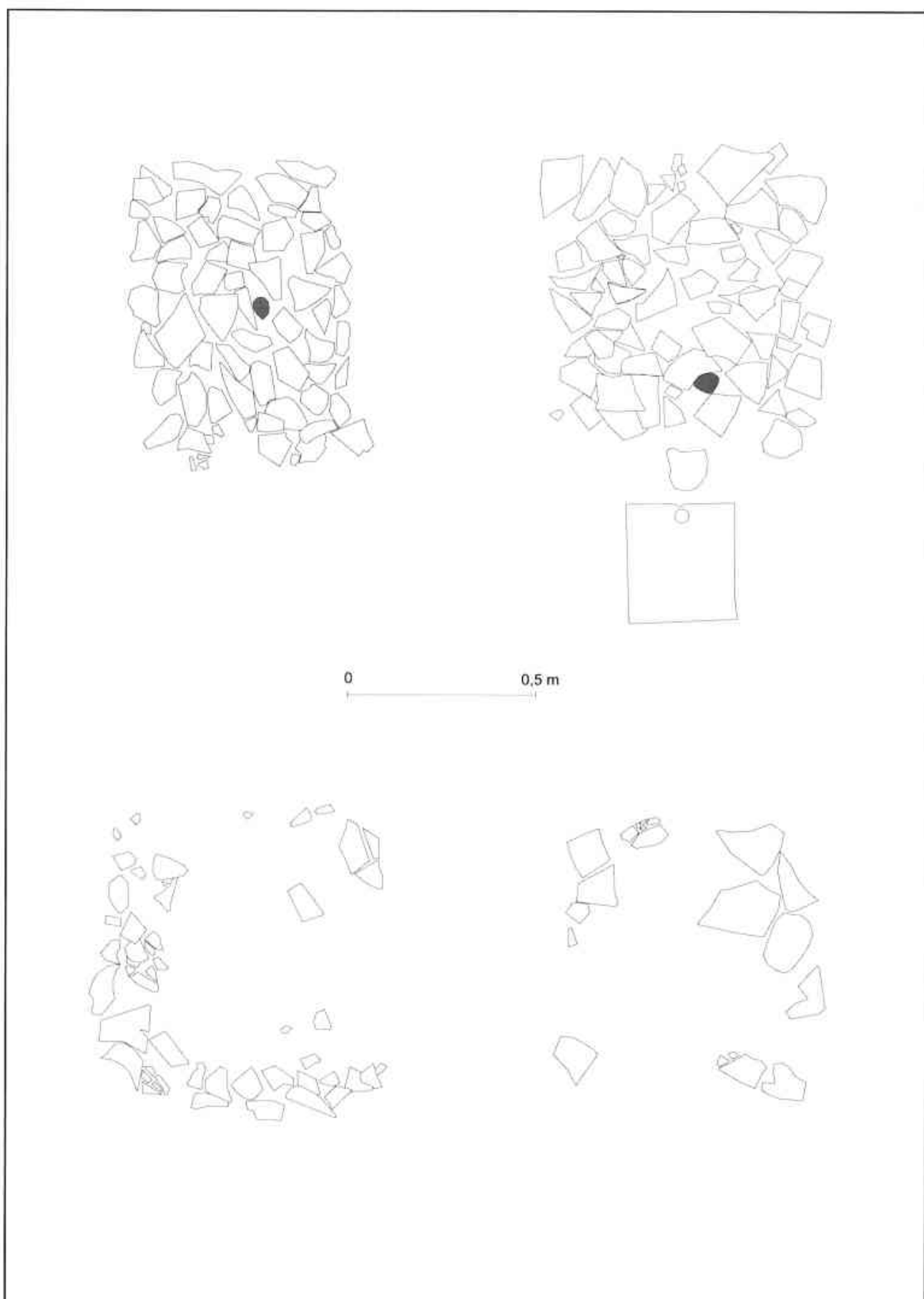
Làmina 2. Estructures del sector occidental. Secció nord-oest (Pla de l'Atur, 1984. Generalitat de Catalunya)

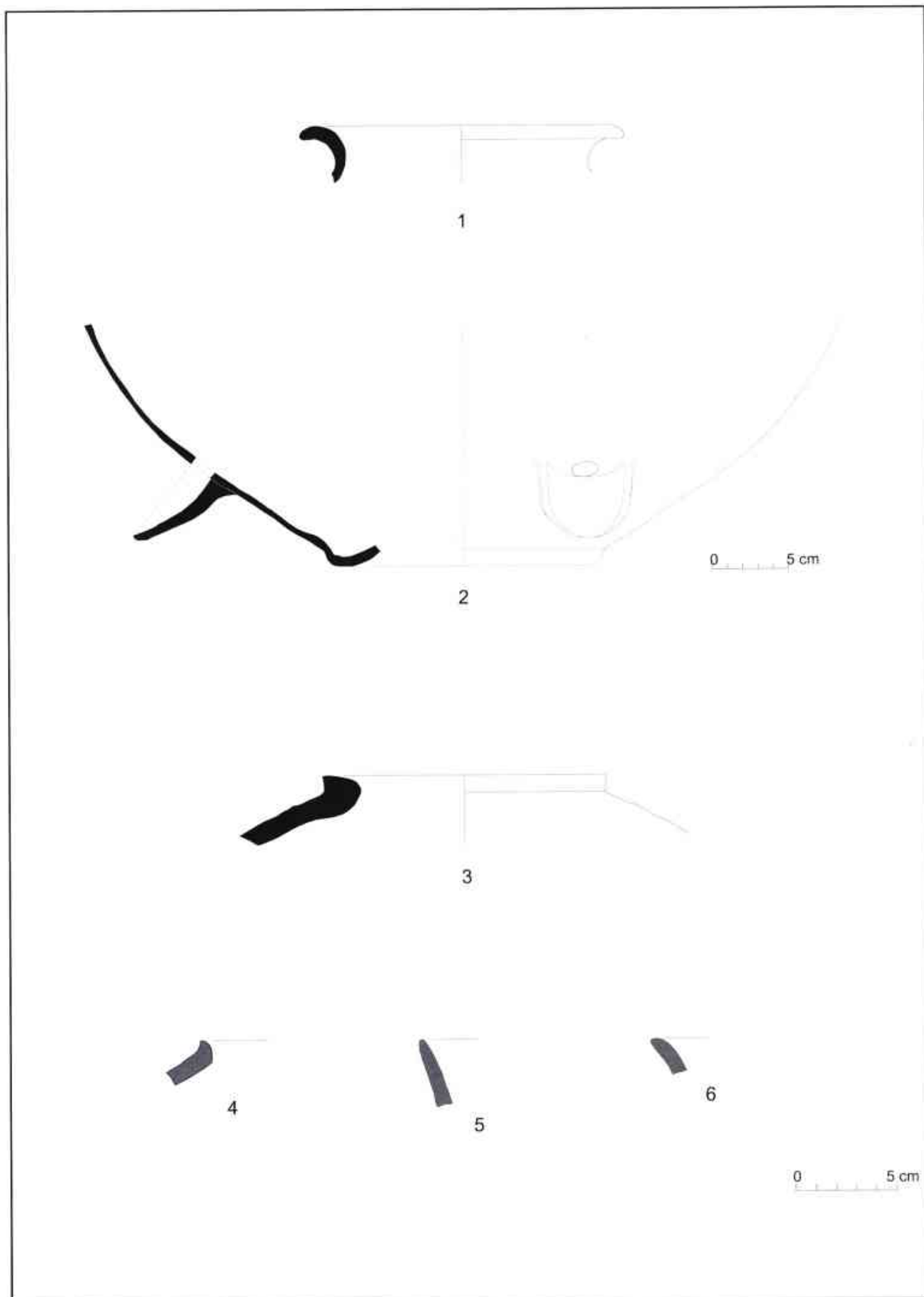
Làmina 3. Estructures del sector occidental. Secció nord-est (Pla de l'Atur, 1984. Generalitat de Catalunya)

Làmina 4. Estructures del sector occidental. Secció sud-est i UE 1048 (Pla de l'Atur, 1984. Generalitat de Catalunya)

Làmina 5. Estructures del sector occidental. Fases UE 1049 (Pla de l'Atur, 1984: Generalitat de Catalunya)

Lámína 6. Les estructures del sector occidental. UE 1028

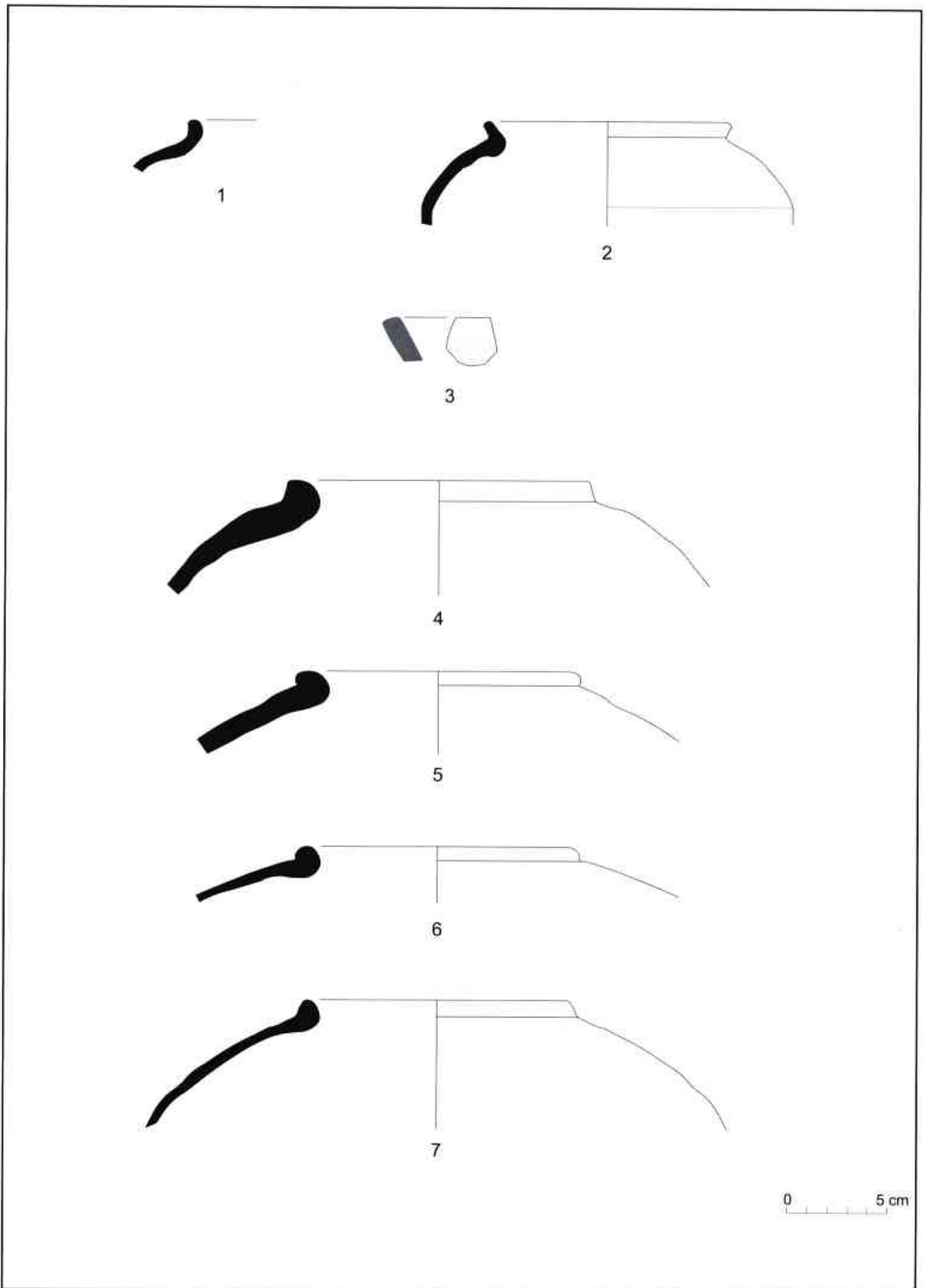
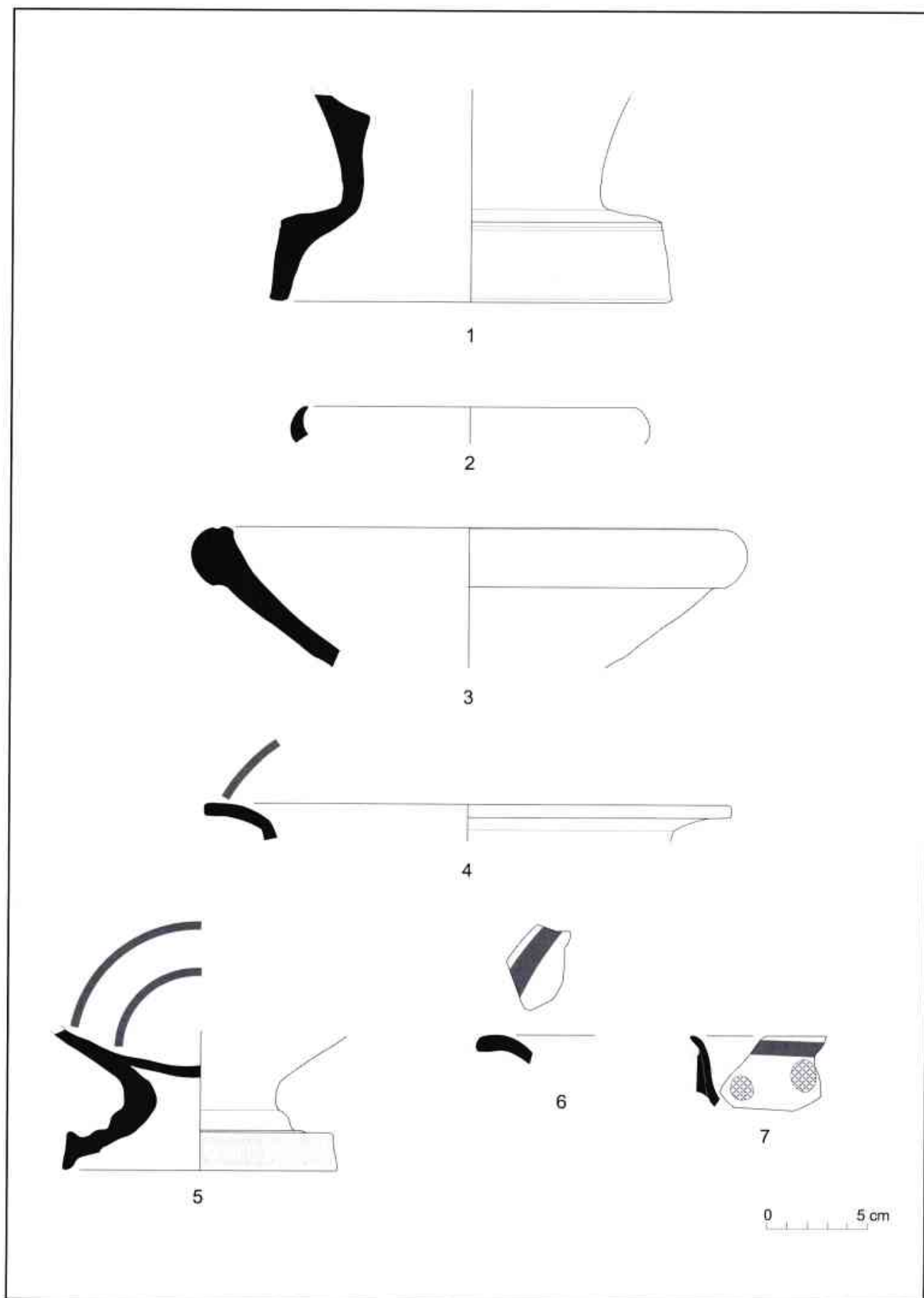

Lámina 7. Les estructures del sector occidental, UE 1049

Làmina 8. Les estructures del sector occidental. UE 1050

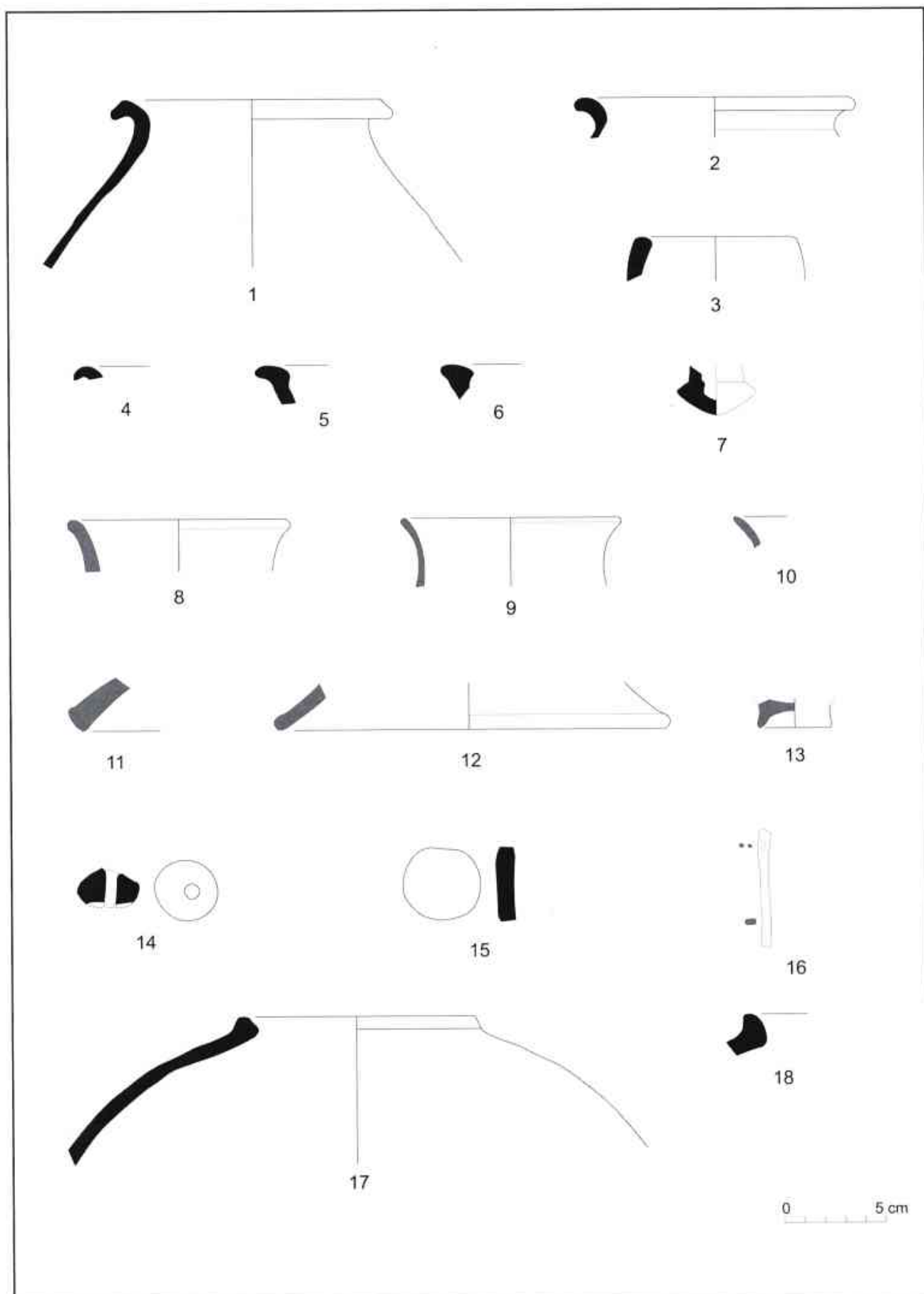
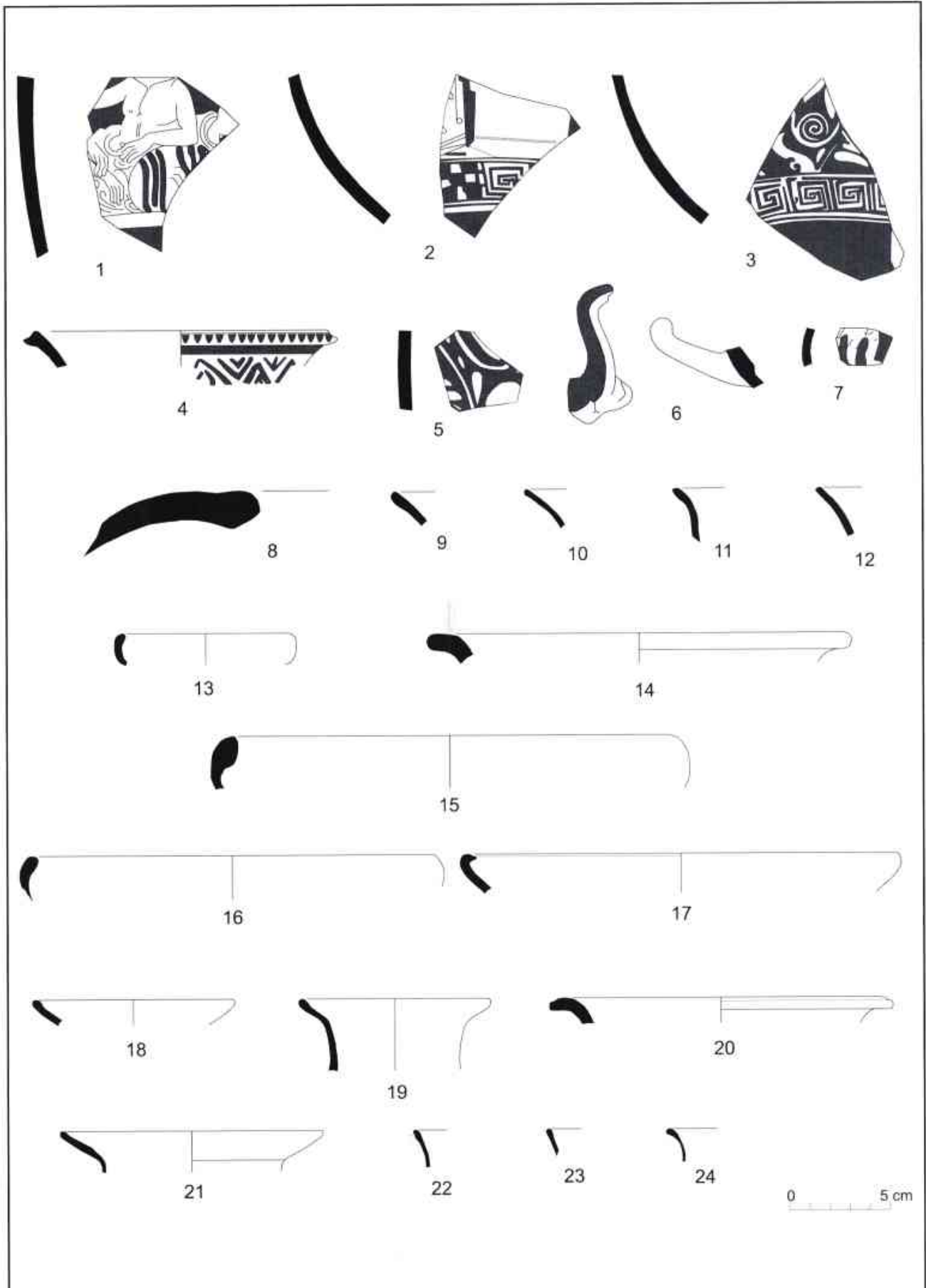

Lámina 9. Les estructures del sector occidental, UE 1050

Làmina 10. Les estructures del sector occidental. UE 1022

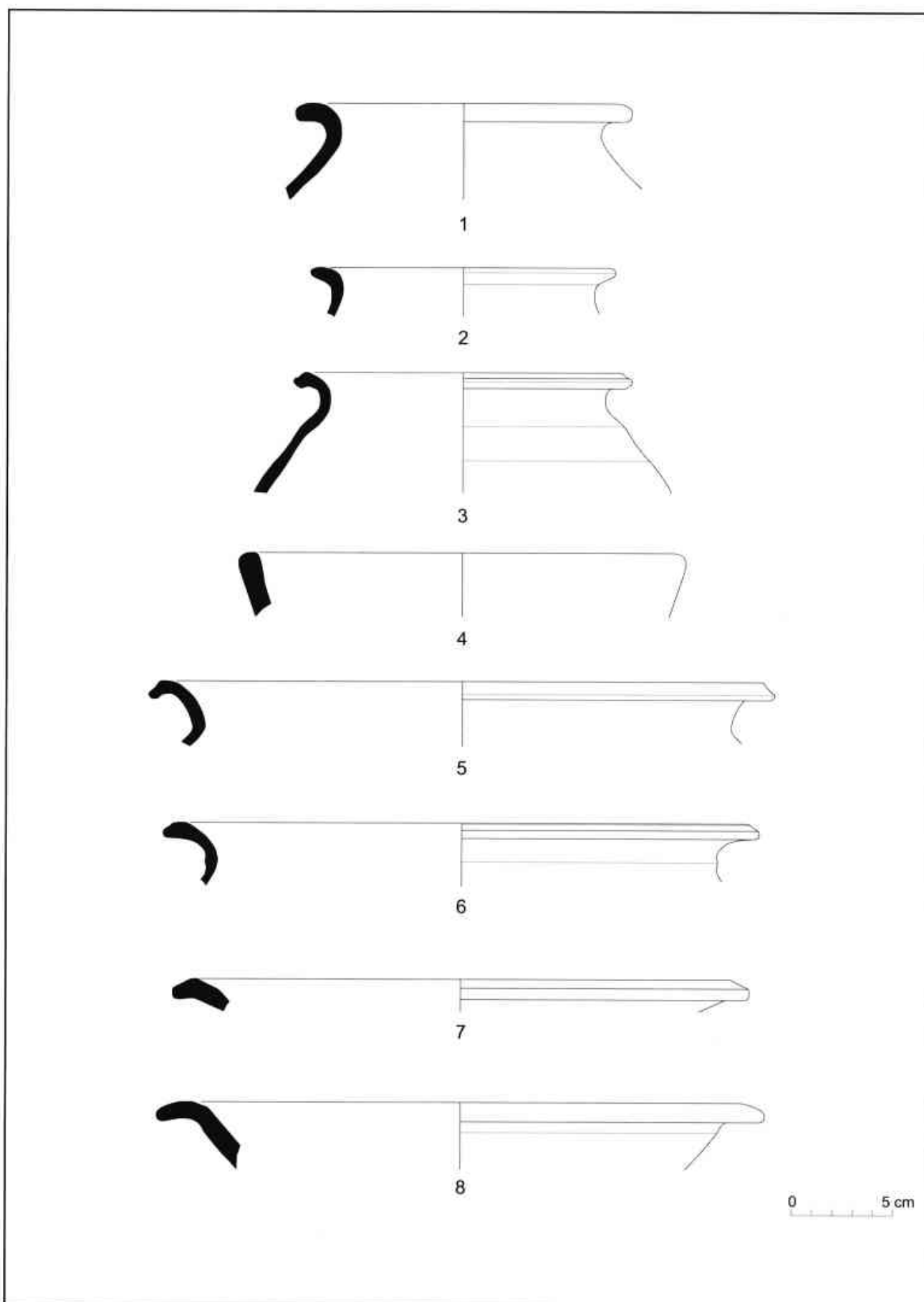
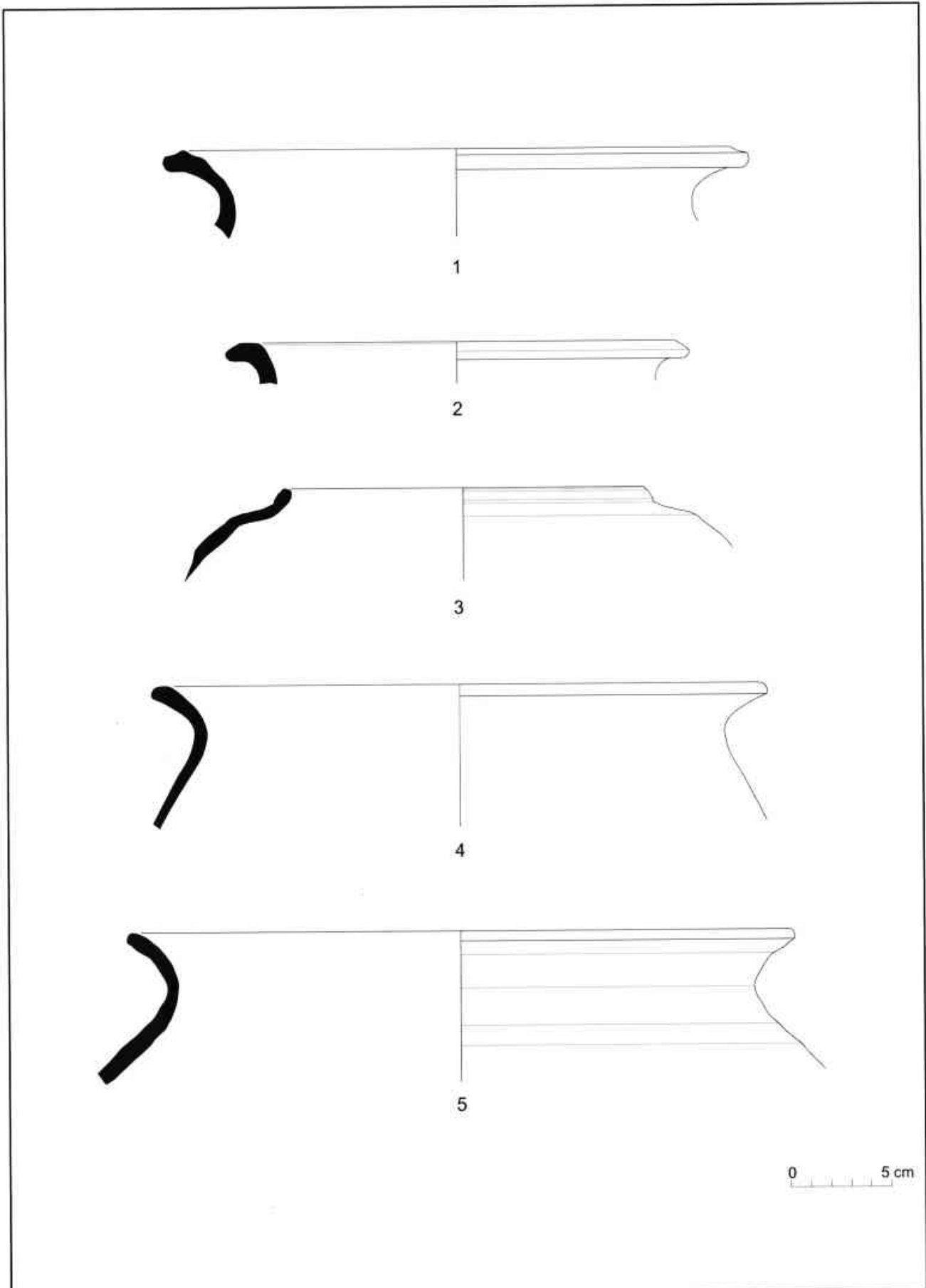
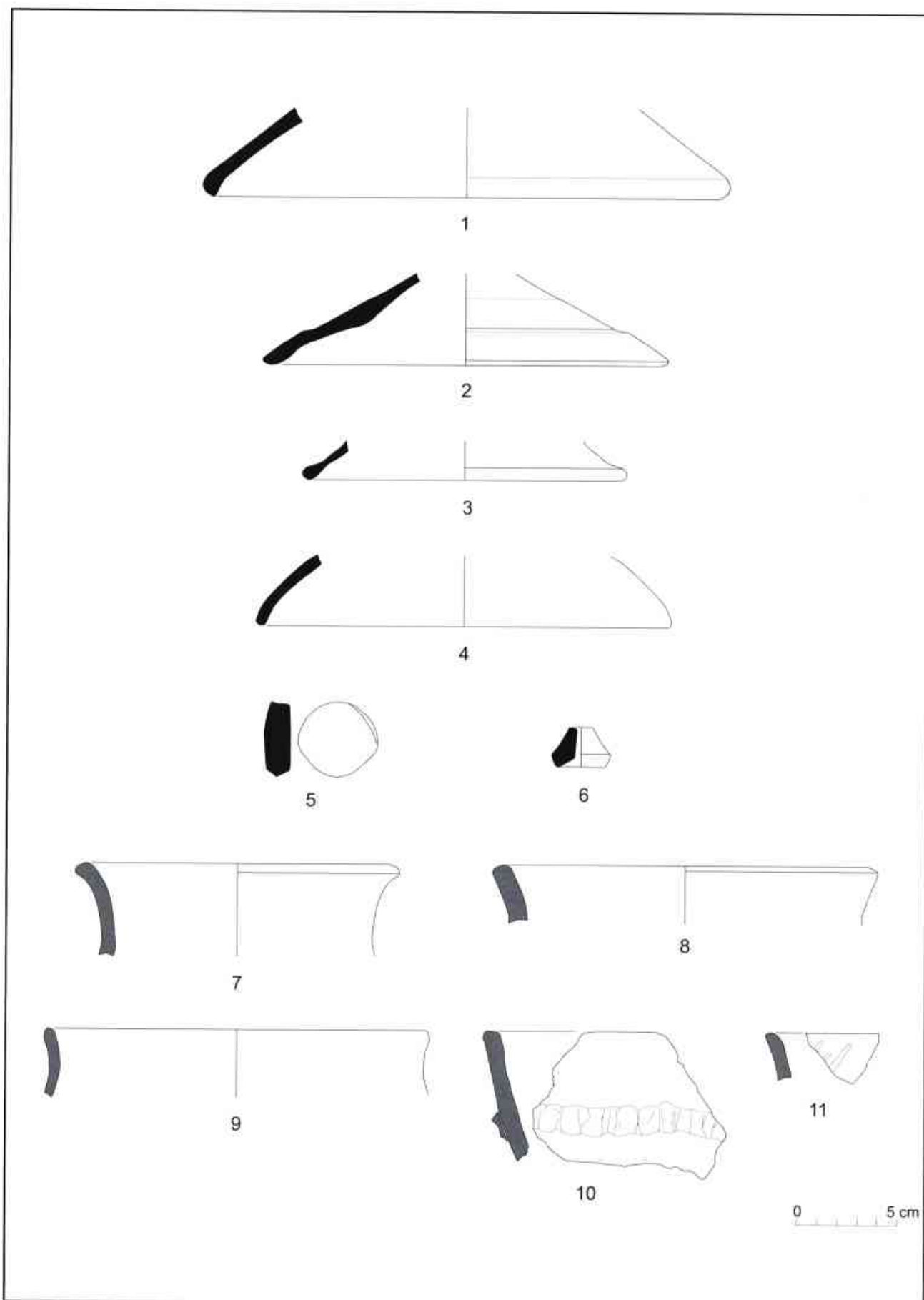

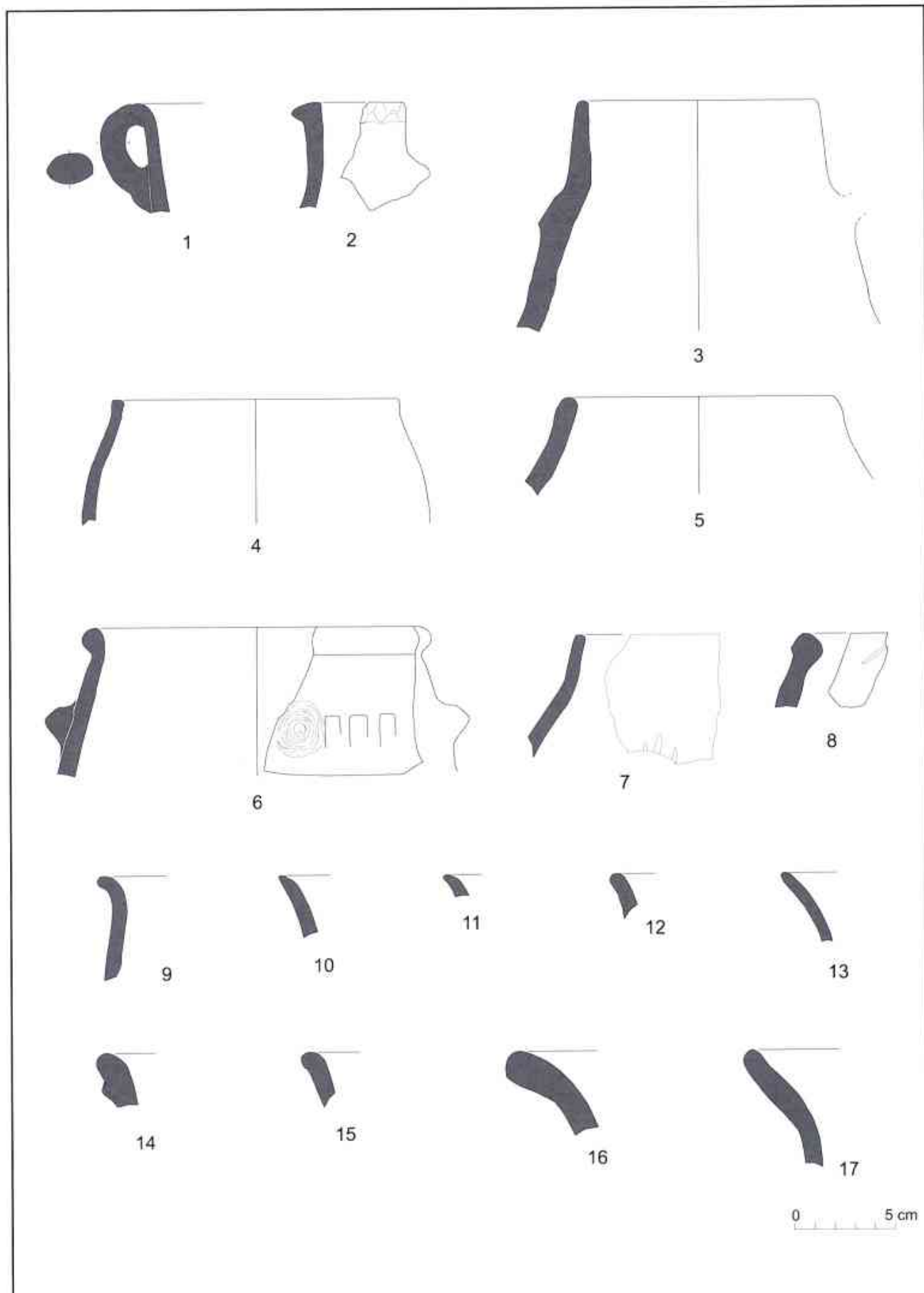
Lámina 11. Les estructures del sector occidental. UE 1022

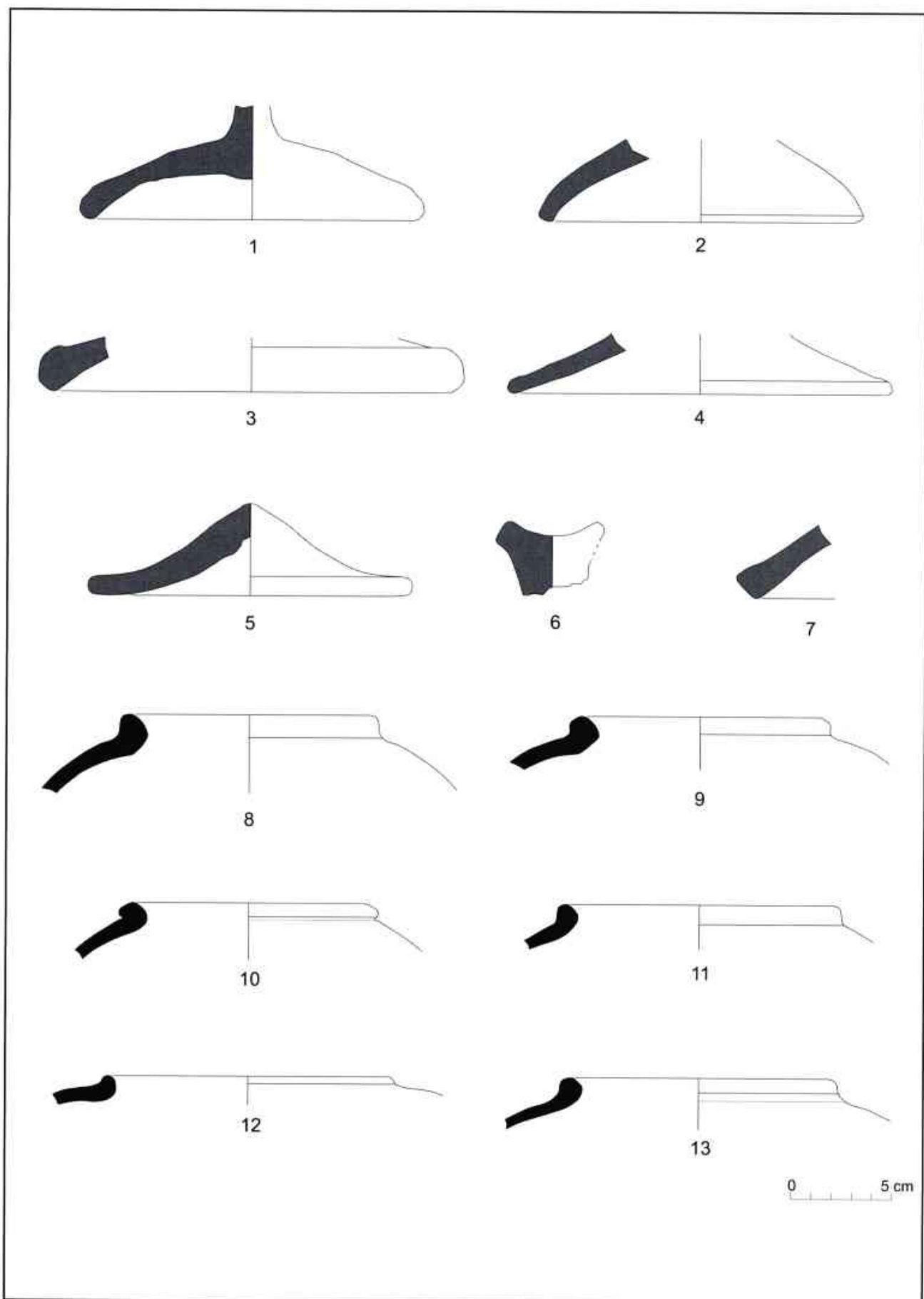
Làmina 12. Les estructures del sector occidental. UE 1022

Làmina 13. Les estructures del sector occidental. UE 1022

Làmina 14. Les estructures del sector occidental. UE 1022

Làmina 15. Les estructures del sector occidental. UE 1022

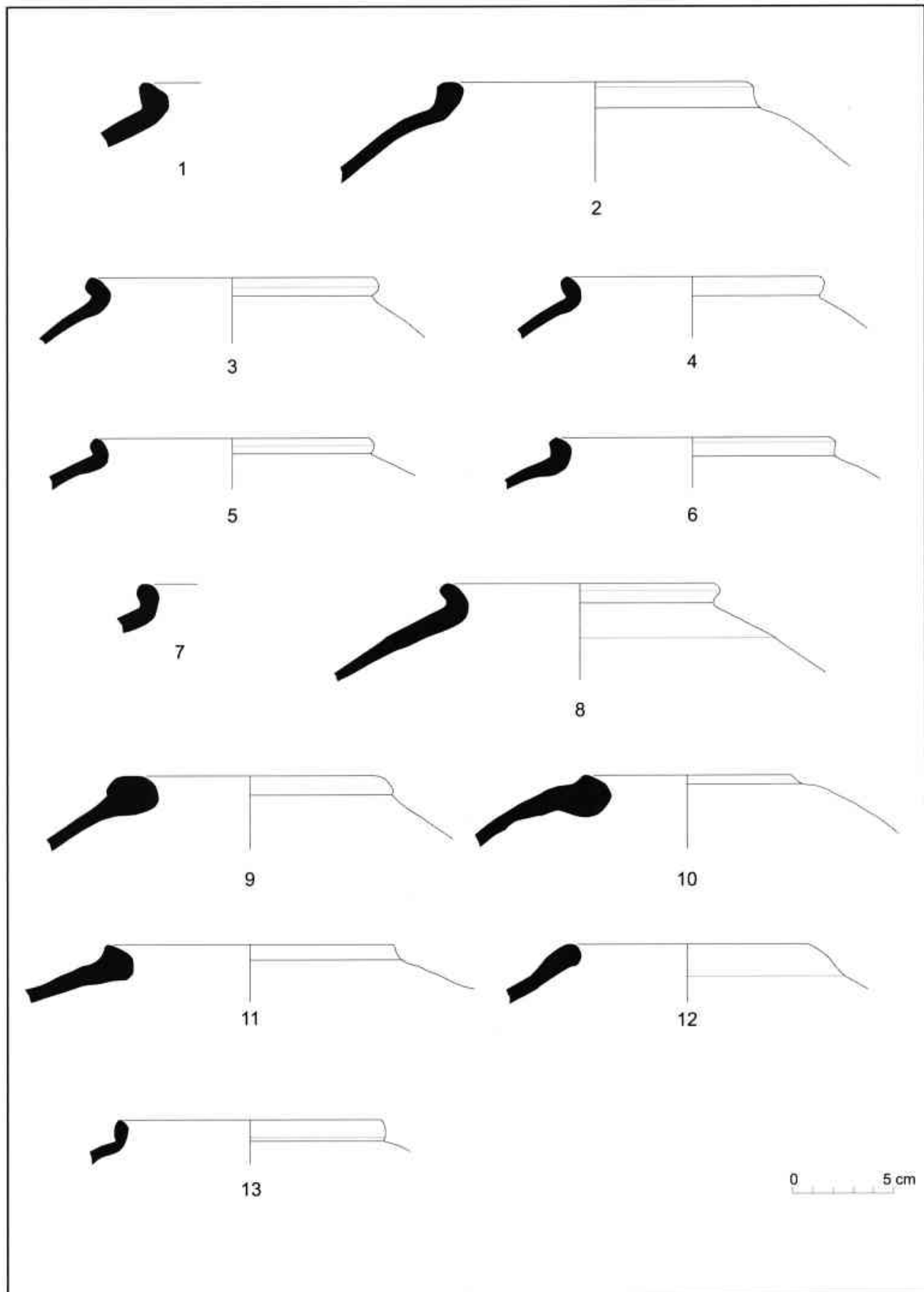
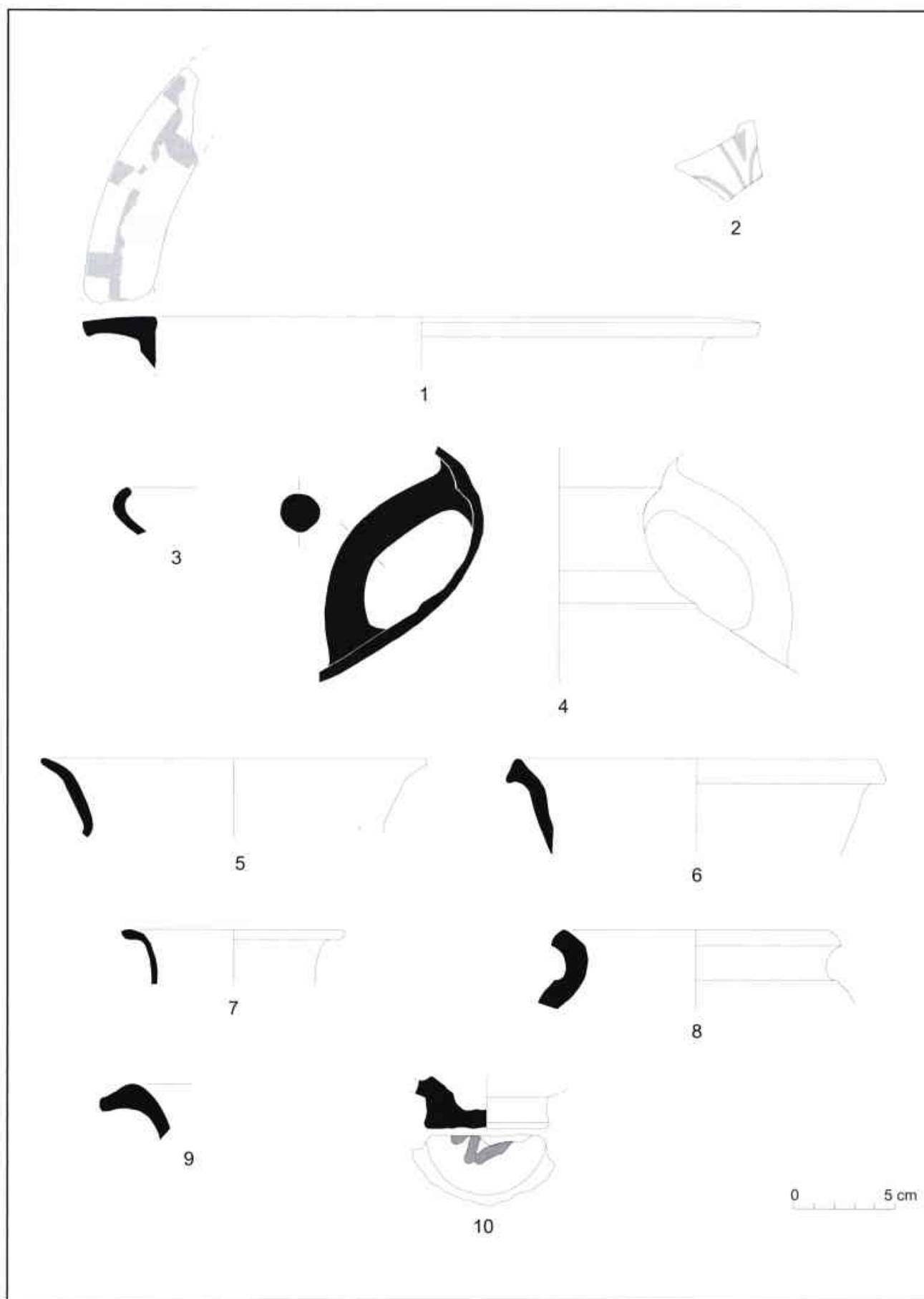

Lámina 16. Les structures del sector occidental. UE 1022

Làmina 17. Les estructures del sector occidental. UE 1044

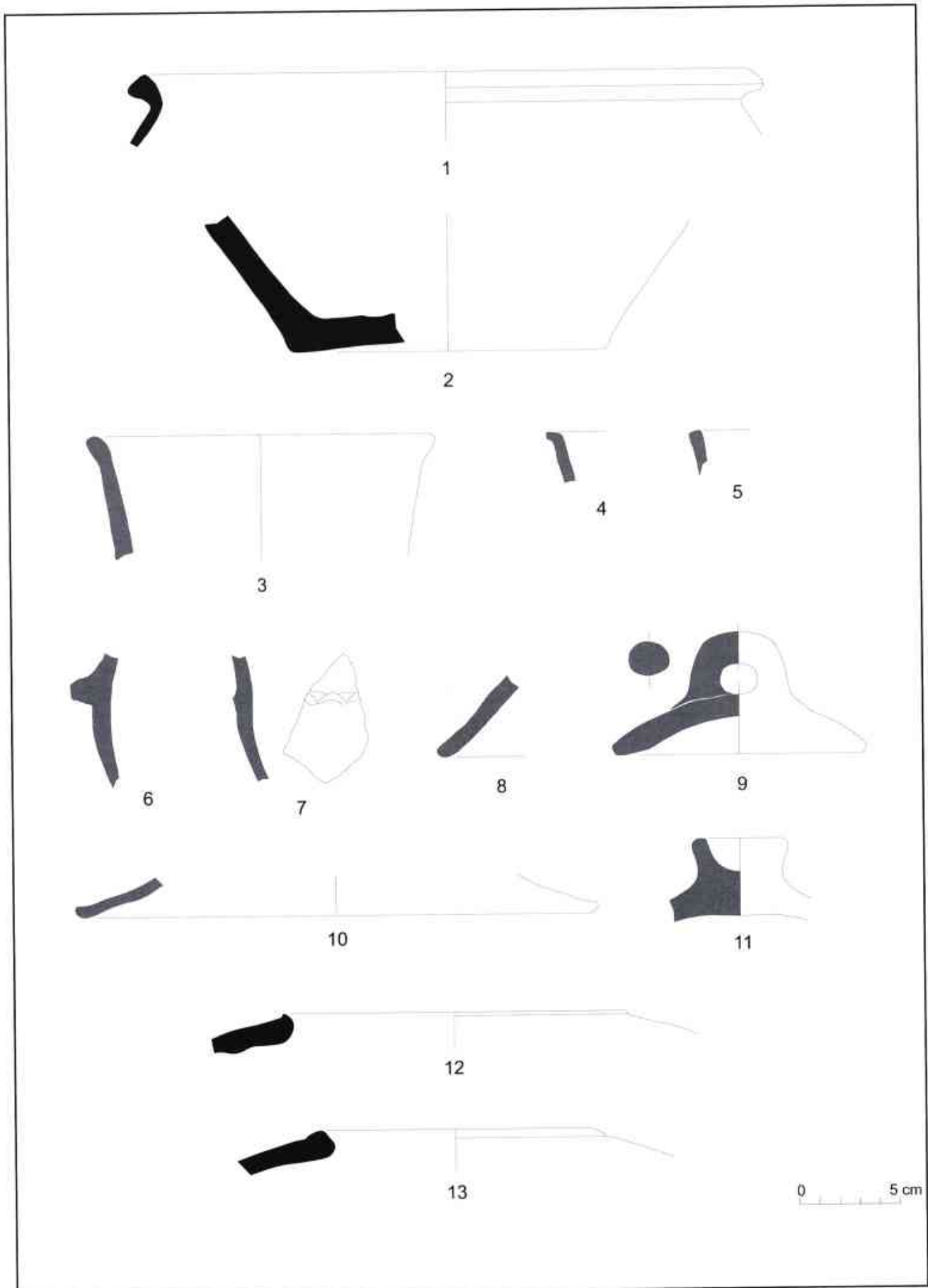

Lámina 18. Les estructures del sector occidental. UE 1044.

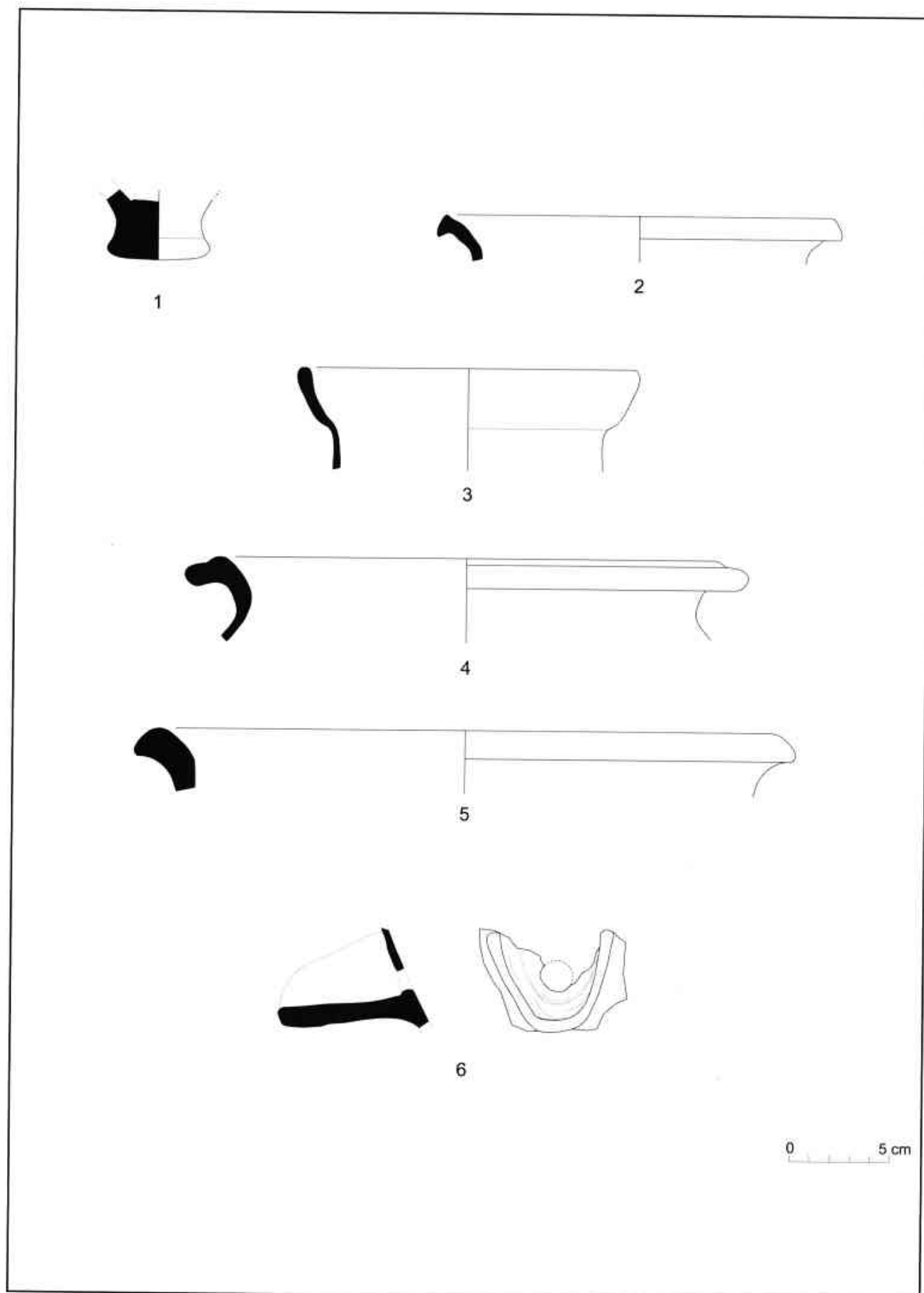

Lámina 19. Les estructures del sector occidental. UE 1053

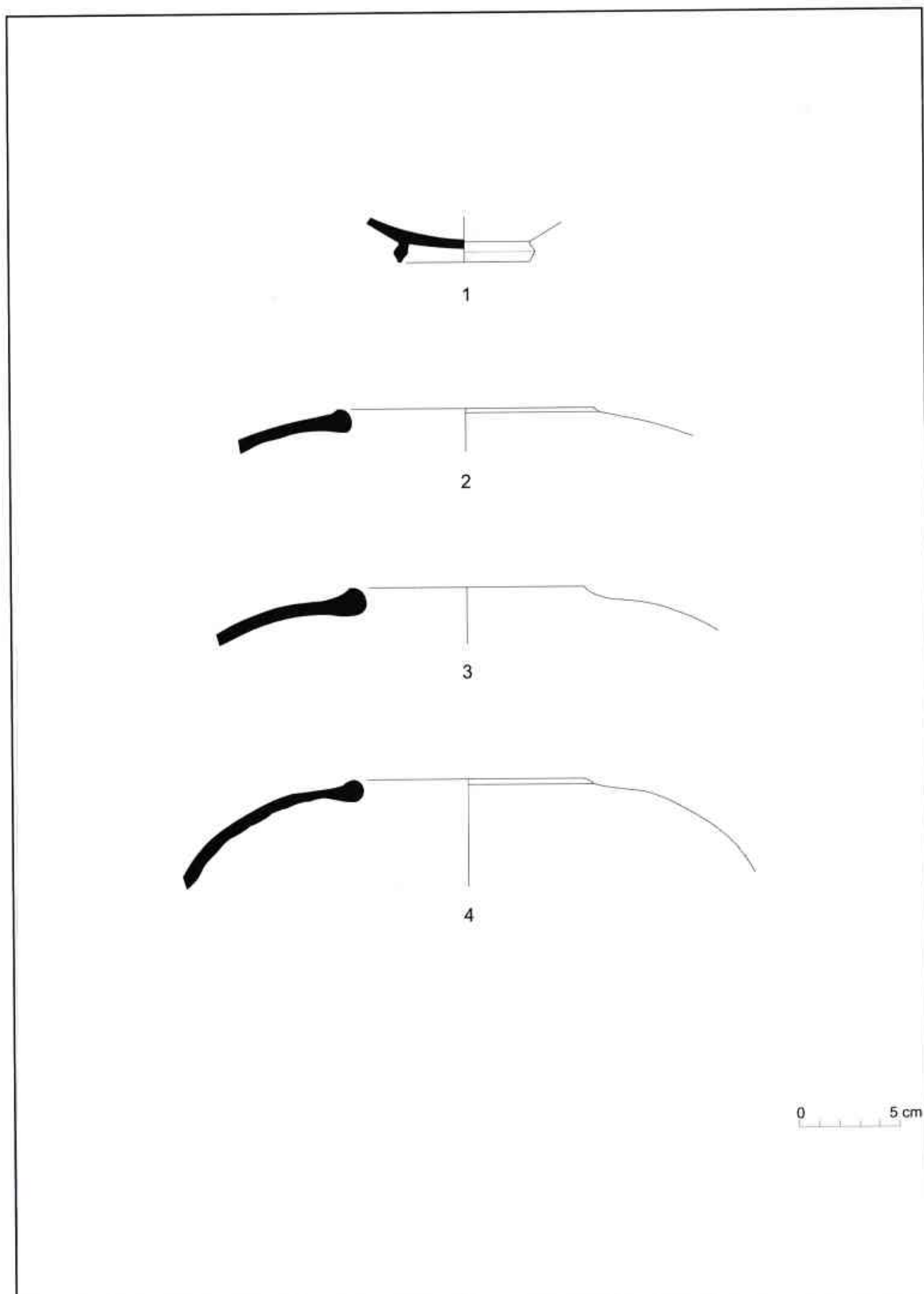

Lámina 20. Les estructures del sector occidental. UE 1048

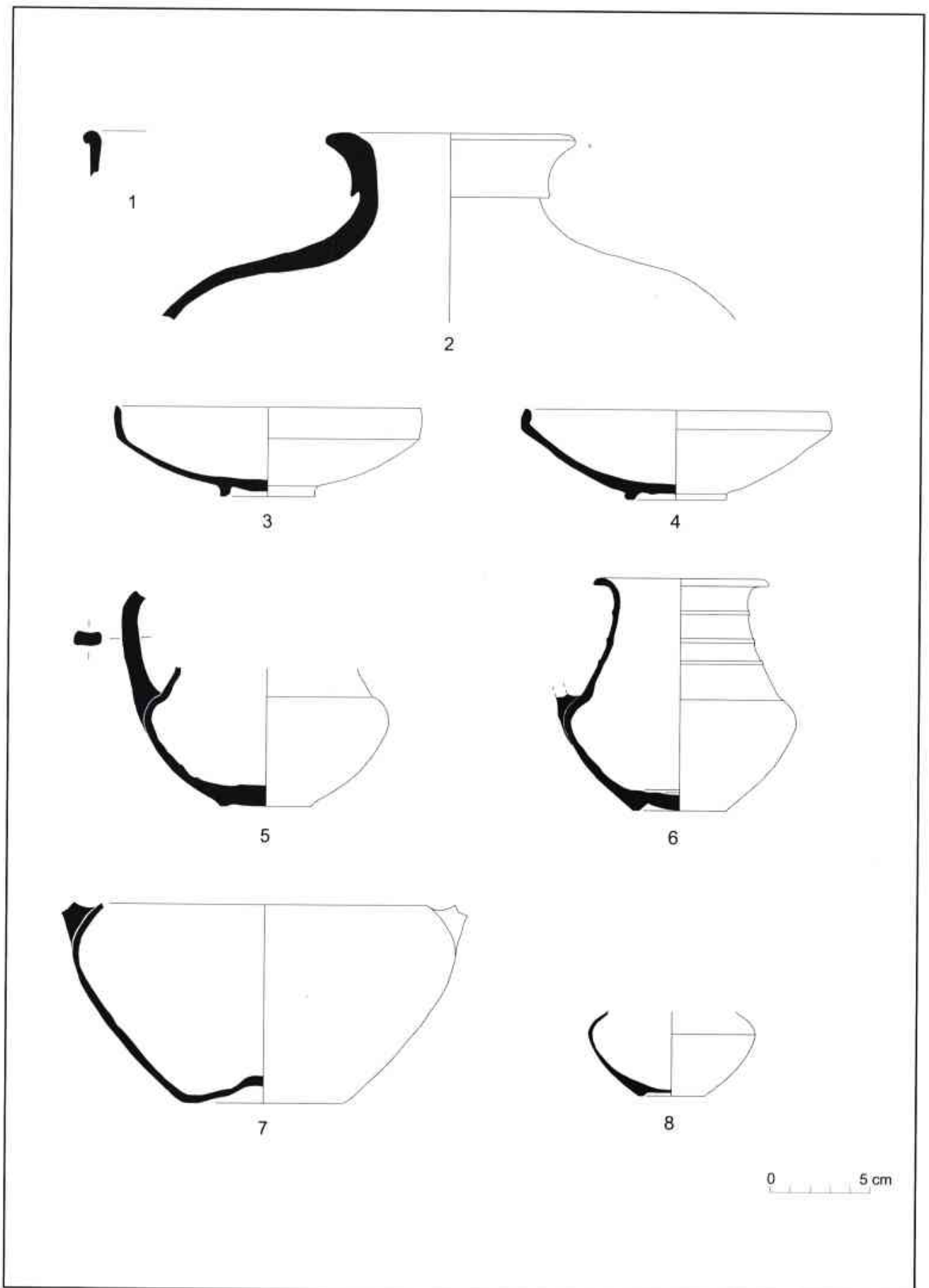

Lámina 21. Les estructures del sector occidental. UE 1025

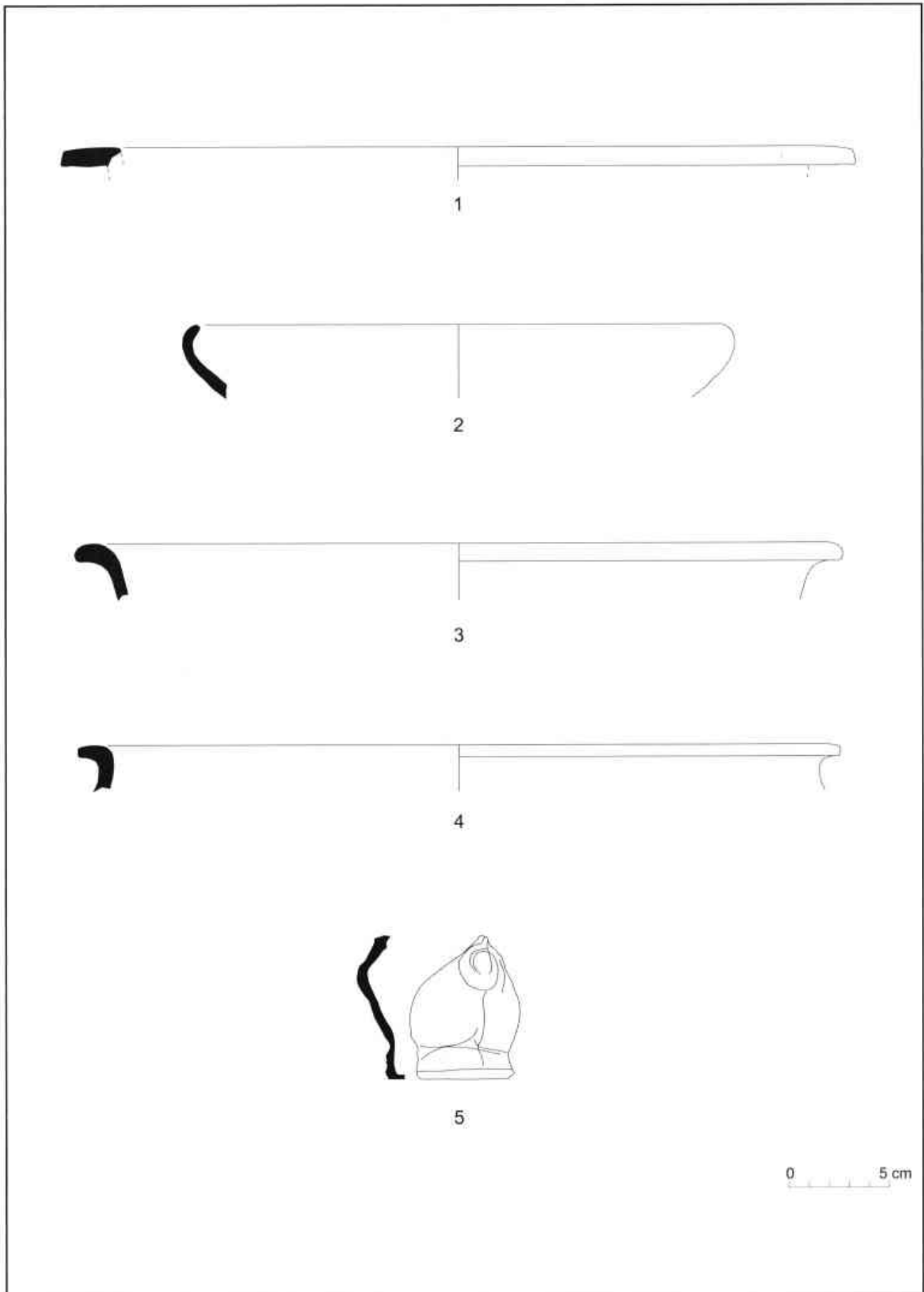

Lámina 22. Les estructures del sector occidental. UE 1025

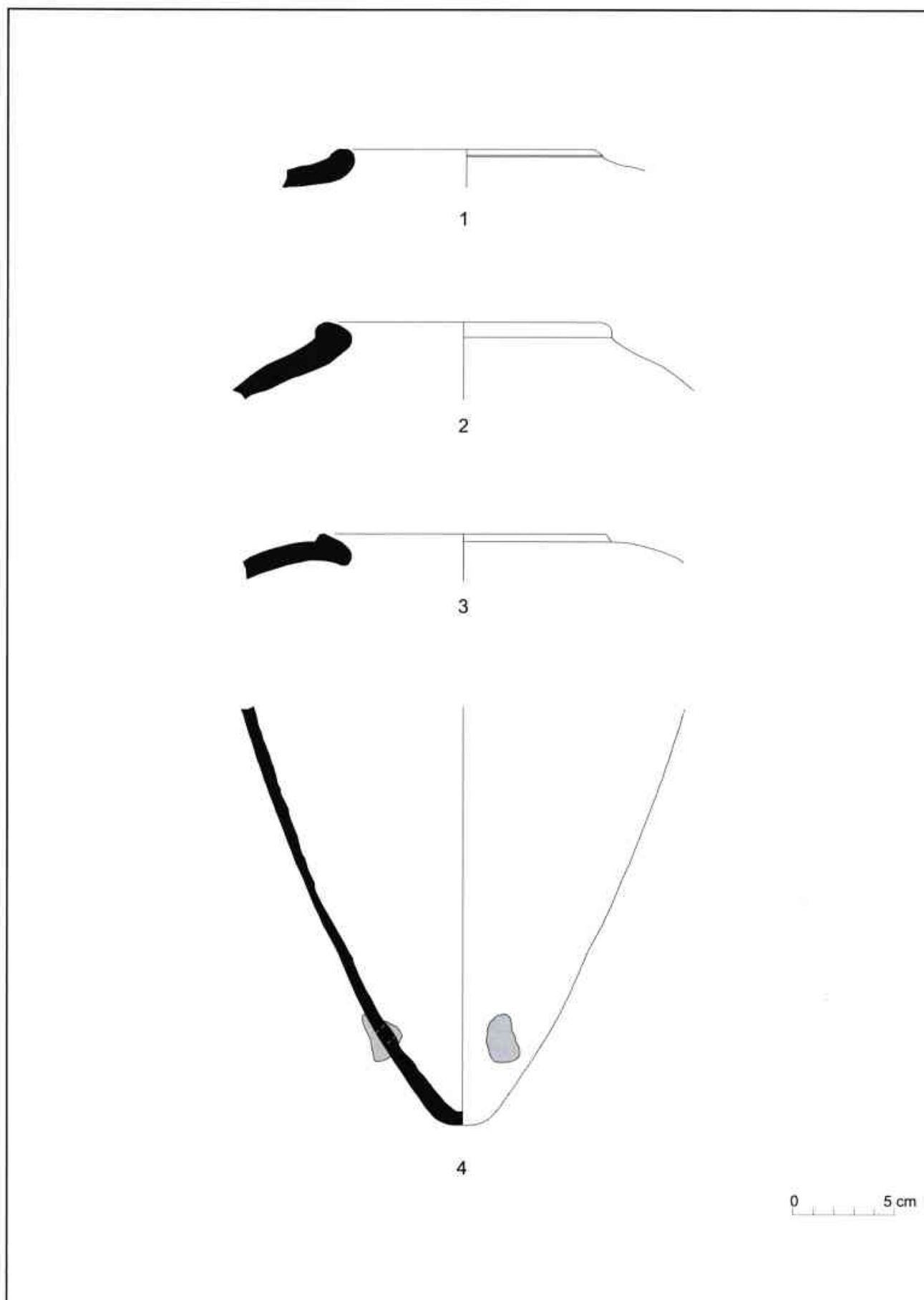
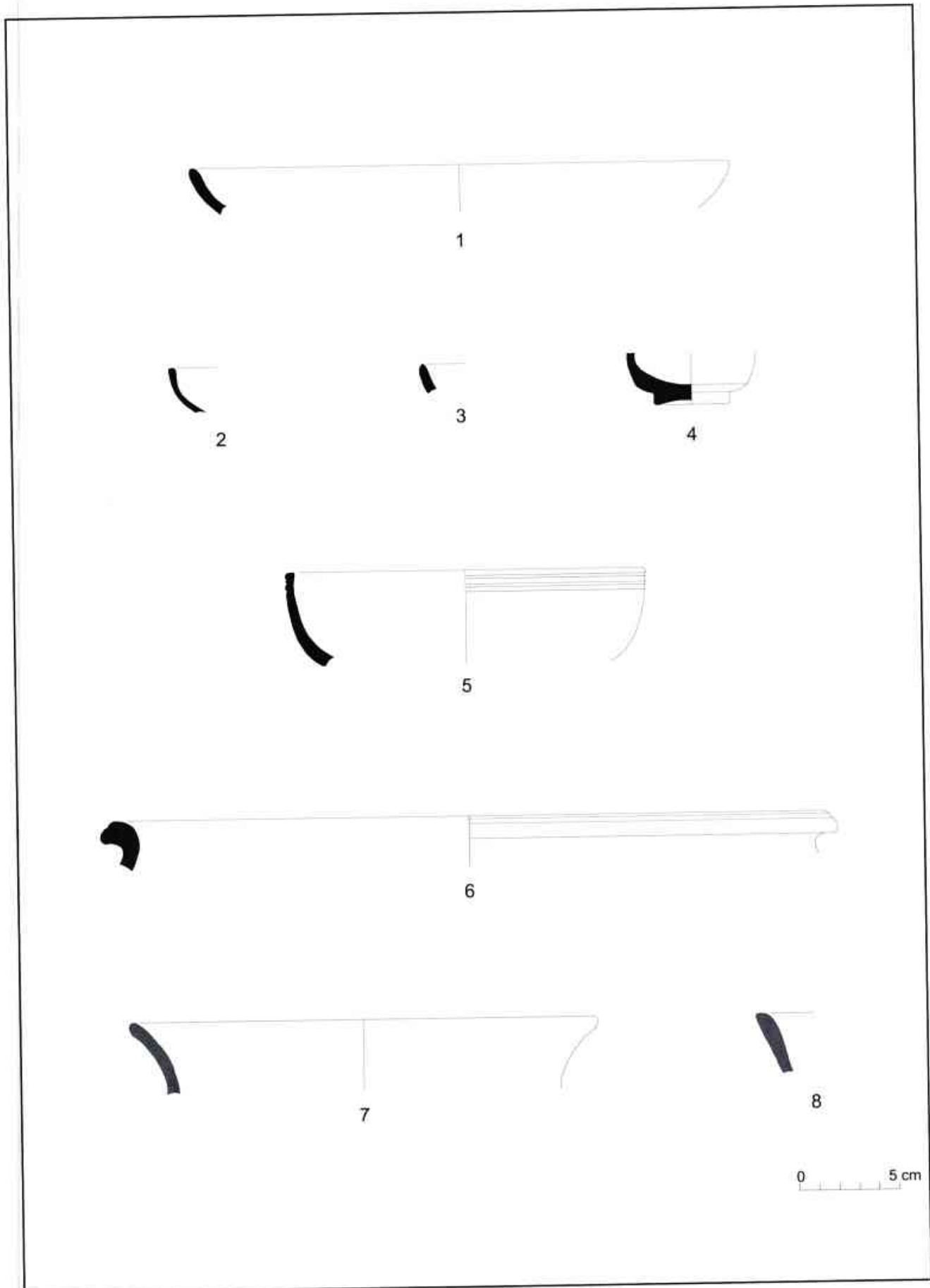

Lámina 23. Les estructures del sector occidental. UE 1025

Làmina 24. Les estructures del sector occidental: UE 1038

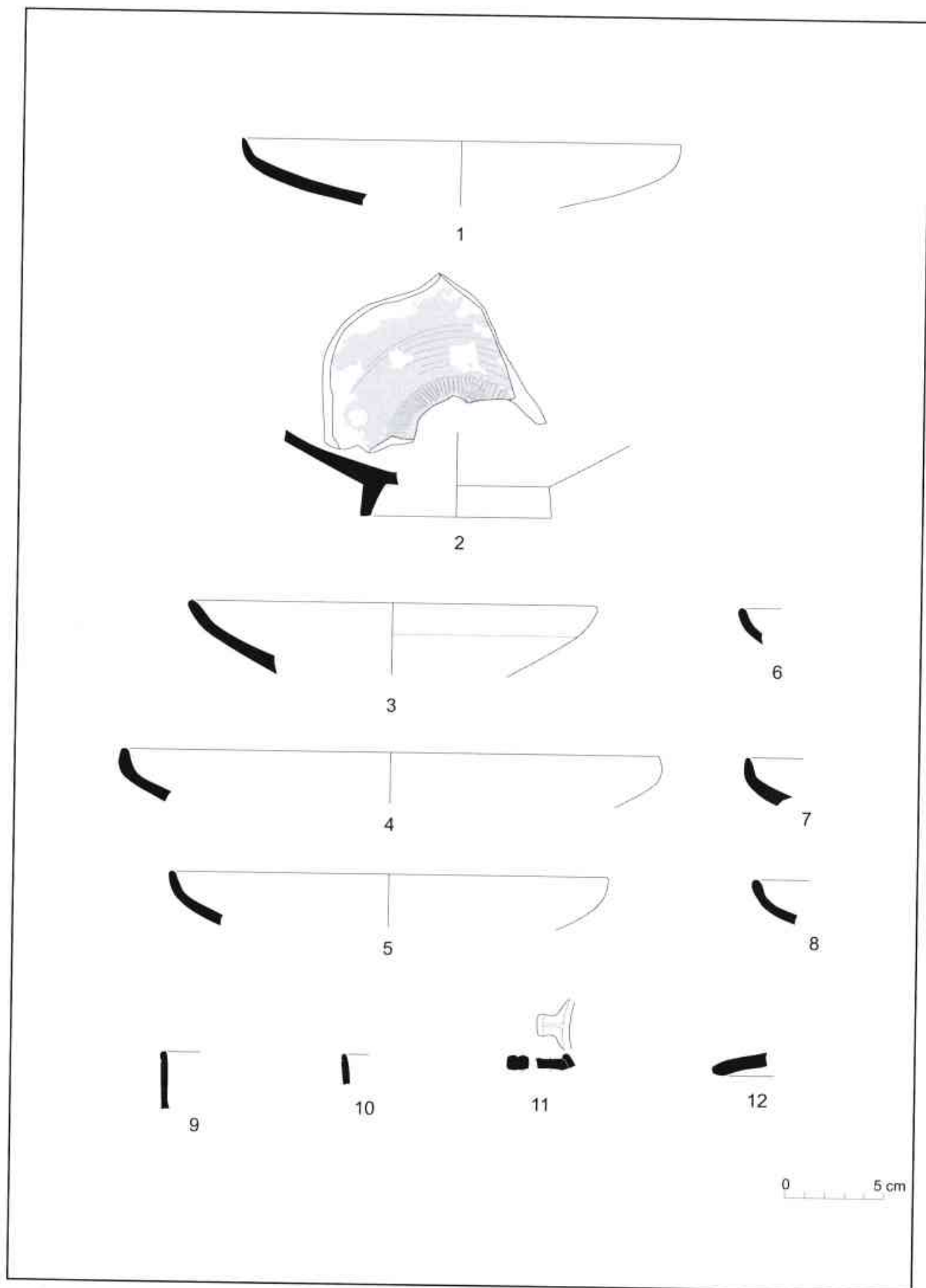
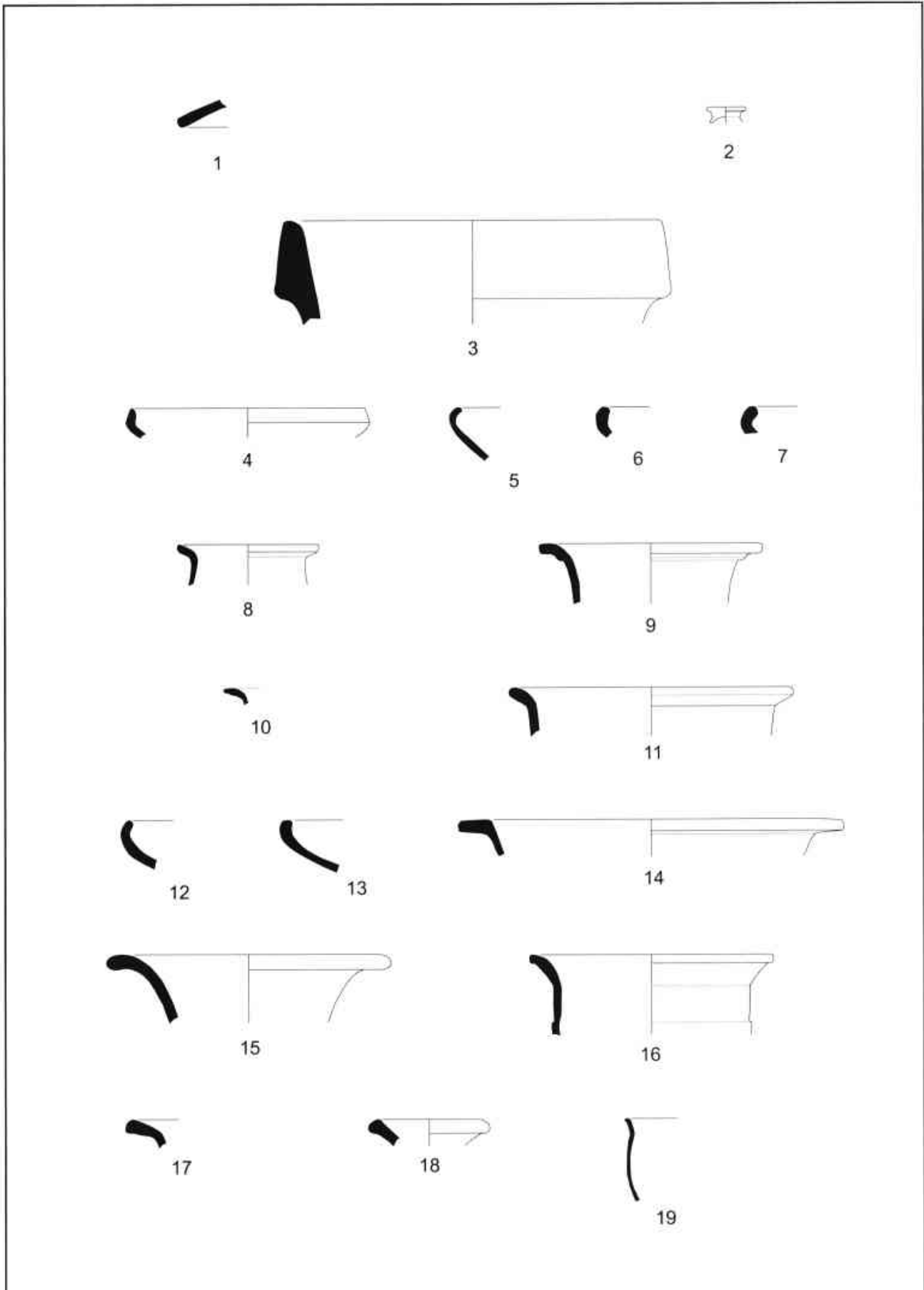
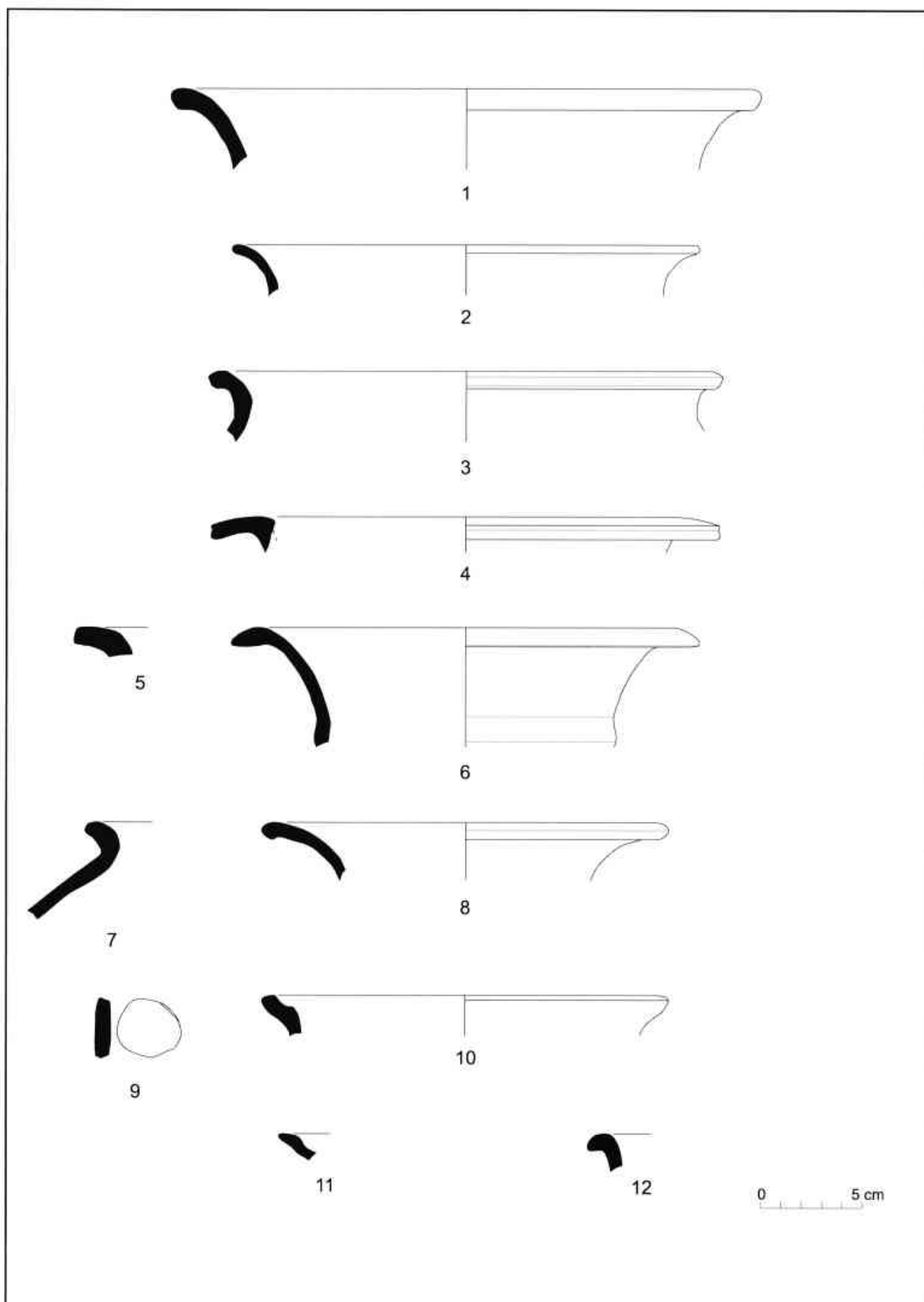

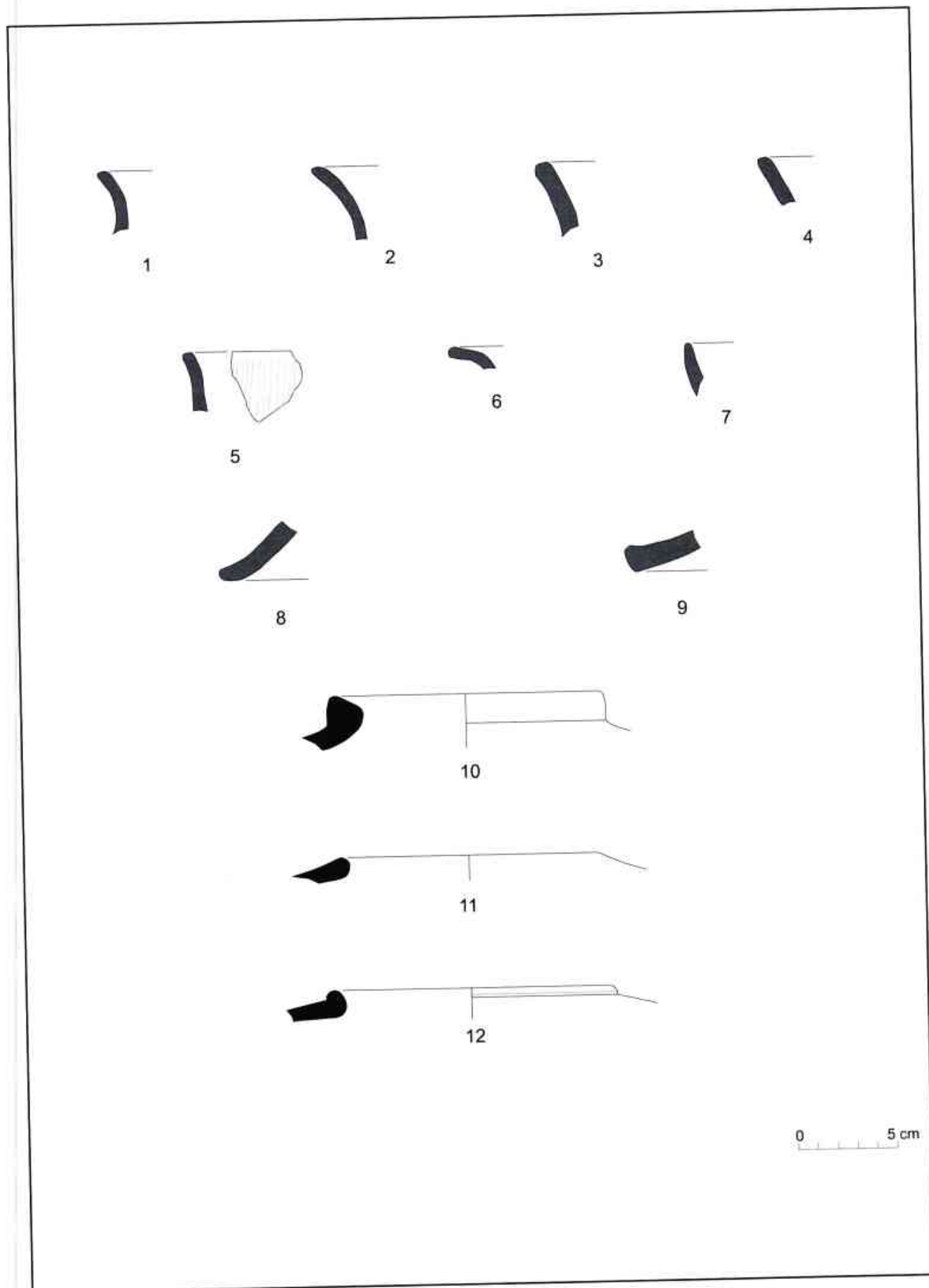
Lámina 25. Les estructures del sector occidental, UE 1023

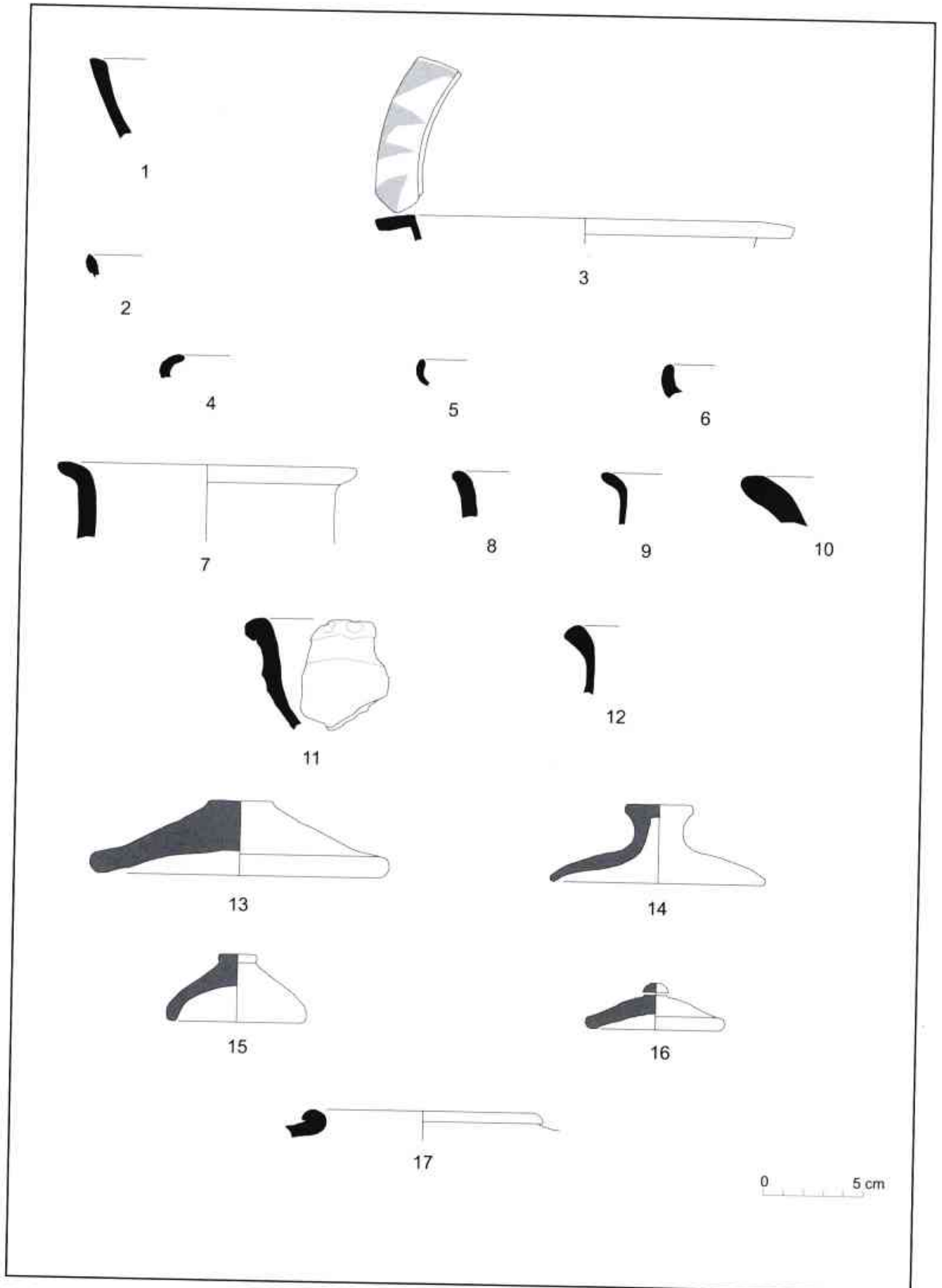
Làmina 26. Les estructures del sector occidental. UE 1023

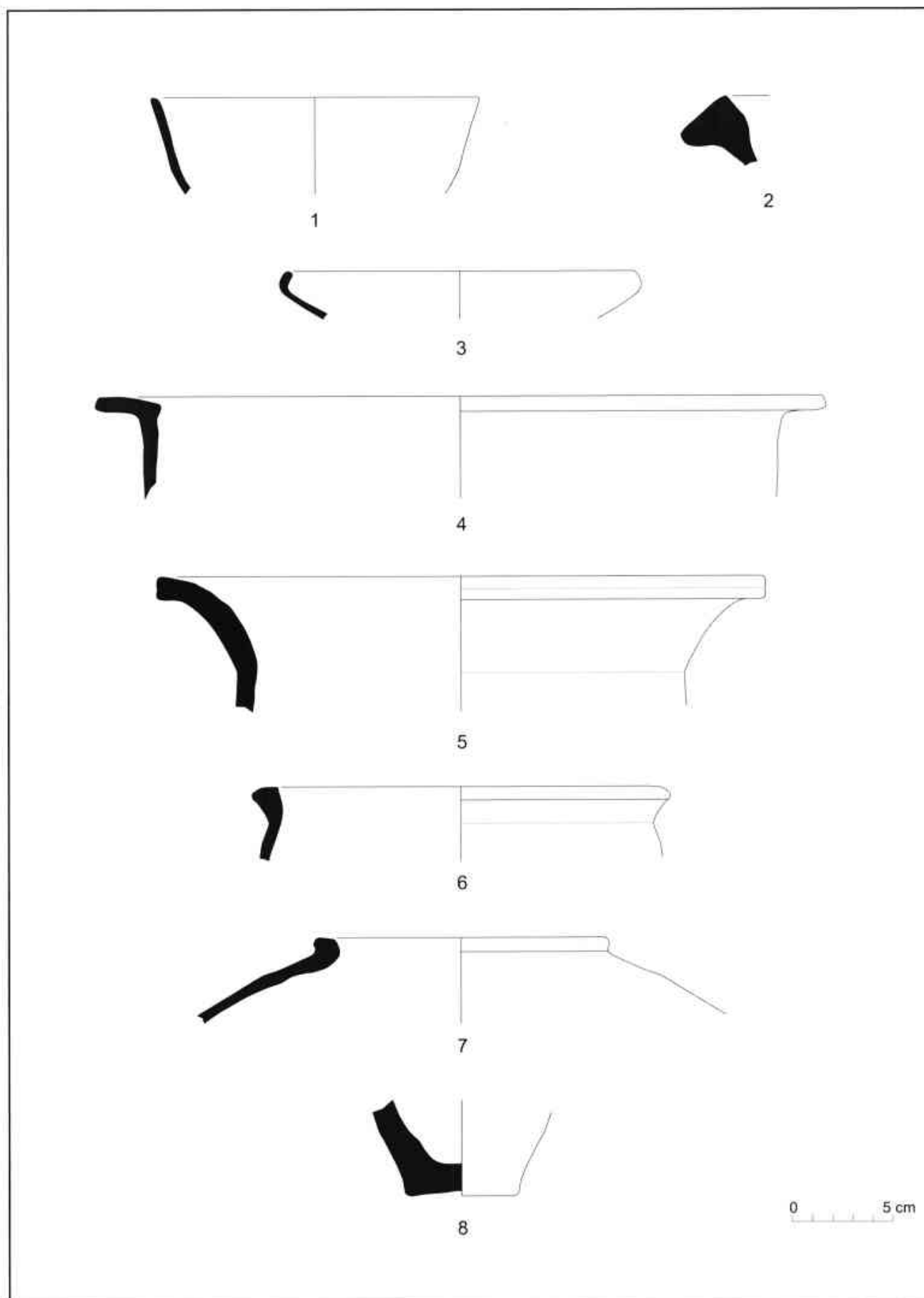
Làmina 27. Les estructures del sector occidental. UE 1023

Làmina 28. Les estructures del sector occidental. UE 1023

Làmina 29. Les estructures del sector occidental. UE 1024

Làmina 30. Les estructures del sector occidental. UE 1021

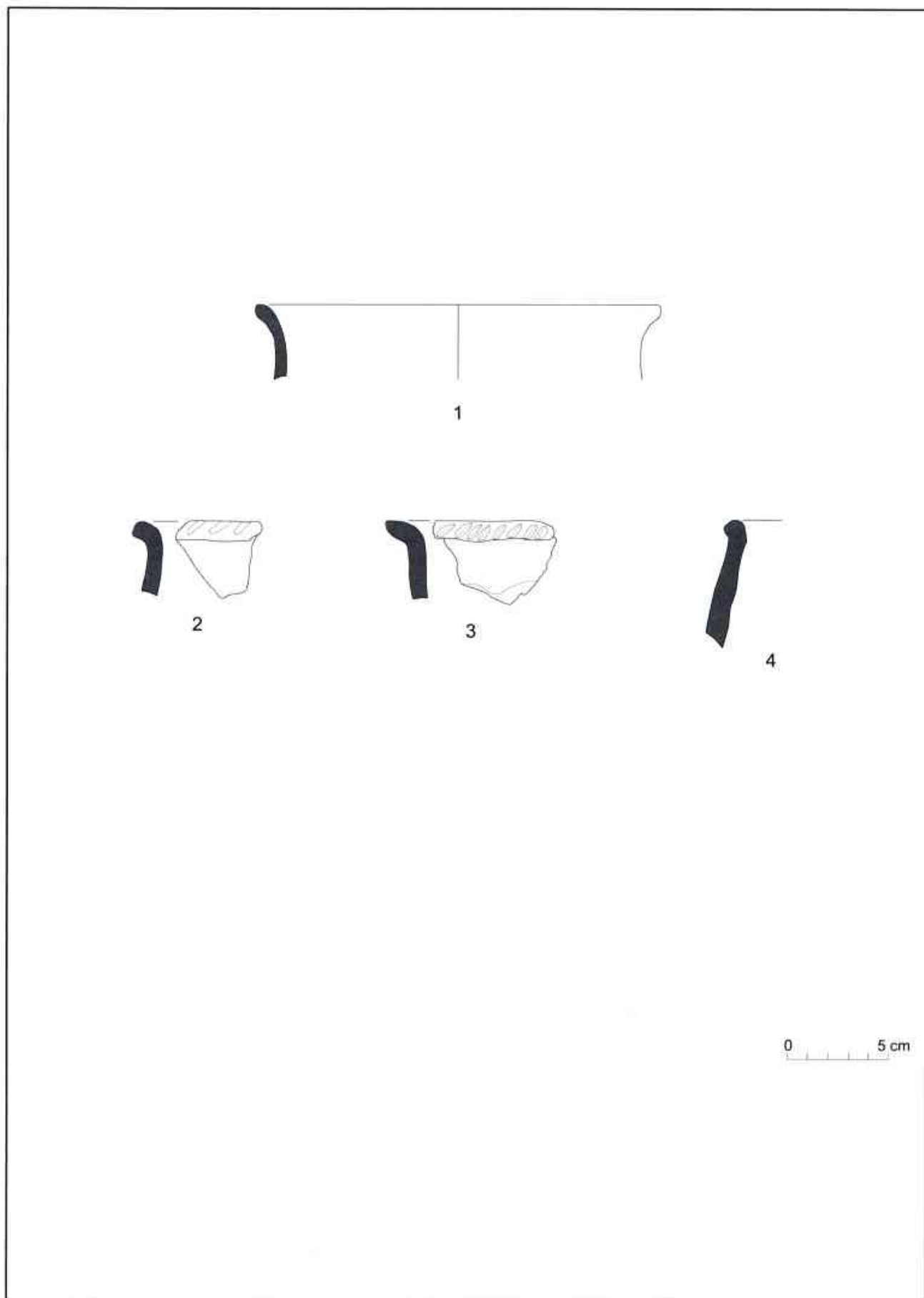

Lámina 31. Les estructures del sector occidental. UE 1021

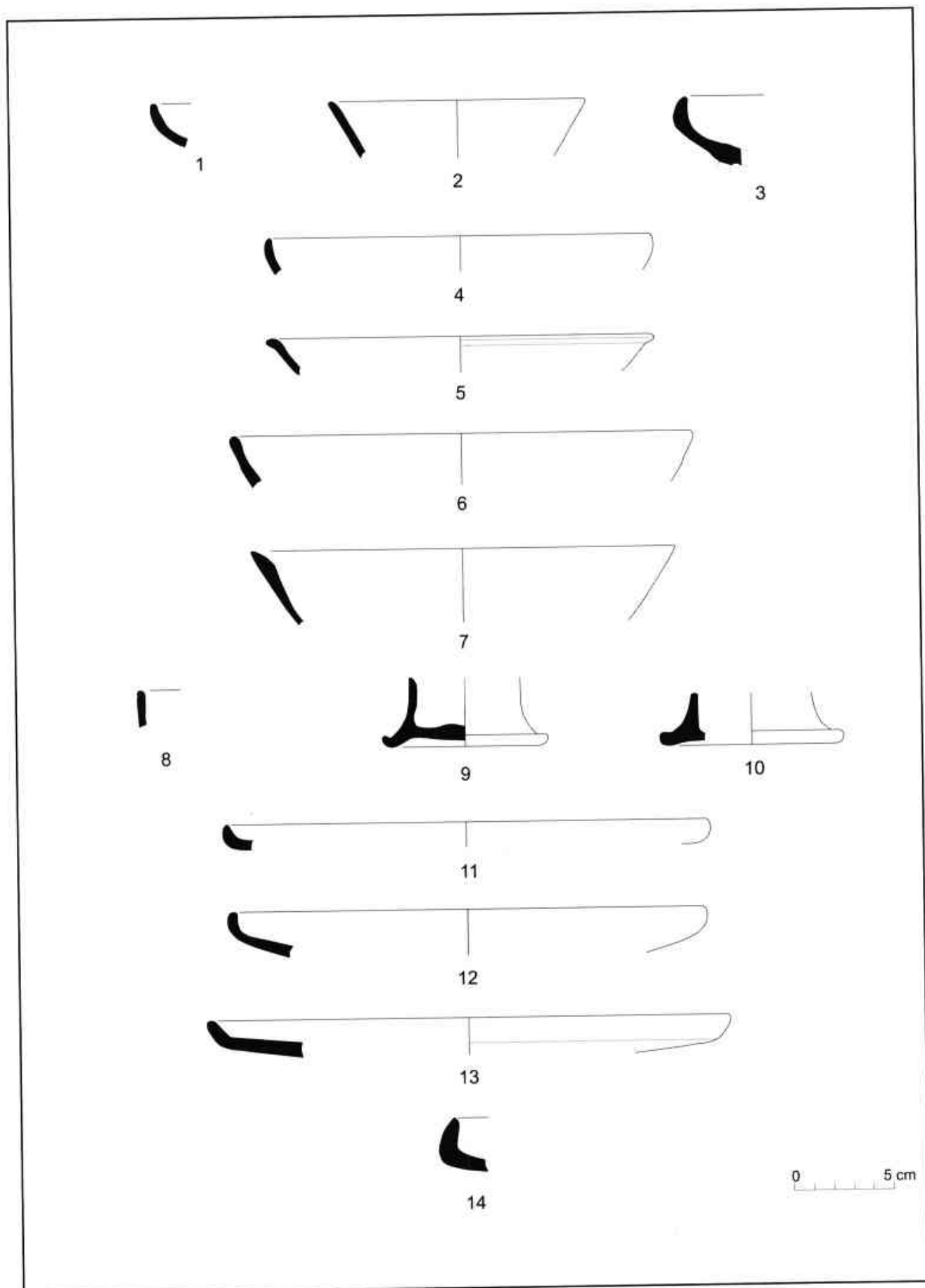
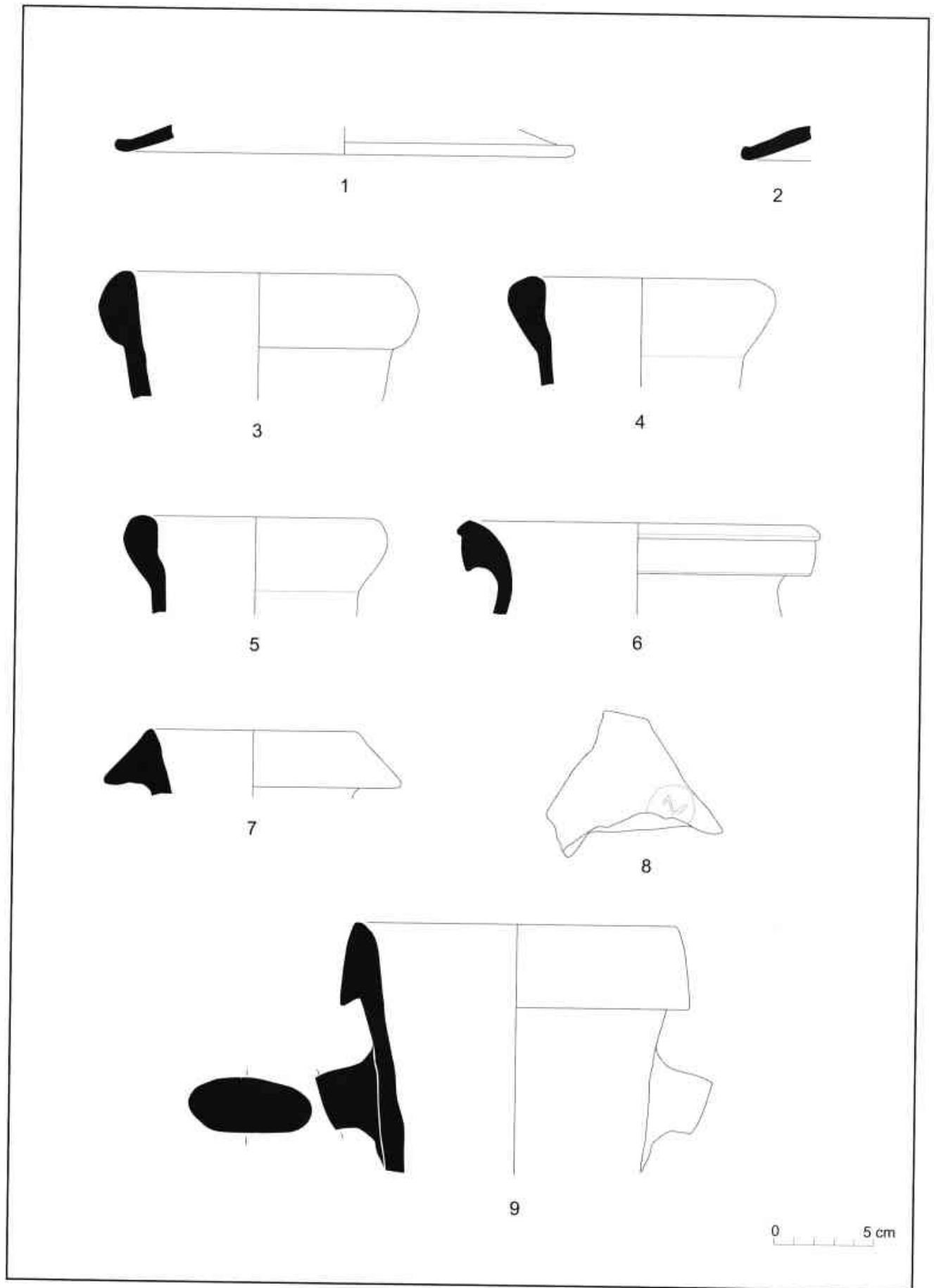

Lámina 32. Les estructures del sector occidental. UE 1018

Làmina 33. Les estructures del sector occidental. UE 1018

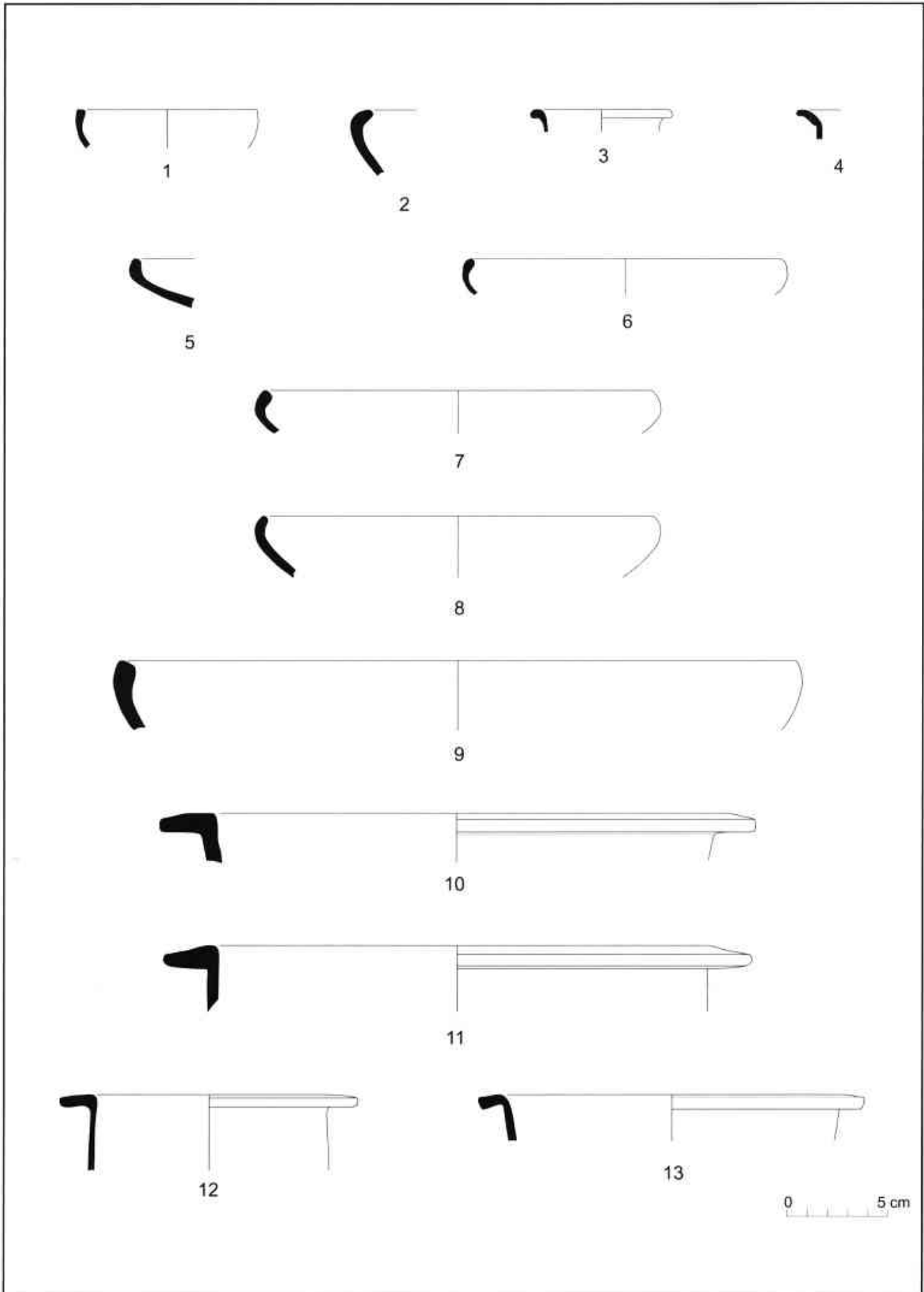
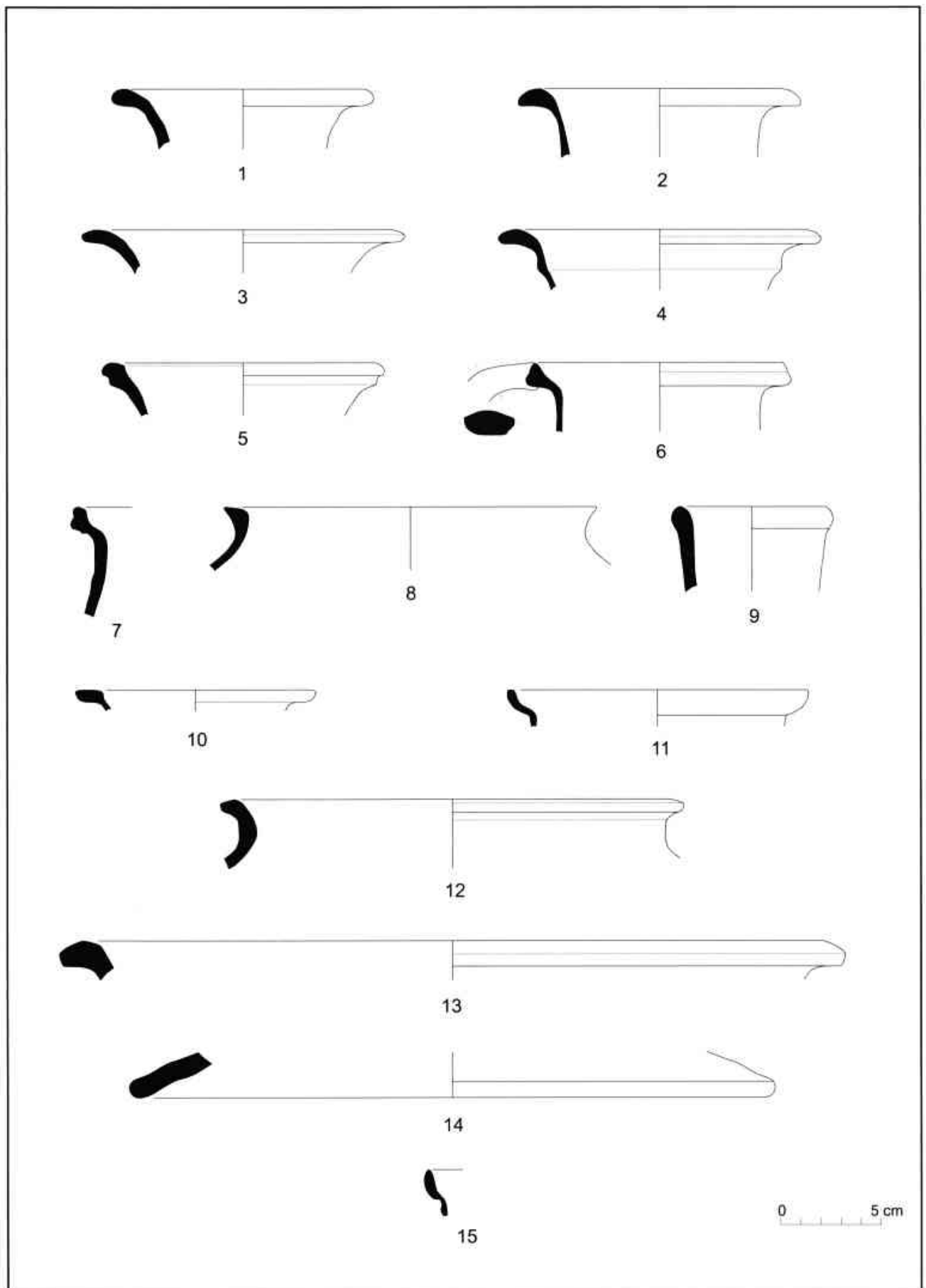
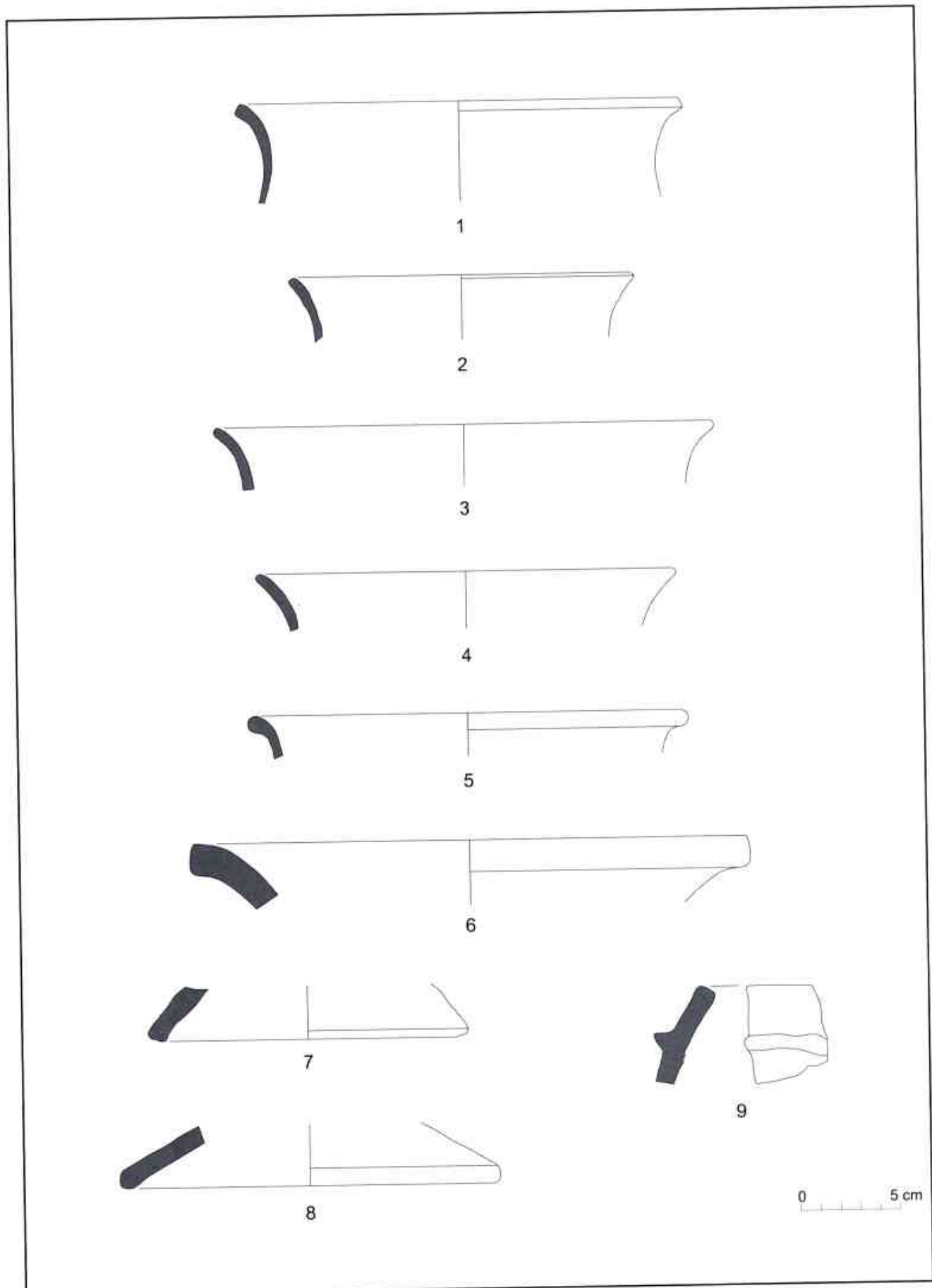

Lámina 34. Les estructures del sector occidental. UE 1018

Làmina 35. Les estructures del sector occidental. UE 1018

Làmina 36. Les estructures del sector occidental. UE 1018

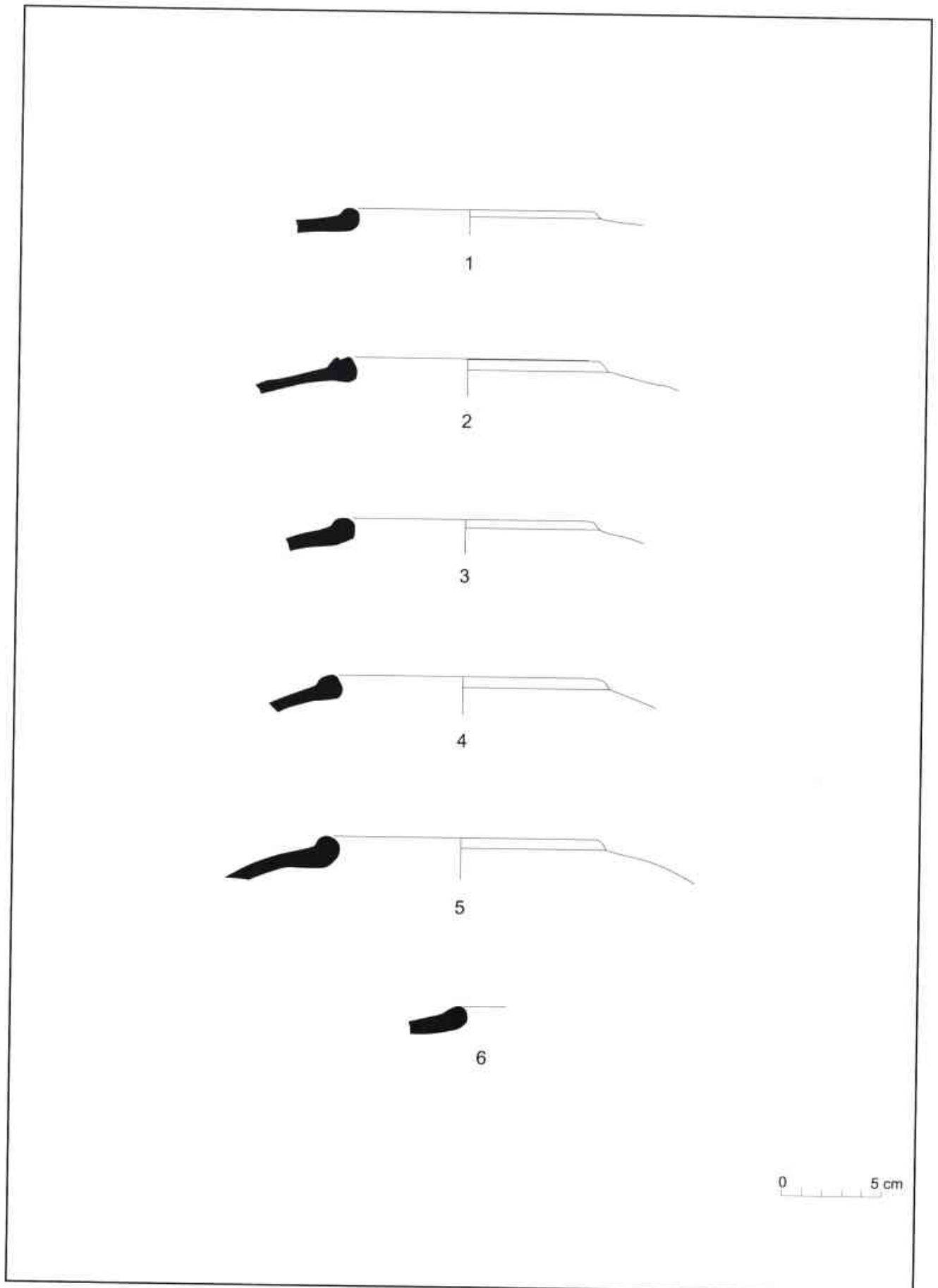

Lámina 37. Les estructures del sector occidental. UE 1018

Les habitacions del sector central

En aquest sector del poblat, es feren feines de neteja i de consolidació en diverses habitacions –núm. 1, 2 i 3– que havien estat excavades en les campanyes de 1957 i 1959-1963. Al mateix temps, se'n dibuixaren les estructures i se situaren topogràficament. L'activitat arqueològica es centrà ben aviat, però un xic més al sud, en les habitacions que havien estat excavades els anys 1953-1954 per Jaume Lladó. Tot i que el pla d'actuació només preveia la neteja i consolidació de les 10 habitacions de la campanya de Lladó, en iniciar les feines s'adonaren que en l'antiga campanya s'havien confós en part els murs dels habitatges amb murs de marges de vinya moderns i que, a més, les habitacions només havien estat excavades parcialment. Per aquesta raó, es va delimitar una superfície per intervenir que abastava les habitacions que ells consideraren I, II i III, però que en realitat eren les II, III i IV de la campanya de Lladó. Les seves coordenades UTM són $x=449022$, $y=4598529,3844$.

El registre arqueològic. Estructures, material i cronologia

Per redactar aquest capítol, hem estudiat de nou tots els materials arqueològics trobats durant la campanya de 1984 en els estrats que ajuden a datar les diferents fases d'aquestes habitacions. S'ha de fer notar, però, que sobta l'absència de ceràmica grisa ibèrica. Sembla ser que els excavadors no la dipositaren en el Museu de Mataró amb la resta del material de l'excavació. Hores d'ara la ubicació ens és del tot desconeguda, a excepció d'algunes peces, les úniques que hem pogut dibuixar. A l'inventari de la memòria es limiten a classificar-la com a vores, fons i nanses, sense especificar res més.

Fases d'ocupació

De l'anàlisi del registre arqueològic i de l'estudi dels materials arqueològics conservats de la reexcavació d'aquestes habitacions, se'n desprenen tres fases constructives i d'ocupació.

1a fase . Primeres construccions

A la fase més antiga documentada en aquesta excavació correspon un mur (UE 2024), d'orientació est-oest, que estava construït directament sobre la roca. Conservava el sòcol, construït amb pedres de mida petita i mitjana, i part de l'alçat fet amb tàpia (UE 2023) del que s'han trobat restes caigudes (UE 2025).

L'únic estrat que es relacionava amb aquest mur era el de l'amortització (UE 2019). Possiblement també cal associar a aquesta fase un altre estrat situat directament sobre la roca (UE 2053/2055) que no tenia relació amb cap estructura.

Els materials d'importació de l'estrat d'amortització (UE 2019) són escassos, però significatius cronològicament. Es trobaren el fons d'un vas de forma indeterminada de ceràmica àtica de vernís negre (lám. 6, 1) i alguns fragments informes també de vaixel·la àtica de vernís negre i altres de tallers occidentals. Es localitzaren també restes de tres àmfors, una massaliota (lám.6, 2), una altra de cartaginesa de la zona de Tunísia, de la forma Mañá D (lám. 6, 3) i la tercera d'origen eivissenc del tipus PE 15/T-8121 (lám. 6, 4). El material indígena és el més abundant. De ceràmica ibèrica oxidada feta a torn, hi ha alguna peça de vaixel·la de taula (lám. 6, 6-7), però sobretot gerres de diferents tipologies (lám. 6, 5, 8-9 i lám. 7, 1-3). De ceràmica grisa es trobaren, segons l'inventari, tres vores i un fons. La producció indígena més abundant, però, és la ceràmica feta a mà, de la qual hi ha bàsicament olles i tapadores, així com algun bol (lám. 7, 4-8 i lám. 8, 1-10).

El material de l'estrat UE 2053 és escàs. De productes d'importació només es trobaren dos fragments informes de vaixel·la de vernís negre: l'un d'origen àtic i l'altre el fons d'un plat de la forma Lamb. 23 dels tallers de Roses. De ceràmica ibèrica a torn hi ha restes de bols (lám. 9, 4-5), de gerres (lám. 9, 1-3, 6) i d'àmfors (lám. 9, núm. 7-8). De ceràmica grisa, segons l'inventari, es trobà una nansa.

Aquesta fase s'ha de situar en el segle III aC, possiblement durant la primera meitat.

2a fase. Construcció de noves edificacions

Per sobre de les estructures i sediments de la fase anterior es constata una important reforma urbanística del sector, amb la construcció d'una sèrie d'edificacions que variaven lleugerament l'orientació en relació amb les de la fase anterior. En el quadre excavat s'identificaren restes de quatre àmbits diferents. Prèvia a la construcció d'aquestes noves edificacions, es tallà la roca per encabir-les dins d'una terrassa artificial, alhora que es rebaixaven i arranaven els sediments i les estructures de les fases anteriors.

De l'àmbit primer es va localitzar la paret de tanca del costat oest. Era un mur no numerat, situat sota la UE 2073, i del qual només es conserva una petita part. De la resta només quedava el retall fet a la roca per encabir-ho. Feia de paret mitgera amb l'àmbit núm. II. També es va localitzar part del mur UE 2087 que tancava l'àmbit pel costat sud, el qual, en el cantó oest, continuava en direcció sud, formant un angle

recte. La llargada conservada d'aquest mur –que no es pogué documentar en tota l'extensió, perquè sortia de la cala oberta– era de 2,10 m, per una amplada de 0,55 m i una altura conservada de 0,40 m.

Encara que no es va excavar l'habitació en tota l'extensió, es van documentar dues llars de foc, la qual cosa podria indicar dues fases d'ocupació diferents. La primera llar de foc, UE 2008, estava situada al costat nord-est del quadre i relacionada amb un paviment de terra compactada (UE 2007) que cobria la roca. La UE 2013 cobria aquest estrat, sense material arqueològic, i per sobre d'aquest se situava la UE 2002, corresponent a l'amortització definitiva del sector. Adossat al mur UE 2087 es trobà un nivell d'ús, la UE 2051, amb el qual es relacionava la segona llar de foc (UE 2057), feta amb argila cremada i carbons. No hi havia cap preparació, estava situada directament sobre el paviment.

Per construir l'àmbit núm. 2 s'anivellà la roca, excepte a la zona sud, on ja s'havia rebaixat en construir-se l'habitatge de la fase anterior, deixant una superfície plana. A continuació es va regularitzar l'espai amb un estrat de terraplè (UE 2018). Del mur de tanca pel cantó nord, UE 2015, molt mal conservat, en restava un curt tram, assentat directament sobre la roca. Pel cantó sud, l'àmbit estava delimitat pel mur UE 2021, de parament irregular. Conservava una llargada de 2,50 m i una altura màxima de 0,25 m. El gruix variava entre 0,30 i 0,80 m. El límit oest era el mur UE 2080, situat també per sobre de la roca retallada. Aquest mur no es va localitzar sencer. Tenia una amplada de 0,80 m i conservava una llargada de 1,75 m. Pel cantó est es conservava el retall del mur, la paret de tanca del costat oest de l'àmbit 1.

A l'interior de l'habitació es trobà un retall fet a la roca que unia el mur UE 2080 i el retall fet a la roca on s'havia encabint el mur de tanca pel cantó est. Aquest retall podria indicar-nos l'existència d'una paret que fou desmuntada per ampliar l'espai i construir una sitja. Es tractaria, doncs, d'una reforma de l'àmbit dins d'aquesta segona fase. La sitja es trobà sencera (UE 2086). Tenia 3,50 m d'alçada, 2,10 m de diàmetre màxim, 0,90 m de diàmetre de la boca i una capacitat de 5.468 litres. A prop d'aquest retall es trobà també un forat de forma ovalada, del qual desconeixem la funció, que mesurava 0,30 m per 0,20 m i tenia una profunditat de 0,12 m. També es localitzà un altre retall de forma rectangular excavat a la roca per tal d'encaixar-hi una llar de foc (UE 2016), de la qual només es conservava una part. La llar, amb una superfície d'argila cremada d'uns 5 cm de gruix, tenia una preparació d'una capa de sauló, al damunt de la qual hi havia un llit de ceràmica. No es documentà cap paviment que es pogués relacionar amb aquesta llar de foc. El material de construcció

trobat indica que l'àmbit devia estar cobert per un sostre de teules i imbrex.

L'estrat que farcia la sitja (UE 2022) contenia abundant material arqueològic que es descriu a continuació.

Pel que fa a la vaixela de vernís negre, es trobaren tretze peces, un 14,28% del total del material trobat a la sitja. Hi havia la vora d'un bol de la forma Lamb. 21 de ceràmica àtica (lãm. 10, 1), un bol de la forma Lamb. 27 del taller de Roses (lãm. 10, 2), dues vores de campaniana A de forma indeterminada i el fons d'una copa de la forma Morel 68. La producció calena correspon tota a la variant mitjana: un got de la forma Lamb. 3 (lãm. 10, 3), tres plats de la forma Lamb. 5 (lãm. 10, 4-6) i dues gerres petites de la forma Lamb. 10 (lãm. 10, 8-9). Es localitzaren també dues vores de produccions indeterminades (lãm. 10, 7) i un plat d'una producció en pasta grisa que imita la forma Lamb. 5 (lãm. 10, 10), en el fons del qual hi ha un grafit ibèric amb la llegenda Ka.i.(1,10% del total). De ceràmica comuna itàlica, es trobaren tres plats tapadora (lãm. 10, 12-14) i una cassola de la forma Vegas 14/Aguarod 4 (lãm. 10, 11), la qual cosa representa el 4,40% del material de l'estrat.

Pel que fa a les àmfors d'importació, se'n trobaren setze de senceres, més el cos d'una altra i una vora i un pivot més. Tots aquests envasos estaven ben col·locats cap per avall a la base de la sitja. Catorze de les setze àmfors són d'origen itàlic: sis del tipus Dressel 1A (lãm. 11, 3-7), sis del tipus Dressel 1B (lãm. 11, 8-10, lãm. 12, 1-3), una del tipus Dressel 1C (lãm. 12, 4) i una altra del tipus del derelict de Sant Andrea B, tipus mixt entre les grecoitàliques i les Lamb. 2 (lãm. 12, 6). Les altres dos i la part central d'una tercera són corses (Miró 1991) (lãm. 11, 1-2). El fragment de vora que es trobà pertany a una àmfora Dressel 1C (lãm. 12, 5), mentre que el pivot només es pot assegurar que pertany a una àmfora del tipus Dressel 1. Una de les àmfors itàliques del tipus Dressel 1B té un *titulus pictus* sobre el coll que porta el nom dels cònsols de l'any 90: *Publius Rutilius Lupus* i *Lucius Julius Caesar* (Miró 1986). Tres àmfors més tenen restes d'inscripcions pintades en vermell a l'alçada de l'arrencament de la nansa. Totes són il·legibles; només una té trets que recorden vagament les lletres Q i C. Quant als segells, una Dressel 1A conserva en el llavi el cartutx d'una marca quasi desapareguda, exactament la meitat inferior d'una lletra, potser una A, i una Dressel 1B porta la marca PHIL. A més d'aquestes àmfors, hi havia fragments informes d'àmfora púnicoebusitana, cartaginesa i tripolitana. Així doncs, s'ha quantificat un total de 21 peces diferents, el 23,07% del total de material. Es trobaren també sencers dos *dolia*, un dels quals té incisa una M sobre el llavi. Aquests *dolia* tenien un

diàmetre màxim que oscil·lava entre 0,9 i 1,10 m i una altura de poc menys d'1 metre. La capacitat era entorn dels 1.100 litres.

Pel que fa a la ceràmica oxidada ibèrica –el 28,57% del total– es trobaren restes de dos càlats decorats amb pintura (lâm. 12, 7-8), de dos bols (lâm. 13, 1-2) i de vint-i-dues gerres i atuells de reserva de diferent tipologia (lâm. 13, 3-9). De ceràmica grisa, es trobaren quinze vores, i quatre fons, el que representa el 16,48%. De ceràmica feta a mà s'exhumaren fragments de set olles diferents, el 7,69% del total (lâm. 14, 1-3), a més de dues fusaioles (lâm. 14, 4-5). També hi havia fragments de quatre àmfors ibèriques (lâm. 14, 6-8), el 4,40% del total.

Per datar l'amortització de la sitja comptem amb un terme *post-quem*: la data consular de l'any 90 aC. Si és té en compte que les àmfors eren uns envasos d'amortització ràpida i el bon estat de conservació en què es trobaren, és versemblant proposar una cronologia d'amortització de 90-75 aC, que coincideix amb la que proposa Jordi Miró en l'estudi sobre aquesta sitja (Miró 1986, Miró 1991). Aquesta cronologia es referma per la inexistència de vaixel·la de vernís negre de la variant tardana dels tallers de Cales.

Els murs que delimiten l'àmbit núm. 3 són fets amb pedres de grandària mitjana i petita, lligades en sec o amb argila. El mur nord (UE 2078) mesura 3,65 m de llargada i conserva 1,10 m d'altura. El mur sud (UE 2083), de 0,55 m de gruix, conservava 4,50 m de llargada i 1,05 m d'altura màxima. El mur de tanca del límit de ponent (UE 2084), que tenia un gruix de 0,458 m i una llargada conservada de 2,10 m, només mantenia una filada de pedres irregulars. El mur del cantó est (UE 2080) era mitjançer amb l'àmbit núm. 2. No es va documentar cap paviment que es relacionés amb aquestes estructures. A aquesta fase també cal associar un ampli retall (UE 2049) que degué destruir les estructures de les fases anteriors, així com part de la roca. El retall era de planta quadrangular i a l'interior hi havia una llar de foc sense preparació (UE 2064/2065/2066). En desconeixem la finalitat. Aquest retall estava amortitzat per la UE 2034-2063.

De l'àmbit núm. 4 només es documentaren les restes de dos murs. Pel cantó nord el mur UE 2083, mitger amb el tercer àmbit, i, pel cantó est, el mur UE 2085, del qual només es conservava un curt tram d'uns 1,10 m. Tenia un gruix de 0,40 m i una altura conservada de 0,45 m. Associat a aquest àmbit només es va poder excavar un petit estrat (UE 2041) en el qual es van trobar escassos fragments informes de ceràmica ibèrica.

Les unitats estratigràfiques que cal associar al moment inicial de la fase són els paviments UE 2007 i

UE 2051 i la llar de foc UE 2008 de l'habitació núm. 1, el nivell de regularització UE 2018 i la llar UE 2016 de l'habitació núm. 2, la llar UE 2064/2065/2066 de l'habitació núm. 3 i l'estrat UE 2041 de l'habitació núm. 4.

A la UE 2007, només es trobaren dos fragments informes de vaixel·la de vernís negre, l'un de campaniana A i l'altre de producció calena. Hi havia també altres fragments informes d'àmfora itàlica i d'àmfora cartaginesa. Pel que fa als materials indígenes, es trobaren la vora d'un càlat (lâm. 15, 1), d'una gerra (lâm. 15, 3) i d'un atuell de reserva (lâm. 15, 2), una vora de ceràmica grisa ibèrica, tres vores d'olles de ceràmica feta a mà (lâm. 15, 4-6), així com dues vores d'àmfora ibèrica (lâm. 15, 7-8).

En el nivell d'ús UE 2051, es va trobar una vora d'un bol de la forma Lamb. 27 de campaniana A (lâm. 16, 1), la vora d'una cassola itàlica de cuina del tipus Aguarod 4/Vegas 14 (lâm. 16, 2), la vora d'una àmfora del tipus Dressel 1A (lâm. 16, 3), una altra d'un bocal de ceràmica oxidada ibèrica (lâm. 16, 4), una vora de ceràmica grisa ibèrica i les vores de dues olles de ceràmica ibèrica feta a mà (lâm. 16, 5-6).

A la UE 2018, no es trobà gaire material. Pel que fa a la ceràmica d'importació, s'exhumà un fragment de la vora d'un crater de ceràmica àtica de figures roges (lâm. 17, 1), un fragment informe de campaniana A i un fragment informe de la variant mitjana del taller de Cales. També hi havia un plat tapadora de ceràmica itàlica de cuina (lâm. 17, 2) i diversos fragments informes d'àmfora púnicoebusitana i itàlica. Quant a la ceràmica de factura indígena, si bé és més abundant, tampoc és massa nombrosa. De ceràmica oxidada ibèrica, hi havia vores d'un bol (lâm. 17, 3) i de diverses gerres i vasos de diferent tipologia (lâm. 17, 4-7), de ceràmica grisa ibèrica es trobaren dos fons i una vora, i de ceràmica feta a mà, algunes vores que pertanyien a una mena de bol profund (lâm. 17, 8) i a tres olles (lâm. 17, 9-11). També s'exhumà una vora d'una àmfora ibèrica (lâm. 17, 12).

A la UE 2064, es trobà només un fragment informe de campaniana A, un fragment informe d'àmfora tripolitana i la vora d'una olla de ceràmica ibèrica feta a mà. A la UE 2065, es localitzà un tap i un fragment informe d'àmfora itàlica i la nansa d'una gerra de ceràmica grisa ibèrica. A la UE 2066, no es trobà cap material.

La UE 2041 només va proporcionar alguns fragments informes de ceràmica ibèrica.

La cronologia inicial d'aquesta segona fase ve determinada per la presència de fragments de la variant mitjana del taller de Cales i per l'absència de vaixel·la

de les variants tardanes de la campaniana A i del taller de Cales, així com per la presència de material de cuina i àmfores d'origen itàlic. Com a cronologia de fundació d'aquesta segona fase proposem una data del tercer quart del segle II aC.

El moment final d'aquesta fase la documenten els estrats d'amortització UE 2050 de l'habitació núm. 1 i les UE 2034 i 2063 de l'habitació núm. 3.

A la UE 2050, es van trobar dos fons de vasos de campaniana A tardana, un dels quals possiblement pertanyia a un bol de la forma Lamb. 27 (lâm. 18, 1), la vora d'un vas de la forma Lamb. 1 (lâm. 18, 2) i un peu d'una forma indeterminada, tots dos de la producció mitjana dels tallers de Cales. També hi havia una safata de ceràmica itàlica amb engalba interna del tipus Aguarod 3-Lumí 1 (lâm. 18, 3) i un fragment de la nansa d'una àmfora itàlica. De ceràmica oxidada ibèrica, es trobaren les vores d'una gerra (lâm. 18, 4) i d'un gran atuell de reserva (lâm. 18, 5); de ceràmica grisa ibèrica, una vora i un fons; i de ceràmica ibèrica feta a mà, les vores de dues olles (lâm. 18, 6-7).

Quant a la UE 2063, tret del peu d'un vas de forma indeterminada de campaniana A (lâm. 19, 1), la resta de vaixel·la de vernís negre pertany a les produccions dels tallers de Cales. De la producció mitjana d'aquests tallers, hi havia quatre plats de la forma Lamb. 5 (lâm. 19, 2-5) i de la producció tardana, un vas de la forma Lamb. 1 (lâm. 19, 6) i un plat de la forma Lamb. 5 (lâm. 19, 7). De ceràmica ibèrica oxidada, hi havia dos bols, cinc vores de gerres i atuells de diferent tipologia (lâm. 19, 8-11), dues vores de gerres amb engalba blanca, un fons de ceràmica grisa i el fons d'una olla de ceràmica ibèrica feta a mà. Pel que fa a les monedes, n'hi ha una de molt malmesa que sembla ser gal·la, dels Remi, però no es pot assegurar.⁵⁶

L'estrat UE 2034 aportà abundant material arqueològic. La vaixel·la de vernís negre, amb un total de 15 peces, representa el 13,51% del total de les ceràmiques trobades. Com a material més antic i residual hi havia el fons d'un escif (lâm. 20, 1) i la vora d'una copa Cástulo (lâm. 20, 2). Del taller de la campaniana A, es localitzaren les vores d'un bol de la forma Lamb. 27 (lâm. 20, 3), d'una forma indeterminada (lâm. 20, 4) i d'un plat de la forma Lamb. 5 (lâm. 20, 5), aquest últim de la variant tardana. La producció més abundant és l'originària dels tallers de Cales. De la seva variant mitjana, hi ha un got de la forma Lamb. 3 (lâm. 20, 6) i dos plats de la forma Lamb. 5

(lâm. 20, 7-8); i de la variant tardana, dues copes de la forma Lamb. 2 (lâm. 20, 10-11), un got de la forma Lamb. 3 (lâm. 20, 9) i tres plats de la forma Lamb. 5 (lâm. 20, 12-14). També es trobà una copa de la forma Lamb. 17 de la campaniana C (lâm. 20, 15). D'origen itàlic hi havia també dos gots de ceràmica de Parets Fines de la forma Mayet II (lâm. 21, 1-2), el 1,80% del total, i un plat tapadora (lâm. 21, 3) de ceràmica comuna itàlica, el 0,90 del total. De producció indígena que imita productes itàlics es trobaren un got de la forma Mayet II de Parets Fines (lâm. 21, 4) i un morter de la forma *Emporiae* 36,2 (lâm. 21, 5), el que representa el 1,80% del total. La ceràmica comuna púnica, el 2,70% del total, també és present amb un *caccabus* cartaginès (lâm. 21, 7), una ampolla (lâm. 21, 6) i un petit vas (lâm. 21, 8) d'origen incert, si bé la darrera, per la pasta, podria ser del sud peninsular. L'àmfora d'importació representa el 3,60% del total del material trobat. Tret d'una àmfora púnico-ibèrica del tipus PE 16/T.8.1.3.1 (lâm. 21, 9), la resta són d'origen itàlic. Així, hi ha les vores de dues àmfores del tipus Dressel 1B (lâm. 22, 1-2) i una altra del tipus Dressel 1C (lâm. 22, 3). També es trobà la vora d'una àmfora Dressel 1 Laietana (lâm. 22, 4).

El material més abundant és el de factura indígena. Dins d'aquest, el més nombrós és la ceràmica oxidada feta a torn, un 47,75% del total. D'aquest tipus ceràmic la varietat tipològica és notable: bols (lâm. 23, 2-3), càlats (lâm. 23, 1, 4-5, 7), ampolles (lâm. 23, 6), vasos de cos cilíndric amb vora ametllada (lâm. 23, 8-9), gerres de diverses formes -bocals, de tipus globulars, de coll de cigne- (lâm. 24, 1-10), olles (lâm. 24, 11-12), contenidors de reserva de capacitats diferents (lâm. 24, 13-15 i lâm. 24, 1-4), tapadores (lâm. 24, 5), i petits vasos potser de fireta (lâm. 24, 6). De ceràmica grisa ibèrica, es localitzaren sis vores, que representen el 5,41% del total. La ceràmica ibèrica feta a mà és el 12,61% del total: són tapadores (lâm. 26, 2-5) i olles (lâm. 26, 1). D'àmfora ibèrica, es trobaren 10 vores, el 9,01% del total del material de l'estrat (lâm. 26, 6-11). Pel que fa a les monedes, s'exhumaren una unitat d'Ausesken (CNH 8-11), ja encunyada c. 100-90, una meitat d'*Illirta* (CNH 37), amb una cronologia de c. 90-70 aC, dues unitats d'*Illuro*, una de la quarta emissió i l'altra de la cinquena, aquesta última no encunyades encara c. 90 aC (CNH 8; 14), una unitat d'*Arsa-Saguntum* (CNH 38), datada c. 130-72 aC i una unitat d'*Illirhesken* (CNH 12), encunyades ja c. 100-90 aC.⁵⁷

A més d'aquest material, els excavadors comenten la troballa d'un elevat nombre de projectils de plom

⁵⁶ Aquesta moneda ha estat classificada per Carles Martí.

⁵⁷ Aquestes monedes han estat datades i classificades per Carles Martí.

de fona i d'una mandíbula humana, que no ha estat possible localitzar.

La presència, amb escreix, de vaixel·la de vernís negre de la variant tardana dels tallers de Cales, determina d'entrada una cronologia *post-quem* a partir de 90-80 aC. Tot i així, el no menyspreable nombre de vaixel·la de la variant mitjana dels mateixos tallers és una altra dada que cal valorar. Cal destacar també la troballa d'àmfora Dressel 1 Laietana, la qual se sol situar cronològicament a partir del segon quart del segle I aC.

Proposem, doncs, com a cronologia d'amortització d'aquesta segona fase un moment inicial del segon quart del segle I aC.

3a fase. Arranament de les estructures existents i construcció de noves habitacions.

De l'àmbit núm. 1, només podem dir que potser alguna de les dues llars de foc s'ha de situar en aquest període.

Pel que fa als àmbits 2 i 3, les estructures de la fase anterior s'arranen i es regularitzen els nivells amb un terraplè (UE 2036), pel damunt del qual es basteix una nova edificació que se sobreposa als àmbits núm. 2 i 3 de la fase anterior. Les estructures d'aquesta fase tornen a variar l'orientació en relació amb les de la fase anterior, i prenen la mateixa orientació que les estructures de la primera fase.

La nova edificació, dividida en dues estances, pel fet de ser la darrera construcció, es trobà en un notable estat de conservació. De l'estança núm. 1 es conserva el mur sud (UE 2082), que estava alineat amb el mur sud (UE 2074) de l'estança núm. 2. Estava construït amb pedres, argila i restes de teules. Mesurava 0,45 m d'amplada i conservava 4 m de llargada i 0,95 m altura. També es mantenia el mur que tancava pel costat oest (UE 2081), que tenia un gruix de 0,58 m, una llargada de 3,30 m i conservava una altura de 0,5 m. No es trobà el mur de tanca del costat nord, mentre que el que tancava el costat est era la UE 2072. L'entrada a aquesta estança, a través de la qual s'accedia també a l'estança núm. 2, ha de situar-se en l'espai buit situat entre les parets UE 2082 i UE 2074.

Aquests murs estaven associats a un paviment UE 2060=2036 i una llar de foc, la UE 2059, que tenia com a preparació una *tegula* col·locada a l'inrevés per sobre d'una capa de sauló cremat. Aquestes estructures d'hàbitat, paviment i llar de foc, estaven construïdes per sobre de l'amortització UE 2034=2063 de la fase anterior.

L'estança núm. 2 estava delimitada pel cantó nord pel mur UE 2071, construït amb pedres i abundants

fragments de teules i fragments ceràmics entre els quals eren abundants, a més dels de ceràmica indígena, els d'àmfora itàlica. La llargada era de 4,20 m, l'amplada de 0,40 m, i conservava una altura de 0,58 m. Pel cantó est estava tancada pel mur UE 2073, de característiques similars, que tenia uns 8,30 m de llargada i 0,37 m d'altura; i pel costat oest, pel mur UE 2072, que mesurava 4,80 m de llargada. El límit sud de l'edificació era el mur UE 2074, de 4,70 m de llargada. Paral·lel al mur nord, i adossat als murs est i oest, hi havia un altre mur, la UE 2005, que delimitava una banqueta. Estava construït amb pedra, teules i argila i mesurava 3,70 m de llargada. L'entrada a l'estança se situava en el cantó sud-oest, entre els murs UE 2072 i UE 2074, i s'hi accedia a través de l'estança núm. 1.

Associat a aquesta edificació es documentà un paviment d'argila (UE 2017), en el qual es trobà escàs material arqueològic. Aquest paviment no es va localitzar en tota l'extensió, perquè possiblement era el mateix que havia excavat en part Jaume Lladó en la campanya de l'any 1954, i sobre el qual trobà "la meitat aproximadament d'un *dolium* que en part restava aixafat pel pes de la terra i enfront hi havia una àmfora republicana i un vas de ceràmica campaniana del tipus B de la forma Lamb. 3, un projectil de mandró, una clau de ferro, tres teules caigudes i trencades, un as de *Lauro* i petxines" (Ribas, Lladó 1977-78). No es va trobar cap llar de foc que es pugui relacionar amb aquest paviment. Aquesta habitació fou amortitzada per la UE 2012.

Les unitats estratigràfiques que determinen l'inici i ús d'aquesta darrera fase són els estrats d'amortització UE 2034-2063 de la fase anterior, l'estrat de regularització UE 2036 de l'habitació núm. 2 i el paviment UE 2017 de la nova habitació.

L'estrat UE 2036 aportà material arqueològic abundant. La vaixel·la de vernís negre –el 23,33% del material de l'estrat– és majoritàriament del taller de Cales, encara que no és l'única. Pel que fa a la campaniana A, es trobà un petit fragment d'una vora d'un plat Lamb. 36. De la producció mitjana del taller de Cales, es trobaren quatre vores de la forma Lamb. 5 (lãm. 27, 2-5), dues vores de la forma Lamb. 1 (lãm. 27, 6-7) i un peu de la forma Lamb. 3 (lãm. 25, 8). De la variant tardana del mateix taller, es localitzaren quatre vores de la forma Lamb. 5 (lãm. 27, 9-11 i 13). S'exhumà també una vora d'un plat de la forma Lamb. 5 de campaniana B etrusca (lãm. 27, 1) i una altra vora de la mateixa forma, però d'una producció indeterminada (lãm. 27, 12). Produccions itàliques també ho són dos gots de ceràmica de Parets Fines, ambdós de la forma Mayet II (lãm. 27, 15-16) –3,33% del material de l'estrat– i un plat tapadora de ceràmica comuna (lãm. 27, 14), que representa l'1,67%

del material de l'estrat. Les àmfors d'importació (6,67% del material de l'estrat), estan representades per les vores d'una Dressel 1C itàlica (lâm. 27, 17) i una tripolitana (lâm. 27, 18), així com per alguns fragments informes d'àmfora massaliota i d'àmfora púnicoebusitana.

Pel que fa al material indígena, només es trobaren 10 vores i una petita gerra bicònica amb dues nanses de ceràmica grisa ibèrica (lâm. 28, 1), que constitueixen el 18,33% del material de l'estrat. De ceràmica oxidada ibèrica, la producció més abundant amb un 35% del material de l'estrat, es trobaren plats i bols (lâm. 28, 3-8), gerres de diversos tipus (lâm. 28, 9-17), contenidors de reserva (lâm. 29, 1-4) i una tapadora (lâm. 29, 5). Es localitzà també un vas calatoide de ceràmica pintada (lâm. 28, 2). Les úniques formes de recipients de ceràmica feta a mà –6,67%– eren olles (lâm. 29, 6-9). Pel que fa a les àmfors, es trobaren tres vores (lâm. 29, 10-12), cosa que representa el 5% del material de l'estrat.

Referent a les monedes, es localitzà una unitat de *Laurò* (Llorens/Ripollès X), datada cap al començament del segle I aC i una unitat de *Kese* (CNH 34).⁵⁸

Per la presència de vaixel·la de la variant tardana de les produccions calenes, proposem per a aquest estrat una cronologia del segon quart del segle I aC, encara que, possiblement, l'hauríem de situar al començament del segon quart, en haver-hi encara una fase posterior.

Els estrats d'amortització d'aquesta tercera fase i definitiva de l'àrea excavada són els sediments UE 2002 de l'habitació núm. 1 i la UE 2012 i la UE 2030-2035 de l'habitació núm. 3.

Les ceràmiques de vernís negre trobades en l'estrat UE 2002 són, amb 13 peces, el 34,21% del total del material de l'estrat. De ceràmica campaniana A es trobaren un fragment de la nansa d'una copa Morel 68, la vora d'un plat de la forma Lamb. 5 de la variant tardana (lâm. 30, 1), la vora d'un bol de la forma Lamb. 27 (lâm. 30, 2) i un fons de forma indeterminada (lâm. 30, 3). Les produccions calenes són les majoritàries. De la producció mitjana, es trobaren dos vasos de la forma Lamb. 1 (lâm. 30, 4-5), dos plats de la forma Lamb. 5 (lâm. 30, 6-7) i un vas de la forma Lamb. 10 (lâm. 30, 8). De la variant tardana, hi havia un got de la forma Lamb. 2 (lâm. 30, 9) i dos de la forma Lamb. 3 (lâm. 30, 10-11) i un plat de la forma Lamb. 5 (lâm. 30, 12).

També es trobà un plat de la forma Lamb. 5 de producció indeterminada (lâm. 30, 13). La ceràmica comuna itàlica està representada per dues vores de plats tapadora (lâm. 30, 14-15) i per una llàntia (lâm. 30, 16), el que representa el 7,89% del material de l'estrat. Pel que fa a l'àmfora d'importació, amb un 13,15% del material de l'estrat, hi ha restes de quatre àmfors itàliques, dues del tipus Dressel 1A (lâm. 31, 1-2), una del tipus Dressel 1 (lâm. 31, 3) i la quarta possiblement és un envàs suditàlic (lâm. 31, 4). També s'hi trobà la vora d'una àmfora púnica, possiblement del tipus PE-18/T 8.1.3.3 (lâm. 31, 5).

La ceràmica de factura indígena és la més abundant, i és la producció oxidada, amb un 21,05% del material de l'estrat, la que presenta una major varietat de peces i tipus. Hi ha bols (lâm. 31, 7), gerres de diferents formes (lâm. 31, 8-12) i atuells de reserva (lâm. 32, 1-2). L'àmfora, amb un total de tres vores, representa el 7,89% (lâm. 32, 5-7). De ceràmica ibèrica feta a mà, un 5,26% del material de l'estrat, es trobà una olla i una tapadora (lâm. 32, 3-4). Pel que fa a la ceràmica grisa, el 10,52%, es trobaren quatre vores (lâm. 31, 6).

En l'estrat UE 2012, només es trobà vaixel·la de vernís negre de la variant tardana dels tallers de Cales, en concret tres plats de la forma Lamb. 5 (lâm. 33, 1-3). Les àmfors d'importació són una púnicoebusitana del tipus PE 16/T-8.1.3.1 (lâm. 33, 4), una tripolitana (lâm. 33, 5) i una altra de producció indeterminada (lâm. 33, 6). De ceràmica ibèrica, es trobaren catorze vores de gerres de diversa tipologia i contenidors varis (lâm. 33, 7-8); quatre vores de ceràmica grisa: de ceràmica ibèrica feta a mà, una vora d'olla (lâm. 33, 10) i tres tapadores (lâm. 33, 11-13); i una vora d'àmfora ibèrica (lâm. 33, 9).

Els estrats UE 2030-2035 es van unificar en considerar-los després un únic estrat. Pel que fa al vernís negre, el 12,5% del total del material de l'estrat, s'exhumà una nansa d'escif àtic, i de la producció de la campaniana A es trobà una vora d'un got de la forma Lamb. 8 (lâm. 34, 2) i dues vores de bol de la forma Lamb. 27, una de la variant tardana (lâm. 34, 1 i 3). De la producció mitjana del taller de Cales, es trobaren quatre vores i un fons del plat de la forma Lamb. 5 (lâm. 34, 4-8) i dues peces gairebé senceres de la forma Lamb. 3 (lâm. 34, 9-10). De ceràmica de Parets Fines (2,77% del material de l'estrat), es trobaren dos gots de la forma Mayet II (lâm. 34, 11-12); i de ceràmica comuna itàlica (4,16%), es trobaren dos vasos i una tapadora (lâm. 34, 13-14). Es trobà també

⁵⁸ Aquestes monedes han estat classificades per Carles Martí.

una gerra púnica (lãm. 35, 1), el cosa que representa l'1,38% del material de l'estrat. L'àmfora d'importació (8,33%) està representada per fragments informes d'àmfora púnica i cinc vores d'àmfora itàlica, una del tipus Dressel 1A amb un grafit fet després de la cuïta (lãm. 36, 1) i quatre del tipus Dressel 1B. (lãm. 37, 1-4).

Pel que fa al material ibèric, de ceràmica oxidada ibèrica (30,55%, del material de l'estrat), es trobaren sis vores de gerres, cinc vores de bol, quatre vores de gerrets de vora exvasada, quatre petites vores de vasos indeterminats, una olla de doble vora, dues vores d'atuells i dos fons indeterminats (lãm. 38, 1-8). Es localitzaren també tres vores de ceràmica grisa ibèrica (4,16% del material de l'estrat), divuit vores d'olles, tres tapadores i quatre fons de ceràmica feta a mà, que representen el 29,16% de material de l'estrat (lãm. 39, 1-12), i quatre vores d'àmfora ibèrica, que són el 5,55% (lãm. 39, 13-15).

Referent a les monedes, n'hi ha una de molt mal-mesa que podria ser una unitat d'*Ebusus*, encara que no es pot assegurar, per tant, no es pot dir res de la cronologia.

La data d'amortització d'aquests estrats, i per tant d'aquesta tercera fase, s'ha de situar per cronologia relativa amb posterioritat a la de la fase del

començament del segon quart del segle I aC, per la qual cosa proposem una datació del segon quart del segle I aC, per la presència de la ceràmica calena tardana, de material que situem durant la primera meitat del segle I aC i l'absència de material que es pugui datar amb posterioritat de mitjan d'aquest segle.

Quantificació del material

A l'hora de fer la quantificació del material, només ho hem pogut fer amb estrats de la fase 2a i fase 3a de les habitacions II i III, reexcavades durant la campanya de l'any 1984. La falta d'estratigrafies de les habitacions IV a IX i la manca de coneixement exhaustiu del material trobat impossibiliten l'estudi quantitatiu del material amb fiabilitat.

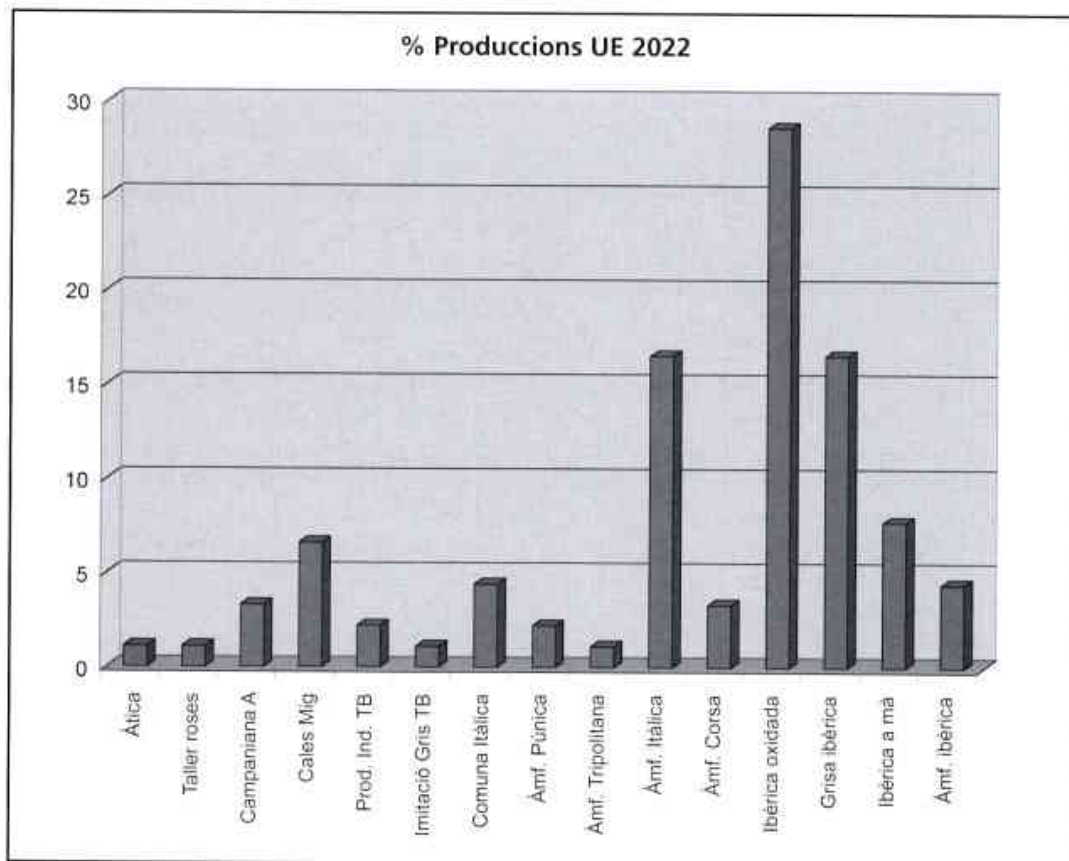
Fase 2a

Hem pogut quantificar l'estrat d'amortització de la sitja (UE 2022) i els tres estrats d'amortització d'aquesta fase.

UE 2022

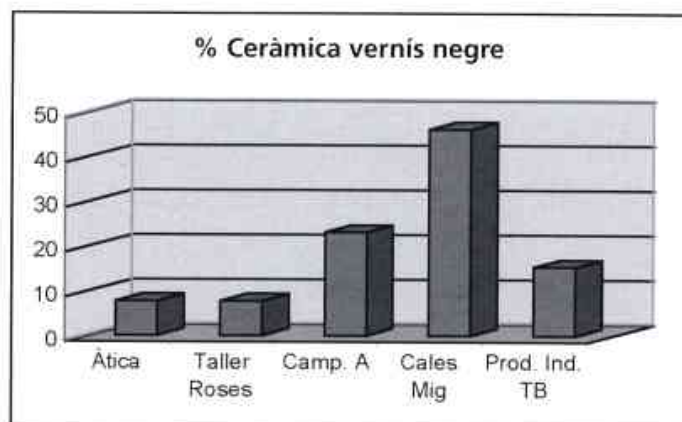
La distribució del material trobat a l'amortització de la sitja per produccions és la següent:

Produccions	Núm. peces	% Total
Àtica	1	1,10
Taller Roses	1	1,10
Campaniana A	3	3,30
Cales mitjà	6	6,59
Prod. indeterminada Tipus B	2	2,20
Imitació grisa Tipus B	1	1,10
Comuna itàlica	4	4,40
Àmfora púnica	2	2,20
Àmfora tripolitana	1	1,10
Àmfora itàlica	15	16,48
Àmfora corsa	3	3,30
Ibèrica oxidada	26	28,57
Grisa ibèrica	15	16,48
Cuina ibèrica a mà	7	7,69
Àmfora ibèrica	4	4,40
Total	91	100

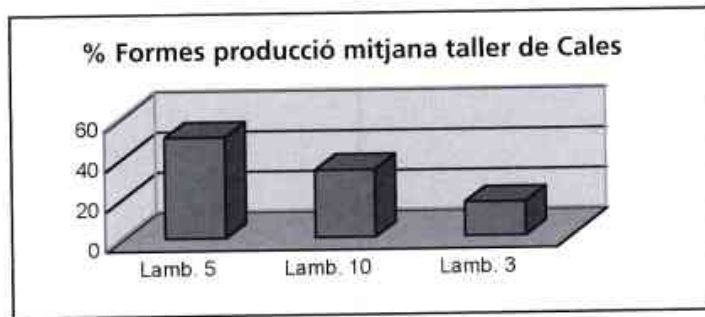

Per veure els percentatges entre els diferents tallers de ceràmica de vernís negre hem fet el quadre següent:

Vernís negre	Núm. peces	% Total
Àtica	1	7,69
Taller Roses	1	7,69
Campaniana A	3	23,08
Cales mitja	6	46,15
Prod. indeterminada Tipus B	2	15,38
Total	13	100

Dins de la producció mitjana del taller de Cales, les formes trobades són les següents.

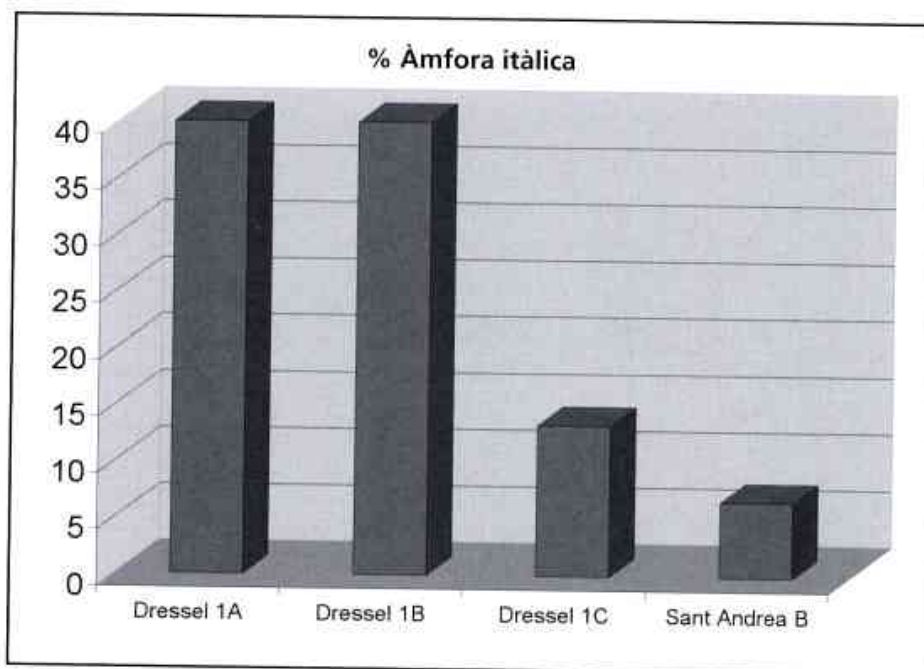
Per veure les proporcions entre les àmfors d'importació hem realitzat el quadre següent:

Àmfora d'importació	Núm. peces	% Total
Púnica	2	9,52
Tripolitana	1	4,76
Itàlica	15	71,43
Corsa	3	14,29
Total	21	100

L'àmfora majoritària és la itàlica amb 15 peces. D'aquesta, els tipus trobats són els següents:

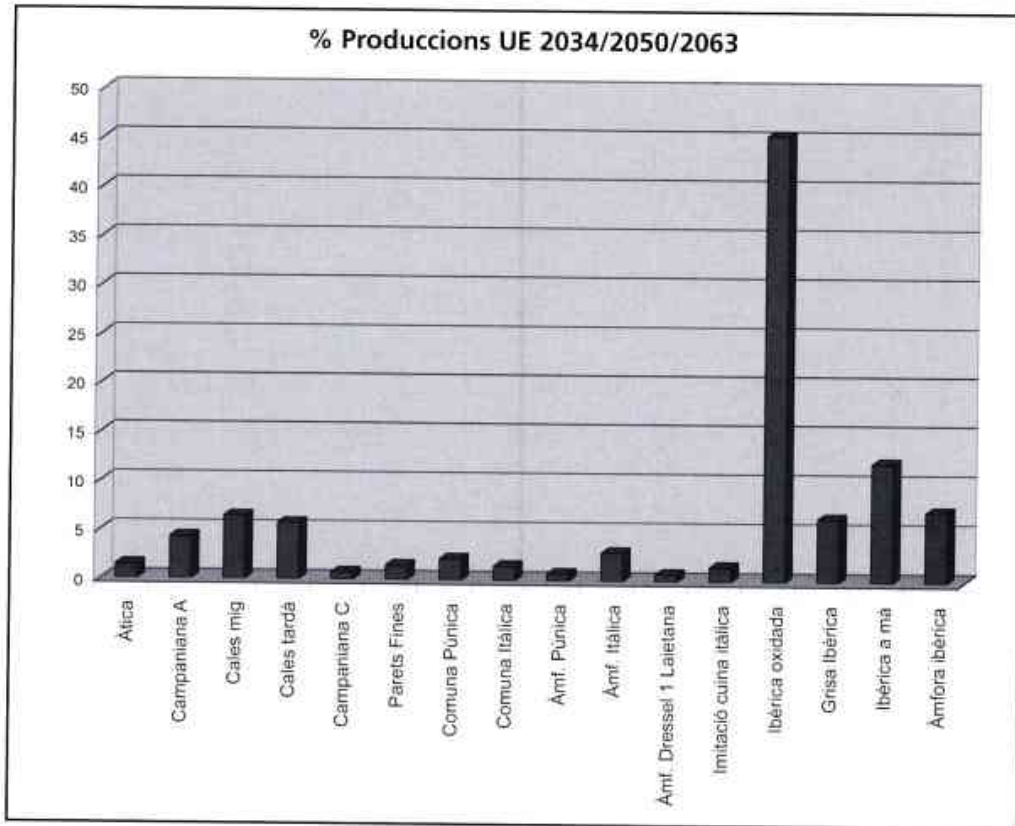
Àmfora itàlica	Núm. peces	% Total
Dressel 1A	6	40,00
Dressel 1B	6	40,00
Dressel 1C	2	13,33
Tipus Sant Andrea B	1	6,67
Total	15	100

E 2034/2050/2063 (estrats d'amortització)

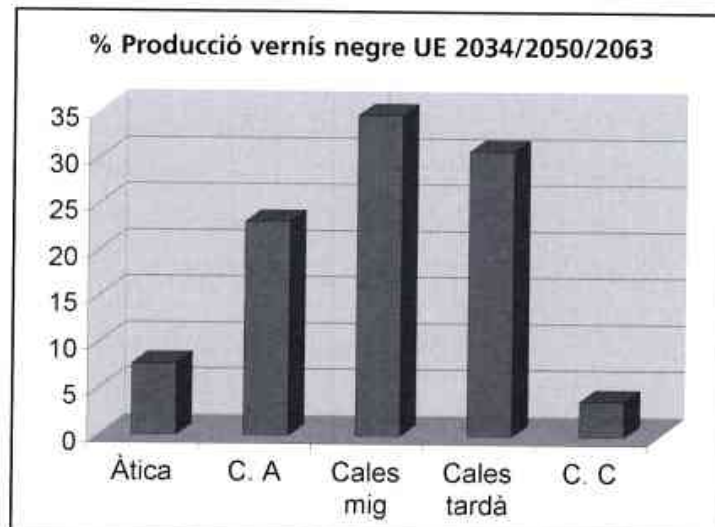
La distribució del material trobat en aquests estrats per produccions és la següent:

FASE 2a Produccions	UE 2034	UE 2050	UE 2063	UE 2034/2050/2063	
	Núm. peces	Núm. peces	Núm. peces	Total	% Total
Àtica	2			2	1,42
Campaniana A	3	2	1	6	4,26
Cales mitjà	3	2	4	9	6,38
Cales tardà	6		2	8	5,67
Campaniana C	1			1	0,71
Parets Fines	2			2	1,42
Comuna púnica	3			3	2,13
Comuna itàlica	1	1		2	1,42
Àmfora púnica	1			1	0,71
Àmfora itàlica	3	1		4	2,84
Àmfora Dressel 1 Laietana	1			1	0,71
Imitació cuina itàlica	2			2	1,42
Ibèrica oxidada	53	2	9	64	45,39
Grisa ibèrica	6	2	1	9	6,38
Ibèrica a mà	14	2	1	17	12,06
Àmfora ibèrica	10			10	7,09
Total	111	12	18	141	100

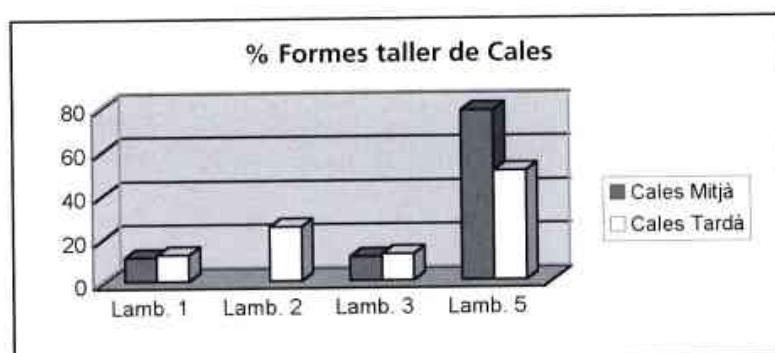
Els percentatges que hi ha entre les diferents produccions de ceràmica de vernís negre queden reflectits en el quadre següent:

FASE 2a	UE 2034/2050/2063	
Produccions	Núm. peces	% Total
Àtica	2	7,69
Campaniana A	6	23,08
Cales mitjà	9	34,62
Cales tardà	8	30,77
Campaniana C	1	3,85
Total	26	100

Tal com hem vist, el taller de Cales és el majoritari, amb les variants mitjana i tardana. Les formes de les peces trobades de cada una d'aquestes variants són:

UE 2034/2050/2063	Variant mitjana		Variant tardana		
	Formes	Núm. peces	% Total	Núm. peces	% Total
Lamb. 1		1	11,11	1	12,5
Lamb. 2				2	25
Lamb. 3		1	11,11	1	12,5
Lamb. 5		7	77,78	4	50
Total		9	100	8	100

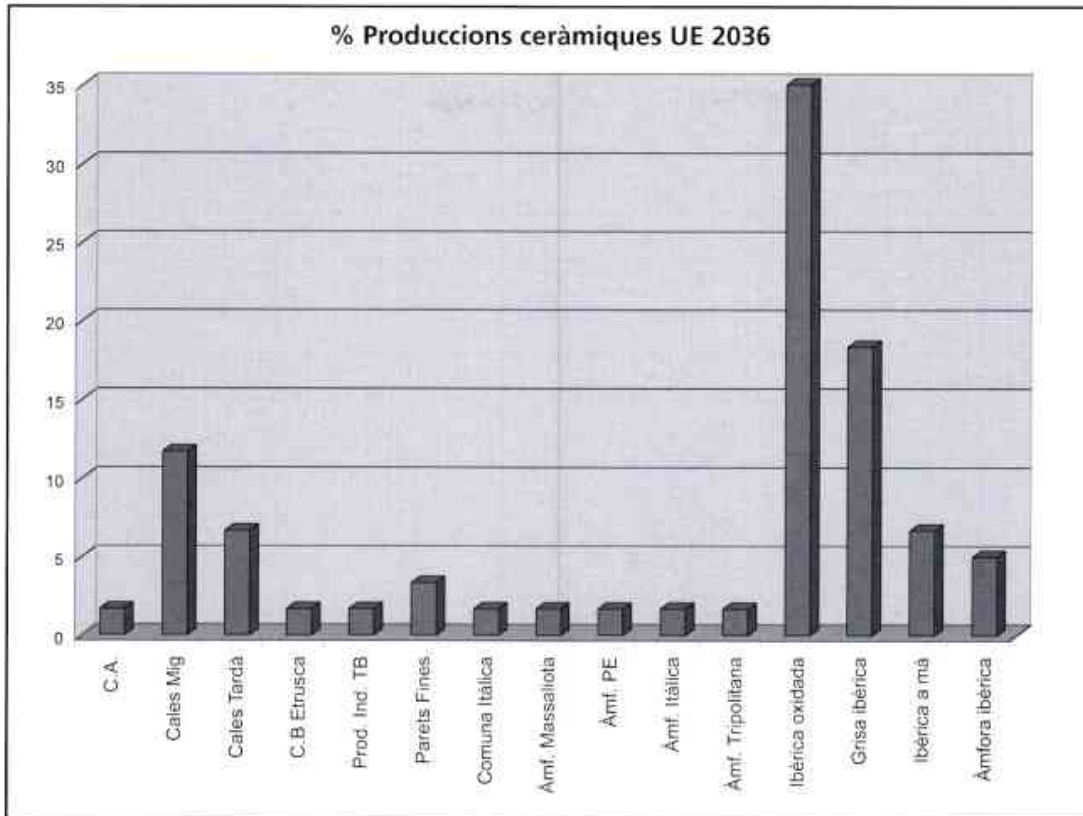
Fase 3

Hem pogut quantificar l'estrat de regularització de l'habitació núm.2, la UE 2036, i els tres estrats d'amortització d'aquesta fase, UE 2002, 2012 i 2030-35.

UE 2036

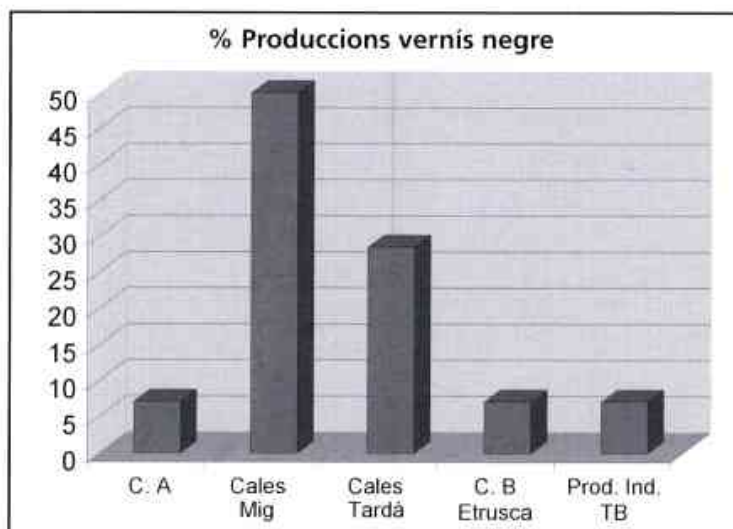
La distribució del material trobat en aquest estrat és la següent:

Produccions	Núm. peces	% Total
Campaniana A	1	1,67
Cales mitjà	7	11,67
Cales tardà	4	6,67
Campaniana B etrusca	1	1,67
Prod. Indeterminada tipus B	1	1,67
Parets Fines	2	3,33
Comuna itàlica	1	1,67
Àmfora massaliota	1	1,67
Àmfora púnicoebusitana	1	1,67
Àmfora itàlica	1	1,67
Àmfora tripolitana	1	1,67
Ibèrica oxidada	21	35,00
Grisa ibèrica	11	18,33
Ibèrica a mà	4	6,67
Àmfora ibèrica	3	5,00
Total	60	100

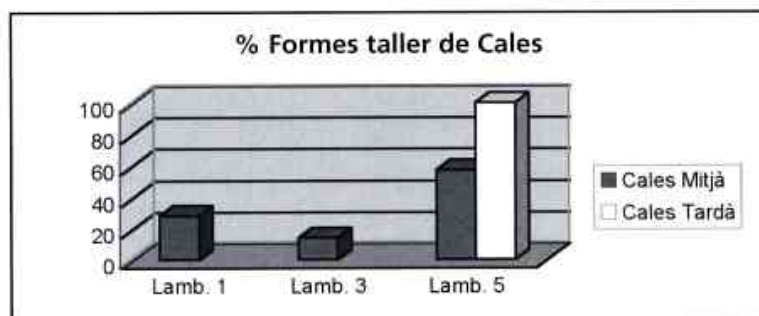
Els percentatges de les diferents produccions de ceràmica de vernís negre queden reflectits en el quadre següent:

Produccions	Núm. peces	% Total
Campaniana A	1	7,14
Cales mitjà	7	50,00
Cales tardà	4	28,57
Campaniana B etrusca	1	7,14
Prod. indeterminada tipus B	1	7,14
Total	14	100

Com hem vist, el taller de Cales és la producció majoritària, amb la presència de les variants mitjana i tardana. Les formes de les peces trobades de cadascuna d'aquestes variants són:

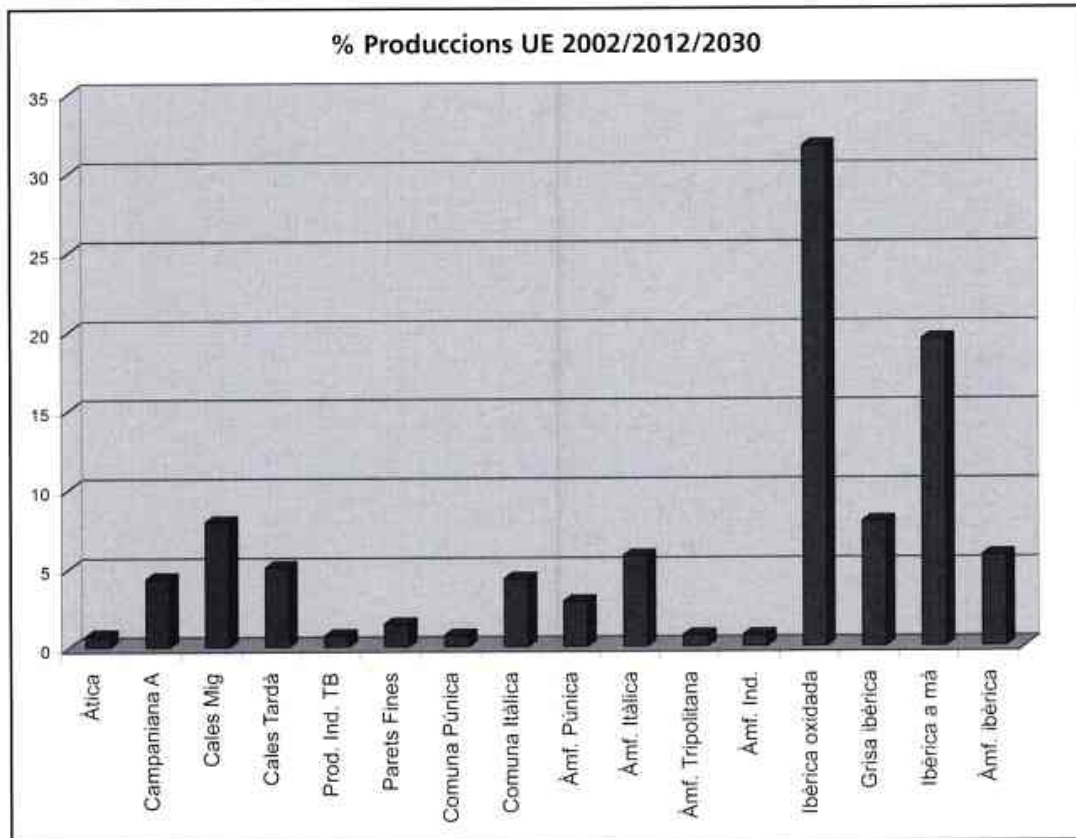
UE 2036	Variant mitjana		Variant tardana	
	Formes	Núm. peces	% Total	Núm. peces
Lamb. 1	2	28,57		
Lamb. 3	1	14,29		
Lamb. 5	4	57,14	4	100
Total	7	100	4	100

UE 2002, 2012 i 2030-35 (estrats d'amortització)

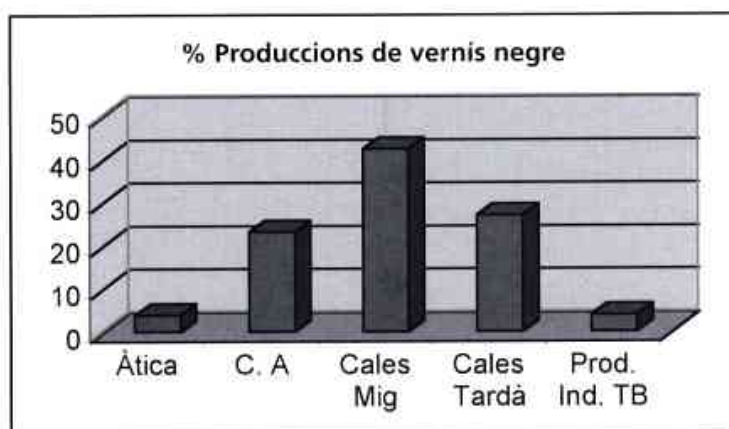
La distribució del material trobat en aquests estrats per produccions és la següent:

FASE 3a	UE 2002	UE 2012	UE 2030-35	UE 2002/2012/2030-35	
	Produccions	Núm. peces	Núm. peces	Núm. peces	Total
Àtica			1	1	0,72
Campaniana A	3		3	6	4,32
Cales mitjà	5		6	11	7,91
Cales tardà	4	3		7	5,04
Prod. indeterminada tipus B	1			1	0,72
Parets Fines			2	2	1,44
Comuna púnica			1	1	0,72
Comuna itàlica	3		3	6	4,32
Àmfora púnica	1	1	1	3	2,16
Àmfora itàlica	4		5	9	6,47
Àmfora tripolitana		1		1	0,72
Àmfora indeterminada		1		1	0,72
Ibèrica oxidada	8	14	22	44	31,65
Grisa ibèrica	4	4	3	11	7,91
Ibèrica a mà	2	4	21	27	19,42
Àmfora ibèrica	3	1	4	8	5,76
Total	38	29	72	139	100

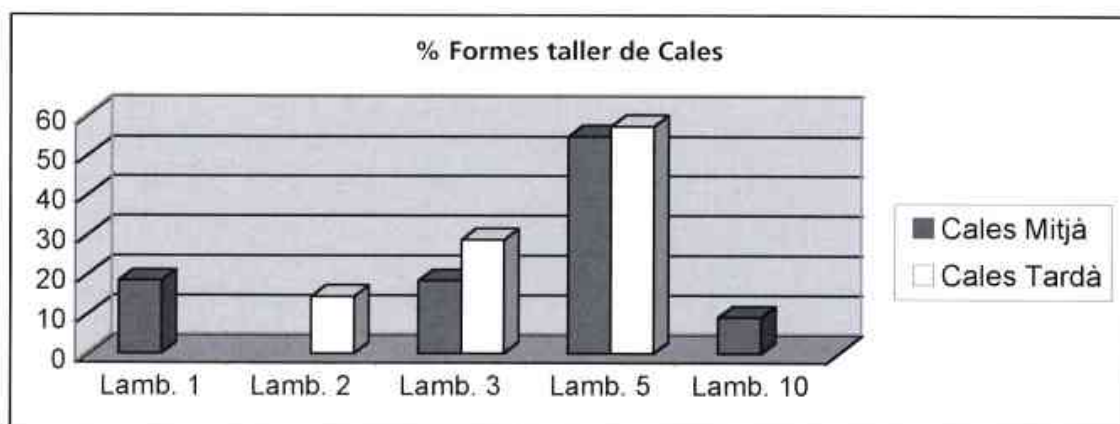
Els percentatges de les diferents produccions de ceràmica de vernis negre queden reflectits en el quadre següent:

FASE 3a Produccions	UE 2002/2012/2030	
	Núm. peces	% Total
Àtica	1	3,85
Campaniana A	6	23,08
Cales mitjà	11	42,31
Cales tardà	7	26,92
Prod. indeterminada tipus B	1	3,85
Total	26	100

Com en la fase anterior, el taller de Cales també és el majoritari, amb la presència de les variants mitjana i tardana. Les formes de les peces trobades de cadascuna d'aquestes variants són:

UE 2002/2012/2030	Variant mitjana		Variant tardana	
	Núm. peces	% Total	Núm. peces	% Total
Lamb. 1	2	18,18		
Lamb. 2			1	14,29
Lamb. 3	2	18,18	2	28,57
Lamb. 5	6	54,55	4	57,14
Lamb. 10	1	9,09		
Total	11	100	7	100

Interpretació de les restes trobades

L'excavació de l'any 1984 posà en evidència la metodologia i l'abast real de la intervenció efectuada l'any 1954 per Jaume Lladó, en el sentit que sembla demostrat que no s'exhaurí arqueològicament, almenys en profunditat, el sector intervingut. Durant la campanya de l'any 1984, només es pretenia netejar i consolidar una sèrie de restes d'edificacions que se suposava que ja havien estat excavades. Paradoxalment, aquesta intervenció que només s'havia plantejat com una simple recuperació d'unes restes estructurals, esdevingué una de les actuacions més notòries pel que fa al coneixement de les fases evolutives del jaciment.

L'excavació exhaustiva de les dues habitacions excavades l'any 1984 en el sector central del jaciment ha permès establir tres fases constructives diferents. De la primera fase, datada en el període ibèric ple, només es localitzaren dos murs que formaven l'an-

gle d'una habitació. El deficient estat de conservació d'aquests murs i l'escassa sedimentació arqueològica conservada associada a aquestes estructures, no han ofert massa dades referents a les característiques, ús i cronologia de l'edificació. D'aquestes habitacions, que semblen formar part d'un sector densament urbanitzat, no ha estat possible obtenir ni la data de construcció ni la d'amortització, només documentar que estigueren en ús durant el segle III aC.

La segona fase cal situar-la entre el tercer quart del segle II aC, moment en què es construeixen noves edificacions, i el començament del segon quart del segle I aC, quan s'amortitzaren. D'aquesta fase s'han localitzat les restes d'almenys quatre habitacions. No hi ha dades corresponents a la primera meitat del segle II aC, ja que la posterior construcció de nous habitatges degué provocar l'arranament total de les estructures d'aquest període, que pot ser que coincideixin en part amb les documentades en el segle III aC. El fort pendent de la

muntanya obligà a enderrocar i, segurament en molts casos, a destruir les construccions antigues per tal de poder edificar-hi de nou.

La construcció d'aquestes noves habitacions representà també un canvi d'orientació respecte de les estructures de la fase anterior. Desconeixem les causes que el motivaren, si bé potser podria ser el resultat d'una reforma urbanística en aquest sector del poblat. Per l'estat de conservació de les restes d'aquesta segona fase, és difícil d'esbrinar si les quatre habitacions trobades formen part d'un únic hàbitat d'estructura complexa, compartimentat amb més d'una habitació, o bé si en realitat es tractava de diferents habitatges, el nombre dels quals tampoc és possible d'esbrinar.

A l'interior de l'habitació núm. II, es trobà una sitja excavada a la roca, que es calcula que tenia una capacitat de 5.468 litres. Cal destacar que es tracta d'una sitja de gran capacitat, més gran que algunes de les localitzades fora del recinte de l'oppidum, que formaven part d'algun dels extensos grups de sitges, com el de can Miralles-can Modolell o el de can Bartomeu. La troballa evidencia que aquest sistema d'emmagatzematge s'usava també dins dels habitatges de l'oppidum durant el segle II aC i, almenys, el primer quart del segle I aC. Permetia acumular productes alimentaris de primera necessitat per al consum particular dels residents a l'habitatge. Com la resta de sitges, aquesta fou reutilitzada com a abocador un cop deixà d'usar-se com a magatzem. La troballa a l'interior d'un bon nombre d'àmfores vinàries senceres, així com de dos dòlies, amb una capacitat d'uns 1.100 litres aproximadament cadascun, dona peu a suposar que en un moment d'aquesta segona fase, l'edificació podia haver estat utilitzada com un magatzem de vi.

Sembla evident, doncs, que en aquest període hi havia una utilització conjunta de dos sistemes diferents d'emmagatzematge: les dòlies i les sitges. A Burriac no hi ha evidències de l'ús de les dòlies abans de la presència romana al territori. La coexistència d'ambdues no té perquè suposar un ús exclouent, perquè podrien servir per emmagatzemar productes diferents. En aquesta fase, la contemporaneïtat d'elements forans i autòctons es fa també evident en els components arquitectònics. La utilització de teules i d'imbress en les cobertes de les cases coexisteix amb els paviments de terra trepitjada i amb paraments i altres característiques constructives típicament ibèriques.

La tercera fase es data entre el 90-70 aC i el segon quart del segle I aC. En aquest període, es torna a reformar constructivament l'indret: s'edifica un nou habitatge compartimentat en dues estances, amb una orientació diferent dels de la fase anterior. S'ha localitzat una única porta d'accés des de l'exterior a una de les estances, des d'on s'entra a l'altra estança. L'habitatge no està delimitat pel costat nord, per la qual cosa no és possible esbrinar si disposava de més estances, o si el mur que sobresurt per cantó est formava part d'un altre habitatge. El nou canvi d'orientació fa pensar que la construcció d'aquest habitatge hauria pogut respondre a una reestructuració urbanística més complexa del sector, en la qual, a més, es documenta l'existència d'un carrer.

Quant al tipus d'emmagatzematge, en aquesta fase només hi ha evidències d'utilització de *dòlia*, ja que se'n trobà la meitat d'una en un racó de l'habitació núm. II, un indici escàs per suposar que l'espai seguia essent utilitzat com un magatzem de vi. En la construcció dels murs de les edificacions d'aquesta fase s'usen, a més dels materials característics, altres de nous, reaprofitats, com són fragments de teules i de ceràmica indígena i itàlica. Els sostres continuaren fent-se amb teules i imbreix. La influència romana pel que fa als materials de construcció és fa més evident.

Aquest sector de l'oppidum, situat en una zona central, és un dels millors dels coneguts, perquè és on més s'hi ha actuat. Els resultats obtinguts, pel que fa a la cronologia de les estructures més ben conservades, semblen poder-se extrapolar a altres indrets del jaciment. És evident que la construcció de les edificacions més modernes significa la destrucció de les més antigues, no s'hi sobreposaren, de manera que de les fases del període ibèric ple en queden escassos testimonis, els quals, però, són suficients per constatar que aquest sector estava edificat com a mínim durant el segle III aC, tot i que en desconeixem la complexitat, abast, característiques i desenvolupament urbanístic. El decalatge cronològic entre les fases de l'ibèric ple i les dues més tardanes no és un argument suficient per suposar un despoblament del sector durant la primera meitat del segle II aC, encara que tampoc es pot descartar. En qualsevol cas, cal tenir present que l'àrea excavada l'any 1984 fou molt reduïda i que difícilment les dades que extraiem a partir de la interpretació poden generalitzar-se a altres sectors del jaciment.

BIBLIOGRAFIA

BENITO, N., BURJACHS, F., DEFAUS, J.M., ESPADALER, M.M., MOLINA, M. Inèdit: *Memòria dels treballs duts a terme durant la campanya de 1984 (pla de l'atur)*.

BENITO, N., DEFAUS, J.M., ESPADALER, M., BURJACHS, F., MOLINA, M. 1985: Les excavacions al poblat ibèric de Burriac (Cabrera de Mar) durant la campanya de 1984, *Laietania* 2-3 (1982-83), Mataró, 42-45.

BENITO, N., BURJACHS, F., ESPADALER, M.M., DEFAUS, J.M., MOLINA, M. 1986: Les excavacions al poblat ibèric de Burriac (Cabrera de Mar, El Maresme) durant l'any 1984. Resultats preliminars i noves dades estratigràfiques, *Tribuna d'Arqueologia* 1984-1985, Barcelona, 15-23.

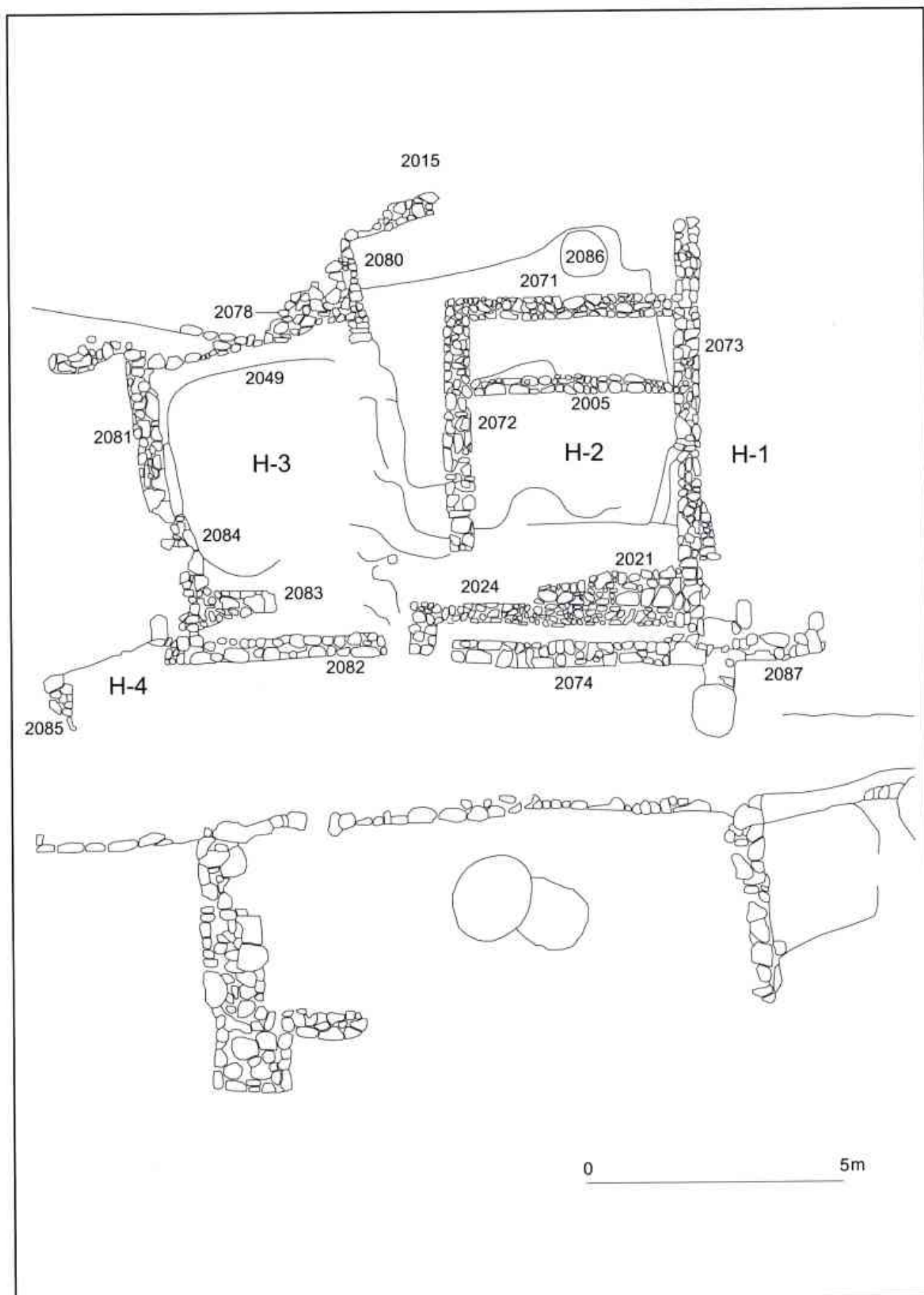
GARCIA, J. ZAMORA, D. 1993: La vall de Cabrera de Mar. Un model d'ocupació del territori a la Laietània Ibèrica, *Laietania* 8, *Actes del seminari El poblament ibèric a Catalunya (Mataró 25 i 26 de març de 1993)*, Mataró, 147-179.

MIRÓ, J. 1986: Une inscription peinte avec data consulaire sur une amphore, Dressel 1B de l'oppidum de Burriac (Cabrera de mar, Barcelone), *Documents d'Archéologie Méridionales* 9, Lattes, 201-205.

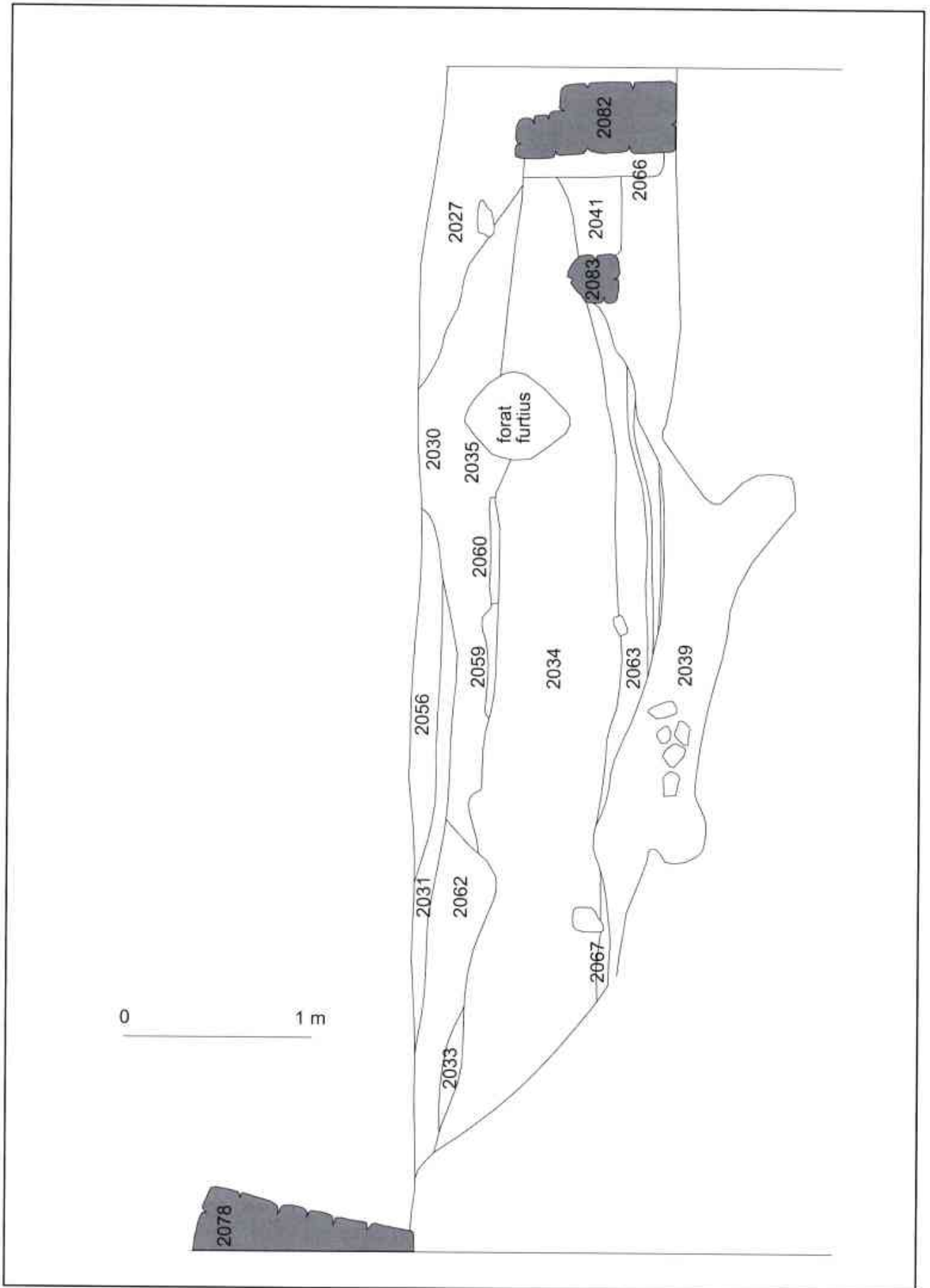
MIRÓ, J. 1991: Un conjunto de ánforas tardo-republicanas de un silo del poblado ibérico de Burriac, *Saguntum* 24, València, 53-67.

RIBAS, M. LLADÓ, J., 1977-78: Excavació d'unes habitacions pre-romanes a Burriac (Cabrera de Mataró), *Pyrenae* 13-14, Barcelona, 153-180.

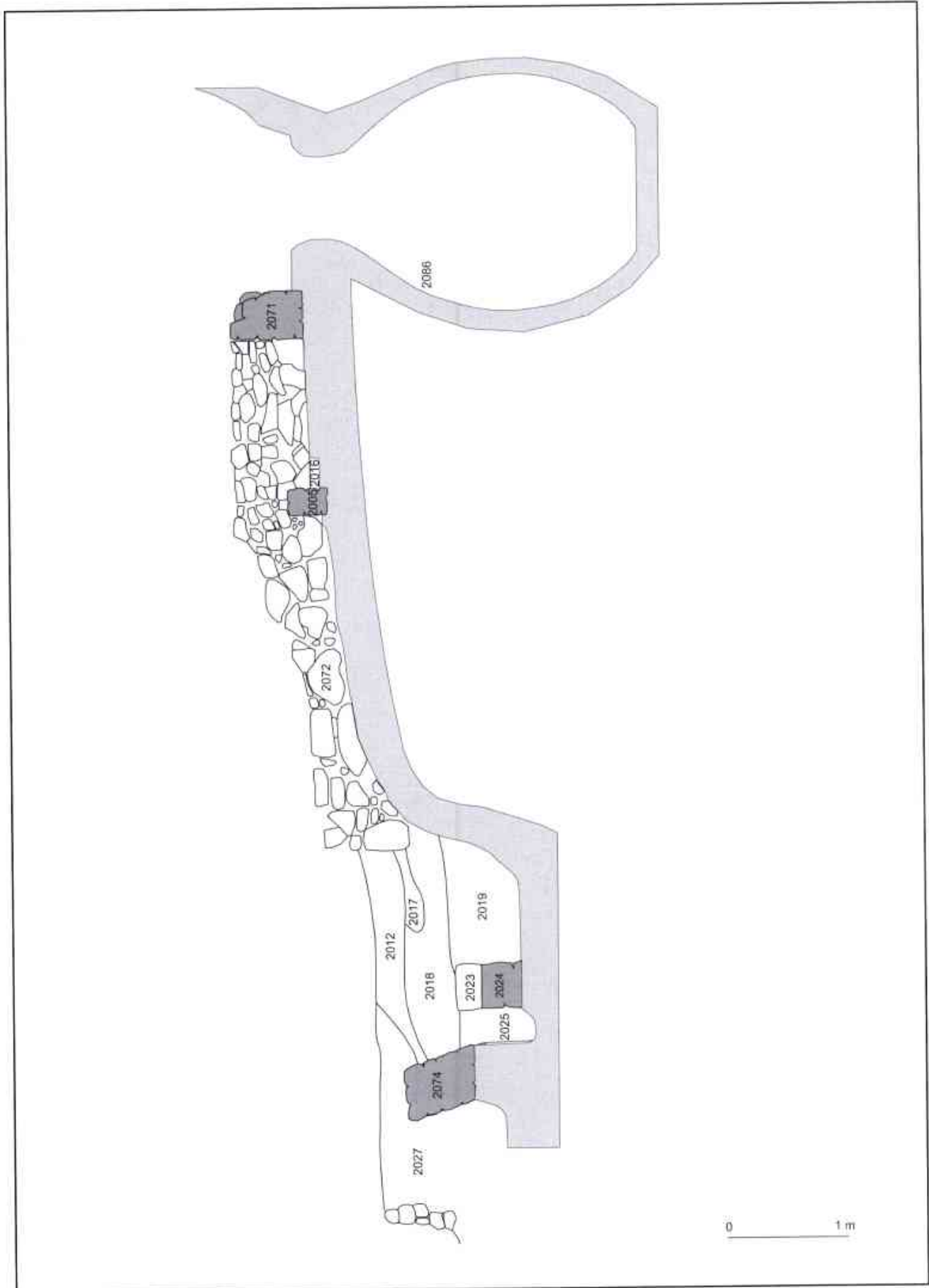
RIBAS, M., 1988: *Els orígens de Mataró, Premi Iluro 1963*, 2a edició revisada i ampliada, Mataró.

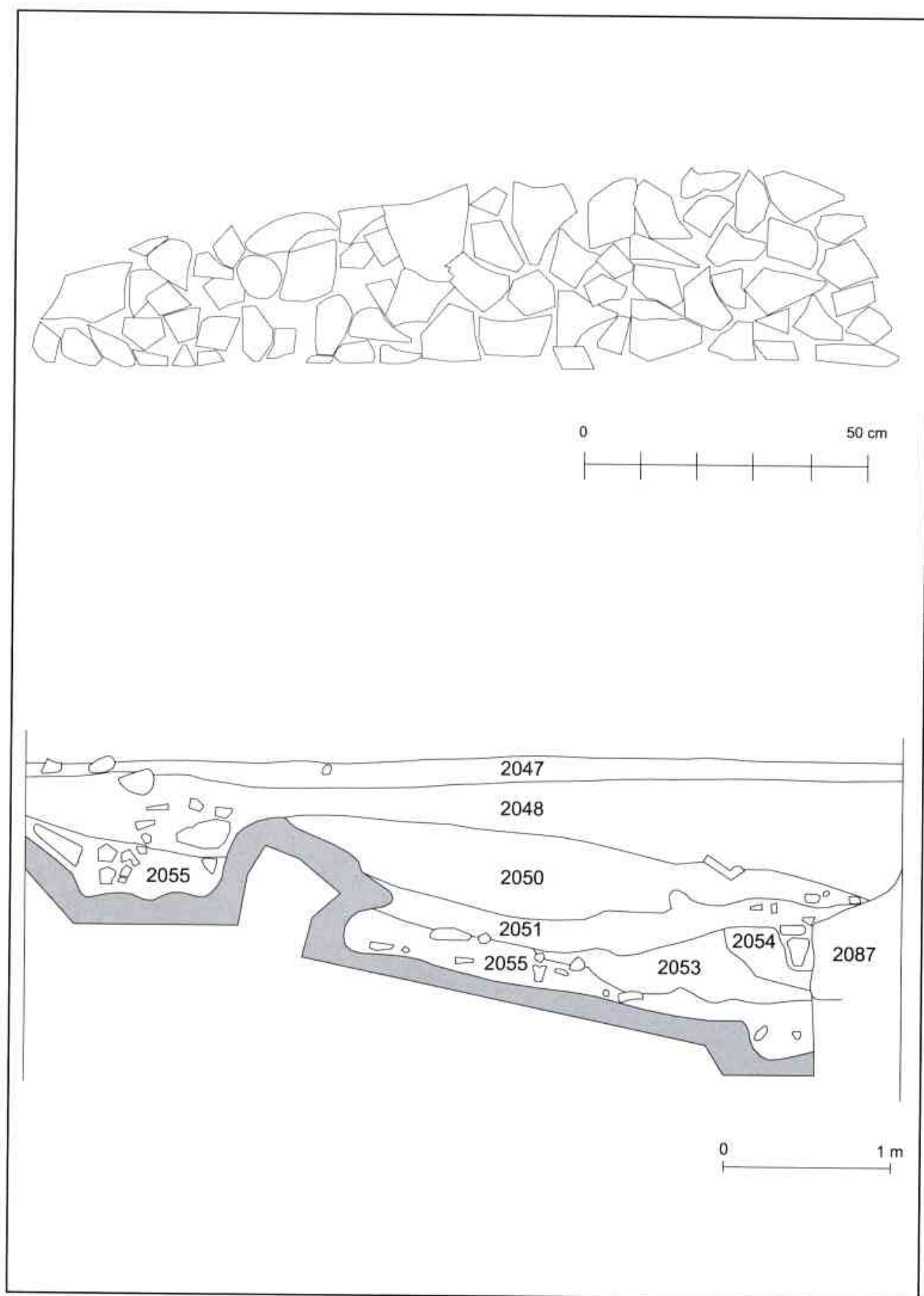
Làmina 1. Les habitacions del sector central. Planta general (Pla de l'Atur, 1984. Generalitat de Catalunya).

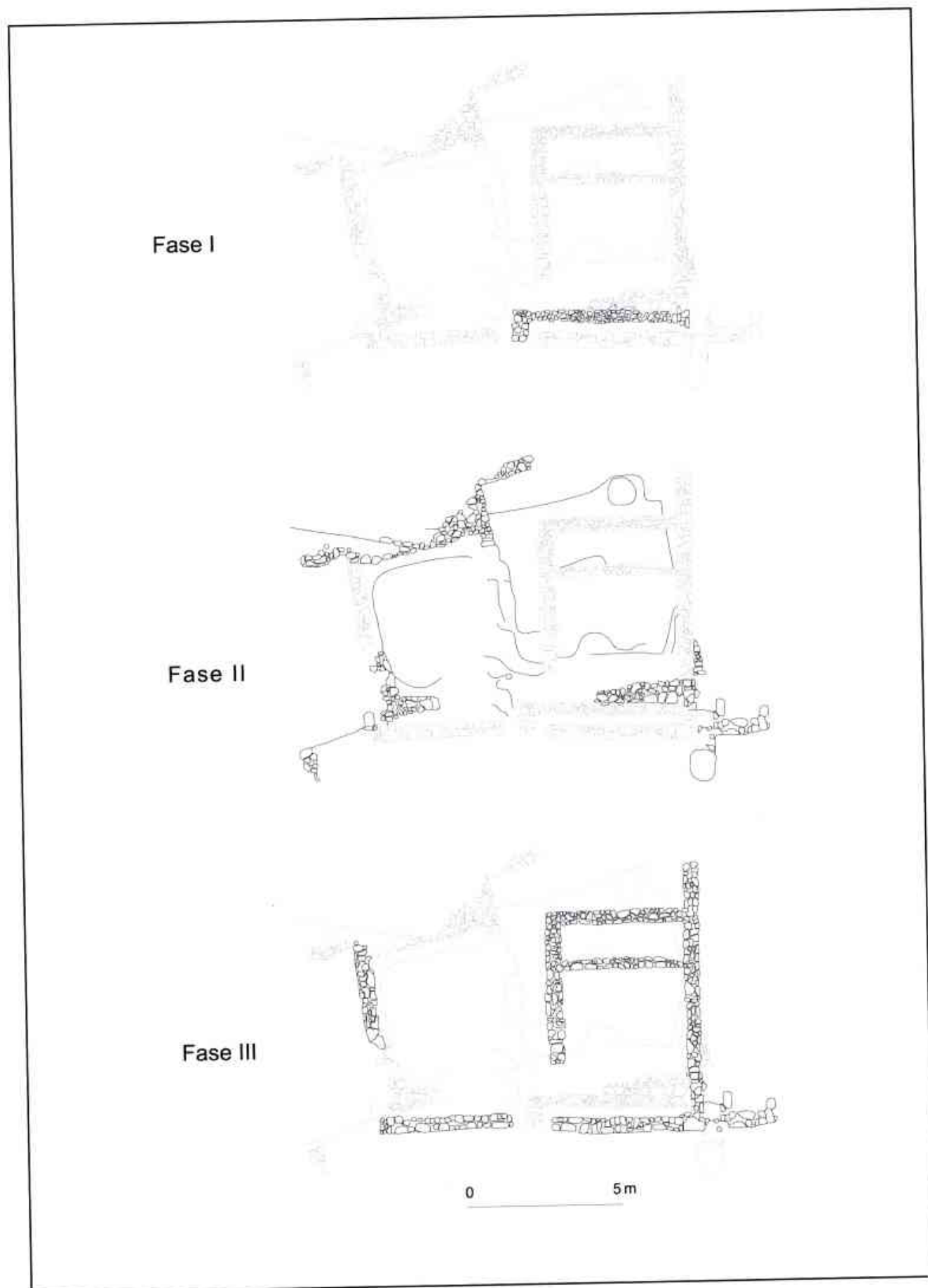
Làmina 2. Les habitacions del sector central. Secció nord-sud H-3 (Pla de l'Atur, 1984. Generalitat de Catalunya).

Làmina 3. Les habitacions del sector central. Secció sud-nord H-2 (Pla de l'Atur, 1984. Generalitat de Catalunya).

Làmina 4. Les habitacions del sector central. UE 2016 H-2 i secció sud-est H-1. (Pla de l'Atur, 1984. Generalitat de Catalunya).

Làmina 5. Les habitacions del sector central. Plantes per fases.

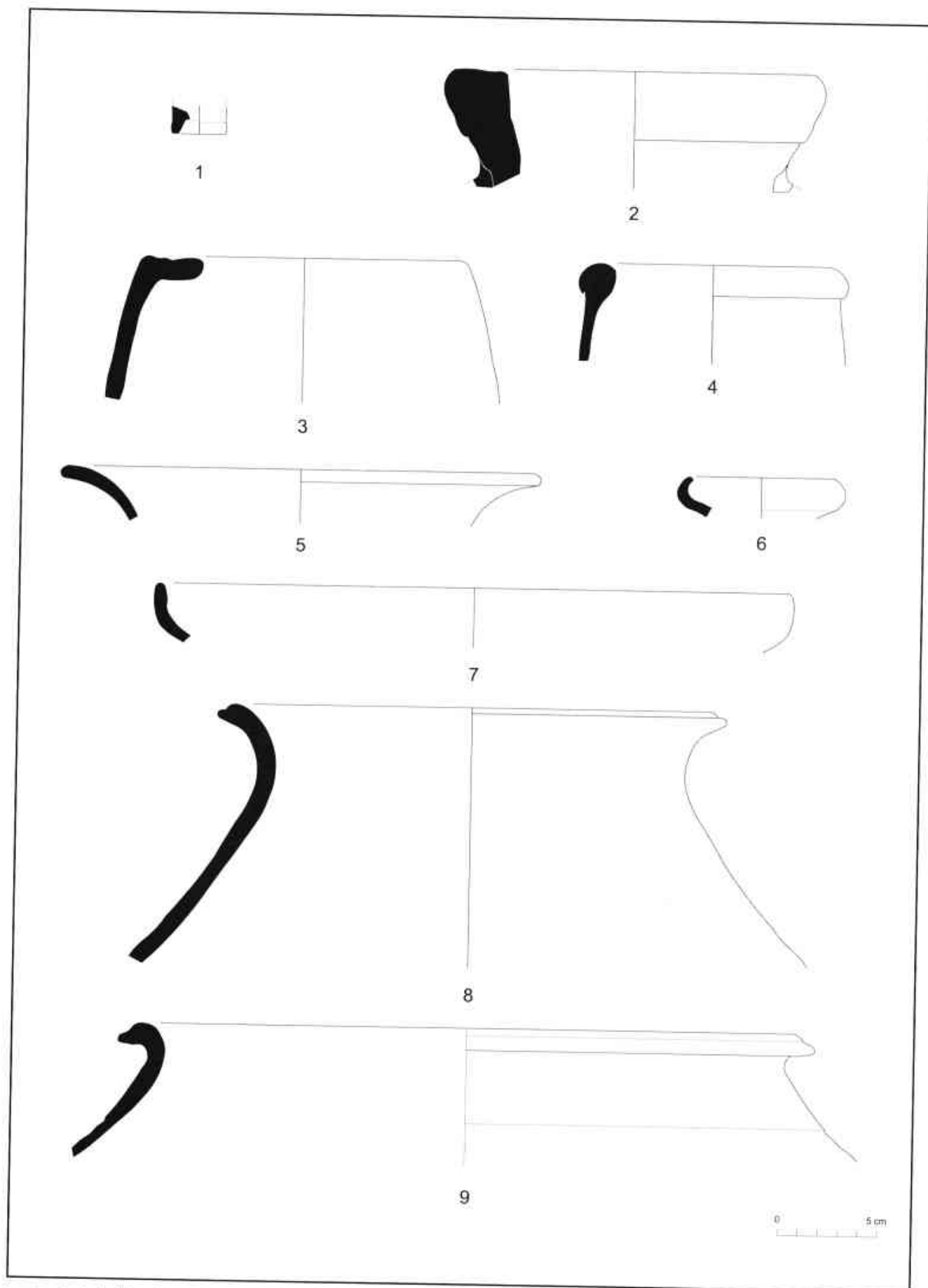

Lámina 6. Les habitacions del sector central. UE 2019

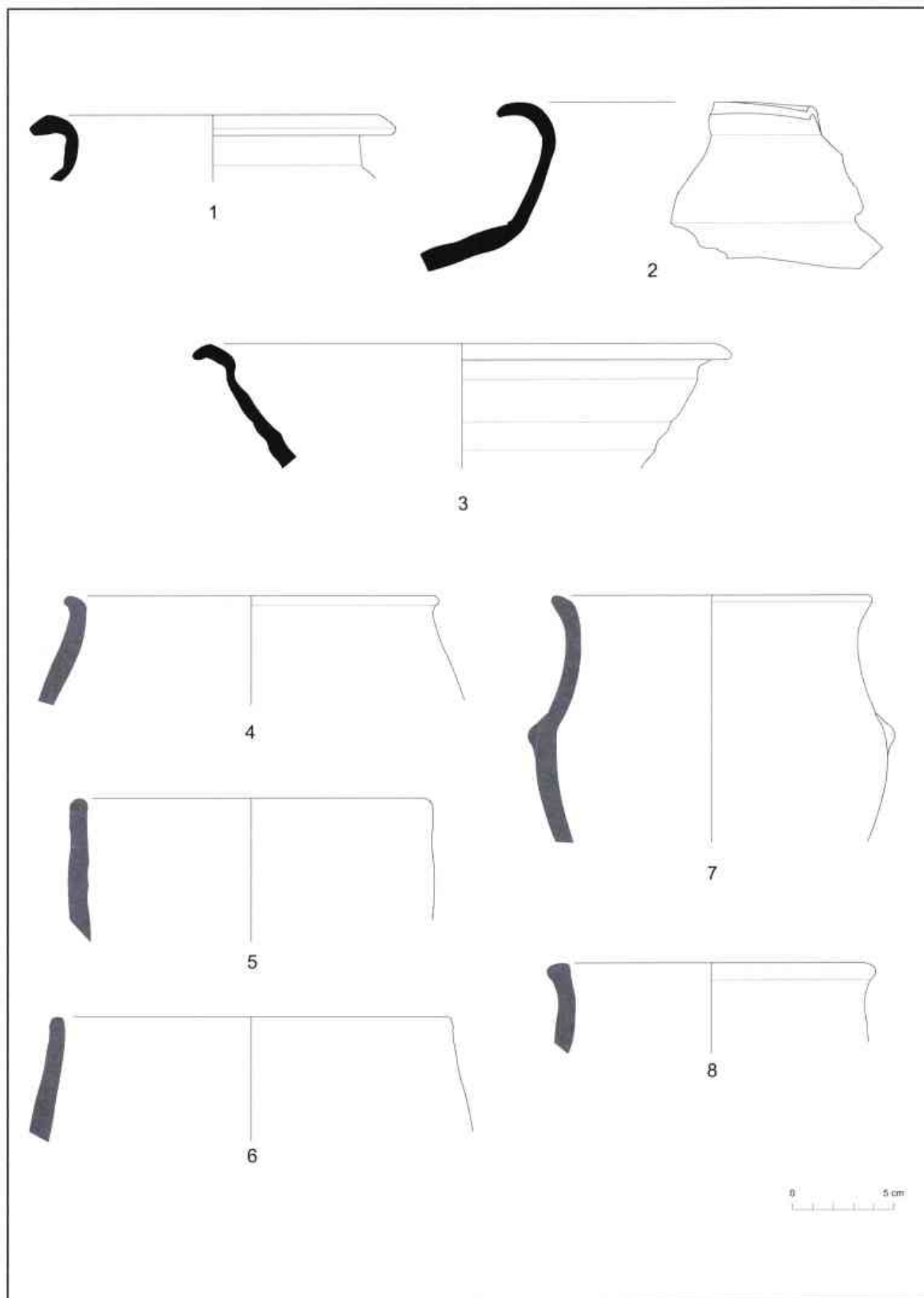
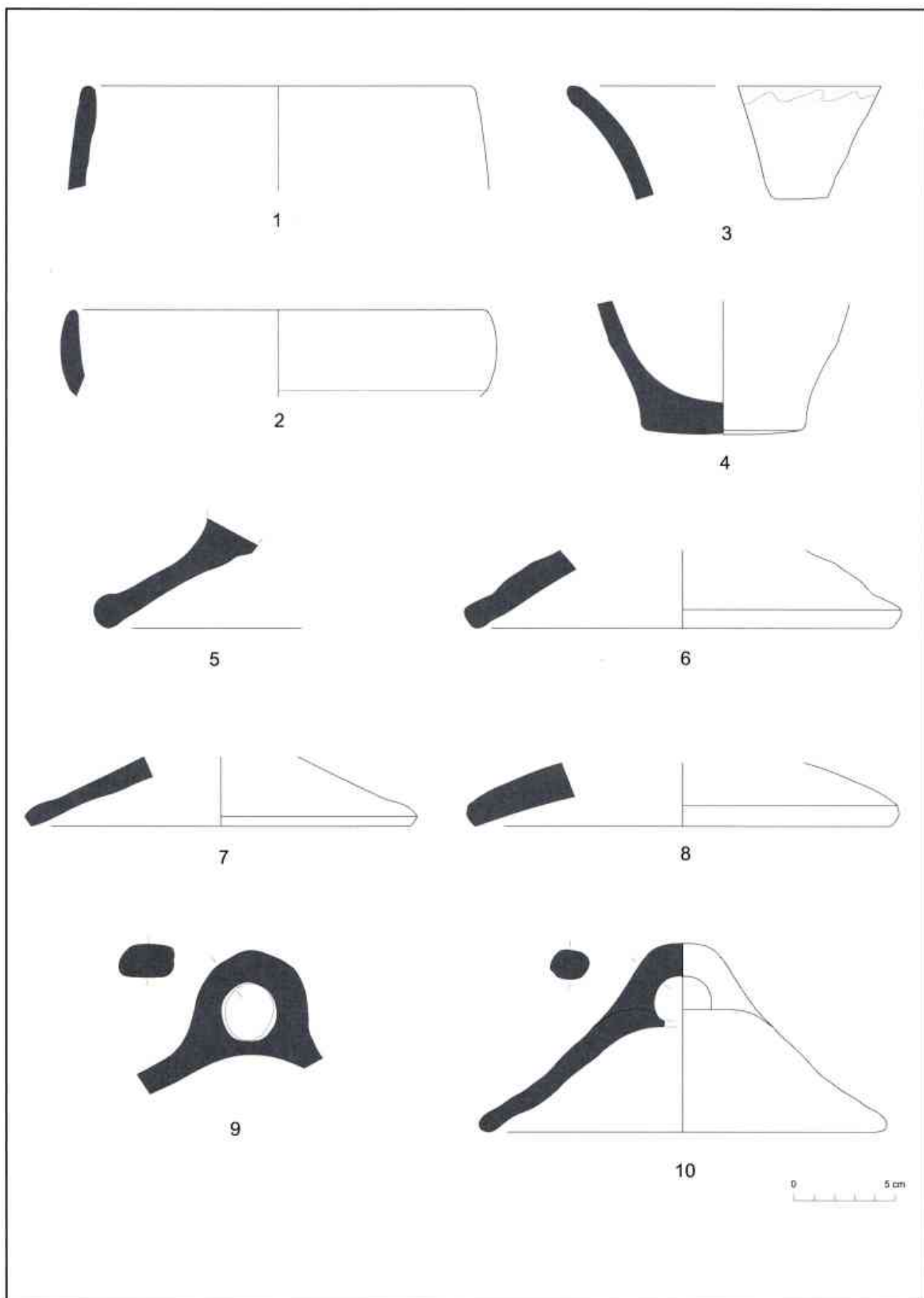

Lámina 7. Les habitacions del sector central. UE 2019

Làmina 8. Les habitacions del sector central. UE 2019

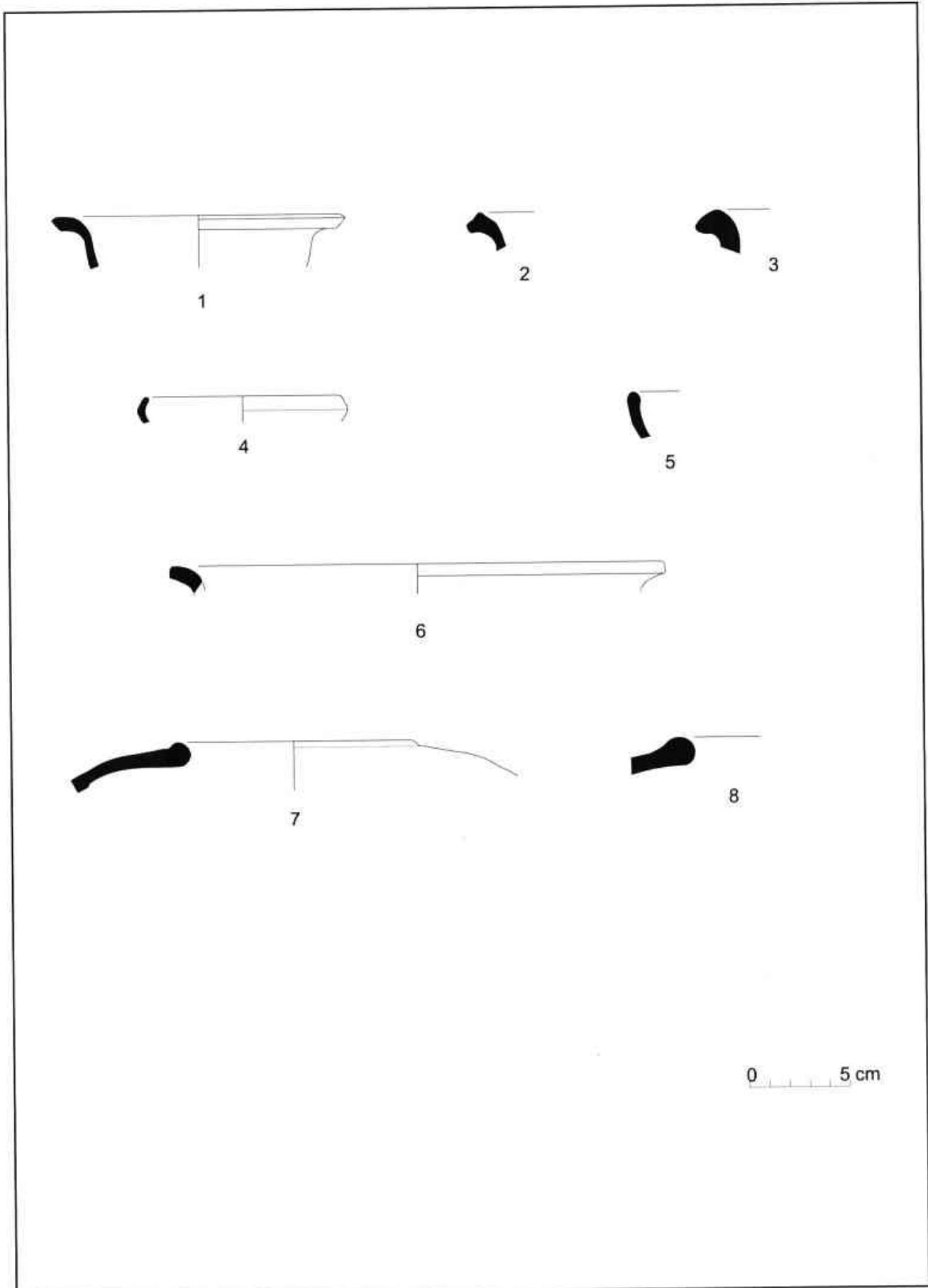
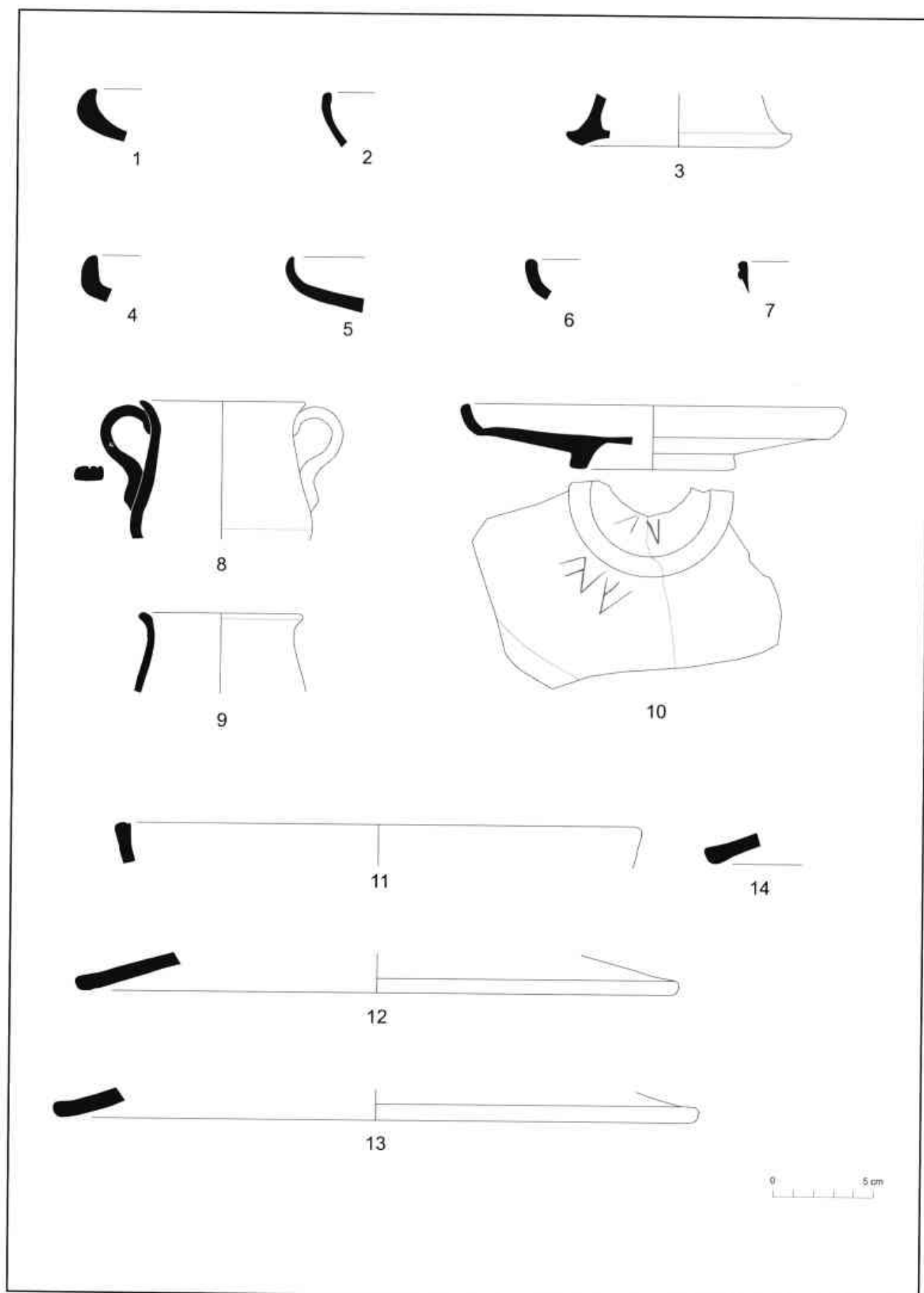
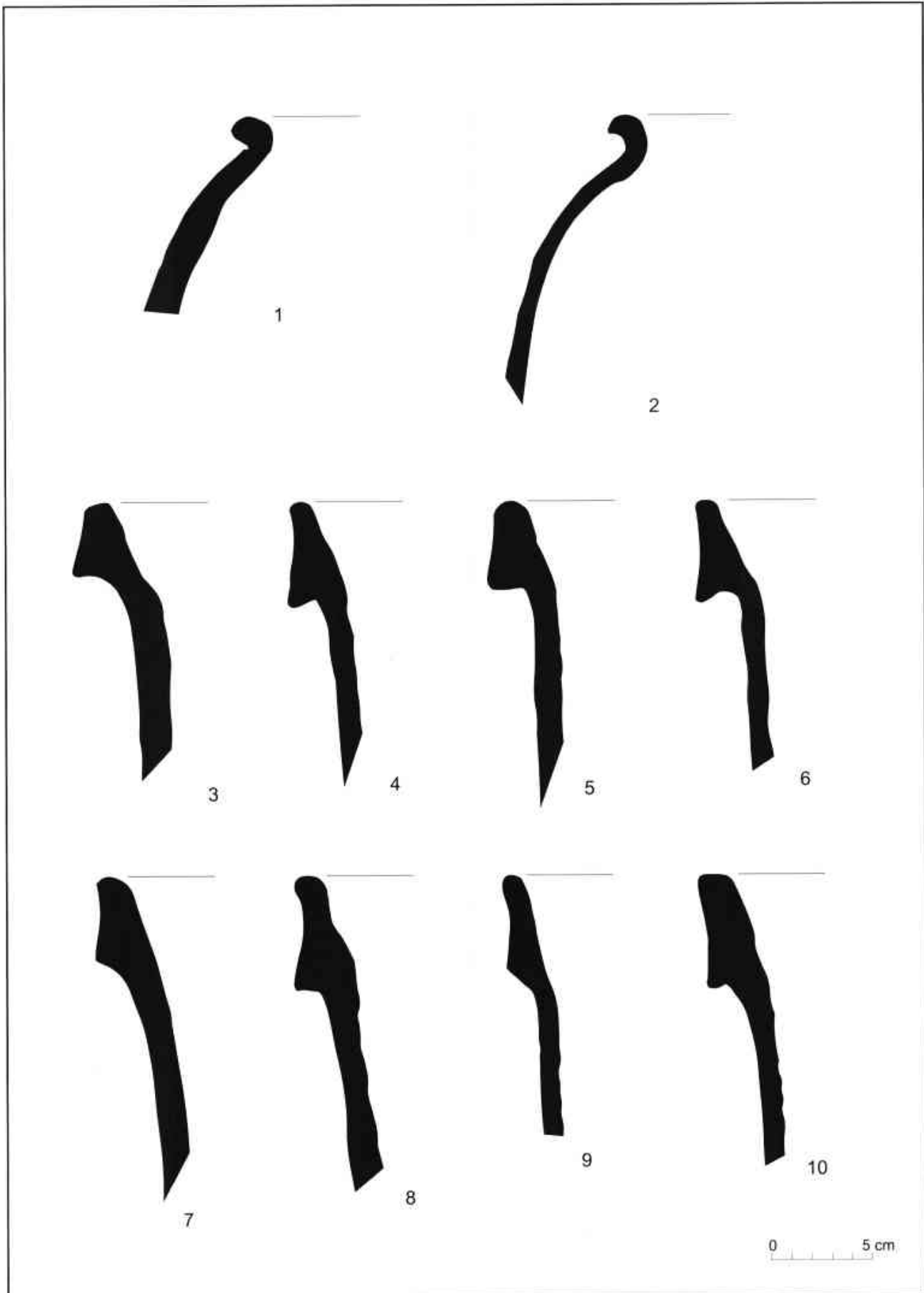

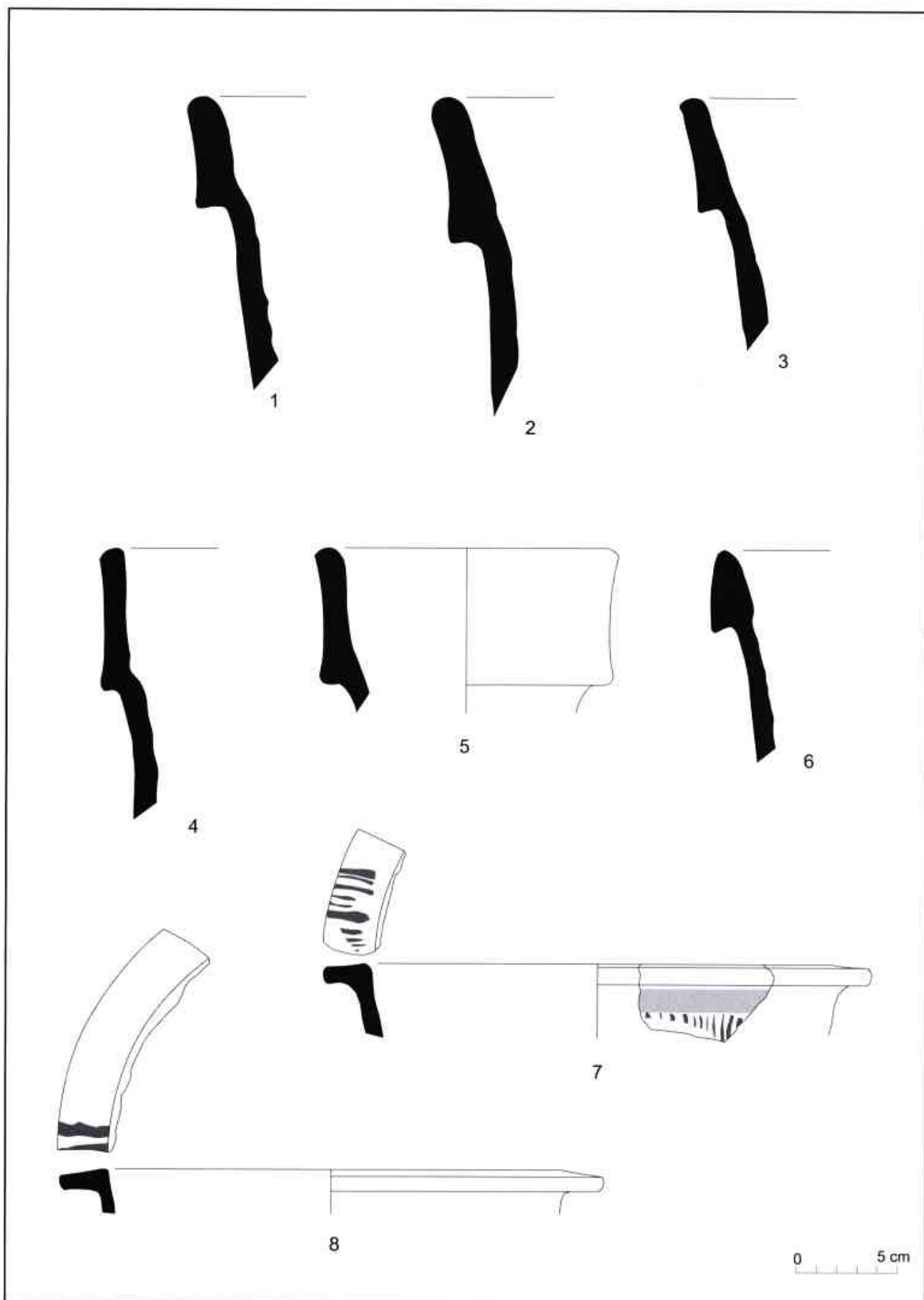
Lámina 9. Les habitacions del sector central. UE 2053

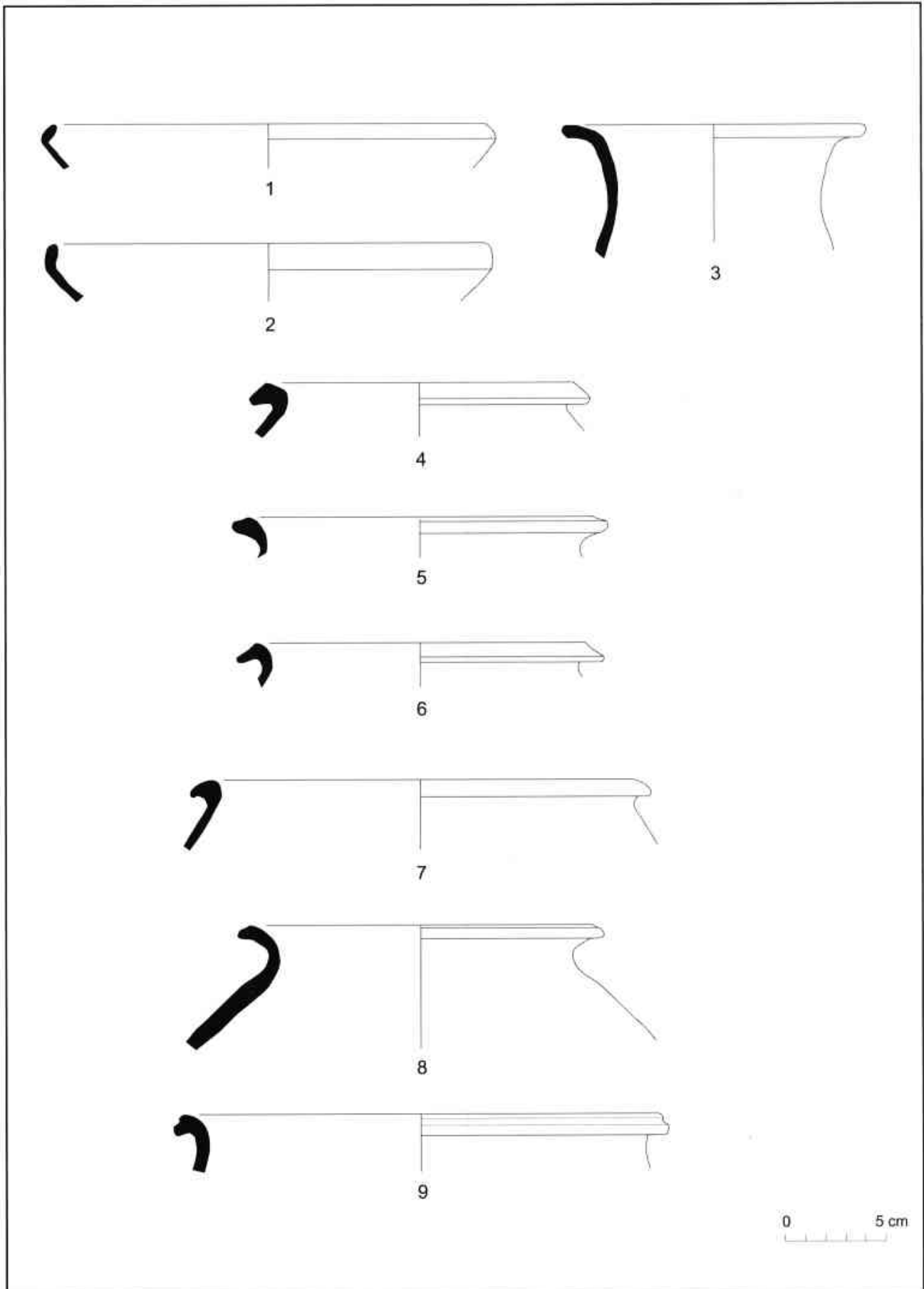
Làmina 10. Les habitacions del sector central. UE 2022

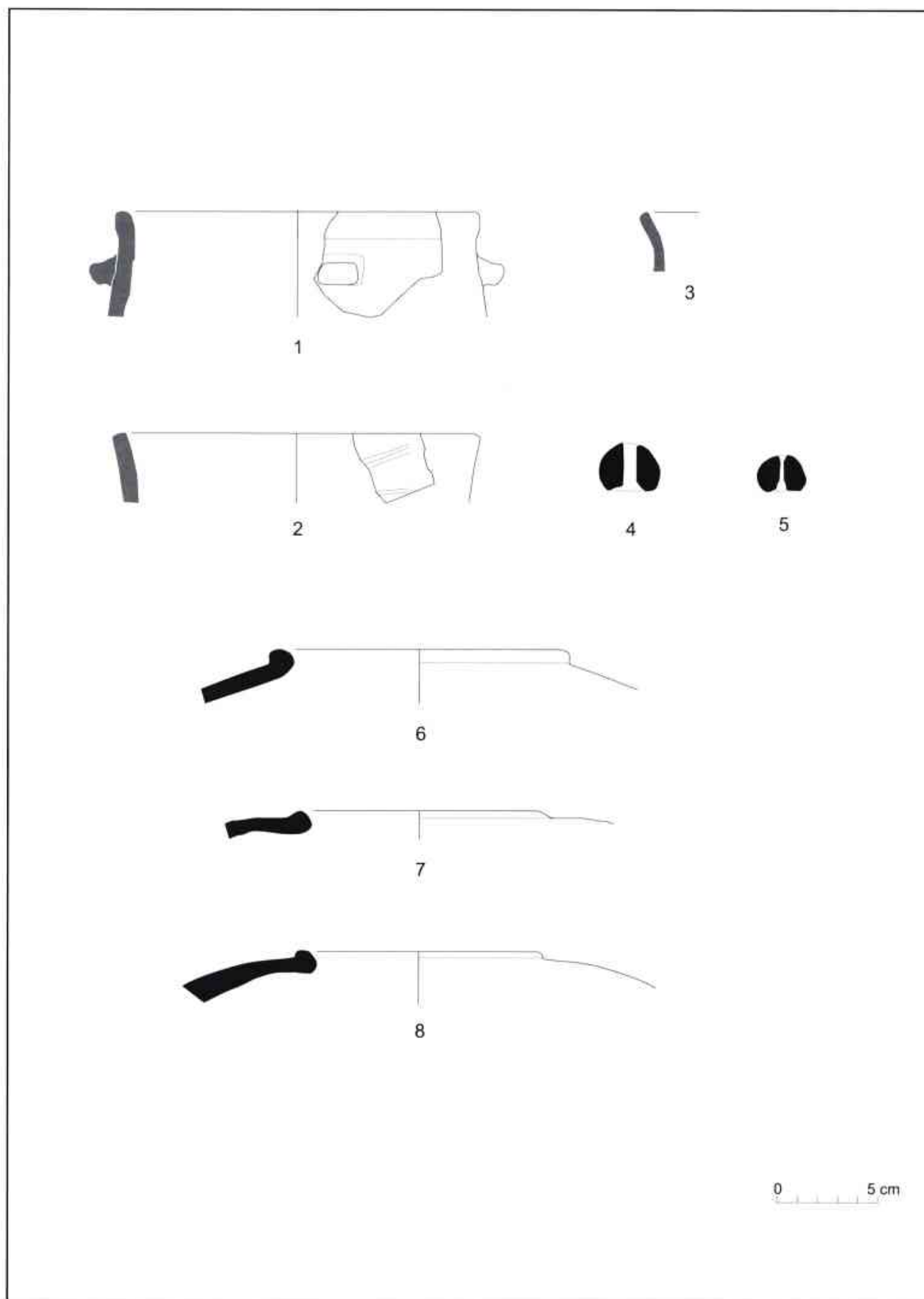
Làmina 11. Les habitacions del sector central. UE 2022.

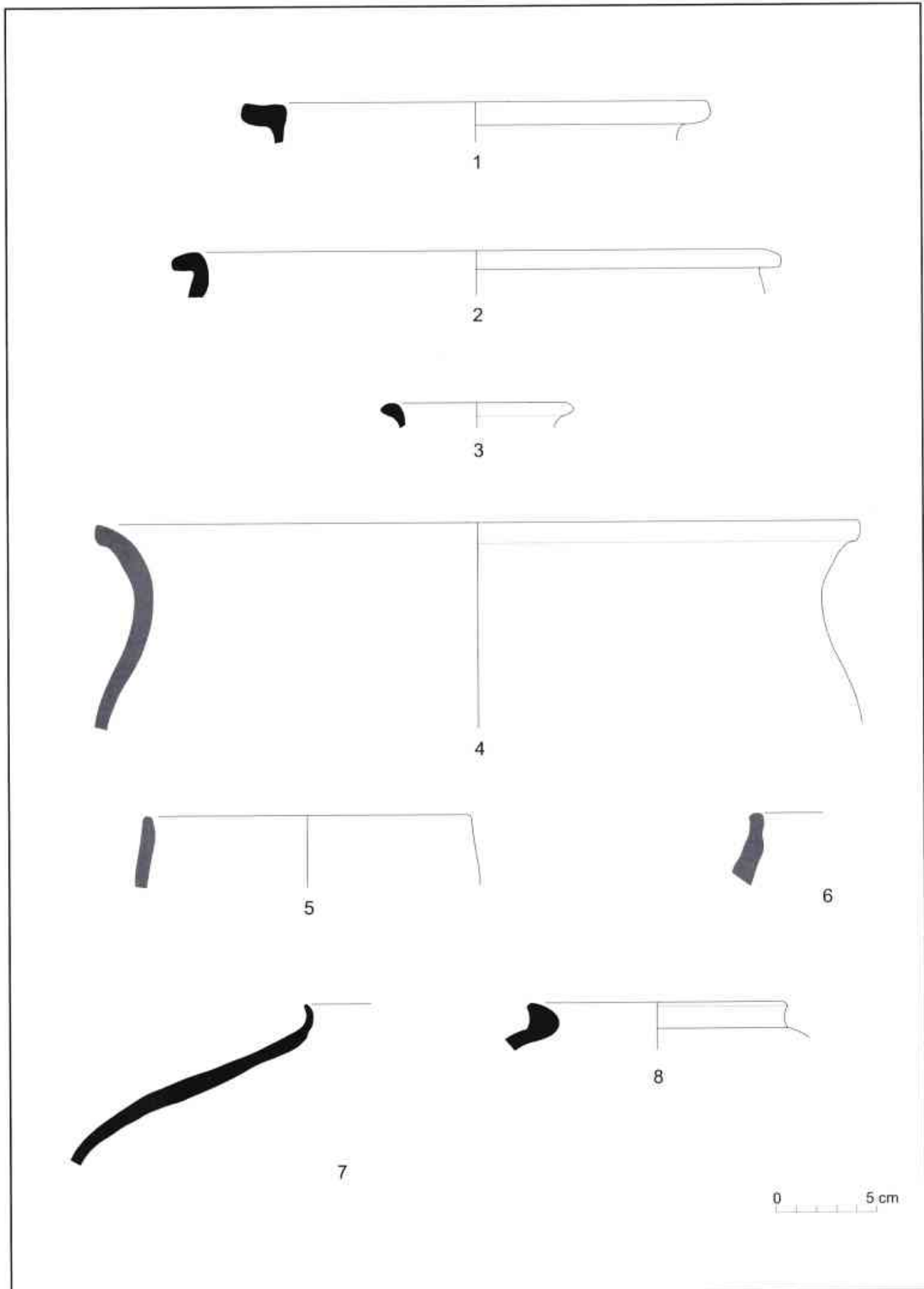
Làmina 12. Les habitacions del sector central. UE 2022

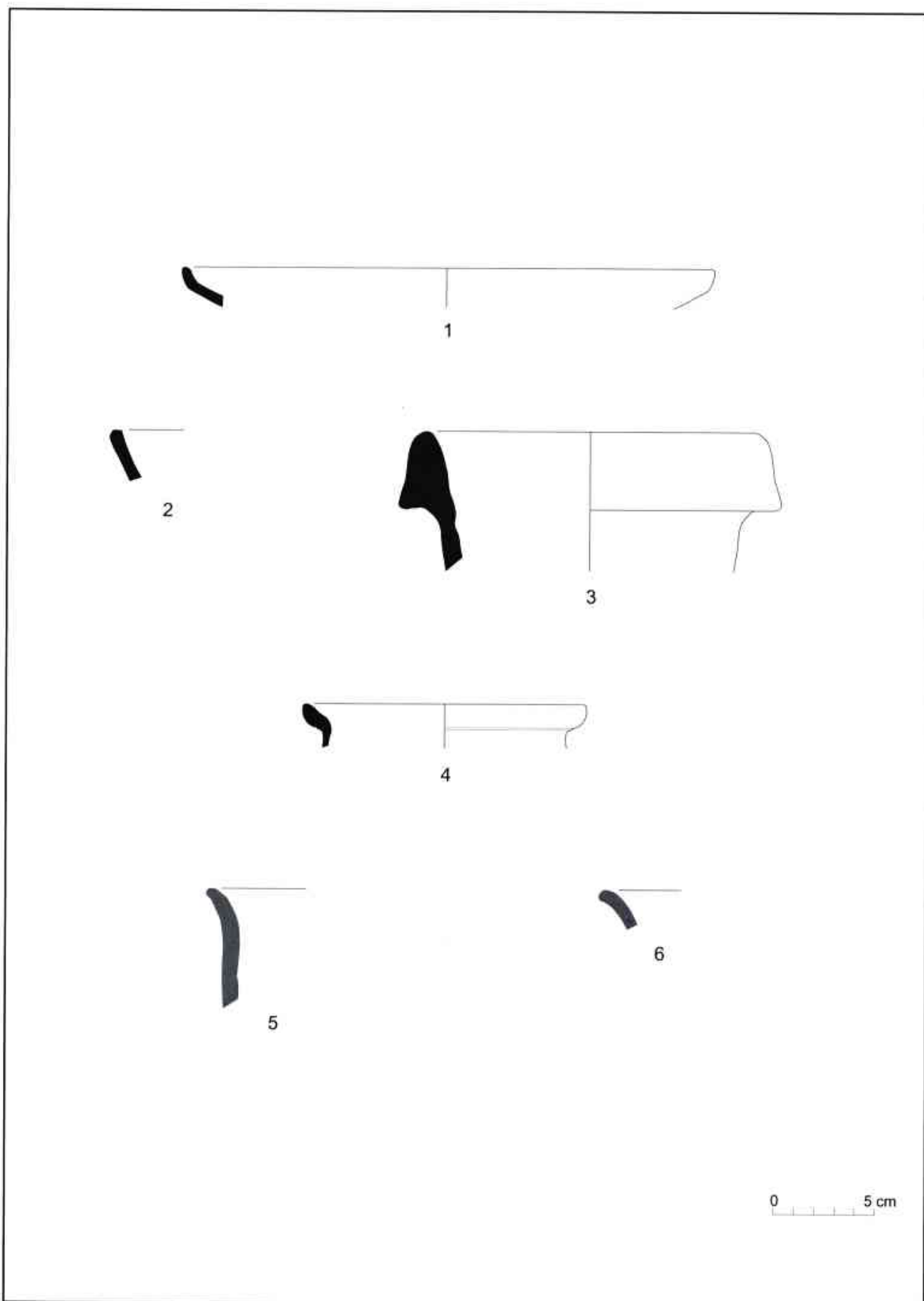
Làmina 13. Les habitacions del sector central. UE 2022

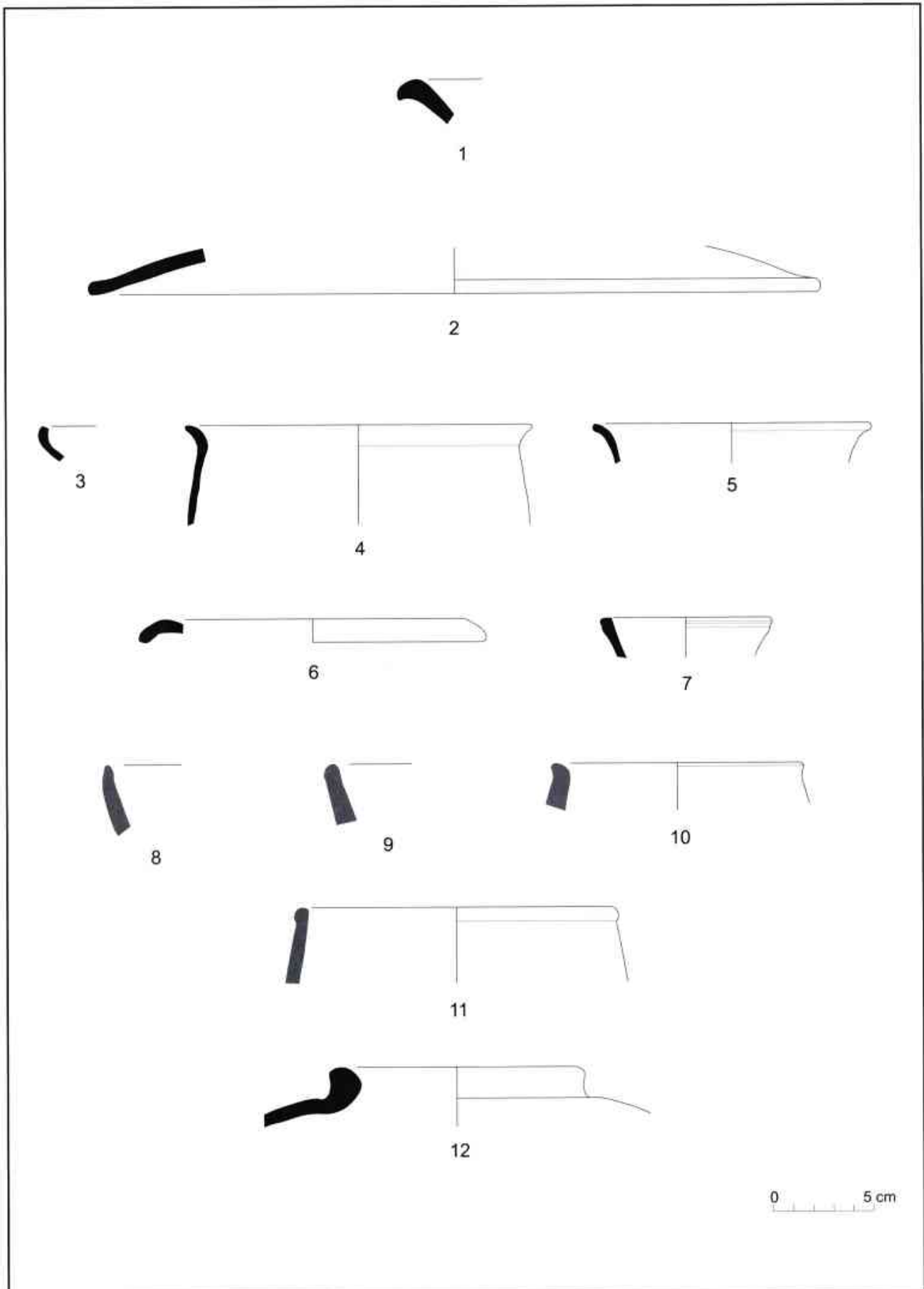
Làmina 14. Les habitacions del sector central. UE 2022

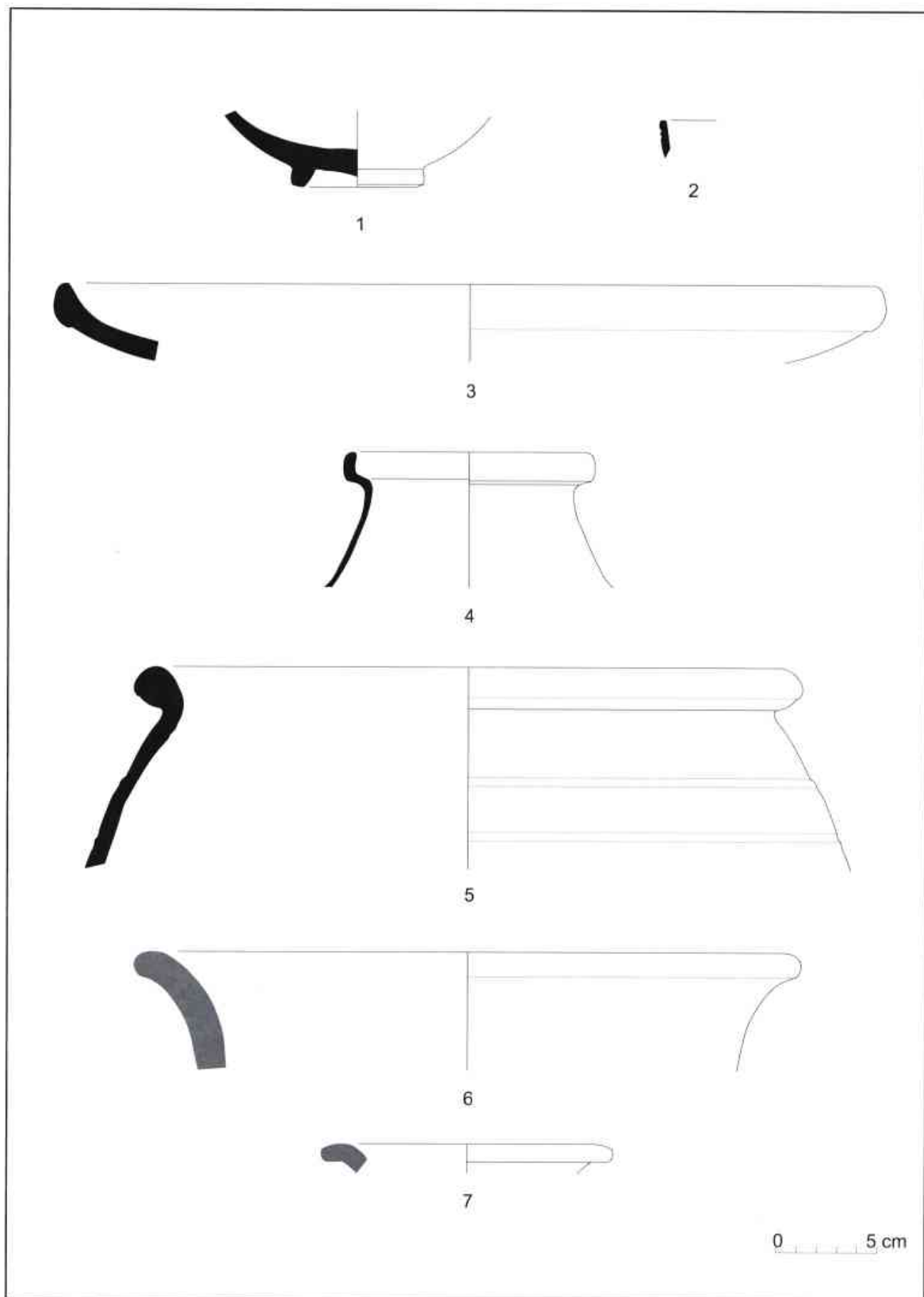
Làmina 15. Les habitacions del sector central. UE 2007

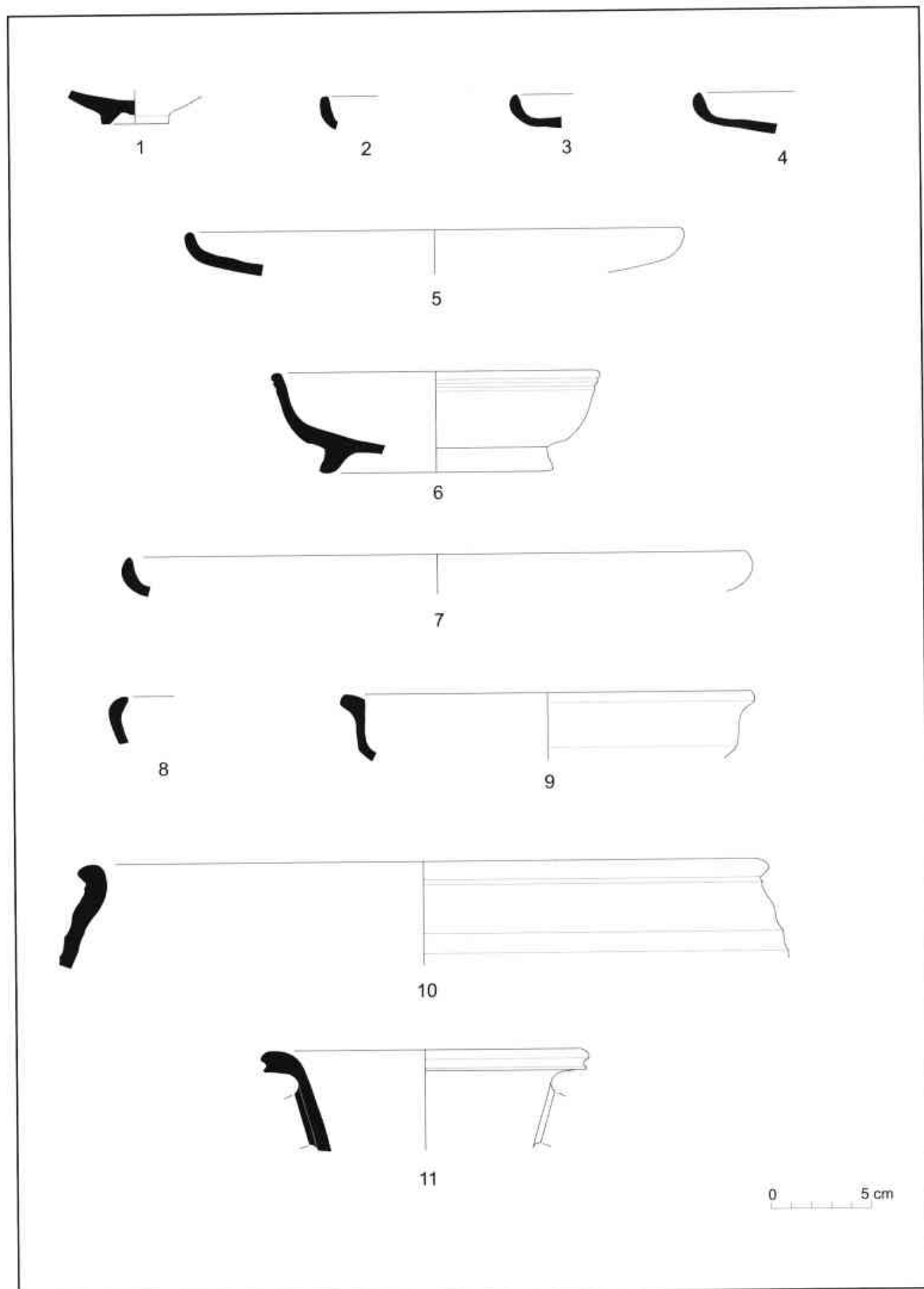
Làmina 16. Les habitacions del sector central. UE 2051

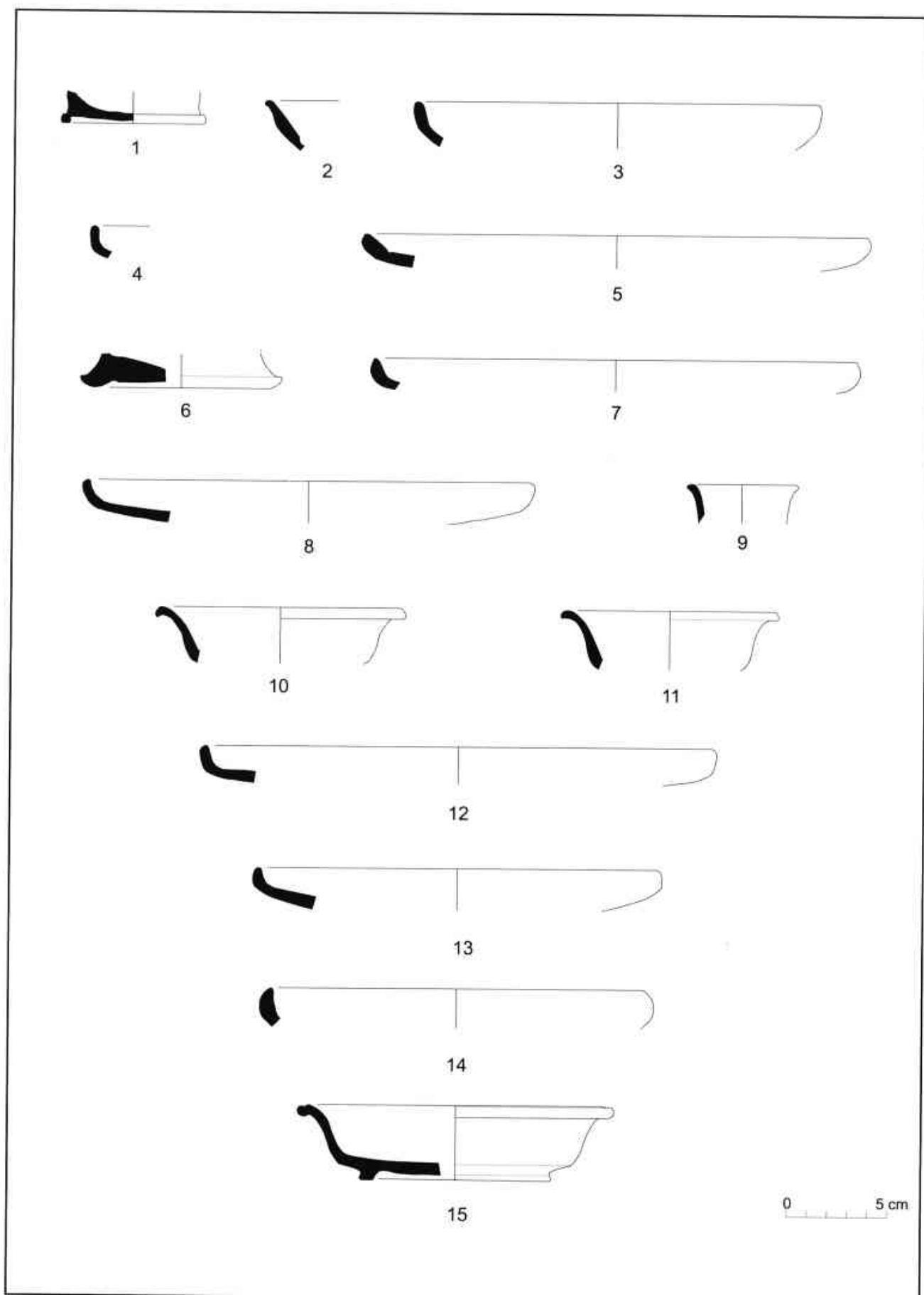
Làmina 17. Les habitacions del sector central. UE 2018.

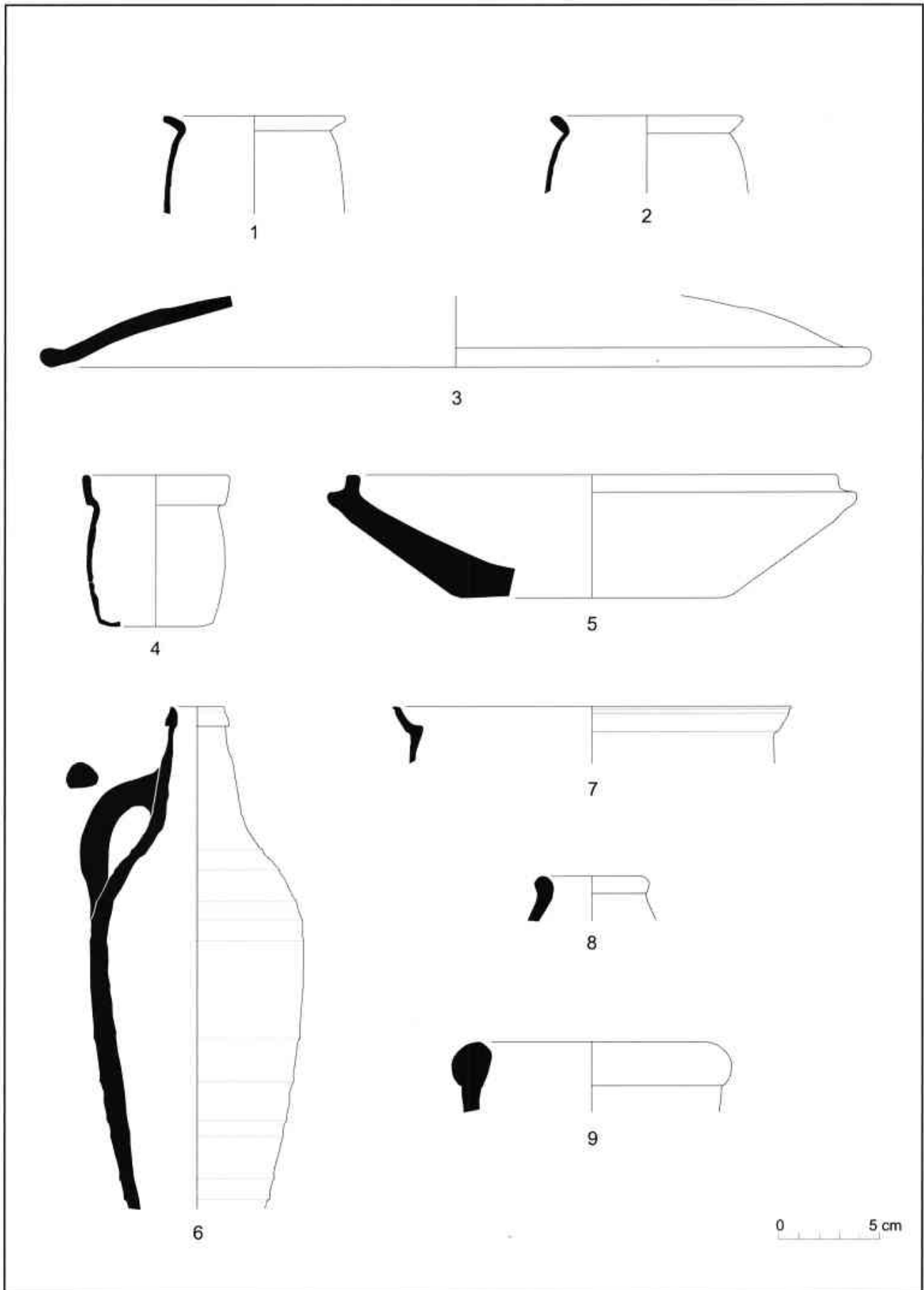
Làmina 18. Les habitacions del sector central. UE 2050

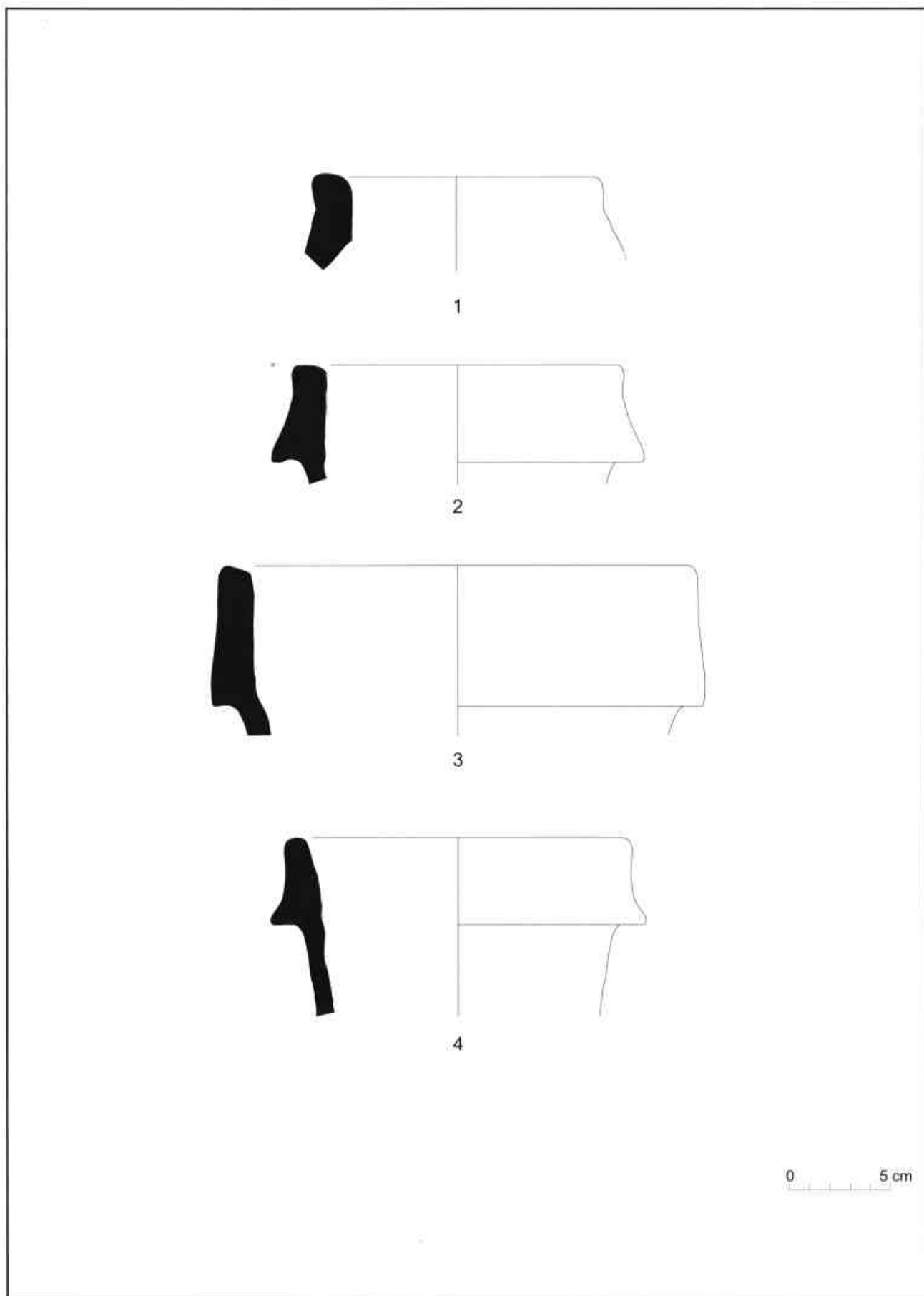
Làmina 19. Les habitacions del sector central. UE 2063

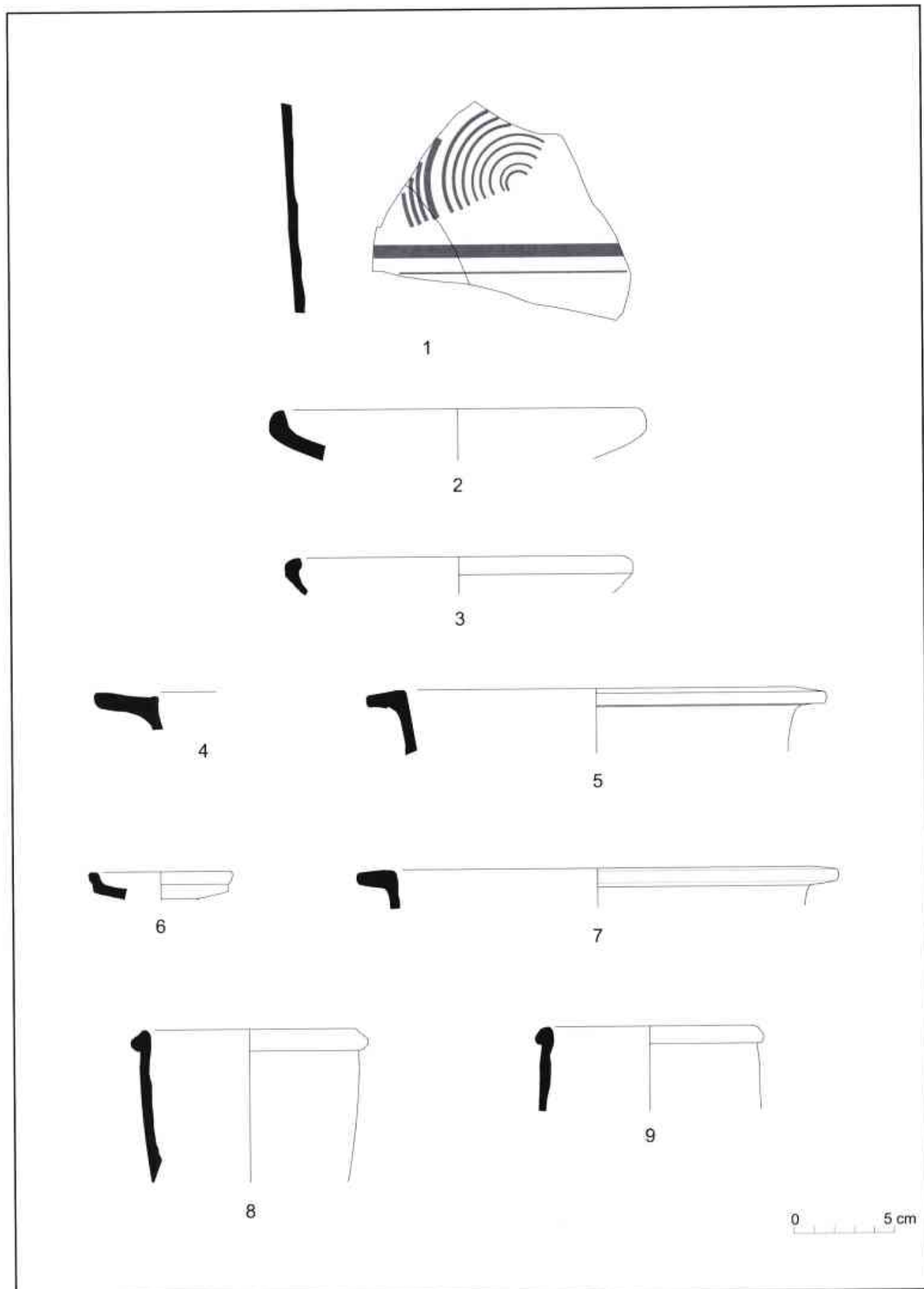
Làmina 20. Les habitacions del sector central. UE 2034

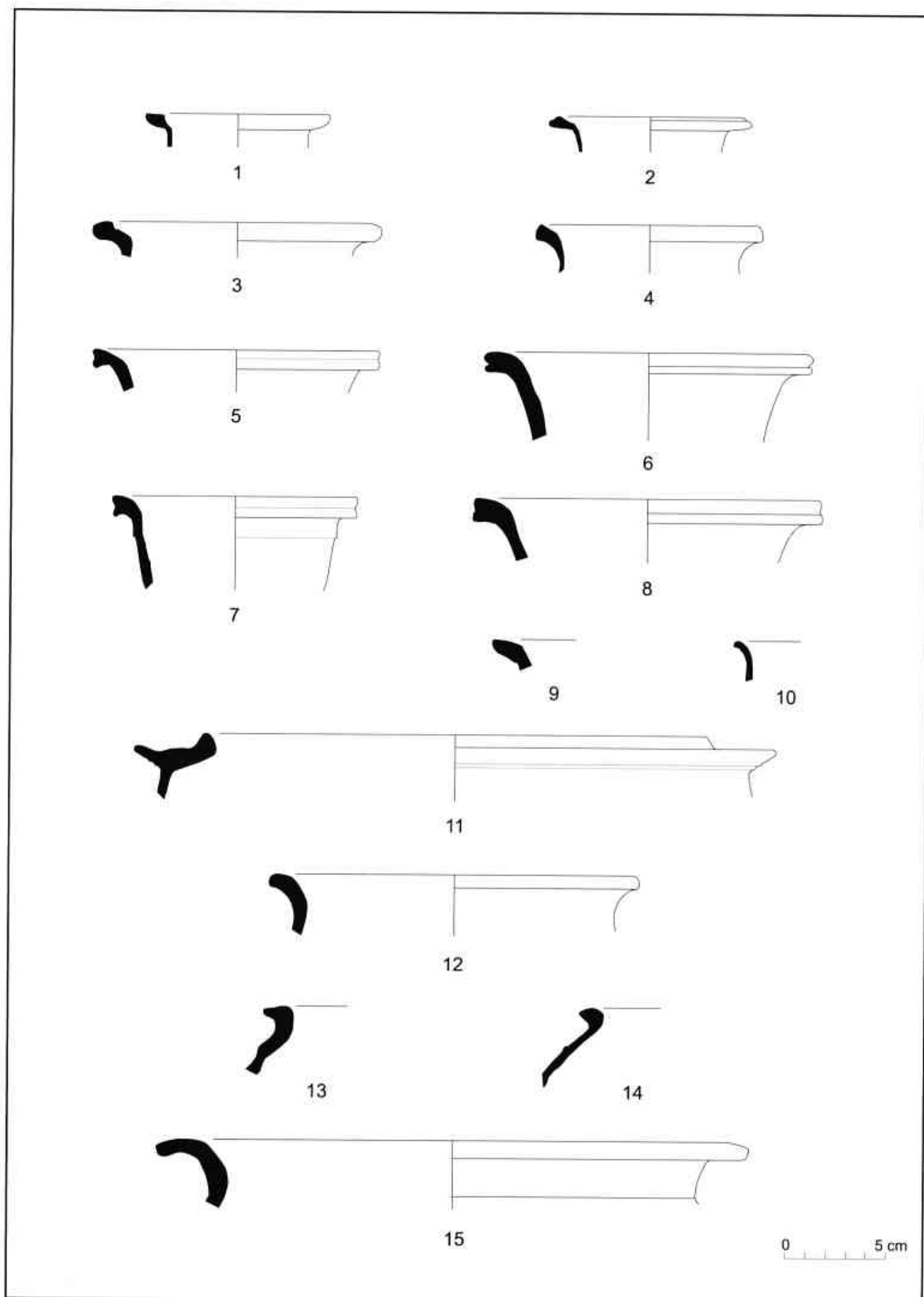
Làmina 21. Les habitacions del sector central. UE 2034

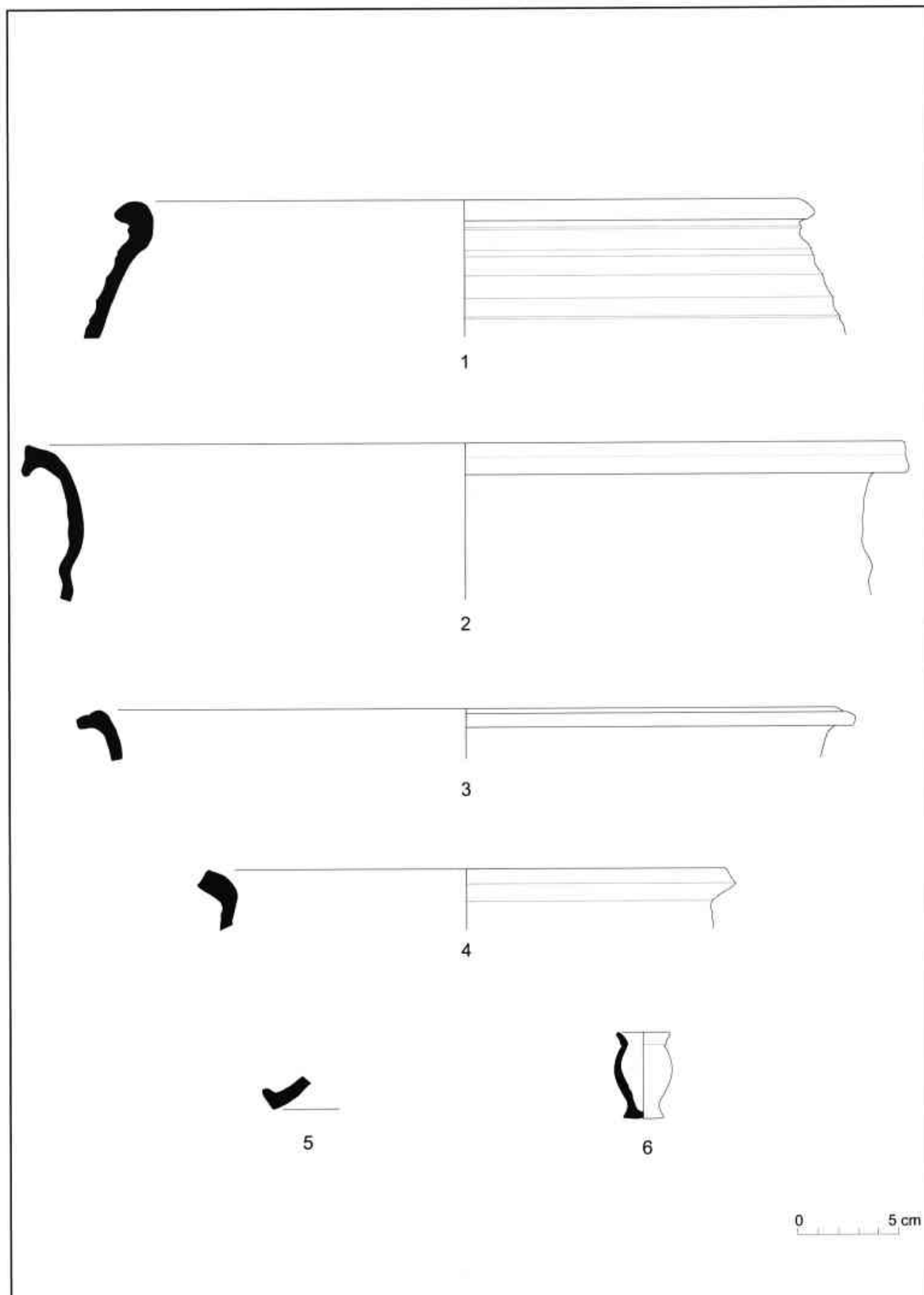
Làmina 22. Les habitacions del sector central, UE 2034.

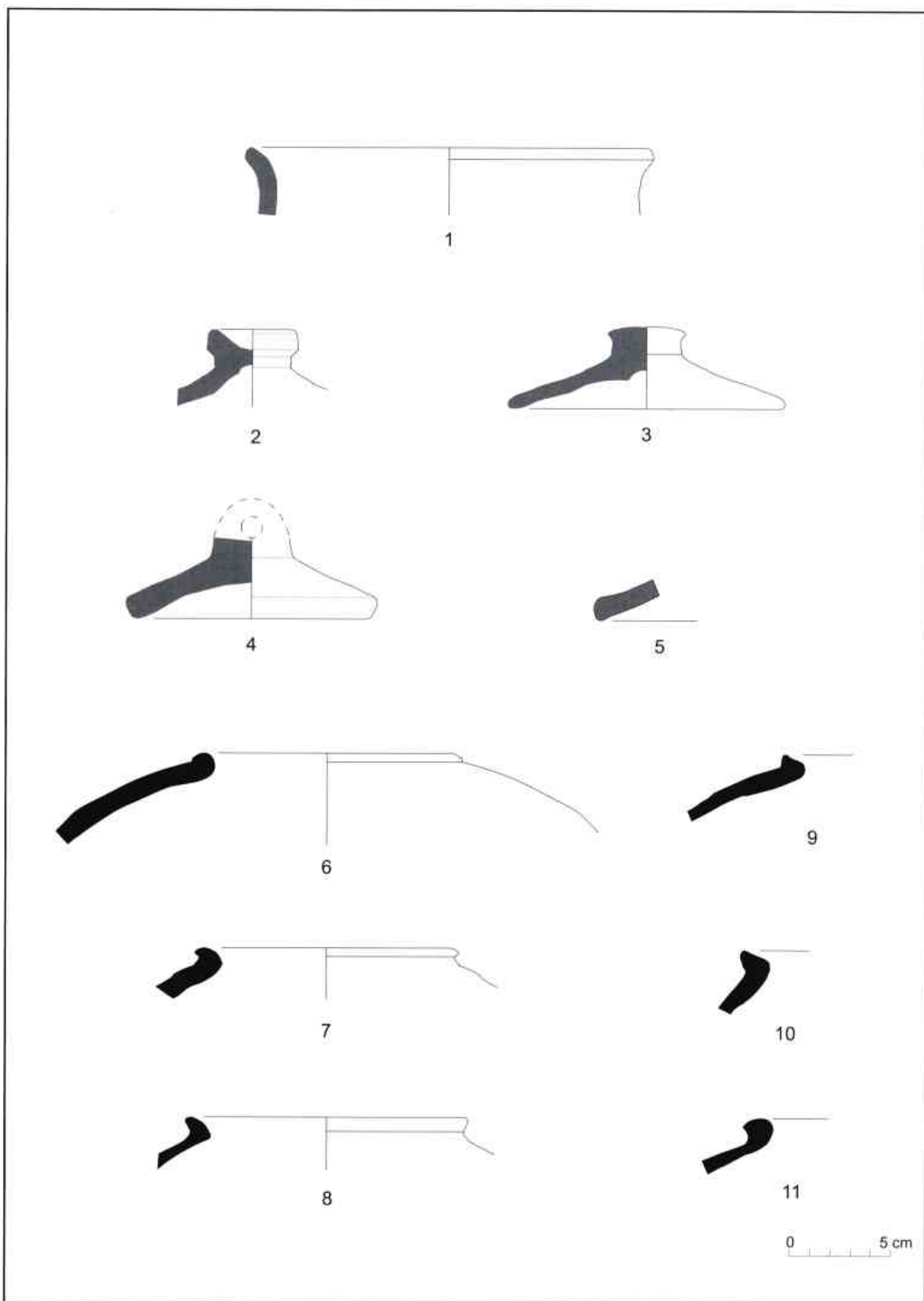
Làmina 23. Les habitacions del sector central. UE 2034

Làmina 24. Les habitacions del sector central. UE 2034

Làmina 25. Les habitacions del sector central. UE 2034

Làmina 26. Les habitacions del sector central. UE 2034

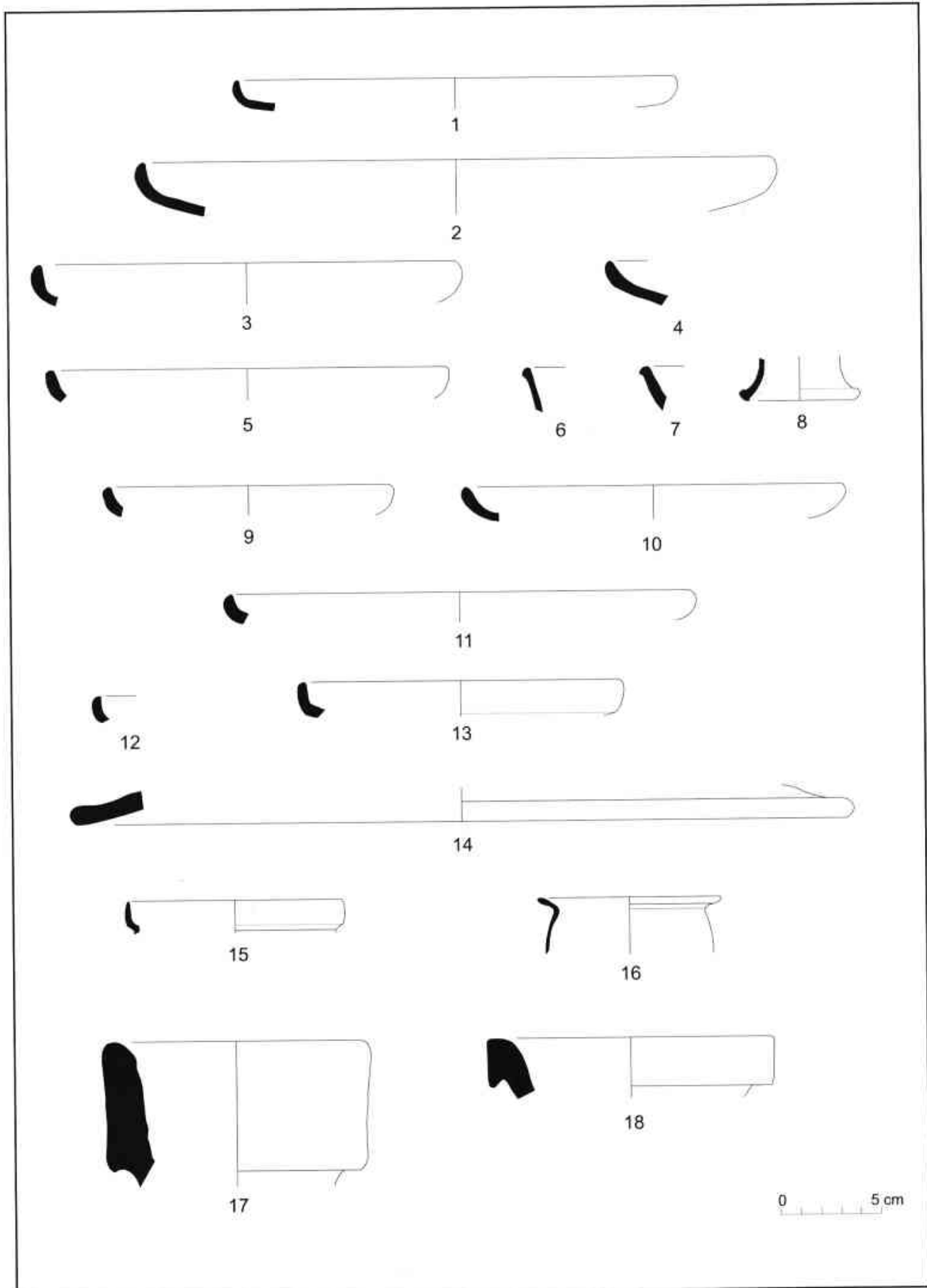
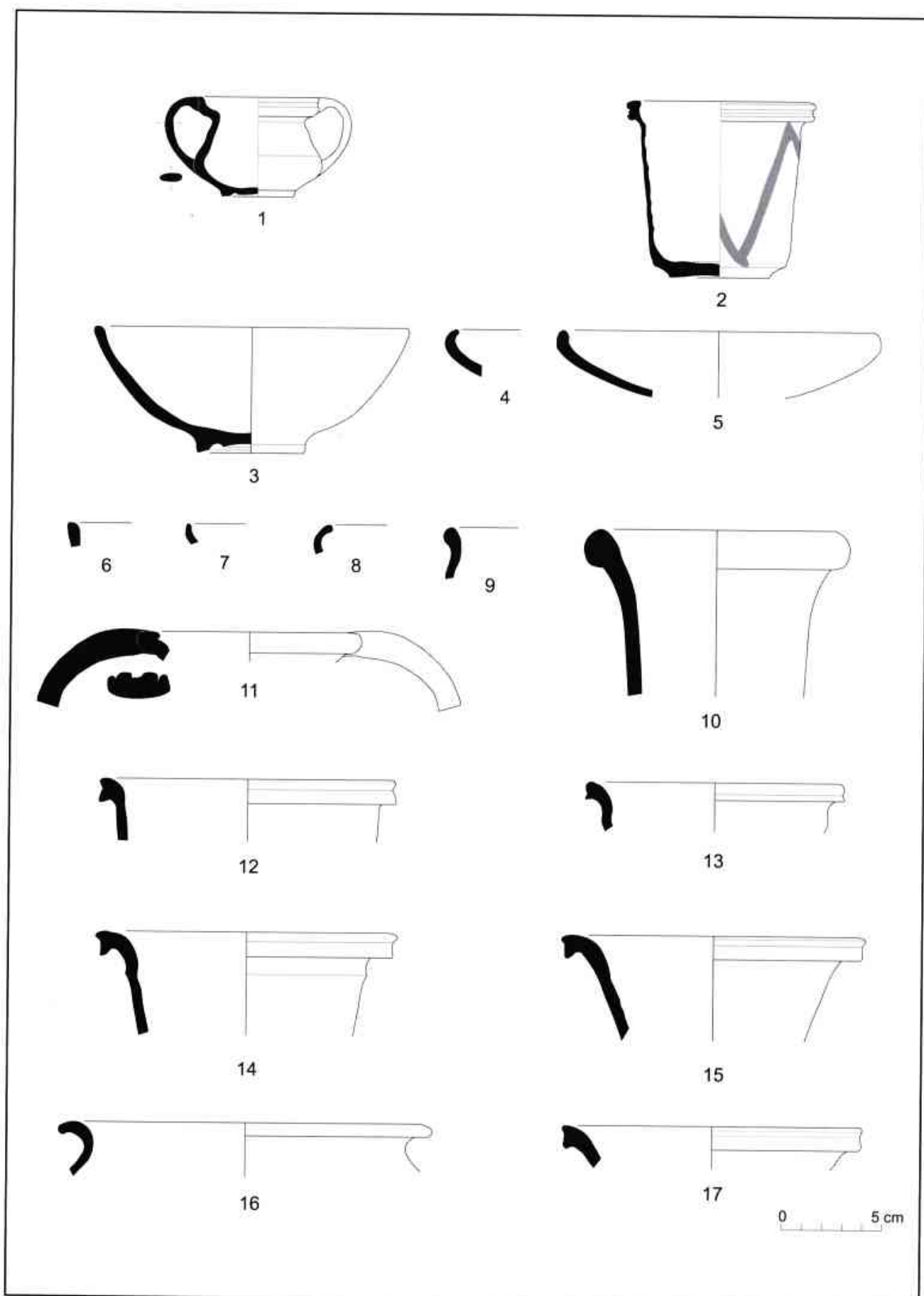
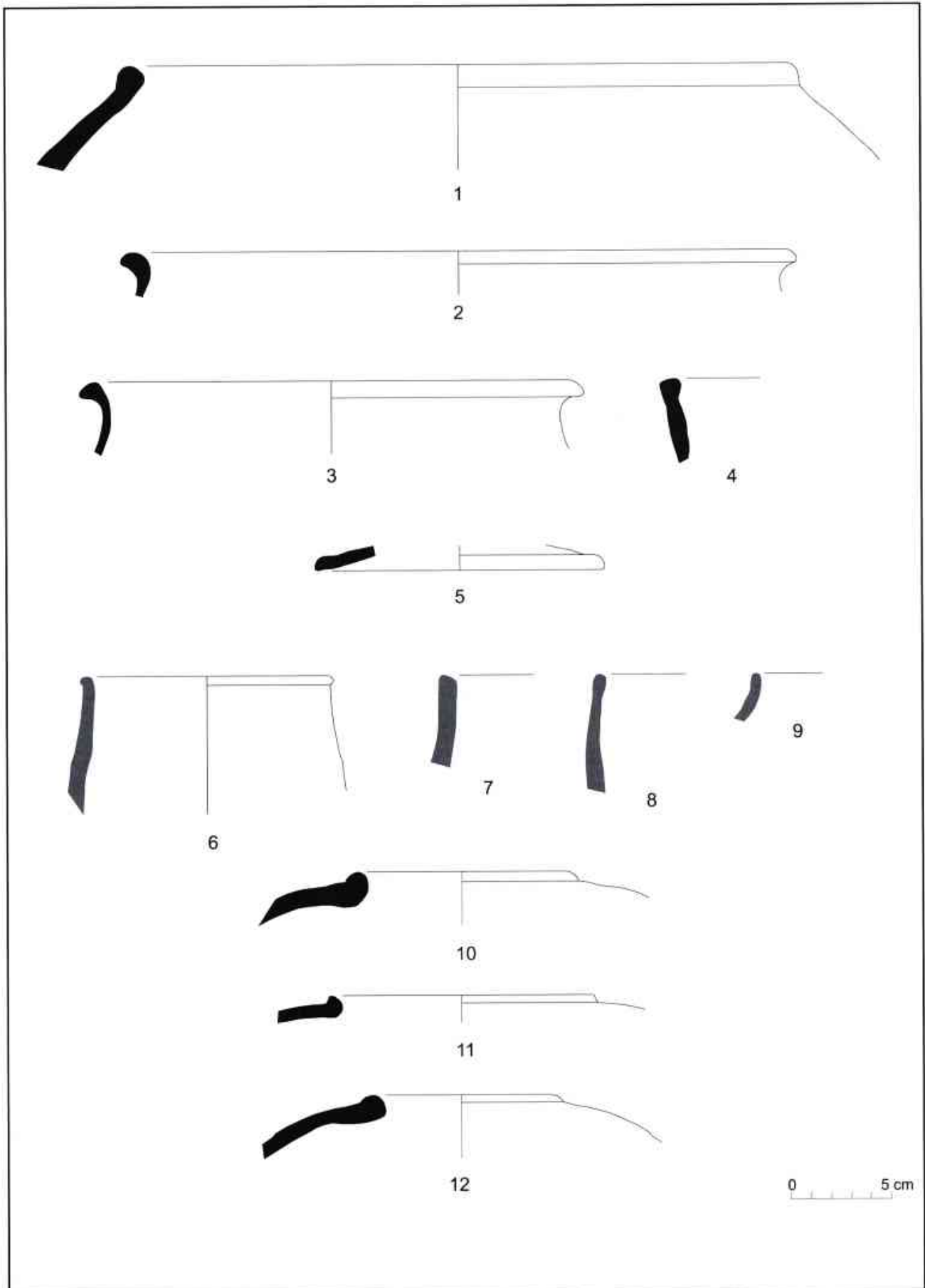

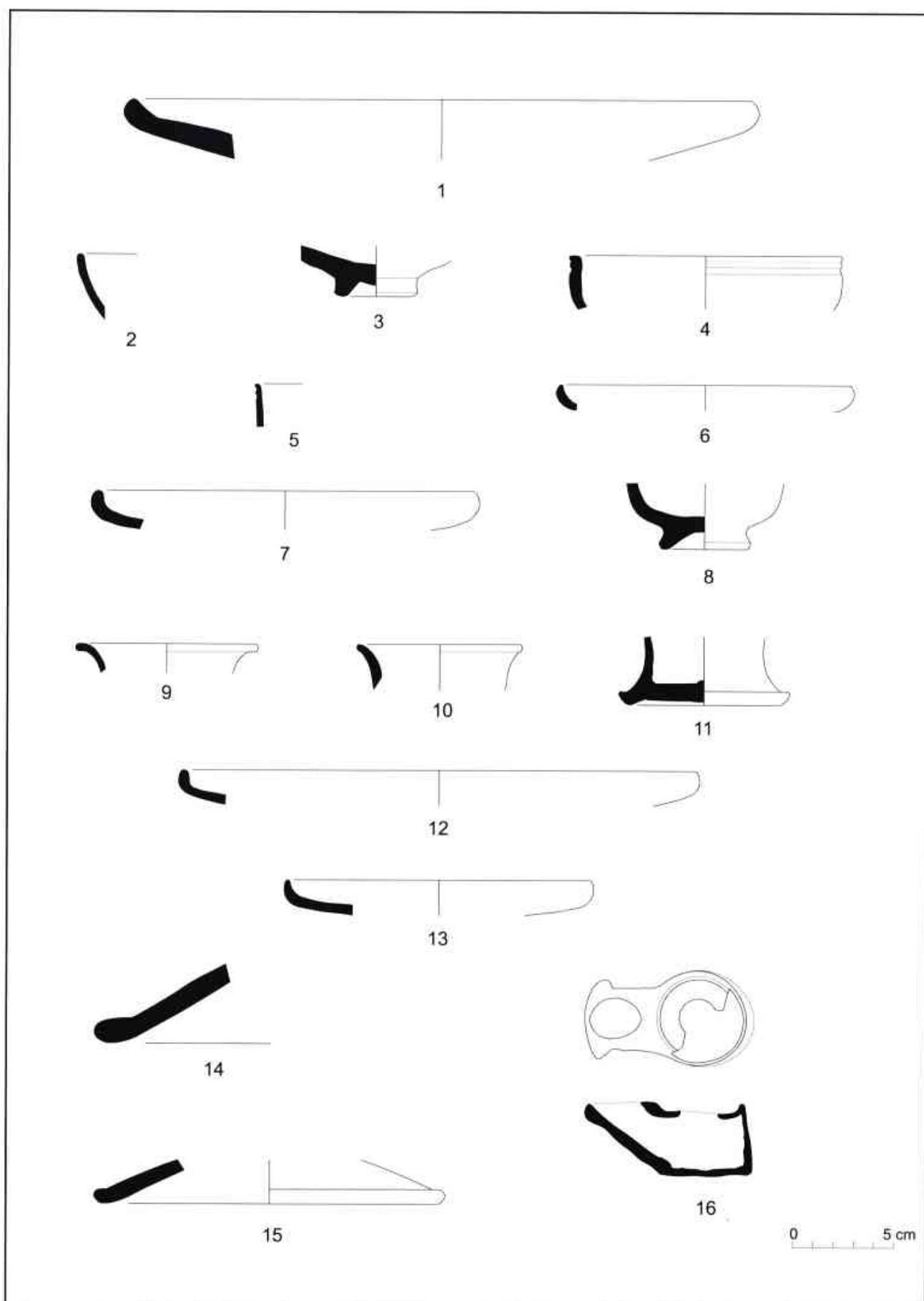
Lámina 27. Les habitacions del sector central. UE 2036

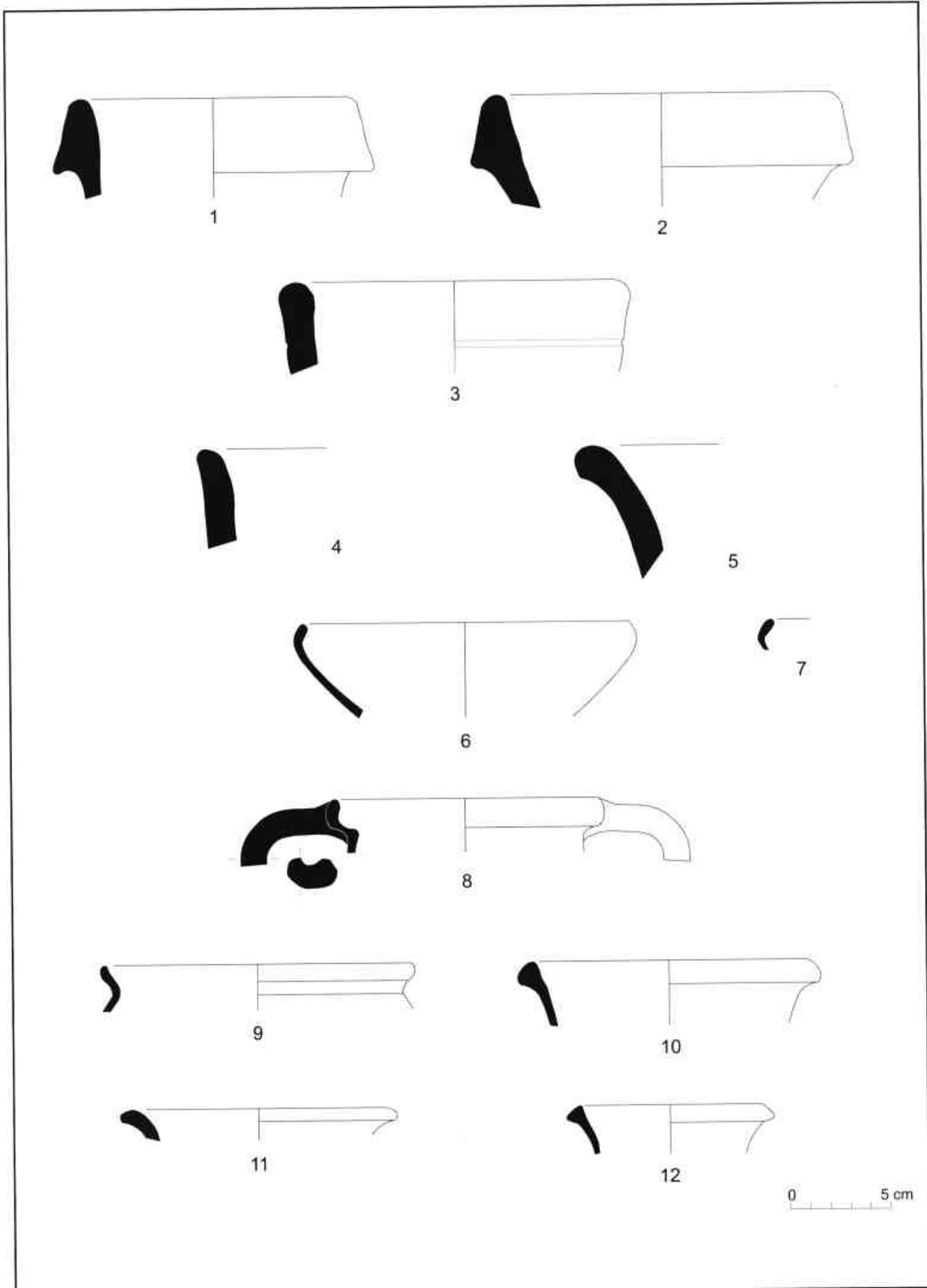
Làmina 28. Les habitacions del sector central. UE 2036

Làmina 29. Les habitacions del sector central. UE 2036

Làmina 30. Les habitacions del sector central. UE 2002.

Lamina 31. Les habitacions del sector central. UE 2002

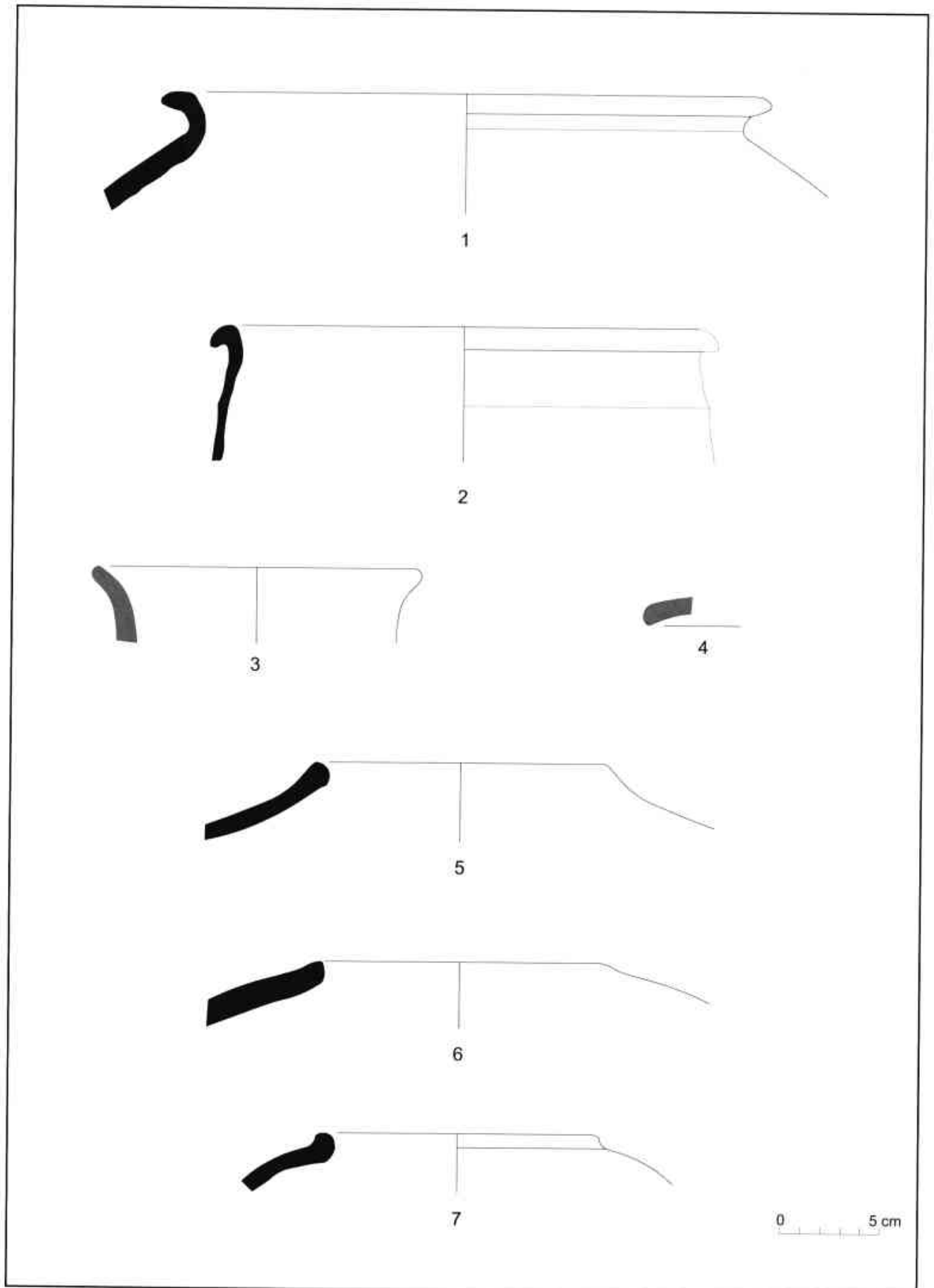
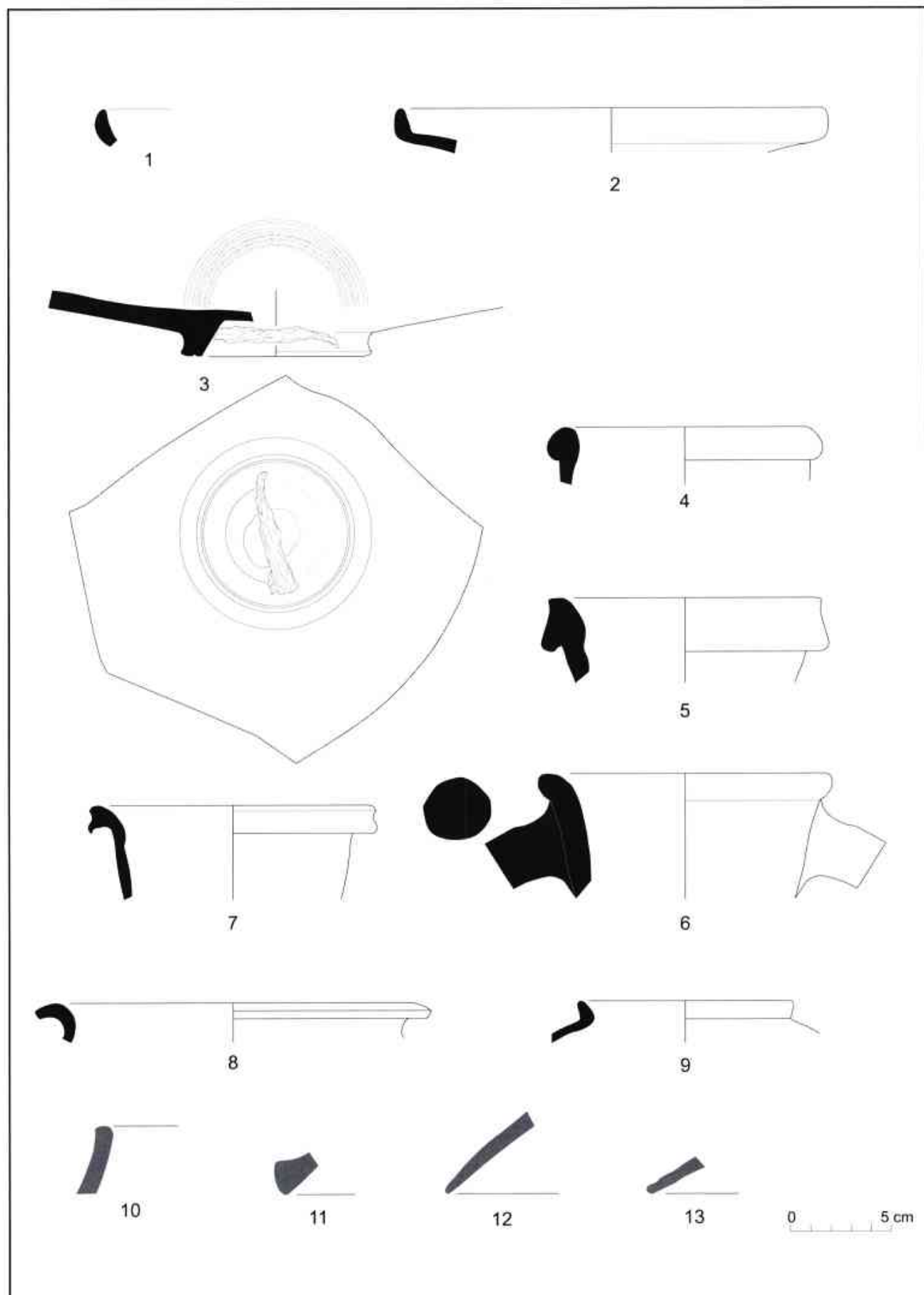
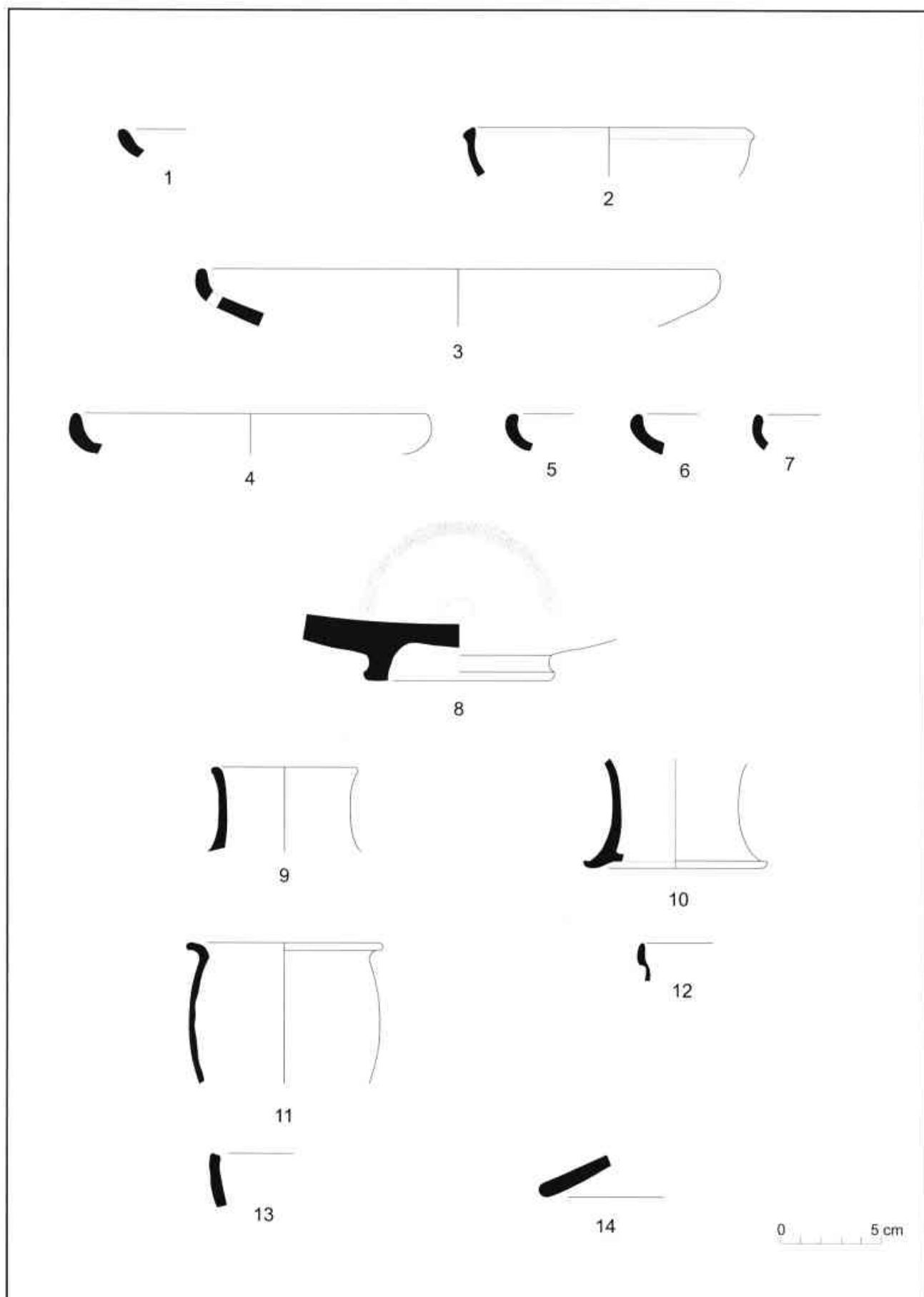

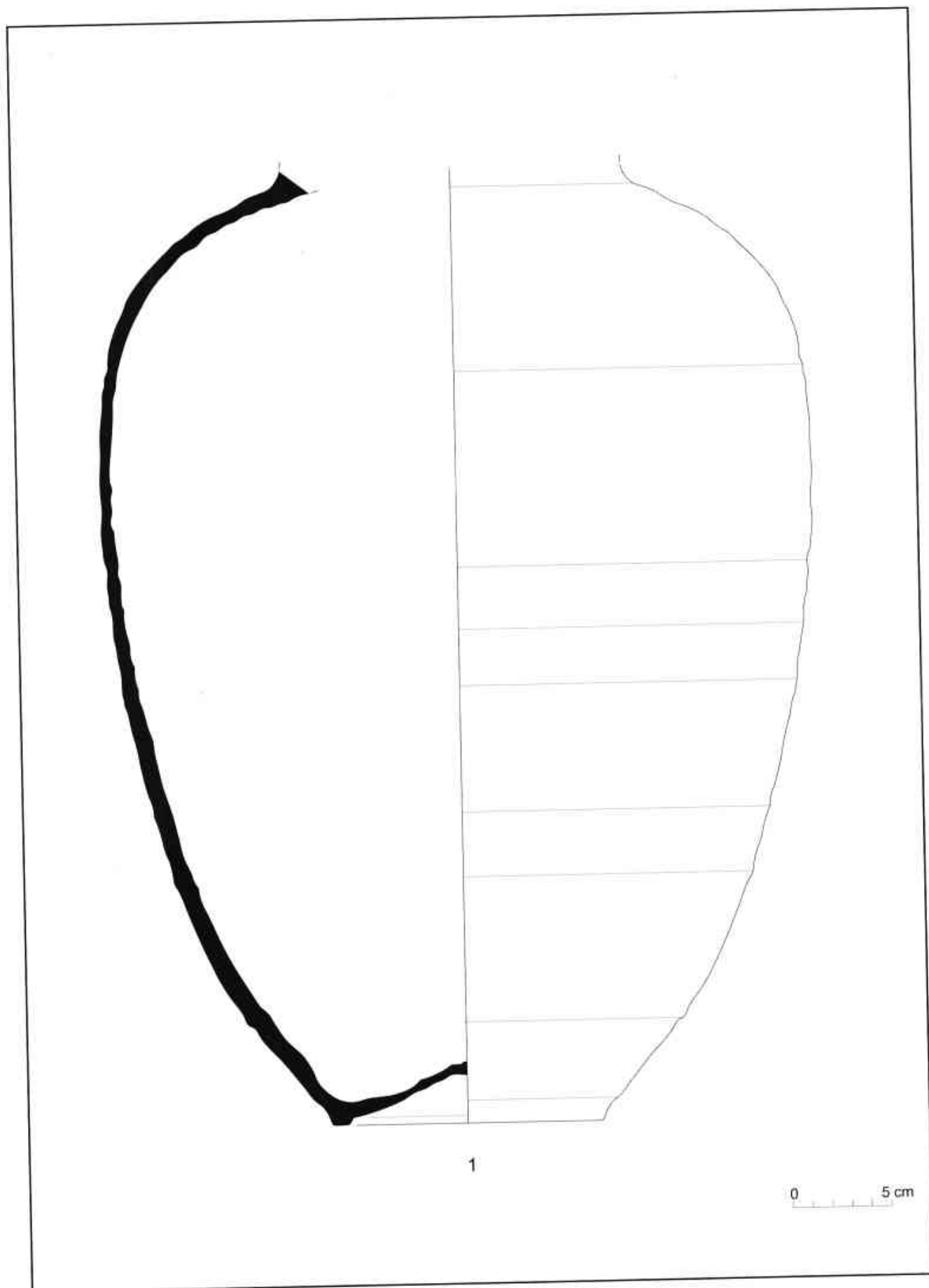
Lámina 32. Les habitacions del sector central. UE 2002

Làmina 33. Les habitacions del sector central. UE 2012

Làmina 34. Les habitacions del sector central. UE 2030-2035

Làmina 35. Les habitacions del sector central, UE 2030-2035

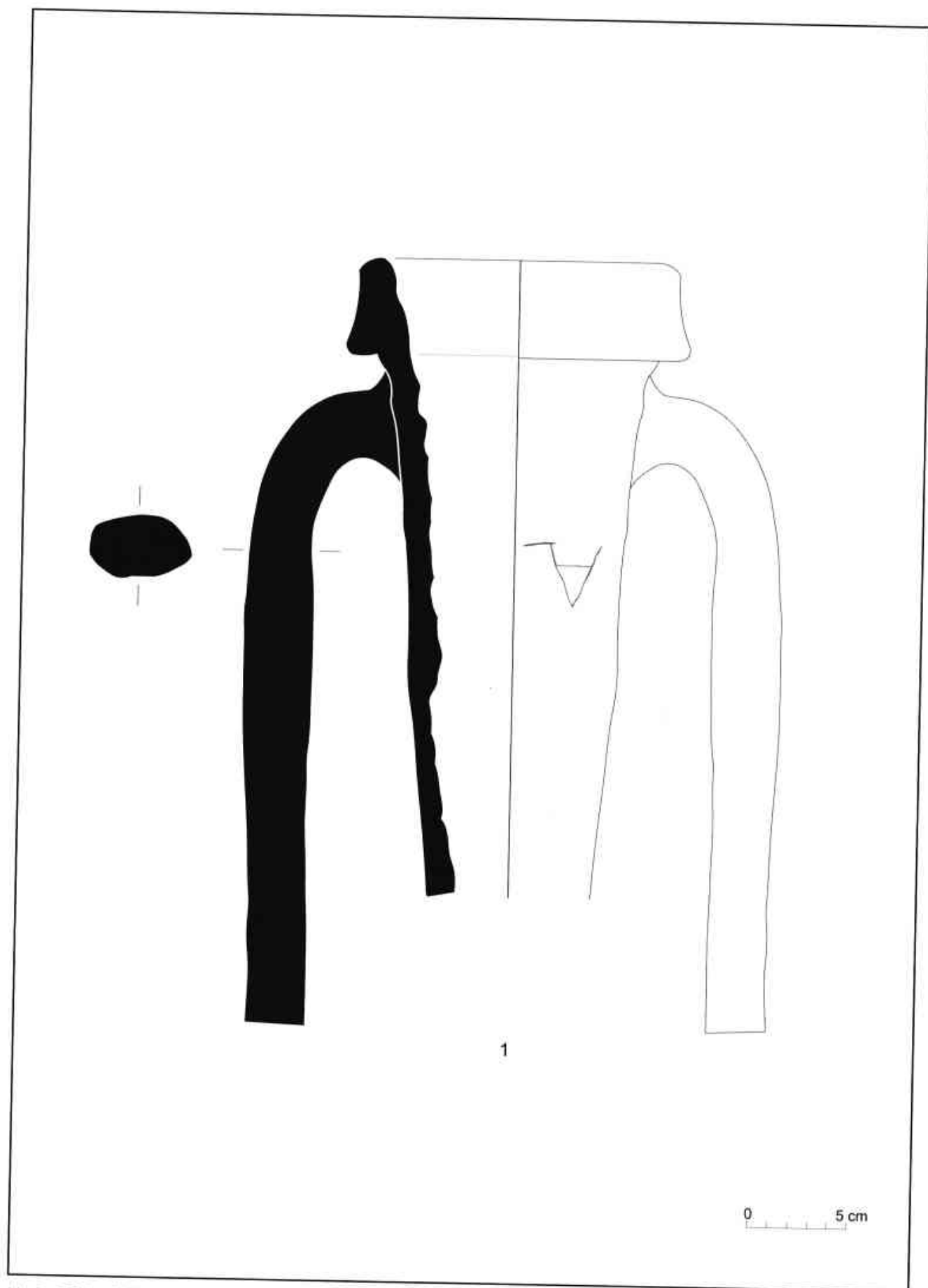
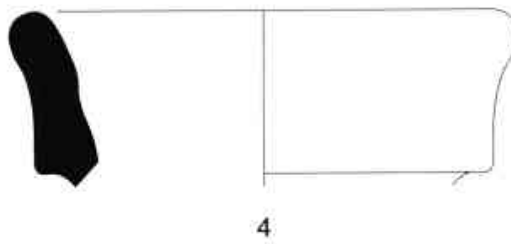
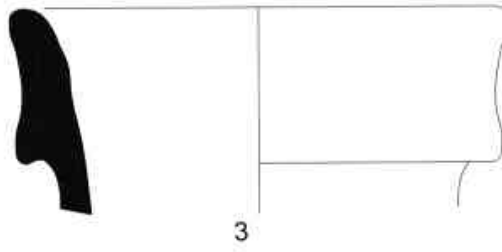
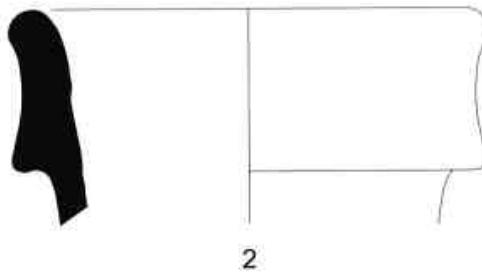
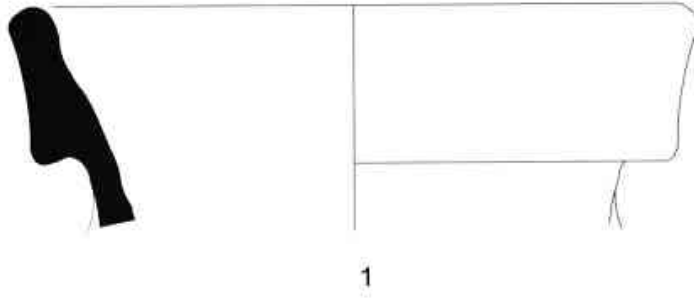
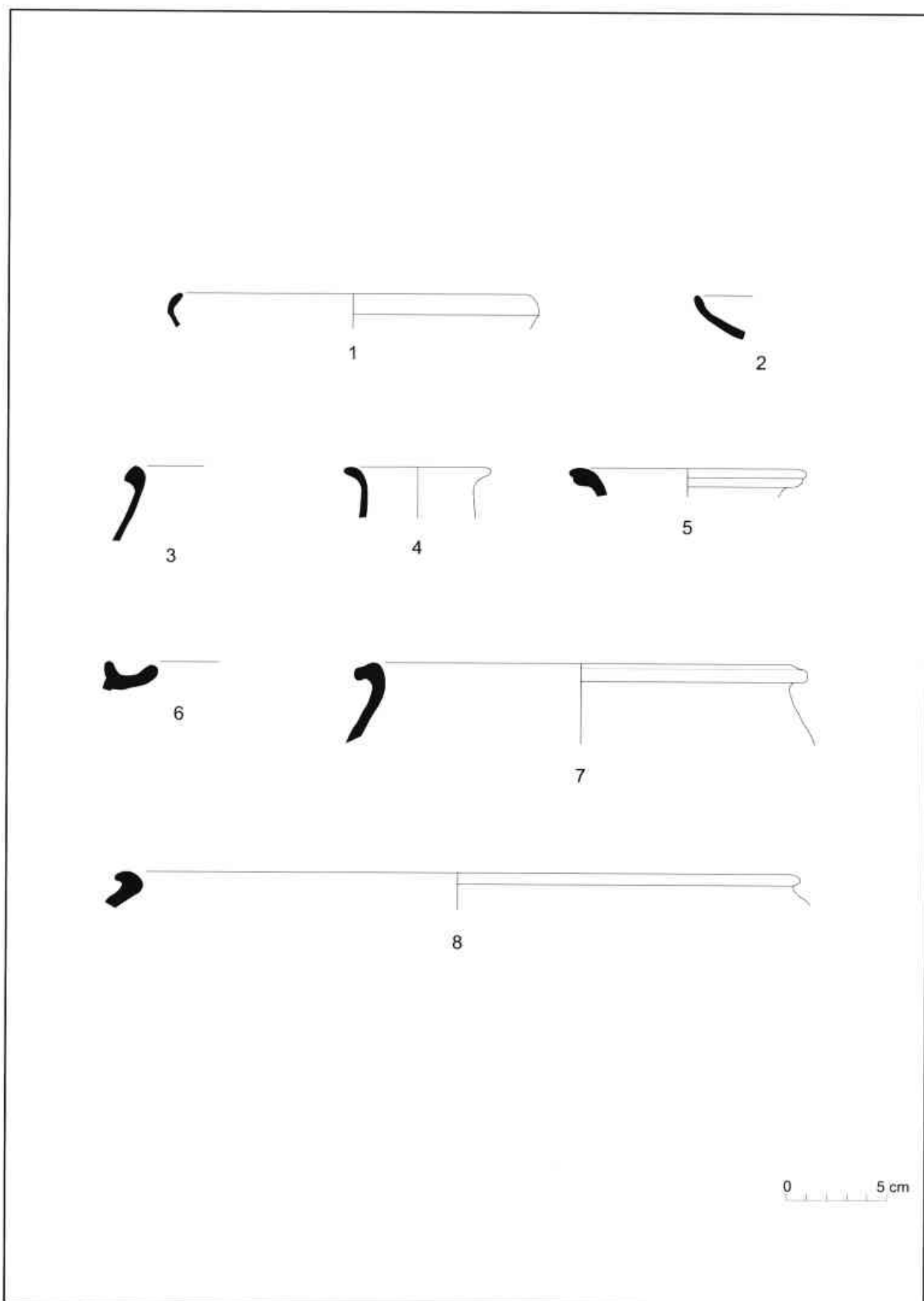

Lámina 36. Les habitacions del sector central. UE 2030-2035

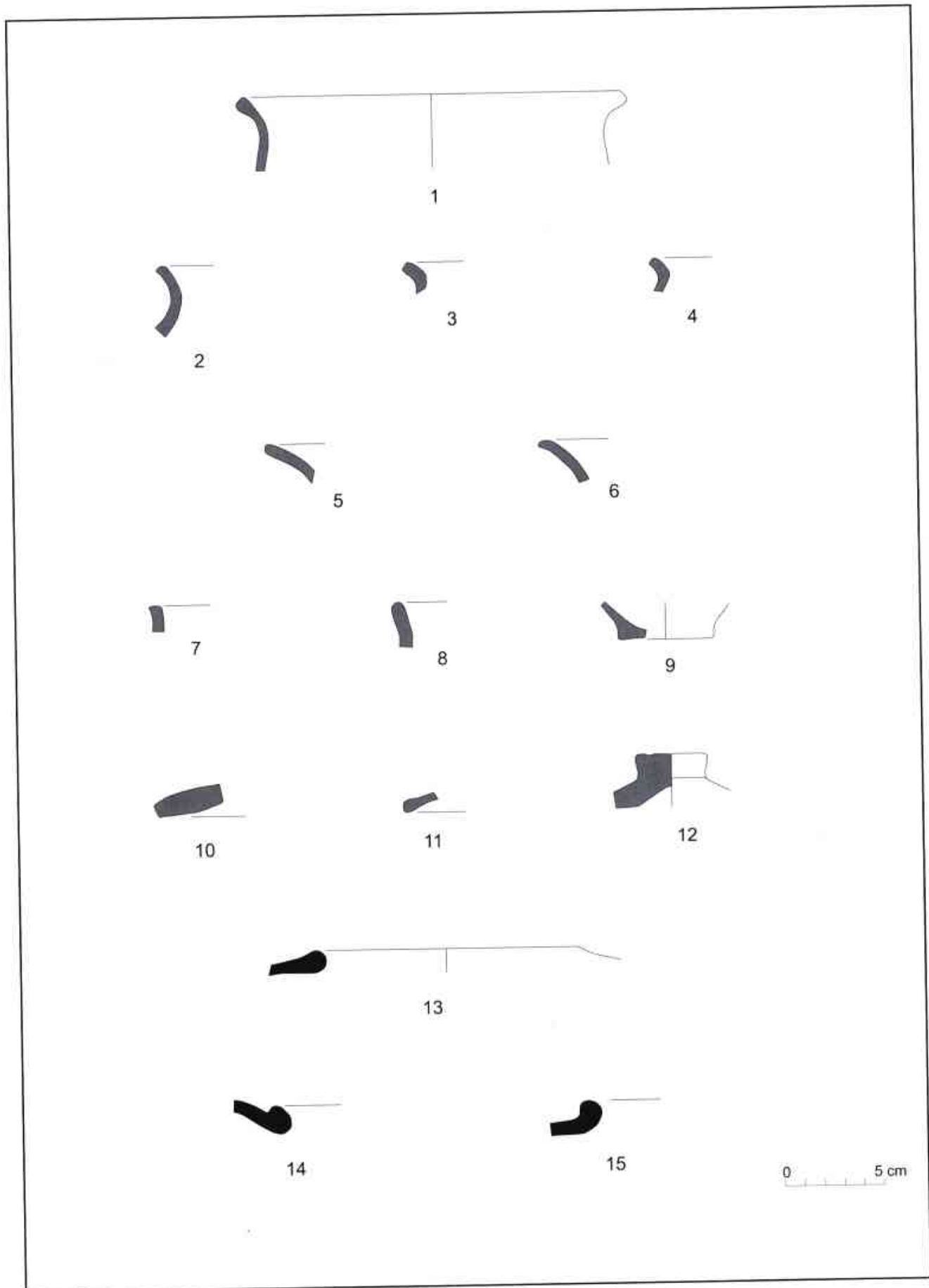

0 5 cm

Làmina 37. Les habitacions del sector central. UE 2030-2035

Làmina 38. Les habitacions del sector central. UE 2030-2035

Làmina 39. Les habitacions del sector central. UE 2030-2035

Campanya de 1991

La porta i la muralla meridional

L'any 1982, en un indret situat a la zona sud del jaciment, casualment es descobriren unes estructures que poc després s'interpretaren com les restes d'una porta d'accés a l'*oppidum* que estava flanquejada per dos panys de muralla. Per tal de documentar aquestes estructures, dos anys més tard, paral·lelament a l'activitat arqueològica que es desenvolupava en el jaciment dins de la campanya de lluita contra l'atur, un equip de la Secció Arqueològica del Museu de Mataró, dirigits per Jordi Miró, Jaume Pujol i Albert Soler, realitzà treballs arqueològics en aquest indret, consistents bàsicament a netejar les estructures i efectuar una petita excavació per tal d'esbrinar-ne l'entitat. La curta intervenció es limità a excavar una petita àrea fins a trobar l'enllosat de la porta. Les restes trobades es deixaren vistes, sense cap mena de consolidació, la qual cosa provocà amb el temps un procés de deteriorament d'aquestes.

Amb el pas dels anys, les restes es malmeteren considerablement, fet que va incentivar una nova intervenció en l'indret per tal d'aturar el procés de degradació de les restes. Els treballs que es portaren a terme l'any 1991, i que van ser promoguts de nou per la Secció Arqueològica del Museu de Mataró i dirigits per Joan Banús, consistiren en la consolidació i restauració de les restes, i, aprofitant l'aixecament de les lloses del paviment del llindar de la porta, s'efectuà una excavació fins arribar a la roca.

La porta està situada al vessant SO del turó de Burriac, al bell mig del torrent del Castell. Les seves coordenades UTM són $x = 4598400$ i $y = 449060$, i es troba situada a 190 m sobre el nivell del mar.

El registre arqueològic. Estructures, material i cronologia

Per una raó de coherència, hem decidit presentar els resultats d'ambdues campanyes en aquest capítol. A partir de l'estudi d'aquestes estructures i dels sediments arqueològics que s'hi relacionen s'han establert dues fases constructives.

1a fase. Construcció de la muralla

La muralla estava assentada directament sobre la roca i no hi havia rasa de fonamentació. El pany de muralla nord del conjunt (UE 10) estava construït amb pedres treballades de mida gran o mitjana, unides en sec o amb fang i falcades amb pedres de mida més petita. Tenia una amplada mitjana d'un metre i

mig i una altura conservada entre 2 i 2,30 metres. En el límit de l'excavació s'aprecià que formava un angle en direcció nord-est, cap a l'interior de l'*oppidum*.

El pany meridional (UE 3) té una tècnica constructiva diferent, semblant a una mena d'encofrat. Les filades externes són de característiques similars a les del pany de la muralla nord, si bé l'interior del mur és un farcint de pedres de diferents mides i terres. És també més ample: 1,80 m. L'altura conservada és de 0,90 m i té una llargada total de 3 m. Pel cantó oest el mur es recolza en una gran roca, la qual integra com a part de la muralla. Per sota d'aquesta, a la part interna del recinte d'entrada, hi ha un mur aixecat sobre l'empedrat, construït amb la finalitat de faltar-la per donar-li més estabilitat. Aquest pany, que sembla continuar en direcció al proper turó dels Dos Pins, té la part frontal alineada amb el llindar de la porta. En aquest punt, fa un sortint format per carreus molt ben escairats i travats en el pany que servia per protegir l'eix de la porta.

No hi ha cap estrat que es pugui relacionar amb el moment de la seva construcció. Per cronologia relativa és anterior a la construcció de la porta que hi està adossada.

2a fase. Construcció de la porta

En un moment posterior es construeix l'estructura de la porta, que s'adossa als dos panys de muralla abans descrits. Es tracta d'una construcció en forma d'escal·loneig que forma un angle recte amb el llindar (UE 8). La tècnica constructiva recorda l'*opus quadratum*: carreus de mida gran ben tallats i escairats falcats per pedres petites i fang. Les filades externes contenen el farcint interior del mur, ple de terres i pedres petites. La funció d'aquesta construcció triangular era la d'emmarcar la porta i reforçar-la estructuralment.

Entre aquesta construcció i el pany sud de la muralla hi ha l'entrada, que té una orientació est-oest. El llindar de la porta (UE 7) mesurava 3,35 m de llargada, que és també l'amplada de l'entrada. Està construït amb tres blocs de mida diferent i diverses pedres de mida més petita. El bloc més gran és rectangular i mesura 1,35 m de llargada.

El llindar estava emmarcat per uns carreus que sortien d'ambdós panys de la porta. També han estat localitzades les pollegueres: dos carreus de forma rectangular, de 0,50 m x 0,70 m (UE 4 i 5). A la part superior tenen un forat més o menys quadrangular d'uns 20-22 cm d'amplada i uns 15 cm de fondària. La funció dels dos clots seria la d'encaixar l'extrem dels eixos de rotació de la porta. La porta era de doble fulla i s'obria cap endins.

El recinte d'entrada tenia un empedrat força regular, format per lloses i pedres de diferents mides, des

de 10 a 85 cm, aplanades per la cara superior. Hi havia pedres amb un gruix de prop de 65 cm.

La cronologia de construcció de la porta s'obté a partir dels materials trobats en la campanya de 1991, en l'estrat UE 9, format per regularitzar i anivellar el terreny (Banús 1992).

De vaixel·la de vernís negre, es trobà un fragment de la vora d'un plat amb decoració pintada, F 1731b, el 1,40% del total, que possiblement pertany a una producció local datable del segle III aC. La resta de material és campaniana A, el 7,04% del total: dos plats de la forma Lamb. 23, un bol de la forma Lamb. 27, un plat de la forma Lamb. 28/F 2646a i un bol de la forma Lamb. 33b (lâm. 6, 1-6).

Es trobà també un fragment d'un peu de plat i un fragment de vora de morter de ceràmica comuna itàlica, el que representa el 2,81% del total.

Pel que fa al material amfòric d'importació, es van localitzar alguns fragments força antics que pertanyen a àmfores púnicoebusitanes del tipus Mañà A-1/PE 11 i Mañà D/T 5.2.3.1. Es trobà també un fragment de vora d'àmfora tripolitana del tipus Van de Werff 3-C, un fragment de la vora d'una àmfora grecoitàlica i un fragment de la vora d'una àmfora itàlica de transició entre els tipus grecoitàlics i Dressel 1A (lâm. 6, 7-9). Aquest material representa el 7,04% total de la producció ceràmica trobada.

El material més nombrós trobat és, però, l'indígena, amb el 81,7% del total. D'aquest, destaca la producció de ceràmica oxidada ibèrica, el 36,62% del total, de la qual es va trobar un nombre mínim de 26 peces. Es localitzaren 14 vores de gerres, 3 vores de plats, 7 vores d'olles, una vora d'un gran atuell i el cos d'un ungüentari (lâm. 6, 10-11). D'àmfora ibèrica, es trobà un mínim de nou peces diferents, el que representa un 12,68% del total.

De la ceràmica grisa, es localitzaren com a mínim nou exemplars, el que representa el 12,68 % del total. Es trobà una vora d'un bol, el fons d'un plat, cinc vores de petites gerres bicòniques i dues vores de gerres.

La ceràmica a mà està representada per un nombre mínim de 14 peces, el 19,72% del total, que corresponien a 10 vores d'olles, tres vores de tapadores i un agafador (lâm. 6, 12-13). Es trobaren també quatre fragments informes amb decoració de cordons i un amb decoració incisa.

Es localitzà també una unitat de la quarta emissió de la seca d'*Illuro* (CNH 13), que entre el 100-90 ja havia estat encunyada, i alguns fragments de *dolia* i teules.

Un altre material que cal tenir en compte per datar la construcció d'aquesta estructura és la moneda ibèrica de la seca d'*Auseken* (CNH 8), que entre 100-90 aC ja havia estat encunyada, i un petit bronze de Massàlia, que es trobà en el farciment interior del pany nord de la porta (a aquest estrat se li donà el mateix número que el del pany nord de la porta, és a dir, UE 8).

Per sobre de l'estrat UE 9, just per sota del paviment de lloses, es trobà un clot (sense numerar), on s'havia dipositat una espasa i la mandíbula d'un oviceprí.

L'espasa es trobà sencera, però doblegada per l'acció del foc, sense l'empunyadura i dins de la beina. La beina conserva restes de decoració de cassentons i rivets, una gran virolla circular a la punta i el passador de subjecció. La beina i la virolla és possible que originàriament comptessin amb una decoració més complexa i elaborada, similar a la que presenten algunes beines d'espasa del tipus La Tène trobades en diferents jaciments gals, en contextos del segle II aC (Brunaux, Lambot 1987). El contacte amb el foc per doblegar-la o la posterior oxidació poden haver malmetès aquests elements decoratius.

La presència de les monedes de les seques de la quarta emissió d'*Illuro* i d'*Auseken* ens situen clarament en la segona meitat del segle II aC. Una altra dada significativa és l'absència de ceràmica del taller de Cales en el conjunt de ceràmica d'importació, en el qual només trobem campaniana A. Per datar la construcció de la porta proposem una cronologia de tercer quart del segle II aC.

La datació de l'abandonament d'aquestes estructures la proporcionen els materials trobats a la UE 2 (la UE 3003 i 3002 de l'excavació de l'any 1984). Aquests dos estrats tenen una mateixa cronologia i, segurament, són un de sol. Per aquesta raó, hem optat per unificar-los en la UE 2.

En aquest estrat es trobà abundant material arqueològic. Pel que fa a la vaixel·la de vernís negre, hi ha alguns materials que cal considerar residuals, com un fragment informe de ceràmica àtica de figures roges i quatre fragments de ceràmica àtica de vernís negre, del qual s'han identificat dues copes de les formes Lamb. 21/F 2771 i Lamb. 22/F 2681 (lâm. 6, 14). Es trobà també el fons d'un bol de la forma Lamb. 27 en el qual s'observa una estampilla i restes d'una altra, del taller de les Petites Estampilles (lâm. 6, 15).

La resta de ceràmica de vernís negre, un 5% de total ceràmic del nivell, correspon al taller de Cales. Es trobaren dues formes Lamb. 3 (lâm. 6, 16-17), dos plats de la formes Lamb. 5, un vas de la forma Lamb. 1 i un gerret de la forma Lamb. 10, tots de la producció tardana. Es localitzà també una llàntia de tra-

dició grega o hel·lenística del tipus Deneauve XVI, del segle I aC. (lâm. 6, 18)

De ceràmica comuna itàlica, s'ha identificat una safata, forma Vegas 15, de vora ametllada amb engalbra roig pompeïà i una cassola del tipus Vegas 14.

L'àmfora d'importació majoritàriament és d'origen itàlic, i representa el 17,5% del total de la producció ceràmica. Es trobaren dues vores d'àmfores grecoitàliques, una du sobre un llavi l'estampilla ...RO (lâm. 7, 1-2), dues vores d'àmfores del tipus Dressel 1B (lâm. 7, 3), i una nansa d'una àmfora apula. La resta d'àmfores són púniques. Es trobaren fragments informes d'àmfores púnicoebusitanes i de l'estret de Gibraltar i una nansa d'una àmfora Mañà C2a del Mediterrani central.

Pel que fa al material ibèric, el 52,5% del total correspon a la ceràmica oxidada a torn. Entre les formes trobades s'han d'esmentar les gerres globulars de dues nanses (lâm. 7, 4), les gerres més petites d'una nansa amb un graó intern a la vora –alguna amb engalbra blanca–, els grans atuells hemisfèrics amb boca de gran diàmetre de producció tardana (lâm. 7, 5), les olles de coll estrangulat (lâm. 7, 6), els bols i l'àmfora ibèrica a més d'altres formes (lâm. 7, 7-8). S'ha de destacar també un fragment de vora d'un càlat decorat amb motius geomètrics; l'única peça de ceràmica ibèrica amb decoració pintada (lâm. 7, 9).

La ceràmica grisa ibèrica representa només un 4% del total ceràmic. Més important fou la presència de la ceràmica ibèrica feta a mà, un 10% del total, les formes més freqüents de la qual són les olles de vora recta (lâm. 7, 10), les olles de vora exvasada (lâm. 7, 11) i les tapadores.

S'exhumaren també 10 monedes: vuit d'ibèriques, una de púnica i una de grega. Quatre de les monedes ibèriques són de la seca d'*Illuro*: una unitat de la quarta emissió (CNH 13) del final del segle II aC i tres quarts de la cinquena emissió (CNH 16), datats a partir del 90 aC. Dues unitats de *Laurò* (CNH 7 i 16) del final del segle II aC, una unitat d'*Ore* (CNH 1), que cap al 90 aC ja havia estat encunyada i, per últim, una unitat d'*Illirkesken* (CNH 1). Les altres dues monedes són un petit bronze de Massàlia, i una meitat de bronze de la seca d'*Ebussus*, Campò XIV (García, Miró, Pujol 1991: p. 210, fig. 7, núm. 21-24).⁵⁹

De metall, destaquem la troballa de més d'un centenar de claus de ferro que podien haver format part de la porta de fusta. També de ferro es trobà un balcó, una argolla i un ganivet. De bronze, hi ha alguns fragments de claus, tatxes, petites làmines i hams. Es van localitzar també dos projectils de plom per a fona (García, Miró, Pujol 1991).

La data d'amortització la determina el material més modern. A part de les monedes d'*Illuro* de la cinquena emissió, datades a partir del 90 aC, la presència de la ceràmica de la variant tardana del taller de Calles, ens proporciona una cronologia de segon quart del segle I aC. No hem trobat cap material que ens faci passar a la segona meitat del segle I aC.

Cobrint aquest estrat es trobà l'estrat superficial, la UE 1.

Interpretació de les restes trobades

La troballa d'aquests dos nous elements del sistema defensiu de *Voppidum* de Burriac –un tram de muralla i la porta meridional– torna a evidenciar la complexitat d'aquest, no només pel que fa a les seves característiques estructurals i tipològiques, sinó d'interpretació cronològica.

No es pot datar el moment de construcció del nou tram de muralla descobert, la qual cosa dificulta també la interpretació estructural. La reduïda àrea excavada no permet tampoc disposar d'una lectura en extensió de la planta arquitectònica i de la relació o connexió amb altres trams de la muralla.

Potser ens poden ajudar a obtenir certs indicis, encara que hipotètics, la topografia i la possible relació, tot i que inconnexa, amb altres trams de muralla coneguts del sector occidental, que des de l'any 1984 són dos. El primer tram està annexat a l'única torre coneguda fins al moment del sector occidental i l'altre està situat a escassos metres del dipòsit excavat l'any 1983. Ambdós estan perfectament alineats i, seguint el pendent de la muntanya, es dirigeixen cap al cim del turó dels Dos Pins, el mateix lloc on sembla dirigir-se el pany trobat al costat de la porta. Caldria deduir, doncs, que en el cim del turó dels Dos Pins hi hauria l'angle que connectaria la muralla dels sectors occidental i meridional.

⁵⁹ Totes aquestes monedes han estat reestudiades i classificades per Carles Martí.

Així, sembla versemblant suposar, a tall d'hipòtesi, que el nou tram meridional podia haver estat construït en un primer moment –últim quart del segle IV aC–, contemporani al del sector occidental excavat l'any 1984. Tot i així, també cal contemplar la possibilitat, encara que no en disposem de proves, que el tram excavat al sector meridional fos una reforma de l'antiga estructura defensiva.

Una altra dada que cal tenir en compte és la tècnica constructiva. Segons alguns autors, el doble pany de muralla que acaba en el llindar empedrat, sembla molt similar al sistema constructiu de la porta sud de l'oppidum de Moio della Civitella, de Velia (Elea), ciutat de la magna Grècia, datada la segona meitat del segle IV aC (Pallarés, Gracia, Munilla 1986), en què es va modificar l'estructura defensiva de la fortificació al final d'aquest segle o al principi del següent (García, Miró, Pujol 1991).

Afortunadament, la porta localitzada es pogué excavar en extensió i, com ja s'ha comentat, s'ha datat amb certa fiabilitat. Des del punt de vista estructural, també es pogueren documentar, a causa del bon estat de conservació, bona part dels elements que configuraven la porta (empedrat, llindar, pollegueres, etc.) la qual cosa ha permès refer-ne l'aspecte originari i comprendre'n el funcionament.

D'entrada, cal dir que no hi ha indicis que la porta localitzada fos una reforma d'una porta anterior, la qual cosa no significa que no n'hi hagués una, i més si es té en compte la situació estratègica de l'indret. És possible també que quan es construí la nova porta es produís un lleu desplaçament del lloc originari. En qualsevol cas sembla evident que la nova porta no en substituï una altra d'antiga just en el lloc on es construí.

Quan es construí la nova porta, s'encaixà entre dos panys de muralla possiblement preexistents. Aquest fet segurament degué condicionar la forma, mides i estructura de la porta. Efectivament, la planta triangular potser respon a les necessitats d'encaixar-la en un espai que ja existia, condicionat per unes estructures muràries preexistents també.

Una de les característiques constructives més notables de la porta és la utilització i adopció d'una tècnica forana en els murs que l'emmarquen, fins llavors desconeguda en altres construccions de la vall de Cabrera de Mar: l'*opus quadratum*, la qual contrasta notòriament amb les tècniques constructives dels trams de muralla amb les quals es relaciona.

La troballa sota el llindar de la porta d'una petita fosa on s'havia dipositat de forma ritual una espasa doblegada al costat de la mandíbula d'un oviscaprí és un altre aspecte que cal destacar.

Les deposicions rituals associades als moments de fundació o de construcció, possiblement amb connotacions apotrofaiques, propiciatòries o per procurar llarga existència a la nova construcció, foren una pràctica habitual en diferents àrees del món ibèric català.

Tanmateix, cal advertir d'entrada que no hem trobat cap paral·lel d'un ritu d'aquest tipus associat a un element defensiu, ni tampoc que la deposició ritual fos una arma, una espasa en el nostre cas. La singularitat del dipòsit trobat sota del llindar de la porta de Burriac, molt possiblement s'ha de relacionar amb el tipus de la construcció a la qual s'associa.

S'han trobat altres dipòsits rituals al mateix oppidum de Burriac. En una habitació annexa a l'anomenat edifici públic es trobaren, per sota del paviment, dos forats d'uns 0,25 m de diàmetre i uns 0,15 m de profunditat, dins dels quals es localitzaren algunes restes òssies d'un senglar.

També a la ciutadella de Calafell es descobriren quatre dipòsits rituals, dos relacionats amb un edifici d'ús cultural i els altres dos, associats a les fases més antigues del poblat, han estat interpretats com a ritus domèstics (Sanmartí, Santacana 1992). Amb contextos domèstics cal relacionar també les ofrenes localitzades als oppida de la Peña del Moro, a Sant Just Desvern, Baix Llobregat; de Ca n'Olivé, a Cerdanyola del Vallès, Vallès Occidental; del Turó del Montgrós, al Brull, Osona; i del Mas Castellar, a Pontós, Alt Empordà (Barberà 1998).

La construcció de la porta meridional cap al tercer quart del segle II aC s'emmarca en un període mitjà de la romanització del territori. L'arqueologia ha testimoniat, a partir de la descoberta del jaciment de ca l'Arnau-can Mateu-can Benet, que en aquest període la convivència en el territori entre la comunitat indígena i els nouvinguts itàlics ja era una realitat des de feia algunes dècades.

Aquesta simbiosi entre les dues cultures té el seu reflex, per exemple, en la mateixa porta meridional, en la construcció de la qual es combinaren influències foranes i elements propis autòctons. Per primer cop, en les construccions de la vall de Cabrera de Mar s'utilitzà el parament de l'*opus quadratum* en els murs, alhora que s'intueixen solucions arquitectòniques de tipus defensiu de clara influència itàlica. Entenem, però, que aquest fet no és suficient argument per atribuir a mans itàliques la construcció de la porta.

En aquest sentit pensem que cal valorar el dipòsit ritual trobat per sota del llindar de la porta, el qual, a parer nostre, evidencia la identitat dels constructors. L'ofrena, una espasa recta del tipus La Tène, es diposità una

vegada s'havia doblat en ser cremada, perquè no es tornés a utilitzar. Aquest procediment caracteritzà la deposició ritual de l'armament en les tombes laietanes, la qual cosa no només entronca amb les antigues tradicions funeràries indígenes, sinó amb tota una simbologia i una concepció que considerava l'armament com un element de prestigi, emblemàtic i cerimonial que només s'inutilitzava en solemnes i comptats esdeveniments que es devien celebrar a la comunitat.

La porta estigué en ús fins al segon quart del segle I aC, segons la cronologia que ens proporciona

l'estrat d'amortització. Ara bé, dins d'aquesta cronologia àmplia, creiem que s'ha de considerar que la porta segurament hauria estat en ús fins a mitjan segle I aC, ja que aquesta devia funcionar mentre no hi hagués un abandonament definitiu de totes les estructures de l'*oppidum*. Hem pogut observar que aquest l'abandonament és un procés gradual que comença al principi del segle I aC, s'intensifica durant el segon quart, però que no és definitiu fins a mitjan segle, tal com es pot observar en l'abandonament de la cisterna (Miró, Pujol, García 1988) i en l'habitació número 30.

BIBLIOGRAFIA

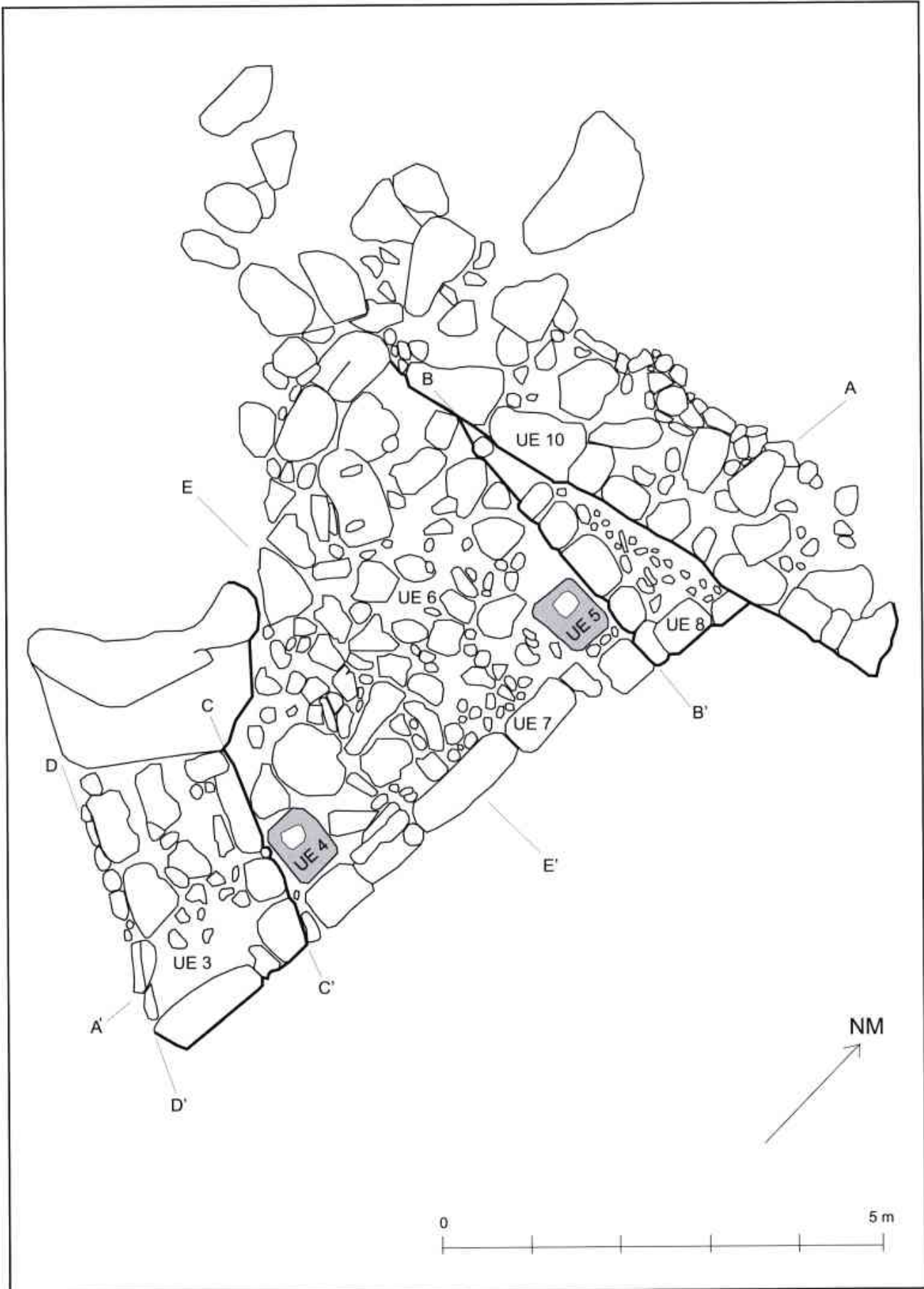
CERDÀ, J.A., MIRÓ, J., PUJOL, J., SOLER, A., 1985. Inèdit: *Informe sobre les excavacions realitzades en el sector meridional del poblal ibèric de Burriac durant la campanya de 1984*, Mataró.

BANÚS, J. 1992. Inèdit: *Memòria de la neteja, excavació i consolidació de la porta meridional del jaciment del poblal ibèric de Burriac (Cabrera de mar, El Maresme)*, Mataró.

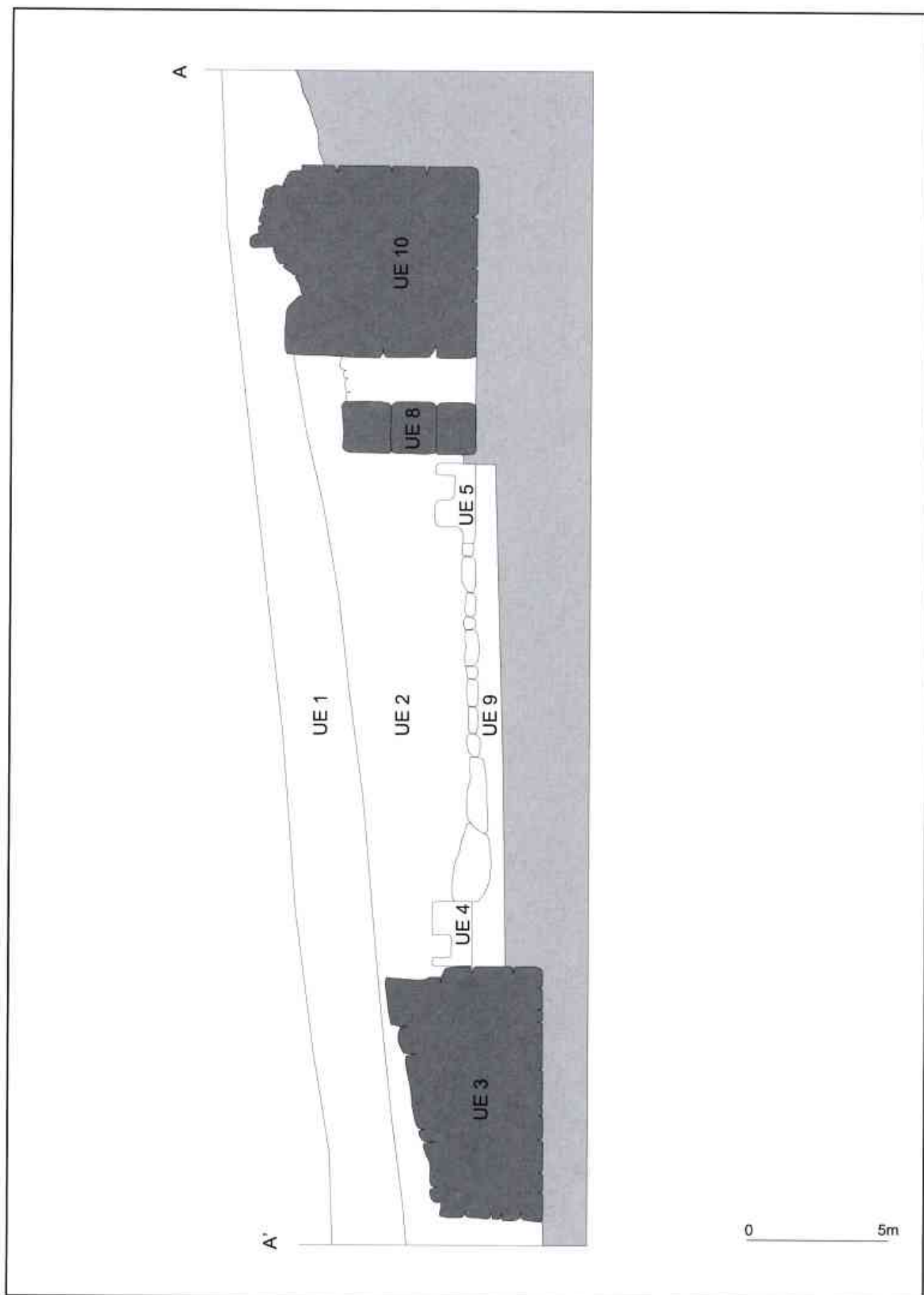
BANÚS, J. 1994: La porta meridional del poblal ibèric de Burriac. Noves aportacions a partir de la campanya de 1991. *X Sessió d'Estudis Mataronis*, Mataró, 23-32.

GARCÍA, J., MIRÓ, J., PUJOL, J. 1991: La porta meridional del poblal ibèric de Burriac (Cabrera de Mar, El Maresme). *Fortificacions. La problemàtica de l'Ibèric Ple (s.IV-III aC)*. *Actes Simposi Internacional d'Arqueologia Ibèrica*, (Manresa 6-9 de desembre de 1990), Manresa, 199-213

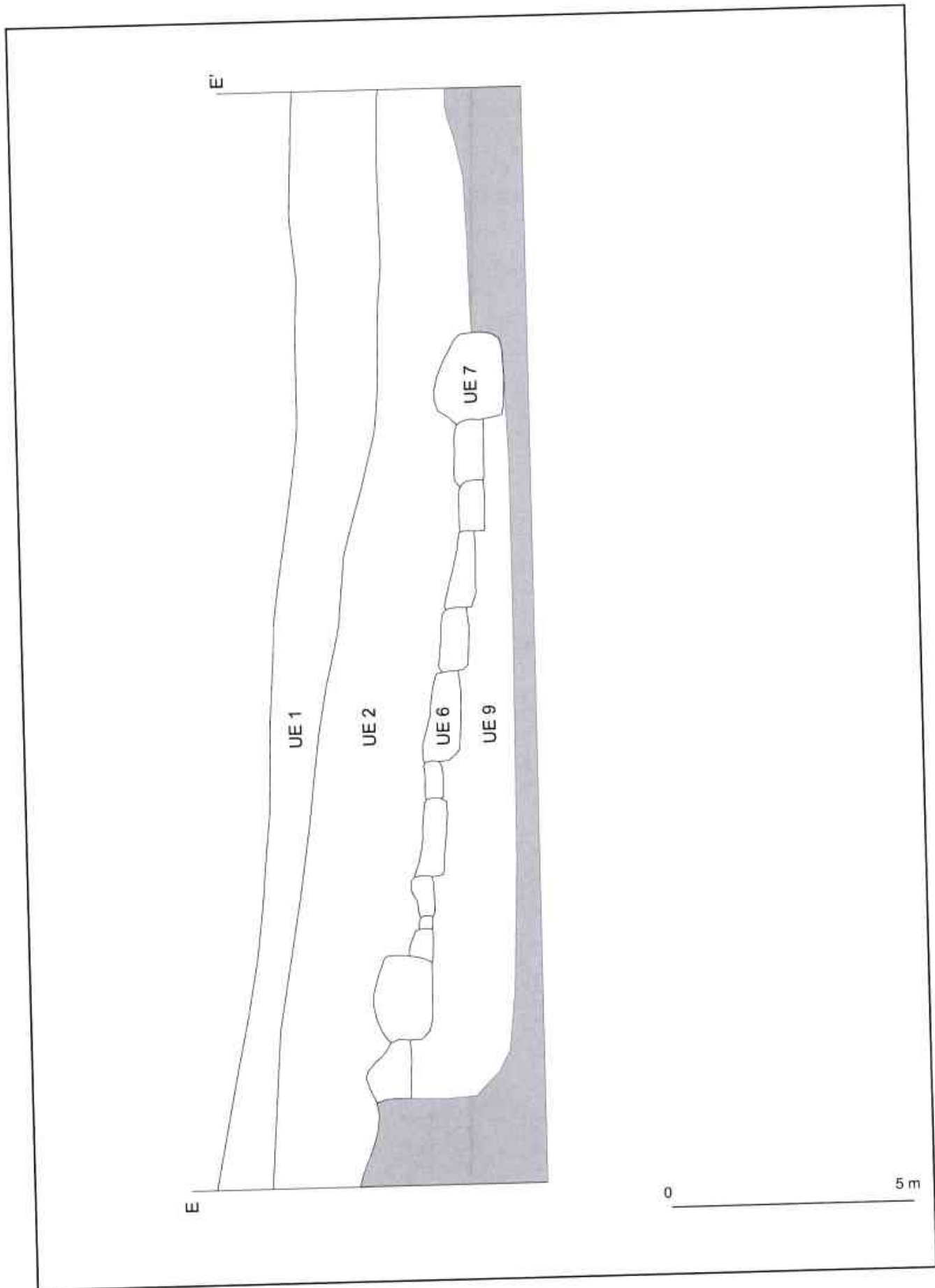
PALLARÉS, R.; GRACIA, F.; MUNILLA, G. 1986: Cataluña: Sistemas ibero-griegos de defensa, *Revista de Arqueologia* 65, Madrid, 43-52.

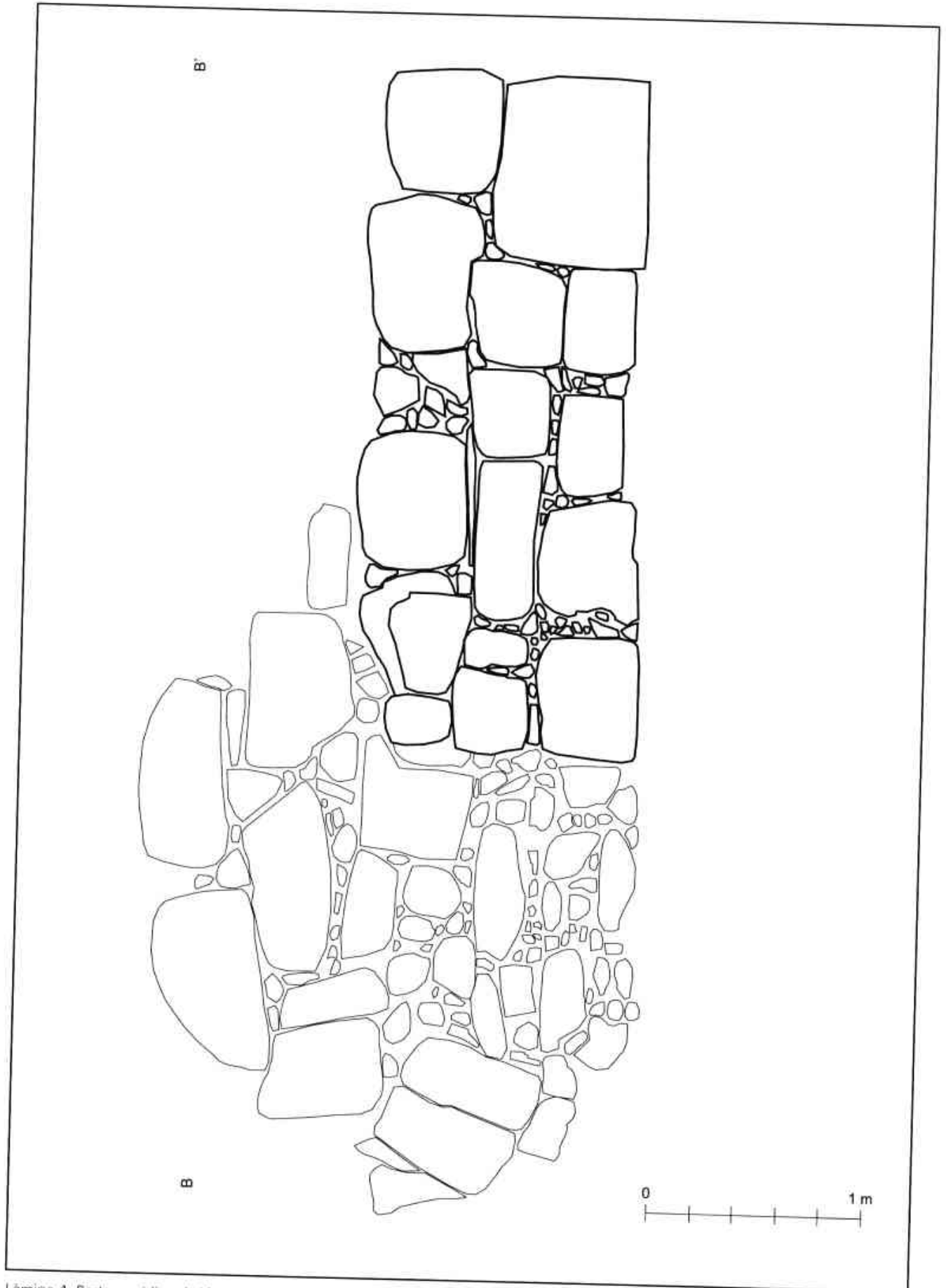
Lamina 1. Planta de la porta meridional.

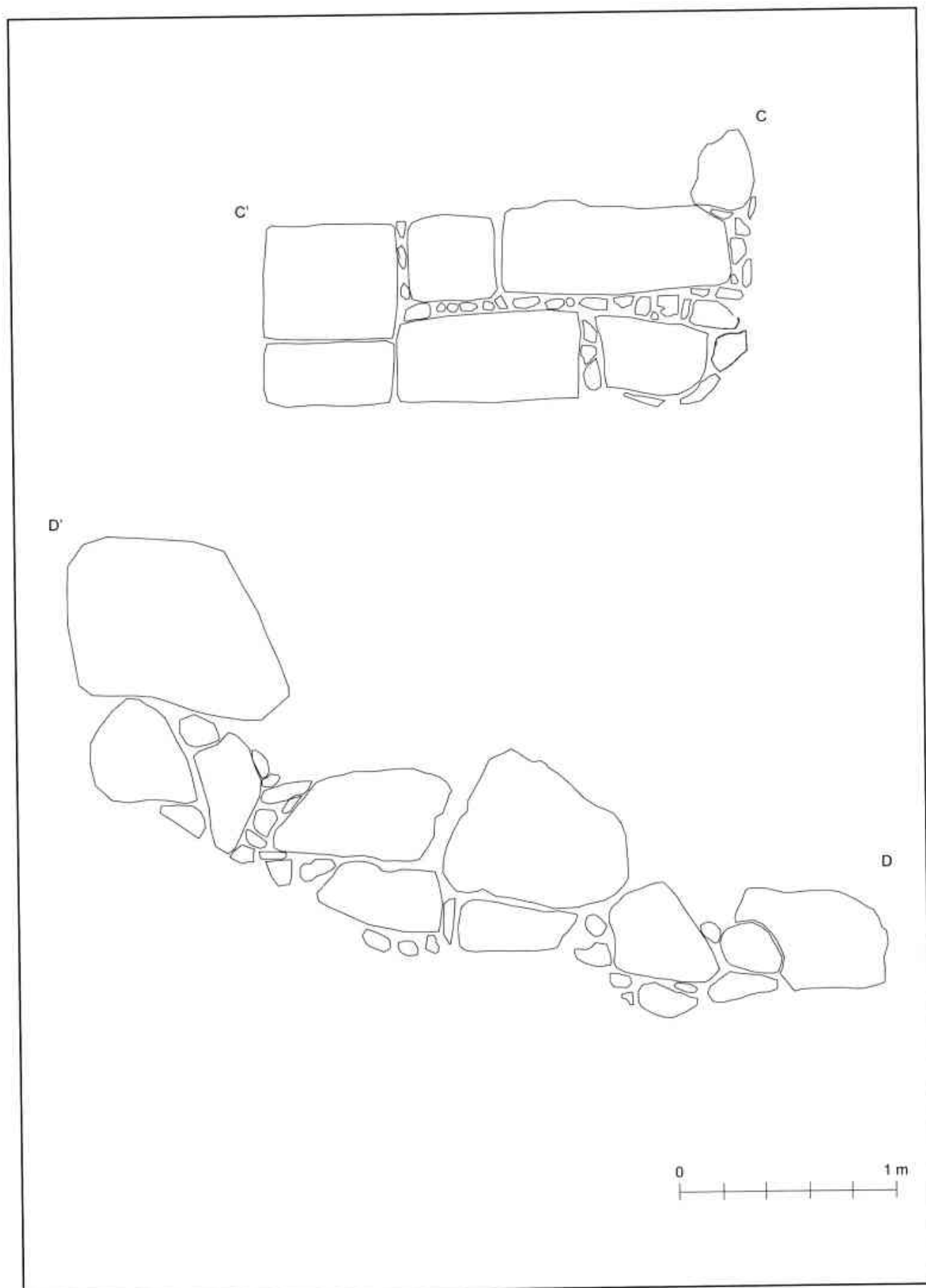
Làmina 2. Porta meridional. Secció A-A'

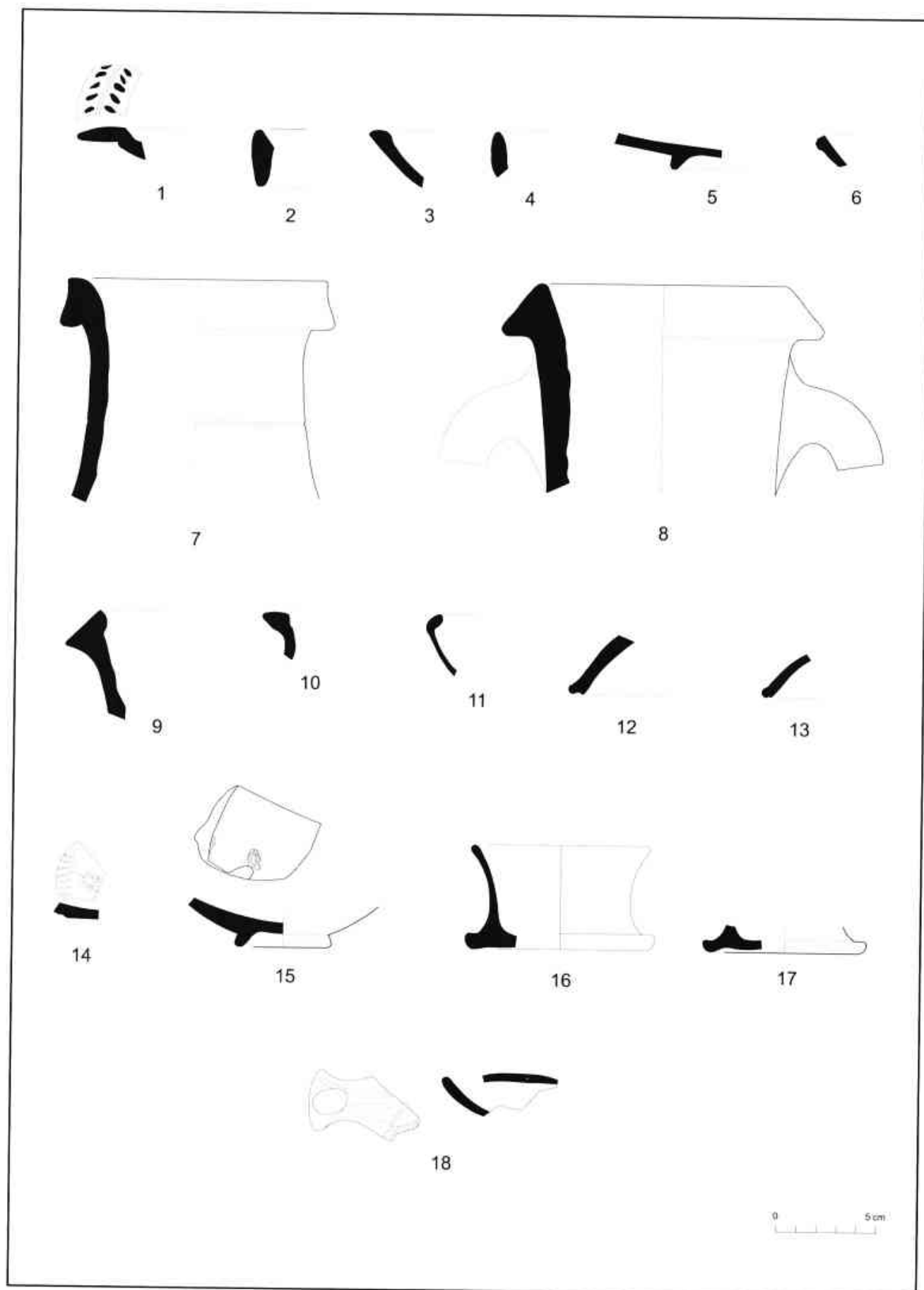
Làmina 3. Porta meridional. Secció E-E'

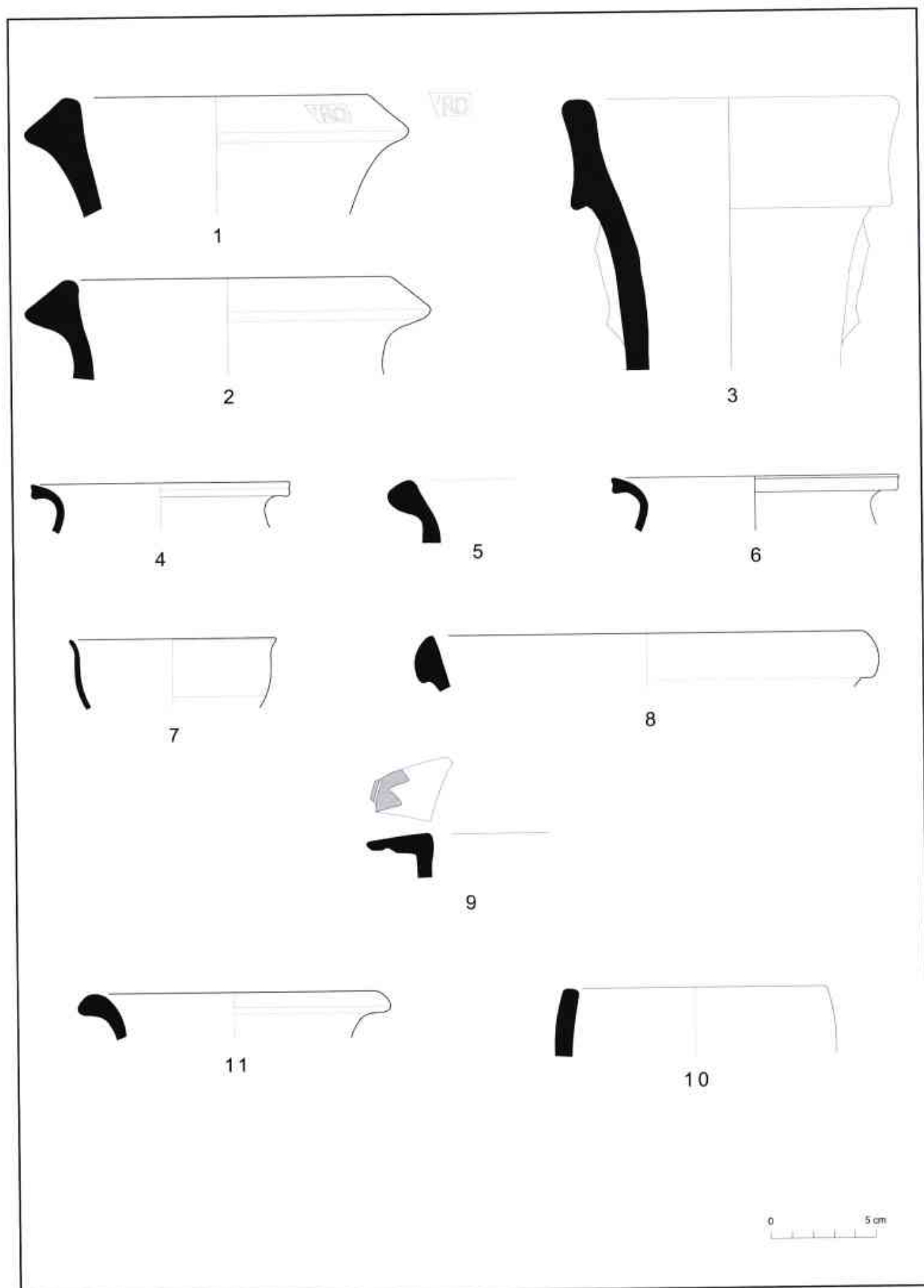
Lamina 4. Porta meridional. Alçat UE 8

Làmina 5. Porta meridional. Alçats UE 3

Làmina 6. Porta meridional. UE 9 (nùm. 1 a 13) i UE 2 (nùm. 14 a 18)

Lámينا 7. Porta meridional. UE 2

Altres troballes

A part de les campanyes i intervencions arqueològiques que fins ara s'han detallat, hi ha notícies d'altres actuacions puntuals al jaciment de Burriac, que han consistit bàsicament en treballs de prospecció que comportaren alguna descoberta, generalment poc o mal documentada, de les quals tenim coneixement a través de breus notes publicades, o bé per comunicació personal de les persones que les protagonitzaren.

L'any 1952, Marià Ribas va fer una cala estratigràfica uns 50 metres al nord de l'última torre de la muralla oriental i 24 metres cap a l'interior. L'excavació va permetre documentar un possible tram d'un carrer amb un desguàs central. No hi ha cap tipus de documentació.

Marià Ribas comenta la troballa d'una sitja –a la qual es donà el núm. 20– situada al sector més septentrional de l'*Oppidum*, a uns 30 metres de la quarta torre de la muralla oriental. De totes les sitges del jaciment, aquesta⁶⁰ és la pitjor documentada. Estava excavada al sauló, i la seva fondària era de 2,90 m mentre que el diàmetre interior era de 2,40 m. Segons Marià Ribas presentava a un costat de la part més fonda un allargament, com si volgués iniciar una galeria estreta. Estava totalment plena de terra i hi havia molt pocs fragments de ceràmica, tots ibèrics

(Ribas 1988). Es desconeix el context del qual formava part i la data d'amortització.

També Marià Ribas comenta que a pocs metres de la primera torre de la muralla es trobaren algunes sitges, de les quals no n'especifica ni el nombre ni les característiques. Només relata que una fou excavada, i a l'interior es trobaren bastants fragments de ceràmica, ossos d'animals, pedres i una bola d'ambre al fons (Ribas 1952).

Molt a prop d'aquestes sitges comenta també Marià Ribas l'existència de dos pous de gran profunditat, excavats a la roca, un de dos metres i mig de diàmetre i l'altre de tres metres. Segons ell, aquests pous podien ser de l'època de la romanització (RIBAS 1952). L'any 1980 la Secció Arqueologia del Museu de Mataró els excava, i van resultar ésser dues carboneres.⁶¹

En el sector occidental del jaciment, a dins de la propietat de can Borràs, en el marge que delimita el camí d'accés a la casa, es trobà tallada la silueta d'una nova sitja, la qual no es numerà ni s'excavà, només es conserven escassos materials arqueològics donats pel propietari de la finca: alguns fragments de vasos de ceràmica de Parets Fines de les formes Mayet II i III, així com algunes vores de plats de ceràmica calena de la forma Lamb. 5.

BIBLIOGRAFIA

RIBAS, M., 1952: *El poblament d'Ilduro*, Institut d'Estudis Catalans. Premi Rubió i Lluch 1949, Barcelona.

RIBAS, M., 1988: *Els orígens de Mataró*, Premi Iluro 1963, 2ª edició revisada i ampliada, Mataró.

BANÚS, J., 1991: Les sitges del poblat ibèric de Burriac (Cabrera de Mar, El Maresme): les sitges núms. 36 i 37. Noves aportacions sobre la fase final del poblat, *Laietania* 6, Mataró, 57-83.

MIRÓ, J., PUJOL, J., GARCÍA, J., 1988: *El dipòsit del sector occidental del poblat ibèric de Burriac (Cabrera de Mar, El Maresme)*, *Laietania* 4, Mataró.

⁶⁰ La numeració atorgada a aquesta sitja ve donada per l'ordenació que iniciaren l'any 1960 Marià Ribas i Ricardo Martín (Ribas, Martín 1960-61) de les sitges de la vall de Cabrera, seguint un ordre d'aparició i excavació. Aquesta numeració fou ampliada i canviada pel mateix Marià Ribas l'any 1963 (Ribas 1988: 87) seguint un ordre geogràfic, per la qual cosa, aquesta sitja fou considerada la núm. 1. Tots els autors que han estudiat les sitges de la vall de Cabrera de Mar han utilitzat la primera numeració (Banús 1991: 57), per la qual cosa hem decidit fer el mateix.

⁶¹ Comunicació personal d'un dels membres de l'excavació, Joaquim Garcia Roselló.

Material sense context

Als magatzems del Museu de Mataró es conserva un bon conjunt de materials arqueològics l'única referència dels quals és la procedència del jaciment de Burriac, sense especificar indret ni context arqueològic. Bàsicament es tracta de material procedent de les excavacions de Marià Ribas i de troballes puntuals, fins i tot de períodes anteriors. La majoria d'aquest lot són ceràmiques, tot i que hi ha també objectes fets amb altres materials.

Val a dir que en aquest estudi no presentem tot el material localitzat, sinó una selecció del que hem considerat més significatiu, singular, en definitiva i, a criteri nostre, el més interessant. Tot i així es tracta d'una selecció bastant exhaustiva.

Els precedents

L'idol placa

La peça de cronologia més antiga provinent de Burriac és un fragment d'idol placa, trobat per Marià Ribas davant d'una cova artificial excavada al sauló, al marge d'un barranc que creuava el jaciment (Ribas 1952).

És un fragment d'una placa de pissarra de color gris plom, amb petites vetes blanques. En una de les cares presenta la típica decoració de triangles reticulats incisos característics d'aquesta mena d'objectes. També s'hi copsa un semicercle incís, amb un punt central, que tal vegada es podria identificar com un ull (lám. 1,1). Pertany al tipus VIII, variant 1-6, de la classificació de M.J. Almagro Gorbea i es pot datar entre el 2000-1500 aC aproximadament (Clariana 1996).⁶²

Ceràmiques del període del bronze final i del ferro antic

Marià Ribas referencia la troballa al poblat de Burriac d'alguns fragments de vasos ceràmics, alguns de decorats, que considera de tipus hallstàtic. Segons l'autor, són "fragments ceràmics de superfície pulida, altres més o menys grollers, amb decoració de meandres, o sense decoració" (Ribas 1949).

No ha estat possible localitzar aquest material. Tanmateix, segons els dibuixos de Marià Ribas, que reproduïm, és molt possible que siguin hallstàtics (lám. 1, 2-5). Vaso amb decoracions similars a aquests els

trobem en jaciments com la Bòbila Roca de Palreja (Baix Llobregat), al camp de túmuls de Castellet II de Mequinensa (Baix Cinca) en contextos datats en el bronze final (Pérez 2005: fig. 2, núm. 5, i fig. 3, núm. 3).

Sí que hem localitzat un gerro fet a torn lent amb decoració incisa en forma de ziga-zaga, feta abans de la cuïta (lám. 1, 6). Un paral·lel d'aquests tipus de decoració l'hem trobat en l'urna cinerària i en alguns vasos fets a mà de la tomba E-1 de la necròpolis del Coll (Llinars del Vallès), datada al començament del segle VI aC (Muñoz 2003). El fet que aquest tipus de decoració sigui característica de la ceràmica feta a mà i que el gerro estigui fet a torn lent, ens indica un relatiu arcaisme dins d'aquestes primeres produccions fetes a torn, i fa situar-lo cronològicament en el període final del ferro antic, un xic abans de mitjan segle VI aC.⁶³

Les importacions

Vaixella de taula

El vas trobat de cronologia més antiga és un fragment de carena amb nanses d'una copa jònia del tipus B2 de la classificació de Villard-Vallet. Té una banda reservada a l'alçada de les dues nanses. Aquesta peça fou estudiada per P. Rouillard, que proposà una datació de 580-530 aC, lám. 2, 1, (Rouillard 1981).

De ceràmica àtica, hem localitzat dues peces. La primera és el peu d'una *kalyx* de l'estil de figures roges. En el fons intern hi ha la representació d'un home jove nu, assegut, de perfil dret, amb el genoll esquerre aixecat i amb la mà dreta agafant un objecte que ens és desconegut. Segons P. Rouillard, es tracta d'un artesà del bronze o d'un pintor de ceràmica. Aquest mateix autor data aquesta copa cap al 480 aC, lám. 2, 2, (Rouillard 1981). La segona peça és la vora d'un bol de vernís negre de la forma Lamb. 21 (lám. 2, 3).

El taller de les Petites Estampilles està representat per un fragment del fons d'un bol, possiblement de la forma Lamb. 27 ab. Al fons intern decorat es conserven dues rosetes de vuit pètals dins de dos cercles concèntrics. Són paral·leles entre si (lám. 2, 4).

Les peces de la campaniana A ja són més abundants. Hi ha la vora d'un bol de la forma Lamb. 33 (lám. 2, 7), el fons d'una possible copa de la forma Lamb.

⁶² La descripció, classificació i datació de la peça ha estat realitzada per Joan Francesc Clariana i Roig.

⁶³ Aquesta és la cronologia de la tomba de la Granja Soley, on ja s'han localitzat ceràmiques fetes a torn, encara que aquestes són llises (SANMARTÍ *et alii* 1982).

27B amb decoració de quatre estampilles voltades per tres cercles d'estries (lâm. 2, 6), i el fons d'una copa Morel 68 amb decoració pintada de tres cercles concèntrics de color blanc (lâm. 2, 5). S'han localitzat també tres fons de bol de forma indeterminada, dos amb restes de decoració, un amb cercles incisos i un altre amb la resta d'una estampilla voltada d'un cercle d'estries (lâm. 2, 8-10). Pel que fa als plats, s'han trobat una vora i tres fons de la forma Lamb. 5 (lâm. 3, 1-3). Els fons tenen decoració de cercles incisos i dos tenen un grafit amb signes ibèrics en el fons extern, un no l'hem pogut identificar (lâm. 3, 2) i a l'altre sembla llegir-se "r?..la.ke" (lâm. 3, 3).

De la producció de la campaniana B etrusca s'han localitzat dues peces: el fons d'un plat de la forma Lamb. 5 amb decoració de cercles incisos i un altre fons d'un vas de la forma Lamb. 8 amb decoració de cercles d'estries i un grafit ibèric al fons extern on es pot llegir "ta". Ambdues peces provenen de l'àrea de Volterra, a Etrúria (lâm. 3, 4-5).

Dels tallers de Gales s'han localitzat sis peces, totes de la producció mitjana (lâm. 3, 6-11). Són un vas de la forma Lamb. 1, una vora de suport de la forma Lamb. 4, un peu d'un got de la forma Lamb. 3, dos fons de plats de la forma Lamb. 5, un amb decoració de cercles concèntrics i l'altre amb decoració de cercles d'estries i un fragment d'un fons de forma indeterminada amb un grafit ibèric on es pot llegir "ko" (lâm. 3, 11).

Només s'ha trobat una peça de la producció de la campaniana C. Es tracta de la vora d'un plat de grans dimensions de la forma Lamb. 7 (lâm. 4, 1).

Del tipu aretí de vernís negre hi ha tres peces. Són tres fons de plats de la forma Lamb. 7. La primera està decorada al fons intern amb bandes de cercles d'estries situades enmig de cercles incisos i en el centre una marca de terrisser amb les lletres "AF" voltada de cercles incisos. La marca presenta una cartel·la de forma rectangular del tipus núm. 8 del *CVArr* (PL. VIII, núm. 8). Es tracta d'una marca del terrisser Q. AF(RANIVS), amb la característica que no hi ha el nexa d'unió entre les lletres A i F. La lletra "Q" no s'aprecia bé, encara que Marià Ribas publica un dibuix d'aquesta peça on es pot apreciar la meitat dreta d'aquesta lletra, i també una segona marca de *peltae* contraposades situada al costat de les circumferèn-

cies fetes amb rodeta (Ribas 1988: 53). La zona de producció devia ser Arezzo (lâm. 4, 2).⁶⁴

La segona peça és el fragment d'un fons que conserva sencer un dels segells amb cartel·la de forma quadrangular del tipus núm. 10 del *CVArr* (PL. VIII, núm. 10) radials amb la inscripció PLOT, situada al costat dels cercles incisos. El nexa "PL", en el qual la lletra "P" sovint no es veu, és un detall propi de les marques aretines. Com que aquest segell no està recollit en el *CVArr* és difícil atribuir-lo a un terrisser. Joan Francesc Clariana, que ha estudiat aquesta peça (lâm. 4, 3), considera que podria atribuir-se al grup de Plotidiv (Clariana 1998b: 42).⁶⁵

La darrera peça és un fons de plat del qual només es conserven, com a decoració, dues franges de cercles incisos i la resta de dues cartel·les de forma rectangular on no s'aprecia cap inscripció (lâm. 4, 4).

Quant a les ceràmiques grises que imiten la vaixel·la de vernís negre, hi ha tres peces: la imitació d'un got de la forma Lamb. 2 i dos bols amb restes de decoració de cercles incisos. Un, el número 6, té un grafit ibèric en el fons extern on es pot llegir "ka". (lâm. 4, 5-7).

Àmfores i ceràmiques comunes

Hem localitzat tres fragments d'àmfores diferents: un cos, una carena amb arrencament de coll i un pivot d'àmfora itàlica del tipus Dressel 1. La primera peça té un grafit fet després de la cuïta en grafia ibèrica situat sobre les espatlles, entre les dues nanses, on es pot llegir "ka.a" (lâm. 5, 1). La segona un grafit també fet després de la cuïta amb lletres ibèriques i situada també sobre les espatlles, en la qual es pot llegir "ba.la.n". Els dos primes signes semblen estar units, i el darrer, tal com observa Javier Velaza, podria confondre's amb una "i" (Velaza 1991: núm. 108) (lâm. 5, 4). La tercera és un pivot de nansa amb una marca d'àmfora en la qual s'han conservat part de tres lletres, de les quals es poden llegir RV. Hi ha també l'arrencament d'una nansa d'una àmfora de l'àrea de l'estret de Gibraltar, amb una marca sobre la nansa en la qual es pot llegir "SABB" (lâm. 5, 3).

També de produccions foranes hi ha una gerra de ceràmica comuna de l'àrea de l'estret de Gibraltar, el coll d'un ungüentari itàlic i una llàntia itàlica republicana (lâm. 6, 1-3).

⁶⁴ Per un estudi més detallat d'aquesta peça vegeu Clariana 1998b.

⁶⁵ Joan Francesc Clariana diu que aquesta peça fou trobada a l'habitació núm. 22 de Burriac (Clariana 1998). No hi ha cap constància d'això. Ribas no l'esmenta en els seus diaris, ni la ubica en aquesta habitació. Per aquesta raó, hem decidit posar-la amb els materials sense context.

Les produccions indígenes

Ceràmica grisa ibèrica

N'hem localitzat tres peces: un gerro bicònic petit al qual li falta la nansa, un vaset i una gerra amb una nansa amb un grafit ibèric fet després de la cuita que diu "ko" (lâm. 4-6).

Ceràmica oxidada ibèrica

És el tipus de ceràmica més abundant. S'han trobat vasos umbilicats (lâm. 7, 1-5), copes (lâm. 7, 6-9), bols de diferents mides (lâm. 7, 10-12, i lâm. 8, 1-3), plats, còlats amb decoració i sense, vasos, gerros, olles, atuell i tapadores (lâm. 10-13). Es trobà també un ungüentari i uns vasos de fireta (lâm. 13, 5-6).

D'entre els còlats amb decoració, cal destacar-ne un perquè és l'únic que s'ha trobat a Burriac amb un motiu figurat. Es tracta d'una peça que té com a motiu principal, sota dues franges paral·leles pintades de color vinós i de diferent amplada, la silueta d'un cérvol amb dues banyes ramificades, el qual està en actitud de caminar pausadament. El precedeix, amb la mateixa acció, un altre animal, del qual només s'aprecia una extremitat inferior i part de la cua (lâm. 8, 5).

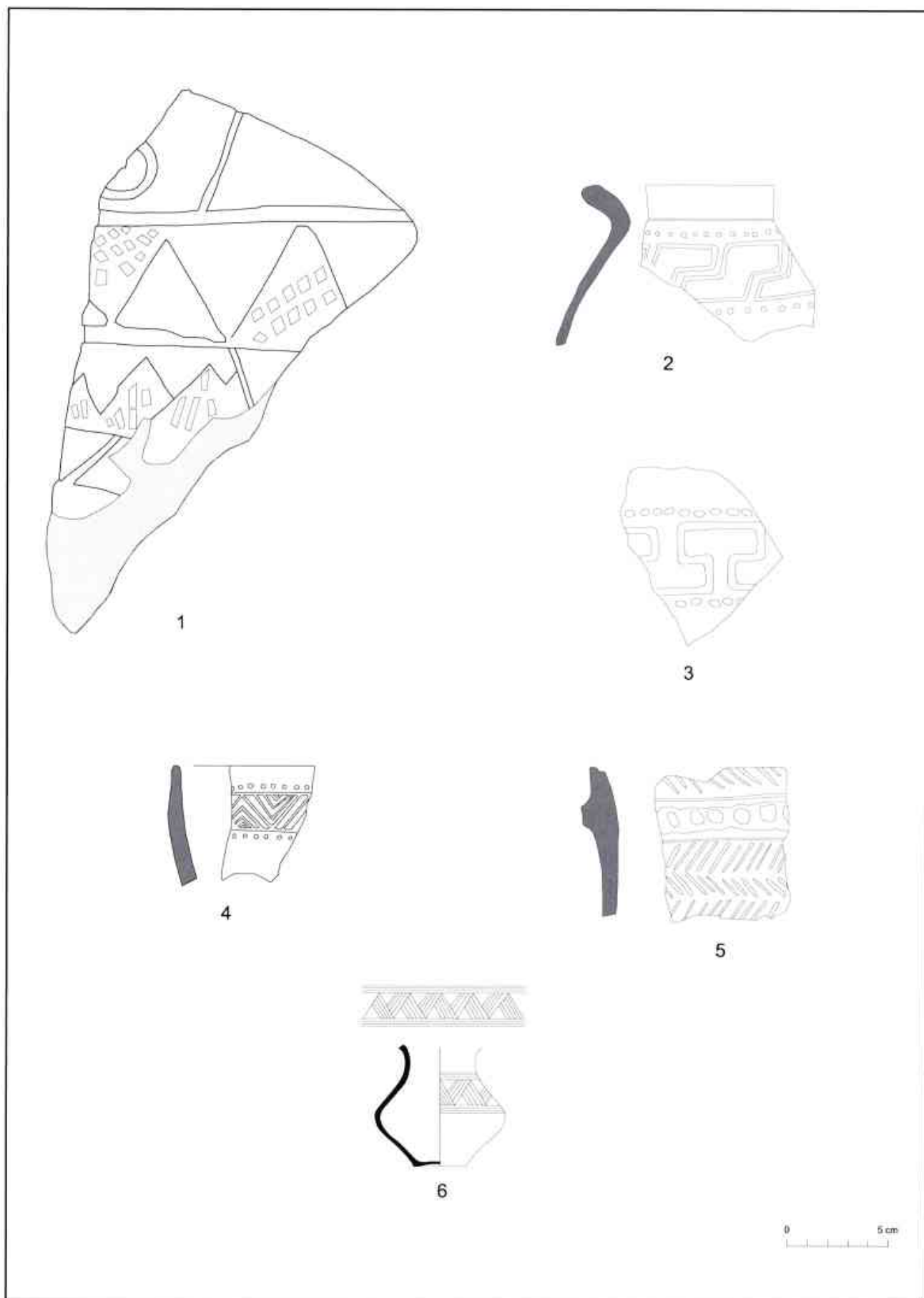
Ceràmica ibèrica feta a mà

Se'n localitzà poc material. A part de fragments informes, cal destacar la troballa d'un vas amb decoració de mugrons (lâm. 13, 8).

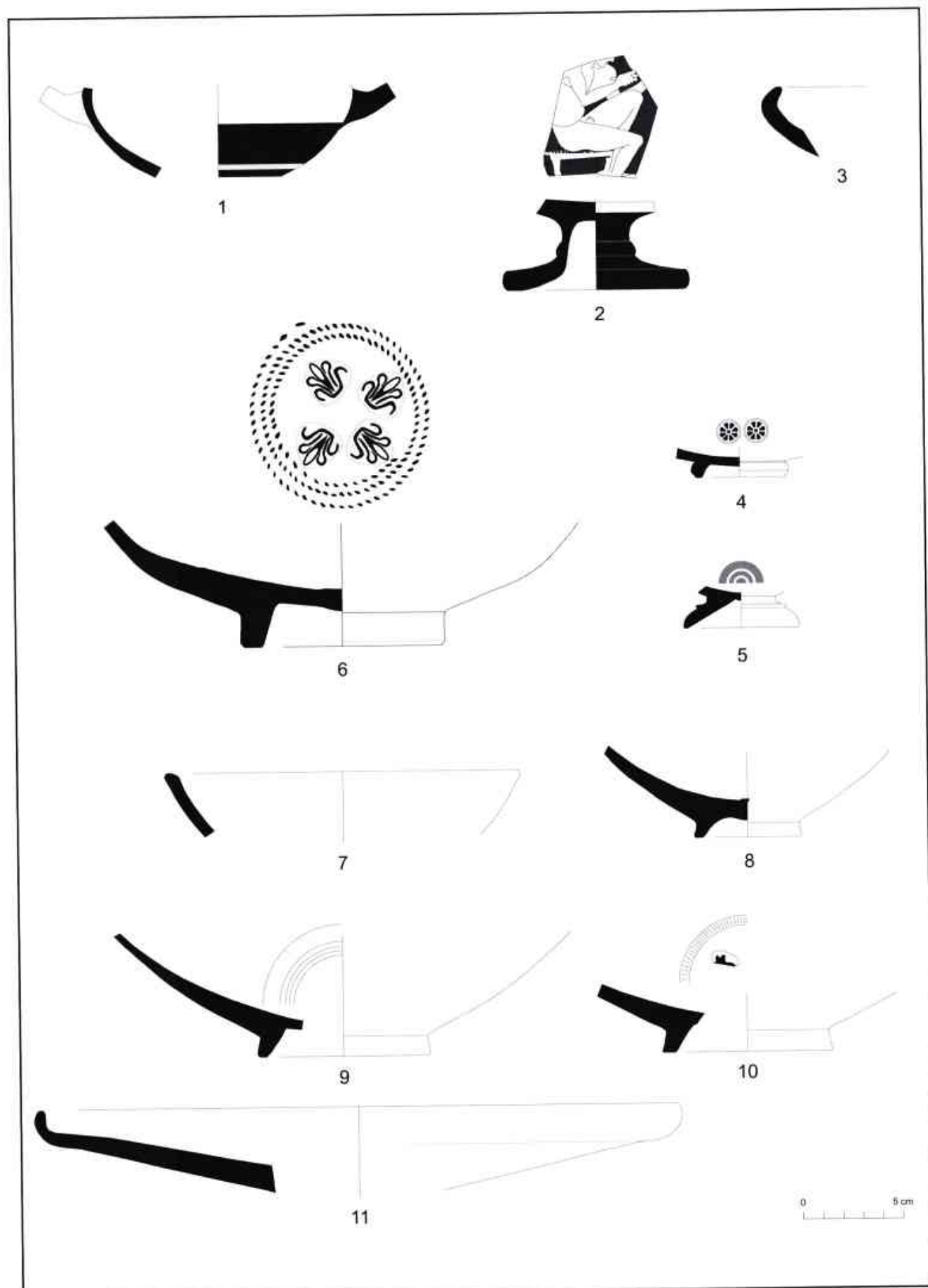
Terracotes

Se n'han localitzat dues representacions humanes fetes amb argila. La primera és un tors, aparentment masculí, fet amb argila local, d'uns 10 cm d'alçada, que com a única indumentària porta un mant que només cobreix la meitat del cos, penja de les espatlles i els plecs que tapen el pit s'inclinen pel costat esquerre i deixen gairebé nus els dos costats. L'acabat és bastant groller. Marià Ribas parla de restes de color (lâm. 1, 6), hores d'ara no visibles, la qual cosa fa que suposi que era policromada (Ribas 1952).

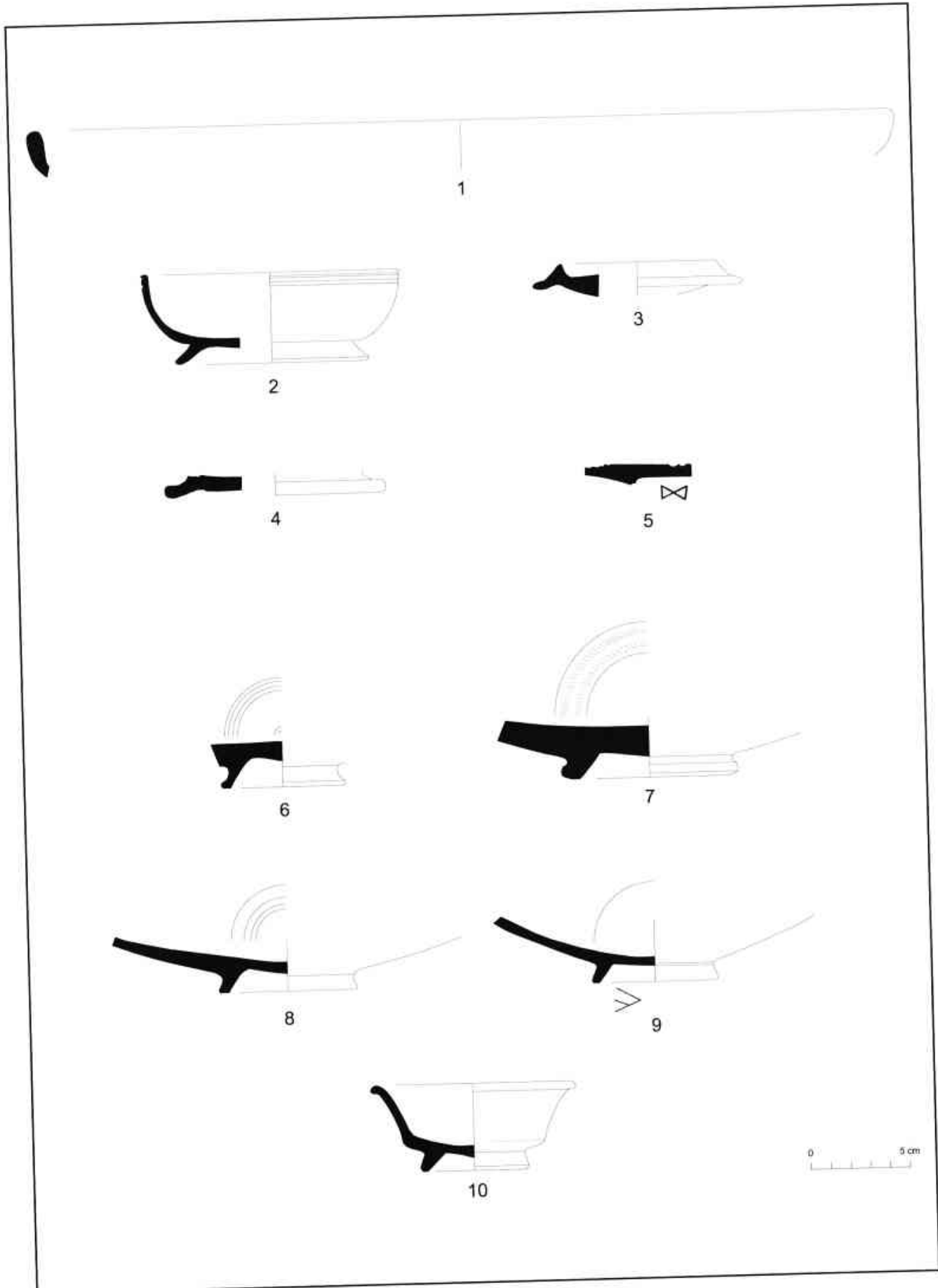
L'altra terracota també ens la documenta Marià Ribas. Es tracta de la representació d'un cap humà petit, fet amb motlle, el qual, segons Ribas, podia formar part de la decoració d'un vas plàstic. Aquesta peça, inclosa dins de la col·lecció de Jordi Arenas (Ribas 1952: 38, lâm. IX), no ha estat trobada.

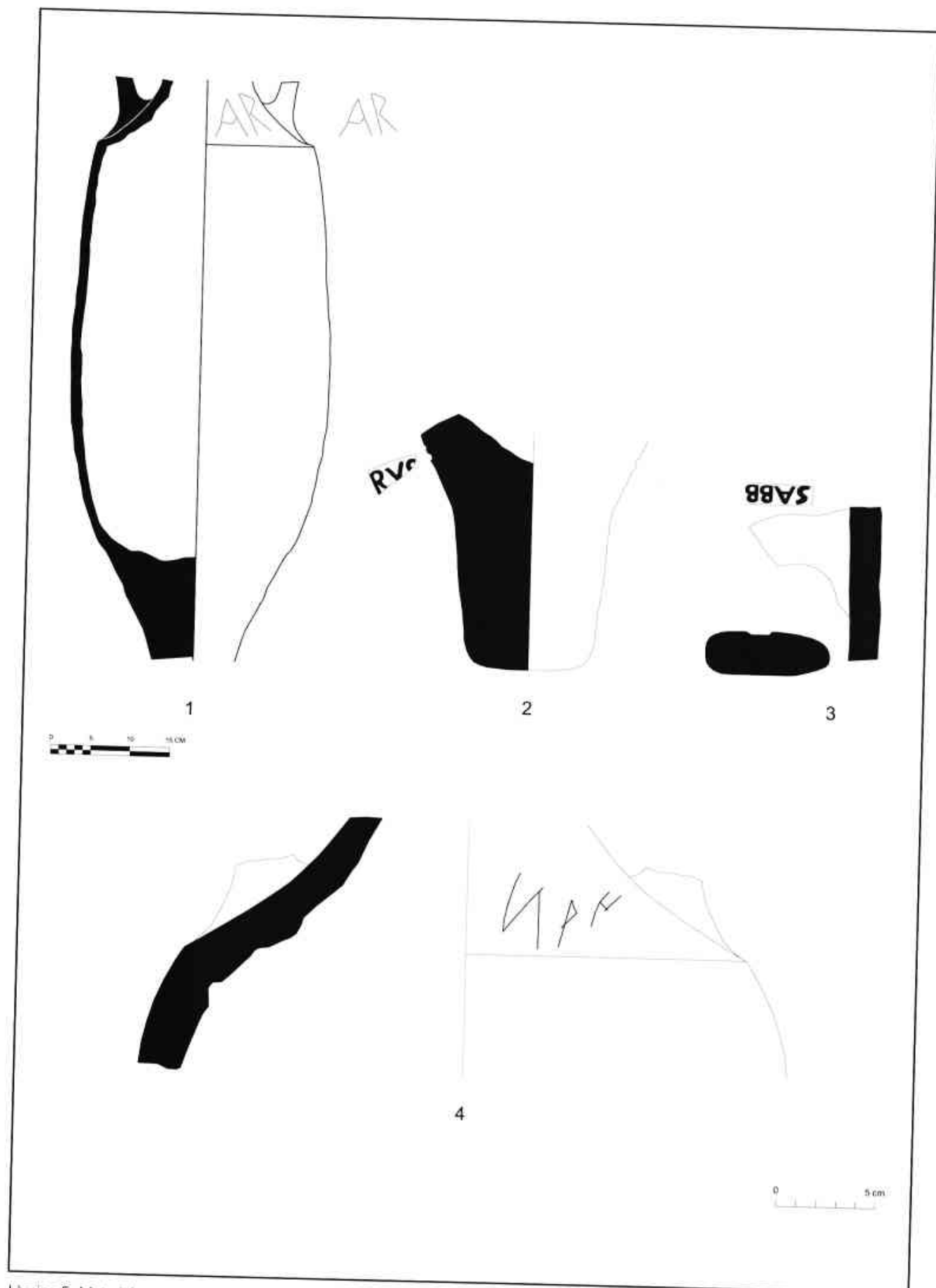
Làmina 1. Material sense context

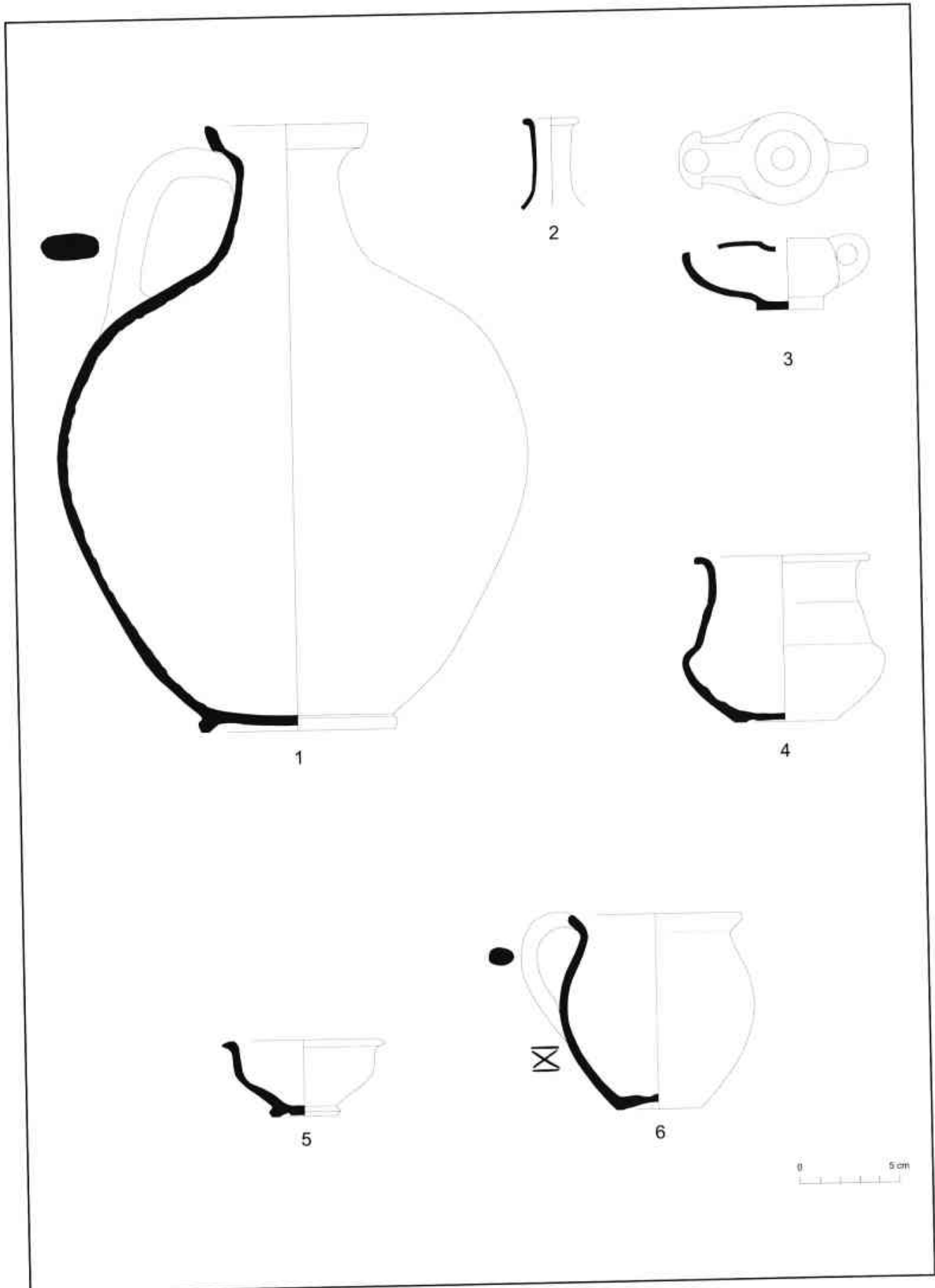
Làmina 2. Material sense context

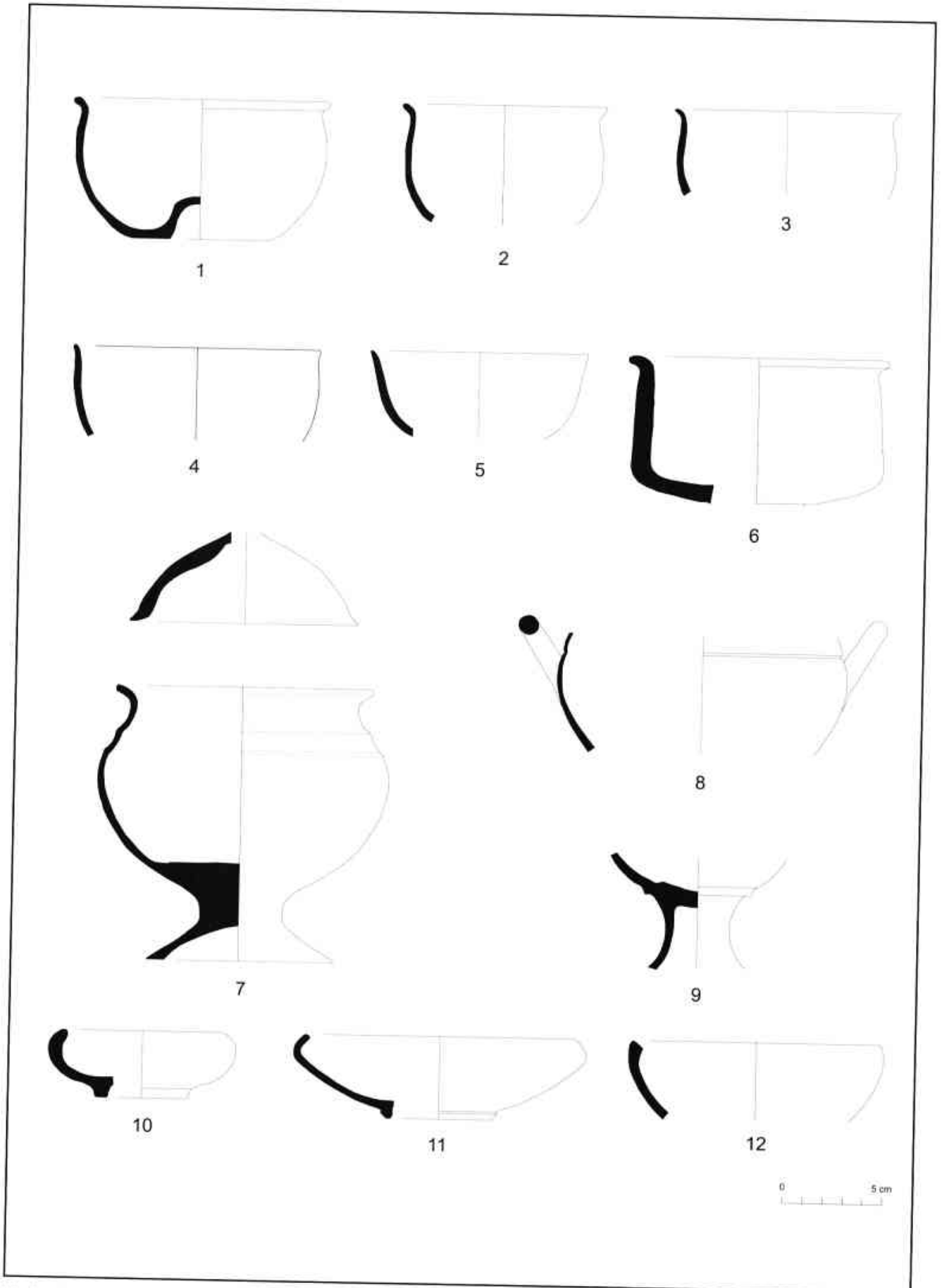
Làmina 4. Material sense context

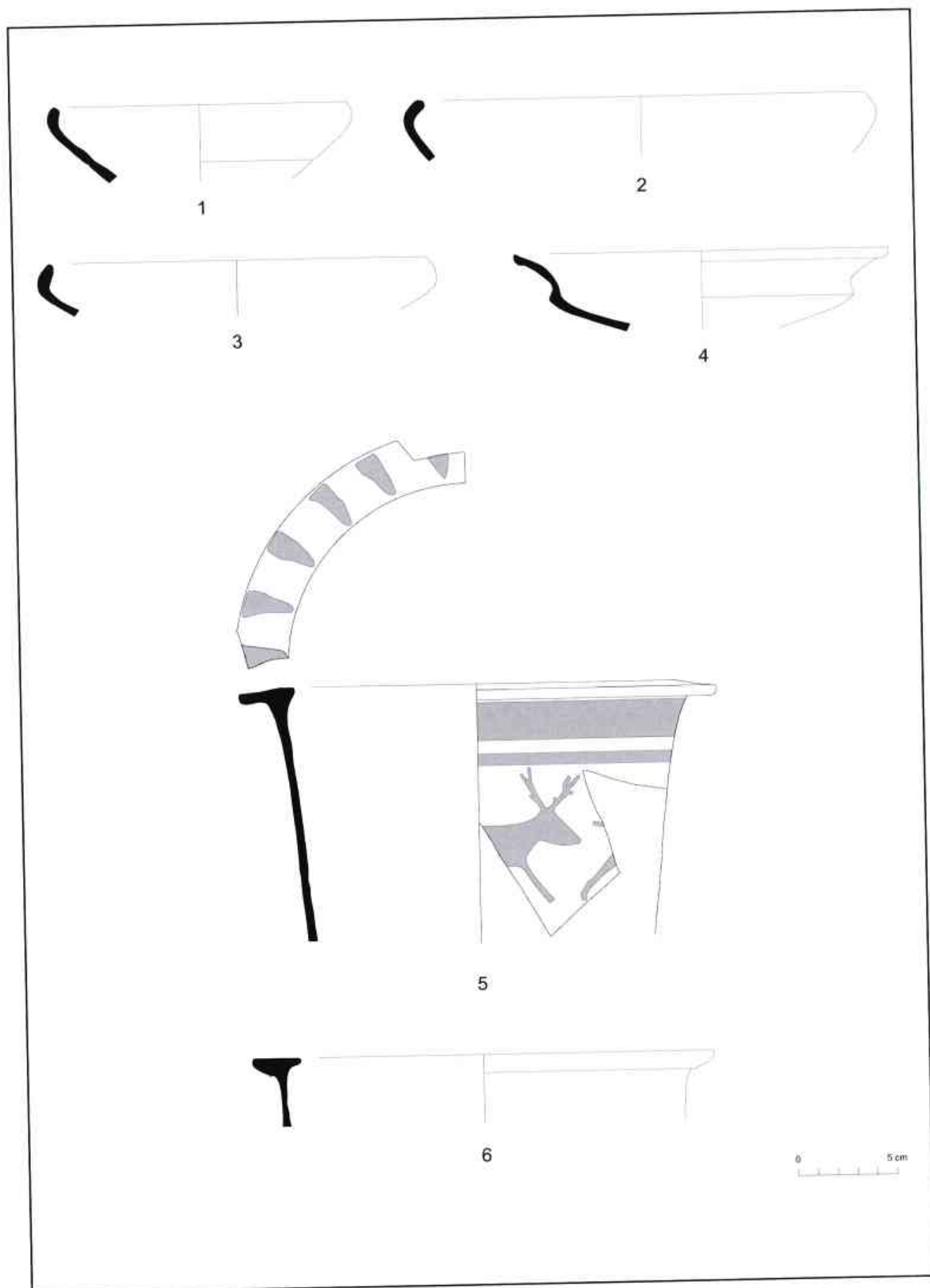
Làmina 5. Material sense context

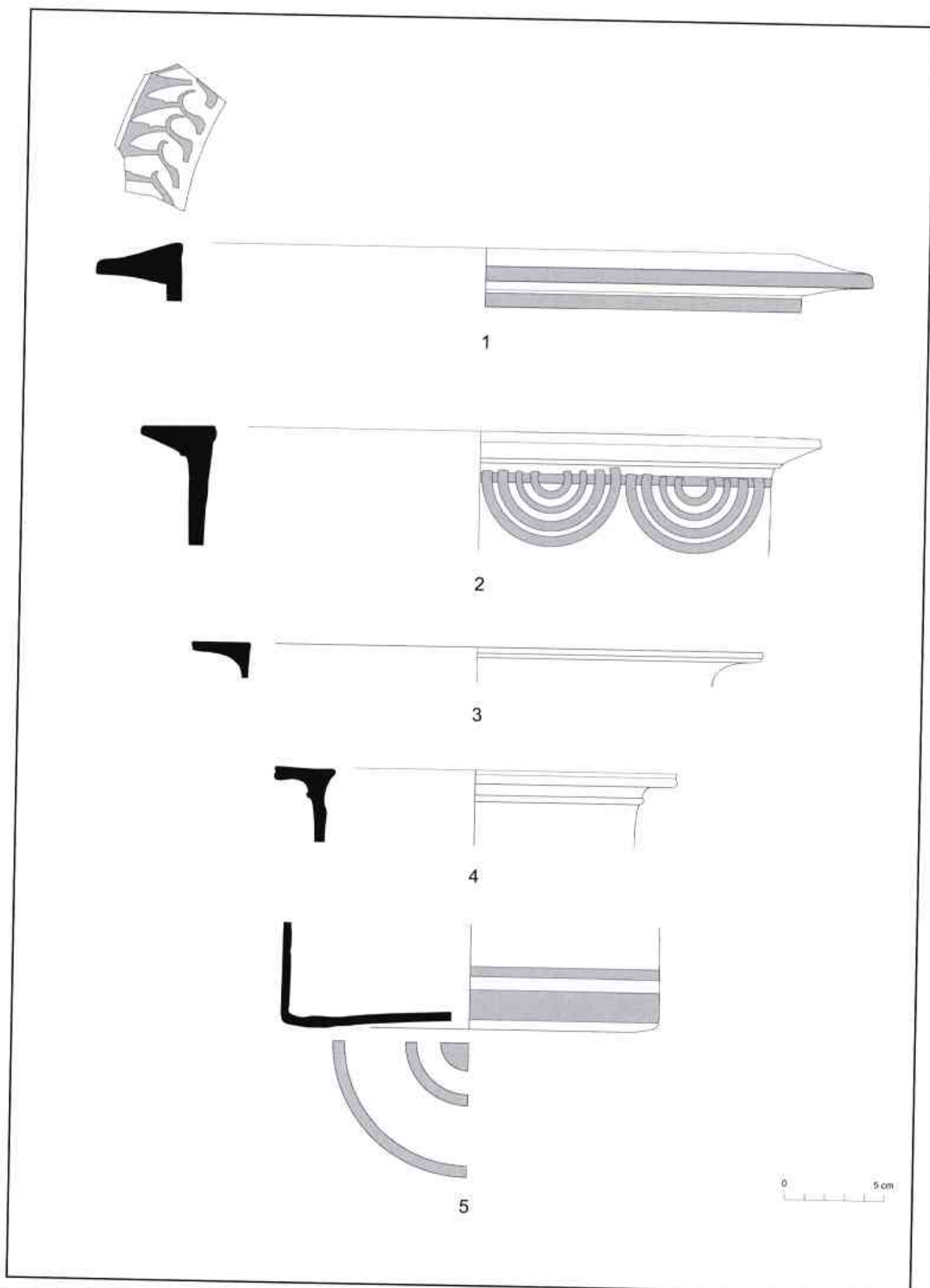
Làmina 6. Material sense context

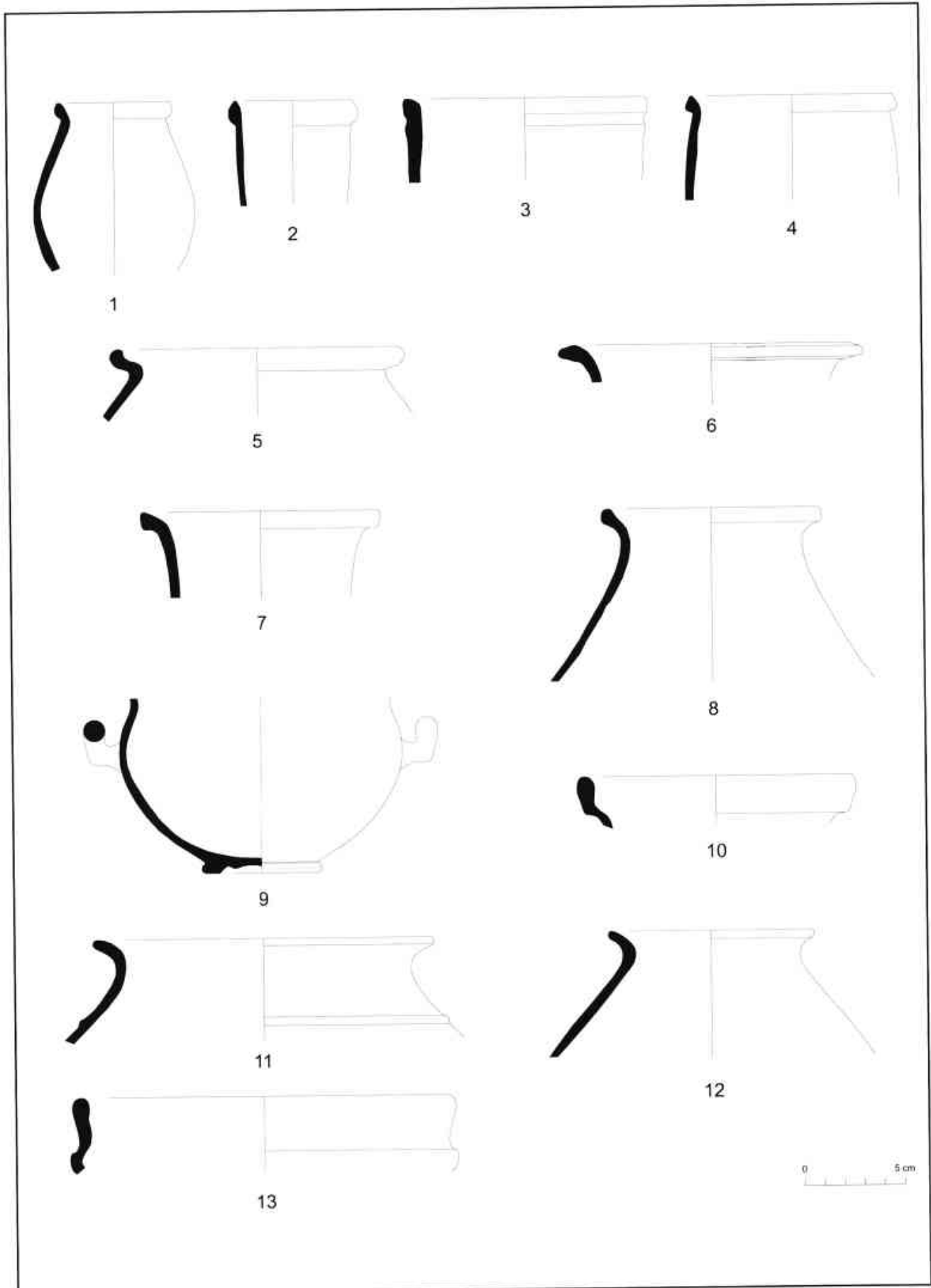
Làmina 7. Material sense context

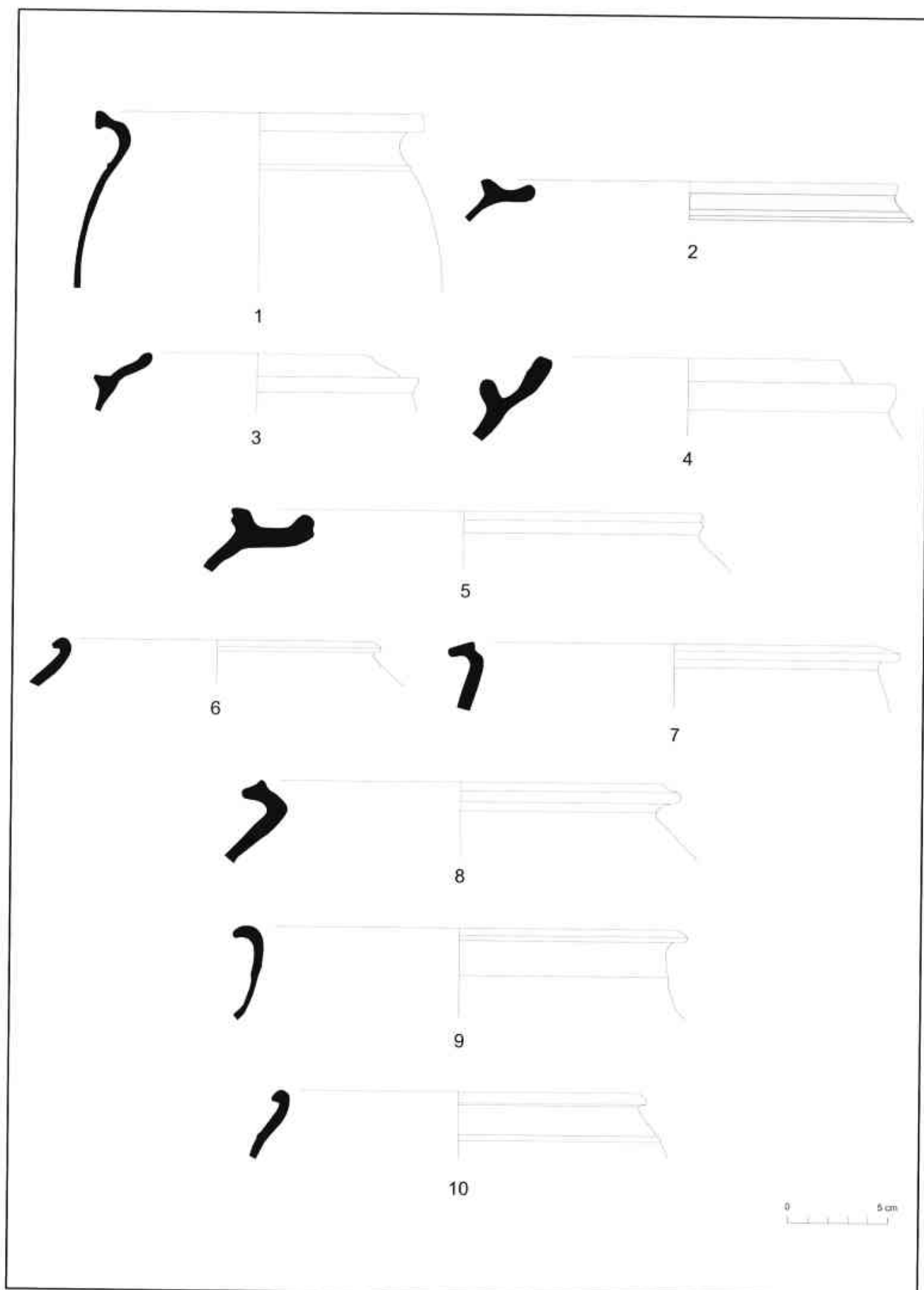
Lamina 8. Material sense context

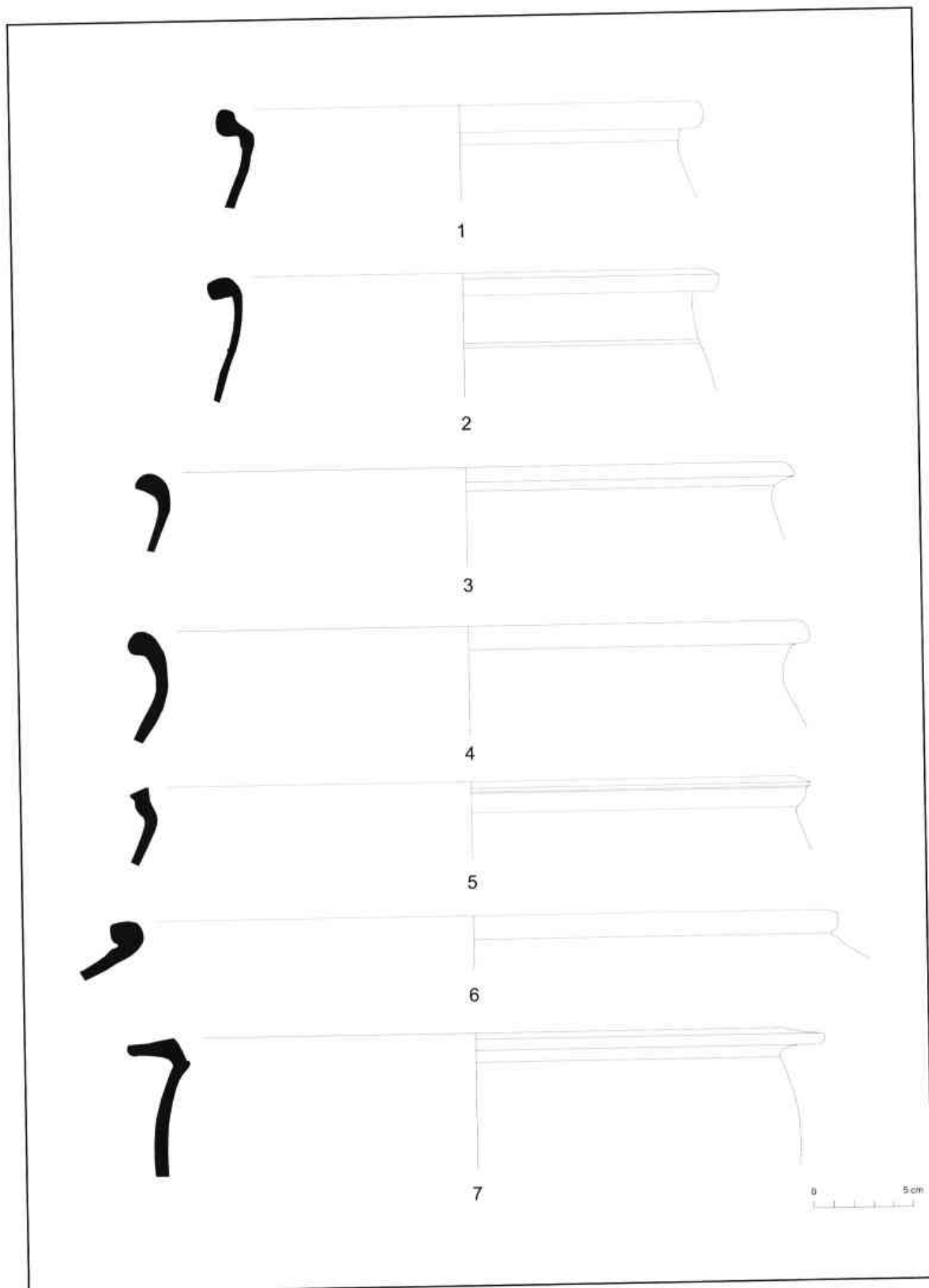
Làmina 9. Material sense context

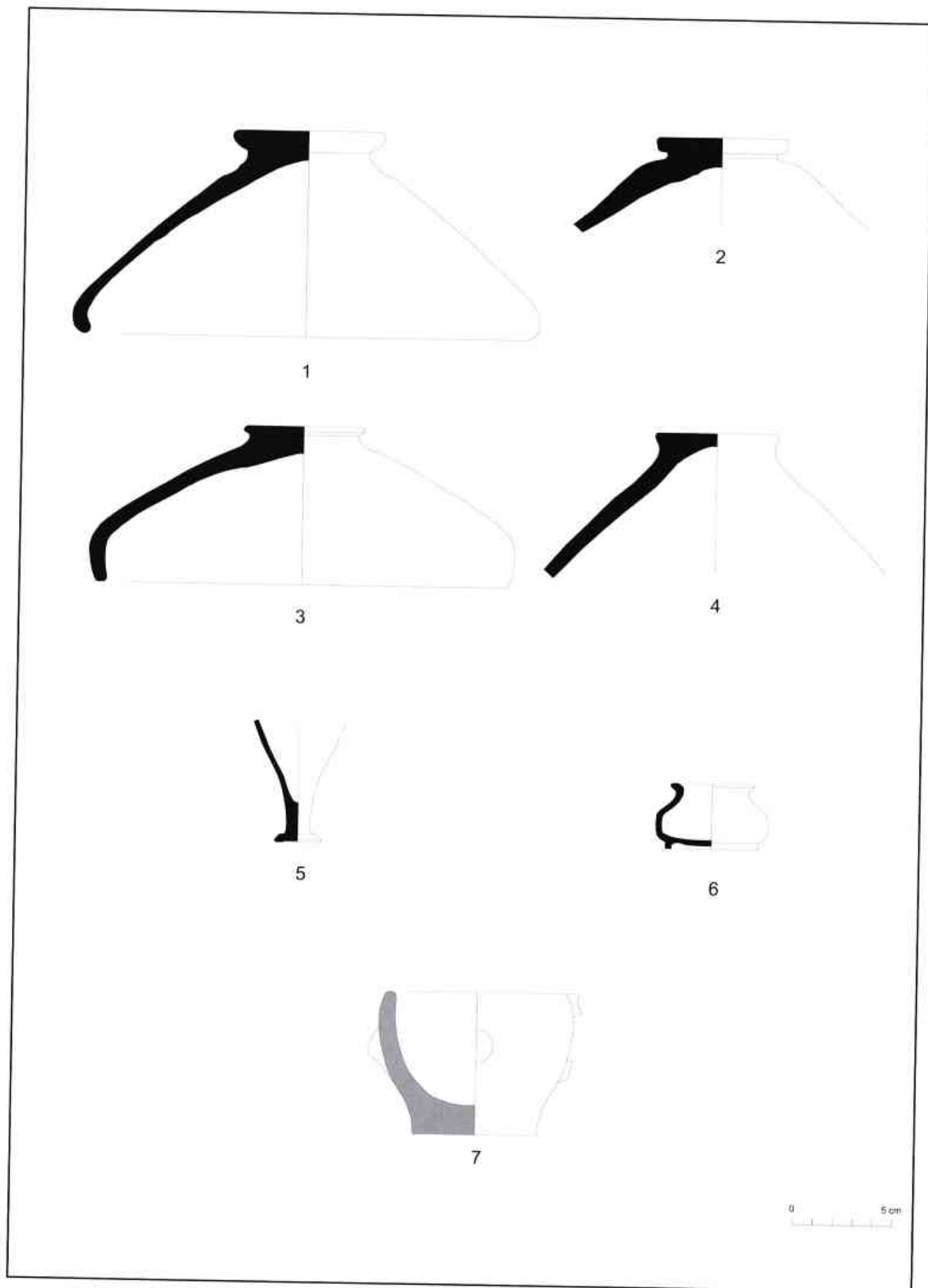
Lamina 10. Material sense context

Làmina 11. Material sense context

Lamina 12. Material sense context.

Làmina 13. Material sense context

Consideracions finals

Valoració i interpretació global del jaciment

No deixa de ser una paradoxa que el primer *oppidum* descobert de la Laietània ibèrica, alhora el més extens i, des del punt de vista de valoració historico-arqueològica, el considerat més important, segueixi essent un dels més mal coneguts. Aquest desconeixement es deu a una sèrie de despropòsits que hores d'ara estan lluny de solucionar-se. Des del moment en què fou descobert, l'any 1914, fins a l'actualitat, totes les intervencions que s'han efectuat en el jaciment han estat esporàdiques, puntuals, sense obeir a un projecte científic clar i rigorós d'actuació i, el que és més greu, a una manca d'interès per part de les institucions que considerem responsables de vetllar per la seva protecció, estudi, foment i difusió, tant pel que fa a les acadèmiques com a les que se suposa que són responsables de la seva gestió. Hom no deixa de tenir la percepció que a Burriac s'hi ha realitzat treballs arqueològics malgrat les institucions.

I aquesta realitat, que pot semblar esfereïdora, ha estat la que durant anys ha caracteritzat les intervencions al jaciment. En aquest sentit, només cal analitzar quina ha estat la historiografia particular de Burriac per comprendre com després de poc menys d'un segle des del descobriment, les coses encara estan com estan. Des dels anys quaranta fins al final dels anys setanta del segle passat, el tret que caracteritzava els treballs a Burriac era el del voluntarisme. Persones com Jaume Lladó, Marià Ribas, Josep Barberà i els membres de la Secció Arqueològica del Museu de Mataró, protagonitzaren i propiciaren una sèrie d'intervencions que, tot i no comptaven amb massa recursos, es feien amb un entusiasme i una dedicació envejables, també amb una ànsia de coneixement que, malgrat que en alguns casos la metodologia de l'època ha quedat desflassada, encara són de referència obligada per als investigadors que sabem reconèixer el potencial científic i patrimonial que té el jaciment de Burriac.

Els anys vuitanta marcaren un punt d'inflexió. La recuperació de la democràcia al nostre país havia de fer possible que les administracions competents –autonòmica i local– reconeguessin la importància del jaciment i, per tant, hi reconduïssin o s'hi replante-gessin les actuacions. En aquest nou marc, cal encabir la requalificació de la muntanya de Burriac com a zona forestal, l'any 1981, decisió que la protegia de l'edificació, la incoació de l'expedient per a la declaració del jaciment arqueològic com a Bé Cultural d'Interès Nacional, l'any 1983, o la campanya de Lluita contra l'atur de l'any 1984.

Tot i aquestes iniciatives, el pas del temps ha evidenciat de nou la manca d'interès pel jaciment, que encara segueix no gaudint incomprensiblement de la declaració de Bé Cultural d'Interès Nacional –tot i que en caducar la incoació de l'expedient se'n va tornar a redactar la memòria l'any 1994. L'actuació de l'any 1984, que inicialment només es va plantejar com uns treballs de neteja i de condicionament de restes, no ha estat degudament publicada pels excavadors, tret d'alguns articles puntuals preliminars on no s'ha mostrat amb rigorositat el registre arqueològic i l'estudi dels materials i de les restes trobades. La resta d'intervencions, bàsicament protagonitzades per la Secció Arqueològica del Museu de Mataró, han estat donades a conèixer amb un mínim de rigor documental en diferents publicacions especialitzades.

Tret de la presentació d'alguna intervenció que no havia estat mai publicada –com pot ésser la de can Gaspar de l'any 1983–, aquest treball pretén ser un exercici d'actualització de totes les dades que fins al moment es tenen, un estat de la qüestió, un dels objectius primordials del qual, no l'únic, és la formulació d'unes fases generals cronoculturals i urbanístiques de l'*oppidum*. Sabem, però, que aquest intent nostre de seriació de les fases del jaciment pateix, de sortida, d'una sèrie de condicionaments que dificulten aquesta pretensió. En primer lloc, cal ser conscients que malgrat que pugui semblar que les excavacions arqueològiques a Burriac han estat continuades, la realitat no és aquesta. D'entrada mai s'ha excavat un sector ampli del jaciment. Totes les actuacions s'han centrat en indrets diferents sense connexió entre si, la qual cosa, tal com ja s'ha comentat, denota una manca de programació i de reflexió científica dels objectius que es volien aconseguir. Les intervencions han afectat com a molt una desena d'edificacions –any 1954–, i el més freqüent ha estat actuar en dues o tres edificacions per campanya, sense cap mena de continuïtat en el sector amb excavacions posteriors. Com a dada significativa, si es fa un càlcul aproximat de la superfície intervinguda arqueològicament al jaciment, resulta que els treballs de les diferents campanyes han afectat només una superfície d'un 1,3 % de l'extensió total que es calcula que té.

L'altre element important que cal tenir en compte és la qualitat de les dades que es tenen per extreure'n conclusions de qualsevol mena. Malgrat la bona voluntat de les primeres intervencions, la metodologia emprada, la de l'època, no permeté obtenir un registre arqueològic complet i acurat. En repetides ocasions, els treballs consistien a obrir petites superfícies amb la finalitat de poder documentar la planta de les restes, sense preocupar-se a obtenir una seqüència cronològica en profunditat. En moltes d'aquestes intervencions, només es documentaren les fases més modernes. En altres, no es diferencià la seqüència

estratigràfica, i es barrejaven sediments i materials. La recollida de material sovint era selectiva i s'optava per donar importància a aquells materials que, a criteri dels excavadors, eren els més interessants, obviant i s'obviaven sovint les produccions indígenes i les d'importació que no se sabien identificar. Fou a partir de les excavacions de Josep Barberà, quan s'utilitzaren tècniques de registre i de recollida de materials que han possibilitat obtenir dades útils per a la interpretació de les restes excavades.

És per aquestes raons exposades que entenem que qualsevol seriació que es pugui proposar amb les dades amb què es compta és, hores d'ara, parcial i incompleta, que pot ser vàlida per establir certs períodes –alguns, prou ben documentats–, però que no són suficients per establir-ne d'altres, la qual cosa no permet obtenir una visió diacrònica exhaustiva de les fases que caracteritzaren la vida de l'*oppidum*, i ocasiona buits de coneixement. Malgrat tot, les fases constructives que hem pogut establir entenem que poden ser indicatives i representatives del jaciment, són, si més no, un punt de partida per reflexionar.

1a fase. Segle VI aC

A part d'alguns materials sense context, que es poden classificar dins del període del bronze final, el primer moment del qual es constaten restes d'estructures d'hàbitat s'ha de situar en el segle VI aC. D'aquest període paleoibèric es conserven alguns materials sense context, representatius d'aquest període, com poden ésser un fragment de copa jònia del tipus B-2, un fragment d'un vas de ceràmica àtica de l'estil de figures negres (Rouillard 1981) i diferents fragments ceràmics de factura indígena, com un petit gerro amb decoració incisa fet a torn lent.

Pel que fa a restes estructurals, destaquen les descobertes durant les excavacions que es realitzaren entre els anys 1969 i 1972, en l'anomenat "edifici públic", i l'any 1984 en el sector occidental de l'*oppidum*. En la campanya més antiga, es localitzà una llar de foc, que degué formar part d'una estructura d'hàbitat, les característiques de la qual ens són desconegudes. El material ceràmic trobat a la llar de foc ens situa la fase en la segona meitat d'aquest segle.

Durant la campanya de 1984, es localitzaren les restes d'una cabana, el fons de la qual s'havia encabit en un forat fet a la roca. També es documentà un petit mur que possiblement formava part d'aquesta estructura i una llar de foc de forma més o menys ovalada. A pocs metres d'aquesta cabana, en la mateixa terrassa, es trobà una altra llar de foc de forma el·líptica, amb una preparació similar a l'anterior. Aquesta troballa sembla indicar l'existència de dos habitatges de característiques similars i de construcció senzilla. Les

seves estructures de sustentació i de cobriment serien elements fets amb materials peribles, dels quals no s'ha trobat restes. En un extrem de la cala, en una terrassa superior, es localitzaren també restes d'una altra llar de foc encaixada en un tall fet a la roca. No hi ha prou dades per esbrinar si es tractava d'un altre habitatge, i més si és té en compte el comentari que fan els excavadors quan interpreten que per la tipologia no semblava correspondre a un foc domèstic (Benito *et alii* 1986: 19). El fons de cabana s'ha datat el segle VI aC. És molt possible que les altres construccions trobades s'hagin de considerar també de la mateixa època, no només per la situació, en la mateixa zona i fora de la muralla, sinó també per la similitud de les estructures.

No sabem si situar en aquests moments la cova excavada en el sauló que es va trobar sota l'habitació núm. 6.

2a fase. Segle V aC fins a l'últim quart del segle IV aC

Fase definida a partir de molt poques evidències, però que sembla que es caracteritzi per la transformació d'un petit nucli format per hàbitats en cabana en un nou nucli, del qual desconexim l'abast i les característiques, amb edificacions construïdes amb pedra. Tret d'una sèrie de materials d'importació d'aquesta època trobats sense context, entre els quals s'han trobat fragments de *kylix*, escifs, *lékanis* i craters de figures roges i un cràter i dues vores escifs de vernís negre (Rouillard 1981), i d'altres que s'han trobat amortitzant sitges o habitacions de períodes molt més tardans (per exemple, la sitja 16 i les habitacions 3 i 28 de les campanyes de Marià Ribas), s'han documentat algunes estructures força mal conservades. Durant la campanya que es va fer entre els anys 1970 i 1972 en l'anomenat magatzem de *dolia*, es trobaren les restes d'almenys quatre estructures d'habitació, dues de les quals estaven separades per una paret mitgera, mentre que les altres dues no estan connectades físicament. En la primera d'aquestes habitacions es trobà una llar de foc i, en la segona, una altra llar de foc i un forn. Per les mides i característiques podria tractar-se d'un forn domèstic o bé d'un petit forn artesanal. Si interpretem la presència d'una llar de foc com una evidència de l'existència d'un habitatge independent, s'hauria de considerar que, com a mínim, hi havia dos habitatges

Amb les dades de què disposem no és possible esbrinar la cronologia de construcció d'aquests habitatges, ni la del moment de l'amortització. Tampoc es pot assegurar que fossin contemporanis. L'única dada que sembla fiable és l'existència d'un estrat amb material que es data al final del IV aC (el fragment d'un vas de figures roges i un bol de la forma Lamb.

27 del taller de les Petites Estampilles), del qual desconeixem l'entitat (paviment, amortització, etc.) i situació. Així doncs, només es pot evidenciar que alguna d'aquestes estructures havia estat en funcionament almenys durant part del segle IV aC.

En el sector occidental, durant la campanya del 1984, es documentaren dos murs de pedra d'una edificació a la qual s'associava una llar de foc amb quatre preparacions. No és possible datar amb precisió la construcció d'aquesta estructura, si bé, per cronologia relativa, sabem que és posterior a l'amortització de les cabanes de la primera fase i que és anterior a la construcció de la muralla i de la torre. Sembla, doncs, evident que aquesta edificació, possiblement de caire domèstic, estigué en ús durant el segle IV aC. A causa del deficient estat de conservació de les restes trobades i del fet que només se'n pogué excavar una petita àrea, també és fa difícil d'interpretar l'entitat i l'abast d'aquestes edificacions, perquè desconeixem si es tractava d'una o més unitats d'hàbitat disperses o si formaven part d'un sector d'un assentament amb un mínim d'organització urbanística.

3a fase. Últim quart del segle IV aC al segle III aC

Període que sembla caracteritzat perquè van tenir lloc una sèrie de reformes urbanístiques importants que transformen l'assentament de la fase anterior en un extens *oppidum*, amb un urbanisme que sembla ben planificat.

Correspon al moment de construcció d'un sistema defensiu potent i complex, constituït per una muralla de tancament que incorpora diferents torres de defensa. En l'excavació del sector occidental de l'any 1984, es documentà l'amortització de les estructures de la fase anterior per un potent terraplè, al damunt del qual es construí una torre i d'un tram de la muralla, datats l'últim quart del segle IV aC. Més cap al sud, a pocs metres del dipòsit excavat l'any 1983, es localitzà un nou tram de la muralla, que malgrat que conservava només dues filades, s'observà que presentava les mateixes característiques constructives que el que hem descrit anteriorment, amb la diferència que aquí s'assentava sobre la roca. Encara que no hi ha dades suficients, és lògic suposar que fou en aquest moment quan es bastí el sistema defensiu de tot el recinte, i es van construir la muralla i les torres, incloses les conegudes del sector oriental.

També en aquesta fase s'hauria de situar la construcció de l'anomenat "edifici públic". Malgrat que no és possible datar-ne amb exactitud el moment de la construcció, les mides, característiques arquitectòniques i singularitat de l'edifici fan verssemblant suposar que la construcció podria emmarcar-se en aquest

període, en el qual es desenvolupà un urbanisme que sembla identificar i denotar una concentració d'un poder polític sòlid, ben consolidat i arrelat en el territori.

Disposem d'alguns escassos exemples d'edificacions menys singulars, d'estructura simple, bàsicament de caire domèstic, que devien ser les més nombroses. A prop de la muralla i de la torre del sector occidental, es localitzà una llar de foc que degué formar part d'un hàbitat, l'espai físic del qual és de difícil concreció, posterior a la construcció de les estructures defensives. D'aquest nou habitatge només s'ha pogut determinar que deixà d'estar en ús cap al últim quart del segle III aC. Aquest indici pot evidenciar que durant el segle III aC, almenys en aquesta zona, la presència d'habitatges propers o adossats a la part interna de la muralla. En la mateixa campanya del 1984, en el sector central, es localitzaren dos murs que formaven l'angle d'una habitació datada el segle III aC. Possiblement no es tractava d'un hàbitat aïllat, sinó que degué formar part d'un espai amb una certa planificació urbanística. Podria tractar-se d'un sector ja urbanitzat en aquest període.

4a fase. Segona meitat del segle II aC

Representa una nova etapa, des del punt de vista urbanístic. El període s'inicià amb importants reformes que afectaren d'una manera generalitzada tot l'*oppidum*. Quant a obra pública, en aquest moment cal datar la construcció de la porta meridional, en què s'emprà una tècnica constructiva propera a l'*opus quadratum* romà. Les reformes semblen abastar tots els sectors del poblat, la qual cosa s'evidencia en les diferents campanyes d'excavació fetes al jaciment. Tot i no posseir un registre arqueològic metòdic i fiable, en les diverses campanyes efectuades per Jaume Lladó i, sobretot, per Marià Ribas, es documenten una sèrie d'estructures arquitectòniques, les quals bàsicament s'han d'interpretar com a habitatges domèstics, la construcció i ús dels quals s'associen a materials que perfectament poden encabir-se en aquesta fase cronològica. Així, les habitacions excavades l'any 1954 per Jaume Lladó, les habitacions documentades, la majoria parcialment, en les campanyes de Marià Ribas dels anys 1959-1963 i 1968-69 tenen com a tret comú la recuperació d'unes restes estructurals que se situen perfectament en aquesta fase cronològica. La majoria de materials conservats d'aquestes campanyes d'excavació, malauradament sense context, pertanyen a una facies cronològica moderna del poblat.

Afortunadament les excavacions fetes per Josep Barberà i les posteriors de la Secció Arqueològica del Museu de Mataró i les del Pla de lluita contra l'atur de l'any 1984 han proporcionat registres arqueològics fiables que corroboren i refermen les

interpretacions i intuïcions que es tenien de les excavacions dels anys anteriors. En aquest sentit, cal situar la construcció de les quatre noves edificacions situades al sector central, reexcavades l'any 1984, les quals, fins i tot, semblen mostrar un lleuger canvi d'orientació respecte a les estructures de la fase anterior. En aquest període, també caldria situar la construcció del magatzem de *dolia*, un espai amb un ús industrial o comercial que sobrepasa l'àmbit estrictament domèstic. L'arqueologia també sembla demostrar que a edificacions tan singulars com la de l'anomenat "edifici públic" es sobreposen altres edificacions d'estructura més senzilla, possiblement de caire domèstic, que disposaven d'un paviment d'argila, d'una llar de foc i segurament d'una sitja. En aquest període també cal situar la construcció de les habitacions de can Gaspar, la qual cosa és enormement interessant perquè ens documenta edificacions *ex novo* en indrets que estaven dintre del recinte emmurallat, però en els que mai s'havia construït, la qual cosa implica un creixement en extensió de les àrees edificades.

També és interessant fer esment d'una sèrie de sitges trobades en àmbits domèstics, la construcció de les quals no es poden datar, però que foren amortitzades en aquesta fase o en la fase següent. Així sembla succeir en les sitges excavades en les campanyes de Marià Ribas, en les quals sempre, segons l'excavador, entre els materials que obliteraven les sitges sempre n'hi ha que cal considerar de cronologia tardana. Ens referim a produccions de vernís negre que tenen el repertori formal de la campaniana B. La presència d'aquests materials està perfectament contrastada en la documentació que es conserva en l'arxiu Marià Ribas i que fa referència a aquestes sitges. Les poques sitges ben documentades i datades –les núm. 36 i 37, una sitja excavada l'any 1984 en una edificació del sector central, una sitja excavada l'any 1971 en l'anomenat edifici públic i una sitja de can Borràs (buidada parcialment)– constaten aquest fet. Si és té present que l'ús d'aquestes sitges com a lloc d'emmagatzematge, segons estudis específics recents sobre el tema,⁶⁶ no tenien una utilització prolongada, és lògic deduir que aquest sistema d'emmagatzematge dins dels espais domèstics, com a mínim, es generalitza en aquestes fases tardanes del poblat.

La darrera consideració que té a veure amb aquesta fase i que és interessant d'exposar, és el comentari que en totes les seves publicacions fa Marià Ribas en relació amb la cronologia de construcció del pany de muralla i de les torres del sector oriental de l'*oppidum*,

La bibliografia palesa com Marià Ribas sempre sostingué la teoria de que el sistema defensiu d'aquest sector de l'*oppidum* té una cronologia tardana.⁶⁷ De fet, Marià Ribas mai va realitzar excavacions que afectessin els sistema defensiu del poblat, però va ser un observador privilegiat i un cronista minuciós dels escassos treballs que altres persones hi van fer. La preocupació per deixar constància d'aquests treballs es pot constatar perfectament en el seu arxiu. Marià Ribas anotà meticulosament els treballs de neteja duts a terme l'any 1949 i, el que és més interessant, els realitzats l'any 1956 per Jaume Lladó en una de les torres del sistema defensiu del sector oriental –al davant de les quals plantà dos xiprers que encara creixen–, que consistiren en el buidatge de l'interior i la posterior consolidació. Entre els materials que es trobaren i que Marià Ribas descriu, cal relacionar una sèrie de vasos de vernís negre que tenien el repertori formal de la campaniana B. És cert que aquestes anotacions no són una evidència ferma que pugui determinar una fase constructiva d'aquesta torre en un període determinat, però poden ser indicatives d'un moment de reformes d'algunes de les estructures del sistema defensiu del poblat, la qual cosa és, per si mateixa, suggeridora.

5a fase. Primera meitat del segle I aC.

La primera meitat del segle I aC a Burriac fou un període de reformes puntuals que afectaren algunes de les edificacions de la fase anterior. Alhora, fou també un període caracteritzat per una sèrie d'amortitzacions i d'abandonaments definitius que s'iniciaren ja només començar el segle i que es generalitzaren a mesura que aquest avançava.

Pel que fa a les reformes, s'evidencia que a les habitacions del sector central, excavades l'any 1984, entre el 90-70 aC i el segon quart del segle I aC, es tornà a remodelar de nou el sector, i es va construir com a mínim un habitatge compartimentat en dues estances, amb un nou canvi d'orientació. També sembla constatar-se l'obertura d'un nou carrer o, si més no, una important reforma del vial, la qual cosa implica una reurbanització de cert abast del sector. Per la manca de dades fiables, és gairebé impossible detectar reformes puntuals d'aquesta fase en les edificacions excavades per Jaume Lladó i Marià Ribas.

Tanmateix, el fet arqueològic que caracteritza aquesta fase són les amortitzacions i els abandonaments que al llarg de tota aquesta primera meitat del segle I aC es documenten per tot el jaciment. A l'inici del

66 Per l'estudi de les sitges com a sistema d'emmagatzematge vegeu Alonso 1999.

67 Ribas, 1988.

segle I aC ja es denoten certs símptomes de declivi en algunes zones de l'oppidum. Així, es constata que cap al 100-90 aC quedà inutilitzada la cisterna del sector occidental del poblat. Dins del primer quart del segle I aC, s'amortitzen les habitacions núm. 1, 14, 15 i 17 de les excavades per Marià Ribas, i es detecten també els abandonaments de la casa i de la sitja situada on s'havia aixecat l'anomenat "edifici públic, de les sitges 36 i 37, i de la sitja i de les cases de la segona fase situades en el sector central i excavades durant la campanya de 1984.

A partir del segon quart del segle I aC, s'evidencien les amortitzacions de les cases núm. 4, 9, 13, 18, 22, 28 i 29, de la casa de can Gaspar i del magatzem de *dolia*. És en aquests moments, a partir del 70-60 aC, quan la gran cisterna es converteix en un abocador de deixalles. L'habitació núm. 5 s'amortitzà en el segon quart avançat del segle I aC, i la núm. 30 cap a mitjans d'aquest segle.

Fins al moment, l'estrat d'amortització més modern trobat en el jaciment es data el 50-40 aC. Ens referim al darrer estrat que farcia el dipòsit del sector occidental.

Un altre aspecte que cal destacar és el de l'amortització de la porta meridional. L'estrat d'abandonament es data el segon quart del segle I aC, sense que es pugui precisar més. Vista la data d'amortització tardana d'algunes de les estructures que evidència la pervivència d'hàbitat fins a aquests moments, hem de pensar que la seva inutilització ha de coincidir amb l'abandonament definitiu de l'oppidum, cap a mitjan segle I aC, període a partir del qual s'inicia el procés d'enrunament i, per tant, de degradació de Burriac.

Tot i que no s'ha documentat, és probable que posteriorment a aquesta data es pogués produir alguna ocupació puntual, com ho pot evidenciar la localització d'una petita cisterna de cronologia incerta trobada al cim de la muntanya. El cert és que Burriac no es tornà a habitar fins a l'època medieval, amb la construcció al cim d'un castell roquer, les restes del qual encara formen part de la silueta característica de la muntanya.

Comentari de les fases establertes

La relació de les fases del jaciment fins ara proposades ens ha permès apreciar una sèrie d'evidències, de mancances i d'incògnites que valen la pena de valorar, de comentar i de plantejar amb rigorositat. En

el nostre treball hem establert i intentat caracteritzar cinc fases que abasten des del període ibèric antic fins pràcticament el final de la romanització –l'època de Cèsar. Entenem que de cada un d'aquests períodes proposats hi ha prou indicis, evidències i, en algun cas, proves, que són suficients per determinar una fase. Tanmateix són conscients que entre aquestes fases hi ha desequilibris d'informació importants. Mentre que d'algunes, com poden ésser la primera i, sobretot, la segona, comptem amb escassos indicis, de les restants, hi ha prou evidències que ens en justifiquen la individualització i caracterització. Observem també que mentre unes fases es poden concretar i acotar cronològicament, d'altres només ha estat possible encabir-les en un marc temporal ampli. Tot i així hi ha uns períodes que no han estat possibles definir i que representen un buit cronològic i documental absolut. Probablement tot plegat es deu a una manca de coneixement de la realitat del jaciment, que, amb les minses i puntuals intervencions realitzades, fins al moment no ha estat possible millorar.

La peça de cronologia més antiga trobada a la muntanya de Burriac és un fragment d'idol placa trobat per Marià Ribas els anys 40 davant d'una cova artificial. Aquesta peça, que es data el període del bronze antic (2000-1500 aC),⁶⁸ pot ser un indicatiu d'una ocupació esporàdica de la muntanya en aquest període de la nostra prehistòria. A la muntanya de Burriac no es tornen a trobar indicis d'ocupació fins al període del ferro antic i el de l'ibèric antic –segle VI aC–. Aquesta fase s'ha establert en base d'una sèrie de materials d'importació i de restes estructurals que no es poden considerar esporàdiques. Els materials han estat trobats sense context, però les restes estructurals han estat perfectament documentades. El fet que aquestes estructures d'hàbitat, arqueològicament de difícil localització, es trobessin en punt distants de la muntanya pot suggerir un poblament relativament dens, l'abast i l'organització del qual, però, en realitat ens és desconeguda.

La característica que determina la següent fase són justament les tècniques constructives dels hàbitats, els quals ja són totalment edificats amb pedra i, possiblement, amb tovots o tàpia. Aquesta fase, que situem bàsicament per cronologia relativa, i que abastaria un llarg període, està molt mal documentada perquè pràcticament no s'hi han trobat restes materials, tret d'algunes estructures molt malmeses que semblen delimitar espais d'hàbitat i, això sí, un conjunt significatiu de materials d'importació propis del període, que no posseeixen context. La manca de dades

68 L'am. 1, 1, del material sense context.

impossibilita, doncs, no només acotar temporalment una fase cronològicament tan àmplia, sinó també poder arribar a tenir una idea aproximada de la situació exacta de l'assentament en la muntanya, l'abast i les característiques. Per comparació amb altres assentaments laietans d'aquest període, entenem que havia de tractar-se d'un assentament ben estructurat, segurament sense assolir l'extensió que amb posterioritat arribà a tenir, però amb una ordenació urbanística de certa o mínima complexitat i amb una sèrie d'elements protourbans que eren els que caracteritzaven els nuclis de població laietans contemporanis, és a dir, entre d'altres, carrers i un sistema de tancament defensiu de l'assentament. Malauradament, aquestes consideracions que només podem intuir, no deixen de ser una visió hipotètica, que, tanmateix, contrasta amb el grau de coneixement que es té d'altres nuclis contemporanis no només catalans, sinó de la mateixa Laietània.

De la tercera fase ja es tenen més dades, tot i que tampoc esdevenen especialment nombroses. A parer nostre, però, són suficients i significatives com per poder exposar una visió millor documentada de l'entitat del nucli de població establert a Burriac. Aquest fou un període transcendental, de canvis urbanístics importants, els quals degueren ser el reflex d'altres canvis en altres nivells d'organització –polítics, econòmics, socials, culturals, etc.– es concretaven en la comunitat dels ibers laietans i que de ben segur s'havien anat gestant en el període anterior. Totes les dades donen a entendre que l'assentament que fins llavors s'estenia per la muntanya de Burriac, es transformà per convertir-se en l'*oppidum* que esdevingué el centre de poder polític i de control del territori de la Laietània ibèrica. L'extensió, l'urbanisme complex i la singularitat arquitectònica d'algunes de les construccions, el potencial econòmic i comercial i la projecció en el territori així semblen evidenciar-ho. Aquesta concentració del poder perfectament consolidat, que es fa evident no només en l'estructura i fesomia de l'*oppidum*, sinó també en una ordenació jeràrquica ben planificada del territori, és l'indicador més patent i concloent que l'ètnia dels laietans assoleix la maduresa, la singularitat, la identificació cultural, la personalitat i el màxim esplendor com a comunitat en aquest període.

Si bé des del punt de vista arqueològic sembla clar l'inici d'aquesta tercera fase, no succeeix el mateix amb el moment final, tot i que cal suposar que els esdeveniments del final del segle III aC i inici del segle II aC foren determinants en aquest sentit, tal com sembla desprendre's del comportament dels altres jaciments de la vall de Cabrera de Mar. Tanmateix, a Burriac no hi ha constància arqueològica de l'impacte d'aquests fets històrics. Fins al moment no s'hi han trobat contextos clars d'aquesta etapa convulsa.

Sorprèn també el fet que fins al moment no s'hagi localitzat ni documentat cap context arqueològic datable la primera meitat del segle II aC. Aquest buit d'informació no permet el coneixement d'un dels períodes històrics més transcendents en la comunitat dels laietans, el de la conquesta romana del territori i l'inici de la romanització. Tot i la nul·la informació sobre aquests anys, intuïm, però, que es tractà d'una etapa d'assimilació i d'acomodació de la nova realitat imposada pels romans, de reestructuració profunda en tots els aspectes i de gestació d'un nou ordre que a Burriac es plasmà de forma tangible i evident en els canvis urbanístics importants que caracteritzen la següent fase.

És en aquest període de primera meitat del segle I aC, sense encara poder concretar la cronologia, que es fundà a la plana, a no més d'un quilòmetre de l'*oppidum* de Burriac, l'assentament urbà de ca l'Arnau-can Mateu-can Benet-can Rodon. Aquest extens nucli urbà, del qual tot just hores d'ara coneixem a conèixer l'entitat i importància, presenta una sèrie d'estructures, de caràcter públic i privat, que sens dubte cal relacionar amb una població nouvinguda, potser minoritària, però de ben cert influent i decisiva en el procés que a partir d'aquests moments traspasarà els ibers laietans. Aquest nucli convisqué llargament amb el de Burriac, tot i que desconeixem l'encaix i els mecanismes de convivència i de relacions entre ambdós centres.

A partir de mitjan segle II aC, i aquí l'arqueologia s'ha mostrat més generosa, assistim a la que podríem qualificar com a refundació, i no només des del punt de vista urbanístic, de l'*oppidum* ibèric de Burriac. Aquesta nova situació es caracteritza bàsicament per dues evidències arqueològiques ben contrastades: un nou plantejament urbanístic de l'*oppidum*, que, a partir de les noves necessitats, origina una sèrie de reformes generals que canviaren substancialment la fesomia del nucli urbà, i un esclat de la cultura material, sobretot de la importada, que denota que Burriac tornà a esdevenir un centre de comerç important no només del territori, sinó de l'àrea del nord-est peninsular. Les reformes urbanístiques són arqueològicament prou evidents, tant pel que fa a l'obra pública com a la domèstica. En la gairebé totalitat d'excavacions de les diferents campanyes, es documentaren noves edificacions corresponents a aquesta fase que es sobreposaven a les antigues, algunes de les quals, fins i tot, s'orientaven de forma diferent a les anteriors. Es constata la creació de nous carrers, la construcció d'elements públics tan significatius com una porta fortificada en el que suposem que devia ser el principal accés de la ciutat, utilitzant com a parament una tècnica típicament romana. Alhora s'evidencia la construcció de noves edificacions de caire domèstic en zones de l'*oppidum* que anterior-

ment no havien estat edificades. Es generalitza en els àmbits domèstics la utilització de les sitges individuals per a l'emmagatzematge, la qual cosa contrasta amb l'edificació de magatzems que superen l'àmbit domèstic, amb l'ús de les *dolia* com a contenidors de reserva. Aquests canvis semblen ser indicatius d'una incipient, o potser ja consolidada, nova concepció de l'economia, que permet i incentiva l'existència de petites i mitjanes unitats de producció artesanals que elaboraren, emmagatzemaren i comercialitzaren productes manufacturats, entre els quals comença a sorgir la indústria vitivinícola.

Aquesta reurbanització de Burriac només sembla tenir sentit a partir d'un augment demogràfic de la població resident a l'oppidum, fet que a parer nostre, evidència la superació d'una etapa convulsa i l'assimilació per part de la població indígena d'uns nous esquemes d'identificació cultural que permeteren resituar-ne l'encaix en el procés de romanització, que llavors ja era imparable. De fet, es tracta de l'etapa del Burriac romanitzat i, alhora, romanitzador del territori.

Les grans reformes urbanístiques d'aquesta fase, que els treballs arqueològics semblen constatar, afectaren pràcticament tots els sectors de l'oppidum. En totes les campanyes d'excavació realitzades s'han trobat restes estructurals d'aquesta fase en un excel·lent estat de conservació. De ben segur que aquesta reurbanització general que es documenta en l'oppidum en aquest període, ocasionà la destrucció de bona part de les construccions de les fases anteriors. La muntanya de Burriac té un fort pendent natural que ja en etapes anteriors obligà a aterrar-la per poder-hi edificar. El mateix pendent impossibilità la sobreposició de construccions, la qual cosa degué implicar l'arranament de les estructures anteriors i l'adequació del terreny per construir-hi de nou. És per aquesta raó, a parer nostre, que les restes estructurals que es conserven millor del jaciment, i que, per tant, són les que afloren, corresponen a aquesta fase tardana de l'oppidum. El que l'arqueologia està exhumant i recuperant, tret d'alguns casos concrets, és el Burriac dels darrers cent anys de vida. Aquest raonament és el que potser podria explicar l'evident manca de restes i de dades de la primera meitat del segle II aC, ja que la reurbanització d'aquesta fase degué afectar principalment les construccions que devien correspondre al període immediatament anterior.

L'altre tret característic que l'arqueologia identifica com a rellevant d'aquesta fase, és la quantitat i qualitat de la cultura material que acompanya els se-

diments i les construccions d'aquesta època. El seu excel·lent estat de conservació és un fet arqueològic que l'associa amb les darreres etapes d'ocupació de l'oppidum. No és, però, aquesta consideració la que sobta més, sinó la diversificació de produccions que arriben a Burriac procedents de tots els mercats de la Mediterrània, bé sigui com a vaixela o com a productes manufacturats en els envasos que els identifiquen. L'oppidum de Burriac sembla recuperar i reprendre el paper de centre comercial important i de redistribució que el caracteritzà en època ibèrica plena, la qual cosa es simptomàtica d'una economia vital i d'un nivell i qualitat de vida aparentment elevat.

No obstant, l'arqueologia també sembla posar en evidència que aquest auge no es perllongà. Cap al començament del segle I aC es produeixen els primers símptomes de canvis que suggereixen l'inici d'una etapa de declivi de Burriac, si més no així cal interpretar l'abandonament i inutilització del dipòsit —una possible cisterna pública— del sector occidental. Tot i així, no tenim la impressió que en aquest primer quart del segle, el poblament de Burriac hagués entrat en un procés evident d'agonia i de decadència irreversible. L'arqueologia demostra que, tot i ser puntuals, es produïren un nombre considerable de reformes d'habitatges, així com un manteniment del flux comercial, que es constata amb la presència d'una cultura material pròpia i forana que no ha d'envejar res la de períodes anteriors. Aquests indicadors no semblen predir una etapa d'ocàs ni de decadència irreversible. Tanmateix, aquesta vitalitat aparent sembla quedar truncada els darrers anys del primer quart del segle I aC, a partir del qual només es documenten abandonaments. Fa la impressió que en aquests anys —80-70 aC— el poblament de Burriac entrà en un procés de despoblament definitiu, sobtat i ràpid, que es perllongà de manera ja residual uns 25 anys més fins a la desaparició com a nucli de població.

A la vall de Cabrera de Mar, aquest fet no esdevingué únic. L'arqueologia també evidència que aquest mateix fenomen de despoblament sobtat d'un important centre de població succeí al veí nucli romà de ca l'Arnau-can Mateu-can Benet. Sens dubte aquests esdeveniments formaren part d'una estratègia ben planificada del poder romà per implantar un nou model d'ocupació del territori, el qual tingué la definitiva materialització amb la fundació de la ciutat romana d'*Iluro*, en un nou indret allunyat de la vall de Cabrera de Mar, just aquests anys centrals del primer terç del segle I aC.

Els materials. Anàlisi diacrònica

Comentàvem en el capítol anterior que un dels trets que denotaven la potencialitat de l'*Oppidum* de Burriac i la importància com a centre vertebrador del territori era l'enorme volum de productes d'importació que provenien dels mercats d'arreu de la Mediterrània que s'hi troben i caracteritzen cada una de les seves fases. Com a nucli de poder polític del territori, Burriac exercia també de port comercial i redistribuïdor. Aquesta realitat permet encetar i desenvolupar un capítol d'estudi amb l'objectiu de palesar, no només la riquesa del jaciment quant a troballes de material arqueològic, sinó el comportament comercial de l'*Oppidum*.

Per analitzar aquest aspecte hem utilitzat tots aquells estrats que posseeixen un context arqueològic clar i fiable, que disposen de prou material per fer-ne un estudi quantitatiu. Per aquesta raó, no hem comptabilitzat materials sense context, tot i ser significatius, com les ceràmiques gregues trobades amb anterioritat a la campanya de 1984 (Rouillard, 1981), l'àmfora massaliota, la ceràmica aretina de vernís negre, de la qual es coneixen diversos exemplars, alguns amb marques alfabètiques (Claràna, 1991), i l'àmfora itàlica del tipus Dressel

2-4, localitzada a l'estrat superior del denominat edifici públic de Burriac (Barberà, Pascual, 1979-80). Som conscients de l'escassetat de contextos arqueològics disponibles que permetin establir una seriació continuada al llarg del temps. Entenem, tot i així, que calia fer l'esforç d'intentar establir una sèrie de fases i de facies que ens proporcionessin dades relatives a la importància de l'*Oppidum* com a nucli comercial de primer ordre.

Tot i que, com ja hem vist anteriorment, a Burriac les importacions més antigues es daten el segle VI aC, fet que evidencia l'existència de relacions comercials des de llavors, per al nostre estudi ens centrarem en el període de temps de gairebé tres segles (325-40 aC), establint tres fases, que són les que ens permeten distingir els contextos de què disposem.

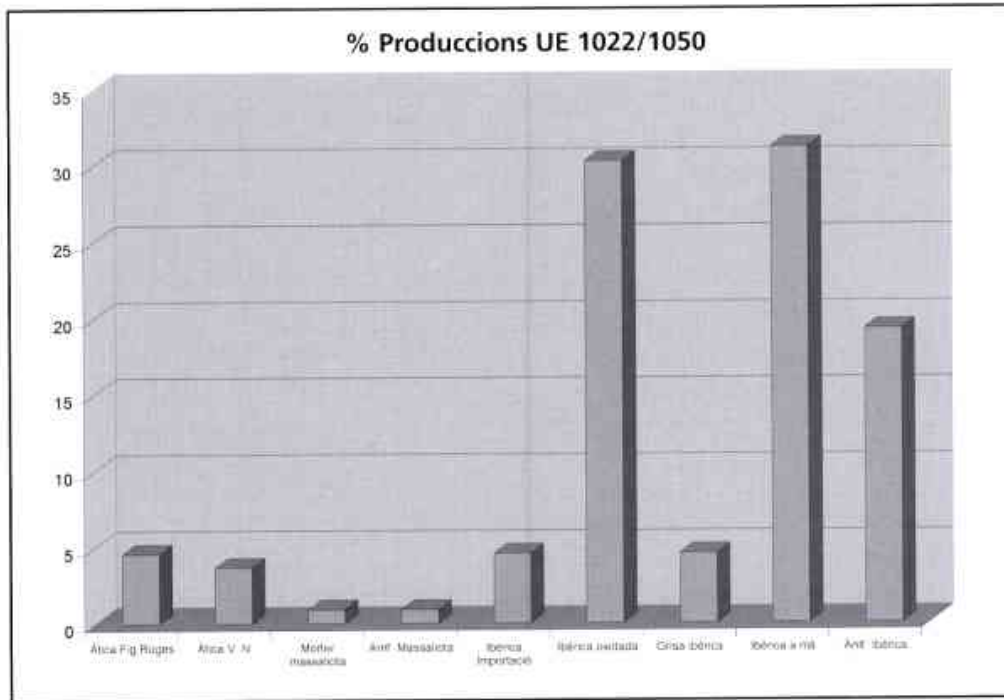
- Fase 1: últim quart del segle IV aC
- Fase 2: primer quart del segle I aC
- Fase 3: segon quart del segle I aC

1a. fase

Els contextos utilitzats en aquesta fase provenen dels estrats UE 1050 i UE 1022 de la campanya de l'any 1984, datats l'últim quart del segle IV aC.⁶⁹

Produccions	Núm. peces	% total
Àtica figures roges	5	4,59
Àtica vernís negre	4	3,67
Morter massaliota	1	0,91
Àmfora massaliota	1	0,91
Ibèrica importació	5	4,59
Ibèrica oxidada	33	30,28
Grisa ibèrica	5	4,59
Ibèrica a mà	34	31,19
Àmfora ibèrica	21	19,27
Total	109	100

⁶⁹ Tornem a reproduir aquí les gràfiques del capítol corresponent, per tal de facilitar la comprensió del text.

Si analitzem el material quantificat, d'entrada s'observa que les produccions importades equivalen a poc menys d'una desena part del material trobat –10,08%–, i la resta –89,92%– són produccions indígenes.

Pel que fa a la naturalesa de les importacions, observem que durant aquest període, la majoria correspon a la vaixel·la de taula (81,94%), tota de procedència àtica, de l'estil de figures roges (45,45%) i de vernís negre (54,54%), seguida de les àmfores i de la ceràmica de cuina amb un 9,02% respectivament. Les àmfores i la ceràmica de cuina són de procedència massaliota. Sobta l'absència de materials amfòrics i de cuina d'origen púnic.

Pel que fa a la ceràmica de producció indígena, el 65,31% ha estat feta amb torn i la resta, el 34,68%, a mà. La terrissa feta a mà només està representada per les olles i les seves respectives tapadores desti-

nades a coure els aliments al foc. Cal fer notar l'alt percentatge trobat d'aquests tipus de peces, que és bastant similar a la ceràmica feta a torn, si exceptuem l'àmfora, cosa que indica que la ceràmica usada per cuinar en aquest període és de factura indígena.

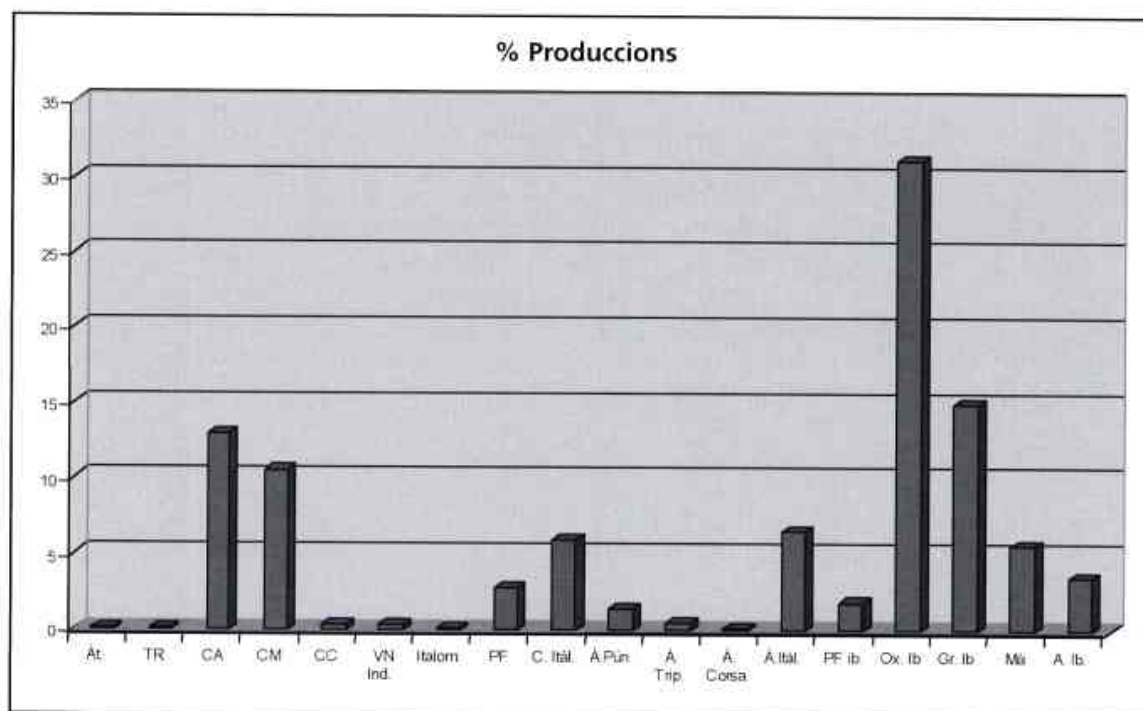
La producció feta amb torn és majoritàriament de cuita oxidada –91,52%. El 55,93% són gerres de tipologia diversa, bols i atuells de diferent mida, i el 35,59% és àmfora ibèrica. És interessant fer notar que gairebé la meitat d'aquest tipus de material correspon a recipients de reserva i emmagatzematge. Els vasos elaborats amb cuita reductora –8,47%–, tipològicament corresponen a escudelles i a petites gerres de cos troncocònic, que esdevenen, sens dubte, els gots per beure més usuals a la taula ibèrica.

2a. fase

Només hem trobat dos contextos per il·lustrar aquesta fase. Es tracta del material corresponent a la fase I de l'amortització del dipòsit de Burriac

(Nivell II c i II d) i l'amortització de la sitja UE 2022 de l'àmbit núm. 2 de la segona fase de les cases del sector central reexcavades l'any 1984. Reproduïm aquí les gràfiques amb la relació dels materials trobats:

Produccions	Núm. peces	% Total
Àtica	1	0,19
Taller Roses	1	0,19
Campaniana A	69	13,07
Cales mitjà	56	10,61
Campaniana C	2	0,38
VN indeterminat tipus B	2	0,38
Italomegàrica	1	0,19
Parets fines	15	2,84
Comuna itàlica	32	6,06
Àmfora púnica	8	1,52
Àmfora tripolitana	3	0,57
Àmfora corsa	1	0,19
Àmfora itàlica	35	6,63
Parets fines ibèriques	10	1,89
Oxidada ibèrica	164	31,06
Grisa ibèrica	79	14,96
Ibèrica a mà	30	5,68
Àmfora ibèrica	19	3,60
Total	528	100

En aquesta fase hi ha una quasi equiparació entre les produccions importades –42,80%– i les produccions indígenes –57,20%. Observem també que les produccions importades mostren una gran diversificació pel que fa al tipus i origen.

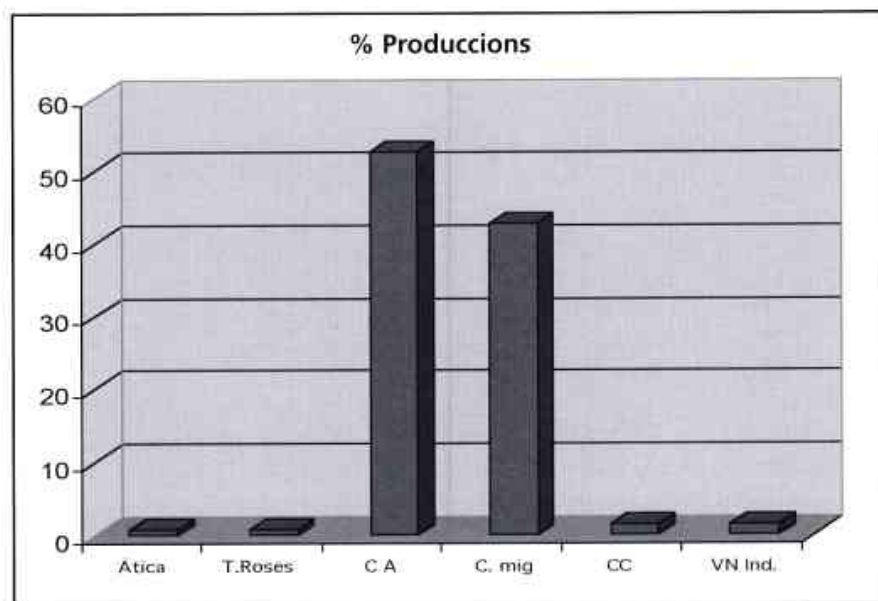
Durant aquest període, la vaixel·la de taula continua essent el material més nombros –65,04%. Tanmateix, aquesta no està composta només per ceràmica de vernís negre, sinó que hi ha altres produccions minoritàries, que complementen les funcions de les primeres. Es tracta de gots per beure de la producció de les parets fi-

nes i copes italomegàriques. En conjunt, la ceràmica de vernís negre representa el 89,11% de la vaixel·la de taula; la ceràmica de parets fines, el 10,20% (formes Mayet I i II); i les produccions italomegàriques, el 0,68%.

Pel que fa a la resta de material d'importació, la ceràmica comuna itàlica representa el 14,16%, mentre que les àmfores són el 16,88% del material d'importació, i l'origen és força divers.

Els percentatges de la vaixel·la de taula de vernís negre són els següents:

Produccions	Núm. peces	% Total
Àtica	1	0,76
Taller de Roses	1	0,76
Campaniana A	69	52,67
Cales mitjà	56	42,75
Campaniana C	2	1,53
VN indeterminat.	2	1,53
Total	131	100

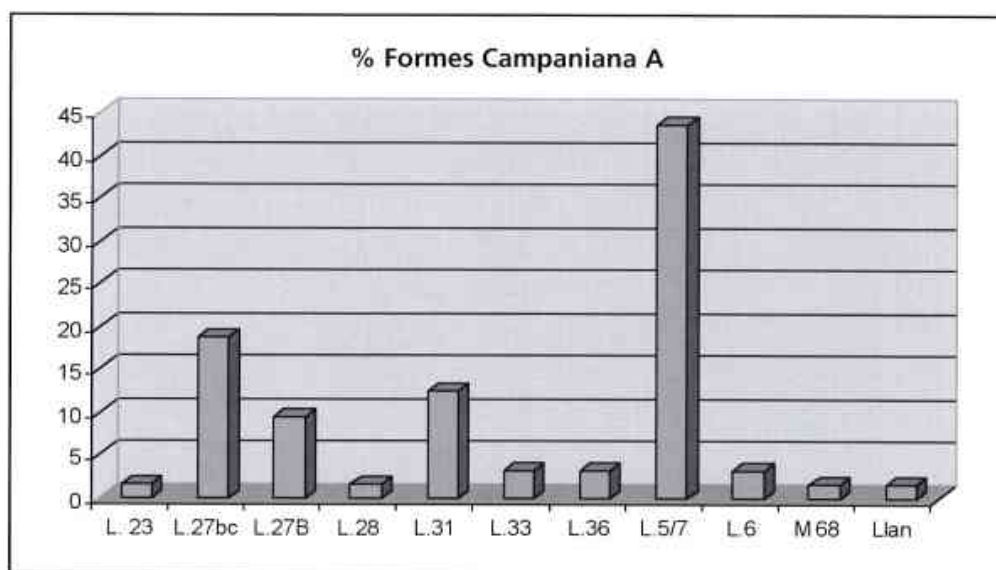

El primer que s'observa és que la vaixel·la de taula és netament d'origen itàlic, i predominen els productes de la campaniana A –52,67%. No obstant, s'observa un elevat percentatge de les produccions de la variant mitjana del taller de Cales –42,75%–, els quals, des de la seva aparició al final del tercer quart del segle II aC, tindran una ràpida acceptació que s'incrementarà

al llarg de l'últim quart del segle II aC, fins arribar a percentatges similars als de la campaniana A cap al primer quart del segle II aC. Així doncs, es confirma la implantació d'un nou repertori tipològic, molt diferent de l'anterior. La troballa de la campaniana C és purament testimonial dins d'aquest conjunt, amb un 0,26% del total de la ceràmica de vernís negre.

Pel que fa al repertori tipològic de la campaniana A, la quantificació és la següent:

Formes CA	Núm. peces	%Total
L. 23	1	1,56
L. 27bc	12	18,75
L. 27B	6	9,38
L. 28	1	1,56
L. 31	8	12,50
L. 33	2	3,13
L. 36	2	3,13
L. 5/7	28	43,75
L. 6	2	3,13
M 68	1	1,56
Llànčia	1	1,56
Total	64	100

El quadre tipològic de la campaniana A és ampli. Destaca sobretot el plat Lamb. 5; seguit de lluny dels bols Lamb. 27 bc i Lamb. 31. Si agrupem totes aquestes formes per la funció podem apreciar que en aquests moments la predominant passarà a ser el plat, amb un percentatge del 51,57%, en detriment dels bols de diferent mida –32,82 %–, que foren les formes més utilitzades durant el segle II aC. Les copes, de mida petita o gran, representen un 32,82%. El vas per beure Morel 68 té una escassa presència i, per primera vegada, trobem llànties.

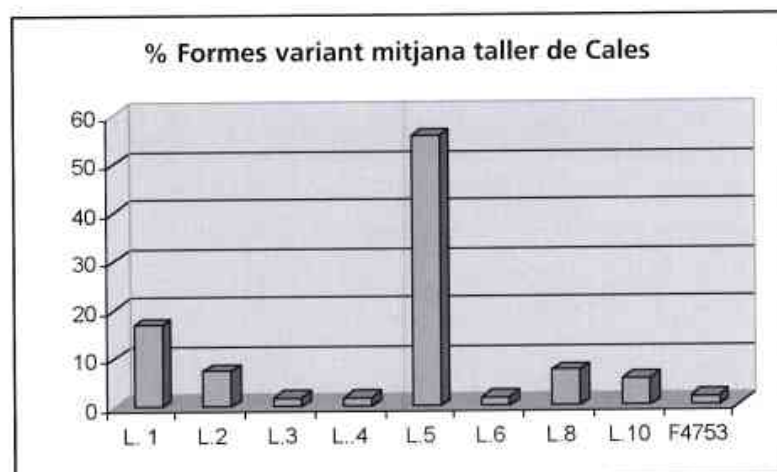
No obstant, l'evolució i aparició d'aquestes formes varià durant tot aquest període. Pel que fa als plats, a part de la forma Lamb. 23, clarament residual en aquesta època, les formes Lamb. 6 i Lamb. 36 són substituïdes per la forma Lamb. 5/7 de la producció tardana de la campaniana A, un plat que imita clara-

ment el repertori tipològic de la ceràmica campaniana del tipus B, durant el segle I aC. Tanmateix, la forma Lamb. 36 no desapareixerà del tot, ja que es continuarà fabricant en la versió tardana del taller, però en proporcions molt menors. Pel que fa als bols, només hem trobat la forma Lamb. 31 –12,50%–, que forma part del repertori de la campaniana A tardana. Quant a les escudelles (32,82%), la forma més nombrosa es la Lamb. 27 bc, seguida de la Lamb. 27B. La presència de les altres dues, Lamb. 28 i 31, és bastant escassa, encara que es mantenen en la variant tardana del taller.

La irrupció als mercats de les produccions del tipus de la campaniana B, sobretot les del taller de Calles, introduí un repertori formal nou, que augmentà quantitativament a mesura que avançava el segle I,

sobretot, durant el primer quart del segle I aC. Les formes documentades i les proporcions durant tot el període que abasta aquesta fàcies són les següents:

F. Cales mitjà	Núm. peces	%Total
L. 1	9	16,67
L. 2	4	7,41
L. 3	1	1,85
L. 4	1	1,85
L. 5	30	55,56
L. 6	1	1,85
L. 8	4	7,41
L. 10	3	5,56
F4753	1	1,85
Total	54	100

Destaca sobretot el plat Lamb. 5, que gairebé representa la meitat de les peces d'aquesta producció. Continua, doncs, la tendència, ja iniciada amb els productes de la campaniana A, d'un major ús dels plats. Si a la forma Lamb. 5 hi afegim la forma Lamb. 6, el percentatge dels plats puja fins al 57,41% del total. Potser estem davant d'un nou canvi de dieta o de formes culinàries que es fa patent amb l'aparició i l'èxit d'aquestes noves formes. Aquest nou plat (Lamb. 5) es troba des de l'últim quart del segle II aC, i és la peça més abundant entre les formes del tipus B en les diverses variants. Les altres dues formes més freqüents, encara que queden lluny d'aquesta, són les copes Lamb. 1 i Lamb. 8. Juntes representen el 24,08% del total. La resta de formes presenten proporcions bastant més baixes. Podríem parlar d'un servei de taula individual format bàsicament pel plat Lamb. 5 i l'escudella Lamb. 1 o Lamb. 8, junt amb un got, potser de les formes Lamb. 2, Lamb. 3, Lamb. 10 i Pascuanicci 127, o bé alguna

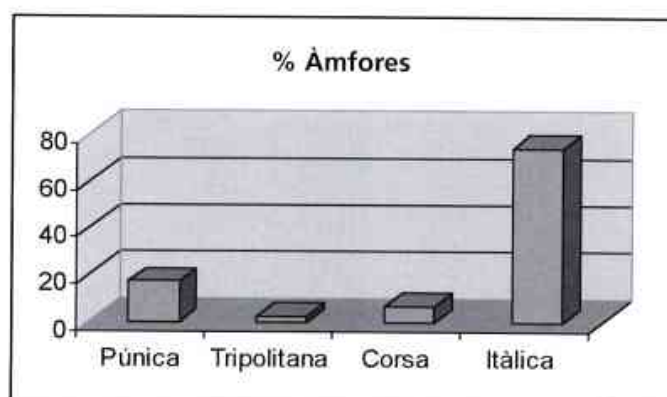
peça de parets fines. Desconeixem la funció de la forma Lamb. 4.

L'única peça trobada de la producció siracusana de la campaniana C correspon al plat de la forma Lamb. 7.

Els gots de ceràmica de parets fines formen part ja en aquest període del servei de taula. Del vasos dels qual s'ha pogut identificar la forma (el 89,29% del total), només hem trobat les formes Mayet I –6,66%– i Mayet II –93,3%. Els bols decorats en relleu d'origen italomegàric són rars (6,25%). La ceràmica comuna importada és generalment de cuina i d'origen italià. La forma més abundant és el plat tapadora de la forma Vegas 16 (46,87%), seguit de les cassoles, tant la forma Vegas 14/Aguarod 4 (21,87%) com d'altres tipus no identificats (6,25%), els ungüentaris (12,5%), els morters del tipus *Emporiae* 36,2 (6,25%) i les safates engalbadas amb roig pompeïà (3,12%).

Pel que fa a les àmfors, la procedència és la següent:

Àmfors	Núm. peces	%Total
Púnica	8	17,02
Tripolitana	1	2,13
Corsa	3	6,38
Itàlica	35	74,47
Total	47	100

Les àmfors d'origen itàlic són netament majoritàries, seguides de molt de lluny per les àmfors d'origen púnic. La presència d'altres tipus és merament testimonial.

El tipus Dressel I itàlic és el majoritari en el primer quart del segle I aC (88,57 % de les àmfors itàliques), i del qual s'han trobat les tres variants. Les més freqüents són els tipus 1A i 1B. Els envasos del tipus d'Apúlia-Bríndisi (7,24 %) i de l'àrea del nord de l'Adriàtic, Sant Andrea B (2,85 %), són minoritaris.

S'han trobat poques àmfors púniques, només vuit. La meitat són de la Mediterrània central i corresponen als tipus Mañà C2c/T 7.3.2.1 i T. 7.3.1.1. S'han trobat també fragments informes d'àmfora púnicoe-busitana i d'altres no identificables.

Pel que fa al material ibèric, destaca la producció oxidada, amb un 54,37% del total. El tipus de material que trobem és variat, hi ha peces del servei de taula (bols, plats, olpes, *oinochoes*...), peces amb una funcionalitat doble, és a dir, que poden servir per al servei de taula o bé pel transport (gerrets globulars, bocals, càlats...), o emmagatzematge i transport (gerres ovoides, gerres globulars, atuell de diferents mi-

des). Si afegim les àmfors, que representen el 6,14% del total de la producció ibèrica, gairebé la meitat d'aquest tipus de material té la funció d'emmagatzematge i/o transport.

La ceràmica grisa representa el 26,15% del total de la producció ibèrica, i la seva funció té a veure, gairebé totalment, amb el servei de taula. Són sobretot gerrets bicònics, gerrets de llavi recte i escudelles. Cal destacar també la troballa de 10 peces d'una producció de ceràmica ibèrica que imita els gots de parets fines (3,31%). Són vasos per beure, que imiten clarament la forma Mayet II.

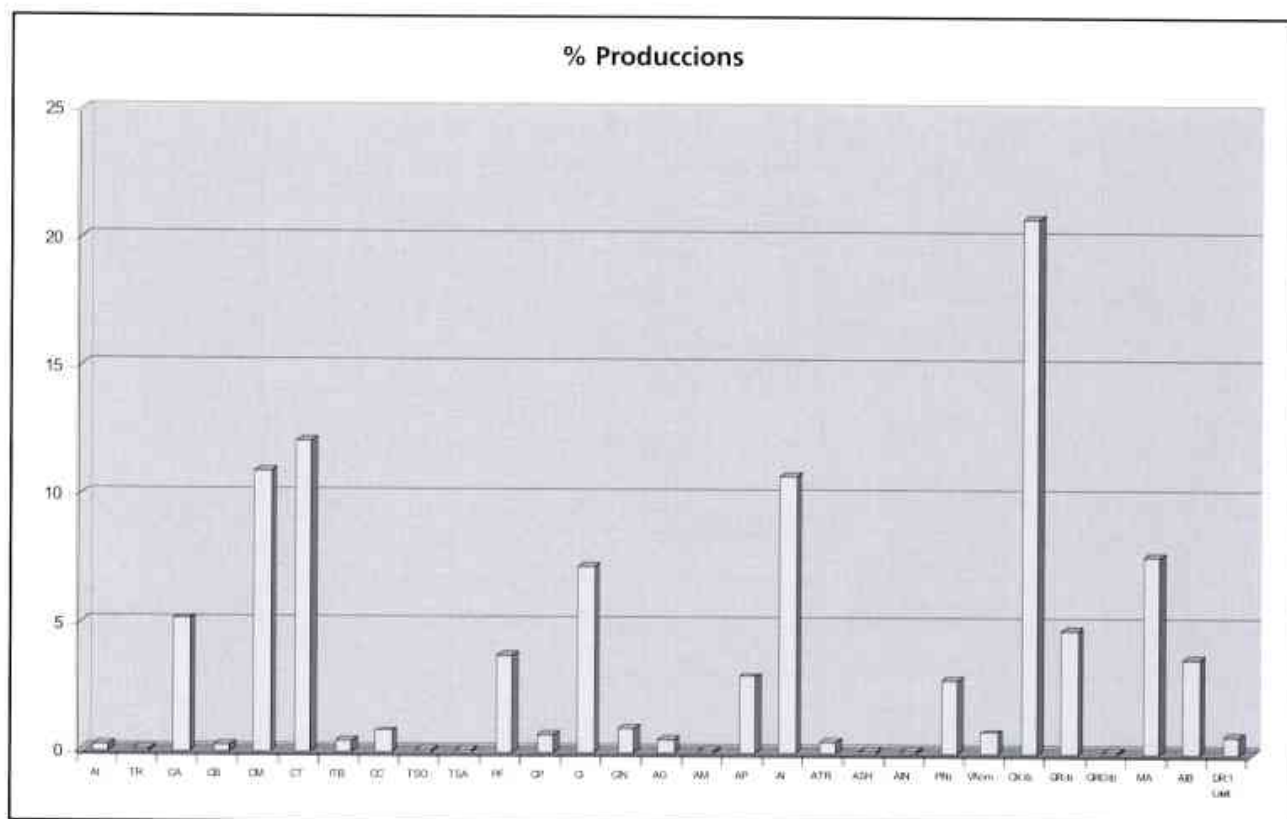
La ceràmica feta a mà representa el 9,93% del total.

3a. fase

Per il·lustrar aquesta fàcies comptem amb el conjunt de materials del segon quart del segle I aC trobat en el nivell IIa i el nivell I del dipòsit del sector occidental de l'*oppidum* de Burriac, amb els estrats UE 2034/2050/2063, 2036 i 2002/2012/2030-35 de les cases II-III del sector central, i amb l'estrat UE 1018, situat en el sector occidental, al costat de la torre de defensa de l'*oppidum*.

Els tipus de produccions trobades en aquests contextos són els següents:

Produccions	Núm. peces	%Total
Àtica	2	0,27
Taller Roses	1	0,14
Campaniana A	38	5,21
Campaniana B etrusca	2	0,27
Taller Gales mitjà	80	10,96
Taller Gales tardà	89	12,19
Indeterminada tipus B	3	0,41
Campaniana C	6	0,82
Sigil·lata oriental	1	0,14
Terra sigil·lata aretina	1	0,14
Parets fines	28	3,84
Comuna púnica	5	0,68
Comuna itàlica	53	7,26
Comuna indeterminada	7	0,96
Àmfora grega	4	0,55
Àmfora massaliota	1	0,14
Àmfora púnica	22	3,01
Àmfora itàlica	79	10,82
Àmfora tripolitana	3	0,41
Àmfora sudhispànica	1	0,14
Àmfora indeterminada	1	0,14
Parets fines ibèriques	21	2,88
Imitacions ib. vernís negre	6	0,82
Oxidada ibèrica	152	20,82
Grisa ibèrica	35	4,79
Grollera a torn	1	0,14
Ibèrica a mà	56	7,67
Àmfora ibèrica	27	3,70
Dressel I Laietana	5	0,68
Total	730	100

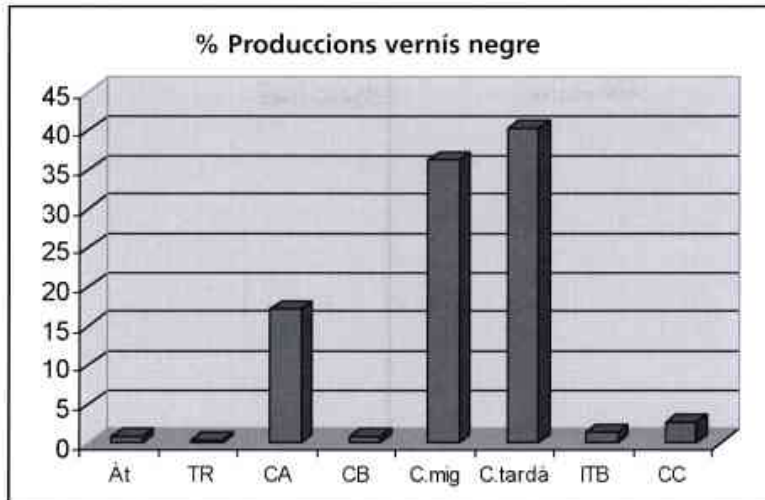
Si analitzem el material quantificat, d'entrada s'observa que per primera vegada les importacions (58,49%) superen les produccions indígenes (41,51%). Aquest fet es deu sobretot al major pes en la vaixel·la de taula dels productes importats i al gran augment de les àmfores. Passem, però, a analitzar per separat cada un d'aquests dos grups.

Pel que fa al material d'importació, de l'observació de la gràfica corresponent a aquesta fàcies podem deduir que com a les anteriors fàcies, la vaixel·la de taula continua essent el material més nombros, amb un 58,78% del total. D'aquest total, el 88,04% correspon a vaixel·la de vernís negre, mentre que el 11,15% són

gots de ceràmiques de parets fines i el 0,79% pertany a altres produccions entre les quals cal destacar la troballa d'una TS aretina de la forma Goudineau 1. Tot i això, la proporció de vaixel·la de taula importada augmenta considerablement en relació amb la fase anterior. El segon grup més nombros és el que correspon a les àmfores. Aquests tipus de recipients han augmentat percentualment més del doble respecte a la fàcies anterior. Representen el 25,99% del total, per davant de les ceràmiques comunes d'importació, que també augmenten i se situen al 15,22% de les importacions.

Pel que fa a la ceràmica de vernís negre, la proporció entre els diferents tallers és la següent:

Produccions	Núm. peces	%Total
Àtica	2	0,90
Taller Roses	1	0,45
Campaniana A	38	17,19
Campaniana B	2	0,90
Cales mitjà	80	36,20
Cales tardà	89	40,27
Indeterminada tipus B	3	1,36
Campaniana C	6	2,71
Total	221	100

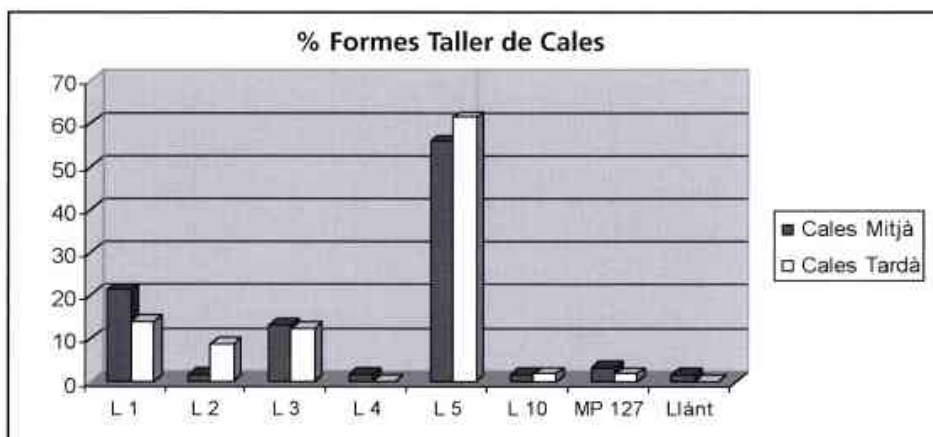
A part de les produccions àtiques i del taller de Roses, que sens dubte són residuals, i de l'escassa presència de la campaniana C, crida l'atenció que, per primera vegada, les produccions dels tallers del tipus B, amb el 78,73% del total de la producció de vernís negre, són majoritàries respecte a la campaniana A. Entre aquestes produccions, destaca el taller de Cales, amb les seves variants mitjana i tardana, que representa el 76,47% del total. La presència de la campaniana B etrusca és mínima.

Pel que fa al repertori tipològic de la campaniana A, és variat, i destaca sobretot la producció tardana, que

està representada per les formes Lamb. 5/7 (32%), Lamb. 27 bc (22%), Lamb. 31 (14%) i Lamb. 36 (11%). La resta de formes són minoritàries. Així, s'ha documentat la forma Lamb. 34 i Morel 68 (5% respectivament), així com les formes Lamb. 33, Lamb. 8 i Lamb. 27/55 (3% respectivament). Hi ha també un 3% de formes indeterminades. El plat continua essent la forma més ben documentada, seguida a distància de les escudelles.

Pel que fa al repertori tipològic de les produccions del taller de Cales, presentarem un quadre comparatiu de les formes entre la variant mitjana i tardana del taller:

Taller Cales	Variant mitjana		Variant tardana	
	Núm. peces	% Total	Núm. peces	% Total
L 1	13	21,31	8	14,04
L 2	1	1,64	5	8,77
L 3	8	13,11	7	12,28
L 4	1	1,64		
L 5	34	55,74	35	61,40
L 10	1	1,64	1	1,75
MP 127	2	3,28	1	1,75
Llántia	1	1,64		
Total	61	100	57	100

Observem que en les dues variants coincideixen les tres primeres formes més representades: en primer lloc, el plat Lamb. 5, que per si sol constitueix més de la meitat de les peces d'ambdues variants; en segon lloc, i a força distància, hi ha el bol o escudella de la forma Lamb. 1, més nombrós en la variant mitjana; i, en tercer lloc, la forma Lamb. 3, força igualada en ambdues variants. Així, observem que el servei de taula del taller de Cales estaria bàsicament format pel plat Lamb. 5, el bol o escudella Lamb. 1 i el got Lamb. 3. Totes tres juntes representen el 90,16% de les peces de la variant mitjana i el 87,72% de la variant tardana. La forma Lamb. 2 de la variant tardana també té una representació que destaca per sobre de la resta de formes, amb un 8,77%, cosa que no succeeix en la variant mitjana, en què la presència és bastant testimonial. Les troballes de les altres formes són bastant minses. Pel que fa a la comparació amb la fase 2, mentre que es manté la superioritat del plat Lamb. 5, seguit de lluny per la forma Lamb. 1, i la proporció de la forma Lamb. 2, en la fase 3 hi ha un gran augment de la forma Lamb. 3 i desapareixen les formes Lamb. 8, 6 i F 4753 trobades a la fase 2. Totes les altres es mantenen en proporcions similars.

En aquesta fàcies, per primera vegada trobem una llàntia.

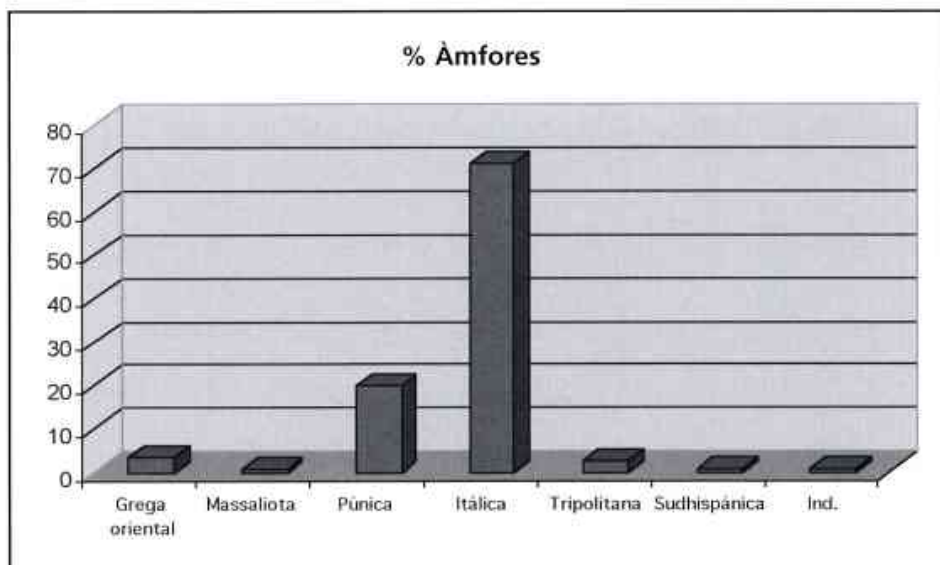
Els dos exemplars de la campaniana B etrusca són plats de la forma Lamb. 5, mentre que de la campaniana C només hi ha plats de la forma Lamb. 7.

Els vasos itàlics de parets fines representen el 15,22 % del total de la vaixel·la de taula importada. De les formes classificades, el 76,92% correspon a la forma Mayet III, el 19,23% a la forma Mayet II i el 3,85% a la forma Maribini XXIII.

De la ceràmica comuna d'importació, el 81,53% és d'origen itàlic, i la forma més freqüent és el plat tapadora (43,75%), seguit de les cassoles (22,91%), els morters (10,41%) i les safates revestides amb roig pompeïà (6,25%). Es troben també altres formes com bols, olles, unguentaris gerres i llànties, amb una menor proporció. Pel que fa a la de tipus púnic, representa el 7,69%, i són principalment gerros i olles. Hi ha també un 10,76% de producció indeterminada.

L'origen de les àmfores és el següent:

Àmfores	Núm. peces	%Total
Grega oriental	4	3,60
Massaliota	1	0,90
Púnica	22	19,82
Itàlica	79	71,17
Tripolitana	3	2,70
Sudhispànica	1	0,90
Indeterminada	1	0,90
Total	111	100

De les produccions d'origen italià, el 86,48% correspon al tipus Dressel 1, en les tres variants, encara que predominen la A i la B. El 9,45% correspon a àmfors d'Apúlia/Brindisi, mentre que el 4,05% són del tipus Lamb. 2 adriàtiques. Les àmfors púniques són sobretot eivissenques. Se n'han pogut classificar vuit del tipus PE18, encara que també en trobem dues del tipus PE16 i una del tipus PE 17. També hi ha una escassa representació de l'àrea central de la Mediterrània, del tipus Maña C2/T.7.2.2.1, i de l'àrea de l'estret de Gibraltar, del tipus Maña C2b/T 7.4.3.3, amb un exemplar de cada una.

Els altres tipus d'àmfora trobats són clarament minoritaris.

Pel que fa al material ibèric, el 57,96 % de la producció correspon a la ceràmica oxidada. Aquesta es pot classificar segons la funció en vaixel·la de taula (olpes, *laghinoi*, vasos de fons umbilicat, bols, plats, *askoi*, *oinochoe*), de taula i/o transport (bocals, còlats, gerrets globulars), emmagatzematge i/o transport (gerres globulars amb dues nanses, gerres de vora amb visera, atuells hemisfèrics, vasos de doble vora, vasos de coll alt i llavi caigut, gerres ovoides, amforetes), de cuina (olles de coll escanyat, olles de vora engruixida, cassoles d'imitació del tipus Vegas 4, tapadores, olles de vora exvasada i coll acampanat, tapadores i morters) i d'aixovar personal (ungüentaris).

La ceràmica grisa ibèrica representa el 12,96% de la producció, i són sobretot gerrets bicònics, gerrets de llavis rectes, bols, un vas troncocònic i una imitació d'un escif de peu alt.

S'han trobat també, com en la fase anterior, imitacions de ceràmiques de parets fines: el 3,88% de la producció. Es tracta de peces que imiten la forma Mayet I (35,29%) i la forma Mayet II en les variants A i B (64,70%). Per primera vegada, trobem també imitacions de ceràmica de vernís negre, en concret de les formes Lamb. 1, 3 i 5, que, com hem vist, són les més utilitzades.

Pel que fa a la ceràmica feta a mà, representa el 15% de la producció, i es tracta sobretot de bols de perfil hemisfèric, olles, tapadores i vasos de grans dimensions, generalment sense decoració. S'ha trobat també un gerro de ceràmica grollera a torn, el 0,18% de la producció.

Cal destacar també la troballa, per primera vegada d'àmfors Dressel 1 Laietanes. Àmfors de producció local que imiten les àmfors itàliques del tipus Dressel 1. Representen el 0,92% de la producció indígena.

Valoració final

Malgrat que els contextos que hem pogut estudiar han estat pocs, com a resultat de l'anàlisi d'aquests i de la resta de material trobat en les diferents actuacions al jaciment podem, d'entrada, constatar un fet que esdevé obvi: Burriac és un centre al qual arriben mitjançant el comerç una gran varietat, i en alguns casos una gran quantitat, de productes manufacturats representatius de diferents centres productors d'arreu de la Mediterrània. Aquesta vitalitat comercial és palesa, sobretot, en les dos últimes facies que hem pogut establir i valorar. Aquesta realitat només pot fonamentarse en una rica i intensa activitat econòmica generada des d'aquesta comunitat, tant de caire productiu, com fonamentada en el control i mercadeig de productes excedents. Burriac, doncs, va ser un centre important, que participà de la intensa activitat comercial que generaren les grans cultures mediterrànies del moment, i hi intercanviava molt possiblement matèries primeres per productes manufacturats.

El primer que cal destacar sobre el material de la **primera fase** establerta és el clar domini de les produccions indígenes sobre les foranes. La vaixel·la de taula està composta majoritàriament per productes ibèrics, com la ceràmica de cuina, el tipus majoritari d'aquesta facies. Estem en un període en el qual els productes importats són elements de luxe i de prestigi, que molt possiblement no estaven a l'abast de tothom, la qual cosa queda reflectida en els percentatges resultants.

El bon moment comercial que travessava Empúries durant el segle IV aC i la relativa proximitat amb Burriac són dos factors que cal tenir en compte a l'hora de tractar el tema de quina seria la procedència de la ceràmica àtica de vernís negre i de les àmfors massaliotes trobades a Burriac, que es poden datar aquesta centúria. Aquests productes devien arribar probablement en vaixells grecs des de Sicília i del sud de la península Itàlica fins a Massàlia, i des d'allà devien anar cap a Emporion. Ara bé, el derelict de Sec (badia de Palma, Mallorca), datat entre el 375-350 aC, amb un carregament d'àmfors púniques del Mediterrani central i també ebusitanes, encara que en menor quantia (Ramon 1995), posa de manifest que no tota la ceràmica àtica i les àmfors gregues que arribaven a occident provenien directament dels centres productors, sinó que, si més no una part encara difícil de quantificar, la portaven mercants púnics de la Mediterrània central, als quals no els seria gens difícil efectuar la càrrega de productes grecs a l'illa de Sicília. Aquests vaixells amb càrrega mixta, constituïda pels productes púnics i la mercaderia grega, es devien dirigir a Eivissa, lloc on devien fer escala abans de prosseguir la ruta cap als ports de la península Ibèrica, i des de la qual es devia redistribir

buir aquesta càrrega en naus ebusitanes més petites. És durant aquest període quan es produí la gran expansió de les produccions ebusitanes, mentre que les produccions massaliotes eren minoritàries. Podríem parlar així de l'existència d'una àrea comercial d'influència púnica que abastaria gran part de la costa de la península Ibèrica (Sanmartí 2000).

Sobta l'absència de material púnic en aquesta àrea (àmfors i ceràmiques de cuina), ja que la importància d'Ebusus en les relacions comercials entre el món púnic i la costa catalana sembla clara des de mitjan segle IV aC, moment a partir del qual començaren a arribar per primer cop en quantitat importants àmfors eivissencs. El derelict de Binisafüller (Menorca), datat cap el 300 aC, il·lustra molt bé aquest trànsit comercial entre l'illa i la península, ja que en aquest mercant ebusità, que anava de tornada, es trobaren unes cent-cinquanta àmfors ibèriques (Guerrero, *et alii* 1991; Ramon, 1995), probablement de la zona valenciana. Hem de pensar que aquesta manca segurament és deguda a la falta de més contextos que explicarien millor la realitat comercial del moment, a la qual l'*Oppidum* de Burriac no deuria ser aliè, que no pas a l'absència d'aquests productes durant aquest període.

Malgrat que en l'únic context que hem pogut quantificar d'aquest període a l'*Oppidum* de Burriac no s'han localitzat àmfors púniques ni cap altre tipus de producte d'aquesta procedència, sí que s'ha de dir que l'arribada d'aquests tipus d'àmfors s'ha pogut constatar durant el segle III aC. Així, en la primera fase de les habitacions del sector central de la campanya d'excavació de l'any 1984, datada en la primera meitat del segle III aC, s'han localitzat juntament amb restes d'àmfora massaliota, fragments d'una àmfora Maña D/T-5.2.3.1 o T-5.2.3.2 i d'una PE 15/T 8.1.2.1. A la llar de foc del denominat "edifici públic", datada el segle III aC, també es trobaren fragments d'àmfora púnica i, encara que fora de context, s'han trobat restes d'una àmfora Maña D/T-5.2.3.1. A l'amortització de l'habitació CIV de la campanya d'excavació de la torre de l'any 84, datat l'últim quart del segle III aC, es localitzà una àmfora Maña C1/T-6.1.2.1. Aquests envasos eren possiblement contenidors de vi i, segurament, vindrien acompanyats d'altres productes púnics que, si bé no s'han localitzat a Burriac, sí que s'han trobat en altres jaciments de la vall. Aquest és el cas de les ceràmiques de cuina púniques d'origen centromediterrani trobades a algunes sitges del grup de can Bartomeu, amb una cronologia de darrer quart del segle III aC (sitges 1, 8, 19, 20 i 26). La presència en algunes d'aquestes sitges de productes del cercle de l'Estret a partir del final del segle III aC, com seria el cas de les àmfors del tipus T-8.2.1.1, que contenien salaons, T 9.1.1.1, i T 4.2.2.5 (sitges 3, 20 i 26 i estrat UE 1002 turó de Dos Pins) i algunes ceràmiques púniques de vernís

vermell (sitges 8, 19, 20 i 26), fa pensar en la possibilitat que aquests productes també es trobessin dins l'*Oppidum*.

És a l'inici del darrer quart del segle III aC quan es comença a trobar l'àmfora grecoitàlica a la vall de Cabrera de Mar. A Burriac hem localitzat un pivot a l'interior de la torre excavada l'any 1984, a la UE 1053, datada l'últim quart del segle III aC. Juntament amb els envasos vinaris itàlics, les naus que es dirigien cap a l'extrem occidental mediterrani devien transportar carregaments de vaixella de vernís negre, campaniana A. La presència de la campaniana A comença a ser importada a partir d'aquest període. Amb anterioritat s'havien trobat també altres produccions itàliques com les del taller de les Petites Estampilles (trobat en les estructures antigues del magatzem de *dolia*). Tanmateix, eren productes minoritaris dins de la vaixella de vernís negre d'importació, entre la qual predominava la ceràmica del taller de Roses durant el segle III aC (ceràmiques d'aquest taller s'han trobat a les estructures antigues del magatzem de *dolia* i la fase I de les habitacions del sector central de la campanya de 1984).

No disposem tampoc a Burriac de cap context de la primera meitat del segle II aC, sí que hi ha, però, algunes excavacions que es poden datar la segona meitat d'aquest segle i molt material sense context que ens permet esbossar unes línies generals del comportament comercial durant aquest període. A l'àrea catalana, des del final del segle III aC, sembla produir-se una arribada ràpida i localitzada a tota la franja costanera de la ceràmica campaniana A i de l'àmfora grecoitàlica. La consolidació d'aquest envàs vinari s'ha de relacionar amb l'activitat militar del moment, la Segona Guerra Púnica. L'exèrcit romà artossegava amb una activitat comercial considerable, derivada del seu propi subministrament. Representa en si mateix un augment important de la població, amb unes necessitats diferents de la població indígena (Sanmartí, Principal, 1998). Malgrat tot, durant aquest període continua essent l'àmfora púnica, sobretot la PE-16, la preponderant en els nostres jaciments, tal com es pot comprovar amb el material de les sitges de can Bartomeu (García *et alii* 2000).

La victòria romana i la ràpida conquesta del territori dels pobles ibèrics comportà, al llarg del segle II aC, una sèrie de canvis profunds que afectaren les relacions comercials dels laietans. La càrrega principal dels vaixells itàlics foren les àmfors vinàries –primer grecoitàliques i, a partir del 150 aC, del tipus Dressel 1– i la ceràmica de vernís negre. És també a partir del començament del segle II aC quan la vaixella de taula d'importació que es troba a la vall de Cabrera de Mar és majoritàriament itàlica. La ceràmica de cuina d'importació passa a ser també majoritàriament itàlica (García *et alii* 2000).

La crisi admesa per a les produccions púniques de la Mediterrània central lligada amb la derrota cartaginesa del 202 aC, ha estat qüestionada per Joan Ramon (Ramon, 1995). Segons aquest autor, l'expansió del vi itàlic, potenciada de ben segur per un proteccionisme comercial romà, provocà la desaparició en els mercats occidentals dels envasos dels tipus Mañà C1 i D, però no abans del 175 aC. Per tant, els tipus púnics suara esmentats seguirien produint-se i exportant-se, com a mínim, durant els dos primers decennis del segle II aC. D'altra banda, l'àmfora cartaginesa típica de la meitat del segle II aC fou la Mañà C2a. A diferència de les Mañà C1 i D, que possiblement contenien vi, el producte envasat dins d'aquesta àmfora –salaons?– no sembla haver tingut massa problemes per arribar al mercat occidental. El motiu potser caldria cercar-lo en el fet que no sembla que des d'Itàlia es realitzessin exportacions de conserves de peix. Tipus semblants a la Mañà C2a se seguiren produint a Tunísia durant la segona meitat del segle II aC. Juntament amb aquestes àmfors continua arribant, encara que en petites proporcions, ceràmica de cuina d'origen púnic. Així doncs, res no fa pensar que aquests productes no continuessin arribant a Burriac.

La generalització del consum de vi entre la població indígena comportà un increment considerable de la importació d'aquest producte. Els principals subministradors de vi a l'àrea de la costa catalana el segle II aC foren sobretot Itàlia, l'àrea de l'Egeu i Eivissa. Les relacions comercials de Burriac amb aquesta illa no semblen experimentar cap interrupció al llarg d'aquesta centúria. En pot ser una explicació el fet que els ebusitans van saber mantenir molt bones relacions amb els romans, també després de la destrucció de Cartago l'any 146 aC, i van arribar fins i tot a obtenir la condició de ciutat federada.

A Burriac està ben documentada la presència de les àmfors grecoitàliques durant el segle II aC. Hem trobat àmfors grecoitàliques sense context procedents d'excavacions antigues i també s'han detectat en contextos de la segona meitat del segle II aC, com per exemple a l'estrat de construcció de la porta, i el de la casa construïda sobre el denominat "edifici públic". Aquestes troballes constaten la presència d'aquest tipus d'envàs durant la primera meitat del segle. La ceràmica comuna itàlica està detectada ja en estrats del tercer quart del segle II aC, que coincideix amb l'època de la construcció de la porta i amb la segona fase de les cases del sector central de la campanya de l'any 1984.

Pel que fa a les àmfors cartagineses i eivissenques, s'han trobat en contextos del tercer quart del segle II aC: 2a fase d'habitacions del sector central de la campanya de l'any 1984, però sense que se n'hagi pogut especificar el tipus, o en l'habitatge construït

sobre l'edifici públic, on es trobà una Mañà C1 i una possible PE 16.

A partir de mitjan segle II aC, el tipus amfòric netalement majoritari és el Dressel 1 itàlic. A partir del tercer quart del segle s'ha detectat també la presència d'àmfora tripolitana antiga i d'àmfors d'Apúlia-Bríndisi, datades al final del segle II aC.

Amb l'arribada de les àmfors Dressel 1 constatem també la presència de noves importacions d'origen itàlic, com les ceràmiques de parets fines i un nou taller –o tallers– de ceràmica de vernís negre que competirà en el mercat amb la campaniana A. Durant el tercer quart del segle II aC es comencen a trobar a Burriac les primeres produccions calenes (estrat de construcció de la porta), l'exportació cap a occident de les quals ja s'havia iniciat, amb una certa envergadura, la primera meitat d'aquest segle. Aquest nou taller, revolucionari quant a les formes, sobretot en la variant mitjana, s'anirà obrint camí durant l'últim quart del segle II aC, i arribarà a ser un seriós competidor per a les produccions de la ceràmica campaniana A. Les formes innovadores i trencadores, que foren ràpidament acceptades, fan pensar en la possibilitat d'un canvi de tipus de cuina o de dieta, a causa tal vegada dels nous hàbits vinguts de fora.

La **segona fase** que hem pogut establir al jaciment l'hem situat en el primer quart del segle I aC. En aquest període, les produccions indígenes encara són superiors a les produccions d'importació, però la diferència no és tan acusada com a la primera fase. La funcionalitat de la ceràmica ibèrica també ha canviat. Ja no es tracta majoritàriament de vaixel·la de taula, la qual va perdent pes en favor dels productes d'importació, sinó que més de la meitat són recipients usats per emmagatzemar i/o transportar. Cal destacar també el baix percentatge d'àmfora ibèrica respecte a la d'importació. El percentatge de ceràmica de cuina ibèrica també ha baixat. La presència de les produccions itàliques ha substituït en gran part aquests tipus de ceràmica. Els productes d'importació ja són molt freqüents en els mercats indígenes sense que hagin d'ésser considerats de luxe i de difícil adquisició, perquè en arribar en grans quantitats i abaratir-se'n el preu pel procés d'industrialització massiva, molts estan ja a l'abast de la tota la població. L'èxit d'aquests queda demostrat per l'aparició de productes indígenes que imiten material forà, com és el cas dels gots ibèrics que imiten els de parets fines itàlics.

Pel que fa a les importacions, s'ha de constatar la gran diversificació del material trobat, a partir del qual es constata que en aquest període, el control romà del comerç a la Mediterrània occidental és total. A Burriac hi ha un predomini absolut de les importacions itàliques –ceràmica de vernís negre, ceràmi-

ca comuna i àmfors. La vaixel·la de taula ibèrica en aquests moments està formada majoritàriament per produccions itàliques, no només de vernís negre, sinó també per altres, com els gots de parets fines. Pel que fa a la presència dels productes de vernís negre, la ceràmica campaniana A és encara majoritària respecte als productes del taller de Cales que trobem en la variant mitjana i que, no obstant, representen ja un alt percentatge d'aquest tipus de material. La important presència d'aquest taller ve marcada per l'aparició de formes noves que, fins i tot la campaniana A copia.

En aquest primer quart del segle hi ha un canvi en els formes. Si anteriorment la forma majoritària era el bol, a partir d'ara passa a ser el plat. Això pot indicar un canvi important en la manera de cuinar els aliments i, per tant, de la dieta diària dels ibers, que detectem també en la ceràmica de cuina. La gran presència dels plats i cassoles itàlics davant les olles de producció ibèrica, mostren també un canvi significatiu en la pràctica de costums culinàries, que hem pogut observar també en el canvi dels plats de la vaixel·la de taula. La raó d'aquests canvis pot ser l'adquisició, cada vegada més, d'hàbits foranis, sens dubte diferents dels autòctons. Aquest fenomen s'hauria d'explicar per la presència de població d'origen itàlic a la vall. Possiblement aquests canvis ja es devien produir de manera progressiva des de la segona meitat del segle II aC, ja que hem de pensar que aquests tipus de pràctiques tendeixen a ser conservadores i triguen a consolidar-se.

Pel que fa a envasos amfòrics, els del tipus Dressel I, contenidors de vi, són netament majoritaris. El vi del centre d'Itàlia (Campània, Lací i Etrúria) era el més consumit a Burriac. També es constata, per primera vegada amb claredat, una certa importació d'oli itàlic-àmfores ovoïdals apules.

S'han trobat àmfors púniques en aquesta àrees, de la Mediterrània central i d'Eivissa, segurament contenidors de vi, que demostren que el comerç amb l'illa, que devia seguir exercint la funció de centre receptor i redistribuïdor del comerç púnic, encara era actiu, però amb menys intensitat. A la costa nord-oest d'Eivissa, al cap Negret, es localitzà un derelict, datat entre el 100 i el 75 aC, el carregament del qual estava format per àmfors dels tipus Mañá C2b/T-7.4.3.3, que provenien de l'àrea de l'estret de Gibraltar, i Dressel 1C (itàliques?), que demostra encara l'existència d'aquest comerç (Ramon 1995).

Més difícil és saber el contingut de les àmfors tripolitanes antigues. Es creu que podien contenir oli, però també gra o *garum*. És possible, doncs, que estiguem davant d'un segon distribuïdor d'oli a Burriac, que es produïria a la mateixa Tripolitànica occidental (Líbia) o a la propera Bizacena (Tunísia), regió rica en oliveres. Finalment, ens hem de referir a les àm-

fores sardes del tipus T-5.1.1.1 trobades dins d'una sitja del sector central del poblat de Burriac, juntament amb catorze altres àmfors del tipus Dressel 1 itàliques, una de les quals conservava un *titulus pictus* amb data consular que pot situar-se entre el 90-80 aC (Miró, 1991). El contingut d'aquestes àmfors tardopúniques ens és desconegut, si bé pel poc gruix de les parets i per l'alçària serien molt pesants i poc manejables quan estaven plenes de líquid, motiu pel qual descartem que portessin vi o oli. Pensem més aviat que el contingut devia ser un producte més lleuger. El jaciment submarí del port d'Olbia (Sardenya), interpretat com un derelict, documentaria l'exportació d'àmfors cilíndriques de tipus semblants al trobat a Burriac (en aquest cas, algunes contenien avellanets i conserves de carn), juntament amb Dressel 1 en el primer quart del segle I aC (Ramon 1995).

A la **tercera fase**, per primera vegada constatem la superioritat de les produccions d'importació sobre les indígenes. Més de la meitat dels productes trobats són forans.

Pel que fa a la ceràmica ibèrica, la producció oxidada torna a ser també la més abundant i, com en la fase anterior, la funció és sobretot d'emmagatzematge i/o transport. Hi ha una important davallada en percentatge de la ceràmica grisa, que cada vegada té menys pes com a vaixel·la de taula, mentre que es manté percentualment la ceràmica a mà. En aquesta baixada de la ceràmica grisa, degué influir també l'elaboració de les imitacions indígenes. Es detecta un lleuger augment de les imitacions dels gots de les parets fines i, per primera vegada, apareixen imitacions del servei de taula de vernís negre.

Aquestes imitacions són ceràmiques grises de bona qualitat amb una engalba exterior ben adherida. Formen un conjunt força homogeni pel que fa a característiques tècniques i formals, la qual cosa fa que calgui atribuir-lo a un sol taller, que gairebé amb tota seguretat cal situar en aquesta zona. Per les característiques formals, sembla ser que hi ha una voluntat i un interès per part dels terrissers de reproduir exactament els originals.

En totes aquestes produccions d'àmbit local o regional predominen dues formes, els vasos del tipus Lamb. 1 i els plats del tipus Lamb. 5/7, que no es diferencien gaire proporcionalment. Ambdós recipients semblen constituir un servei de taula. Amb molta menys quantitat es troben els gots del tipus Lamb. 2, i ja molt excepcionalment els dels tipus Lamb. 3. De fet, aquest equilibri numèric entre els tipus Lamb. 1 i Lamb. 5 és el que s'observa en la vaixel·la de vernís negre.

L'escassa distribució, que no sembla que sobrepassi l'àmbit regional, dóna peu a pensar que no es tracta

d'una producció dirigida al comerç, sinó al consum propi en un àmbit territorial restringit proper als centres de producció. En el nostre cas, aquests productes els trobem en una àrea on hi ha un gran nucli de poblament que organitza el territori i que, des d'antic havia esdevingut un important port comercial i de distribució de manufactures, i era receptor, tal com hem vist, de productes, de qualitat i en quantitat, d'arreu de la Mediterrània. És aquesta una dada que cal tenir en compte, perquè molt possiblement el comportament comercial i les necessitats d'abastament i d'ús dels productes són diferents en altres tipus de nuclis i d'assentament de l'època, ja sigui perquè no exercixen de centres comercials i de redistribució, perquè no formen part dels principals circuits de les rutes comercials o perquè n'estan separats.

Aquestes produccions no semblen ser una vaixel·la barata, destinada a uns segments de població que no puguin adquirir la vaixel·la de vernís negre, sinó que potser és un intent dels terrissers ibèrics per mantenir-se amb un producte de certa qualitat en un mercat que cada vegada més està copsat pels productes vinguts de fora.

Una altre producte que es troba per primera vegada és l'àmfora Dressel I Laietana. Es tracta d'una imitació indígena de les àmfors itàliques del mateix tipus. Encara que en aquests moments quantitativament aquests envasos són minoritaris respecte a les àmfors d'importació, pensem que l'aparició s'hauria de relacionar amb el conreu de la vinya implantat en aquesta zona. Seria el resultat de l'intent de promoció de la incipient indústria vinícola laietana, mitjançant la imitació de les àmfors vinàries itàliques, i per tal d'associar així aquest envàs amb el nou producte que hi ha a l'interior. No es pot afirmar, però, que aquest sigui un indici que la producció vinícola estava en mans dels ibers, però sí que podem suggerir, com a mínim, que els artesans terrissers n'eren (García, Gurri 1996-97).

Pel que fa al material d'importació, es detecta una arribada massiva de productes de vernís negre i també d'àmfors. De la vaixel·la de vernís negre, sembla que ens trobem en un període en el qual hi ha un punt àlgid quant a la fabricació, circulació, distribució i consum generalitzat, que s'ha socialitzat o democratitzat en el sentit que s'ha convertit en un objecte d'ús quotidià i assequible a la majoria de la població.

En aquests moments, però es detecta un canvi important respecte de la faciès anterior. La producció mitjana del taller de Cales dobla percentualment la campaniana A i, per primera vegada, trobem la variant tardana del taller de Cales, que passa a ser majoritària. El

servei de taula ibèric, clarament de producció forana, estava compost bàsicament per tres formes del repertori del taller de Cales: la Lamb. 5, Lamb. 1 i Lamb. 3 i, en el cas de la variant tardana, també la Lamb. 2. És a dir, el plat, el bol i el got. Com a gots també es continuen important les ceràmiques de parets fines. L'arrelament d'aquestes noves formes entre la població indígena no només queda confirmat pel canvi de repertori de la campaniana A, que ja es detectava en la fase anterior, sinó també per l'aparició, tal com s'ha comentat abans, de productes indígenes que imiten aquestes mateixes formes.

La tendència de la ceràmica de cuina importada, majoritàriament itàlica, és la mateixa que la de la fase anterior.

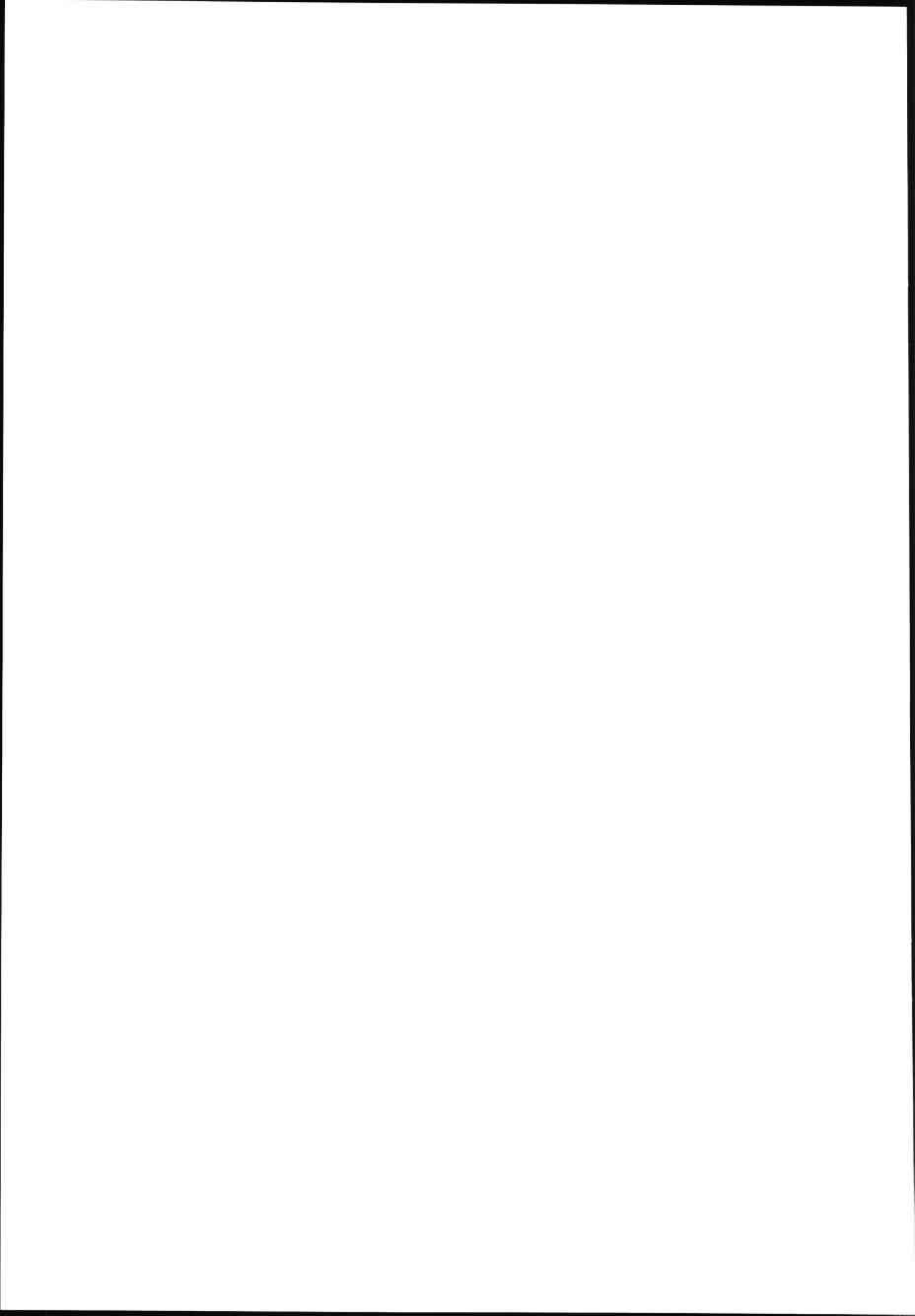
Un altre fet que cal destacar és la gran diversitat d'àmfors trobades a Burriac fabricades en llocs diferents, en un moment que *a priori* hom podia suposar no massa propici per al comerç perquè ens trobem en un moment de decadència de l'oppidum.

Com a la faciès anterior, els envasos àmforics són sobretot itàlics, del tipus Dressel 1, en les seves tres variants, Apúlia-Brindisi i Lamboglia 2. Continua doncs arribant el vi del centre d'Itàlia, al qual s'afegeix el de l'Adriàtic. També continua la importació de l'oli itàlic.

Les àmfors púniques són sobretot eivissenques, cosa que confirma el que passa a la segona fase, és a dir, que s'evidencia una activitat comercial encara prou important dirigida des de l'illa d'Eivissa, que tal vegada importa productes d'altres àrees com de la zona sudhispànica, de l'estret de Gibraltar, Mediterrània central i de la zona tripolitana.

La troballa d'àmfors de l'illa grega de Cos indica l'existència d'un petit consum de vi grec, que arribaria amb el carregament dels vaixells que portaven el vi itàlic. Un exemple clar el tenim en el derelict de la *baie de Cavalière* (Le Lavandou, Var), datat l'inici del segle I aC, en què, juntament amb la càrrega principal formada per àmfors Dressel 1A, 1C i Lamb. 2, viatjava alguna àmfora de Cos (Charlin *et alii*, 1978; Ramon 1995). Cap a mitjan segle es data el derelict de *La Madrague de Giens* (Var), amb un carregament principal constituït per més de 500 àmfors del tipus Dressel 1B amb vi del sud del Lací (Tchernia, Pomey, Hesnard 1978).

Es detecta doncs, un gran moviment entorn del comerç del vi en aquest període del segon quart del segle I aC i, en menor quantitat, un comerç incipient d'oli i de salaons.

Burriac i el territori més proper: la vall de Cabrera de Mar

El jaciment de Burriac té un entorn arqueològic i patrimonial privilegiat, el de la vall de Cabrera de Mar. En aquest indret de no massa extensió i perfectament acotat des del punt de vista orogràfic, es troben una sèrie de jaciments arqueològics d'època ibèrica que mostren, des del punt de vista tipològic, un ampli ventall, suficient com per tenir una visió completa i significativa de la seva importància.

L'any 1993 el museu de Mataró organitzà un seminari per debatre aspectes territorials del poblament ibèric a Catalunya. En el marc d'aquesta trobada científica es presentà un estudi on es proposava un model teòric de pautes d'ocupació del poblament ibèric de la vall de Cabrera de Mar (García, Zamora, 1993). Juntament amb l'estudi dels diferents jaciments que fins al moment es coneixien, es feia una anàlisi del territori, es proposaven unes pautes d'assentament i s'establí l'evolució cronològica d'aquest. Amb posterioritat s'han descobert nous jaciments, s'ha intervingut en alguns i, per tant, es disposa de noves dades, la que cosa ens dona peu en aquest capítol a incidir de nou en aquest tema, tot revisant, si calgués, les propostes formulades l'any 1993.

El territori

L'indret conegut com a vall de Cabrera de Mar és un paratge de característiques físiques i geogràfiques

sense cap tret singular: una depressió de no més d'un quilòmetre de llarg envoltada per muntanyes de no massa altura, tal com correspon, d'altra banda, a les elevacions de la Serralada Litoral. Per realitzar un estudi espacial de la vall llavors, ja vam considerar convenient dividir el territori en àrees delimitades en diferents altures. Les zones situades per sota de la cota dels cent metres corresponen a la part baixa de la vall i la connexió d'aquesta amb la plana litoral, la qual conforma una estreta franja de terra, pràcticament a nivell del mar, que s'allarga per tota la comarca.

Entre els cent i dos-cents metres d'altura se situa una àmplia zona de pendent no gaire pronunciat, on l'acció constant de les diferents rieres ha originat l'actual configuració, la qual, probablement, s'ha mantingut des de l'antiguitat. Entre els dos-cents i tres-cents metres d'altura se situen els peus i els vessants de les muntanyes que configuren la vall. En aquestes zones de fort pendent és on s'origina la majoria de torrents i rieres que discorren per la vall. Les diferents anàlisis palinològiques, antracològiques i carpològiques efectuades en alguns dels jaciments de la vall ens indiquen la presència majoritària d'alzines i sureres, amb roures i pi blanc, aquest darrer en proporcions menors. També s'ha confirmat l'existència de faig com a espècie singular, no característica d'aquesta zona. El sotabosc, abundant, és el característic de la zona: garriguers i altres espècies arbustives d'altura mitjana. Aquestes zones foren

transformades més tard en terres de conreu (sobretot vinya) adaptades al terreny mitjançant bancals. Per sobre dels tres-cents metres només hi ha el cim de les muntanyes abans esmentades, àrees roqueres, de difícil accés, actualment pràcticament sense vegetació, a causa de la forta erosió i de la impossibilitat de retenció de sediments.

Tota la vall està farcida de múltiples petites depressions formades per torrents, torrenteres i rieres. La vall, però, s'estructura a partir de tres rieres principals que neixen a la muntanya de Burriac, o bé a les muntanyes de darrera: la riera de Cabrera, de poc més de 2 km de llargada i que desemboca al mar; el torrent de Sant Feliu, d'1,5 km de llargada i que desemboca a la riera de Cabrera; i el torrent del Castell, de 800 m de llargada i que també desemboca a la riera de Cabrera. Els cursos d'aquestes rieres sembla que no han sofert variacions importants des d'antic, per la qual cosa entenem que degueren ser els eixos principals a partir dels quals es degué organitzar la població de la vall.

L'anàlisi de les restes òssies trobades en diferents jaciments de la vall (Burriac, Turó dels Dos Pins, can Rodon, can Miralles/can Modolell, can Bartomeu i can Ros) ha permès conèixer algunes dades sobre la fauna existent. Entre els animals salvatges hi havia cérvols (*Cervus elaphus*), senglars (*Sus scropha*), cabres salvatges (*Capra pyrenaica*), conills (*Oryctolagus cuniculus*), perdius (*Perdix perdix*), gralles de bec groc (*Pyrhisorax graculus*) i merles (*Turdus Merula*). Les espècies domèstiques documentades són el bou (*Bos taurus*), l'ovella (*Ovis aries*), la cabra (*Capra hircus*), el porc (*Sus domesticus*), el cavall (*Equus caballus*), el gos (*Canis familiaris*) i el gall (*Gallus gallus*).

Els jaciments

El nombre, les característiques, entitat i significació dels jaciments que es distribueixen a l'entorn de l'oppidum de Burriac, a la Vall de Cabrera de Mar, no tenen paral·lel en cap altre indret de la Laietània. En una vall de no massa extensió, es troba la major concentració i varietat de jaciments de tot el territori laietà. Així hi ha assentaments dispersos, diverses àrees de concentració de sitges, llocs de guaita i control del territori, entre els quals destaca la imponent torre del Turó dels Dos Pins, àrees d'enterrament i una cova santuari.

Assentaments dispersos

L'assentament del Turó dels Dos Pins

Jaciment situat a la part baixa del vessant de migdia de l'anomenat Turó dels Dos Pins, una petita elevació de 220 m d'altura sobre el nivell del mar.

Es localitzaren dues estructures d'hàbitat diferenciades, separades entre sí per una canalització excavada a la roca. Cronològicament se situa entre la primera meitat del segle IV aC i de començament del segle II aC. En cada una de les estructures d'hàbitat s'identificaren tres fases constructives. A l'últim terç del segle III aC es construí una potent torre exempta que comportà l'abandonament definitiu d'un dels assentaments, la inutilització de la canalització central i reformes en l'altre assentament (Zamora, García 2005).

Altres assentaments localitzats al turó dels Dos Pins

Fruit d'una sèrie de prospeccions efectuades en un radi d'uns 100 m al voltant del jaciment del Turó dels Dos Pins es localitzaren restes de diversos murs d'època ibèrica que podien pertànyer a tres possibles nous hàbitats, en una cota situada entre els 153 i 175 m sobre el nivell del mar. No s'arribaren a excavar, per la qual cosa només intuïm que es podria tractar d'assentaments rurals, situats en una zona elevada, de cronologia semblant a la del jaciment del Turó dels Dos Pins.

Can Bartomeu

Jaciment situat en un punt alt de la vall de Cabrera de Mar, a tocar al camí de can Segarra, a una altura de 155 m sobre el nivell de mar. S'interpreta com les restes d'una petita explotació rural construïda cap al darrer quart del segle II aC, relacionada amb una activitat bàsicament agrícola que es devia desenvolupar en l'entorn més immediat. Aquest assentament podria haver estat relacionat amb algunes de les sitges del grup de can Bartomeu, que es localitzaren i excavaren en les proximitats. L'amortització de tres d'aquestes sitges coincideix cronològicament amb el període de funcionament de l'assentament, que fou abandonat el segon quart del segle I aC (Pou 1992; García, Zamora 1993; Zamora 2005).

Can Segarra

Jaciment situat en un punt mitjà de la vall de Cabrera de Mar, al costat esquerre del camí de can Segarra, a 300 m de l'oppidum de Burriac i a pocs metres del grup de sitges de can Bartomeu. Estava a una altura de 110,50 m sobre el nivell del mar. Originàriament degué tractar-se d'un edifici compartimentat, com a mínim, en dos espais d'ús domèstic (estances A i B), construït durant la segona meitat del segle III aC. Pel comportament ocupacional de cada un dels dos àmbits de l'edificació, deduïm que responen a estructures d'hàbitat diferenciats, ja que cada un disposa de nivells d'usos diferents –tant pel que fa als paviments com a les llars de foc. Tanmateix, mentre que l'estança B només tingué una ocupació, de la qual desconei-

xem la cronologia final, a l'estança A, es produïren una sèrie de reformes datades a partir de mitjan segle II aC, que en perllongaren l'ús fins a un moment indeterminat posterior a aquestes reformes.

Properes a l'assentament s'excavaren tres sitges, amortitzades durant un moment avançat del període de la romanització, la qual cosa molt possiblement pot significar que foren construïdes durant aquesta etapa i que, probablement, funcionaven com a graners contemporàniament. Com que no estan relacionades físicament amb l'hàbitat proper, no hi prou arguments, a excepció del de la proximitat, per relacionar-les-hi (Pérez-Sala, Rovira 1995; Pérez-Sala, Cella 1995; Zamora 2005).

Mas Català

Jaciment arqueològic localitzat a la banda esquerra del torrent de Sant Feliu, en una zona amb un fort pendent que baixa des del Turó dels Oriols. El torrent, en aquest punt, està urbanitzat, i és l'actual avinguda de Pere Jaume Català. Està situat entre els 95 i 100 metres sobre el nivell del mar. En un principi, s'interpretà com dos petits assentaments rurals de plana, construïts la segona meitat del segle II aC, amb una funció clarament relacionada amb l'activitat agropecuària. L'abandonament definitiu es produí el segon quart del segle I aC. Prop de l'assentament es localitzaren un total de sis sitges, dues de les quals semblen amortitzar-se durant el període ibèric ple i altres tres durant l'etapa de la romanització (Pérez-Sala, García 2002). Les excavacions que s'estan portant a terme en el jaciment proper de can Rodon –un assentament de tipus urbà d'època tardorepublicana– podrien fer relacionar ambdós jaciments.

L'Hostal

El jaciment de l'Hostal es troba situat al carrer de Pere Jaume Català, en el solar on es trobava l'antic teatre modernista del poble de Cabrera de Mar.

La destrucció quasi total del jaciment de l'Hostal, quan es va construir un edifici en el solar, no en permet esbrinar amb exactitud l'extensió, entitat i funció. De les estructures trobades al jaciment, per la singularitat, cal destacar-ne dues: un pou, amortitzat el primer terç del segle II aC; i un dipòsit, de 2 m d'amplada per 2,5 m de llargada i més de 3,5 m de fondària –de 17.500 l de capacitat–, amortitzat el tercer quart del segle II aC. També es localitzaren les restes d'una sitja, amortitzada el darrer quart del segle II aC, i d'una edificació, construïda entorn de l'últim quart del segle II aC, de la qual només es conservava un tram d'un mur, una llar de foc i un nivell d'ús relacionat amb el fogar. Desconeixem la data de l'abandonament (Cela, Zamora, Revilla 2002).

Can Borràs

El jaciment de l'assentament rural de can Borràs està situat al peu del turó dels Dos Pins, a 180 m sobre el nivell del mar. Les restes trobades semblen correspondre a un assentament rural compartimentat, com a mínim, en dos àmbits. No es pot precisar ni quan es construí ni quan es deixà d'habitar, només es pot dir que funcionava en algun moment del segle III aC i que fou amortitzat a partir del final del segle III aC. Pel fet de disposar d'un registre arqueològic deficient i perquè no es va excavar totalment (del segon, només se n'excavà una petita part), no és possible refer estructuralment l'assentament (Vinyals 2000; Zamora 2005).

Ca l'Esteban

El jaciment està situat en l'antiga propietat del senyor Rafael Esteban, situada en un punt alt de la vall, molt a prop de l'*oppidum* de Burriac, en l'actual carrer de Cerdanya. S'hi trobaren restes de tres murs que devien formar part, com a mínim, de dues habitacions d'un nucli rural. La sitja trobada en una de les habitacions, la núm. 4 del grup Grandia, sembla que fou amortitzada i escapçada quan es retallà la roca per construir un dels habitatges de l'assentament rural. Pel que es dedueix de la documentació conservada, s'aprofità part de la sitja arranada com a fogar d'un dels habitatges que s'hi bastí posteriorment.

Es relacionen amb aquest assentament les sitges núm. 1, 2 i 3 del grup Grandia. Sembla que aquestes foren amortitzades, juntament amb els hàbitats, a partir del segon quart del segle I aC (García, Zamora 1993; Pujol, García 1994; Zamora 2005).

Can Modolell

Jaciment situat en les proximitats del conjunt arqueològic romanomediaval de can Modolell, en un punt mitjà de la vall de Cabrera de Mar. Desconeixem l'evolució i característiques d'aquest assentament, del qual només s'han trobat algunes parets i ceràmica de vernís negre procedent del taller de Cales –variant tardana–, cosa que faria arribar aquest jaciment almenys fins al segon quart del segle I aC (García, Zamora 1993; Pujol, García 1994; Zamora 2005).

Àrees de concentració de sitges

Grup de can Miralles-can Modolell

Situat a la part nord de la població de Cabrera de Mar, al costat esquerre de l'anomenat camí de can Segarra, entre les masies de can Miralles (antiga casa Bartomeu) i de can Modolell. Es localitzaren un total de catorze sitges, però se'n desconeix l'abast total.

perquè en part es destruï per la construcció d'un grup d'apartaments. Les amortitzacions de les sitges s'agrupen en tres períodes cronològics diferents: l'últim quart del segle IV/començament del segle III aC, últim quart del segle III aC; i final del segle III aC/començament del segle II aC (García, Pujol, Esteban 1981; Zamora 2005).

Grup de can Bartomeu

Aquest jaciment estava situat en el mateix talús que delimitava el marge dret del camí de can Segarra i en els terrenys de l'antiga propietat de can Bartomeu, avui fragmentada en finques més petites.

S'hi ha trobat un total de trenta sitges, l'amortització de vint-i-una de les quals s'ha pogut datar en un ampli període que abasta des del tercer quart del segle III aC fins a la segona meitat del segle I aC (García, Zamora 1993; Zamora 2005).

Grup de can Grandia

Estan situades en un punt alt de la vall, molt a prop de l'*oppidum* de Burriac. Es coneixen un total de dotze sitges, dues de les quals, hores d'ara, resten per excavar. Vuit de les sitges podrien formar una agrupació. Juntament amb l'excavació de les sitges del grup de can Grandia se'n trobaren dues més. Aquestes es localitzaren separades de la resta. La número 7 es trobà en l'interior d'una propietat privada quan es va construir una piscina. La sitja es destruï i no es pogué recuperar el material arqueològic. La sitja núm. 8 es trobà en fer-se unes obres i rebaixar el camí que va des del poble de Cabrera al manantial Modolell. Pel material trobat, aquesta sitja tindria una cronologia d'amortització de final del segle III aC o començament del segle II aC (Martí 1978; Banús 1991; Zamora 2005).

Sitja de ca l'Angusto

No se sap la ubicació exacta de la sitja, situada en la propietat de ca l'Angusto, una zona boscosa prop del jaciment del Turó dels Dos Pins. No ha estat possible accedir al material trobat a la sitja, per la qual cosa cal remetre's a l'article de Josep Viñals (Viñals 1998: 40-41). En aquest treball, no hi ha gaire dibuixos del material arqueològic, la qual cosa dificulta la comprovació de la seva classificació, especialment el d'importació, on es classifica ceràmica de cronologia molt variada i àmplia. Per aquesta raó, no és possible datar-la (Zamora 2005).

Sitja de can Ros

A uns 80 m de les tombes de can Ros es trobà una sitja, l'amortització de la qual s'ha datat d'últim quart del segle III aC pel material trobat: ceràmica de ver-

nís negre del taller de Roses, àmfora grecoitàlica tipus C i D de Lyding-Will i absència de Campaniana A (Gallemí, Farell, Zamora 1994; Zamora 2005).

Llocs de guaita i de control del territori

Turó de l'Infern

Situat a la part alta de la vall, prop del Montcabrer, a 317 metres d'altura sobre el nivell del mar. Mai no s'hi ha fet una actuació arqueològica sistemàtica, tot i que una prospecció realitzada en la zona ens ha proporcionat una gran quantitat de material en superfície: fragments ceràmics d'època ibèrica i sobretot restes de materials de construcció (García, Zamora 1993; Zamora 2005).

Cim de la muntanya de Burriac

Aquest és el punt més alt de la vall de Cabrera de Mar (392 metres sobre el nivell del mar). Les excavacions efectuades han detectat que per sota de les estructures medievals s'hi conservaven bossades de terres entre les esclotxes de la roca, que contenien únicament materials d'època ibèrica (abundant ceràmica ibèrica i alguns fragments ceràmics d'origen italià). L'anivellació del terreny en època ibèrica no s'entén si no és com a preparació de l'indret per construir-hi algun tipus d'estructura, que devia haver estat arranjada quan s'edificà el castell medieval.

Les darreres excavacions han permès documentar les restes del que devia ser una cisterna del final del segle II aC o el principi del I aC, revestida d'*opus signinum* i un paviment de la mateixa tècnica (Caballé, García 1989; García, Zamora 1993; Adell 1994, Zamora 2005).

Torre del Turó dels Dos Pins

Es tracta d'una imponent construcció exempta de planta rectangular de 12 x 5,9 m, situada al costat dels assentaments rurals del turó dels Dos Pins. Les úniques restes estructurals que s'han conservat són part dels fonaments i les rases de fonamentació. S'han pogut identificar tres fases: la construcció de la torre, el darrer terç del segle III aC, la construcció d'un mur annexat a la torre cap al final del segle III aC o al començament del II aC, que tenia un metre d'amplada i del qual es conservava una llargada de dos metres, i el desmantellament o espoli de la torre a l'inici del segle II aC (García, Zamora 2005; Zamora 2005).

Àrea de culte

Cova santuari de Les Encantades

La cova està situada a pocs metres per sota del cim de la muntanya del Montcabrer, de 312 m d'altura, que

tanca la vall de Cabrera de Mar per ponent. El material trobat sembla indicar que l'indret s'utilitzà durant un ampli període cronològic, que abastaria com a mínim des del segle IV aC fins a l'abandonament definitiu del poblament ibèric de la vall de Cabrera de Mar, a mitjan segle I aC, amb una perduració ocasional fins al final d'aquest segle (Coll, Cazorla 1998; Zamora 2005).

Àrees d'enterrament

Necròpolis de can Rodon

Estava situada a la part baixa de la vall de Cabrera de Mar, en un indret on conflueixen les rieres de Cabrera i la de Sant Feliu. S'ha pogut identificar un total de 14 tombes que podrien situar-se cronològicament en un període que abastaria des del final del segle IV aC fins al començament del II aC (Rubio de la Serna 1988; Barberà 1970; García, Zamora 1993; García Roselló *et alii* 1998; Zamora 2005).

Necròpolis del Turó dels Dos Pins

La necròpolis del Turó dels dos Pins està situada a la part baixa del vessant de migdia de l'anomenat turó dels Dos Pins. S'hi excavaren un total de 94 tombes. La necròpolis s'ha de situar cronològicament entre la segona meitat del segle III aC i el començament del II aC (García Roselló 1993; García, Zamora 1993; García Roselló *et alii* 1998; Zamora 2005).

Àrea d'enterrament de can Ros

En aquesta àrea d'enterrament s'ha trobat un total de cinc tombes, distribuïdes en una superfície d'uns 50 m². Tres d'aquestes, de les quals dues estaven molt arranades, havien perdut el dipòsit funerari. Només quatre conservaven els forats per acollir les àmfors, mentre que el fons de l'altra era pla. A la tomba núm. 1 es recuperaren les dues àmfors ibèriques encaixades en els forats i, a l'interior d'una, encara hi havia part de les restes òssies humanes incinerades. Es trobà també part del dipòsit funerari, entre el qual hi havia restes d'armament i restes òssies d'animals. A la tomba núm. 2 només hi havia una àmfora que també estava encaixada en un forat, i dins de la qual no hi havia restes òssies humanes. Envoltant l'àmfora es van trobar algunes restes òssies d'animals (Gallemí, Farell, Zamora 1994; Zamora 2005).

Tomba aïllada de can Miralles-can Modolell

Tomba que reaprofitava el forat d'una sitja –la núm. 24 del grup–, la qual fou buidada per acollir les despulles d'un guerrer, tal com ho indica el tipus de material localitzat (García, Pujol, Esteban 1981; García, Zamora 1993; Zamora 2005).

Evolució cronològica del poblament

El període ibèric antic

Les úniques restes arqueològiques que es poden situar en aquest període són les localitzades a l'interior de l'*oppidum* de Burriac i que ja han estat comentades en el capítol corresponent.

El període ibèric ple

L'arqueologia sembla evidenciar que fou durant el segle IV aC quan es produïren una sèrie de canvis de tota mena que caracteritzaren el període més esplendorós del poblament ibèric de la vall de Cabrera de Mar.

Pel que fa a l'*oppidum* de Burriac, tal com s'ha comentat, fou en el darrer quart del segle IV aC quan es produïren transformacions urbanístiques notables, entre les quals cal destacar la construcció d'un sistema defensiu potent i la posterior construcció d'un edifici de mides i de característiques singulars, l'anomenat "edifici públic".

Paral·lelament al desenvolupament de l'*oppidum*, a la vall es troben els primers indicis d'existència d'un hàbitat rural. Cap a la primera meitat del segle IV aC, es documenta l'aparició dels primers assentaments dispersos situats al voltant de Burriac. Fins al moment se n'han localitzat set, sis dels quals estan situats a la banda de ponent de la vall, en una zona de fort pendent: són els del turó dels Dos Pins, el de can Borràs i el de can Segarra. Aparentment semblaven nuclis aïllats, o bé que formaven petites agrupacions, de manera que en un primer moment es van interpretar com a assentaments rurals relacionats amb l'activitat agrícola (García, Zamora 1993). Tanmateix, en estudis posteriors es replantejà aquesta hipòtesi (Zamora *et alii* 2001; Zamora, García 2005).

Certament, la situació d'aquests assentaments va fer necessaris treballs previs de preparació del terreny, que consistiren bàsicament a rebaixar la roca. La ubicació sembla en aquest sentit inapropiada, perquè estaven situats lluny de les zones planeres de la vall, on hi havia els camps de sitges i on podien haver existit algunes àrees, no massa extenses, de cultiu. Si prenem com a exemple un dels assentaments del turó dels Dos Pins, l'únic d'aquestes característiques excavat metòdicament (Zamora, García 2005), comprovem que estem davant d'unes construccions complexes, amb unes estructures d'habitació a l'interior de les quals no s'ha trobat cap espai ben delimitat amb una clara funció d'emmagatzematge, ni forats fets al terra que puguin ser interpretats com a llocs per encabir-hi

àmfores o altres recipients,¹ ni sitges. Si es tracta només d'un tipus d'assentament de caire rural dedicat a feines purament agrícoles, sobta la ubicació i la complexitat de les estructures, així com l'abast de les successives reformes realitzades durant el període d'utilització dels habitatges. Potser caldrà plantejar altres hipòtesis pel que fa a l'ús.

L'estructura d'aquests habitatges, amb llars de foc i paviments en les diferents fases, així com les successives reformes que s'hi feren, evidencien que es tractava d'habitats amb una llarga ocupació i, per tant, de caire estable, i no temporal.

Cronològicament, aquests assentaments abasten un període ampli de més de 150 anys, la qual cosa demostra que a les immediacions de l'*oppidum* de Burriac existí durant l'etapa de l'ibèric ple un poblament dispers del qual desconeixem el nombre i l'abast, així com les activitats bàsiques que s'hi realitzaven.

Un cas que hem de considerar diferent, però, és l'assentament de can Segarra. Està situat a la banda de llevant i la construcció de la fase més antiga de l'edificació es data de la segona meitat del segle III aC i, més probablement, els darrers decennis. Aquest fet implica una novetat en el que s'ha explicat fins ara, però hi ha un factor que sens dubte s'ha de tenir en compte a l'hora d'analitzar-ho: la ubicació. Està situat molt a prop del grup de sitges de can Bartomeu, fet que podria suggerir que es tractava d'una construcció relacionada amb aquesta àrea d'emmagatzematge.

Un altre tipus de jaciments trobat a la vall de Cabrer de Mar són les necròpolis, les úniques localitzades a tota l'àrea laietana. S'han descobert dues necròpolis (can Rodon i el Turó dels Dos Pins) i una àrea d'enterrament (can Ros), datades entre el final del segle IV i el final del III aC. En total, s'ha exhumat un nombre de 113 tombes² a tota la vall, atribuïbles a un període de poc més de cent anys.

En les tombes es dipositaven aixovars funeraris, compostos sobretot per una sèrie de vasos ceràmics, tant de producció indígena com d'importació, alguns dels quals poc freqüents a les zones d'habitat, com les tasses umbilicades, els *askoi*, els *gutti* i els *thymiateria*.

Juntament amb aquests recipients, es troben altres objectes de valor, com els complements de la indumentària fets amb metall (fibules, sivelles de cinturó) i els objectes d'ornamentació personal com penjolls i els anells, alguns dels quals d'or o de plata. S'ha de destacar com a peça singular un escaraboïde d'ivori engalzat amb una anella de bronze revestida d'or, trobat a la necròpolis del Turó dels Dos Pins (García Roselló 1993). Evidentment, es tractava d'objectes de luxe, que no devien estar a l'abast de qualsevol. Com a part important d'aquest aixovar funerari, en moltes de les tombes s'ha trobat armament, prèviament inútilitzat. Bàsicament són espases rectes del tipus *La Tène*, llances i umbos d'escuts (García *et alii* 1998). El fet de dipositar l'armament dins la tomba evidencia la importància que devia representar per al difunt i els seus parents, en considerar-lo segurament com una possessió intransferible, molt possiblement un indicador de l'estatus social i de pertinença a un grup de privilegi que s'identificava amb una casta de guerrers.

Relacionat amb el món de l'espíritual, a part de les necròpolis, cal fer esment de la cova santuari situada a la muntanya del Montcabrer. En el món ibèric, és coneguda la utilització de les coves com a llocs de culte. Exemples clars els tenim a la zona del llevant peninsular com la cova de les Meravelles a Gandia, la cova de Los Mancebones a Requena, cova del Merriñel a Bugarra, etc. (Gil Mascarell 1975). Aquestes coves santuari acostumen a tenir una sèrie d'elements característics que es repeteixen arreu. Són indrets elevats, de difícil accés i allunyats de les vies de comunicació. Solen estar relacionats amb l'aigua, la qual es troba a l'interior de la cova o bé en zones molt properes: rius, brolladors, fonts, etc. (Pérez Ballester 1992). D'igual manera, en tots s'ha trobat un tipus de material característic, el qual s'ha d'entendre com a ofrena, entre els quals destaquen uns petits vasos amb funció votiva.

Només dues d'aquestes tres característiques es compleixen en el jaciment del Montcabrer. En principi sembla no haver-hi una connexió, almenys en una àrea immediatament propera, entre la cova i l'aigua. Desconeixem, però, si a prop de la cova existí algun brollador o font natural, freqüents en aquesta zona de la comarca. D'altra banda, cal tenir en compte que

1 Una excepció seria el jaciment de can Borràs, on els excavadors diuen que es van trobar vuit forats excavats a la roca (tres a l'àmbit 1 i cinc a l'àmbit 2). Mentre que a l'àmbit 1 sembla haver-hi alineació, a l'àmbit 2 la distribució dels forats no sembla ser lògica, fet que podria indicar que no són contemporanis. Segons els excavadors, alguns tenien 0,50 m de fondària, la qual cosa podria indicar que es tractaria de forats per aguantar-hi recipients d'una certa llargària, com per exemple àmfores (Viñals 2000; Zamora 2005).

2 Noranta-quatre tombes s'han excavat a la necròpolis del Turó dels Dos Pins, cinc a can Ros i 14 a la necròpolis de can Rodon de l'Hort. D'aquestes últimes, quatre són de l'excavació de J. Barberà i les altres deu corresponen a un càlcul estimatiu fet a partir dels materials conservats de les excavacions de Rubio de la Serna.

a la comarca del Maresme hi ha molt poques coves naturals, perquè el material que constitueix la base geològica de les muntanyes, el granit, no s'erosiona formant cavitats. Per tant, si ja és difícil trobar una cova, encara ho és més trobar-la relacionada amb l'aigua. Davant d'aquest fet, en el nostre cas, cal plantejar-se la possibilitat que aquest lloc de culte no estigués associat a l'aigua, almenys de manera permanent. D'igual manera ens plantejem si realment s'han de complir sempre les tres condicions abans referides a l'hora de considerar una cova com a santuari, o bé caldrà pensar en una adaptació del lloc de culte a l'entorn natural, amb les possibilitats que aquest ofereix.

Un dels aspectes més significatius que caracteritzen aquest jaciment és el gran nombre de material arqueològic trobat (Coll, Cazorla, Bayes 1994). A part de la gran quantitat de ceràmiques que poden classificar-se com a vaixel·la comuna –tant de factura indígena com d'importació, que en un context com aquest tenen una funció incerta, ja que potser caldria interpretar-los com a envasos o recipients d'algun tipus de productes utilitzats com a ofrenes que es dugueren transportar fins a la cova–, hi ha un grup de materials que cal considerar-los votius o d'ús ritual. Ens referim als petits gerrets bitrocòncics, les miniatures, les terracotes i els vasos plàstics. Segurament els primers eren vasos dedicats a efectuar libacions i ofrenes a la deïtat, en clara relació amb el possible ritus emprat, mentre que els altres cal considerar-los elements cerimonials i votius, perfectament relacionables amb una zona de culte.

Un altre tipus de material amb un clar significat votiu són, sens dubte, les dues *thymiateria* trobades (Coll, Cazorla 1998), que han estat interpretades per alguns autors com la representació plàstica de

la deessa Demèter, relacionant així la religió de les comunitats ibèriques d'aquesta zona amb la mitologia grega, si més no a nivell de representació iconogràfica. Demèter fou una deessa que representava els cicles de la vida i de la mort, de la fertilitat i del final de les diferents etapes de l'any. També tenia connotacions cònciques (Lillo, 1990). Un altre aspecte important és la relació de Demèter amb l'agricultura, especialment amb els cereals. Aquesta associació esdevé important, perquè els cereals foren el principal producte de conreu i la base de l'economia indígena laietana, testimoniada àmpliament pel gran nombre de sitges trobades a la vall de Cabrera de Mar. Per aquesta raó, la introducció o l'adopció d'un culte relacionat amb una divinitat bàsicament agrícola i de fertilitat pogué ser assimilada ràpidament.

Fins al moment, s'han localitzat dues grans agrupacions de sitges, situades molt a prop de l'*oppidum*: la de can Miralles-can Modolell³ i la de can Bartomeu.⁴ D'aquest període són també dues sitges del jaciment del Mas Català,⁵ una de les sitges de can Grandia⁶ i la de can Ros.⁷ Per la situació i proximitat, entenem que, tret de la de can Ros, les altres podien haver format part d'un sol gran grup de sitges. Hem de fer esment també de la recent troballa de dues sitges al jaciment de can Rodon, una de les quals, l'única excavada, sembla tenir una cronologia d'amortització de començament del segle IV aC. Si es confirma aquesta data, esdevé una de les sitges d'amortització més antiga trobades fins ara a la vall.⁸

Si comptabilitzem el nombre mínim de sitges que amb seguretat foren utilitzades durant el període comprès entre l'últim quart del segle IV aC i el final del segle III aC, n'hi ha un total de trenta (Zamora 2005), fet que denota una considerable capacitat d'emmagatzematge, ateses les dimensions. A aques-

3 S'ha trobat un total de 14 sitges -incloent-hi la núm. 38- amb una cronologia que abasta des del final del segle IV fins al començament del segle II aC. Hem pogut fer un càlcul estimatiu de la capacitat mínima de set d'aquestes, a partir de l'alçada i diàmetres màxims conservats, aplicant una fórmula matemàtica per calcular els volums. Així, la sitja núm. 22 tenia una capacitat de 6.563 litres, la núm. 30 de 5.150 litres, la núm. 31 de 5.230 litres, la núm. 33 d'11.578 litres, la núm. 34 de 2.456 litres, la núm. 35 de 8.995 litres i la núm. 38 de 3.290 litres. El càlcul de les sitges núm. 33 i 38 és teòric perquè, com a conseqüència de les mides conservades, només s'han pogut refer fins a la meitat, per la qual cosa hem optat per duplicar-ne la capacitat (Zamora 2005).

4 Les sitges del grup de can Bartomeu que podem situar en aquest període són les núm. 1, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 13, 14, 19, 20, 26 i 27. D'aquestes s'ha pogut calcular la capacitat mínima de la núm. 1, que és de 2.276 litres; de la núm. 4, de 487 litres; de la núm. 5, de 867, 58 litres; de la núm. 6, de 220 litres; de la núm. 8, de 4.811 litres; de la núm. 9, de 5.541 litres; de la núm. 10, de 4.646 litres; de la núm. 11, de 3.736 litres; de la núm. 13, de 1.485 litres; de la núm. 14, de 1.746 litres; de la núm. 19, de 4.166 litres; de la núm. 20, de 4.520 litres; de la núm. 26, de 6.055 litres; i de la núm. 27, de 2.822 litres (Zamora 2005).

5 Ens referim a les sitges núm. 3 i 4, amortitzades la primera el primer quart del segle III aC i la segona durant el segle III aC (Pérez-Sala García 2002, Zamora 2005).

6 Ens referim a la sitja núm. 8 d'aquest grup amb una amortització datada cap al final del segle III o el començament del segle II aC (Zamora 2005).

7 Molt a prop de les cinc tombes localitzades en aquesta àrea, es trobà una sitja amortitzada l'últim quart del segle III aC, a la qual l'hem pogut calcular una capacitat mínima de 3.232 litres (Zamora 2005).

8 Agraïm la informació proporcionada per Albert Martín, arqueòleg municipal de Cabrera de Mar.

tes caldria afegir les sitges amortitzades al començament del segle II aC, ja que segurament van estar en funcionament des de com a mínim final del segle anterior, la qual cosa significaria afegir-hi set sitges més. Així doncs, com a mínim, durant el segle III aC hi ha documentades la utilització de trenta-set sitges, amb una capacitat mínima calculada de 85.061,58 litres.⁹ En desconeixem el moment de construcció i període d'ús, tot i que no sembla haver-hi cap raó per suposar que el període d'utilització d'una sitja havia d'estar limitat en el temps, sempre que aquesta estigués en un bon estat de conservació (Alonso 1999). Així doncs, és possible que moltes d'aquestes sitges hagin estat en ús contemporàniament.

Malauradament no és possible quantificar la capacitat d'emmagatzematge disponible a la vall durant el període comprès entre l'últim quart del segle IV aC i el final del segle III aC. No obstant, podem intentar calcular les capacitats d'emmagatzematge en alguns períodes determinats, tot i tenir present que l'amortització d'algunes d'aquestes sitges en períodes curts de temps podia indicar l'existència d'algun tipus de problemàtica més enllà de la merament funcional.

S'han pogut establir els següents períodes d'amortització:¹⁰

- Últim quart del segle IV aC - primer quart del segle III aC.
- Tercer quart del segle III aC
- Últim quart del segle III aC

Del primer període només hi ha les sitges núm. 26 i 27 del grup de can Miralles/can Modolell i la núm. 3 del Mas Català. No sembla que sigui prou significativa l'amortització de tres sitges durant un període tan llarg. No s'ha pogut calcular la capacitat de cap d'aquestes.

Del segon període s'ha localitzat un total de cinc sitges, les núm. 9, 10, 11, 13 i potser la núm. 14 del grup de can Bartomeu. Les sitges del grup de can Bartomeu es concentraven a la part nord del jaciment, la qual cosa sembla indicar una amortització d'un sector del camp de sitges, amb una pèrdua de capacitat de 17.154 litres. No hi ha cap indicatiu que suggereixi esdeveniments traumàtics per l'abandonament d'aquestes sitges: més aviat semblen raons

funcionals, per la qual cosa suposem que la capacitat d'emmagatzematge no devia quedar disminuïda, sinó compensada per l'excavació d'altres sitges.

Del tercer període s'ha trobat un total de deu sitges, la núm. 35 de can Modolell, les núm. 3, 7, 8, 19, 20, 26 i possiblement la núm. 27¹¹ de can Bartomeu, la de can Ros i la núm. 8 del grup Grandia, la qual cosa representa com a mínim una pèrdua de capacitat d'emmagatzematge de 34.621 litres, una mica menys del doble que en el període anterior. És en aquesta etapa quan es constata una major amortització de sitges i, conseqüentment, una major pèrdua de capacitat d'emmagatzematge. En el cas del grup de can Bartomeu, les sitges no estan agrupades, sinó disseminades pel jaciment.

Dins d'aquest període hem de destacar la construcció en l'últim terç del segle III aC de la torre del Turó dels Dos Pins. S'havia atribuït a aquesta torre una funció de control i de defensa del territori (García, Zamora 1993; García, Martín, Cela 2001). Ambdós conceptes, però, no són equivalents. Així, hem d'entendre el primer bàsicament com una acció preventiva o de cautela per mantenir sota el domini dels grups socials dominants els grups de rang inferior, i evitar així conflictes interns dins de la comunitat i mantenir l'ordre establert per les jerarquies, mentre que el segon sempre va lligat a una acció externa, un perill que ve de fora i al qual cal fer front i rebutjar (Quesada 2003).

Per les característiques constructives d'aquesta torre, la ubicació i el període d'utilització, creiem que la funció defensiva és la més versemblant, per la qual cosa, per cronologia i per funcionalitat, l'hem d'emmarcar en el context de la Segona Guerra Púnica (Zamora, García 2005).

De fet, desconeixem si aquesta era la única torre d'aquestes característiques que podia existir a la vall de Cabrera de Mar. Potser no era la única i n'existien d'altres, fins ara no localitzades, que podien conformar una línia avançada de fortificació que consistia a situar en indrets estratègics bastions d'aquesta mena, tal com s'ha documentat en altres àrees ibèriques més meridionals com a la zona nord del País Valencià (Gusi, Díaz, Oliver 1991) o a l'àrea dels edetans (Bonet, Mata 1991).

⁹ No s'ha pogut calcular la capacitat de totes les sitges, només de 21, i la de moltes és una capacitat mínima perquè no s'han trobat senceres.

¹⁰ Només utilitzem les sitges que tenen una data clara d'amortització. Excloem aquelles que la data d'amortització es produeix en un moment indeterminat del segle III aC, o bé estan a cavall entre el final del segle II aC i el començament del II aC, per així assegurar-nos la capacitat mínima de pèrdua.

¹¹ La data d'amortització d'aquesta sitja és de la segona meitat del segle III aC. La seva ubicació prop de les sitges amortitzades en el tercer període ens fa situar-la en aquest grup.

El període ibèric tardà

De la primera meitat del segle II aC hi ha una enorme carència de dades arqueològiques, especialment referents a Burriac. Només en altres jaciments de la vall s'han localitzat contextos arqueològics que ens aporten alguna informació sobre aquesta època, però no suficients com per tenir-ne una visió àmplia. Aquesta manca de dades podria explicar-se per diferents raons. Molts dels establiments que havien funcionat durant l'etapa anterior, que, en alguns casos, relacionem amb els esdeveniments històrics de l'inici del segle II aC, foren abandonats i no es tornaren a ocupar. Així mateix, a Burriac s'han detectat una sèrie de reformes urbanístiques generalitzades que es produïren a partir de mitjan segle II aC i que, a causa de les característiques geomorfològiques del terreny, segurament destruïren moltes de les edificacions dels períodes anteriors. Podríem també intentar explicar aquest aparent buit de dades i d'informació per raons purament casuals o per manca d'intervencions, metòdiques. El cert és que les intervencions arqueològiques efectuades en els jaciments que tenen una continuïtat cronològica han estat escasses i les més antigues es realitzaren amb la metodologia i coneixements de l'època, fet que pot haver provocat el no reconeixement d'estructures i de materials d'aquest període.

Malgrat tot, les úniques evidències arqueològiques que hi ha d'aquell període, tot i ser escasses, són prou representatives. Són l'espòli de la torre del Turó dels Dos Pins, l'abandonament definitiu de les cases del seu voltant (Zamora, García 2005) i l'amortització de sis sitges més de les grans àrees d'acumulació d'excedents, la núm. 1 i 4 del grup de can Bartomeu i les núm. 22, 30, 31, 33 i 38 del grup de can Miralles-can Modolell (Zamora 2005), amb una pèrdua mínima de capacitat d'emmagatzematge de 34.573 litres, molt semblant a la del període anterior.

Encara que no hi ha prou indicis, podem suposar que es van abandonar també els altres assentaments dispersos que havien existit durant el període anterior, com podria ser el cas de l'assentament més antic del jaciment de can Segarra i els altres localitzats al turó dels Dos Pins.

També hi ha poques dades sobre l'evolució dels assentaments ibèrics durant aquesta primera meitat del segle II aC. S'ha pogut documentar l'amortització d'una sitja del grup de can Bartomeu, en un moment en què sembla que havien desaparegut les grans agrupacions de sitges, i la reutilització de la sitja núm. 24 de can Modolell com a tomba, que sembla respondre a un enterrament ocasional. És curiós també comprovar que es tracta d'un període en el qual ja no s'enterrava en les necròpolis fins ara conegudes de la vall. Potser els nous canvis so-

brevinguts a partir de la presència romana estava provocant nous hàbits o imposant noves actituds. A part d'això, s'ha de destacar també la troballa en el jaciment de l'Hostal d'un dipòsit que no s'ha pogut associar a cap altra estructura i que fou construït en un moment imprecís situat entre el segon i tercer quart del segle II aC, i amortitzat en el tercer quart del mateix segle. És la primera vegada que es troba una estructura d'aquest tipus en aquesta zona, a excepció de la situada a l'interior de l'*oppidum* de Burriac. La troballa d'aquest dipòsit, amb unes dimensions considerables (2 m d'amplada per 2,5 m de llargada i més de 3,5 m de fondària, amb una capacitat de 17,5 m³/17.500 litres, sembla suggerir l'existència d'una activitat de caire artesanal o industrial relacionada amb un líquid. La troballa esdevé interessant perquè per primera vegada es documenta una activitat supradomèstica en les zones planes de la vall durant la primera meitat del segle II aC (Cela, Zamora, Revilla, 2002).

No podem obviar la descoberta dels jaciments arqueològics de ca l'Arnau/can Mateu/can Benet/can Rodon, encara que no siguin de filiació ibèrica. Aquestes restes corresponen a un extens nucli urbà de poblament d'època tardorepublicana del qual s'han excavat quatre sectors inconnexos: les termes, situades en l'antiga propietat de ca l'Arnau (que esdevenen les restes més antigues d'aquest conjunt documentades fins ara, datades en el tercer quart del segle II aC), un extens sector d'hàbitat situat en l'antiga propietat de can Mateu, una *domus*, situada en l'antiga propietat de can Benet i diferents habitatges ordenats a partir de carrers. Les estructures trobades semblen definir un urbanisme i unes construccions que responen a una ocupació del terreny perfectament planificada. Així ho demostren els treballs de regularització del terreny, l'orientació i distribució de les edificacions, l'ordenació entorn de vials de comunicació, l'existència d'espais d'ús comunitari i la distribució funcional de l'espai. El coneixement parcial i fragmentari que actualment es posseeix d'aquest jaciment, aconsella ser prudent amb la interpretació. Sens dubte es tracta d'una troballa excepcional, la valoració definitiva de la qual com a nucli de població de caràcter urbà –urbanisme, tipologia, fases, cronologia, funció, etc.– i interpretació històrica dependrà primer de l'estudi definitiu dels sectors excavats fins al moment, però sobretot de l'excavació en extensió que se'n faci.¹² La presència d'un assentament romà d'aquestes característiques tant a prop de l'*oppidum*, segurament ja des de la primera meitat del segle, per força havia de condicionar l'evolució política, social i econòmica de la vall.

Durant la segona meitat del segle II aC a l'*oppidum* de Burriac es produïren una sèrie de canvis que es manifesten en una notòria reurbanització de l'espai, possiblement com a resultat d'un augment de la po-

blació. En aquest sentit cal destacar la construcció de la porta meridional, on per primera vegada s'utilitza el parament constructiu de l'*opus quadratum*. Un altre tret característic que l'arqueologia identifica com a rellevant d'aquesta fase és la gran quantitat i diversitat de produccions ceràmiques que arriben a Burriac, procedents de tots els mercats de la Mediterrània, ja sigui vaixel·la o productes manufacturats envasats en àmfores.

Pel que fa al territori, durant la segona meitat d'aquest segle situem l'inici de la colonització agrícola de les àrees planes de la vall, amb l'establiment de nous nuclis rurals edificats directament sobre la roca no retallada. A la vall de Cabrera, fins al moment, s'han localitzat cinc d'aquests establiments: els del camí de can Segarra, de can Bartomeu, de can Modolell, de ca l'Esteban i de l'Hostal. Alguns estaven situats en zones on anteriorment hi havia hagut agrupacions de sitges, i era freqüent el fet de trobar-les amortitzant-les (ca l'Esteban, can Bartomeu).

Es tracta de petites explotacions relacionades amb una activitat bàsicament agrícola, que es devia desenvolupar en l'entorn més immediat. La majoria d'aquests assentaments són de mides reduïdes i d'estructura senzilla, possiblement petites granges que, com a molt, tenien dues o tres dependències –en ocasions només una–, destinades a habitatge i a les diverses activitats rurals que s'hi desenvolupaven: coberts, magatzems, estables, etc. Alguns podrien haver estat relacionats amb algunes de les grans sitges situades al voltant (per exemple als jaciments de can Bartomeu i de can Segarra).

L'arqueologia ens situa les primeres amortitzacions importants al principi del segle I aC, com és el cas de l'abandonament i inutilització del dipòsit de Burriac –una possible cisterna pública– i d'algunes cases i sitges, així com d'algunes sitges del grup de can Bartomeu, la núm. 23 i 30 (Zamora 2005). No serà, però, fins al segon quart del segle que aquest fet es farà més evident, tant dins com fora de Burriac. És en aquests moments quan s'abandonen tres dels cinc assentaments dispersos localitzats fins ara: can Bartomeu, ca l'Esteban i can Modolell. Dels altres dos, no disposem de dades cronològiques.

Fins al moment, l'estrat d'amortització més modern trobat a Burriac és el darrer que farcia el dipòsit del sector occidental, datat el 50-40 aC, tot i que també pensem que és en aquest moment quan es produí la inutilització de la porta meridional. A partir d'aques-

ta data només trobem restes puntuals d'ocupació, tal com evidencien l'amortització de la sitja núm. 24 del grup de can Bartomeu, en el tercer quart del segle I aC, i de la sitja núm. 22 d'aquest mateix grup, cap al canvi d'era (Zamora 2005).

Consideracions finals

Totes aquestes dades obtingudes fins ara a la vall de Cabrera de Mar ens permeten plantejar una sèrie de reflexions i de plantejaments sobre l'evolució del poblament al llarg del període ibèric.

Tret del jaciment de Burriac, fins al moment no s'han trobat evidències arqueològiques en altres indrets de la vall que testimonien nuclis de població durant el segle VI aC. És possible que llavors, la població es concentrés només en la muntanya de Burriac. També és probable que per les característiques constructives dels primers hàbitats durant aquest període –cabanes bastides amb materials peribles, com les que s'han documentat a Burriac– no hagin deixat rastre en altres indrets de la vall, menys coneguts o més alterats per l'activitat urbanística i constructiva d'etapes posteriors. De fet, la troballa de construccions d'aquest tipus no és del tot inusual, tal com es pot comprovar en altres indrets del país. Per posar algun exemple assenyalarem els petits assentaments amb cabanes datats el començament del segle VI aC, trobats als jaciments d'Olèrdola (Molist, 2000); de l'Era del Castell, al Catllar, el Tarragonès (Molera *et alii*, 1999); de Sant Martí d'Empúries (Aquilue *et alii* 2000); de can Roqueta, a Sabadell (Asensio *et alii* 2001); i el de l'Illa d'en Reixac, datat durant la primera meitat del segle VI aC a Ullastret (Toledo, López 1999; Plana, Martín 2001). Ja dins de l'àrea laietana, a Castellruf (Martorelles-Vallès Oriental) s'ha documentat un fons de cabana que sembla correspondre a una primera ocupació del poblat en el segle VI aC (Gasull *et alii* 1986) i al Turó de ca n'Olivé es localitzà també una agrupació de cabanes que els excavadors situen en un moment anterior al darrer quart del segle VI aC (Asensio *et alii* 2001).

No sembla haver-hi prou dades tampoc per saber en quin moment es produí el pas cap a un urbanisme més o menys consolidat a Burriac. Tot i que a la segona meitat del mateix segle en l'Illa d'en Reixac ja es documenta un nucli fortificat d'unes 3 ha (Martín, Plana 2001),¹² sembla ser, però, que és a partir

¹² Agraïm la informació que sobre aquest jaciment ens han proporcionat Albert Martín i Joaquim García Roselló.

¹³ No hem d'oblidar l'especial ubicació a prop d'Empúries i per tant la relació amb el món colonial, que pot haver incidit en un major estímul per al seu desenvolupament.

del final del segle VI aC quan es comencen a trobar les primeres manifestacions d'un urbanisme més o menys consolidat, com per exemple al Turó de ca n'Olivé on a partir del final del segle VI aC o a l'inici del V aC es comença a desenvolupar una ocupació que es pot considerar de caràcter plenament urbà, amb construccions en pedra i un mur de tanca de l'assentament (Asensio *et alii* 2001). És pausable que fos a l'entorn d'aquestes dates del final del segle VI aC o el començament del V aC quan Burriac es transformà d'un nucli de cabanes a un poblat amb edificacions construïdes amb pedra.

Possiblement fou també en aquesta etapa del període ibèric antic quan es gestaren els canvis de tota mena que van permetre més tard la transformació d'aquest poblat en el centre polític i econòmic del territori laietà. Recents estudis posen de manifest que fou durant aquest període quan es consolidaren certs llinatges o grups de poder dins de la comunitat que propiciaren una estratificació social. Aquest fet s'observa especialment a partir de l'estudi de les necròpolis, de la constatació de la davallada de les importacions, de l'aparició de grans nuclis urbans de poblament com els d'Ullastret i el de Tarragona i d'una incipient però efectiva jerarquització del territori (Sanmartí 2001). Vista l'evolució posterior de l'*oppidum* de Burriac al llarg del període ibèric ple, tot i que no hi ha evidències suficients, sembla que aquest s'hauria de desenvolupar d'una manera semblant a la d'aquest nucli que més tard assoliren una gran importància en els seus respectius territoris.

D'aquest període disposem de poc material arqueològic a la vall de Cabrera, només el localitzat a Burriac. L'escàs material d'importació sembla evidenciar, però, un comerç emergent, controlat possiblement per les elits, de l'existència de les quals malauradament tenim pocs altres indicis. No hem trobat necròpolis, ni grans concentracions de magatzems d'excedents agrícoles ni arquitectura pública o domèstica diferenciada. Només el context històric, poc conegut, i les dades arqueològiques obtingudes en altres jaciments (Asensio *et alii* 1998; Santos 1998; Ruiz 1998; Sanmartí, Belarte 2001) fan suposar que el poblament de Burriac i de l'àrea d'influència més propera no era aliè a una tendència evolutiva general cap a una nova forma d'estructuració del territori, amb la consegüent transformació sociocultural i política que això implicava.

El període ibèric ple esdevingué una etapa crucial al llarg de la qual es desenvoluparen, es fixaren i

concretaren els trets que havien de caracteritzar l'estructura econòmica i social de la vall. L'*oppidum* de Burriac es transformà urbanísticament fins a convertir-se en el nucli urbà més extens de la Laietània, fet que sembla evidenciar la concentració en aquest indret d'un poder consolidat i que es fa palès no només en les característiques urbanístiques, sinó també en el singular i excepcional conjunt arqueològic de la vall Cabrera de Mar.

Prova d'això és la mateixa evolució de Burriac. Evidentment en aquest *oppidum* s'entrevéu una estructura de veritable ciutat, amb tot el que implica aquest concepte: sistema defensiu, xarxa de carrers ben planificada, ordenació sistemàtica dels diferents habitatges, elements d'ús públic, etc. Aquest fet havia de comportar una planificació prèvia i concebuda per un poder polític fort, assentat, centralitzat, capaç d'organitzar, d'impulsar i de consolidar una obra d'aquestes característiques. A més, la construcció d'un sistema defensiu important –muralles, torres i porta fortificada– degué implicar certs coneixements de tècniques poliorcètiques, la qual cosa pot evidenciar un més que suficient alt grau de coneixement que sobre aquests tipus d'obra havien assolit alguns constructors especialitzats. En qualsevol cas, són indicis que palesen l'existència d'una societat prou desenvolupada socialment, en la qual està clarament establert el predomini d'unes classes dirigents que ostenten el poder polític i econòmic. La construcció de les muralles de l'*oppidum* no només havien de representar un element de defensa de la seu del poder polític i econòmic del territori, sinó que també mostraven els símbols del poder, alhora que identificaven i denotaven el prestigi de les elits que l'habitaven (Moret 1996 i 1998; Gracia 1998). A Burriac, tret de l'anomenat "edifici públic", fins ara no s'ha trobat cap altra construcció edilícia de tipus singular. Descartat l'ús de centre cultural (Vila 1994), tal com es comentava en el capítol corresponent, pot interpretar-se com la dependència d'una edificació arquitectònicament complexa, tal vegada una estança destinada a un ús de recepció o reunió, lloc de residència d'un personatge de l'elit aristocràtica de la comunitat.

Fora de l'*oppidum*, la ubicació i possible relació entre els diferents assentaments rurals fins ara localitzats, situats en un radi d'uns 100 m, amb cronologia similar,¹⁴ i possiblement amb la mateixa funció, si més no en el període anterior al de la construcció de la torre en el turó dels dos Pins, ens convida a reflexionar sobre la proposta interpretativa que Rosa

14 Entre el material arqueològic recollit en superfície a prop d'aquestes estructures, no s'identificaren produccions ceràmiques dels segles II-I, la qual cosa ens fa pensar que es tracta d'habitats que hem de situar en el període ibèric ple. La seva ubicació també sembla confirmar aquesta hipòtesi.

Plana i Béatrice Crampe han realitzat a partir dels seves recerques en el territori dels indiketes (Plana, Crampe 2004). Aquestes autores han analitzat el poblament rural a l'entorn de l'*oppidum* d'Ullastret i identifiquen l'existència d'un tipus d'hàbitat rural, que qualifiquen de polinuclear, caracteritzat per la presència d'establiments rurals propers que podrien formar part d'un mateix conjunt. Segons les autores, aquesta proximitat indicaria una voluntat de reagrupament i, tot i haver-hi una grandària diferent dins d'aquests jaciments, es constata una uniformitat molt marcada i un caràcter modest, sense que es distingixin signes de riquesa entre ells. Les característiques d'aquests jaciments de la vall, sobretot els situats en el Turó dels Dos Pins, ens fan pensar que podríem trobar en la zona d'Ullastret un possible paral·lel al model d'ocupació rural durant aquest període.

L'estructura jeràrquica d'aquesta societat sembla tenir un reflex clar en les necròpolis. Sobta el nombre reduït de tombes localitzades. Si ens remetem a la cronologia general de les necròpolis i les relacionem amb el nombre de tombes, resulta un percentatge desmesuradament baix d'individus enterrats, per la qual cosa entenem que només podien representar un petit segment de la població.

El nombre de tombes trobades és molt baix en relació amb el període comprès i la població que devia haver-hi,¹⁵ i més si es té en compte que la mortalitat havia de ser relativament alta, sobretot la infantil. D'altra banda, també s'ha de considerar que la majoria de tombes trobades, més d'un 60%, corresponen a individus adults masculins i que és escàs el nombre d'enterraments femenins i infantils. Per tant, interpretem aquest fet com l'evidència, més que plausible, que aquestes necròpolis eren selectives, destinades a acollir les despulles d'uns grups determinats de la població. Aquesta idea es veu reforçada si pensem que les necròpolis trobades a la vall de Cabrera de Mar són les úniques localitzades a tota l'àrea laietana durant aquest període, per la qual cosa no podem obviar tampoc la possibilitat que famílies aristocràtiques establertes en altres zones del territori es vinguessin a enterrar aquí.¹⁶

Si estudiem la situació de les tombes a les necròpolis, no s'hi observa cap ordenació predeterminada en l'espai, és a dir, no hi ha cap pauta de distribució. Aquest fet pot ser orientatiu, sobretot si el comparem

amb altres necròpolis de l'àrea ibèrica situades en el sud-est peninsular –la de Baza (Granada) per posar un exemple–, on les tombes dels aristòcrates ordenaven l'espai funerari. Les mides i característiques de les tombes, la quantitat i qualitat de l'aixovar i la seva disposició en l'espai funerari ha permès diferenciar cinc grups d'enterraments que fan pensar en l'existència d'un grup gentilici o clientelar (Ruiz 1998). En el nostre cas, tal com hem vist, es trobà una tomba –la núm. 51– de la necròpolis del Turó dels Dos Pins, on sembla haver-hi enterrat un únic grup, possiblement d'una família aristocràtica (García Roselló 1993).

Un altre aspecte que hem de tenir en compte és el cost que suposaven aquests ritus. Segons l'estudi fet en la necròpolis del Turó dels Dos Pins, considerant el reduït volum de les restes òssies cremades que s'han conservat a les tombes, el cadàver devia quedar gairebé reduït a cendra, la qual cosa implicava la utilització d'una gran quantitat de llenya i un llarg temps perquè s'acabés tot el procés de cremació (García Roselló 1993). D'altra banda, juntament amb els dipòsits funeraris, es trobaren restes d'animals que també havien passat per l'acció del foc; ofrenes que o bé podrien ser dedicades al difunt, o bé formar part d'un banquet funerari (García Roselló 1993). Aquestes pràctiques, sens dubte costoses, havien d'implicar una selecció dels individus enterrats. Aquestes dades pressuposen una pràctica funerària destinada a determinats grups de rellevància social, la classe dirigent, tal com s'ha suggerit a altres zones del món ibèric, sobretot a partir dels estudis de les necròpolis del Cigarralejo a Mula, a Múrcia, (Cuadrado 1987); del Cabezo Lucero a Guardamar del Segura, Alacant (Ronillard *et alii* 1990); de los Villares a Hoya Gonzalo, Albacete, (Blanquez, 1990); i del Cabecico del Tesoro, a Verdolay, Múrcia (Sánchez, Quesada 1991). Això podria indicar, tal com suggereix Joan Sanmartí, que l'aristocràcia ibèrica podia mantenir, suposadament, una relació peculiar amb la divinitat, a la qual, probablement, se li hauria de suposar una forma de supervivència en el més enllà diferent de la de la resta de la població (Sanmartí, 2001a).

Sembla raonable suposar, però, que la majoria de la població havia de compartir les mateixes creences religioses que les elits i, per tant, també unes concepcions escatològiques similars, de les quals només podem deduir la creença en un més enllà deslligat del cos, el qual es destruïa, mitjançant la seva cre-

15 Joan Sanmartí ha fet un estudi sobre la densitat de població a la zona laietana durant el període ibèric ple i proposa un volum de població d'uns 27.000 habitants. Cal suposar que l'*oppidum* de Burriac, per l'extensió, hauria de tenir un nombre important d'habitants (Sanmartí 2001).

16 Aquesta proximitat de les necròpolis amb el centre del poder polític s'ha detectat també a l'àrea indiketa, on l'única necròpolis coneguda, la de Puig de Serra, està situada prop de l'*oppidum* d'Ullastret (Martín, Genís 1993).

mació, durant el funeral. És evident, però, que les pràctiques funeràries havien de ser diferents. Molt pocs han estat els investigadors que han reflexionat sobre aquest tema (Sanmartí 1995) i que, a part d'evidenciar el fet, no han entrat en el terreny de la proposta teòrica o hipotètica, atesa la manca de dades arqueològiques.

Descartem que, en una societat d'estructura cultural complexa com havia de ser la ibèrica, la població que no formava part d'aquests grups aristocràtics no disposés de cap mena de manifestació ritual o de cerimònia funerària. Per desconcertant que pugui semblar, però, no hi ha cap mena de rastre arqueològic que ens permeti ni tan sols intuir aquesta pràctica funerària, que de ben segur havia d'existir i que, per contextualització cultural, havia de basar-se en el ritus de la incineració. Tret d'algunes inhumacions infantils que es practicaven en zones d'hàbitat -pràctiques que possiblement responien a altres tipus de ritus que res tenen a veure amb el tema que ens ocupa-, no s'han trobat inhumacions del període ibèric. En aquest sentit, Joan Sanmartí, encertadament, suggereix que el ritus d'incineració, quan s'assoleix una cremació tan completa del cadàver, requeria una gran quantitat de combustible, amb un cost que potser no estava a l'abast de tota la població (Sanmartí 1995). A aquesta reflexió cal afegir-n'hi una altra de tipus mediambiental, en el sentit que desconexim quines característiques tenia el paisatge de l'època i si hi havia prou masses forestals com per poder proporcionar de manera constant i permanent combustible per satisfer la necessitat, durant segles, de practicar i mantenir un ritus funerari d'una població d'alta demografia i mortalitat.

A manca d'evidències i d'indícis arqueològics, tot desitjant que futures intervencions puguin proporcionar dades al respecte, entenem que cal cercar hipòtesis meditada, raonables i possibilistes, que, com a mínim, puguin suggerir idees que permetin replantejar els estudis del món funerari ibèric. Una d'aquestes possibilitats podria contemplar la incineració com el resultat final d'un procés de tractament del cadàver, que impliqués un estalvi de combustible, com per exemple la descomposició de les despulles mitjançant un període d'exposició a la intempèrie, la fracturació prèvia dels ossos i la cremació de reduïts paquets de les restes resultants, les quals no seguirien uns rituals complexos de deposició en *loculi* acompanyades de dipòsit funerari, sinó que podrien ser disseminades o dispersades. Una altra opció en aquest sentit podria haver estat la cremació mitjançant un procés de combustió lenta, on el cadàver s'introduiria en un fossa excavada al terra cobert amb llenya.

Relacionat amb el món de la mort, hi ha la creença en el més enllà i el món de les divinitats. No deixa

de ser significatiu que l'únic centre de culte detectat a l'àrea laietana es trobi ubicat a la vall de Cabrera de Mar i que perduri al llarg de tot l'etapa ibèrica. Tot i que un dels fets més importats en l'estudi de la religiositat ibèrica és el descobriment dels seus llocs de culte, entre els quals sembla ser que tingueren una gran importància les coves, resten encara per esbrinar les qüestions referents a les divinitats associades als santuaris, al culte o al ritual religiós que s'hi practicava. No sabem, doncs, a quina deïtat o deïtats es rendia culte en el santuari del Montcabrer, però potser la troballa de les representacions femenines de Demèter ens poden suggerir una assimilació d'un culte forà i, potser, d'un sincretisme d'aquesta deïtat grega amb alguna d'indígena.

Malgrat aquesta desconexió, a grans trets es poden començar a intuir, a tall d'hipòtesi, certs aspectes d'aquest ritual. En primer lloc, cal destacar el tipus de material localitzat. Aquestes coves santuari solen contenir una gran quantitat de materials votius que es troben dipositats en l'interior o en l'àrea que pot considerar-se ritual. Ens trobem davant d'un acte d'ofertament a la divinitat que devia formar part del ritual. Un altre aspecte que cal analitzar són els possibles menjars rituals. En aquest sentit, José María Blázquez ens parla de l'existència en aquestes coves de sacrificis d'animals i possiblement de menjars rituals (Blázquez 1983). En el nostre cas, fins al moment, no es pot parlar de sacrificis d'animals, perquè no s'han trobat restes òssies que permetin identificar aquest fet. La pràctica d'un possible menjar ritual podria explicar la gran presència de vaixelles de taula, tant pel que fa al material indígena com al d'importació. Aquests recipients podrien servir per transportar i oferir els aliments a la divinitat i utilitzar-los després per al menjar ritual. Les àmfores podrien transportar els líquids per beure.

Un altre aspecte per comentar és l'ús ritual dels petits vasos bitroncocònics, els quals podien ser utilitzats per fer libacions en honor de la divinitat, després de les quals es trencaven i llençaven en l'àrea ritual situada davant de la cova. El trencament d'aquests vasos de forma intencionada ha d'interpretar-se com una acció clarament ritual. Per posar un exemple, procedent del santuari de Despeñaperros (Jaén) hi ha un exvot que representà un home amb una pàtera a la mà, fet que es interpretat per José María Blázquez com una libació (Blázquez, 1983).

Per mantenir el poder, a aquesta classe aristocràtica li era indispensable controlar els mitjans de producció, la qual cosa implicava la possessió, o almenys el control de la producció, de grans extensions de terres fèrtils, la capacitat d'explotar-les extensivament i de disposar d'excedents, així com d'organitzar el comerç i la redistribució del productes d'importació.

Pel que fa a la importància del comerç, ja s'ha exposat que Burriac esdevingué un centre al qual arribaven durant aquest període una gran varietat i quantitat, de productes manufacturats que provenien de diferents centres productors d'arreu de la Mediterrània. Aquesta realitat només podia fonamentar-se en una rica i intensa activitat econòmica generada des d'aquesta comunitat, bé de caire productiu o bé a partir del control i mercadeig de productes excedentaris. Burriac, doncs, degué ser un important port comercial on s'intercanviaven matèries primeres per productes manufacturats. En aquest sentit, diversos autors han manifestat la importància de l'expansió de l'agricultura i del control dels seus excedents en el desenvolupament de la societat ibèrica laietana, així com de la intensificació dels conreus durant els segles IV i III aC (Asensio *et alii* 1998; Asensio *et alii* 2001; Sanmartí 2001), fet al qual, sens dubte, degué contribuir la utilització del ferro, un tipus d'instrumental que es generalitzà sobretot a partir del segle III aC, quan s'observa també una millora qualitativa de l'utilatge de tota mena (Alonso 1999).¹⁷

Cal preguntar-se, doncs, quin tipus de productes havien de ser els conreus en aquestes grans extensions. Encara que en la base de la dieta ibèrica es poden trobar una multiplicitat de productes, sembla obvi que el conreu més estès i la base de la seva economia havia de ser, sens dubte, el cereal. Els estudis arqueobotànics realitzats en jaciments de les planes catalanes així ho indiquen (Alonso 1999; Burjachs *et alii* 2000). Es tracta d'uns productes amb un alt contingut calòric, amb un cicle curt de producció i amb una rendibilitat molt alta, poc exigents quant al clima i a l'emmagatzematge (Alonso 2000). Tanmateix, també és cert que es tracta d'un producte estacional, de l'estiu, per la qual cosa s'ha de produir en grans quantitats, tot i que a vegades pot donar collites irregulars, sobretot a causa de problemes climàtics.

Tot això fa que l'emmagatzematge en les condicions adients sigui del tot indispensable. La millor tècnica per a la conservació del cereal és aquella que permet tenir una atmosfera confinada, en particular les sitges soterrades. La sitja és un contenidor segellat, on el gra continua el seu cicle de respiració i passa a un estat latent un cop l'atmosfera és suficientment anaeròbica (Alonso 1999). A més a més, és senzilla de construir i d'utilitzar, i un cop ben segellada, permet

protegir l'aliment emmagatzemat de la climatologia adversa, d'incendis o fins i tot dels animals.

A la vall de Cabrera de Mar, a les zones planes de mitjana altura és on se situen les grans àrees d'emmagatzematge d'excedents agrícoles. Cal ubicar, doncs, en altres indrets de la Laietània les extenses zones de producció.¹⁸

La cronologia d'amortització que ens han proporcionat un notable grup de sitges coincideix amb un esdeveniment històric transcendental que caracteritzà l'últim quart del segle III aC: la Segona Guerra Púnica. Igual que les fonts, en les quals no es troba cap referència directa entre els esdeveniments del conflicte bèl·lic i la comunitat dels laietans, l'arqueologia tampoc és il·lustrativa quan s'intenta esbrinar quina fou la implicació, les preferències o simplement l'actitud dels laietans davant d'un esdeveniment que de ben segur degué trasbalsar de ple els territoris del nord-est peninsular.

No podem assegurar que aquestes amortitzacions de sitges es deguessin a períodes d'inestabilitat a causa de la guerra, però sí que podem pensar que la construcció de la torre del Turó dels Pins,¹⁹ estigués motivada i relacionada amb aquests fets convulsos, la qual cosa podria explicar la data tan tardana de construcció, ja que si no és per un fet d'aquestes característiques, és fa difícil d'explicar perquè una edificació tan potent va estar en ús tan poc temps. Hem de suposar que els constructors no dedicarien temps i esforç a fer una torre d'aquestes mides tan excepcionals si no fos que estiguessin obligats per un fet especial que així ho motivessin. I en aquest punt és on s'ha de reflexionar sobre les raons que pogueren determinar-ne la construcció.

Tots els indicis semblen demostrar que al començament del segle II aC, amb l'arribada dels romans, s'inicia el declivi d'una etapa econòmica basada en l'acaparament, control i comerç d'una agricultura excedentària per part de l'aristocràcia. És una estratègia encaminada a debilitar el poder polític, no a destruir-lo, mitjançant l'afebliment de les seves fonts econòmiques. El desmantellament intencionat de la torre del Turó dels Dos Pins s'hauria d'interpretar en el nou context que s'imposa arran dels esdeveniments que tenen lloc al nord-est peninsular durant

17 Els estris agrícoles trobats en les amortitzacions de les sitges de can Bartomeu com falçons, aixades i podalls, són una bona prova d'això.

18 En l'últim capítol d'aquest treball formulem una hipòtesi de model d'organització territorial laietana i situem aquestes àrees de producció.

19 Un estudi acurat de la torre del Turó dels Dos Pins el podem veure en Zamora, García 2005.

els primers anys del segle II aC. Les revoltes indígenes del 197 aC i la posterior repressió a càrrec del poder romà, que havia guanyat la guerra i havia iniciat una política sistemàtica de repressió i espoli del territori, està representat pel cònsol M. Porci Cató. Les represàlies, per una o altra causa, contra els vençuts o contra els revoltats, foren dures, implacables i irreversibles, tal com, de manera general, ens descriuen les fonts (Livi, *Ab Urb.* XXXIV, 17, 5 i 17,7), si bé, de nou, no fan referència als laietans. Podríem pensar, però, que els fets que portaren a desmuntar la torre foren resultat d'aquesta política de represàlia del poder romà envers el poder laietà.

Altres conseqüències que semblen relacionades amb els episodis protagonitzats per Cató són les que incidiren també en la mateixa estructura social laietana, molt especialment en les classes dirigents. Desconeixem si es produïren reformes que afectaren directament la mateixa organització social, però hi ha prou evidències arqueològiques que posen de manifest canvis importants. Sembla evident que les reestructuracions s'encaminaren a buidar de poder l'aristocràcia indígena, especialment la que residia a l'*oppidum* de Burriac, centre de poder polític laietà. Els seus símbols, manifestacions i expressions del poder s'eliminaren, com sembla demostrar la desaparició de les seves necròpolis, cosa que lògicament també degué comportar l'ocàs d'un ritual funerari que no només es practicava per donar sepultura als difunts, membres de les elits laietanes, sinó per enaltir l'estatus dels vius, mostrant la seva pertinença i cohesió a un grup familiar o de classe, i el poder d'aquests.

En definitiva, doncs, es tracta d'una curta però intensa etapa de substancials canvis, imposats i encaminats a transformar un poder sobirà en un poder mantingut i condicionat per una estratègia d'ocupació del territori orquestrada ja de bon començament pels romans. Aquests episodis marcaren l'inici d'un procés de llargues i transcendents transformacions —la romanització—, que, entre d'altres canvis, comportà la substitució del vell centre administratiu del territori —Burriac— per un de nou situat no gaire lluny —can Mateu/ca l'Arnau/can Benet/can Rodon, seu de la nova administració romana (García, Martín, Cela 2000).

La descoberta l'any 1997 d'aquest jaciment arqueològic obligà a replantejar-se molts dels aspectes que es consideraven sobre el procés de la romanització a la vall de Cabrera. Tot i així, hi ha prou dades per plantejar-se una primera valoració històrica. En primer lloc, cal analitzar-ne la ubicació. Aquest nucli urbà se

situa en una zona baixa i planera de la vall de Cabrera de Mar, on fins llavors només s'hi havien instal·lat alguns assentaments rurals petits de caire agrícola, a no massa distància de l'enclavament de l'*oppidum* de Burriac. Ja hem comentat la importància d'aquest indret durant el període ibèric ple: lloc de residència de l'aristocràcia indígena i un dels centres econòmics i d'intercanvi comercial més importants de la costa catalana. No sembla inversemblant suposar que ja des d'un primer moment, que cal situar en la primera meitat del segle II aC, poc després d'haver finalitzat la conquesta del territori, el nucli de població de ca l'Arnau/can Mateu/can Benet/can Rodon s'implantés de forma premeditada com un centre urbà coetani al ja existent de Burriac.²⁰ Els esdeveniments històrics convulsos del final del segle III aC i l'inici del segle II aC, fan plausible la hipòtesi de l'existència d'un *praesidium* per controlar el centre de poder polític dels laietans, en un punt estratègic del territori, que a més és equidistant, entre *Emporion* i *Tarraco*. Salvant prudents distàncies, es podria comparar la funcionalitat que en aquest territori degué exercir l'assentament primigeni de ca l'Arnau/can Mateu/can Benet/can Rodon, l'entitat del qual desconeixem, amb altres de cronologia similar. Aquest seria el cas del *praesidium* d'*Emporiae* (Aquilue *et alii* 1984) o del possible assentament al qual pertanyen les estructures que des de ja fa alguns anys s'estan descobrint a la part baixa de l'actual ciutat de Tarragona (Adserias, Bures, Ramon 1994). En aquest sentit, cal no oblidar que les fonts ens informen que, ja des de l'inici de la guerra, els romans establiren *praesidia* en els territoris que consideraven estratègics (*Ab urb.* XXVI, 42). L'existència d'aquest hipotètic *praesidium* a la vall de Cabrera de Mar podria justificar l'emplaçament i el posterior desenvolupament, tant urbanístic com estratègic, del nucli urbà de ca l'Arnau/can Mateu/can Benet/can Rodon. Les necessitats de seguir mantenint un centre de control del territori possibilità la transformació, expansió i creixement d'un nou nucli de població.

L'arqueologia ha evidenciat que el nou nucli de població s'anà desenvolupant i prenent entitat urbanística a mesura que avançava el segle II aC. Així, l'edifici de les *thermae* es construí cap a mitjans d'aquest segle i la *domus* unes dècades més tard. La fundació d'un assentament en aquest indret, amb unes característiques singulars i unes dimensions considerables, amb un urbanisme complex i desconegut fins al moment a l'àrea laietana, amb edificacions que clarament han d'associar-se a models arquitectònics itàlics, planteja de nou el debat de la presència i del

20 El resultat de les últimes excavacions realitzades durant l'any 2006 mostren una major extensió del jaciment i la seva constitució com un veritable nucli urbà estable situat al costat de l'*oppidum* de Burriac, que referma aquesta tesi. Agraïm la informació a Albert Martín.

paper de col·lectius humans d'origen itàlic en un moment antic del procés de romanització. Si bé la presència de personatges itàlics està avalada per les innovacions tècniques i culturals de l'assentament, és indubtable que la gran extensió edificada fa suposar una convivència d'aquests amb la població indígena, potser part de l'elit laietana que veia confirmats els seus privilegis, tal com ja s'havia experimentat en altres assentaments de la península Itàlica i posteriorment a Hispània, on es desenvoluparen governs indígenes locals sota una estructura política romana. Pel context històric, cal suposar que algun d'aquests personatges d'origen itàlic, promotors i usuaris, relacionats amb la construcció d'aquestes edificacions, traslladats del seu lloc d'origen per sustentar l'autoritat i la representació del poder romà, serien funcionaris d'alt càrrec de l'administració romana, amb la missió d'organitzar i de tutelar el procés de romanització, així com d'administrar el territori i fiscalitzar-lo. En aquest sentit, cal valorar la proposta teòrica d'Oriol Olesti, que plantejava l'establiment d'un cadastre amb una cronologia tan antiga com un mecanisme fiscal que, conjuntament amb la introducció de l'ús de la moneda, serien utilitzats pel poder romà per obtenir recursos en aquest territori (Olesti 1995).

Una altra troballa que s'ha d'analitzar és el descobriment d'una gran quantitat de fragments de retalls de metall en uns nivells de reompliment. Una vegada examinats, aquests han resultat ser una aleació de plom i d'estany. Si tenim en compte l'aspecte formal que presenten –peces discoïdals de les quals s'han retallat porcions regulars– es pot suposar amb força certesa que es tractava dels lingots d'on s'extragué la matèria bàsica per a la fabricació de monedes. Podem plantejar-nos la possibilitat que no massa lluny del lloc de la troballa d'aquests lingots hi hagués un taller monetari, potser la mateixa seca d'*Illuro*. En relació amb aquesta seca, la qual s'ha associat tradicionalment amb l'*oppidum* de Burriac, a partir d'ara caldrà com a mínim tenir present la possibilitat de vincular-la a l'assentament de ca l'Arnau/can Mateu/can Benet/can Rodon. No ha d'oblidar-se que la introducció d'una incipient economia monetària entre les comunitats indígenes és un element més, encara que important, de l'estratègia de la romanització.

Durant la segona meitat del segle II aC assistim a una sèrie de millores urbanístiques i reformes constructives dins de l'*oppidum* de Burriac, així com a un considerable augment de la cultura material. Aquests fets semblen demostrar la superació de l'etapa convulsa i de canvis que representa la primera meitat del

segle i l'assimilació per part de la població dels canvis implantats pel poder romà. L'*oppidum* de Burriac sembla recuperar i reprendre el paper d'important centre comercial i de redistribució que el caracteritzà en època ibèrica plena, la qual cosa és simptomàtica d'una economia vital i d'un nivell i qualitat de vida aparentment elevat.

Aquests canvis s'observen no només a l'interior de l'*oppidum*, sinó també al territori del voltant. En aquests moments es produeix un canvi d'ubicació dels assentaments rurals ibèrics. Els nous nuclis rurals s'estendrien per aquelles àrees del territori més planeres, rebutjant els llocs enlairats i de fort pendent. Aquestes àrees del territori ocupades pels nous assentaments, en part podrien coincidir amb les que en l'etapa anterior estaven destinades al conreu i a contenir els camps de sitges. Sembla, doncs, que hi hagué una menor preocupació per ocupar terres d'un major aprofitament agrícola, almenys pel que fa a l'extensió.

Aquest canvi d'ubicació segurament respongué a una nova estratègia romana de colonització agrícola sistemàtica del territori, encara que fou la comunitat indígena la que protagonitzà el procés. Ara bé, aquest fet no s'ha d'entendre només en aquest sentit, sinó com una realitat més complexa que s'inclou dins d'un procés general d'organització del territori i del seu poblament, així com de les estructures productives lligades a importants canvis d'ordre social (Revilla 2004). Hem de pensar que l'aristocràcia indígena tingué també un paper rellevant en aquests canvis, no només acceptant-los, sinó acomodant-s'hi i impulsant-los, en un intent d'adequar-se als nous temps i treure'n profit. No s'entendria l'èxit i rapidesa d'aquest procés sense la complicitat de les elits indígenes laietanes que habitaven Burriac.

Sovint s'ha relacionat l'existència d'aquests nous assentaments amb l'inici del cultiu de la vinya. Hi ha estudis que demostren que la producció del vi i el seu comerç foren un dels fenòmens econòmics més importants que tingueren lloc en aquestes contrades durant el segle I aC (Miró 1988, Revilla 1995). En aquest sentit, no hem d'oblidar que al mateix *oppidum* s'ha trobat un magatzem de *dolia* que no podem descartar que estigués destinat a l'emmagatzematge de vi. Tot i que hi ha algunes excavacions que situen en aquest indret els indicis més antics que es coneixen a la Laietània d'establiments relacionats amb la producció i la comercialització del vi,²¹ tanmateix ens hem de preguntar si aquest procés tingué, en aquests

21 Ens referim als jaciments de can Pau Ferrer (Martin 2000) i ca l'Arnau (Martina 2002). El primer és un abocador d'àmfores del tipus Dressel I local, datat al primer quart del segle I aC i situat al costat d'unes restes que podrien formar part d'un hàbitat rural, i que s'hauria de relacionar amb un centre terrissaire proper. El segon és un centre terrissaire d'àmfores del tipus Dressel I, Laietània I i Pascual I.

primers moments, la importància que se li ha donat i que justifica tota la transformació del territori. Evidentment, les evidències en els àmbits ibèrics rurals de la vall de tecnologies que tinguin a veure amb la producció o emmagatzematge del vi són escasses. No està demostrat que l'aparició i ubicació d'aquests assentaments tingués res a veure amb la producció del vi, ja que no s'han trobat forns per a la fabricació de les àmfores, els magatzems de *dolia* o els cups o dipòsits de fermentació. Sí que es conserven, en canvi, estructures d'emmagatzematge que tenen a veure encara amb una agricultura de tipus cerealística, com és el cas de les sitges, que encara funcionen i que s'aniran amortitzant progressivament al llarg d'aquest període.²² Aquest fet sembla indicar la existència encara d'un tipus d'agricultura de baix nivell tecnològic, hereva de tradicions anteriors i relacionada amb les unitats camperoles existents.

Així doncs, no hi ha una base prou sòlida que ens permeti proposar la hipòtesi del canvi general de l'agricultura per la viticultura durant la segona meitat del segle II aC, tot i que no podem negar l'existència d'algunes evidències, tal com ja hem vist, que apunten cap a una evolució gradual en aquest sentit, dirigides sobretot des dels establiments romans, que farà que amb el temps, i ja en el període romà, la Laietània esdevingui un territori especialitzat en el conreu de la vinya, l'elaboració de vi i la seva comercialització.

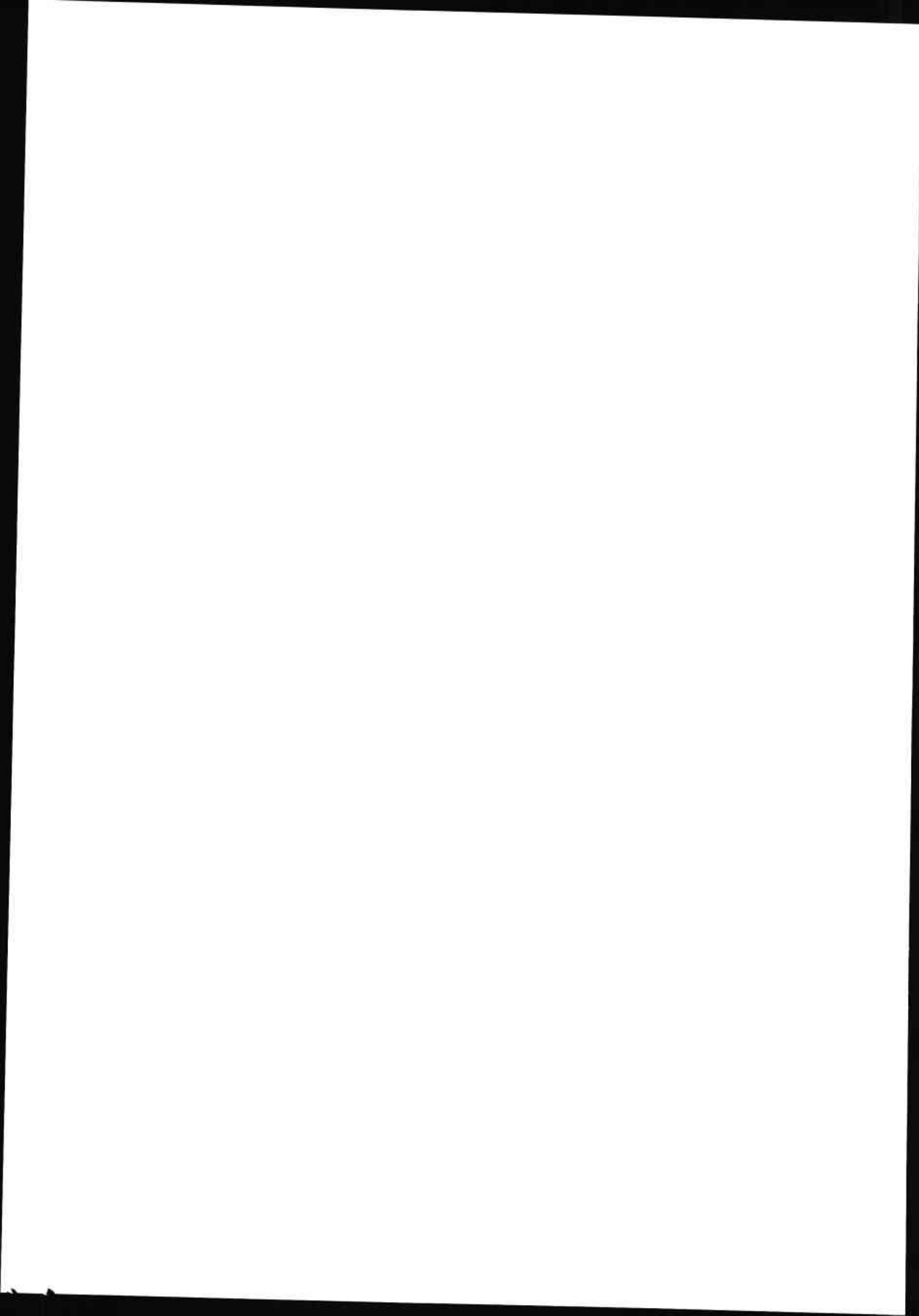
L'explicació de la relació entre l'aparició d'aquest poblament dispers i el desenvolupament d'un nou sistema d'explotació agrícola durant la segona meitat del segle II aC ha de tenir una base més complexa. S'haurien de tenir en compte, segurament, altres factors, a part del purament econòmic, que puguin explicar les relacions entre les noves estratègies eco-

nòmiques proposades des del poder romà i l'evolució de l'hàbitat. En aquests moments la societat ibèrica està immersa en un context polític en el qual el poder romà s'està assentant en aquest territori i, per tant, encara està en plena formació, i en el qual tenien importància també altres aspectes com l'estructura social, la fiscalitat i potser també factors de tipus cultural. No hem d'oblidar que l'actuació del poder romà respon a la idea d'assegurar-se el domini del territori conquerit i al cobriment de les seves necessitats (Revilla, Zamora 2006).

Cap al començament del segle I aC es produeixen els primers símptomes de canvis que suggereixen l'inici d'una etapa de declivi de Burriac i l'entorn. Tot i així, no sembla que en aquest primer quart de segle el poblament de la vall hagués entrat en un procés evident de decadència, ja que no és fins al segon quart quan es comencen a produir les amortitzacions dels assentaments, tant dins com fora de Burriac. Fa, doncs, la impressió que durant aquest segon quart del segle I aC la vall de Cabrera de Mar entrà en un procés de despoblament definitiu, sobtat i ràpid, que es perllongà de manera ja residual fins a la desaparició de l'*oppidum* de Burriac com a nucli de població cap a mitjan segle I aC.

Aquest mateix fenomen de despoblament sobtat d'un important centre de població, succeí al nucli romà veí de ca l'Arnau/can Mateu/can Benet/can Rondon. Sens dubte aquests esdeveniments formaren part d'una estratègia ben planificada del poder romà per implantar un nou model d'ocupació del territori, el qual tingué la definitiva materialització amb la fundació de la ciutat romana d'*Iluro*, en un nou indret allunyat de la vall de Cabrera de Mar, just en aquests anys centrals del primer terç del segle I aC.

²² A part de les sitges que es relacionen amb l'assentament de càire rural com és el cas de mas Català, can Bartomeu i les sitges núm. 1, 2 i 3 del grup Grandia relacionades amb l'assentament rural de ca l'Esteban, s'amortitzen també durant un període comprès entre l'últim terç del segle II aC, les sitges núm. 17, amb una capacitat mínima calculada de 3.176 l, 18 (2.000 l), 25 (1.116 l), i el primer quart del segle I aC, les sitges 23 (9.609 l) i 30 (5.823 l) del grup de can Bartomeu, amb una capacitat mínima total de 21.724 litres (Zamora 2005).

Els laietans, un estat emergent

Arribats a aquest punt, creiem necessari ubicar l'*oppidum* de Burriac i el seu entorn en el marc general de la Laietània, per tal d'interpretar-ne la significació dins d'aquesta comunitat.

Si bé la documentació arqueològica ens mostra un panorama més optimista quant a la identificació dels diferents nuclis de població que formaven part de l'ètnia dels laietans, malauradament en molts dels casos l'única informació d'ells que en posseïm és justament la ubicació. Tret de pocs jaciments en què s'ha intervingut amb certa constància i rigorositat, la majoria, en el millor dels casos, han estat objecte d'actuacions puntuals i sense continuïtat, sense un projecte ben definit que permetés plantejar campanyes continuades d'excavació i d'estudi. Els treballs efectuats en alguns d'aquests jaciments, a més, s'hi realitzaren ja fa algunes dècades, amb la metodologia del moment, la qual cosa encara dificulta més poder posseir dades amb certa fiabilitat i determinants alhora.

Tanmateix, entenem que amb l'estat actual del coneixement que, a part dels treballs realitzats en els diferents jaciments i àrees més immediates d'influència, s'ha obtingut a partir de prospeccions sistemàtiques o

esporàdiques del territori en alguns casos, a partir de la redacció de cartes arqueològiques en altres casos, la descoberta de nous jaciments corresponents a nuclis bàsics de població laietans –*oppida*– és cada vegada més improbable. Dificilment, tret d'alguna sorpresa inesperada, hi ha la possibilitat d'augmentar el nombre d'aquests centres bàsics de població ibèrica, la qual cosa no significa que no puguin aparèixer altres tipus de nuclis de poblament o d'assentaments més petits relacionats amb activitats concretes i determinades. El coneixement, pràcticament exhaustiu, del nombre i de la situació d'aquests *oppida* dels ibers laietans permet formular estudis teòrics d'ordenació i d'organització territorial d'aquests,¹ que faciliten, a la vegada, la comprensió i l'obtenció d'informació referent a altres aspectes més complexos de la seva identitat: organització social i política, activitat econòmica i comercial, etc.

Pautes d'assentament i proposta d'un model d'organització territorial

La primera reflexió que es desprèn de la simple observació de la situació i de la distribució en el terri-

¹ Referent a les pautes d'assentament i organització territorial en la Laietània central i septentrional hem publicat, conjuntament amb altres investigadors del Museu de Mataró, dos articles: Zamora, Pujol, García, Celsa 2001 i García, Zamora 2006.

tori dels diferents *oppida* laietans ha de referir-se a l'estreta relació que existí entre el centres de poblament i el medi físic on es trobaven. Malgrat haver-hi una estratègia d'ocupació territorial ben planificada, la dependència i acomodació d'aquestes comunitats amb el medi físic esdevingué determinant en les seves pautes d'assentament.

Els laietans foren una comunitat d'organització complexa, que basava la supervivència i prosperitat en l'ocupació, l'explotació i l'obtenció dels recursos d'un territori propi, per tant exclusiu, la qual cosa comportà la delimitació d'aquest i un acurat planejament del seu control i de la defensa, així com una constant preocupació pel manteniment d'una cohesió territorial i per la protecció dels recursos que n'obtenien.

El territori, doncs, s'organitzà a partir d'unes necessitats prèviament plantejades, la qual cosa determinà el disseny d'una estratègia d'ocupació en el territori concret que posseïen. La prosperitat d'una comunitat bàsicament agrícola excedentària es basava en la possessió i control d'unes grans àrees de terres fèrtils, amb capacitat de ser explotades extensivament. A la Laietània aquestes grans àrees de conreu estaven situades a les planes interiors vallesanes, a la Depressió Prelitoral. La idoneïtat d'aquesta àrea geogràfica per al conreu, sobretot dels cereals, ve determinada per les característiques del territori –extenses planes arrecerades entre muntanyes–, i del sòl, extremadament fèrtil i ben irrigat.

El condicionant geogràfic que suposava el fet de tenir situades en terres interiors les àrees de producció cerealística, sens dubte fou un dels factors que influï en l'organització territorial laietana. Altres factors que de ben segur foren determinants i condicionaren les pautes d'assentament foren la necessitat d'un bon control de tot el territori, disposar de centres de mercat on acumular els excedents i comercialitzar-los, i la ubicació dels nuclis residencials principals en indrets amb unes condicions d'habitabilitat immillorables.

És a partir d'aquestes premisses, i del condicionament i optimització del medi natural que les determinava, que cal analitzar les estratègies d'ocupació del territori. Així s'observa que a la Laietània central i septentrional, es diferenciaven dues distribucions ben diferenciades d'*oppida* i se'n insinua una de tercera. La primera, situada a la costa, ocupa els turons de la Serralada Litoral que dominen la plana marítima, i la formarien els *oppida* de Turó de la Rovira, Montjuïc, Turó d'en Boscà, Cadira del Bisbe, Burriac, Torre dels Encantats, Puig Castell i Montpalau. Una segona, més a l'interior, també ocupa els turons de la Serralada Litoral, els que dominen la Depressió Prelitoral i els cursos dels rius Llobregat, Besòs i Mogent. Aquesta segona la formarien els *oppida* de Turó de ca n'Oli-

vé, Puig Castellar, Turó de Les Malezes, Sant Miquel, Castellruf, Turó Gros de Céllecs, Turó Cremat, Turó del Vent i Puig Castell. La tercera, més imprecisa, ocuparia els turons de la Serralada Prelitoral que dominen la Depressió Prelitoral, i la formarien els *oppida* de la Torre Roja, del Turó Gros de Can Camp de Caldes de Montbui, del Puig Alt de Can Viver de Bigues i Riells i del Castell de Montclús de Sant Esteve de Palautordera. Aquesta última distribució només s'entreveu, entre d'altres coses perquè els *oppida* que la conformarien són des del punt de vista arqueològic, tret d'algun cas concret, molt mal coneguts.

Les dues primeres distribucions, tanmateix, conformen dues clares i diferenciades línies d'*oppida*, les quals se situen en llocs elevats de la Serralada Litoral, controlant passos naturals i ben a prop dels camins existents. La nostra proposta teòrica d'ocupació i d'organització territorial la plantejarem, doncs, a partir de les dues línies d'*oppida* de les quals tenim un millor coneixement; la qual cosa no vol dir que no tinguem present la tercera, tot i ésser la menys coneguda i definida.

El primer fet que evidenciem és que entre els *oppida* de la costa i els de la primera línia interior hi ha notòries diferències. L'eix longitudinal que articulà els *oppida* de la primera línia interior fou el camí de la Carena, i tenien un excel·lent domini visual i control de grans àrees de la Depressió Prelitoral. Alguns estaven situats, a més, a prop dels colls, passos i camins transversals que connectaven les planes interiors amb les costaneres.

Tots ocupaven els cims dels turons i en cap cas sobrepassaven les 0,5 ha d'extensió. A excepció de l'assentament fortificat del Turó del Vent, l'estructura urbana de la resta era similar. Eren *oppida* que s'emmotllaven a l'orografia dels cims dels turons, que solen ser plataformes de no gaire extensió i pendent suau, per la qual cosa no solien estar terrassats. Per a aquesta adaptació a l'espai que ocupaven, solien ser de planta més o menys arrodonida, ovoïdal en alguns casos. Les defenses naturals es complementaven amb una muralla perimetral que s'acomodava al terreny. Generalment no disposaven de torres, i la porta d'accés era l'únic element constructiu defensiu que podia destacar de la muralla. La distribució urbanística era senzilla: un o dos carrers centrals i habitatges adossats a la muralla, que es distribuïen entorn del carrers.

L'eix longitudinal que connectava els *oppida* situats a la línia de costa era el camí dels Contrabandistes, i tots tenien un control visual absolut de la plana litoral.

A diferència dels *oppida* interiors, els de la costa s'estenien pels vessants de migdia dels turons, la qual

cosa els permetia disposar d'una major superfície. A excepció del de Burriac, d'entre 7 i 10 ha d'extensió –i el suposat de Montjuïc, del qual no es coneixen restes d'estructures–, la resta ocupaven entorn de les 2 ha. El fort pendent dels vessants i la superfície ocupada els obligaren a desenvolupar un urbanisme complex. Disposaven de sistemes defensius potents, amb llargs trams de muralla on s'alternaven torres de defensa, algunes de les quals emmarcaven els accessos fortificats. Eren *oppida* que s'havien d'emmotllar al pronunciat desnivell del turó, per la qual cosa prèviament havien de terrassar el terreny, i retallar-lo per encabir-hi les construccions. Tenien carrers longitudinals que es creuaven amb d'altres, en ocasions esglaonats, que comunicaven les parts altes amb les zones baixes de l'*oppidum*. Els carrers delimitaven els espais on s'aixecaven les illes de cases, que podien comptar amb edificacions d'estructures complexes.

L'anàlisi de la comunicació visual existent entre els diferents *oppida* ajuda a esbrinar també estratègies d'ocupació territorials i pautes d'assentament. En el territori que s'estudia cal establir una triple correspondència de camps visuals: els que permetien una comunicació entre els de la primera línia interior, els que possibilitaven la visualització entre els de la costa i entre la primera línia d'*oppida* interior i els de la costa.

La comunicació visual entre els *oppida* de la primera línia interior degué ser força eficaç. Així, des de l'assentament del Turó del Vent es veuen els *oppida* del Turó Cremat i el de Cèllec i des d'aquest el de Castellruf. Des de les Maleses es veuen Castellruf i el Puig Castellar, i des d'aquest darrer, tot el pla de Barcelona fins a Montjuïc. De manera directa o indirecta, tots els *oppida* de la primera línia interior estaven ben connectats visualment, la qual cosa podia permetre una ràpida comunicació entre ells mitjançant senyals òptiques.

Ben al contrari, els *oppida* costaners no gaudien de bona comunicació visual entre ells. Des de Burriac, per ponent només es veia el de la Torre dels Encantats, mentre que per llevant es comunicava només amb el de Montjuïc. Els *oppida* de la Cadira del Bisbe, del Puig Castell de Sant Cebrià de Vallalta i de Montpalau no tenien comunicació visual amb cap altre *oppidum* laietà, només controlaven l'entorn més immediat. L'*oppidum* del Turó d'en Boscà tenia connexió visual amb el de Montjuïc.

La comunicació visual entre els *oppida* de la primera línia interior i els de la costa era igual de deficient, de manera que només des del Turó del Vent, a l'interior, es veia el de Burriac, a la costa i des del Turó d'en Boscà, el de Puig Castellar. L'indret millor comunicat visualment era el de Montjuïc, ja que des d'aquí

es divisaven els *oppida* costaners del Turó d'en Boscà, de Burriac, de la Torre dels Encantats, així com els interiors de Puig Castellar, Les Maleses i en dies de clara visibilitat, el de Cèllec.

Al contrari del que passa amb els *oppida* de la primera línia interior, la situació dels quals, entre d'altres coses, sembla obeir a una estratègia de comunicació visual entre ells, sobta l'aparent despreocupació dels *oppida* costaners per mantenir connexions visuals entre ells. Fa la impressió que la tria dels seus emplaçaments no respon a una estratègia estrictament defensiva, sinó que també degué obeir altres causes, tals com condicions de bona habitabilitat, climàtiques, fàcil accés, control de vies de comunicació, proximitat a bones àrees de captació de recursos i a punts de control del comerç marítim, etc. Cal contemplar també la possibilitat que les connexions visuals es fessin a través de torres o talaies aïllades situades en punts estratègics del territori costaner. En aquest sentit caldria valorar indrets com el Montcabrer (a la vall de Cabrera de Mar), el Turó d'Onofre Arnau (Mataró), el Turó de Montgat, etc.

D'altra banda, sembla clar que la connexió visual entre els *oppida* de la costa i les fortificacions de l'interior es realitzava a partir de l'*oppidum* principal de la zona, Burriac, bé directament amb el Turó del Vent, o bé indirectament a través de Montjuïc, amb els pobles de la línia interior més meridionals.

Les característiques –situació, tipologia, extensió i elements defensius– i l'estratègia d'ocupació –zones de control, camps visuals, etc.– dels diferents *oppida* són paràmetres força indicatius de l'existència d'una especialització funcional o d'ús.

Els *oppida* de la primera línia interior, més el del Puig Castell de Sant Cebrià de Vallalta, poden ser qualificats com a ciutadelles o aldees fortificades, entenent com a tals, llocs estratègicament situats on urbanísticament es prioritzava una estructura defensiva, senzilla però eficaç, a la qual se supeditaven els espais d'hàbitat, possiblement destinats en bona part a acollir guarnicions o grups de guerrers que convivien amb altres col·lectius dedicats a la pagesia o a realitzar treballs artesanals especialitzats. En aquest sentit, degueren ser nuclis pràcticament autosuficients, amb una funció bàsicament militar defensiva i de control territorial, comandats per petites elits possiblement emparentades o clientelars dels grups aristocràtics que residirien a la costa.

Tot i estar situat en la línia interior d'*oppida*, el del Turó del Vent respon a una tipologia diferent. Correspondria a un nucli d'activitats econòmiques especialitzades –segons la terminologia proposada en un estudi on es tipifiquen els assentaments ibèrics

de la costa central catalana (Asensio *et alii* 1998), ja que es tractava d'un centre d'emmagatzematge fortificat i, molt possiblement, d'una àrea de mercat, directament dependent de l'*oppidum* de Burriac, amb el qual estava perfectament comunicat, tant físicament, mitjançant la riera d'Argentona, com visualment.

Els *oppida* de la costa eren essencialment nuclis residencials, on conviurien les grans famílies aristocràtiques laietanes amb una nombrosa població de rang social inferior, entre la qual devien destacar per la seva activitat alguns col·lectius especialitzats: artesans, comerciants, guerrers, etc. La base més nombrosa de la població la degueren constituir els camperols i els ramaders. El desenvolupament d'una intensa activitat econòmica de tipus artesanal, industrial i, en alguns casos, comercial, està ben documentada en la majoria d'aquests *oppida*. Com a importants centres d'activitat econòmica, veritables ports comercials, destacaven Burriac, i possiblement Montjuïc, a la Laietània meridional. Així, doncs, per les activitats de tot tipus que s'hi desenvolupaven i per les complexes estructures urbanístiques, no és agosarat qualificar-los de centres urbans o ciutats.

En les rodalies dels *oppida* es distribuïen una sèrie d'assentaments, que no arribaven a 0,1 ha d'extensió. Eren petits nuclis camperols o granges, d'estructura molt senzilla, que per les característiques i escassa superfície són sovint de difícil localització, si bé se'n coneixen alguns com el del Turó dels Dos Pins, a Cabrera de Mar (Zamora, García 2005); el de Can Calvet, a Santa Coloma de Gramenet (Gili, Rigo 1992); el del Turó de Can Joan Capella, a La Roca del Vallès; i Can Malla, a Montmeló (Tenas, 2004).

L'anàlisi de les pautes d'assentament assenyala que l'organització territorial laietana es basava en l'establiment de tres línies d'*oppida*, dues d'interiors i una altra costanera, i demostra que l'ocupació del territori respongué a una planificació estratègica que aprofitava i optimitzava les característiques del medi que ocupaven.

Es tracta d'un poblament concentrat establert en alçada, que rarament ocupava les zones planes del territori, que s'utilitzaven com a àrees de conreu extensiu –en el cas de la plana vallesana– o bé com a àrees de captació de recursos naturals (recol·lecció, caça, pesca i obtenció d'algunes matèries primeres) –com bé podia ser el cas de la plana marítima maresmenca.

La primera línia interior d'*oppida* esdevingué un veritable cordó fortificat que, a parer nostre, obeí a un triple objectiu. En primer lloc, a la necessitat de vigilar i protegir les àrees de producció cerealística de la Depressió Prelitoral. Els *oppida* de la primera línia

interior eren veritables fortins situats sobre els camps de conreu. La proximitat d'aquests *oppida* a la plana, en alguns casos a no més de mitja hora de camí, i la pràctica inexistència de nuclis d'hàbitat en la zona plana a prop o entre els camps de conreu, fa pensar que aquests *oppida* serien també els llocs de residència habitual de la població camperola que treballava habitualment als camps.

Un segon objectiu el determinava la creació d'una línia defensiva per protegir els *oppida* residencials de la costa. Aquest fet explicaria l'aparent despreocupació defensiva vers les zones de l'interior que semblen demostrar els *oppida* costaners, els quals ocuparen els indrets que els oferien les condicions més favorables des del punt de vista d'habitabilitat, i relegaven a un segon terme els plantejaments defensius. En aquest sentit, cal recordar que aquests *oppida* es construïren en els vessants de marina dels turons, que ocupaven rares vegades el cim, i que tenien poca connexió visual entre ells.

El tercer objectiu el determinà el control d'un dels passos naturals més transitats que ja s'usava des de la prehistòria: el corredor de la Depressió Prelitoral. Cada un dels *oppida* controlava un sector ampli del corredor i tots plegats ho feien totalment: des del començament, a la conca de la Tordera, fins al pla de Barcelona.

La tercera línia d'*oppida*, situada en els turons de la Serralada Prelitoral, tindria la funció de tancar i controlar el corredor de la Depressió Prelitoral, i encerclar així els camps de conreu de les planes vallesanes. Les característiques i funcions d'aquests *oppida* han de ser similars als de la segona línia, així com els seus camps visuals, per tal de permetre un complet control del territori. Entre les dues línies tancaven i protegien les grans àrees de producció cerealística.

Quant a les terres de la Laietània meridional, sembla clar que les característiques geofísiques són gairebé idèntiques a les del territori estudiat: la serra de Collserola és el tram de la Serralada Litoral que la continua després de la conca del Besòs, el pla de Barcelona és la continuació de la plana marítima del Maresme i la Depressió Prelitoral té la prolongació en les terres de l'actual comarca del Vallès Occidental. Hi ha, però, un element físic que caracteritza i condiona aquest territori més meridional: la conca baixa i el delta del Llobregat. Aquest riu, el més important de la zona, esdevingué un eix de comunicació clau amb l'interior i, sobretot, una via de penetració comercial important, la qual cosa de ben segur condicionà l'activitat i el tipus de poblament que s'establí en les proximitats. Pensem que en aquest sentit cal valorar el jaciment ibèric de Montjuïc, un port comercial important relacionat amb la via del Llobregat,

amb un impressionant camp de sitges de gran capacitat. Tot i així, altres *oppida* menys coneguts com Puig d'Olorda (Molins de Rei, Baix Llobregat), Puig Castellar (Sant Vicenç dels Horts, Baix Llobregat), el del Turó de la Rovira (Barcelona, Barcelonès), Turó de Sant Ramon (Viladecans, Baix Llobregat), El Calamot (Gavà, Baix Llobregat), Puig Castellar (Begues, Baix Llobregat) i el Castell (Esparreguera, Baix Llobregat) semblen mantenir les mateixes pautes d'ocupació que les exposades per als *oppida* de la Laietània més septentrional.

El Turó de la Rovira, per la ubicació i característiques, amb una extensió de poc més de 2 ha, s'ha de situar amb els *oppida* costaners, Puig d'Olorda, Puig Castellar de Sant Vicenç dels Horts, Puig Castellar de Bigues i Turó de Sant Ramon formarien part de la segona línia defensiva, mentre que el Castell sembla formar part de la tercera línia defensiva. Tot i que són molt mal coneguts, ja que disposem de molt poca informació, sí que podem intuir que es tractava d'assentaments petits (menys d'1 ha) amb fortificacions simples, és a dir, muralles sense torres ni sistemes complexos de protecció, que estan situats en la part més alta dels turons i elevacions de difícil accés (Asensio *et alii* 2001). La ubicació en turons estratègics permet el control dels passos i vies de comunicació principals de la zona. Mentre els *oppida* del Castell d'Esparreguera, del Puig Castellar de Sant Vicenç dels Horts i de Sant Ramon controlarien l'eix del riu Llobregat, els del Puig Castellar de Bigues i del Calamot tancarien la Laietània pel sud.

En aquesta zona també s'han trobat petits nuclis camperols, com Can Xercavins, a Cerdanyola del Vallès, Vallès Occidental; Can Fatjó i Castell de Rubí, a Rubí, Vallès Occidental; i amb reserves, Can Miano, a Sant Feliu de Llobregat, Baix Llobregat; i Camí Vell de Llor, a Sant Boi de Llobregat, Baix Llobregat (Asensio *et alii* 2001).

Tota aquesta complexa organització territorial laietana es fixà i consolidà durant el segle IV aC, si bé fou el segle III aC el de màxim desenvolupament. El període ibèric ple esdevingué, doncs, una etapa crucial al llarg de la qual es fixaren i concretaren els trets que havien de caracteritzar la identitat dels laietans, entre aquests la delimitació, l'organització i l'estructuració definitiva del territori.

Tanmateix, molts dels *oppida* que a partir del segle IV aC conformaren la nova estructura territorial, ja eren anteriorment hàbitats ibèrics, alguns des de la segona meitat del segle V aC (Torre dels Encantats i Castellruf), altres com a mínim des del final d'aquest segle (Turó del Vent), i en alguns casos, fins i tot, des del període ibèric antic (Burriac, Puig Castellar, Turó de ca n'Olivé i Cadira del Bisbe, Montjuïc, Penya del Moro). No hi ha gaires dades arqueològiques que aportin informació de com es desenvolupà el procés de gestació de la nova realitat territorial al llarg del segle V i sobretot IV aC. La nova planificació possiblement significà la desaparició d'alguns antics nuclis d'hàbitat, els quals per diverses raons no encaixaven en l'estratègia d'ocupació –potser fou el cas de l'*oppidum* de la Penya del Moro². Obeint aquesta mateixa estratègia, se'n crearen de nous, com per exemple el Turó d'en Boscà.

L'organització territorial laietana, basada en una jerarquització d'assentaments i en una distribució racional dels usos del territori, forçosament havia d'implicar la consolidació d'un poder centralitzat concentrat en grups socials reduïts. El notori desenvolupament econòmic i comercial que sembla caracteritzar els segles IV i III aC va convertir en pròspera la comunitat dels laietans i possibilità la consolidació del sistema.

Com hem vist, en els segles IV i III aC els laietans havien esdevingut un grup important, cohesionat i consolidat en el territori, amb una estructura política i econòmica gairebé d'estat. Aquests estats emergents creixen ràpidament a mida que progressen econòmicament a partir de l'acumulació dels excedents agrícoles. Si fou així, no hi ha dubte que la comunitat laietana del segle III aC va consolidar unes estructures sociopolítiques tendents clarament a la constitució d'un estat, el qual té el reflex en el territori a partir d'una ordenació ben planificada. Aquesta fase de desenvolupament com a comunitat encaixa amb el que proposen alguns autors, quan consideren que la formació política dels laietans al final del segle III aC pot considerar-se com la d'un estat arcaic. Les característiques que definirien aquest estat arcaic i que trobem en el món laietà són, per un costat, l'existència d'un territori polític d'extensió considerable, amb una densitat de població important, que té un patró de poblament jerarquitzat constatat per la troballa de diferents nuclis de població amb funcions específiques segons la categoria; i per un altre, l'evidència

² David Asensio creu que la Penya del Moro podria haver tingut un paper similar en el segle V aC al que a partir del segle IV aC tindria Montjuïc: el de port comercial. La similar ubicació de tots dos assentaments en turons baixos en els vessants que donen a l'estuari del Llobregat avalarien aquesta hipòtesi. La pèrdua d'aquesta funció en podria haver propiciat l'abandonament (Asensio *et alii* 2001).

d'una estratificació social amb l'existència d'una aristocràcia dirigent, que domina els recursos productius i la distribució dels béns, i d'una classe productora formada per camperols i artesans (Asensio *et alii* 1998; Sanmartí 2001).

Dins dels patrons d'assentaments d'aquests estats arcaics destaquen uns nuclis de població de grans dimensions, amb fortificacions i urbanisme complexos, que serien la seu de l'elit i, per tant, del poder polític. D'entre els *oppida* laietans sobresurt en aquest sentit el de Burriac, tant per la superfície, que el fa l'assentament laietà de major extensió conegut fins al moment, com per la complexitat urbanística i per l'imponent sistema defensiu. D'altra banda, les característiques i significació dels jaciments que es distribueixen en l'entorn més immediat, la vall de Cabrera de Mar, no tenen paral·lel a la Laietània. En l'estat actual de la investigació, hem de pensar que aquesta varietat és un fet únic i que la manca de troballes en altres àrees no respon tant a una manca de recerca, sinó al fet que mai no existiren jaciments com aquests.

Creiem, doncs, que l'excepcionalitat de la vall de Cabrera de Mar respon a un fet singular, lligat amb la significació d'aquest territori dins de la Laietània ibèrica. Amb les dades de què disposem, sembla clar que Burriac fou el centre de l'organització política dels laietans i, en aquest sentit, el considerem l'únic centre que exercí la capitalitat del territori. Discrepem, doncs, de les tesis que proposen una dualitat de capitalitats, compartida amb Montjuïc (Asensio *et alii* 2001), ja que no hi ha dades suficients com per plantejar aquesta possibilitat. Fins ara no es coneixen estructures arqueològiques que possibilitin la identificació d'un *oppidum* a Montjuïc, i molt menys d'un *oppidum* de les característiques del de Burriac, tot i que podria tractar-se d'un centre o d'un establiment comercial o portuari de primer ordre a causa de la situació estratègica, prop del mar, a la desembocadura del Llobregat.

A les darreries del segle III aC, quan romans i cartaginesos s'enfrontaren pel domini de la Mediterrània, la comunitat dels laietans havia assolit un grau de desenvolupament molt considerable, havia fixat el territori, havia definit la seva personalitat i de ben segur havia esdevingut un dels pobles ibers més pròspers i poderosos dels situats al nord de l'Ebre. És difícil, per no dir impossible, predir quines cotes més de desenvolupament hauria assolit si la seva evolució no hagués estat truncada sobtadament per un conflicte traumàtic extern, origen, a la llarga, de la seva extinció.

L'arqueologia sembla evidenciar que aquest desenvolupament i progrés dels laietans cap a una realitat

pràcticament estatal com a poble es veié sobtadament truncada cap al final del segle III aC o inici del segle següent. Certament, quan s'analitzen les dades arqueològiques que proporcionen els contextos d'aquesta època documentats en els diferents jaciments laietans, s'entreveu un període de canvis i de transformacions sobtades, profundes i, aparentment, provocades o induïdes des de fora, que suggereixen el final d'una etapa i l'inici d'una altra de substancialment diferent. En aquests fets, sens dubte, tingueren molt a veure els esdeveniments que tingueren lloc en el nord-est peninsular durant l'últim quart del segle III aC: la Segona Guerra Púnica.

És molt poca la informació que ens proporcionen les fonts clàssiques sobre els laietans, ni tampoc ens documenten cap mena d'implicació d'aquesta ètnia en la Segona Guerra Púnica. Tanmateix, encara que l'arqueologia no aporta massa dades sobre aquesta qüestió, se'ns fa difícil creure que els laietans no estiguessin involucrats d'alguna manera en el conflicte, com la resta d'ètnies del nord-est peninsular. La construcció de la torre del Turó del Dos Pins podria interpretar-se com un indicatiu d'aquesta implicació: la defensa de la mateixa capital dels laietans.

Si hagués estat així, cal preguntar-se quin podia haver estat aquest teòric posicionament del laietans amb un dels dos bàndols del conflicte. Aquest és un tema molt poc tractat en la bibliografia, i segurament molt polèmic. Tradicionalment sempre s'ha assegurat que els laietans no s'havien implicat en la guerra, i que la manca de cites a les fonts clàssiques que narraven el conflicte n'era una prova evident. Tanmateix, nous indicis ens poden convidar a una reflexió. En aquest sentit cal valorar un treball de David Asensio, qui aprofita un acurat estudi de les àmfores d'importació trobades en els jaciments ibèrics de la costa catalana per introduir una sèrie de raonaments molt suggeridors sobre l'actitud i, fins i tot, sobre un teòric però possible posicionament dels laietans en la Segona Guerra Púnica. En aquest article, arran de la baixa proporció d'àmfores grecoitàliques trobades als territoris dels laietans, en contraposició amb els territoris de l'òrbita d'*Emporion* i de *Kesse*, tradicionalment considerats com a clarament filoromans, creu que s'hauria de replantejar el paper jugat pels laietans en aquest conflicte (Asensio 2001-2002). Durant aquest període, la gran majoria d'importacions d'àmfores a la vall de Cabrera de Mar són d'origen púnic, en detriment de les d'origen italià (Zamora 2005). L'àmfora grecoitàlica representa un percentatge molt petit en relació amb les altres, fet que no sembla concordar amb una presència dels exèrcits romans en aquesta zona. Potser, com sembla insinuar David Asensio, cal plantejar-se si realment aquests territoris estaven sota control romà i quina era l'actitud de l'ètnia dels laietans respecte al con-

flicte. Tanmateix, des del punt de vista estratègic no sembla lògic pensar que els romans deixessin un territori no sotmès, o en conflicte, entre Empúries i la Cossetània.

Un fet que hem de valorar és que les tropes cartagineses des del mateix any 218 aC no sobrepassaren els territoris situats al nord de *Tarraco*, que foren controlats pels exèrcits d'Escipió. En aquest punt, és interessant la cita de Livi (Livi, *Ab Urb*, XXI, 60) en la qual es diu que Escipió desembarcà l'exèrcit i, començant pels laietans –algunes fonts diuen lacetans, cosa no gaire lògica si es considera que sembla un avançament per la costa exclusivament–, va sotmetre a Roma tota la costa fins a l'Ebre (*exposito ibi exercitu orsus a Laietanis omnem oram usque ad Hiberum flumen partim renovandis societatibus partim novis instituendis Romanae ditiones fecit*).

És evident, doncs, que la bel·ligerància dels indígenes, en cas que hagués existit, enfront de les forces foranes havia de ser enfocada cap als que els ocupaven militarment el territori, els romans, o bé cap a aquelles comunitats indígenes aliades dels ocupants. En conclusió, doncs, entenem que una de les ètnies més puixants del nord-est peninsular, la dels laietans, no fou aliena al conflicte bèl·lic de la Segona Guerra Púnica, i que cal, com a mínim, plantejar-se la possibilitat que participessin en les diferents revoltes que alguns pobles indígenes protagonitzaren contra l'ocupació romana.³

Els estudis de territori semblen mostrar a començament del segle II aC un panorama que bàsicament constata la desestructuració del model d'organització territorial que havia caracteritzat la Laietània durant el període ibèric ple, i l'eliminació d'una sèrie de trets que identificaren els laietans que havien definit la seva personalitat com a comunitat en el període que segueix a l'acabament de conflicte.

Així, observem que és en aquest període quan s'abandonaren la majoria dels *oppida* laietans situats als turons interiors de la Serralada Litoral. Ens referim als *oppida* del Turó de ca n'Oliver (Asensio *et alii*, 2000), del Puig Castellar (Ferrer, Rigo 2003), del Turó de les Maletes (Duran, Huntinford 1998), de Castellruf (Gasull *et alii* 1995), de Sant Miquel de Vallromanès (Barberà, Pascual 1969-70), de Cèlles (Sanmartí 1987) i del Turó del Vent (Asensio *et alii* 1998).

A diferència d'aquests *oppida* interiors, els que estaven situats als turons prop de la costa pervisqueren. El Turó de La Rovira perdura fins al segle I aC

(Asensio *et alii* 2001), igual que el Turó d'en Boscà (Zamora 1996), el de la Cadira del Bisbe fins a mitjans segle I aC (Coll 1987), com el de Burriac (Miró, Pujol, García 1988) i el de Montpalau (Martín, Rigo 1987) i, fins a un moment incert del segle I aC, el de la Torre dels Encantats (Sanmartí 1993a). Fins i tot en algun d'aquests, com el de Burriac, tal i com hem vist, es documenten importants reformes urbanístiques i l'ocupació de sectors fins llavors no urbanitzats durant la segona meitat del segle II aC, la qual cosa pot posar de manifest un augment demogràfic. L'arqueologia també ens documenta importants transformacions quant al model d'ocupació dels territoris més propers.

Des del punt de vista estratègic i de control del territori, el desmantellament de la línia interior d'*oppida* va deixar els grans nuclis residencials de la costa sense el cordó defensiu que els protegia per l'interior. Aquesta mesura desvertebrà el sistema defensiu territorial i va fer més vulnerables i accessibles els grans centres urbans, especialment la capital: Burriac.

Aquest desmembrament de l'organització territorial laietana degué incidir sobretot en l'estructura econòmica. Els territoris de l'interior –les actuals comarques vallesanes– que acollien les zones de producció agrícola, bàsicament cerealística, quedaren sense la protecció dels *oppida* que els controlaven, la qual cosa degué ocasionar l'abandonament de la majoria dels camps o almenys un canvi dràstic del sistema productiu basat en l'obtenció i acumulació dels excedents agrícoles, que en definitiva havien estat la base de l'economia laietana i de la seva prosperitat. Aquests canvis s'argumenten a partir de la informació arqueològica que proporcionen els tres principals centres econòmics laietans: Burriac, Montjuïc i el Turó del Vent.

Cap a la primera dècada del segle II aC, a l'entorn de Burriac, s'inutilitzaren una gran quantitat de sitges que no s'usaran posteriorment. Desaparegueren els anomenats camps de sitges, les grans àrees d'emmagatzematge d'excedents agrícoles disperses per les zones baixes i planes de la vall de Cabrera de Mar (Pujol, García 1994; García, Zamora 1993; i Zamora *et alii* 1994). El mateix sembla succeir amb les sitges localitzades a l'entorn de la muntanya de Montjuïc, una altra àrea important d'emmagatzematge de cereals que desaparegué (Sanmartí 1993b). En el cas del Turó del Vent, s'abandonà el mateix establiment fortificat (Sanmartí *et alii* 1998), construït amb una clara finalitat comercial, artesanal, però sobretot d'emmagatzematge de cereals.

³ Una reflexió més profunda sobre aquest període la trobem a Zamora, García 2005.

Tots els indicis semblen demostrar el declivi d'una etapa econòmica basada en l'acaparament, el domini i el comerç d'una agricultura excedentària controlada per les elits, i el pas a un altre model de producció caracteritzat per una agricultura que, tot i crear també excedents, es descentralitzà i diversificà el procés i control de la producció per tal d'evitar l'acumulació privilegiada de la riquesa. Com dèiem sembla una estratègia encaminada a minvar el poder polític de l'aristocràcia laietana, no a destruir-lo, mitjançant l'eliminació de les seves fonts econòmiques. Alhora, aquest nou model degué introduir canvis importants en la distribució de la propietat, en els processos de producció i de comercialització dels productes i en les relacions entre el poder establert i les bases productives.

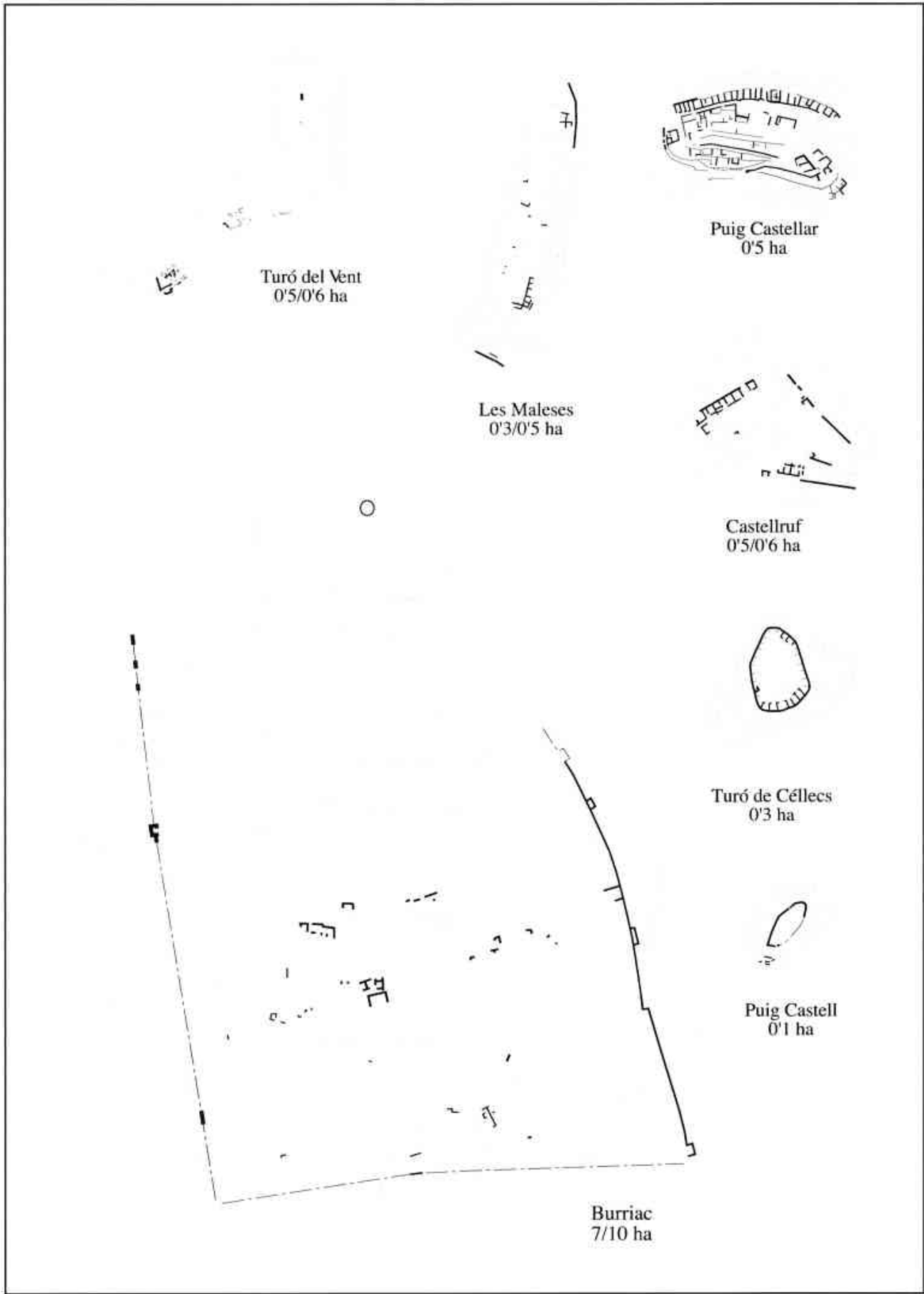
Altres conseqüències que semblen desprendre's d'aquest període convuls són les que van incidir tam-

bé en la mateixa estructura social laietana, molt especialment en las classes dirigents, tal com hem pogut comprovar a la vall de Cabrera de Mar.

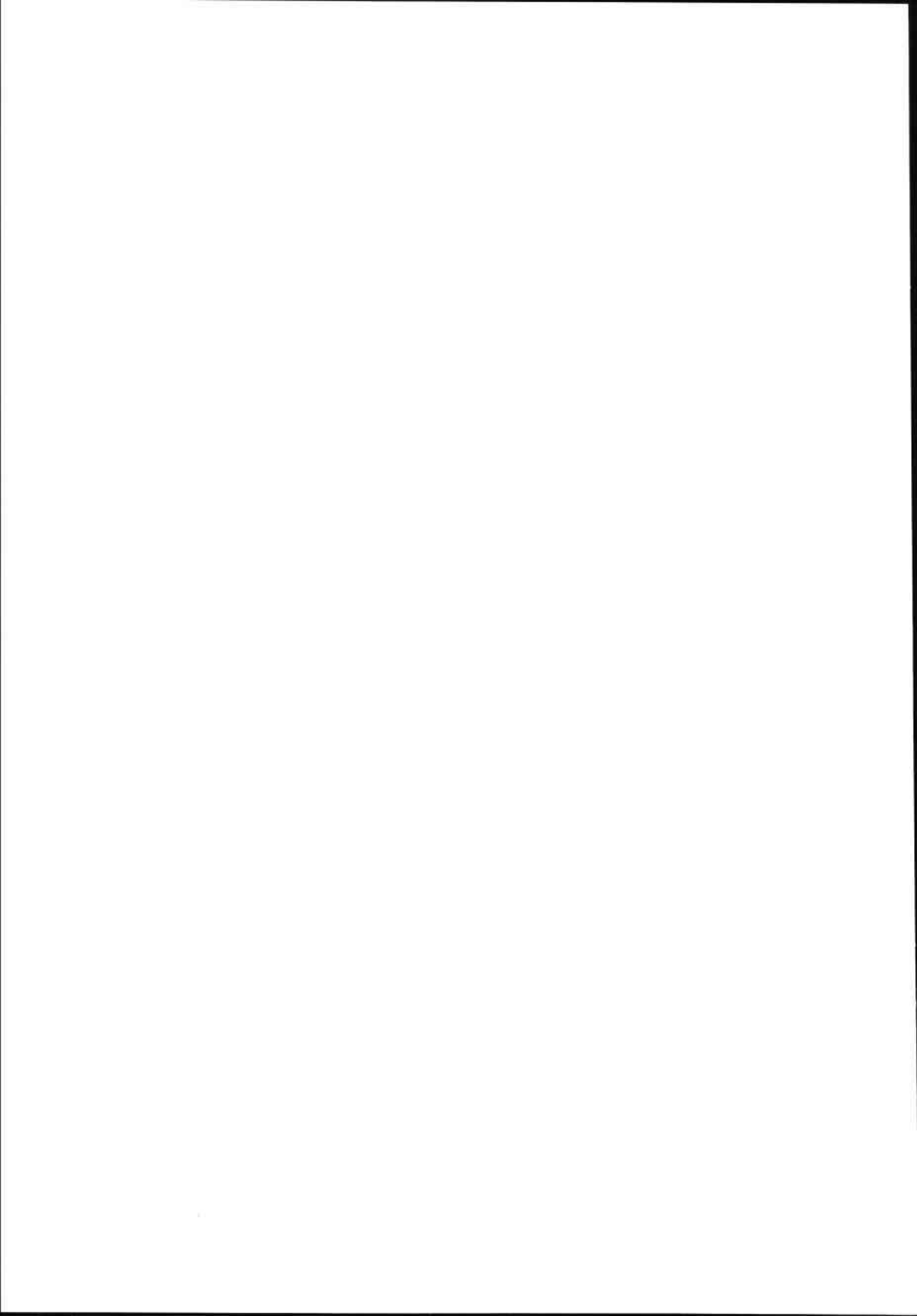
És difícil precisar, però, una relació causa efecte a l'hora d'interpretar el registre arqueològic dins del context històric. Difícilment podrem assegurar si el desmantellament de l'organització territorial dels laietans, juntament amb els altres canvis observats, fou la conseqüència d'un posicionament davant de la Segona Guerra Púnica o de les represàlies disposades per Cató en sufocar les revoltes indígenes de l'any 197 aC, cap a una comunitat que havia mostrat una actitud de resistència, de rebel·lia i d'insurrecció davant d'un nou poder forà, que en pocs anys havia imposat una nova situació que trasbalsava els fonaments de la identitat d'una de les ètnies ibèriques més rellevants del nord-est peninsular.

Làmina 1. La Laietania ibèrica

Làmina 2. Comparació de la superfície d'alguns oppida laietans

1- Pere Bonet i Gari, descobridor del poblat ibèric de Burriac, passejant pel jaciment. Any 1916.

2- Josep Puig i Cadafalch i uns amics visiten el poblat de Burriac. Any 1916.

3- Vista dels treballs de neteja i desbrossament de la muralla del sector oriental, Any 1949.

4- Treballs de neteja d'una de les torres del sistema defensiu del sector oriental, realitzats per Jaume Lladó. Any 1955.

5- Visita al poblat de Burriac de Jaume Lladó i uns amics. Any 1957.

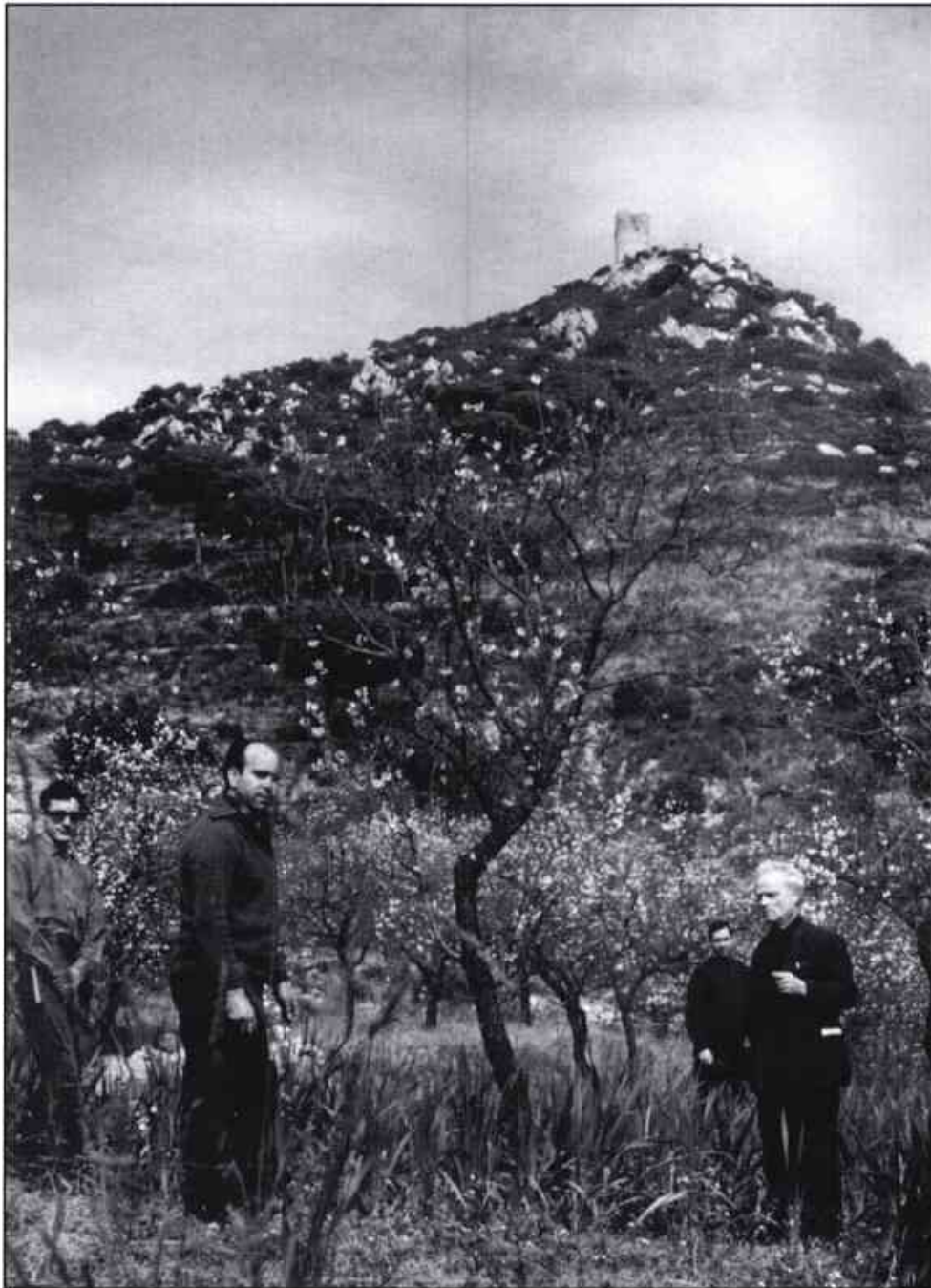
6- El grup de col·laboradors de Marià Ribas a Burriac. Any 1958.

7- Marià Ribas i el seu grup de col·laboradors durant l'excavació d'una habitació de Burriac del sector central. Any 1959 o 1960.

8- Marià Ribas i dos dels seus col·laboradors en el sector central de Burriac. Any 1959 o 1960.

9- Marià Ribas i alguns dels seus col·laboradors en el sector occidental de Burriac. Any 1959 o 1960.

10- Vista del poblat de Burriac a inici dels anys seixanta.

11- Marià Ribas i el seus col·laboradors durant l'excavació de l'habitació núm. 13 de Burriac. Any 1959.

12- Excavacions de la Universitat de Barcelona a Burriac dirigides pel professor Joan Maluquer de Motes. Any 1964.

13- L'"edifici públic" de Burriac. Any 1972.

14- L' "edifici públic" de Burriac. Any 1972.

15- L' "edifici públic" de Burriac. Any 1972.

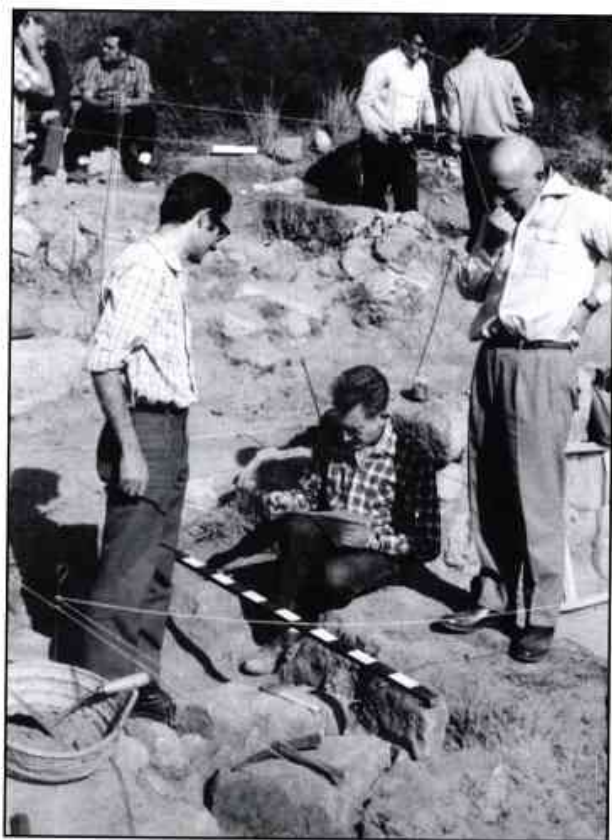
16- El magatzem de *dolia*. Any 1972.

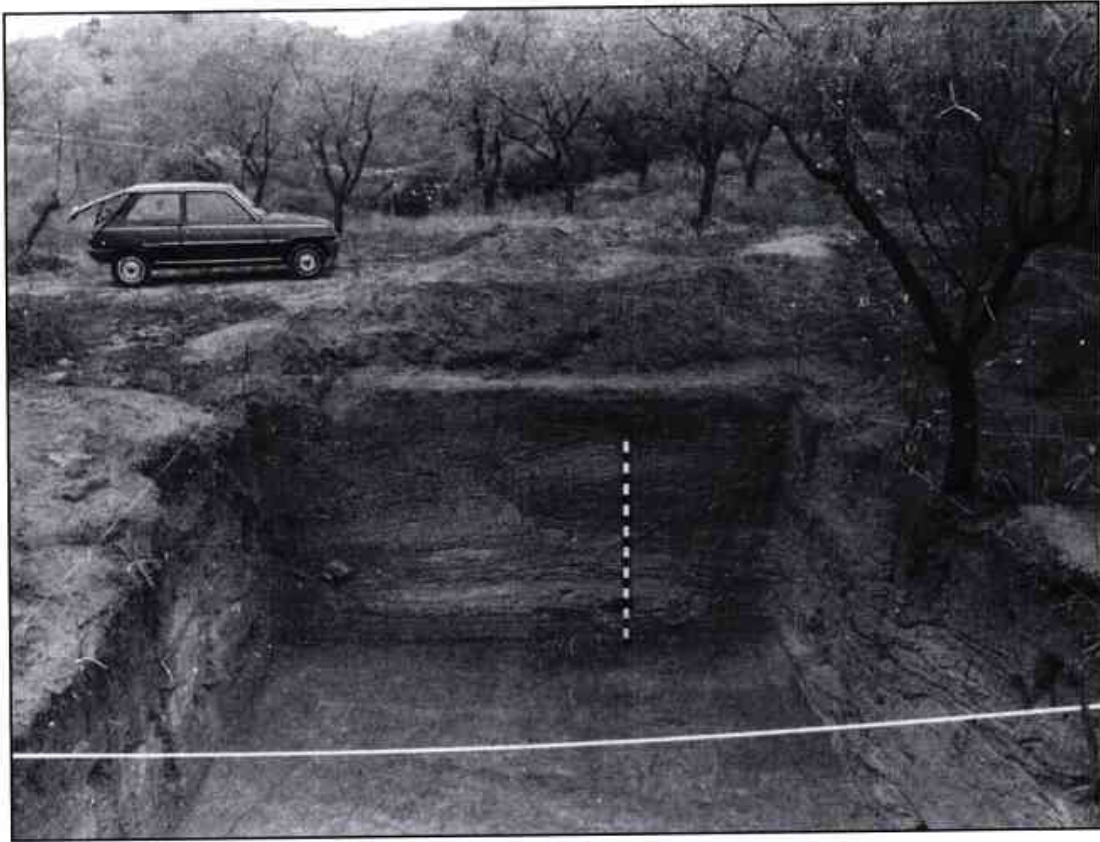
17- El magatzem de *dolia*. Any 1972.

18- Josep Barberà durant l'excavació del magatzem de *dolia*. Any 1972.

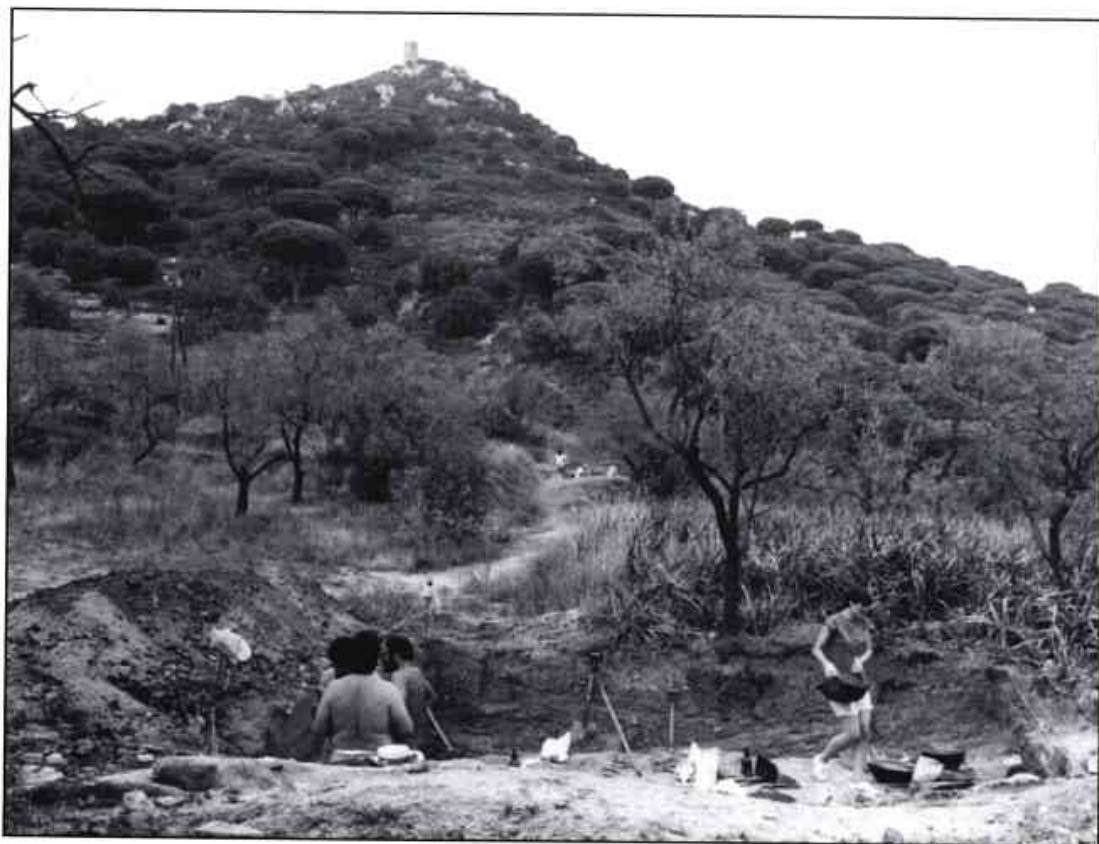
19- Ricard Pascual durant l'excavació del magatzem de *dolia*. Any 1972.

20- El dipòsit del sector occidental de Burriac. Any 1983.

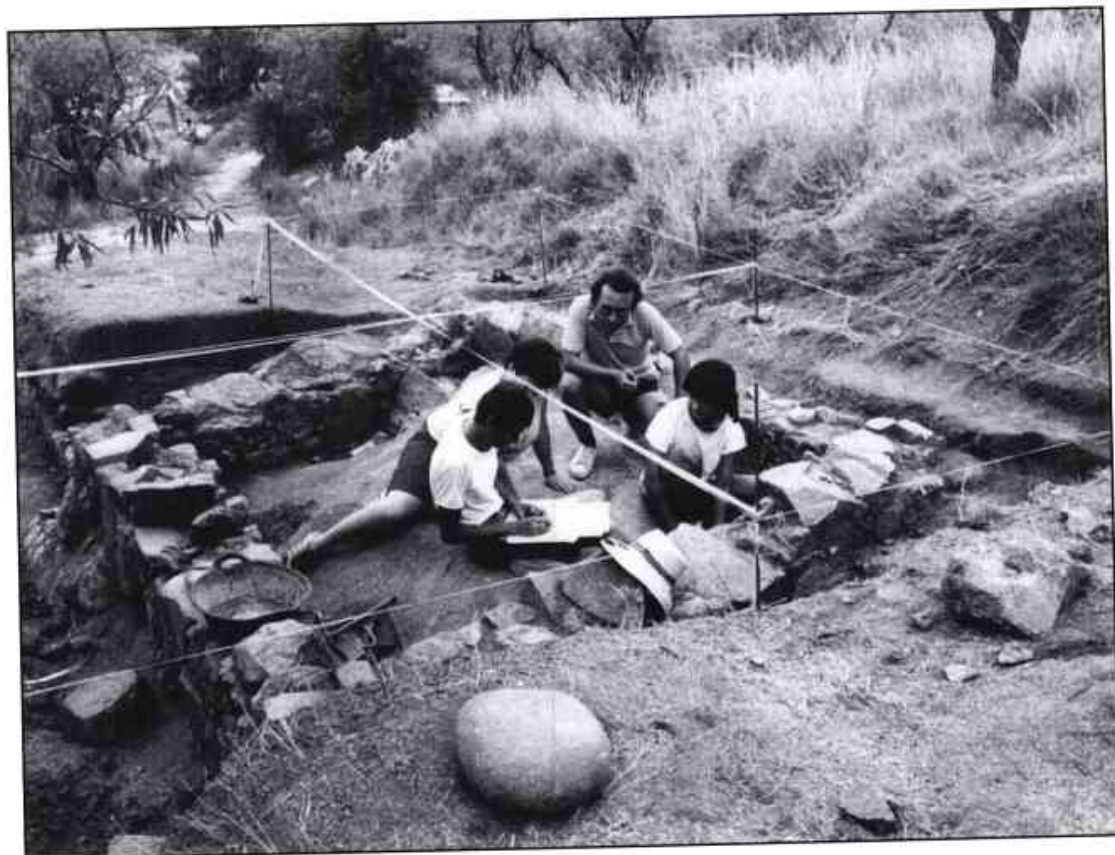
21- El dipòsit del sector occidental de Burriac. Any 1983.

22- Vista de l'excavació del dipòsit del sector occidental de Burriac. Any 1983.

23- Habitació de can Gaspar. Any 1983.

24- Excavació de l'habitació de can Gaspar. Any 1983.

25- Habitació núm. 1. Treballs de neteja dins del Pla de Lluita contra l'Atur. Any 1984.

26- Habitació núm. 8. Treballs de neteja dins del Pla de Lluita contra l'Atur. Any 1984.

27- Torre i muralla del sector occidental de Burriac. Pla de Lluita contra l'Atur. Any 1984.

28- Torre del sector occidental de Burriac. Pla de Lluita contra l'Atur. Any 1984.

29- Torre del sector occidental de Burriac. Pla de Lluita contra l'Atur. Any 1984.

30- Torre del sector occidental de Burriac. Pla de Lluïta contra l'Atur. Any 1984.

31- Habitacions del sector central de Burriac. Pla de Lluïta contra l'Atur. Any 1984.

32- Habitacions del sector central de Burriac. Pla de Lluita contra l'Atur. Any 1984.

33- Habitacions del sector central de Burriac. Pla de Lluita contra l'Atur. Any 1984.

34- Porta meridional de Burriac. Any 1991.

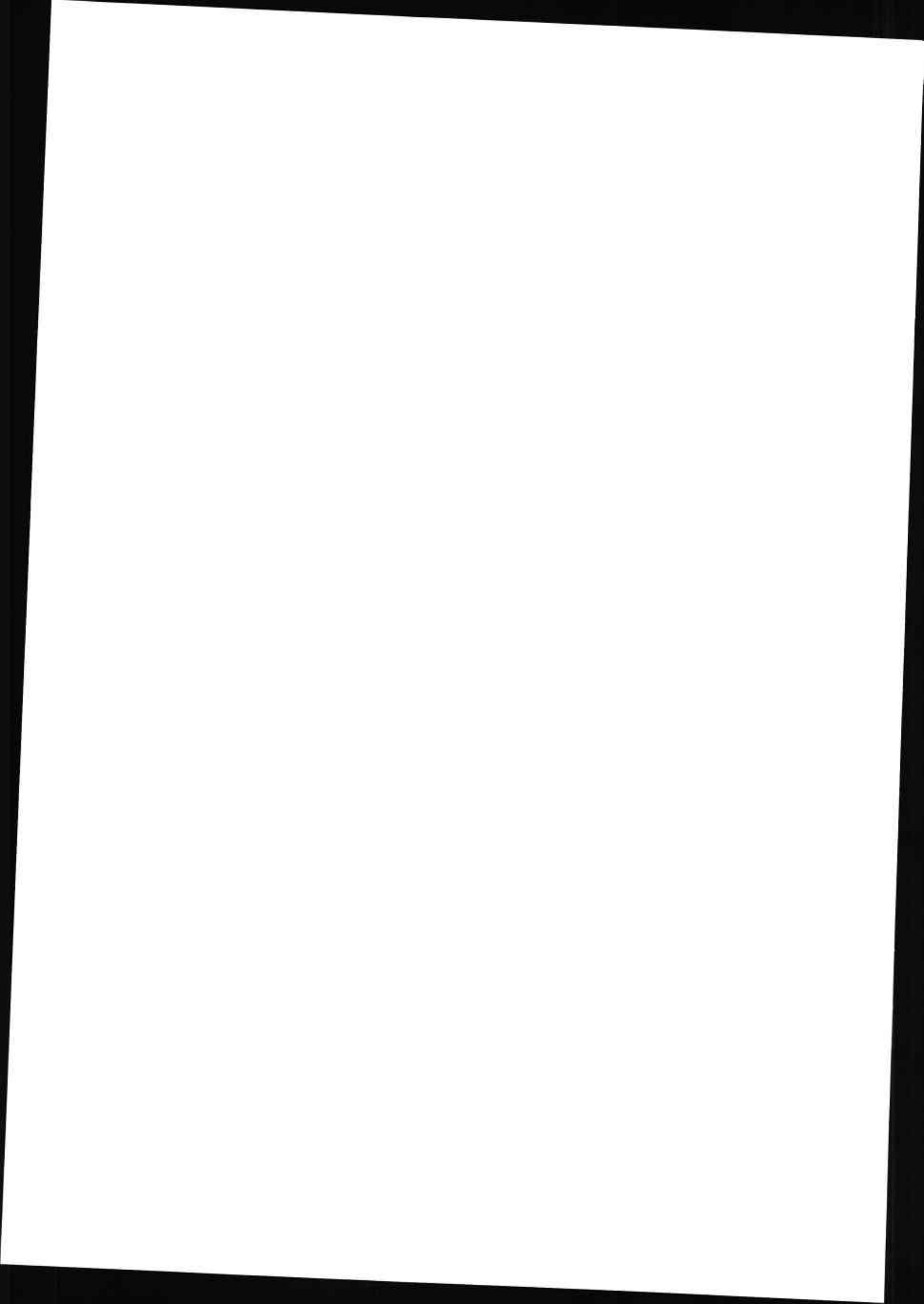
35- Porta i muralla meridional de Burriac. Any 1991.

36- Porta meridional de Burriac. Any 1991.

37- Porta meridional de Burriac. Any 1991.

Bibliografia general

ADELL, J.A. 1994: La restauració del Castell de Burriac, *El col·leccionable de la fundació Burriac* 4, juny 1994, Cabrera de Mar, 6-8.

ADROHER, A., PONS, E., RUIZ DE ARBULO, J. 1993: El yacimiento de Mas Castellar de Pontós y el comercio del cereal ibérico en la zona de Emporion y Rhode. Siglos IV-II a.C., *Archivo Español de Arqueología* 66, Madrid, 31-70.

ADROHER, A.M., LÓPEZ, A. 2000: Contextos de barniz negro de la alta Andalucía entre los siglos II y I a.C., *La cerámica de vernis negro dels segles II i I a.C. centres productors mediterranis i comercialització a la Península Ibèrica. Taula Rodona Empúries juny de 1998*, Mataró, 149-176.

ADSERIAS, M., BURÉS, L., RAMON, E. 1994: L'evolució del sector sud-occidental de Tarraco (segle IIaC-Vd.C): Excavacions en un solar del carrer de Pere Martell, *XIV Congrés Internacional d'Arqueologia Clàssica. La ciutat en el món romà*, vol 2, Tarragona, 15-16.

AGUILAR, A., PONS, E. 1988: El dipòsit del sector occidental del poblat ibèric de Burriac. Annex: Epigrafia ibèrica, *Liaetania* 4, Mataró, 146-148.

AGUARÓD OTAL, C. 1991: *Ceràmica romana importada de cocina en la Tarraconense*, Institució Fernando el Catòlic, Zaragoza.

ALMAGRO-GORBEA, M., RUIZ ZAPATERO, G. 1992: Paleoetnologia de la Península Ibèrica, *Actes de la Reunió: Paleoetnologia de la Península Ibèrica. Complutum* 2-3, Madrid, 469-499.

ALONSO MARTÍNEZ, N. 1999: *De la Llavor a la Farina. Els processos agrícoles protohistòrics a la Catalunya Occidental. Monografies, D'Archéologie Méditerranéenne* 4, Lattes.

ALONSO MARTÍNEZ, N. 2000: Cultivos y producción agrícola en época ibérica, *Agricultors, artesans i comerciants. III Reunió sobre economia en el Món Ibèric (València 24-27 de novembre de 1999)*, *Saguntum Extra*-3, València, 25-46.

AQUILUE, J., MAR, R., NOLLA, J.M., RUIZ DE ARBULO, J., SANMARTÍ, E. 1984: *El fórum romà d'Empúries*. Barcelona.

AQUILUE, X., BURÉS, L., CASTANYER, P., ESTEBA, Q., PONS, E., SANTOS, M., TREMOLEDA, J. 2000: Els assentament indígenes i l'ocupació grega arcaica de Sant Martí d'Empúries (L'Escala, alt Empordà). Resultats del projecte d'intervencions arqueològiques de 1994 i 1995, *L'hàbitat protohistòric a Catalunya, Rosselló i Languadoc Occidental. Actualitat de l'arqueologia de l'edat del ferro. Actes del XXII Col·loqui de l'AFEAF (Girona 21-24 maig de 1998)*, *Sèrie Monogràfica del Museu d'Arqueologia de Catalunya Girona* 19, Girona, 19-32.

ARCELIN, P. 1978: Note sur les céramiques à vernis noir tardives en provenance occidentale, *Archeologie en Languedoc* 1, Sete, 105-125.

ARCELIN, P., CHABOT, L. 1980: Les céramiques à vernis noir du village préromain de La Cloche, *MEFRA* 92, Roma, 109-197.

ARCELIN, P., TRUFFEAU-LIBRE, M. 1998: La quantification des céramiques. Conditions et protocole. *Bibracte*, 2 (Actes de la taula rodona celebrada a Glux-en-Glenne els dies 7-9 d'abril de 1998), Centre Archéologique Européen du Mont Beubray.

ARQUEOCIENCIA S.C.P. 1995: Can Jordi. Excavacions a la prolongació de l'A-19. Segona part, *Autopistes i arqueologia*, Autopistes C.E.S.A. Generalitat de Catalunya, Barcelona, 143-162.

ASENSIO, D. 1996: Les àmfores d'importació de la ciutadella ibèrica d'Alorda Park o Les Toixoneres (Calafell, Baix Penedès, Tarragona), *Revista d'Arqueologia de Ponent* 6, Lleida, 35-79.

ASENSIO, D., MARTÍN, A. 1998: El dérelicte de bon Capó (L'ametlla de Mar): l'inici de l'expansió de vi italià a la Península Ibèrica, *El vi a l'antiguitat. Economia, producció i comerç al Mediterrani occidental, Actes del segon col·loqui d'Arqueologia Romana (Badalona 6/9 de maig de 1998)*, 138-150.

ASENSIO, D. 2001-2002: Àmfores importades, comerç i economia entre els pobles ibèrics de la costa catalana (segles VII-I aC): un exercici de quantificació aplicada, *Revista d'Arqueologia de Ponent* 11-12, Lleida, 67-86.

- ASENSIO, D., BELARTE, C., SANMARTÍ, J., SANTACANA, J. 1998: Paisatges ibèrics. Tipus d'assentaments i formes d'ocupació del territori a la costa central de Catalunya durant el període ibèric ple, *Actes del congrés internacional Los Iberos, principios de occidente* (Barcelona 12, 13 i 14 de març 1998), Barcelona, 373-385.
- ASENSIO, D., FRANCÉS, J., FERRER, C., GUÀRDIA, M., SALA, O. 2000: La ceràmica àtica del Turó de Ca n'Olivé (Cerdanyola del Vallès, Barcelona): Comerç i distribució de vaixel·la fina importada a la Catalunya central (segles V i IV aC), *Agricultors, artesans i comerciants. III Reunió sobre economia en el Món Ibèric* (València 24-27 de novembre de 1999), *Saguntum Extra-3*, València, 369-380.
- ASENSIO, D., FRANCÉS, J., FERRER, C., GUÀRDIA, M., SALA, O. 2001: Resultats de la campanya de 1998/1999 i estat de la qüestió sobre el nucli laietà del Turó de Ca N'Olivé (Cerdanyola, Vallès Occidental), *Pyrenae* 31-32, Barcelona, 163-199.
- ASENSIO, D., CARDONA, R., FERRER, C., MORER, J., POU, J. 2001: Tipus d'assentaments i evolució del poblament ibèric a la Catalunya central (Eix Llobregat-Cardener), *Actes de la taula rodona Territori polític i territori rural durant l'edat del Ferro a la Mediterrània occidental* (Girona, 25 a 27 de maig de 2000), *Monografies d'Ullastret 2*, Girona, 183-201.
- ASENSIO, D., FRANCÉS, J., FERRER, C., GUÀRDIA, M., SALA, O. 2001: Formes d'ocupació del territori i estructuració econòmica al sud de la Laietania, *Actes de la taula rodona Territori polític i territori rural durant l'edat del Ferro a la Mediterrània occidental* (Girona, 25 a 27 de maig de 2000), *Monografies d'Ullastret 2*, Girona, 227-251.
- AA.VV. 1993: *Lattara 6. Lates*.
- AA.VV. 1976-1978: *Simposi Internacional: Els orígens del món ibèric*. Ampúries, 38-40, Barcelona.
- AAVV (coord. Eduard Sánchez Campoy). 1995: *Memòria dels treballs arqueològics als jaciments de Can Company i Turó de Can Joan Capella (La Roca del Vallès). Autopista Granollers-Mataró. Servei d'Arqueologia de la Generalitat/G.I.S.A./Museu de Granollers*, Barcelona.
- AA.VV. 1998: Les fàcies ceràmiques d'importació de l'Empordà durant el segle III i la primera meitat del segle II aC a través dels jaciments de Pontós i Ullastret, *Arqueomediterrània 4*, Barcelona, 129-156.
- AA.VV. 1999: *Excavacions arqueològiques a l'illa d'en Reixac (1987-1992)*, *Monografies d'Ullastret 1*, Girona.
- AAVV. 2000: *Agricultors, artesans i comerciants. III Reunió sobre economia en el Món Ibèric* (València 24-27 de novembre de 1999), *Saguntum Extra-3*, València, 357-367.
- AAVV. 2000: *Els productes alimentaris d'origen vegetal a l'Edat del Ferro de l'Europa Occidental: de la producció al consum. Sèrie monogràfica 18*, Museu d'Arqueologia de Catalunya-Girona, Girona.
- AA.VV. 2000: *La ceràmica de vernis negre dels segles II i I aC: Centres productors mediterranis i comercialització a la Península Ibèrica, Taula rodona* (Empúries 4 i 5 de juny de 1988), Mataró.
- BANÚS, J. 1991: Les sitges del poblat ibèric de Burriac (Cabrera de Mar, El Maresme): les sitges n.ºs. 36 i 37. Noves aportacions sobre la fase final del poblat, *Laietania 6*, Mataró, 57-83.
- BANÚS, J. 1992 (inèdit): *Memòria de la neteja, excavació i consolidació de la porta meridional del jaciment del poblat ibèric de Burriac (Cabrera de Mar, El Maresme)*, Mataró.
- BANÚS, J. 1994: La porta meridional del poblat ibèric de Burriac. Noves aportacions a partir de la campanya de 1991, *Actes de la X Sessió d'Estudis Mataronins*, Mataró, 23-32.
- BARBERÀ, J. 1968: La Necròpolis Ibèrica de Cabrera de Mar (Colecció Rubio de la Serna), *Ampúries XXX*, Barcelona, 97-150.
- BARBERÀ, J. 1969-70: La necròpolis ibèrica de Cabrera de Mar (Excavació 1968-1969), *Ampúries 31-32*, Barcelona, 169-189.
- BARBERÀ, J. 1970: *La necròpolis de ibèrica de Cabrera de Mar*. *Instituto de Prehistoria y Arqueología, Monografías XXXIV*, Barcelona.
- BARBERÀ, J., PASCUAL, R. (inèdit): *Excavacions a Burriac. Campanya 1969/70/71*.
- BARBERÀ, J. 1985: Un paral·lel remot de l'Edifici Públic de Burriac (Cabrera), *Laietania 2-3* (1982-83), Mataró, 146-151.
- BARBERÀ, J. 1998: Los depósitos rituales de restos de óvidos del poblado ibérico de la Peña del Moro en Sant Just Desvèrns (Baix Llobregat, Barcelona), *Actes del Congrés Internacional Los Iberos, principios de occidente. Estructuras de poder en la sociedad ibérica* (Barcelona 12, 13 i 14 de març de 1998), Barcelona, 129-135.
- BARBERÀ, J. 1985: La casa i el poblat ibèric *La Sentiu 9*, Gavà, 27-37.
- BARBERÀ, J., DUPRE, X. 1984: Els Laietans, assaig de síntesi, *Fonaments 4*, Barcelona, 38-81.
- BARBERÀ, J., MAYA, J.L. 1992: Etnogènesis y ètnias prerromanes en Catalunya, *Actes de la Reunió: Paleontologia de la Península Ibèrica*, Madrid, 167-184.
- BARBERÀ, J., PASCUAL, R. 1979-80: Burriac, un yacimiento protohistórico de la costa catalana (Cabrera de Mar, Barcelona), *Ampúries 41-42*, Barcelona, 203-242.
- BARBERÀ, J., PASCUAL, R. 1973: El edificio público de Burriac (Cabrera de Mar, Barcelona), *Actes del XII Congreso Nacional de Arqueología* (Jaén 1971), Zaragoza, 603-610.
- BARBERÀ, J., SANMARTÍ, E. 1982: Excavacions al poblat ibèric de la Peña del Moro sant Just Desvern 1974-1975-1977-1981, *Monografies Arqueològiques 1*, Diputació de Barcelona.
- BARBERÀ, J., SANMARTÍ, J. 1986: Can Fatjó (Rubi), 1918: Les ceràmiques fines d'importació d'època pre-imperial, *Butlletí del Grup de Col·laboradors del Museu de Rubí 23*, Rubí, 175-203.
- BATS, M., 1976: La céramique à vernis noir d'Olbia en Ligurie: vases de l'atelier des Petites Estampilles, *R.A.M. IX*, Narbonne, 63-80.
- BATS, M., 1978: Note sur les céramiques à vernis noir d'Olbia en Ligurie (Hyères, Var), *Archéologie en Languedoc. Journées d'études de Montpellier sur la céramique campanienne 1*, Sète, 104.
- BATS, M. 1988: *Vaisselle et alimentation à Olbia de Provence (v.350-v.50 av. J.C.). Modèles culturelles et catégories céramique.*, RAN, sup. 18, Paris.
- BEIARANO, V. 1987: *Fontes Hispaniae Antiquae Fasciculus VII. Hispania Antigua según Pomponio Mela, Plinio el Viejo y Claudio Ptolomeo*. Barcelona.
- BELARTE, M.C., BARBERÀ, J., 1994: La casa ibèrica a la Catalunya litoral: els elements i la distribució, *Cota Zero 10*, Vic, 38-48.
- BELARTE, M.C. 1997: *Arquitectura domèstica i estructura social a la Catalunya protohistòrica*. *Arqueomediterrània 1*, Barcelona.
- BENITO, N., BURJACHS, F., DEFAUS, J.M., ESPADALER, M.M., MOLINA, M. (inèdit): *Memòria del treball dut a terme durant la campanya de 1984 (pla de l'atur)*.
- BENITO, N., BURJACHS, F., ESPADALER, M.M., DEFAUS, J.M., MOLINA, M. 1986: Les excavacions al poblat ibèric de Burriac (Cabrera de Mar, El Maresme) durant l'any 1984. Resultats preliminars i noves dades estratigràfiques, *Tribuna d'Arqueologia 1984-1985*, Barcelona, 15-23.
- BENITO, N., DEFAUS, J.M., ESPADALER, M., BURJACHS, F., MOLINA, M. 1985: Les excavacions al poblat ibèric de Burriac (Cabrera de Mar) durant la campanya de 1984, *Laietania 2-3* (1982-83), Mataró, 42-45.
- BERNABEU, J., BONET, H., GUERIN, P., MATA, C. 1986: Anàlisi microespacial del poblado ibèric del Puntal dels Llops (Olocau, València), *Arqueologia Espacial. Coloquio sobre el Microespacio 3*, Teruel, 321-337.

- BLAJOT, M., GRANADOS, J.O., JULIA, M., PUIG, F., SOLIAS, J.M. 1984: El poblamiento de la zona sur de la Laietania litoral en época ibérica, *Arqueología Espacial* 2, Teruel, 93-110.
- BLANCH, R.M., GRANADOS, D., MIRÓ, C., MIRÓ, M., REVILLA, E., VILASECA, A. 1994: Un gran magatzem laietà al Mons Iovis: les sitges del port (Montjuïc, Barcelona), *III Congrés de Història de Barcelona*, Barcelona, 119-126.
- BLÁNQUEZ, J. 1990: La segunda campaña de excavaciones en la necrópolis ibérica de los Villares, en Hoya Gonzalo, Albacete. Estado de la cuestión, *I congreso de Historia de Castilla La Mancha*. Vol. II, Ciudad Real, 345-357.
- BLASCO, S., BUXÓ, R. 1998: *El graner de l'Empordà. Mas Castellar de Pontós a l'edat del Ferro*. Museu d'Arqueologia de Catalunya-Girona, Girona.
- BONAMUSA, J. 1970: Excavacions de sitges ibèriques a Cabrera de Mar, *El Maresme*, Mataró, 13.
- BONAMUSA, J. 1976: Noves troballes en el poblament ibèric de Burriac (Cabrera de Mar), *Miscel·lània Arqueològica de Mataró i el Maresme* 1, Mataró, 17-22.
- BONET, H. 1995: *El Tossal de Sant Miquel de Liria. La antiga Edeta y su territori*. Diputació de València, València.
- BONET, H., MATA, C. 1991: Las fortificaciones ibéricas en la zona central del País Valenciano, *Fortificaciones. La problemàtica de l'ibèric Ple (s.IV-III aC)*. Simposi Internacional d'Arqueologia ibèrica (Manresa 6-9 de desembre de 1990), Manresa, 11-35.
- BONET i GARÍ, L. 1979: Descobriments del poblament ibèric de Burriac (Cabrera de Mar), *Q.P.A.M.* 8-9, Mataró, 227-229.
- BOSCH GIMPERA, P. 1932: *Etnologia de la Península Ibèrica*. Urgoiti editores, 2003.
- BOSCH, J., ENRICH, R., LLORENS, J.M., MATARÓ, M., PÀMIÉS, A., PARDO, J., RUEDA, J.M., SERRAT, I. 1986: Resultats de les excavacions arqueològiques portades a terme al Turó del Vent (Llinars del Vallès, Vallès Oriental), *Tribuna d'Arqueologia* 1984-85, Barcelona, 121-132.
- BRUNAUX, J.L., LAMBOT, B. 1987: *Guerre et armement chez les gaulois. 450-52 av J.-C.* Editions Errance. París
- BURJACHS, F. 1985 (inèdit): *Informe de les prospeccions arqueològiques a l'Hort de Can Modolell (Cabrera de Mar, El Maresme)*.
- BURJACHS, F., BENITO, N., DEFAUS, J.M., 1991: El poblament ibèric fortificat de Burriac (Cabrera de Mar, El Maresme), *Fortificaciones. La problemàtica de l'ibèric Ple (s.IV-III aC)*. Actes Simposi Internacional d'Arqueologia ibèrica (Manresa 6-9 de desembre de 1990), Manresa, 159-163.
- BURJACHS, F., BLECH, M., MARZOLI, D., JULIA, R. 2000: Evolució del paisatge vegetal en relació amb el ús del territori en la Edat del Ferro en el NE de la Península Ibèrica, *Els productes alimentaris d'origen vegetal a l'edat del Ferro de l'Europa Occidental: de la producció al consum*. Sèrie monogràfica 18, Girona, 31-42.
- CABALLE, A., GARCIA, J. 1989 (inèdit): *Memòria de les excavacions arqueològiques efectuades al camp de treball del Castell de Burriac (Cabrera de Mar, El Maresme, Juliol-Agost de 1988, Servei d'Arqueologia de la Generalitat de Catalunya*, Barcelona
- CELA, X., SUBIRATS, I. 1997 (inèdit): *Memòria de l'excavació arqueològica d'urgència realitzada a l'Hostal (Cabrera de Mar, el Maresme)*, Servei d'Arqueologia de la Generalitat de Catalunya, Barcelona.
- CELA, X., ZAMORA, D., REVILLA, V. 2002: El jaciment ibèric de l'Hostal (Cabrera de Mar, El Maresme), *Laietania* 13, Mataró, 49-67.
- CERDÀ, D., 1978: Una nau cartaginesa a Cabrera, *Fonaments* 1, Barcelona, 89-105.
- CERDÀ, D. 1980a: *La nave romano-republicana de la colonia de Sant Jordi Ses Salines-Mallorca*, Mallorca.
- CERDÀ, D. 1980b: *Excavaciones arqueológicas submarinas en la ensenada de la Colonia de Sant Jordi (Ses Salines, Mallorca)*, Mallorca.
- CERDÀ, D., 1987: La ceràmica àtica de barniz negro. *El barco de El Sec (costa de Calvià, Mallorca)*, Mallorca, 197-400.
- CERDÀ, J.A., MIRÓ, J., PUJOL, J., SOLER, A. 1985 (inèdit): *Informe sobre les excavacions realitzades en el sector meridional del poblament ibèric de Burriac durant la campanya de 1984*, Mataró.
- CERDÀ, J.A., GARCIA, J. 1987: Proposta per a una metodologia d'estudi de la romanització d'un territori: el territori d'Illuro, *III Sessió d'Estudis Mataronins*, Mataró, 7-15.
- CERDÀ, J.A., GARCIA, J., MARTÍ, C., PERA, J., PUJOL, J., REVILLA, V. 1997: *El Cardo Maximus de la ciutat romana d'Illuro (Hispania Tarraconensis)*, *Laietania* 10, 3 volums, Mataró.
- CHARLÍN, G., GASSEND, J., LEQUEMENT, R. 1978: L'épave antic de la baie de Cavalière (Le Lavandou, Var), *Archeonautica* 2, Paris, 9-93.
- CHAVES, F. 1979: *Las monedas hispano-romanas de Cartei*, Barcelona
- CLARIANA, J.F. 1991: Estampillas en ceràmica aretina de barniz negro de la comarca de el Maresme (Barcelona), *XX Congreso Nacional de Arqueologia*, Zaragoza, 421-426.
- CLARIANA, J.F. 1996: Idol-placa procedent del poblament ibèric de Burriac (Cabrera de Mar-Maresme), *Filibrejada* 16, Mataró, 1-2
- CLARIANA, J.F. 1998a: Presència de fragments amforals de fabricació massaliota a la vall de Cabrera de Mar (Maresme), *Monografies Badalonines, núm. 14, Actes del II col·loqui internacional d'arqueologia romana. El vi a l'antiguitat. Economia, producció i comerç al Mediterrani occidental*. (Badalona 6/9 de maig de 1998), Badalona, 265-267.
- CLARIANA, J.F. 1998b: Ceràmiques singulars a la Vall de Cabrera de Mar, *Illuro* 2, Cabrera de Mar, 37-48
- CODEX SCCL 1995: Excavacions a la variant de Mataró. *Autopistes i Arqueologia. Memòria de les excavacions en la prolongació de l'autopista A-19*. A.C.E.S.A. Generalitat de Catalunya, Barcelona, 7-88.
- COLL, R. 1988: *El poblament ibèric de la Cadira del Bisbe (Premià de Dalt, el Maresme): Història de la investigació i estat de la qüestió*, Ed. A.E.C.C.-S.T. Museu Municipal de Premià de Mar, Premià de Mar.
- COLL, R., CAZORLA, F. 1998: Una cueva-santuario ibèrica en el Maresme: "La cova de les Encantades" del Moncabrer (Cabrera de Mar, Barcelona), *Actes del Congrés Internacional Los Iberos, principes de occidente. Estructures de poder en la societat ibèrica (Barcelona, 12, 13 i 14 de març de 1998)*, Barcelona, 275-282.
- CONDE M.J. 1992: Dades per a la sistematització de la ceràmica ibèrica pintada: el càlat, un exemple tardà. *Les ceràmiques de tècnica ibèrica a la Catalunya romana (segles II aC-I dC)*, *Dossiers de la Societat Catalana d'Arqueologia*. Barcelona, 2-10.
- CONDE, M.J., CURA, M., GARCIA, J., SANMARTÍ, J., ZAMORA, D. 1995: Els precedents. Les ceràmiques de cuina a torn pre-romanes en els jaciments ibèrics, *Taula rodona: ceràmica comuna romana d'època alto-imperial. Estat de la qüestió*, *Monografies Emporitanes VIII*, Barcelona, 13-23.
- CRAWFORD, M.H. 1974: *Roman Republican Coinage*, Cambridge University Press. 2 Vol, Londres.
- CUADRADO, E. 1987: *La necrópolis ibèrica de "El Cigarralejo" (Mula, Murcia)*. *Bibliotheca Praehistorica Hispana*, vol. XXIII, C.S.I.C., Madrid
- DE LA PINTA, J., MIRANDA, J. 1981: *El poblado layetano de Puig Castellar. Santa Coloma de Gramenet (Barcelona)*, Museu Municipal "Puig Castellar", Santa Coloma de Gramenet.

- DE NICOLAS, J.C. 1979: La nave romana de edad republicana del puerto de Mahón, *Cuadernos del Centro de Investigaciones Submarinas de Menorca* 1, Mahó, 5-15.
- EMPEREUR, J.Y., HESNARD, A. 1987: Les amphores hellénistiques, *Céramiques Hellénistiques et Romaines*, volum II, Besançon, 9-71.
- ESCRIVÀ, V., MARÍN, C., RIBERA, A. 1992: Unas producciones minoritarias de barniz negro en Valencia durante el s. II aC, *Estudios de Arqueología Ibérica y Romana. Homenaje a Enrique Pla Ballester. Servicio de Investigación Prehistórica. Serie de Trabajos Varios* 89, València, 443-468.
- FARELL, D. 1994 (inèdit): Informe sobre la intervenció arqueològica realitzada al jaciment tombes de Can Ros els dies 18 i 19 de desembre de 1993.
- FARELL, D. 1998: La necròpolis ibèrica de Can Ros (Cabrera de Mar, El Maresme). Primeres tombes aparegudes l'any 1993, *Illuro* 1, Cabrera de Mar, 29-34.
- GALLEMI, F., FARELL, D., ZAMORA, D. 1994 (inèdit): Memòria de l'excavació d'urgència a Can Ros (Cabrera de Mar-Maresme).
- GANTES, L.F. 1978: Note sur les céramiques a vernis noir trouvées sur l'oppidum de la Tête-Negre aux Pennes (Bouches-du-Rhône), *Archeologie en Languedoc. Journées d'études de Montpellier sur la céramique campanienne* 1, Sete, 97-103.
- GARCIA ROSELLÓ, J. 1992: La ceràmica ibèrica en els contextos republicans de la Laietània litoral, *Les ceràmiques de tècnica ibèrica a la Catalunya Romana (s. II aC-I dC), Dossier de Treball de la Societat Catalana d'Arqueologia*, Barcelona, 21-31.
- GARCIA ROSELLÓ, J. 1993: *Turó dels Dos Pins. Necròpolis ibèrica*. Ed. AUSA, Sabadell.
- GARCIA, J., MIRÓ, J., PUJOL, J. 1991: La porta meridional del poblat ibèric de Burriac (Cabrera de Mar, El Maresme), *Fortificacions. La problemàtica de l'ibèric Ple (s.IV-III aC), Actes Simposi Internacional d'Arqueologia Ibèrica, (Manresa 6-9 de desembre de 1990)*, Manresa, 199-213.
- GARCIA, J., PUJOL, J., ESTEBAN, R. 1981: Les sitges del poblat ibèric de Burriac (II) (Cabrera de Mar), *Laietània* 1, Mataró, 15-63.
- GARCIA, J., ZAMORA, D. 1993: La vall de Cabrera de Mar. Un model d'ocupació del territori a la Laietània Ibèrica, *Laietània* 8, Actes del seminari El poblament ibèric a Catalunya (Mataró 25 i 26 de març de 1993), Mataró, 147-179.
- GARCIA, J., GURRI, E. 1997: Les imitacions laietanes d'amfores itàliques a la zona central de la comarca del Maresme en època tardorepublicana, *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*. Vol. XXXVI, Girona, 397-424.
- GARCIA, J., ZAMORA, D., PUJOL, J. 1998: Armament i societat a la Laietània ibèrica, *Actes del Congrés Internacional: Los iberos. Principes de Occidente*. (Barcelona, 12, 13 i 14 de març de 1998), Barcelona, 309-325.
- GARCIA, J., PUJOL, J., CELA, X., ZAMORA, D. 1999: Can Bartomeu, un àrea de almanenaje del oppidum de Burriac. *Cartell. Col·loqui internacional per l'Estudi de l'Edat del Ferro XII*. Girona.
- GARCIA, J., PUJOL, J., CELA, X., ZAMORA, D. 2000: Burriac. Un centre d'intercanvi i de comerç a la Laietània ibèrica, *Agricultors, artesans i comerciants. III Reunió sobre economia en el Món Ibèric (València 24-27 de novembre de 1999)*, *Saguntum Extra-3*, València, 357-367.
- GARCIA, J., PUJOL, J., ZAMORA, D. 2000: Las ceràmicas de barniz negro de los siglos II-I aC en la zona central de la costa II Layetana: los ejemplos de Burriac, Iluro y sus territorios, *La ceràmica de vernis negro dels segles II i I aC: Centres productors mediterranis i comercialització a la Península Ibèrica. Taula rodona (Empúries 4 i 5 de juny de 1988)*, Mataró, 59-69.
- GARCIA, J., MARTÍN, A., CELA, X. 2000: Nuevas aportaciones sobre la romanización en el territorio de Iluro (*Hispania Tarraconensis*), *Empúries* 52, Barcelona, 29-54.
- GARCIA VARGAS, E. 1998: *La producció de ànforas en la bahia de Cádiz en època romana (siglos II aC-IV dC)*. Editorial Gráficas So., Écija (Sevilla).
- GASULL, P., BLANCH, R., GONZÁLEZ, A., LORENCIO, C., MAYORAL, F., XANDRI, J., YLL, E. 1986: Resultat de les excavacions arqueològiques portades a terme a Castellruf (Martorelles, Vallès Oriental), *Tribuna d'Arqueologia* 1984-1985, Barcelona, 53-62.
- GRACE, V. 1985: The middle stoa dated by amphora stamps, *Hesperia* 54, Atenes, 1-54.
- GRACIA, F. 1998: Arquitectura y poder en las estructuras de poblamiento ibéricas. Esfuerzo de trabajo y corveas, *Actes del Congrés Internacional: Los iberos. Principes de Occidente*. (Barcelona 12, 13 i 14 de març de 1998), Barcelona, 99-113.
- GRACIA, F., MUNILA, G., GARCIA, E. 1994: Models d'anàlisi de l'arquitectura ibèrica. Espai Públic i construccions religioses en medis urbans, *Cota Zero* 10, Vic, 90-101.
- GRANADOS, J.O. 1977: El poblado layetano del Turó de la Rovira. En torno al iberismo en el llano de Barcelona, *Cuadernos de Arqueología e Historia de la Ciudad*. XVII, Barcelona, 34-45.
- GRUP COL·LABORADORS DEL MUSEU ARQUEOLÒGIC DE BARCELONA A CABRERA 1973 (inèdit): *Excavacions de dos habitacions en el poblat ibèric de "l'Iduro". Cabrera de Mar, juliol-novembre del 1973*.
- GUERRERO, V. 1996: Ceràmica de cocina en los asentamientos coloniales púnicos de Mallorca, *Quaderns de Prehistòria i Arqueologia de Castelló* 17, Castelló, 207-218.
- GUERRERO, V. M., MIRÓ, J., RAMON, J. 1991: El pecio de Binisafller, mercante púnico del siglo III aC, *Meloussa* 2, Maó, 9-30.
- GUITART, J., PERA, J., CARRERAS, C. 1998: La presència del vi itàlic a les fundacions urbanes del principi del segle I aC a l'interior de Catalunya: l'exemple de Iesso, *El vi a l'antiguitat. Economia, producció i comerç al Mediterrani occidental. Actes del 2n col·loqui internacional d'Arqueologia romana (Badalona 6-9 de maig de 1998)*, Badalona, 39-51.
- GUSI, F., DÍAZ, M.A., OLIVER, A. 1991: Modelos de fortificación ibèrica en el norte del país valenciano, *Fortificacions. La problemàtica de l'ibèric ple: segles IV-III aC. Actes del Simposi Internacional d'Arqueologia Ibèrica. (Manresa 6-9 de desembre de 1990)*, Manresa, 79-102.
- GUSI, F., OLIVER, A. 1989: El hàbitat de època ibèrica en el valle inferior del Ebro y comarcas de Castellón de la Plana, *Habitats et structures domestiques en Méditerranée Occidentale durant la Protohistoire. Colloque International Arles-Sur-Rhône (Arles-Sur-Rhône 19-21 d'octubre de 1989)*, Aix-en-Provence, 133-136.
- IBAÑEZ, G., MARTÍNEZ, A. 1991: *Sitges ibero-romanes a la base oriental del poblat ibèric de Puig Castellar (Santa Coloma de Gramenet, Barcelonès)*. Col·lecció Fites i Documents 1, Santa Coloma de Gramenet.
- JUNYENT, E. 1989: La evolución del hàbitat en la Cataluña Occidental durante la Edad del Bronce, primera Edad del Hierro y época ibèrica, *Habitats et structures domestiques en Méditerranée Occidentale durant la Protohistoire. Colloque international Arles-Sur-Rhône (Arles-Sur-Rhône 19-21 d'octubre de 1989)*, Aix-en-Provence, 95-105.
- LANCEL, S. 1967: *Verrerie antique a Tipasa*. Paris.
- LANCEL, S. 1987: La ceràmica punique d'època hellènistique, *Céramiques Hellénistiques et romaines, vol. II*, Universitat de Besançon, 99-137.

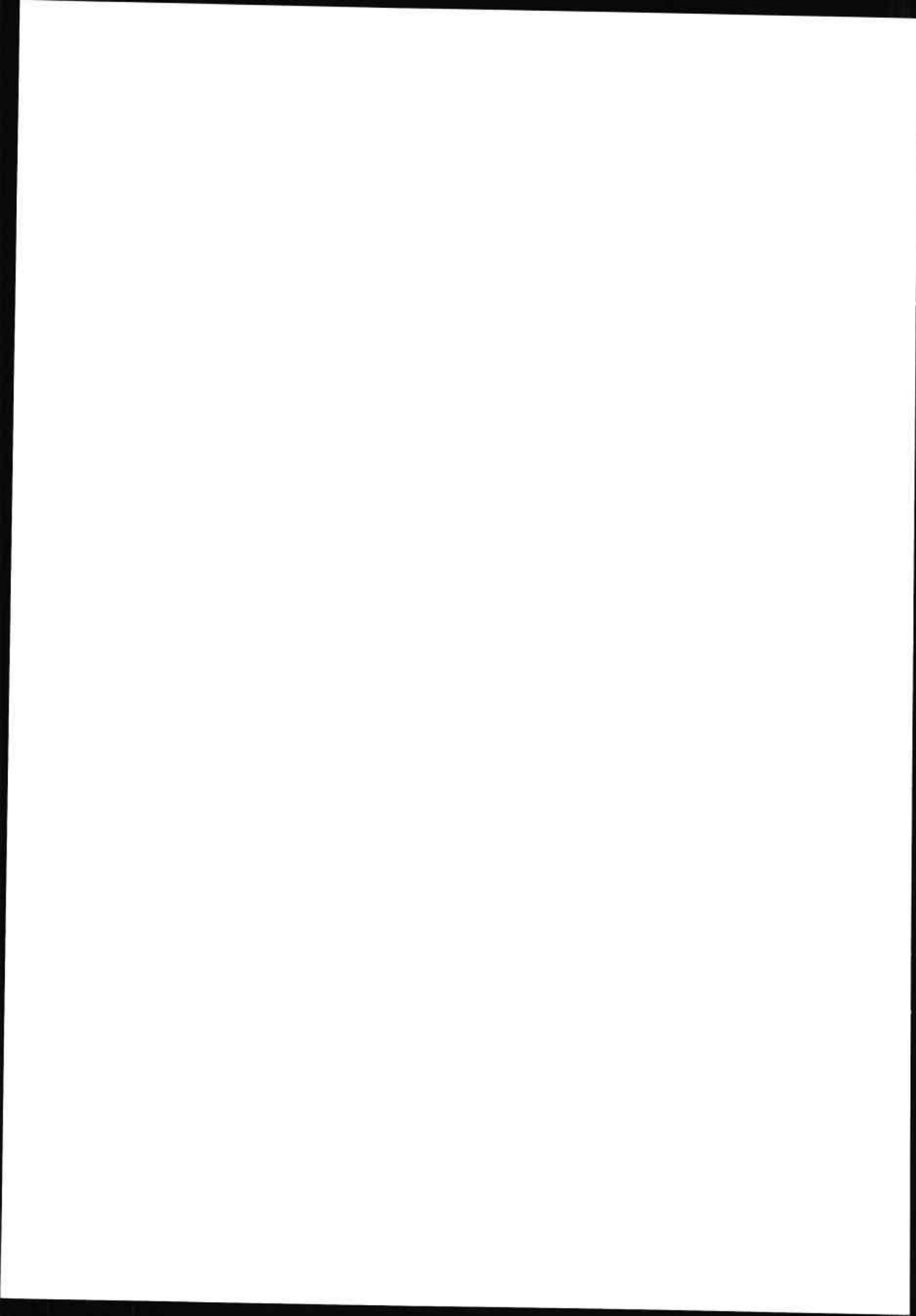
- LAMBOGLIA, N. 1952: Per una classificazione preliminare della ceramica campana, *Atti del 1° Congresso Internazionale de Studi Liguri*, Bordighera, 139-206.
- LONG, L. 1987: Les épaves du Grand Concioué. Étude du journal de fouille de Fernand Benoit, *Archeonautica* 7, Paris, 9-36.
- LÓPEZ, A., ROVIRA, J., SANMARTÍ, E. 1982: Excavaciones en el poblado layetano del Turó del Vent, *Monografies Arqueològiques* 3, Barcelona.
- LYDING WILL, E. 1982: Greco-Italic Amphoras, *Hesperia* 51, Atenes, 338-356.
- LLADÓ, J. 1950: Troballa de ceràmica ibèrica pintada en el poblat d'Ilduro, *Museu*, Mataró, 25-26.
- LLEONART, R. 1979: Nota sobre unes excavacions furtives a Cabrera de Mar, *Quaderns de Prehistòria i Arqueologia de Mataró i el Maresme* 7, Mataró, 177-180.
- LLORENS, J.M., PONS, E., TOLEDO, A. 1986: La distribución del espacio en el recinto fortificado ibérico de "Puig Castellet" (Lloret de Mar, La Selva, Girona), *Arqueologia Espacial* 9: *Coloquio sobre el Microespacio-3* (Teruel 15-17 de setembre de 1986), Teruel, 237-256.
- MALUQUER DE MOTES, J. 1968: Epigrafia prelatina de la Península Ibérica, *Pyrenae* 12, Barcelona.
- MALUQUER DE MOTES, J., HUNTINGFORD, E., MARTÍN, R., RAURET, A., PALLARÉS, R., VILA, M. V. 1986: *Arquitectura i urbanisme ibèrics a Catalunya*. Ed. Universitat de Barcelona, Barcelona.
- MARABINI, M.T. 1973: *The roman thin valled pottery from Cosa*. *Memoirs of American Academy in Roma*, vol. XXXII, Roma.
- MARIN, C., RIBERA, A. 2000: Las cerámicas de barniz negro de Valentia, *La ceràmica de vernis negre dels segles II i I aC: Centres productors mediterranis i comercialització a la Península Ibèrica*. *Taula Rodona (Empúries, 4 i 5 de juny de 1998)*, Mataró, 91-105.
- MARTÍ, C. 1978: Les sitges del poblat ibèric de Burriac (I), *Quaderns de Prehistòria i Arqueologia de Mataró i el Maresme* 5-6, Mataró, 125-134.
- MARTÍ, C. 1988: Numismàtica annex a El dipòsit del sector occidental del poblat ibèric de Burriac (Cabrera de Mar, el Maresme), *Laietania* 4, Mataró, 150-158.
- MARTÍN, A. 1989: Los asentamientos durante la Edad del Hierro en el norte de Catalunya, *Habitats et structures domestiques en Méditerranée Occidentale durant la Protohistoire. Colloque International Arles-Sur-Rhône (Arles-Sur-Rhône 19-21 d'octubre de 1989)*, Aix-en-Provence, 106-109.
- MARTÍN, A.; GENIS, T. 1993: Els jaciments ibèrics del puig de Serra (Serra de Daró). Segles VI-IV aC, *Estudis del Baix Empordà* 12, Sant Feliu de Guixols, 5-48.
- MARTÍN, A., PLANA, R. 2001: "El nord-est català en època ibèrica i l'entitat territorial de l'oppidum d'Ullastret" *Actes de la taula rodona Territori polític i territori rural durant l'edat del Ferro a la Mediterrània occidental (Girona 25 a 27 de maig de 2000)*, *Monografies d'Ullastret* 2, Girona, 39-52.
- MARTÍN, A. 2000: *Memòria de l'excavació arqueològica a Can Pau Ferrer (Cabrera de Mar, El Maresme)*. Juny de 1997, *Servei d'Arqueologia de la DGPC de la Generalitat de Catalunya*, Barcelona.
- MARTÍN, M. 1998: Un contexto cerámico de finales del siglo III aC: el vertedero púnico de la Plaza de San Ginés (Cartagena), *Arqueomediterània* 4, Barcelona, 9-28.
- MARTÍNEZ GÁZQUEZ, J. 1992: *La Campaña de Catón en Hispania*, Universitat de Barcelona, Barcelona.
- MATA, C., BONET, H. 1992: La ceràmica ibèrica: ensayo de tipología, *Estudios de arqueología ibérica y romana. Homenaje a Enrique Fla Ballester*, *Diputació Provincial de València*, València, 117-173.
- MATAMOROS, D. 1991: Els ancoratges antics de Vilassar de Mar-Cabrera de Mar i Mataró (El Maresme), *Laietania* 6, Mataró, 85-98.
- MAYA, J.L. 1985: Silos de la primera edad del hierro en la Universidad Autónoma de Barcelona, *Estudios de la Antigüedad* 2, Bellaterra, 147-230.
- MAYA, J.L. 1993: En torno al origen del mundo ibérico catalán: problemas de substrato Laietania 8, *Actes del seminari El poblament ibèric a Catalunya (Mataró 25 i 26 de març de 1993)*, Mataró, 9-19.
- MAYA, J.L., BARBERÀ, J. 1992: Etnogénesis de las etnias prerromanas en Catalunya, *Actas de la Reunión: Paleoehtnologia de la Península Ibérica*, *Complutum* 2-3, Madrid, 167-184.
- MAYET, F. 1975: *Les céramiques a Parois Fines dans la Péninsule Ibérique*. Publications du Centre Pierre, Paris.
- MIRET, M., SANMARTÍ, J., SANTACANA, J. 1984: Distribución espacial de núcleos ibéricos: un ejemplo en el litoral catalán, *Arqueologia Espacial* 4: *Coloquio sobre la distribución y relaciones entre los asentamientos (Teruel 27-29 de setembre de 1984)*, Teruel, 173-186.
- MIRÓ ALAIX, M.T. 1991: Les estructures defensives del poblat ibèric de la Cadira del Bisbe de Premià de Dalt (Maresme), *Fortificacions. La problemàtica de l'ibèric Ple (s.IV-III aC)*. *Actes Simposi Internacional d'Arqueologia ibèrica (Manresa 6-9 de desembre de 1990)*, Manresa, 241-244.
- MIRÓ, J. 1986: Une inscription peinte avec data consulaire sur une amphore, Dressel 1B de l'oppidum de Burriac (Cabrera de mar, Barcelone), *Documents d'Archeologie Méridionales* 9, Lattes, 201-205.
- MIRÓ, J. 1988: *La producció de ànforas romanes en Catalunya. Un estudio sobre el comercio del vino de la Tarraconense (siglos I aC-I dC)*, *BAR Int. Series* 488, Oxford.
- MIRÓ, J. 1991: Un conjunto de ánforas tardo-republicanas de un silo del poblado ibèric de Burriac, *Saguntum* 24, València, 53-67.
- MIRÓ, J., PUJOL, J., GARCÍA, J. 1988: *El dipòsit del sector occidental del poblat ibèric de Burriac (Cabrera de Mar, El Maresme)*, *Laietania* 4, Mataró.
- MOLERA S., OLLÉ, A., OTIÑA, P., VERGÉS, J.M., ZARAGOZA, J. 2000: l'Era del Castell (El Catllar). Un assentament de la primera edat del ferro al camp de Tarragona, *Tribuna d'Arqueologia* 1997-1998, Barcelona, 7-17.
- MOLIST, N. 2000: L'oppidum cossetà d'Olèrdola. L'etapa ibèrica d'un assentament d'ocupació continuada, *L'hàbitat protohistòric a Catalunya, Rosselló i Llenguadoc Occidental. Actualitat de l'arqueologia de l'edat del ferro*. *Actes del XXII Col·loqui de l'AFEAF (Girona 21-24 maig de 1998)*, *Sèrie Monogràfica del Museu d'Arqueologia de Catalunya Girona* 19, Girona, 91-106.
- MOREL, J.P. 1981: *Céramique Campanienne. Les formes*. Roma.
- MOREL, J.P. 1998: Les importations de céramiques du IIIe siècle et de la première moitié du IIe siècle: quelques remarques à propos de l'Ibérie, *Arqueomediterània* 4, Barcelona, 243-249.
- MORET, P. 1996: *Les fortifications ibériques de la fin de l'âge du bronze à la conquête romaine*. *Collection de la casa de Velázquez* 56, Madrid.
- MORET, P. 1998: "Rostrós de Piedra". Sobre la racionalidad del proyecto arquitectónico de las fortificaciones urbanas ibéricas, *Actes del Congrés Internacional: Los iberos. Principes de Occidente (Barcelona, 12, 13 i 14 de març de 1998)*, Barcelona, 83-92.
- MORET, P. 2004: Tours de guet, maisons à tour eta petit établissements fortifiés de l'Hispanie républicaine: L'apport des sources littéraires, *Torres, atalayas, y casas fortificadas. Explotación y control del territorio en Hispania (s.III a. De C.- s.I d.C.)*, Jaén, 13-29.

- MUÑOZ, V. 2003: La necrópolis del Coll (Llinars del Vallès), *Lauro* 22-23, Granollers, 5-14.
- NADAL, J. 1994 (inèdit): Estudi faunístic de les restes òssies procedents del Jaciment de Can Ros (Cabrera de Mar). Intervenció del 1993, *Annex a la memòria d'excavació*.
- NOLLA, J.M., NIETO, J., 1989: La importació de ànforas romanes en Catalunya durant el període Tardo-republicano, *Amphores Romaines et Histoire Économique: dix ans de recherche, E.C.F.R.*, Roma, 367-391.
- OLESTI, O. 1995: *El territori del Maresme en època republicana (s. III-I aC). Estudi d'Arqueomorfologia i Història, Premi Iluro 1994*, Mataró.
- OLESTI, O. 2000: Integració i transformació de les comunitats ibèriques del Maresme durant el s. II-I aC: un model de romanització per a la Catalunya litoral i prelitoral, *Empúries* 52, Barcelona, 55-86.
- PADRÓ, J., SANMARTÍ, E. 1992: Areas geogràfiques de les etnies prerromanes de Catalunya, *Actes de la Reunió: Paleoetnologia de la Península Ibèrica. Complutum*, 2-3, Madrid, 185-194.
- PALLARÉS, R., GRACIA, F., MUNILLA, G. 1986: Catalunya: Sistemas ibero-griegos de defensa, *Revista de Arqueologia* 65, Madrid, 43-52.
- PALLARÉS, R., GRACIA, F., MUNILLA, G. 1986: Modelo de reconstrucció del hàbitat número 1 del poblado ibèric de la Moleta del Remei, *Arqueologia Espacial* 9. *Coloquio sobre el Microespacio-3* (Teruel 15-17 de setembre de 1986), Teruel, 271-284.
- PASCUAL, R., BARBERÀ, J. 1964-65: El yacimiento prerromano de Puig Castell (Vallgorguina, Barcelona), *Ampurias* 26-27, Barcelona, 234-245.
- PEDRONI, L. 1986: *Elementi per lo studio storico-archeologico dell'antica città di "Cale"*, Liguori editori, Nàpols.
- PEDRONI, L. 1986: *Ceramica a vernice nera da Cale*, Liguori editori, Nàpols.
- PEDRONI, L. 2000: Produzione e diffusione della ceramica calena "media": problemi e ipotesi di lavoro", *La ceràmica de vernis negre dels segles II i I aC. Taula Rodona*. (Empúries, 4 i 5 de juny de 1998), Mataró, 345-361.
- PEDRONI, L. 2001: *Ceramica calena a vernice nera. Produzione e diffusione*. Petrucci Editore, Nàpols.
- PELLICER, J.M. 1887: *Estudios histórico arqueológicos sobre Iluro*. Mataró.
- PÉREZ BALLESTER, J. 1987: El taller de las Pequeñas Estampillas: revisión y precisiones a la luz de las cerámicas de barniz negro de Gabii (Latium). Los últimos hallazgos en el levante y sureste español, *Archivo Español de Arqueología* 60, Madrid, 43-72.
- PÉREZ BALLESTER, J. 1998: El patus de Carthago Nova. Sociedad y comercio tardo-helenístico, *Actes III Jornades de arqueologia subaquàtica, 1997. Puertos antiguos y comercio marítimo*, Valencia, 249-261.
- PÉREZ CONILL, J. 2005: Els vasos cineraris de Ca l'Estrada d'Argentona en el context dels primers Camps de Túmul i Camps d'Urnes, *Laietania* 16, Mataró, 52-64.
- PÉREZ-SALA, M., ROVIRA, J.M., abril 1995: *Memòria de l'excavació d'urgència realitzada en el camí de Can Segarra-Can Bartomeu (Cabrera de Mar, El Maresme)*.
- PÉREZ-SALA, M., CELA, X., setembre 1995: *Memòria de l'excavació d'urgència realitzada en el camí de Can Segarra-Can Bartomeu (Cabrera de Mar, El Maresme)*.
- PÉREZ-SALA, M., GARCÍA, J. 2002: El jaciment arqueològic del Mas Català. un assentament rural d'època ibèrica situat a la vall de Cabrera de Mar, *Laietania* 13, Mataró, 5-48.
- PLANA, R., BARTI, A., 1989: Un modelo de romanización en el litoral gerundense, *Studia Historica* Vol II, Girona, 1989.
- PLANA, R., MARTÍN, A. 2001: L'organització de l'espai rural entorn de l'oppidum d'Ullastret: formes i dinàmica de poblament, *Actes de la taula rodona Territori polític i territori rural durant l'edat del Ferro a la Mediterrània occidental (Girona, 25 a 27 de maig de 2000)*, *Monografies d'Ullastret* 2, Girona, 157-176.
- PLANA, R., CRAMPE, B. 2004: El poblament rural a l'entorn de l'oppidum d'Ullastret: L'hàbitat de tipus polinuclear, *Cypselà* 15, Girona, 251-264.
- PONS, E., TOLEDO, A. 1981: *El Recinte Fortificat ibèric de Puig Castellet (Excavacions 1975-1980)*. Ed. Diputació Provincial de Girona. *Sèrie Monogràfica*, 3, Girona.
- PONS, E., LLORENS, J.M. 1991: L'estructura defensiva del recinte fortificat ibèric de Puig Castellet (Lloret de Mar, La Selva), *Fortificacions. La problemàtica de l'ibèric Ple (s.IV-III aC)*. *Actes Simposi Internacional d'Arqueologia ibèrica (Manresa 6-9 de desembre de 1990)*, Manresa, 281-191.
- POU, J. 1992 (Inèdit): *Memòria de la intervenció d'urgència al camí de can Segarra-Can Bartomeu (Cabrera de Mar, Maresme)*. *Desembre 1991-gener 1992*, Mataró.
- PRINCIPAL, J. 1996: Els inicis del procés imperialista romà a Catalunya. La Hispania Citerior (-205/-197), *Fonaments* 9, Barcelona, 203-216.
- PRINCIPAL, J. 1998: *Las importaciones de vajilla fina de barniz negro en la Cataluña sur y occidental durante el siglo III aC. Comercio y dinámica de adquisición en las sociedades indígenas*. *BAR International Series* 729. *Western Mediterranean Series* 2, Oxford.
- PRINCIPAL, J. 2000: Vajilla de barniz negro de los campamentos del cerco numantino (Garray, Soria), *La ceràmica de vernis negre dels segles II i I aC: Centres productors mediterrànies i comercialització a la Península Ibèrica*. *Taula Rodona (Empúries, 4 i 5 de juny de 1998)*, Mataró, 269-279.
- PUCHE, J.M. 1998: Les ceràmiques calenes a Tarraco. Les decoracions en relleu i avanç de les produccions del segle II aC, *Revista d'Arqueologia de Ponent* 8, Lleida, 107-127.
- PUJOL, J. 1996: Assaig d'interpretació de l'època ibèrica al Maresme, *Laietania* 6, Mataró, 19-33.
- PUJOL, J., GARCÍA, J. 1985: El grup de sitges de Can Miralles-Can Modolell (Cabrera de Mar, El Maresme), *Laietania* 2-3 (1982-83), Mataró, 46-145.
- PUJOL, J., GARCÍA, J. 1994: El poblament ibèric dispers al Maresme central. L'exemple de Can Bada (Mataró), i el procés de romanització des de l'inici de la colonització agrícola fins al naixement d'Iluro, *Laietania* 9, Mataró, 89-129.
- PY, M. 1975: Etude des trouvailles manetaires effectuées sur l'oppidum de Nages (Gard) de 1958 a 1965, *Acta Numismática IV 1974*, Barcelona, 97-153.
- PY, M. 1978: Apparition et développement des importations de céramique campanienne A sur l'oppidum des Castels (Nages, Gard) d'après les fouilles du dépotoir J1, *Archeologie en Languedoc* 1, Sete, 43-70.
- PY, M. 1989: Formes d'hàbitat et pratiques domestiques à Lattes (Hérault) aux IIIer-Ier s.a.v.n.è.: exemple du quartier Saint-Sauveur, *Habitats et structures domestiques en Méditerranée Occidentales durant la Protohistoire. Colloque International Arles-sur-Rhône (Arles-sur-Rhône 19-21 d'octobre de 1989)*, Aix-en-Provence, 54-59.
- PY, M. 1990a: La céramique de l'îlot 1, *Lattara* 3, Lattes, 71-98.
- PY, M. 1990b: La céramique de l'îlot 3, *Lattara* 3, Lattes, 151-190.
- PY, M., SOURISSEAU, J. 1996: Amphores grecques, *Lattara* 6, Lattes, 1996.

- QUESADA, F. 2003: La guerra en las comunidades ibéricas (c.237- c.195 aC): un modelo interpretativo. *Defensa y Territorio en Hispania de los Escipiones a Augusto*, Casa de Velázquez, Universidad de León, 101-156.
- RAFEL, N. 1985: El ritual d'enterrament ibèric. Un assaig de reconstrucció, *Fonaments* 5, Barcelona, 13-31.
- RAFEL, N., MESTRES, J. 1984: Contribución al estudio de la casa ibérica. El poblado de Castellar (la Llacuna, comarca de Anoia, Barcelona), *Congreso Nacional de Arqueología* (C.N.A.), XVI. Zaragoza, 655-662.
- RAMON, J. 1981: *Ibiza y la circulación de ánforas fenicias y púnicas en el Mediterráneo Occidental*, *Trabajos del Museo Arqueológico de Ibiza* 5, Eivissa.
- RAMON, J. 1981: *La producción anfórica púnico-ebusitana*, *Delegación del Ministerio de Cultura*. Eivissa.
- RAMON, J. 1991: *Las ánforas púnicas de Ibiza*, *Trabajos del Museo Arqueológico de Ibiza* 23, Eivissa.
- RAMON, J. 1991: El barrio industrial de la ciudad púnica de Ibiza: el taller AE-20, *Cuadernos de Prehistoria y Arqueología Castellonenses* 15, Castelló, 247-285.
- RAMON, J. 1994: *El pozo púnico de l'Hort d'en Xim* (Eivissa), *Trabajos del Museo Arqueológico de Ibiza* 32, Eivissa.
- RAMON, J. 1995: *Las ánforas fenicio-púnicas del Mediterráneo central y occidental*. *Col·lecció Instrumenta* 2, Universitat de Barcelona, Barcelona.
- REVILLA, V. 1995: *Producción cerámica, viticultura y propiedad rural en Hispania Tarraconensis (siglos I a.C-III d.C.)*, *Cuadernos de Arqueología* 8, Edicions L'Estaquiro, Barcelona.
- REVILLA, V. 2004: El poblamiento rural en el noreste de Hispania entre los siglos II aC y I dC: organización y dinámicas culturales y socioeconómicas, *Torres, Atalayas y Casas fortificadas. Exploración y control del territorio en Hispania (s. III a. De C-S. Id. De C)* (Madrid 25 i 26 de febrer de 2002), Universidad de Jaén, 175-202.
- REVILLA, V., ZAMORA, D. 2006: Organització i dinàmica del poblament al territori d'Illuro (Mataró, Barcelona) entre els segles II aC i VI aC, *Ritmes i cicles de la romanització del camp. Estudis sobre el món rural d'època romana* 1, Universitat de Girona, Girona, 41-66.
- RIBAS, J. 1924: El poblado d'Ilduro, *Pensament Marià de la costa de llevant any XVIII, núm. 649*, Mataró.
- RIBAS, J. 1977: El poblado d'Ilduro, *Quaderns de Prehistòria i Arqueologia del Maresme* 3, Mataró, 53-54.
- RIBAS, M. 1928: Topografía ibérica i romana de la nostra comarca, *Mataró n. 1544*, Mataró.
- RIBAS, M. 1929 a: El poblado ibérico de Burriac, *Butlletí de l'Agrupament Científico-Excursionista n. 14*, Mataró.
- RIBAS, M. 1929 b: La civilització ibèrica de la comarca mataronina segons les troballes, *Mataró n. 1834*, Mataró.
- RIBAS, M. 1931: El poblado ibérico de Burriac i la seva necròpolis, *Foment d'Estudis de la Maresma*, Mataró.
- RIBAS, M. 1936: El poblado ibérico de Burriac i la seva necròpolis, *Foment d'Estudis de la Maresma*, Mataró, 3-19.
- RIBAS, M., 1948. Influències artístiques a Ilduro, *Museu* 1, Mataró, 15-16.
- RIBAS, M. 1948 a: Descobriments d'una sepultura ibèrica, *Museu* 1, Mataró, 17.
- RIBAS, M. 1948 b: La ceràmica grega en el poblado d'Ilduro, *Museu* 1, Mataró, 30.
- RIBAS, M. 1949: El problema de la ceràmica de tipus hallstättic en el poblado d'Ilduro, *Revista Museu juny-juliol*, Mataró, 91-92.
- RIBAS, M., 1952: *El poblament d'Ilduro*, Institut d'Estudis Catalans. Premi Rubió i Lluch 1949, Barcelona.
- RIBAS, M. 1964: El poblado ibérico de Ilduro, *Excavaciones Arqueológicas en España* 30, Madrid.
- RIBAS, M. 1966: Excavación de un silo ibérico, *Ampurias XXVII*, Barcelona, 237-242.
- RIBAS, M., 1988: *Els Orígens de Mataró*, Premi Illuro 1963, 2a edició revisada i ampliada, Mataró.
- RIBAS, M. 1995: *Orígens i fets històrics de Mataró*, Mataró 1934 (reedició 1995).
- RIBAS, M. (Inèdit): *Diari d'excavació de les campanyes realitzades al poblado ibèric d'Ilduro núm. 1. Campanyes de l'any 1956 al 1960*.
- RIBAS, M. (Inèdit): *Diari d'excavació de les campanyes realitzades al poblado ibèric d'Ilduro. Núm. 2 Campanyes de l'any 1960 al 1964*.
- RIBAS, M. (Inèdit): *Diari d'excavació de les campanyes realitzades al poblado ibèric d'Ilduro núm. 3. Campanyes de l'any 1968 al 1969*.
- RIBAS, M., LLADÓ, J. 1977-78: Excavació d'unes habitacions pre-romanes a Burriac (Cabrera de Mataró), *Pyrenae* 13-14, Barcelona, 153-180.
- RIBAS, M., MARTÍN, R. 1960-1961: Hallazgos de silos ibéricos en Burriac (Cabrera de Mataró), *Ampurias XXII-XXIII*, Barcelona, 296-306.
- ROLDAN, J.M. 1985: Cartago y Roma en la Península Ibérica, *Historia de España Antigua, Tomo II, Hispania Romana*. Ed. Càtedra, Madrid, 15-49.
- ROUILLARD, P. 1981: La céramique grecque de Burriac (Cabrera de Mar, Barcelona) conservée au Musée de Mataró, *Laietania* 1, Mataró, 7-14.
- ROUILLARD, P., LLOBREGAT, E., ARANEGUI, C., GREVIN, M., GUILLES, M., JODIN, A., UROZ, J. 1990: Les fouilles de Cabezo Lucero (Alicante), *Comptes Rendus de la Academia des Inscriptions et Belles Lettres. Avril-juin 1990*, Paris, 538-557.
- ROVIRA, J.M., 2000: La ceràmica ibèrica de les sitges del Camí de can Segarra-can Bartomeu (Cabrera de Mar). Unes produccions laietanes de ceràmica ibèrica decorada, amb paral·lels indiketans i cassetans, *Illuro 2. Segones Jornades de Arqueologia de Cabrera de Mar i El Maresme (Cabrera de Mar 4 de juliol de 1998)*, Cabrera de Mar, 31-36.
- RUBIO DE LA SERNA, J. 1886: Últimas excavaciones en la necrópolis anteromana de Cabrera de Mataró, *Butlletí de la Associació d'Excursions Catalana. Tomo VIII*, Barcelona, 133-137.
- RUBIO DE LA SERNA, J. 1888: *Noticia de una necrópolis ante-romana descubierta en Cabrera de Mataró (Barcelona) en 1881*, Madrid.
- RUIZ, A. 1994: Una reflexió teòrica sobre l'urbanisme ibèric, *Cota Zero* 10, Vic, 147-155.
- RUIZ, A., MOLINOS, M. 1993: *Los Iberos. Ed. Crítica*. Barcelona.
- RUIZ, A. 1998: Los principios iberos: procesos económicos y sociales, *Actas del congreso Internacional. Los iberos. Principes de Occidente*. (Barcelona, 12, 13 i 14 de març de 1998), Barcelona, 289-300.
- RUIZ VALDERAS, E. 1994: Las cerámicas de barniz negro de Cales en la primera mitad del siglo II aC, en el cerro del Molinete (Cartagena), *Revista d'Arqueologia de Ponent* 4, Lleida, 47-65.
- RUIZ ZAPATERO, G., LORRIO, A., MARTÍN, M. 1986: Casas redondas y rectangulares de la Edad del Hierro: aproximación a un análisis comparativo del espacio doméstico, *Arqueología Espacial 9: Coloquio sobre el Microespacio-3* (Teruel 15-17 de setembre de 1986), Teruel, 79-101.

- SÁNCHEZ, E. 1987: *El poblament pre-romà al Bages, Caixa d'Estalvis de Manresa*, Manresa.
- SÁNCHEZ MESSEGUER, J.L., QUESADA SANZ, F. 1992: La necrópolis ibèrica del Cabecico del Tesoro (Verdolay, Murcia) *Actes del Congrés d'Arqueologia Ibèrica. Las necrópolis (Madrid 1 a 4 de novembre de 1991)*, Serie Varia 1, Madrid, 349-396.
- SANMARTÍ, E. 1973: El taller de las Pequeñas Estampillas en la Península ibérica. *Ampurias* 35, Barcelona, 156-158.
- SANMARTÍ, E. 1978a: *La Cerámica campaniense de Emporion y Rhodé*, Institut de Prehistòria i Arqueologia de Barcelona, Barcelona.
- SANMARTÍ-GREGO, E. 1978b: L'atelier des pateres a trois palmettes radiales et quelques productions connexes, *Archéologie en Languedoc* 1, Sete, 21-36.
- SANMARTÍ, E. 1981: Las cerámicas de barniz negro y su función delimitadora de los horizontes ibéricos tardíos (siglos III-I aC), *Actes de La baja época de la cultura ibèrica*, Madrid, 163-179.
- SANMARTÍ, E. 1993: *Una tomba de guerrier de la primera edat del ferro trobada a Llinars del Vallès (Vallès Oriental, Barcelona)*, Treballs del MDG, Granollers.
- SANMARTÍ, E. 1994: Dos puyals celtibèrics procedents del poblat ibèric del Turó del Vent (Llinars del Vallès, Vallès Oriental, Barcelona), *Lauro* 6, Granollers, 3-8.
- SANMARTÍ, E., BARBERÀ, J., COSTA, F., GARCÍA, P. 1982: Les troballes funeràries d'època ibèrica arcaica de la Granja soley (Santa Perpètua de Mogoda, Vallès Occidental, Barcelona), *Ampurias* 44, Barcelona, 71-103.
- SANMARTÍ, E., PADRO, J. 1992: Areas geogràfiques de las ètnias prerromanas de Catalunya, *Actes de la Reunió: Paleoehtnologia de la Península Ibèrica*, Madrid, 185-194.
- SANMARTÍ-GREGO, E., PRINCIPAL, J. 1997: Las cerámicas de importación, itálicas e ibéricas, procedentes de los campamentos numantinos, *Revista d'Arqueologia de Ponent* 7, Lleida, 35-75.
- SANMARTÍ, E., PRINCIPAL, J. 1998a: Vi per a Hispania. Consideracions entorn del comerç romanoitàlic a les darreries del segle III -començ del II aC., *El vi a l'antiguitat. Actes del segon Col·loqui Internacional d'Arqueologia Romana. (Badalona 6/9 de maig de 1998)*, Badalona, 175-182.
- SANMARTÍ-GREGO, E., PRINCIPAL, J. 1998b: Cronologia y evolución tipológica de la Campaniense A del siglo II aC: las evidencias de los pecios y de algunos yacimientos históricamente fechados, *Las facies ceràmiques d'importació a la costa ibèrica, les Balears i les Pitiüses durant el segle III aC i la primera meitat del segle II aC*, *Arqueomediterrània* 4, Barcelona, 193-215.
- SANMARTÍ, J. 1987: *La Laietània Ibèrica. Estudi d'Arqueologia i Història* Publicacions de la Universitat de Barcelona (publicada en microfíxes), Tesi Doctoral, Barcelona.
- SANMARTÍ, J. 1990: La diffusion des amphores massaliètes sur la côte central de Catalogne, *Les Amphores de Marseille Greque, Études massaliètes* 2, Lattes, 171-178.
- SANMARTÍ, J. 1992: Las necrópolis ibèriques en el area catalana *Actes del Congrés d'Arqueologia Ibèrica. Las necrópolis (Madrid 1 a 4 de novembre de 1991)*, Serie Varia 1, Madrid, 77-108.
- SANMARTÍ, J. 1995: Les necrópolis del període ibèric ple i tardà a Catalunya, *Citerior* 1, Tarragona, 91-106.
- SANMARTÍ, J. 2000: Les relacions comercials en el món ibèric, *Ibers. Agricultors, artesans i comerciants. III Reunió sobre economia en el Món Ibèric (València 24-27 de novembre de 1999)*, *Saguntum Extra-3*, València, 307-328.
- SANMARTÍ, J. 2001a: Territoris i escales d'integració política a la costa de Catalunya durant el període ibèric ple (segles IV-III aC), *Actes de la taula rodona Territori polític i territori rural durant l'edat del Ferro a la Mediterrània occidental (Girona, 25 a 27 de maig de 2000)*, *Monografies d'Ullastret* 2, Girona, 23-38.
- SANMARTÍ, J. 2001b: La formació i desenvolupament de les societats ibèriques a Catalunya, *Butlletí arqueològic* 23, Tarragona, 101-132.
- SANMARTÍ, J. 2004: From local groups to early states: the development of complexity in protohistoric Catalonia, *Pyrenae* 35-1, Barcelona, 7-42.
- SANMARTÍ, J., BELARTE, C. 2001: Urbanización y desarrollo de estructuras estatales en la costa de Catalunya (siglos VII-III aC). *Entre Celtas e Iberos. Las poblaciones protohistóricas de las Galias e Hispania*. L. Berrocal, PH Gardes (eds). Madrid, 161-174.
- SANMARTÍ, J., GILL, E., RIGO, A., DE LA PINTA, J.LL. 1992: *Els primers pobladors de Santa Coloma de Gramenet. Dels orígens al món romà, Col·lecció Història de Santa Coloma de Gramenet* 1, Santa Coloma de Gramenet.
- SANMARTÍ, J., SANTACANA, J., SERRA, J. 1984: *El jaciment ibèric de L'Arguera i el poblament protohistòric del Baix Penedès*, Barcelona.
- SANMARTÍ, J., SANTACANA, J. 1986: Anàlisi funcional de los recintos domésticos del poblado de Alorda Park (Calafell, Baix Penedès, Tarragona), *Actas de Arqueologia Espacial* 9: *Coloquio sobre el Microespacio 3 (Teruel 15-17 de setembre de 1986)*, Teruel, 257-269.
- SANMARTÍ, J., SANTACANA, J. 1987: Intercanvi, producció agrícola i models comercials a la costa del Penedès, *El vi a l'Antiguitat. Economia, producció i comerç a la Mediterrània Occidental. Actes del segon Col·loqui Internacional d'Arqueologia Romana (Badalona 6/9 de maig de 1998)*, Badalona, 31-49.
- SANMARTÍ, J., SANTACANA, J. 1991: Les fortificacions ibèriques de la Catalunya Central i costanera, *Fortificacions. La problemàtica de l'Ibèric Ple (s.IV-III aC). Simposi Internacional d'Arqueologia Ibèrica (Manresa 6-9 desembre 1990)*, Manresa, 127-144.
- SANMARTÍ, J., SANTACANA, J. 1992: El poblat ibèric d'Alorda Park (Calafell, Baix Penedès). *Excavacions Arqueològiques a Catalunya* 11, Barcelona.
- SANMARTÍ, J., ALVAREZ, R., ASENSIO, D. 1995: La ceràmica àtica del yacimiento del Turó del Vent (Llinars del Vallès, Vallès Occidental, Barcelona) conservada en el Museu Municipal Joan Pla i Gras, *Verdolay* 7, Murcia, 187-197.
- SANMARTÍ, J., GARCÍA, J., ASENSIO, D., PRINCIPAL, J. 1998: Les facies ceràmiques d'importació del segle III aC i la primera meitat del segle II aC a la costa central de Catalunya, *Arqueomediterrània* 4, Barcelona, 111-128.
- SANMARTÍ, J., PRINCIPAL, J., TRIAS, M.G., ORFILA, M. 1996: *Les ceràmiques de vernis negre de Pollentia*, The William L. Bryant Foundation 5, Barcelona.
- SANTOS, J. 1998: Los iberos: entre la consolidación de las elites y el surgimiento del Estados, *Actas del congreso Internacional: Los iberos. Principes de Occidente. (Barcelona, 12, 13 i 14 de març de 1998)*, Barcelona, 399-404.
- SANTOS, J. 1999: Les orígenes de l'État dans le sud-est de la Península Ibèrica a l'època preromana, *Les princes de la Protohistoire et l'émergence de l'État. Actes de la taula rodona internacional de Nàpols (1994)*, Nàpols, 107-114.
- SCIALLANO, M., SIBELLA, P. 1994: *Amphores, comment les identifier?*, Edisud, Aix-en-Provence.
- SERRA RÀFOLS, J.C. 1928: *Forma Conventus, Baetulo-Blanda*, Barcelona.

- SERRA RAFOLS, J.C. 1931: Lloc d'habitació ibèrics de la Costa de Llevant, *Annuari de l'Institut d'Estudis Catalans Vol. VIII*, Barcelona, 49-50.
- SERRA RAFOLS, J.C. 1942: El poblamiento de la Maresma o Costa de Levante en la época anterromana, *Ampurias IV*, Barcelona, 90-91.
- SERRA RAFOLS, J.C., ALMAGRO, N., COROMINES, J. 1945: *Carta Arqueològica de la província de Barcelona*, Barcelona.
- SOLIER, Y. 1979: Note sur les potiers pseudo-campaniens NIKIAS et IWN.C, *R.A.N.* 2, Narbona, 29-48.
- SPARKES, B.A., TALCOTT, L. 1970. *The Athenian Agora. Black and Plain Pottery of the 6th, 5th. And 4th centuries B.C.*, XII. 2 vol., Princeton.
- TENAS, M. 2004: Les primeres petjades a Montmeló, *temps camins i gent*, Ajuntament de Montmeló, Montmeló, 21-29.
- TCHERNIA, A. 1986. *Le vin de l'Italie romaine, Publications de l'Ecole Française de Rome*, 3 volums, Roma.
- TCHERNIA, A. 1990: Contre les epaves, Gaule interne et Gaule Méditerranéenne aux lie et ler siècles avant JC, *RAN*, supp. 21, Paris, 291-301.
- TCHERNIA, POMEY, HESNARD, 1978: L'épave romaine de la Madrague de Giens (Var), *Gallia supplément* 34, Paris.
- TOLEDO, A., LÓPEZ, J. 1999: L'excavació de l'insula 4: primers resultats, *Excavacions arqueològiques a l'illa d'en Reixac (1987-1992). Monografies d'Ullastret* 1, Girona, 39-45.
- VEGAS, M. 1973: Ceràmica comú romana del Mediterráneo occidental, *Instituto de Arqueología y Prehistoria. Publicaciones eventuales número 22*, Universitat de Barcelona, Barcelona.
- VELAZA, J. 1991: *Léxico de inscripciones ibéricas (1976-1989), Publicacions de l'UB*, Barcelona
- VENTURA, J.J. 2000: La ceràmica de barniz negro de los siglos II-I aC en Andalucía Occidental, *La ceràmica de vernis negre dels segles II i I aC: centres productors mediterranis i comercialització a la Península Ibèrica. Taula Rodona (Empúries juny de 1998)*, Mataró, 177-216.
- VILA, C. 1994: L'edifici públic de Burriac: hipòtesis sobre la seva funcionalitat, *Laietania* 9, Mataró, 21-31
- VILA, C., GONZALO, C. 1996: L'edifici públic de Burriac: ¿fue un templo ibérico?, *XXIII C.N.A. Elche* 1995, Elx, 457-466.
- VILLARONGA, L. 1981: Les seques ibèriques catalanes: una síntesi, *Fonaments* 3, Barcelona, 135-183.
- VILLARONGA, L. 1994: *Corpus Nummun Hispaniae Ante Augusti Aetatem*, José A. Herrero, S.A. Madrid.
- VIÑALS, J. 1996: Notícia sobre una sitja ibèrica trobada a Ca l'Angusto (Cabrera de Mar. El Maresme), *XII Sessió d'Estudis Mataronins*, Mataró, 43-54.
- VIÑALS, J. 1998: Els materials arqueològics de la sitja ibèrica de Ca l'angusto (Cabrera de Mar. El Maresme), *Primeres Jornades d'Arqueologia de Cabrera de Mar i del Maresme. Homenatge a Rafael Esteban i Salvador (Cabrera de Mar 16 de març de 1996)*, Cabrera de Mar, 35-42.
- VIÑALS, J. 2000: Notícia sobre les habitacions ibèriques de Can Borràs (Cabrera de Mar), *Ituro 2, Segones Jornades de Arqueologia de Cabrera de Mar i El Maresme (Cabrera de Mar 4 de juliol de 1998)*, Cabrera de Mar, 17-29.
- ZAMORA, M.D. 1996: *Les ceràmiques de vernis negre del poblat ibèric del Turó d'en Boscà (Badalona). Aproximació a la interpretació històrico-arqueològica del poblat*, *Arqueonoia Edicions* 2, Igualada
- ZAMORA, D., GUITART, J., GARCÍA, J. 1991: *Fortificacions a la Laietania litoral: Burriac (Cabrera de Mar) i el Turó d'en Boscà (Badalona), cap a un model interpretatiu de l'evolució del poblament ibèric laietà. Fortificacions. La problemàtica de l'Ibèric Ple (s.IV-III aC). Actes Simposi Internacional d'Arqueologia Ibèrica, (Manresa 6-9 de desembre de 1990)*, Manresa, 337-353.
- ZAMORA, D., GARCÍA, J. 1993 (inèdit): *Memòria de les excavacions arqueològiques efectuades a l'assentament rural ibèric del Turó dels Dos Pins (Cabrera de Mar, El Maresme). Campanyes de 1990-1991-1992. Servei d'Arqueologia de la Generalitat de Catalunya*, Barcelona.
- ZAMORA, D., PUJOL, J., GARCÍA, J., CERDÀ, J.A. 1994: Troballa d'una nova sitja del grup de Can Miralles-Can Modolell (Cabrera de Mar, El Maresme), *Pyrenae* 25, Barcelona, 181-204.
- ZAMORA, D., PUJOL, J., GARCÍA, J., CELA, X. 2001: El poblament ibèric a la costa laietana. Burriac i el seu territori. *Actes de la taula rodona Territori polític i territori rural durant l'edat del Ferro a la Mediterrània occidental (Girona 25 a 27 de maig de 2000)*, *Monografies d'Ullastret* 2, Girona, 203-226.
- ZAMORA, D., GARCÍA, J. 2005: La torre i l'assentament ibèric del Turó dels Dos Pins. *Laietania* 16, Mataró, 65-143.
- ZAMORA, D., 2005 (inèdit): *El poblament ibèric de la vall de Cabrera de Mar. Estudi d'arqueologia i història. Tesi doctoral*.

Resumen

El *oppidum* de Burriac es el yacimiento más extenso y conocido del valle de Cabrera de mar, que está situado en la zona central de la comarca del Maresme, a unos 29 Km de Barcelona y a unos 4,5 Km de Mataró. Este valle se estructura a partir de tres montañas principales: El Montcabrer (312 m), con su prolongación hasta el Turó del Infern (317 m) y el Turó dels Oriols (322 m).

Fue descubierto por Lluís Bonet i Garí en el año 1916, y aunque fue objeto de diversos estudios y prospecciones por parte de Marià Ribas durante la primera mitad del siglo, no fue hasta el año 1953 cuando se efectuó la primera campaña de excavación bajo la dirección de Jaume Lladó. Fue ésta la primera de una serie de actuaciones realizadas con más o menos fortuna, entre las que se encuentran las 26 habitaciones excavadas por Marià Ribas entre los años 1959 y 1969, la campaña del Doctor J. Maluquer de Motes en el año 1964, la excavación del denominado "edificio público" y el almacén de dolia, por Josep Barberà y Ricard Pascual entre los años 1969 y 1972, las excavaciones realizadas por los miembros de la Sección Arqueológica del Museo de Mataró en la década de los años 70 y 80, entre las que hay que destacar la excavación del depósito en 1983, y la campaña realizada por la Generalitat de Catalunya en 1984 en la que se reexcavaron tres habitaciones del sector central y la torre del sector occidental. En el año 1991 se

efectuó la última excavación: la puerta de entrada del *oppidum*.

Las intervenciones que se han realizado hasta ahora en el *oppidum* han sido esporádicas y puntuales, sin obedecer a un proyecto científico claro y riguroso de actuación, y no fue hasta las excavaciones realizadas por J. Barberà y R. Pascual que se utilizaron técnicas de registro y de recogida de materiales que posibilitaron la obtención de datos útiles para la interpretación de los restos arqueológicos. A pesar de todo esto y de que faltan datos de muchas de ellas, el reestudio de estas excavaciones, algunas de ellas inéditas, ha permitido identificar cinco fases diferentes que abarcan desde el período ibérico antiguo hasta prácticamente el final de la romanización (época de César). Creemos que de cada uno de estos períodos propuestos hay suficientes indicios o evidencias para determinar una fase. Sin embargo, también somos conscientes del gran desequilibrio de información que hay entre cada una de ellas. Así vemos que, mientras algunas fases se pueden concretar y acotar cronológicamente, otras sólo ha sido posible situarlas en un marco cronológico amplio. Con todo, también hay períodos que no ha sido posible definir y que presentan un vacío documental absoluto. Probablemente todo se debe a una falta de conocimiento de la realidad del yacimiento que, con las intervenciones realizadas hasta ahora, no ha sido posible precisar.

La pieza más antigua que se ha encontrado en la montaña de Burriac es un fragmento de un ídolo placa encontrado en los años 40 por Marià Ribas. Esta pieza, que se data en el período del Bronce Antiguo (2000-1500 aC) puede ser un indicio de una ocupación esporádica de la montaña durante este período. No volvemos a encontrar indicios de ocupación en Burriac hasta el período Ibérico Antiguo –siglo VI aC–, momento en el que situaríamos la primera fase, que ha sido establecida en base a una serie de materiales de importación localizados fuera de contexto y a una serie de restos estructurales, perfectamente documentados, que no se pueden considerar esporádicos. Estas estructuras de hábitat, arqueológicamente de difícil localización, se han encontrado en puntos distantes de la montaña, lo que puede sugerir un poblamiento relativamente denso, el alcance y la organización del cual nos es desconocido.

La característica que determina la siguiente fase, comprendida entre el siglo V aC y el último cuarto del siglo IV aC, es la construcción de las viviendas con piedra y, posiblemente, con adobe o tapia. Esta fase, que podemos situar por cronología relativa, está muy mal documentada ya que prácticamente no hay restos materiales, excepto algunas estructuras, muy mal conservadas, que parecen delimitar espacios de viviendas y un conjunto significativo de materiales de importación, hallados fuera de contexto, propios de este período. La falta de datos imposibilita no sólo acotar temporalmente una fase cronológica tan amplia, sino también poder llegar a tener una idea aproximada de la situación exacta del asentamiento en la montaña, su superficie y sus características.

Por comparación con otros asentamientos layetanos de este período, Burriac tendría que ser un asentamiento bien estructurado, seguramente sin llegar a alcanzar aún la extensión que tendrá en otros períodos más tardíos, pero con una estructura urbanística de cierta o mínima complejidad y con una serie de elementos protourbanos que eran los que caracterizaban los núcleos layetanos contemporáneos: calles y un sistema defensivo que rodeara el *oppidum*. Estas consideraciones, que por ahora sólo podemos intuir, no dejan de ser una visión hipotética que contrasta con el grado de conocimiento que tenemos de otros *oppida* contemporáneos.

De la tercera fase, que situamos entre el último cuarto del siglo IV aC y durante todo el siglo III aC, tenemos más datos. Fue éste un período trascendental en el que se entrevé una importante actividad urbanística reflejo, seguramente, de otros cambios acontecidos en otros niveles de organización –políticos, económicos, sociales, culturales, etc.–, que probablemente se habían ido gestando en el período anterior.

Todos los datos reflejan que el asentamiento que hasta entonces se extendía por la montaña de Burriac se transformó, convirtiéndose en el *oppidum* que llegó a ser el centro político y de control del territorio de la Laietania ibérica. Su extensión, su complejo urbanismo y la singularidad arquitectónica de algunas de sus construcciones, su potencial económico y comercial, y su proyección en el territorio así parecen evidenciarlo.

Es en este período cuando se construye el potente y complejo sistema defensivo, constituido por una muralla de cierre que incorpora diferentes torres de defensa. También en esta fase se sitúa la construcción del llamado “edificio público”, y se han localizado ejemplos de estructuras domésticas.

Si bien desde el punto de vista arqueológico parece claro el principio de esta tercera fase, no pasa lo mismo con su momento final. Suponemos, sin embargo, que los acontecimientos que tuvieron lugar a finales del siglo III aC e inicios del siglo II aC fueron determinantes en este sentido, tal y como parece suceder en otros yacimientos del valle de Cabrera de Mar. Sin embargo, en Burriac, al menos por ahora, no hay constancia arqueológica del impacto de estos hechos históricos, ya que no se han localizado contextos claros de este período.

Sorprende también que hasta el momento no se haya encontrado tampoco ningún contexto arqueológico que se pueda situar durante la primera mitad del siglo II aC. Este vacío de información no permite conocer este período, pero intuimos que debía tratarse de una etapa de asimilación y acomodación a la nueva realidad que venía impuesta por los romanos.

Durante la cuarta fase, que situamos en la segunda mitad del siglo II aC, asistimos a lo que podríamos calificar como una refundación de Burriac, y no sólo desde el punto de vista urbanístico. Esta nueva situación se caracteriza básicamente por dos evidencias arqueológicas contrastadas: un nuevo planeamiento urbanístico que, a partir de nuevas necesidades, origina una serie de reformas generales que cambiaron substancialmente la fisonomía del núcleo urbano, y un importante aumento de la cultura material, sobre todo la importada, con una gran diversificación de productos que llegan procedentes de todos los mercados del Mediterráneo, ya sea como vajilla de mesa o como productos manufacturados en unos envases que los identifican. El *oppidum* de Burriac parece recuperar su importante papel como centro comercial y de redistribución que lo caracterizó durante el período ibérico pleno. Las reformas urbanísticas son arqueológicamente bastante evidentes, tanto por lo que se refiere a la obra pública como a la doméstica. En la casi totalidad de excavaciones estudiadas se do-

cumentaron nuevas edificaciones correspondientes a esta fase, que se superponen a fases más antiguas, cuando no las destruyen, e incluso en algunos casos se orientan de forma diferente a las de fases anteriores. Se constata la construcción de nuevas calles, de elementos públicos tan significativos como una puerta fortificada en el que suponemos debía ser el principal punto de acceso a la ciudad, utilizando una técnica constructiva típicamente romana. Se construyen nuevas edificaciones de tipos doméstico en zonas que anteriormente no habían sido edificadas. Se generaliza en los ámbitos domésticos la utilización de silos y se construyen almacenes que superan el ámbito doméstico en los que se utiliza la *dolia* como contenedor de reserva, lo que parece indicar una incipiente nueva concepción y estrategia económica que permite e incentiva la existencia de pequeñas y medianas unidades de producción artesanales que elaboran, almacenan y comercializan productos manufacturados, entre los que destaca posiblemente el vino.

Esta reurbanización sólo podría tener sentido a partir de un aumento demográfico de la población residente en el *oppidum*, hecho que a nuestro entender prueba la superación de una etapa convulsa y la asimilación, por parte de la población indígena, de unos nuevos esquemas de identificación cultural que permitieron resituar su encaje en el proceso imparable de la romanización. De hecho se trata de la etapa del Burriac romanizado y romanizador del territorio al mismo tiempo.

No obstante, la arqueología parece evidenciar que este auge no se prolongó mucho en el tiempo. Así al principio de la quinta fase, que situamos en la primera mitad del siglo I aC, se producen los primeros síntomas de cambio que sugieren el inicio de un período de declive. El abandono e inutilización del depósito —una posible cisterna pública— del sector occidental a principios del siglo así parece indicarlo. Sin embargo, no parece que en este primer cuarto del siglo I aC se hubiera entrado en un proceso evidente de decadencia. La arqueología demuestra que, aunque sean hechos puntuales, se produce un número considerable de reformas de viviendas, así como un mantenimiento del flujo comercial, constatado por la presencia de una cultura material propia y foránea que no envidia la de períodos anteriores. Estos indicadores no parecen mostrar una etapa de ocaso ni decadencia irreversible. Sin embargo esta vitalidad queda truncada los últimos años del primer cuarto del siglo I aC, momento a partir del cual sólo se documentan abandonamientos de las estructuras de hábitat. Parece que en estos años, —80-70 aC— Burriac entra en un proceso de despoblamiento definitivo, repentino y rápido, que se prolongara de forma ya residual unos 25 años más, hasta su desaparición como núcleo de población.

La interrelación del *oppidum* de Burriac y el resto de los yacimientos ibéricos que encontramos diseminados por el valle nos permiten hacer ciertas reflexiones y planteamientos sobre la evolución del poblamiento a la largo del período ibérico.

Durante el período ibérico antiguo disponemos de poco material y pocos restos arqueológicos en el valle de Cabrera, excepto el localizado en el *oppidum* de Burriac. El escaso material de importación parece evidenciar, sin embargo, un comercio pujante posiblemente controlado por unas elites de las que, desgraciadamente, pocos indicios tenemos de su existencia. No hemos encontrado necrópolis, ni grandes concentraciones de silos, ni arquitectura pública o doméstica diferenciada. Tan solo el contexto histórico, poco conocido, y los datos obtenidos en otros yacimientos nos hacen suponer que Burriac, y su área de influencia más cercana, no era ajeno a una tendencia evolutiva general que se dirigía hacia una nueva forma de estructuración del territorio, con la consiguiente transformación sociocultural y política que ello implicaba.

El período ibérico pleno fue una etapa crucial a lo largo de la que se desarrolló y definió la estructura económica y social del valle. Prueba de ello es la misma evolución de Burriac, en el que se observa una estructura de ciudad, con todo lo que implica el concepto: un sistema defensivo, una red de calles bien planificada, ordenación sistemática de las diferentes viviendas, elementos de uso público, etc. Todo ello tenía que ser fruto de una planificación previa y concebida por un poder político fuerte, asentado, centralizado, capaz de organizar, de impulsar y consolidar de una obra de estas características, lo que implica también la existencia de una sociedad lo suficientemente desarrollada socialmente, en que está claramente establecido el predominio de unas clases dirigentes que ostentan el poder político y económico.

Fuera del *oppidum* se comienza a generalizar el hábitat rural. Hacia mediados del siglo IV aC se documenta la aparición de los primeros asentamientos dispersos situados en las proximidades de Burriac. Hasta ahora se han localizado siete. Todos ellos están situados en zonas de fuerte pendiente, excepto uno, ubicado junto a una zona de silos. Cronológicamente estos asentamientos abarcan un período amplio de más de 150 años, lo que demuestra que durante esta etapa existió un poblamiento disperso en la inmediaciones del *oppidum*, del cual desconocemos su número y su alcance, así como las actividades que se realizaban, aunque hay que suponer que estaban relacionados con la explotación del medio más cercano.

La estructura jerárquica de esta sociedad parece tener su reflejo en sus necrópolis. En el valle de Ca-

brera se han localizado dos necrópolis (Turó dels Dos Pins y Can Rodont de l'Hort) y un área de enterramiento (Can Ros), datadas entre finales del siglo IV aC y finales del siglo III aC, y en las cuales se practicaba el rito de la incineración. En las tumbas se hallaba depositado el ajuar funerario, compuesto por objetos de lujo que no estaban al alcance de toda la población, como vasos cerámicos indígenas y de importación, objetos de valor como joyas y complementos de la indumentaria y, en muchas de las tumbas, armamento previamente inutilizado.

En total se han localizado ciento trece tumbas, atribuibles a un período de poco más de cien años. Resulta pues un porcentaje muy bajo de individuos enterrados en relación al período que ocupa, por lo que sólo podían representar a un segmento muy pequeño de la población. Creemos pues que las necrópolis eran selectivas, destinadas a enterrar sólo a unos grupos determinados de la población: las elites. Esta idea se ve reforzada si pensamos que las necrópolis encontradas en el valle de Cabrera son las únicas que se han localizado en toda el área layetana durante este período, por lo que no podemos negar tampoco la posibilidad de que familias aristocráticas establecidas en otras zonas del territorio se vinieran a enterrar aquí. Desconocemos como se enterraba el resto de la población.

Relacionado con el mundo de la muerte está la creencia en el más allá y el mundo de la divinidad. No deja de ser significativo que el único centro de culto encontrado en el área layetana esté ubicado en el valle de Cabrera de mar y que perdura a lo largo de toda la etapa ibérica. No sabemos, sin embargo a qué deidad o deidades se rendía culto en la cueva santuario de Montcabrer, pero quizás el hallazgo de las representaciones femeninas de Demeter nos pueden sugerir una posible asimilación de culto foráneo y, quizás, de un sincretismo de esta divinidad griega con alguna indígena.

Para mantener el poder, a esta clase aristocrática le era indispensable controlar los medios de producción, lo que implica la posesión, o al menos el control de la producción de grandes extensiones de tierra fértil, la capacidad de explotarlas extensivamente y de disponer de excedentes, así como organizar el comercio y la redistribución de los productos de importación. Burriac se convirtió en un centro al que llegaron, durante todo este período, una gran cantidad de productos manufacturados provenientes de diferentes centros productores de todo el Mediterráneo. Esta realidad sólo puede basarse en una rica e intensa actividad económica generada desde esta comunidad, bien de tipo productivo, bien a partir del control y el comercio de productos excedentarios. Burriac debió ser un importante puerto comercial donde se inter-

cambiaban materias primas, seguramente excedentes agrícolas, por productos manufacturados.

Hasta el momento en el valle de han localizado dos grandes agrupaciones de silos atribuibles a este período: el de can Miralles-can Modolell y el de can Bartomeu. A ellos se les tiene que añadir cuatro silos más situados muy cerca. Seguramente todos formarían parte de un gran campo de silos, del que se han contabilizado un número mínimo de treinta utilizados en este período.

Estas grandes áreas de almacenamiento de excedentes agrícolas, seguramente cereal, el cultivo más extendido y base de la economía ibérica, estaban situadas en las zonas planas de media altura del valle, por lo que hay que buscar en otros parajes del área layetana las extensas zonas de producción.

Por último hemos de hablar de la construcción en el último tercio del siglo III aC de la torre del Turó dels Dos Pins. Se trata de una potente torre exenta, una imponente construcción de tipo rectangular, de 12 x 5,9 m, situada muy cerca del *oppidum*.

Vistas las características constructivas de esta torre, su ubicación y su período de construcción, creemos que tenía una función defensiva, por lo que, tanto por cronología como por funcionalidad, su edificación se tiene que enmarcar en el contexto de la Segunda Guerra Púnica, lo que explicaría su cronología tan tardía. Hemos de suponer que sus constructores no dedicaron tiempo ni esfuerzo en construir una torre de estas medidas tan excepcionales a no que estuvieran obligados por unos acontecimientos especiales que así lo motivaran.

El período ibérico tardío representa el inicio de un proceso de largas y trascendentales transformaciones –la romanización– para los habitantes del valle. Todos los indicios parecen demostrar que a principios del siglo II aC, con la llegada de los romanos, empieza el declive de una etapa económica basada en el acaparamiento, el control y comercio por parte de la aristocracia. Es una estrategia encaminada a debilitar el poder político, no a destruirlo, mediante la debilitación de sus fuentes económicas. El desmantelamiento de la torre del Turó dels dos Pins, el abandono de los asentamientos rurales, la amortización de los campos de silos y la desaparición de las necrópolis así parecen confirmarlo. El cambio más importante de todos será la sustitución del centro administrativo del territorio –Burriac– por uno nuevo situado muy cerca del anterior. Nos referimos al yacimiento de can Mateu-ca l'Arnau-can Benet, sede de la nueva administración romana.

Los acontecimientos históricos de finales del siglo III aC e inicios del siglo II aC hacen posible la hipó-

tesis que este yacimiento, en sus primeras fases, fuera en realidad un *praesidium* para controlar el centro del poder político de los layetanos, sin duda un punto estratégico del territorio. La necesidad de seguir manteniendo el control del territorio posibilitaría la transformación, expansión y crecimiento del núcleo primigenio convirtiéndolo en un nuevo centro de población que se irá desarrollando y ampliando a medida que avanza el siglo.

Durante la segunda mitad del siglo asistimos a toda una serie de mejoras y reformas tanto dentro como fuera del *oppidum*. En estos momentos se produce un cambio de ubicación de los asentamientos rurales ibéricos, que se establecen en las áreas de territorio más llanas, allí donde antes estaban los campos de silos. Este cambio de ubicación respondería a una nueva estrategia romana de colonización agrícola sistemática del territorio, incluida dentro de un proceso general de organización del territorio y su población, así como de las estructuras productivas ligadas a importantes cambios de orden social. Sin embargo, hemos de pensar que la aristocracia indígena tuvo un papel relevante en estos cambios, no sólo aceptándolos, sino acomodándose a ellos e impulsándolos, en un intento de adaptarse a los nuevos tiempos y sacar rendimiento de ello. No se entendería el éxito y la rapidez de este proceso sin la complicidad de las élites layetanas que vivían en Burriac.

A comienzo del siglo I aC se producen los primeros síntomas de cambios que sugieren el principio de una etapa de declive de Burriac y su entorno. Sin embargo no es hasta el segundo cuarto del siglo cuando se comienzan a producir las amortizaciones tanto dentro como fuera del *oppidum*, con el abandono de los asentamientos rurales. Es a partir de ahora cuando el valle de Cabrera de Mar entra en un proceso de despoblamiento definitivo, repentino y rápido, que se prolongará ya de forma residual hasta la desaparición del *oppidum* como núcleo de población hacia mediados del siglo.

Llegados a este punto, creemos necesario ubicar el *oppidum* de Burriac y su entorno dentro del marco general de la Layetania ibérica, para interpretar su significación dentro de esta comunidad.

Los layetanos fueron una comunidad de organización compleja que basaba su supervivencia y prosperidad en la ocupación, explotación y obtención de recursos de un territorio propio, lo que comportaba la delimitación del mismo y un esmerado planteamiento de su control y defensa, así como una constante preocupación por el mantenimiento de una cohesión territorial y por la protección de sus recursos naturales. El territorio se organiza siguiendo unas pautas previamente planteadas, lo que determinaría el diseño de una estrategia de ocupación del territorio.

La prosperidad de una comunidad básicamente agrícola excedentaria se basaba en la posesión y control de unas grandes áreas de tierras fértiles, con capacidad para ser explotadas en extensión. En la Layetania estas grandes áreas de cultivo estaban situadas en las zonas llanas interiores, en las actuales comarcas del Vallès Oriental y Occidental. El condicionamiento geográfico que suponía el hecho de tener situadas en las tierras interiores las áreas de producción de cereales, sin duda fue una de los factores que influyó en la organización territorial layetana, así como el control del territorio y las zonas residenciales, ubicadas en los lugares más favorables para vivir.

Así observamos que hay tres distribuciones bien diferenciadas de *oppida*. La primera de ellas está situada en las colinas de la Sierra Litoral que dominan el mar. Se trata de los núcleos residenciales, donde vivían las grandes familias aristocráticas layetanas con una numerosa población de rango social inferior, entre la que se destacan artesanos, comerciantes, guerreros, etc.

La segunda está situada más al interior, en las colinas de la Sierra Litoral que dominan la Depresión Prelitoral y los cursos de los ríos Llobregat, Besòs y Mogent. Se trata de ciudadelas o aldeas fortificadas, estratégicamente situadas, donde se priorizaba una estructura defensiva sencilla pero eficaz. Posiblemente acogían guarniciones o grupos de guerreros que convivían con otros colectivos dedicados al campo o trabajos artesanales. Su función debía ser básicamente vigilar y proteger las grandes áreas de cultivo y los *oppida* de la costa y controlar los pasos naturales más transitados.

La tercera línea ocupaba las colinas de la Sierra Prelitoral y su función sería la de cerrar y controlar el corredor de la depresión Prelitoral, rodeando así y protegiendo los campos de cultivo y controlando las fronteras exteriores del territorio layetano, permitiendo así un completo control del territorio.

Toda esta compleja organización territorial layetana se fijó y consolidó durante el siglo IV aC, si bien fue durante el siglo III aC el de su máximo desarrollo. El período ibérico pleno fue una etapa trascendental a lo largo de que se fijaron y concretaron los rasgos que habían de caracterizar la identidad de los layetanos, entre ellos la delimitación, organización y estructuración definitiva de su territorio. No hay duda que la comunidad layetana del siglo III aC consolidó unas estructuras sociopolíticas tendentes claramente a la constitución de un estado, lo que se refleja en el territorio a partir de una ordenación bien planificada.

Dentro de los patrones de asentamiento de estos estados que denominamos arcaicos, destacan unos

núcleos de población de grandes dimensiones, con fortificaciones y urbanismo complejos, que serían la sede de sus elites y, por tanto, del poder político. De entre los *oppida* layetanos sobresale en este sentido el de Burriac, tanto por su extensión como por su complejidad urbanística y su imponente sistema defensivo. Los datos de que disponemos hasta ahora muestran que Burriac fue el centro de la organización política de los layetanos, su capital.

La arqueología parece evidenciar que este desarrollo y progreso de los layetanos hacia una realidad prácticamente estatal como pueblo se vio repentinamente truncada hacia finales del siglo III aC o inicios del

siglo siguiente. Los estudios de territorio parecen mostrar a principios del siglo II aC un panorama que básicamente constata la desestructuración del modelo de organización territorial que había caracterizado la identidad layetana durante el período ibérico pleno. Sin embargo, es difícil precisar si el desmantelamiento de la organización territorial layetana fue consecuencia de un posicionamiento durante la Segunda Guerra Púnica o bien el resultado de las represalias de Catón años después de sofocar las revueltas indígenas del año 197 aC. El caso es que en pocos años se impuso una nueva situación que cambió para siempre la identidad y los cimientos de la sociedad layetana.

Annex. Les monedes trobades en el poblat ibèric de Burriac, Cabrera de Mar

Carles Martí Garcia

1. Introducció

Fa ja vora vint-i-cinc anys que, aprofitant que s'havia excavat una possible cisterna del poblat ibèric de Burriac, a Cabrera de Mar, Barcelona –on es van trobar 31 monedes amb context estratigràfic–, es va publicar un estudi sobre circulació monetària de la vall de Cabrera de Mar.¹

En aquell estudi es van fer servir totes les monedes, conservades al Museu de Mataró, procedents d'antigues excavacions fetes per Marià Ribas al poblat de Burriac, les monedes procedents de l'excavació de la possible cisterna, un buidat bibliogràfic de monedes trobades a la zona, un lot de monedes que el Museu havia adquirit i que es va creure que molt probablement havien estat trobades al poblat ibèric de Burriac perquè en aquells moments hi havia una intensa acció d'excavadors clandestins, i les quatre monedes ibèriques de l'antiga col·lecció Miralles (també adquirides pel Museu de Mataró), que havien estat trobades al poblat esmentat.

Pel que fa a les monedes que pertanyien a les antigues excavacions de Marià Ribas, llevat de pocs

exemplars –tres o quatre–, de la majoria no se sabia amb certesa on havien estat trobades. Evidentment que es disposava de les diverses publicacions de Marià Ribas sobre les excavacions, on s'esmentaven les habitacions excavades i es donava una relació de monedes trobades en cada una d'aquestes, però no hi havia cap fotografia, calca, dibuix ni indicació per saber quines eren quines. No cal dir que al Museu de Mataró tampoc no hi havia cap mena d'indicació precisa que ens permetés assignar totes les monedes al lloc de troballa, llevat de molt poques.

En conseqüència, pel que es pot deduir de l'exposició que fins ara s'ha fet, gairebé totes les monedes no podien tenir altre tractament que monedes sense context (o superficials), i per tant l'estudi que en aquell moment es va fer va ser un estudi de circulació monetària genèric.

Ara, amb motiu de la posada al dia dels coneixements sobre el poblat ibèric de Burriac, ha estat possible consultar els diaris d'excavació de Marià Ribas i, en conseqüència, s'han pogut atribuir a les diferents habitacions o sectors excavats per ell bona part de les peces arqueològiques conservades al Museu de

¹ MARTÍ GARCIA, Carles: "La circulació monetària del poblat ibèric de Burriac i el seu Hinterland a la llum de les últimes troballes de la campanya d'excavacions de 1983". *Lletania* 2-3, pàg. 152-184. Mataró, 1984.

Mataró, i entre aquestes les monedes, la indicació de procedència de les quals era el poblat ibèric de Burriac. Així doncs, la major part de les monedes que en l'anterior treball no tenien context, ara en tenen; per això, ara es pot fer un estudi diferent.

A banda de tot el que s'ha esmentat, també és cert que en els 25 anys que han transcorregut entre l'anterior estudi i el que ara es proposa de fer, els coneixements quant a la numismàtica ibèrica s'han incrementat força, tant pel que fa a monografies d'algunes seques (en conseqüència, ordenacions més precises i acurades), com pel que fa a la cronologia de les diverses emissions.² Només per això, ja hauria valgut la pena posar al dia la numismàtica del poblat ibèric de Burriac.

D'entrada, convé aclarir que el nombre de monedes que apareixeran en aquest estudi no s'assemblarà massa al del primer estudi que es va fer: cal tenir present que en aquests darrers anys s'han fet diverses actuacions arqueològiques al poblat ibèric de Burriac, en les quals s'han trobat monedes.

D'altra banda, per fer aquest estudi ens hem estimat més tenir en compte només les monedes que realment es conserven en el Museu de Mataró, per tant, s'han obviat les cites bibliogràfiques, llevat de l'única que sembla que fa referència a monedes que realment es conserven al Museu de Mataró,³ perquè en general no afectaven el poblat ibèric de Burriac, sinó la vall de Cabrera de Mar.

Començarem l'anàlisi de les troballes numismàtiques del poblat ibèric de Burriac intentant identificar totes les monedes trobades en les excavacions antigues fetes per Marià Ribas. A continuació, donarem la relació de totes les monedes trobades al poblat ibèric de Burriac –situades en el lloc on van ser trobades i amb indicació de la identificació bibliogràfica. Seguirem amb l'anàlisi de les troballes i les compararem amb les troballes fetes en un altre jaciment important a la zona

que també ha donat un bon nombre de monedes: el jaciment romanorepublicà de Ca l'Arnau-Can Mateu. I acabarem fent un resum de tot plegat.

2. Les monedes trobades per Marià Ribas en les seves excavacions

Les publicacions on Marià Ribas parla de les seves excavacions al poblat ibèric de Burriac són fonamentalment quatre:⁴ les dues primeres, de 1964 (una en català i una altra en castellà), són fonamentalment la mateixa, però amb variacions en la numeració de les habitacions i alguna petita variació en les monedes que l'autor deia que s'hi havien trobat; en la tercera publicació, de 1977-1978 (feta en col·laboració amb Jaume Lladó), es parla en general d'unes noves habitacions excavades; per acabar, la quarta publicació, de 1988, no és més que una reedició de la publicació de 1964 en català, però posada al dia amb l'afegit dels resultats de la tercera publicació, també amb alguna petita variació pel que fa a les monedes que esmentava en la publicació més antiga.

Resumint les dades numismàtiques dels quatre estudis esmentats, segons Marià Ribas hauríem de poder tenir, en el fons numismàtic del Museu de Mataró, les monedes següents, agrupades per habitacions, i segons les seves pròpies paraules (pel que fa a la numeració de les habitacions, seguim el criteri que va adoptar en els seus diaris d'excavació):

- a. **Superficial:** una moneda d'*Ebusus*.
- b. **Construcció indeterminada vora l'habitació 1:** una moneda d'*Illirta*, dues monedes de *Kese* i una moneda indeterminada. En la publicació de 1964 en català, la moneda d'*Illirta* es va convertir en una moneda d'*Illirkesken*.
- c. **Habitació 1:** un as i un semis d'*Illirta*.

² Per exemple:

ALFARO ASIN, C.: *Las monedas de Gadir/Gades*. Madrid, 1988.

CAMPO, M.: "Emissió i circulació monetàries al nord-est de la Hispania citerior al final de la república". IX Curs d'història monetària d'Hispania. La moneda al final de la república: entre la tradició i la innovació. 24 i 25 de novembre de 2005, pàg. 73-93. Barcelona, 2005.

LLORENS FORCADA, M. del M.; RIPOLLÉS ALEGRE, P. P.: Les encunyacions ibèriques de Lauro. *Estudis de Granollers i del Vallès Oriental* 7. Granollers, 1998.

RIPOLLÉS ALEGRE, P. P. i LLORENS FORCADA, M. del M.: *Arse-Saguntum*. Historia monetaria de la ciudad y su territorio. Sagunto, 2002.

³ MATEU LLOPIS, F.: "Hallazgos monetarios VI". *Ampurias* XIII, pàg. 225. Barcelona, 1951.

⁴ RIBAS BERTRAN, M.: Els orígens de Mataró. *Premi Huro 1963*. Mataró, 1964.

RIBAS BERTRAN, M.: "El poblado ibérico de Ilduro". *Excavaciones Arqueológicas en España* 30. Ministerio de Educación Nacional, Dirección General de Bellas Artes, Servicio Nacional de Excavaciones Arqueológicas. Madrid, 1964.

RIBAS BERTRAN, M. i LLADÓ FONT, J.: "Excavació d'unes habitacions pre-romanes a Burriac (Cabrera de Mataró)". *Pyrenae* 13-14, pàg. 153-180. Barcelona, 1977-1978.

RIBAS BERTRAN, M.: Els orígens de Mataró. *Premi Huro 1963*. Mataró, 1988. (2a. edició revisada i ampliada).

- d. **Habitació 4** (habitació 5, en la publicació en castellà): una moneda de *Carthago*, un as d'*Illuro* i una moneda de *Kese*.
- e. **Habitació 5** (habitació 6, en la publicació en castellà): dues monedes d'*Ausesken*, una moneda de *Kese* i una moneda de *Laiesken*; dins d'una sitja de la mateixa habitació, una moneda d'*Illuro*. En la publicació de 1964 en castellà, les dues monedes d'*Ausesken* es van convertir en una moneda d'*Ausesken* i una altra de *Neronken*.
- f. **Habitació 9** (habitació 10, en la publicació de 1964 en català i en la publicació de 1988; i habitació 2 en la publicació de 1964 en castellà): dues monedes de *Kese*, una moneda de *Laiesken* i una moneda d'*Untikesken*.
- g. **Habitació 13** (habitació 11 en la publicació de 1964 en català i en la publicació de 1988, i habitació 12 en la publicació de 1964 en castellà): una moneda d'*Abariltur*, una moneda de *Baitolo*, una moneda d'*Eusti*, dues monedes d'*Illirta*, una moneda d'*Illuro*, una moneda de *Laiesken* i una moneda de *Roma* (*triens*). En la publicació de 1964 en castellà no s'esmenta la moneda de *Laiesken*.
- h. **Habitació 14** (habitació 13, en la publicació de 1964 en català i en la publicació de 1988; i habitació X en la publicació de 1977-1978): un denari de *Bolskan*, una moneda de *Kese* i una moneda d'*Untikesken*.
- i. **Habitació 15** (habitació 12, en la publicació de 1964 en català i en la publicació de 1988; i habitació 13, en la publicació de 1964 en castellà): una moneda de *Kese*, una moneda d'*Ore* i una moneda de *Roma* (de l'emperador *Antoninus Pius*).
- j. **Habitació 17** (habitació 15, en la publicació de 1964 en català i en la publicació de 1988; i habitació 16, en la publicació de 1964 en castellà): una moneda d'*Illirta* que només s'esmenta en la publicació de 1964 en castellà.
- k. **Habitació 18** (habitació 16, en la publicació de 1964 en català i en la publicació de 1988; i habitació 17 en la publicació de 1964 en castellà): una moneda indeterminada.
- l. **Habitació 27** (habitació XI, en les publicacions de 1977-1978 i 1988): dins d'una sitja de l'habitació, tres monedes iguals d'*Illuro*.
- m. **Habitació 28** (habitació XII, en les publicacions de 1977-1978 i 1988): dins d'una sitja de l'habitació, un as de *Kese*. En realitat, segons els diaris

d'excavació, aquesta sitja pertany a l'habitació 29, i així constarà a partir d'ara en aquest treball.

- n. **Habitació 30** (habitació XIII, en les publicacions de 1977-1978 i 1988): un as de *Baitolo*, un as d'*Illuro* i un as d'*Untikesken*.
- o. **Canal entre les habitacions 28 i 30**: un as d'*Illuro*.
- p. **Habitació II**: un as de *Lauro*.
- q. **Habitació III**: un as d'*Illuro* i una moneda de *Massalia*.
- r. **Habitació V**: una moneda d'*Illuro*.

Com es pot veure i com ja ha estat dit abans, es tracta d'una simple relació de monedes i seques, i com que en les publicacions de Marià Ribas no hi ha cap fotografia de monedes (llevat del *triens* de *Roma*, la moneda d'*Abariltur* i un lot de quatre monedes d'*Illuro*), no és possible identificar quina és quina, ni a quina emissió corresponen, ni si hi ha algun possible error d'atribució.

Ara, en haver pogut disposar dels diaris d'excavació de Marià Ribas, estem en disposició de compaginar, finalment i de manera correcta, les cites bibliogràfiques dels quatre treballs amb les monedes reals conservades en el Museu de Mataró amb procedència del poblat ibèric de Burriac, i és que en els diaris d'excavació hi ha calques de les monedes trobades per habitacions.

Aquesta darrera qüestió fa que haguem de canviar les atribucions que havíem fet en l'anterior treball de diverses monedes, a les quals assignàvem la procedència d'un sector concret, encara que no ho podíem assegurar al cent per cent; ara sí.

En els diaris d'excavació de Marià Ribas, a més a més, hi ha informació de troballes monetàries a quatre nous sectors: en un espai entre les habitacions 5 i 6, i en les habitacions 29, 34 i 35.

En el quadre següent, indiquem les correspondències que hem pogut establir —bona part— entre les referències bibliogràfiques de Marià Ribas i les monedes reals conservades en el Museu de Mataró que consten com a procedents d'excavacions antigues fetes al poblat ibèric de Burriac (entre parèntesi figura el número d'inventari del fons del Museu). Les calques que hem dit que contenen els diaris d'excavació de Marià Ribas han estat determinants per fer-ho. Novament, s'ha conservat la numeració de les habitacions que va fer en els diaris d'excavació.

Esmentades per MARIÀ RIBAS	MONEDES CONSERVADES AL MUSEU DE MATARÓ
SUPERFICIAL	
<i>Ebusus</i>	
CONSTRUCCIÓ INDETERMINADA VORA L'HABITACIÓ 1	
<i>Illirta</i> o <i>Illirkesken</i>	Unitat d' <i>Illirkesken</i> CNH-14 (MCM 3673)
<i>Kese</i>	Unitat de <i>Kese</i> CNH-82 (MCM 3665)
<i>Kese</i>	
Indeterminada	Unitat d' <i>Ausesken</i> CNH-12 (MCM 3655)
	Meitat d' <i>Illirkesken</i> CNH-2 (MCM 3680)
HABITACIÓ 1	
<i>As d'Illirta</i>	Unitat d' <i>Illirta</i> CNH-29 (MCM 3671)
Semis d' <i>Illirta</i>	Meitat d' <i>Illirkesken</i> CNH-10 (MCM 3669)
HABITACIÓ 4	
<i>Carthago</i>	<i>Trishekel</i> de bronze de <i>Carthago</i> Müller II-99-242/244; Alexandropoulos 105 (MCM 3677)
<i>As d'Illuro</i>	Unitat d' <i>Illuro</i> CNH-14 (MCM 3683)
<i>Kese</i>	Unitat de <i>Kese</i> CNH-78 (MCM 3661)
	Unitat d' <i>Ausesken</i> CNH-8 (MCM 3654)
	Meitat de <i>Kese</i> CNH-79 (MCM 7321)
HABITACIÓ 5	
<i>Ausesken</i>	
<i>Ausesken</i> o <i>Neronken</i>	Unitat de <i>Neronken</i> (MCM 3696)
<i>Kese</i>	
<i>Laiésken</i>	
<i>Illuro</i> (dins de la sitja)	Unitat d' <i>Illuro</i> CNH-13 (MCM 3679)
SECTOR ENTRE HABITACIONS 5 I 6	
	Unitat de <i>Laiésken</i> CNH-5 (MCM 3681)
HABITACIÓ 9	
<i>Kese</i>	Meitat de <i>Kese</i> CNH-90 (MCM 3664)
<i>Kese</i>	Quart de <i>Kese</i> CNH-94 (MCM 3674)
<i>Laiésken</i>	Unitat de <i>Laiésken</i> CNH-8 (MCM 3688)
<i>Untikesken</i>	Unitat d' <i>Untikesken</i> CNH-35 (MCM 3694)
HABITACIÓ 13	
<i>Abariltur</i>	Unça d' <i>Abariltur</i> CNH-5 (MCM 3659)
<i>Baitolo</i>	Unitat de <i>Baitolo</i> CNH-3/4 (MCM 3656)
<i>Eusti</i>	Unitat d' <i>Eusti</i> CNH-11 (MCM 3693)
<i>Illirta</i>	Unitat d' <i>Illirta</i> CNH-36 (MCM 3668)
<i>Illirta</i>	Unitat d' <i>Illirkesken</i> CNH-1 (MCM 3672)
<i>Illuro</i>	Unitat d' <i>Illuro</i> CNH-14 (MCM 3687)

<i>Laiesken</i>	
<i>Roma</i>	Triens de <i>Roma</i> RRC 35-3a (MCM 3698)
HABITACIÓ 14	
Denari de <i>Bolskan</i>	Unitat de <i>Bolskan</i> Domínguez 7-117/126 (MCM 3663)
As de <i>Kese</i>	
As d' <i>Untikesken</i>	Unitat d' <i>Untikesken</i> CNH-29 (MCM 3697)
HABITACIÓ 15	
<i>Kese</i>	
<i>Ore</i>	Unitat d' <i>Ore</i> CNH-I (1563) no pot ser-ne cap d'altra
<i>Roma (Antoninus Pius)</i>	As de <i>Roma</i> RIC III-733 (MCM 3695)
HABITACIÓ 17	
<i>Illirta</i>	Unitat d' <i>Illirta</i> CNH-22 (MCM 3675)
HABITACIÓ 18	
Indeterminada	
HABITACIÓ 27 (sitja 28)	
<i>Illuro</i>	Unitat d' <i>Illuro</i> CNH-13 (MCM 3682)
<i>Illuro</i>	Unitat d' <i>Illuro</i> CNH-13 (MCM 7324)
<i>Illuro</i>	Unitat d' <i>Illuro</i> CNH-13 (1544)
HABITACIÓ 28	
	Unitat d' <i>Ore</i> CNH-I (MCM 3691)
HABITACIÓ 29	
	Unitat d' <i>Illuro</i> CNH-14 (1542)
	Quart de <i>Massalia</i> (1563)
HABITACIÓ 29 (sitja 29)	
As de <i>Kese</i>	Unitat de <i>Kese</i> CNH 55 (MCM 3666)
HABITACIÓ 30	
As de <i>Baitolo</i>	Unitat de <i>Baitolo</i> CNH-3/4 (MCM 7319)
As d' <i>Illuro</i>	Unitat d' <i>Illuro</i> CNH-14 (MCM 7323)
As d' <i>Untikesken</i>	Unitat d' <i>Untikesken</i> CNH-51 (1547)
CANAL ENTRE LES HABITACIONS 28 I 30	
As d' <i>Illuro</i>	
HABITACIÓ 34	
	Unitat d' <i>Ebusus</i> Campo XIII (1561)
	Unitat d' <i>Illuro</i> CNH-14 (1541)
	Quart d' <i>Illuro</i> CNH-16 (MCM 1545)
	Unitat de <i>Kelse</i> CNH-11 (MCM 7313)
	Denari de <i>Roma</i> RRC 318-1b (MCM 7315)
HABITACIÓ 35	
	Quart de <i>Baitolo</i> CNH-5 (1557)

	Unitat d' <i>Ieso</i> CNH-1 (1549)
	Quart d' <i>Illirta</i> CNH-25 (MCM 7322)
	Quart de <i>Kese</i> CNH-50 (1554)
	Quart de <i>Massalia</i> Py II-A2 (MCM 7314)
	Mig victòriat de <i>Roma</i> (incús) (1558)
HABITACIÓ 34/35	
Hi ha una sèrie de monedes que Marià Ribas no esmenta en els seus diaris però que segons les dades que consten en el Museu de Mataró es van trobar en alguna d'aquestes dues habitacions.	
	Quart d' <i>Arse</i> CNH-33 (MCM 7312)
	Unitat d' <i>Ausesken</i> CNH-10 (1564)
	Unitat d' <i>Illirkesken</i> CNH-1 (1555)
	Unitat d' <i>Illuro</i> CNH-8 (MCM 7325)
	Unitat de <i>Kelse</i> CNH-5 (1552)
	Unitat de <i>Kese</i> CNH-57 (1553)
	Unitat de <i>Kese</i> CNH-89 (MCM 7320)
	Unitat de <i>Setuishen</i> CNH-8 (MCM 7316)
	Unitat d' <i>Untihesken</i> CNH-51 (1548)
HABITACIÓ II	
<i>As de Lauro</i>	
HABITACIÓ III	
<i>As d'Iluro</i>	
<i>Massalia</i>	
HABITACIÓ V	
<i>Iluro</i>	

Un cop relacionades i atribuïdes al corresponent sector les monedes publicades per Marià Ribas i conservades en el fons del Museu de Mataró, encara en

resta una trentena de corresponents a troballes antigues fetes al poblat ibèric de Burriac. Són les monedes que relacionem en el quadre següent:

MONEDES SENSE CONTEXT CONEGUT			
SECA	NOMINAL	REFERÈNCIA	NÚM. INVENTARI
<i>Augusta Treverorum</i>	<i>Quadrans</i>	RPC 506	MCM 7317
<i>Arse</i>	Quart	CNH-33	1562
<i>Ausesken</i>	Unitat	CNH-4/5	MCM 8297
	Unitat	CNH-11	MCM 3658
	Unitat	CNH-11	MCM 3662
	Meitat		1565
<i>Baitolo</i>	Unitat	CNH-3/4	MCM 3660
<i>Barcelona</i>	Croat	Botet 344	
<i>Castulo</i>	<i>Semis</i>	CNH-59	MCM 3689
<i>Ebusus</i>	Unitat	Campo XII-15	MCM 3690

	Unitat	Campo XII-15	1560
<i>Illirkhesken</i>	Unitat	CNH-9	1556
	Meitat	CNH-10	MCM 3676
<i>Illirta</i>	Meitat	Vill-4 sèrie 6	MCM 3667
<i>Illuro</i>	Unitat	CNH-8	MCM 3678
	Unitat	CNH-8	MCM 3686
	Unitat	CNH-14	1543
	Unitat	CNH-14	1570
	Quart	CNH-16	1546
<i>Kaishata</i>	Unitat	CNH-2	MCM 3685
<i>Kese</i>	Unitat	CNH-62	MCM 3657
	Unitat	CNH-85	MCM 7318
	Unitat	CNH-95	MCM 3670
<i>Roma</i>	As		1559
<i>Sekaisa</i>	Unitat	CNH-40	MCM 3692
Indeterminades	Unitat		1566
	Unitat		1567
	Unitat		1569
	Unitat		MCM 3684
	Indeterminat		1568

Tenint en compte el que hem exposat fins ara, el primer comentari que es pot fer de les monedes conservades al Museu de Mataró d'excavacions antigues del poblat ibèric de Burriac és que de les 90 monedes conservades, n'hem pogut identificar i situar amb precisió fins a 50, i que de nou més sabem que han aparegut en les habitacions 34 o 35, encara que no podem precisar en quina de les dues.

Pel que fa a les tres monedes de l'habitació 5 que no hem pogut trobar (una d'*Ausesken*, una de *Kese* i una de *Laiesken*), és gairebé segur que són les mateixes monedes que consten en el diari d'excavació de Marià Ribas dins de l'habitació 4, i que "sobren" si les comparem amb les que ell va publicar com a trobades en aquesta habitació 4 (una d'*Ausesken* i una de *Kese*) i la moneda del sector entre les habitacions 5 i 6 del seu diari d'excavacions (de *Laiesken*), sector que mai no va publicar com a unitat a part.

Amb tot, encara ens resten 11 monedes que figuren en les seves publicacions, però que no hem pogut identificar amb les dades dels diaris d'excavacions. Aquestes 11 monedes han de ser algunes de les 30 del quadre anterior, que figuren en el monetari del Museu de Mataró com a procedents de troballes antigues fetes al poblat ibèric de Burriac.

D'acord amb el núm. d'inventari que posseeixen, si bé no ho podem assegurar al cent per cent, pensem que les 11 monedes esmentades podrien ser les següents:

- La moneda d'*Ebusus*, superficial, probablement és la MCM 3690.
- La moneda indeterminada de l'habitació 18, probablement és la MCM 3684.
- Les tres monedes de *Kese*, de diferents habitacions (encara que no podem saber quina és quina), podrien ser les MCM 3657, MCM 3670 i MCM 7318.
- Les tres monedes d'*Illuro*, de diferents habitacions (encara que no podem saber quina és quina), podrien ser les MCM 3678, MCM 3686 i MCM 3660 (si bé aquesta darrera és de la seca de *Baitolo*, penso que si no estava prou neta es va poder confondre en l'atribució).
- La moneda de *Laiesken*, de l'habitació 13, ha de ser o bé la MCM 3658 o bé la MCM 3662 (si bé són de la seca d'*Ausesken*, penso que si no estaven prou netes es va poder confondre en l'atribució).
- La moneda de *Luro*, de l'habitació 11, ha de ser o bé la MCM 3658 o bé la MCM 3662 (com en el cas anterior, si bé són de la seca d'*Ausesken*, penso que si no estaven prou netes es va poder confondre en l'atribució).

- La moneda de *Massalia*, de l'habitació III, pot ser la 1560 (encara que és de la seca d'*Ebusus*, penso que si no estava prou neta es va poder confondre en l'atribució).

La resta de 20 monedes, llevat que aparegui nova documentació, les haurem de considerar superficials, ja que només en sabem que el jaciment on van ser trobades és el poblat ibèric de Burriac.

3. Les monedes

Així, un cop hem pogut identificar gairebé totes les monedes de les excavacions antigues fetes al poblat ibèric de Burriac, si afegim les trobades en les excavacions més recents, obtenim la relació següent, a partir de la qual podrem fer les anàlisis posteriors:

1.- Construcció indeterminada vora l'habitació 1

- MCM 3673: unitat d'*Illirkesken*, CNH 14 (lãm. 3 núm. 3).
- MCM 3665: unitat de *Kese*, CNH 82 (lãm. 3 núm. 5).
- MCM 3655: unitat d'*Ausesken*, CNH 12 (lãm. 3 núm. 2).
- MCM 3680: meitat d'*Illirkesken*, CNH 2 (lãm. 3 núm. 4).

La moneda de *Kese* que ens falta, segons les publicacions de Ribas, pot ser, com hem indicat anteriorment, o bé la MCM 3670 (lãm. 6 núm. 19), o bé la MCM 7318 (lãm. 7 núm. 1), o bé la MCM 3657 (lãm. 7 núm. 2); respectivament, una unitat CNH-95, una unitat CNH-85 i una unitat CNH-62. Cal tenir en compte, però, que alguna d'aquestes monedes podria ser la que ens falta de l'habitació 15.

2.- Habitació 1

- MCM 3669: meitat d'*Illirkesken*, CNH 10 (lãm. 3 núm. 6).
- MCM 3671: unitat d'*Illirta*, CNH 29 (lãm. 3 núm. 7).

3.- Habitació 4

- MCM 3683: unitat d'*Illuro*, CNH 14 (lãm. 3 núm. 12).
- MCM 7321: meitat de *Kese*, CNH 79 (lãm. 3 núm. 9).
- MCM 3677: trishekel de *Carthago*, Müller II, 99, 242-244/Alexandropoulos 105 (lãm. 3 núm. 11).
- MCM 3654: unitat d'*Ausesken*, CNH 8 (lãm. 3 núm. 8).

- MCM 3661: unitat de *Kese*, CNH 78 (lãm. 3 núm. 10).

4.- Habitació 5

- MCM 3696: unitat de *Neronken* (lãm. 3 núm. 13).

Sitja 14

- MCM 3679: unitat d'*Illuro*, CNH 13 (lãm. 3 núm. 14).

5.- Espai entre les habitacions 5 i 6

- MCM 3681: unitat de *Laiésken*, CNH 5 (lãm. 6 núm. 15).

6.- Habitació 9

- MCM 3694: unitat d'*Untikesken*, CNH 35 (lãm. 4 núm. 1).
- MCM 3664: meitat de *Kese*, CNH 90 (lãm. 3 núm. 16).
- MCM 3688: unitat de *Laiésken*, CNH 8 (lãm. 3 núm. 15).
- MCM 3674: quart de *Kese*, CNH 94 (lãm. 3 núm. 17).

7.- Habitació 13

- MCM 3698: *triens de Roma*, RRC 35-3a (lãm. 4 núm. 7).
- MCM 3687: unitat d'*Illuro*, CNH 14 (lãm. 4 núm. 8).
- MCM 3659: unça d'*Abariltur*, CNH 5 (lãm. 4 núm. 2).
- MCM 3668: unitat d'*Illirta*, CNH 36 (lãm. 4 núm. 6).
- MCM 3656: unitat de *Baitolo*, CNH 3/4 (lãm. 4 núm. 3).
- MCM 3693: unitat d'*Eusti*, CNH 11 (lãm. 4 núm. 4).
- MCM 3672: unitat d'*Illirkesken*, CNH 1 (lãm. 4 núm. 5).

La moneda de *Laiésken* que ens falta, segons les publicacions de Ribas, pot ser, com hem indicat anteriorment, o bé la MCM 3662 (lãm. 6 núm. 17) o bé la MCM 3658 (lãm. 6 núm. 18), ambdues unitats d'*Ausesken* CNH-11.

8.- Habitació 14

- MCM 3697: unitat d'*Untikesken*, CNH 29 (lãm. 4 núm. 10).
- MCM 3663: unitat de *Bolskan*, Domínguez 7-117/126 (lãm. 4 núm. 9).

9.- Habitació 15

- MCM 3695: as de *Roma* de l'emperador *Antoninus Pius*, RIC III-733 (lãm. 4 núm. 12).
- 1563: unitat d'*Ore*, CNH 1 (lãm. 4 núm. 11).

La moneda de *Kese* que ens falta, segons les publicacions de Ribas, pot ser, com hem indicat anteriorment, o bé la MCM 3670, o bé la MCM 7318, o bé la MCM 3657; respectivament, una unitat CNH-95, una unitat CNH-85 i una unitat CNH-62. Cal tenir en compte, però, que alguna d'aquestes monedes podria ser la que ens falta de la construcció indeterminada vora l'habitació 1.

10.- Habitació 17

- MCM 3675: unitat d'*Illirta*, CNH 22 (lãm. 4 núm. 13).

11.- Habitació 18

- MCM 3684: unitat de seca indeterminada (lãm. 5 núm. 1).

12.- Habitació 27 (sitja 28)

- 1544: unitat d'*Illuro*, CNH 13 (lãm. 5 núm. 4).
- MCM 7324: unitat d'*Illuro*, CNH 13 (lãm. 5 núm. 2).
- MCM 3682: unitat d'*Illuro*, CNH 13 (lãm. 5 núm. 3).

13.- Habitació 28

- MCM 3691: unitat d'*Ore*, CNH-1 (lãm. 5 núm. 5).

14.- Habitació 29

- 1542: unitat d'*Illuro*, CNH 14 (lãm. 5 núm. 7).
- 1563: quart de *Massalia* (lãm. 5 núm. 6).

Sitja 29

- MCM 3666: unitat de *Kese*, CNH 55 (lãm. 5 núm. 8).

15.- Habitació 30

- MCM 7319: unitat de *Baitolo*, CNH 3/4 (lãm. 5 núm. 9).
- MCM 7323: unitat d'*Illuro*, CNH 14 (lãm. 5 núm. 10).
- 1547: unitat d'*Untikesken*, CNH 51 (lãm. 5 núm. 11).

16.- Habitació 34

- 1561: unitat d'*Ebusus*, Campo XII (lãm. 5 núm. 12).

- 1545: quart d'*Illuro*, CNH 16 (lãm. 5 núm. 14).
- 1541: unitat d'*Illuro*, CNH 14 (lãm. 5 núm. 13).
- MCM 7313: unitat de *Kese*, CNH 11 (lãm. 5 núm. 15).
- MCM 7315: denari de *Roma*, RRC 318-1b (lãm. 5 núm. 16).

17.- Habitació 35

- 1557: quart de *Baitolo*, CNH 5 (lãm. 5 núm. 17).
- 1549: unitat de *Ieso*, CNH 1 (lãm. 6 núm. 1).
- MCM 7322: quart d'*Illirta*, CNH 25 (lãm. 6 núm. 2).
- 1554: quart de *Kese*, CNH 50 (lãm. 6 núm. 3).
- MCM 7314: quart de *Massalia* (podria ser una imitació), Py II-A2 (lãm. 6 núm. 4).
- 1558: mig victoriat de *Roma* (lãm. 6 núm. 5).

18.- Habitació 34/35

Hi ha una sèrie de monedes que Ribas no esmenta en els diaris, però que segons tots els indicis deuen correspondre a alguna d'aquestes habitacions:

- MCM 7316: unitat de *Seteisken*, CNH 8 (lãm. 6 núm. 13).
- 1552: unitat de *Kese*, CNH 5 (lãm. 6 núm. 10).
- 1548: unitat d'*Untikesken*, CNH 51 (lãm. 6 núm. 14).
- MCM 7312: quart d'*Arse*, Ripollès/Llorens 153-179 (lãm. 6 núm. 6).
- 1555: unitat d'*Illirkesken*, CNH 1 (lãm. 6 núm. 8).
- 1564: unitat d'*Ausesken*, CNH 10 (lãm. 6 núm. 7).
- MCM 7325: unitat d'*Illuro*, CNH 8 (lãm. 6 núm. 9).
- 1553: unitat de *Kese*, CNH 57 (lãm. 6 núm. 12).
- MCM 7320: unitat de *Kese*, CNH 89 (lãm. 6 núm. 11).

19.- Habitació II

La moneda de *Lauro* que ens falta, segons les publicacions de Ribas, pot ser, com hem indicat anteriorment, o bé la MCM 3662 o bé la MCM 3658, ambdues unitats d'*Ausesken* CNH-11.

20.- Habitació III

Segons Ribas-Lladó hi ha una moneda d'*Illuro* i una altra de *Massalia*, que no ha estat possible de localitzar.

En funció de l'estat de conservació de la moneda, pensem que la moneda que atribueixen *Massalia* podria molt bé ser una moneda d'*Ebusus*, concretament la núm. 1560: una unitat del tipus Campo XII-15 (lãm. 6 núm. 16).

Pel que fa a la moneda que ens falta d'Ilturo, segons que ja hem indicat, pensem que podria ser una de les tres següents: la MCM 3660, una unitat de *Baitolo* CNH-3/4 (lãm. 7 núm. 3); la MCM 3686, una unitat d'Ilturo CNH-8 (lãm. 7 núm. 4); o bé la MCM 3678, una unitat d'Ilturo CNH-8 (lãm. 7 núm. 5). Alguna d'aquestes monedes pot correspondre, però, a l'habitació V o al canal entre les habitacions 28 i 30.

21.- Habitació V

Segons Ribas-Lladó hi ha una moneda d'Ilturo que no ha estat possible de localitzar.

Pel que fa a aquesta moneda que ens falta d'Ilturo, segons que ja hem indicat, pensem que podria ser una de les tres següents: la MCM 3660, una unitat de *Baitolo* CNH-3/4; la MCM 3686, una unitat d'Ilturo CNH-8; o bé la MCM 3678, una unitat d'Ilturo CNH-8. Alguna d'aquestes monedes podria correspondre, però, a l'habitació III o al canal entre les habitacions 28 i 30.

22.- Canal entre les habitacions 28 i 30

Segons Ribas-Lladó hi ha una moneda d'Ilturo que no ha estat possible de localitzar.

Pel que fa a aquesta moneda que ens falta d'Ilturo, segons que ja hem indicat, pensem que podria ser una de les tres següents: la MCM 3660, una unitat de *Baitolo* CNH-3/4; la MCM 3686, una unitat d'Ilturo CNH-8; o bé la MCM 3678, una unitat d'Ilturo CNH-8. Alguna d'aquestes monedes podria correspondre, però, a les habitacions III o V.

23.- Habitació Gaspart (sector dels ametlloners)

- 75123: unitat de *Baitolo*, CNH 3/4 (lãm. 7 núm. 6).

24.- Cisterna

UE 1

- 75200: unitat d'*Ikalesken*, CNH 19 o 21/22 (lãm. 7 núm. 7).
- 75124: unitat d'Ilturo, CNH 14 (lãm. 7 núm. 8).
- 75199: meitat de *Kese*, CNH 83 (lãm. 7 núm. 9).

UE 2 a

- 75221: denari de *Roma*, RRC 364-1a (lãm. 7 núm. 11).
- 75220: semis d'*Ebusus*, CNH 58/Campo XIX (lãm. 7 núm. 10).

UE 2 b

- 75210: as d'*Arse-Saguntum*, Ripollès/Llorens grup VIII, núm. 312-k (lãm. 7 núm. 12).
- 75217: unitat de *Baitolo*, CNH 3/4 (lãm. 7 núm. 13).
- 75216: unitat de *Belikiom*, CNH 4 (lãm. 7 núm. 14).
- 75209: unitat de *Gadir*, Alfaro VI (lãm. 7 núm. 15).
- 75206: unitat d'*Ikalesken*, CNH 13 (lãm. 7 núm. 16).
- 75214: unitat d'Ilturo, CNH 14 (lãm. 7 núm. 17).
- 75205: unitat de *Kese*, CNH 82 (lãm. 8 núm. 3).
- 75211: unitat de *Kese*, CNH 89 (lãm. 8 núm. 2).
- 75215: unitat de *Kese*, CNH 82 (lãm. 8 núm. 1).
- 75203: denari de seca mòbil, RRC 367-3 (lãm. 8 núm. 5).
- 75213: unitat de *Neronken* (lãm. 8 núm. 4).
- 75202: denari de *Roma*, sembla RRC 387-1 (lãm. 8 núm. 7).
- 75204: denari de *Roma*, RRC 349-1 (lãm. 8 núm. 6).
- 75208: as de *Roma* (lãm. 8 núm. 9).
- 75201: denari de *Roma*, RRC 319-1 (lãm. 8 núm. 8).
- 75212: unitat d'*Untikesken* (lãm. 8 núm. 10).
- 75207: indeterminada (lãm. 8 núm. 11).

UE 2 c1

- 75222: quart de *Gadir*, Alfaro IV.2.2 (lãm. 8 núm. 12).

UE 2 c2

- 75223: unitat d'*Ausesken*, CNH 1 (lãm. 8 núm. 14).
- 75226: unitat d'*Ausesken*, CNH 11 (lãm. 8 núm. 13).
- 75228: unitat de *Baetarrae*, CNH 1 (lãm. 8 núm. 15).
- 75224: unitat d'Ilturo, CNH 14 (lãm. 8 núm. 17).
- 75225: unitat d'Ilturo, CNH 14 (lãm. 8 núm. 16).
- 75227: unitat de *Kese*, CNH 78 (lãm. 9 núm. 1).

UE 2 d2

- 75218: unitat de *Baitolo*, CNH 3 (lãm. 9 núm. 2).
- 75219: unitat d'*Untikesken*, CNH 50 (lãm. 9 núm. 3).

25.- Porta sud

UE 3001

- 3001-33: unitat d'Ilturo, CNH 13 (lãm. 9 núm. 8).

UE 3002

- 3002-117: quart d'*Illuro*, CNH 16 (lãm. 9 núm. 7).
- 3002-118: unitat de *Lauro*, CNH 7/Llorens/Ripollès VI (lãm. 9 núm. 9).
- 3002-116: unitat d'*Ore*, CNH 1 (lãm. 9 núm. 10).

UE 3003

- 3003-227: meitat d'*Ebusus*, Campo XI (lãm. 9 núm. 11).
- 3003-232: unitat d'*Illirkesken*, CNH 1 (lãm. 9 núm. 12).
- 3003-228: unitat d'*Illuro*, CNH 13 (lãm. 9 núm. 13).
- 3003-229: quart d'*Illuro*, CNH 16 (lãm. 9 núm. 14).
- 3003-230: quart d'*Illuro*, CNH 16 (lãm. 9 núm. 15).
- 3003-231: unitat de *Lauro*, CNH 16/Llorens/Ripollès IV (lãm. 9 núm. 16).
- 3003-226: quart de *Massalia* (lãm. 9 núm. 17).

UE 8

- 8-8: Unitat d'*Ausesken*, CNH 8 (lãm. 9 núm. 4).
- 8-7: Quart de *Massalia* (lãm. 9 núm. 5).

UE 9

- 9-7: Hi ha una unitat d'*Illuro*, CNH 13 (lãm. 9 núm. 6).

26.- Sector central

UE superficial

- 20: unitat de *Lauro*, CNH 14/Llorens-Ripollès sèrie X (lãm. 10 núm. 1).

27.- Sector central, àmbit II (correspon a l'habitació III de Lladó-Ribas)

UE superficial

- 10: quart de *Corduba*, CNH 1 (lãm. 10 núm. 2).
- 9: unitat de *Kese*, CNH 55 (lãm. 10 núm. 3).

28.- Sector central, àmbit III (correspon a l'habitació IV de Lladó-Ribas)

UE superficial

- 11: unitat d'*Ausesken*, CNH 11 (lãm. 10 núm. 4).

UE 2034

- 4: unitat d'*Ausesken*, CNH 8-11 (lãm. 10 núm. 5).
- 12: meitat d'*Illirta*, CNH 37 (lãm. 10 núm. 6).
- 2: unitat d'*Illuro*, CNH 8 (lãm. 10 núm. 8).

- 6: unitat d'*Illuro*, CNH 14 (lãm. 10 núm. 9).
- 1: as d'*Arse*, Ripollès/Llorens, grup VIII, 270-271 (lãm. 10 núm. 10).
- 14: unitat d'*Illirkesken*, CNH 12 (lãm. 10 núm. 7).

UE 2035

- 7: unitat d'*Ebusus*? (lãm. 10 núm. 11).

UE 2036

- 3: unitat de *Lauro*, Llorens/Ripollès X (lãm. 10 núm. 12).
- 28: unitat de *Kese*, CNH 34 (lãm. 10 núm. 13).
- UE 2036 bis
- 5: unitat d'*Illuro*, CNH 8 (lãm. 10 núm. 14).

UE 2063

- 8: quart dels *Remi*? (lãm. 10 núm. 15).

29.- Sitja 2022

13: en l'estrat superficial, per sobre de la sitja, hi ha una moneda molt gastada, molt prima, que semblaria ser una peça de deu cèntims de la primera República o d'Alfons XII (lãm. 10 núm. 21).

30.- Neteja de la casa XVI

UE superficial

- 15: as d'*Arse-Saguntum*, Ripollès/Llorens grup VIII, núm. 284-307 o 310-316 (lãm. 10 núm. 16).
- 16: unitat d'*Illuro*, CNH 13 (lãm. 10 núm. 17).
- 17: unitat d'*Illuro*, CNH 13 (lãm. 10 núm. 18).
- 18: unitat de seca no precisable (lãm. 10 núm. 20).
- 19: quart d'*Illuro*, CNH 16 (lãm. 10 núm. 19).

31.- Sector occidental, torre, quadre A7

UE 1001

- 1001-22: unitat d'*Illuro*, CNH 14 (lãm. 9 núm. 18).

32.- Monedes sense atribució, per tant superficiales

- MCM 7317: *quadrans* d'*Augusta Treverorum*, RPC 506 (lãm. 1 núm. 16).
- 1562: quart d'*Arse*: Ripollès/Llorens VII-173g (lãm. 1 núm. 2).
- MCM 8297: unitat d'*Ausesken*, CNH 4/5 (lãm. 1 núm. 3).
- 1565: meitat d'*Ausesken* (lãm. 1 núm. 4).
- Sense número: croat de Barcelona, Botet 344 (lãm. 1 núm. 1).
- MCM 3414: denari de *Bolskan*, Domínguez 7-E-107 (lãm. 2 núm. 13).

- MCM 3406: denari de *Bolskan*, Domínguez 7-G-111 (lãm. 2 núm. 14).
- MCM 3337: denari de *Bolskan*, Domínguez 7-E-107 (lãm. 2 núm. 15).
- MCM 3412: unitat de *Bolskan*, Domínguez 7-B-121 (lãm. 2 núm. 16).
- MCM 3405: unitat de *Bolskan*, Domínguez 7-C-124/126 (lãm. 2 núm. 17).
- MCM 3396: unitat de *Bolskan*, Domínguez 7-C-124 (lãm. 2 núm. 18).
- MCM 3395: unitat de *Bolskan*, Domínguez 7-C-124/126 (lãm. 3 núm. 1).
- MCM 3689: *semis* de *Castulo*, CNH-59 (lãm. 1 núm. 5).
- MCM 3690: unitat d'*Ebusus*, Campo XII-15 (lãm. 1 núm. 6).
- 1556: unitat d'*Illirkesken*, CNH-9 (lãm. 1 núm. 8).
- MCM 3676: meitat d'*Illirkesken*, CNH-10 (lãm. 1 núm. 7).
- MCM 3667: meitat d'*Illirta*, Villaronga sèrie 6 (lãm. 1 núm. 9).
- MCM 6138: unitat d'*Illuro*, CNH-14 (lãm. 2 núm. 3).
- MCM 6137: terç d'*Illuro*, CNH-6 (lãm. 2 núm. 4).
- MCM 6135: unitat d'*Illuro*, CNH-8 (lãm. 2 núm. 5).
- MCM 4632: quart d'*Illuro*, CNH-16 (lãm. 2 núm. 7).
- MCM 4631: quart d'*Illuro*, CNH-16 (lãm. 2 núm. 8).
- MCM 4630: unitat d'*Illuro*, CNH-14 (lãm. 2 núm. 9).
- MCM 4629: unitat d'*Illuro*, CNH-8/13 (lãm. 2 núm. 10).
- MCM 4628: quart d'*Illuro*, CNH-16 (lãm. 2 núm. 11).
- MCM 4627: quart d'*Illuro*, CNH-16 (lãm. 2 núm. 12).
- 1543: unitat d'*Illuro*, CNH-14 (lãm. 1 núm. 11).
- 1570: unitat d'*Illuro*, CNH-14 (lãm. 1 núm. 10).
- 1546: quart d'*Illuro*, CNH-16 (lãm. 1 núm. 12).
- MCM 3685: unitat de *Kaiskata*, CNH-2 (lãm. 1 núm. 13).
- MCM 6136: unitat de *Kese* (lãm. 2 núm. 6).
- 1559: as de *Roma* (lãm. 1 núm. 14).
- MCM 3692: unitat de *Sekaiza*, CNH-40 (lãm. 1 núm. 15).
- 1566: unitat de seca indeterminada (lãm. 2 núm. 1).
- 1567: unitat de seca indeterminada (lãm. 1 núm. 18).
- 1569: unitat de seca indeterminada (lãm. 1 núm. 17).
- 1568: moneda de nominal indeterminat i seca també indeterminada (lãm. 2 núm. 2).

El total d'aquesta llista són 175 monedes trobades en les excavacions fetes al poblat ibèric de Burriac al llarg dels anys.

De les 175 monedes que estem analitzant n'excloure dues: una perquè és un croat i l'altra perquè sem-

bla que és una peça de cinc cèntims de pesseta de finals del segle XIX, cap, com es pot veure, no té res a veure amb el poblat ibèric de Burriac.

4. Anàlisi de les troballes

Ara, abans de continuar amb l'anàlisi, convé intentar assignar dades cronològiques a cada un dels sectors excavats.

D'acord amb les anàlisis dels diferents materials arqueològics apareguts en les excavacions d'aquests sectors del poblat ibèric de Burriac –anàlisis que s'han fet en el cos principal del llibre– resulta que els sectors i/o estrats susceptibles de datació on han aparegut monedes poden agrupar-se en quatre grups:

Darrer quart del segle III aC. Només es pot incloure en aquest grup un dels estrats inferiors de l'habitació 13.

Darrer quart del segle II aC. Només es poden incloure en aquest grup les UE 8 i UE 9 de la porta sud.

Primer quart del segle I aC. Es poden incloure en aquest grup les següents habitacions i UE:

- Habitació 1
- Habitació 4
- Habitació 14
- Habitació 15
- Habitació 17
- Habitació 27
- Cisterna: fases I i II; correspon a les UE IIb, IIC1, IIC2, IID1 i IID2.

Segon quart del segle I aC. Es poden incloure en aquest grup les següents habitacions i UE:

- Habitació 5
- Habitació 9
- Habitació 13, 3a fase
- Habitació 18
- Habitació 28
- Habitació 29
- Habitació 30
- Habitació 34
- Habitació 35
- Habitació Gaspart (sector dels ametlloners)
- Cisterna: fase III; correspon a la UE 1
- Sector central, àmbit III: UE 2034, UE 2035, UE 2036, UE 2036 bis i UE 2063.

Pel que fa a la resta de monedes comentades en aquest annex, o bé són superficials o bé no ha estat possible datar amb precisió el sector on es van trobar.

A. Anàlisi global de les monedes trobades

SECA	NOMINALS									TOTALS			
	Denari	Mig victoriat	As Unitat trishkel	Melat semis	Terc trians	Quart quadrans	Unça?	Descobert					
<i>Roma</i>	6	1	3		1					11	6,63	6,63	6,63
<i>Massalia</i>						4				4	2,41		
<i>Catalauni</i>						1				1	0,60		
<i>Neronken</i>			2							2	1,20		
<i>Baetarrae</i>			1							1	0,60		
<i>Augusta Treverorum</i>						1				1	0,60	5,42	5,42
<i>Untikesken</i>			6							6	3,61	3,61	
<i>Kese</i>			15	3		2				20	12,05	12,05	
<i>Itirta</i>			3	2		1				6	3,61	3,61	
<i>Ausesken</i>			11	1						12	7,23		
<i>Eusti</i>			1							1	0,60		
<i>Ore</i>			3							3	1,81	9,64	
<i>Itturo</i>			31		1	10				42	25,30		
<i>Baitolo</i>			6			1				7	4,22		
<i>Lauro</i>			4							4	2,41		
<i>Lalesken</i>			2							2	1,20	33,13	
<i>Itirkesken</i>			6	3						9	5,42		
<i>Ieso</i>			1							1	0,60	6,02	
<i>Abarittur</i>								1		1	0,60	0,60	68,67
<i>Bolskan</i>	3		5							8	4,82		
<i>Belikom</i>			1							1	0,60		
<i>Setesken</i>			1							1	0,60		
<i>Kelse</i>			2							2	1,20		
<i>Sekaiza</i>			1							1	0,60		
<i>Kajskata</i>			1							1	0,60	8,43	8,43
<i>Arse-Saguntum</i>			3			2				5	3,01		
<i>Ikalesken</i>			2							2	1,20	4,22	4,22
<i>Castulo</i>				1						1	0,60		
<i>Corduba</i>						1				1	0,60	1,20	1,20
<i>Carthago</i>			1							1	0,60	0,60	
<i>Gadir</i>			1			1				2	1,20	1,20	
<i>Ebusus</i>			3	3						6	3,61	3,61	5,42
SUBTOTALS	9	1	116	13	2	24	1	0		166			
	5,42	0,60	69,88	7,83	1,20	14,46	0,60	0					
						24,10							
	6,02			93,98									
Il·legibles			5							2			7
TOTALS	9	1	121	13	2	24	1	2		173			

Els percentatges que consten en aquest quadre, que van en negreta, s'han calculat en relació amb el subtotal de 166 peces, ja que es dona el cas que no hi ha cap seca de la qual no sapiguem els nominals i en canvi de les il·legibles n'hi ha dos.

Es pot comprovar com el valor global de les monedes perdudes i recuperades en les diferents actuacions arqueològiques és molt minso, i majoritàriament es tracta d'una circulació de monedes bronze.

Dels nou denaris que esmentem, n'hi ha tres d'ibèrics –de la seca de *Bolskan*– que formen part de la col·lecció numismàtica del Museu de Mataró i que hem volgut incloure aquí en considerar que potser són els que publica Mateu Llopis (com hem indicat abans). De tota manera, n'hi ha algun del qual tinc dubtes que sigui

cent per cent autèntic –per tant, potser no correspondria a aquesta llista ni a Burriac, evidentment.

Pel que fa als denaris republicans de la seca de *Roma*, n'hi ha tres que són falsificacions d'època: es tracta de peces de coure amb un bany de plata.

Quant a les monedes de bronze, voldria comentar que he considerat les de la seca de *Massalia* –totes de petit mòdul– com a quarts, perquè considero que per la mida i pes devien circular per aquest valor. Pel que fa al *trishkel* de bronze de *Carthago*, també per qüestions de pes i mòdul, l'he afegit a la columna de les unitats o asos.

També es podria destacar, de les monedes de bronze, que una mica menys d'una quarta part són monedes

divisionàries; i més de la meitat d'aquestes són quarts o *quadrans*.

Quant a procedències, es pot comprovar com la circulació monetària té un caire marcadament regional (el 68,67% de les monedes estudiades corresponen a seques de les denominades ibèriques catalanes), amb extensions cap a la zona de la vall del riu Ebre (el 8,43% de les monedes inventariades ho són).

Pel que fa a la seca pròpia de la zona *-Ilturo-* és la més ben representada, encara que només assoleix un 25,30% del total de monedes estudiades. Si hi afegim la resta de monedes del seu grup d'influència *-el grup laietà-* arribaríem a una tercera part de les monedes estudiades (33,13%).

La segona seca ibèrica en importància, encara que a molta distància, és la de *Kese*, amb una representació del 12,05% de les monedes estudiades. Això no ens hauria d'estranyar, ja que aquesta seca és una de les tres més importants *-si no la més important-* de la zona catalana.

No hi ha cap més seca que arribi al 10% de les monedes estudiades (la més propera seria la d'*Ausesken* amb un 7,23%).

Pot arribar a sorprendre una mica el fet que les altres dues seques ibèriques més importants de l'àrea catalana *-Iltirta i Untikesken-* estan representades

només per un 3,61% de les monedes estudiades cadascuna.

B. Grup del darrer quart del segle III aC

En aquesta UE, que correspon a la fase 2 de l'habitació 13, només ha aparegut una moneda: es tracta d'un triens de l'as libral, la cronologia del qual és de c. 225-217 aC.

D'aquest grup, evidentment, no podem treure cap conclusió, ja que es tracta d'una única UE i d'una única moneda.

C. Grup del darrer quart del segle II aC

Es tracta només de dues UE *-la 8 i la 9-* de la porta sud del poblat ibèric de Burriac que, pel que sembla, datarien el moment de la darrera reforma o reparació d'aquesta porta.

Només disposem de tres monedes, dues unitats *-una d'Ausesken i l'altra d'Ilturo-*, i un quart de *Massalia*.

Com en el cas del grup anterior, la migradesa de les troballes numismàtiques d'aquest grup també ens impedeixen de treure conclusions.

D. Grup del primer quart del segle I aC

SECA	NOMINALS									TOTALS			
	Denari	Mig victoriat	As unitat	Trishkel	Meitat semis	Terc triens	Quart quadrans	Unça?	Desconegut				
Roma	5			2						7	16,67	16,67	16,67
Neronken				1						1	2,38		
Baefarrae				1						1	2,38	4,76	4,76
Untikesken				3						3	7,14	7,14	
Kese				5	1					6	14,29	14,29	
Iltirta				2						2	4,76	4,76	
Ausesken				3						3	7,14		
Ore				1						1	2,38	9,52	
Ilturo				7						7	16,67		
Baitolo				2						2	4,76	21,43	
Iltirkesken					1					1	2,38	2,38	59,52
Bolskan				1						1	2,38		
Belikiom				1						1	2,38	4,76	4,76
Arse-Saguntum				1						1	2,38		
Ikalesken				1						1	2,38	4,76	4,76
Carthago				1						1	2,38		
Gadir				1						1	2,38		
Ebusus					1				1	2	4,76		
					1					1	2,38	9,52	9,52
SUBTOTALS	5	0	33	3	0	1	0	0	0	42			
	11,90	0,00	78,57	7,14	0,00	2,38	0,00						
				9,52									
	11,90		88,10										
Il·legibles										1	1		
TOTALS	5	0	33	3	0	1	0	1	1	43			

Els percentatges que consten en aquest quadre, que van en negreta, s'han calculat en relació amb el subtotal de 42 peces per fer l'anàlisi de la mateixa manera com s'ha fet en l'anàlisi global.

Es pot comprovar com el valor global de les monedes perdudes i recuperades en excavacions és també molt minso, i majoritàriament es tracta d'una circulació de bronze.

Dels cinc denaris que esmentem, tots són republicans de la seca de *Roma*, dels quals n'hi ha tres que són falsificacions d'època: es tracta de peces de coure amb un bany de plata.

Pel que fa a les monedes de bronze, es podria destacar que les divisionàries no arriben ni al 10% del total; i la major part, el 75%, són meitats o *semis*.

Quant a procedències, es pot comprovar com la circulació monetària té un caire força regional (el 59,52% de les monedes estudiades corresponen a seques de les denominades ibèriques catalanes); les monedes de la zona de la vall del riu Ebre només representen un 4,76% de les monedes estudiades –*Bolskan* i *Belikiom*– i el mateix percentatge donen les monedes de la zona de més cap al sud –*Arse/Saguntum* i *Ihalesken*. Les monedes de la *Galia* també són el 4,76% de les estudiades –*Neronken* i *Baetarrae*.

En aquest grup, destaca la presència de la seca de *Roma*, amb un 16,67% de les monedes estudiades –cinc

denaris i dos asos–, i les seques d'arrel púnica –*Carthago*, *Gadir* i *Ebusus*– que representen un 9,52% de les monedes estudiades. Pel que fa a la cronologia de la moneda de *Carthago*, està molt allunyada de la datació que els materials arqueològics estableixen per al sector on va ser trobada, el mateix passa amb el quart de *Gadir*.

Pel que fa a la seca pròpia de la zona –*Ilturo*–, només assolix un 16,67% del total de monedes estudiades (la mateixa importància que la seca de *Roma*). Si hi afegim la resta de monedes del seu grup d'influència –el grup *laietà*–, arribaríem encara no a una quarta part de les monedes estudiades (21,43%).

La segona seca ibèrica en importància és la de *Kese*, que se situa molt propera a la d'*Ilturo*, amb una representació del 14,29% de les monedes estudiades.

No hi ha cap més seca que arribi al 10% de les monedes estudiades; les que més s'hi aproximen serien la d'*Untikesken* i la d'*Ausesken* amb un 7,14% de les monedes estudiades cadascuna.

Les seques d'*Untikesken* i d'*Iltirta* continuen molt poc representades, només un 7,14% i un 4,76%, respectivament, de les monedes estudiades.

De l'anàlisi de les monedes trobades en els sectors que conformen aquest grup –hi ha monedes de *Baitolo* i monedes de la darrera emissió d'*Ilturo* arreu– podríem pensar que estem en un primer quart del segle I aC avançat.

E. Grup del segon quart del segle I aC

SECA	NOMINALS									TOTALS			
	Denari	Mig victoriat	AS	Unitat tribusket	Meitat semis	Terc trien	Quart quadrans	Unça?	Descobert				
<i>Roma</i>	1	1								2	3,08	3,08	3,08
<i>Massalia</i>							3			3	4,62		
<i>Catalauni</i>							1			1	1,54		
<i>Neronken</i>				1						1	1,54	7,69	7,69
<i>Untikesken</i>				3						3	4,62	4,62	
<i>Kese</i>				4	2		2			8	12,31	12,31	
<i>Itirta</i>				1	1		1			3	4,62	4,62	
<i>Ausesken</i>				2						2	3,08		
<i>Eusti</i>				1						1	1,54		
<i>Ore</i>				2						2	3,08	7,69	
<i>Ituro</i>				11			4			15	23,08		
<i>Baitolo</i>				3			1			4	6,15		
<i>Lauro</i>				3						3	4,62		
<i>Lalesken</i>				1						1	1,54	35,38	
<i>Itirkesken</i>				4						4	6,15		
<i>Ieso</i>				1						1	1,54	7,69	
<i>Abarilur</i>								1		1	1,54	1,54	73,85
<i>Seteishen</i>				1						1	1,54		
<i>Kelse</i>				2						2	3,08	4,62	4,62
<i>Arse-Saguntum</i>				1			1			2	3,08		
<i>Ikalesken</i>				1						1	1,54	4,62	4,62
<i>Ebusus</i>				2	2					4	6,15	6,15	6,15
SUBTOTALS	1	1	44	5	0	13	1	0		65			
	1,54	1,54	67,69	7,69	0,00	20,00	1,54						
						29,23							
	3,08					96,92							
Il·legibles			1							1			
TOTALS	1	1	45	5	0	13	1	0		66			

Els percentatges que consten en aquest quadre, que van en negreta, s'han calculat en relació amb el subtotal de 65 peces per fer l'anàlisi de la mateixa manera com s'ha fet en l'anàlisi global.

Es pot comprovar com el valor global de les monedes perdudes i recuperades en excavacions és també molt minso, i es tracta d'una circulació formada fonamentalment per monedes de bronze.

De plata només hi ha dues peces, un denari i un mig victoriat de la seca de *Roma*, aquest darrer amb una cronologia força allunyada de l'època que els materials arqueològics estableixen com a possible datació del sector on va ser trobat.

Pel que fa a les monedes de bronze, es podria destacar que les divisionàries gairebé assoleixen una tercera part del total. Aquest conjunt de monedes divisionàries està format fonamentalment per quarts o *quadrans* –vora un 70% de les monedes fraccionàries– i meitats o *semis* –poc més d'una quarta part.

Quant a procedències, es pot comprovar com la circulació monetària té un caire marcadament regional (el 73,85% de les monedes estudiades corresponen a seques de les denominades ibèriques catalanes).

Les monedes de la *Galia*, en aquest cas, superen les de seques de la zona de la vall del riu Ebre –*Seteishen* i *Kelse*– i les de la zona de més cap al sud –*Arse/Saguntum* i *Ikalesken*.

La presència de monedes de *Roma* ha passat a ser testimonial (3,08% de les monedes estudiades) i les seques d'arrel púnica, que representen un 6,15% de les monedes estudiades, es limiten a la seca d'*Ebusus*.

Pel que fa a la seca pròpia de la zona –*Ituro*–, assoleix un 23,08% del total de monedes estudiades. Si hi afegim la resta de monedes del seu grup d'influència –el laietà– arribaríem a poc més d'una tercera part de les monedes estudiades (35,38%)

La segona seca ibèrica en importància és, evidentment, la de *Kese*, però ara se situa a certa distància de la d'*Illuro*, només té una representació del 12,31% de les monedes estudiades.

No hi ha cap més seca que arribi al 10% de les monedes estudiades: les més properes serien la de *Baitolo* –del mateix grup de la d'*Illuro*– i la d'*Illirkesken*, amb un 6,15% de les monedes estudiades cadascuna.

Les seques d'*Illirta* i d'*Untikesken* continuen molt poc representades, només un 4,62% de les monedes estudiades cadascuna.

F. Monedes partides

Quant a monedes partides, que en principi demostrarien la necessitat de més moneda fraccionària que no pas la que circulava, tenim diversos exemples entre les recollides; ara bé en són molt poques, només 10 entre 173, és a dir encara no un 6%. Es tracta fonamentalment d'unitats o asos, curiosament i majoritàriament de la seca d'*Illuro*, amb dues excepcions: un denari de la seca de *Roma* i un quart de la seca d'*Illuro*.

Pel que fa al denari (lâm. 8.8), es pot veure que és una moneda falsa de l'època. En tallar-lo per obtenir una moneda fraccionària es deuen adonar que era fals i penso que el van voler, diguem-ne, inutilitzar fent-li diversos talls més.

Evidentment que aquest aspecte és força subjectiu, però sembla que les unitats o asos partits, majoritàriament corresponen a unes 4/5 parts del nominal inicial (4 monedes: lâm. 1.10, lâm. 7.8, lâm. 8.16 i lâm. 10.20); hi ha però altres valors: un terç (una moneda, lâm. 1.14), dues cinquenes parts (una moneda, lâm. 1.17), tres cinquenes parts (una moneda, lâm. 1.18), tres quartes parts (una moneda, lâm. 8.10).

Crec molt curiós el fet que fins i tot una moneda fraccionària, un quart d'*Illuro* (lâm. 1.12), hagués es-

tat partida per fer-la encara de menys valor nominal, aproximadament una tercera part del valor inicial.

G. Monedes contramarcades

De monedes que presentin contramarques només n'hi ha dues, i totes dues tenen el mateix tipus de contramarca: un punxó circular. Es tracta d'un quart de la seca d'*Illirta* (lâm. 6.2) i d'una unitat de la seca de *Kese* (lâm. 10.13).

5. Comparació amb les troballes monetàries del jaciment romano-republicà de Ca l'Arnau-Can Mateu

En la vall de Cabrera de Mar, a part del jaciment del poblat ibèric de Burriac, hi ha un jaciment que és molt important per al coneixement de diversos aspectes cronològics de les monedes ibèriques i que alhora sembla també de gran importància per al coneixement de la romanització d'aquesta àrea geogràfica: es tracta del jaciment romanorepublicà de Ca l'Arnau-Can Mateu.⁵

Es tracta d'un jaciment molt parcialment excavat però que ha donat 75 monedes, moltes amb context arqueològic precís.

Es pot comprovar com el valor global de les monedes perdudes i recuperades en excavacions és molt minso en ambdós conjunts i es tracta d'una circulació formada fonamentalment per monedes de bronze; la plata, en el millor dels casos, assoleix un minso 5,42% (al poblat ibèric de Burriac).

Pel que fa a les monedes de bronze, voldria destacar que la circulació de moneda fraccionària és relativament important: al poblat ibèric de Burriac equival gairebé a una quarta part de les monedes, però és al jaciment romanorepublicà de Ca l'Arnau-Can Mateu on és de debò important, amb el 40% de les monedes. Al poblat ibèric de Burriac predomina el quart/*quadrans* mentre que al jaciment romanorepublicà de Ca l'Arnau-Can Mateu predomina la meitat/*semis*.

5 MARTÍN MENÉNDEZ, A.: "Las termas republicanas de Cabrera de Mar (Maresme, Barcelona)". *II coloquio internacional de arqueología en Gijón. Termas romanas en el occidente del imperio. Gijón 1999*. Pàg. 157-162. Gijón, 2000.

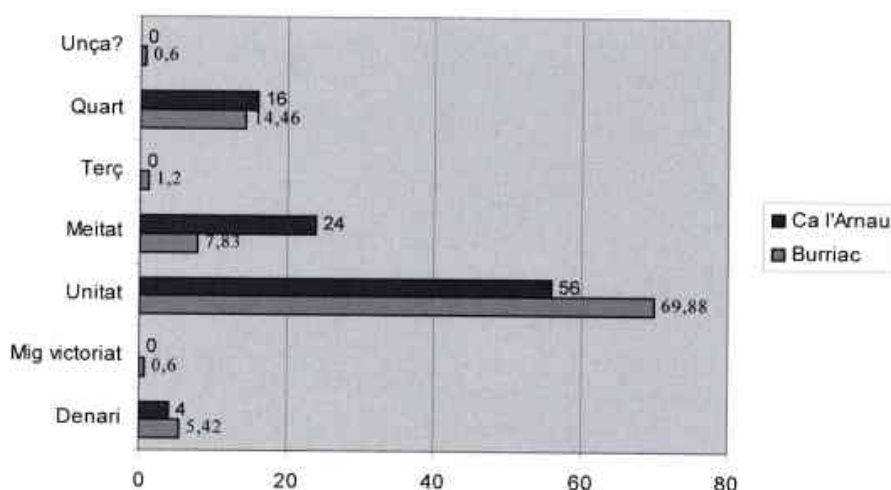
GARCÍA ROSELLÓ, J.; MARTÍN MENÉNDEZ, A.; CELA ESPÍN, X.: Nuevas aportaciones sobre la romanización en el territorio de *Iluro* (*Hispania Tarraconensis*). *Empúries* 52. Pàg. 29-54. Barcelona, 2000.

MARTÍN MENÉNDEZ, A.; GARCÍA ROSELLÓ, J.: La romanización en el territorio de los layetanos y la fundación de la ciudad romana de *Iluro* (*Hispania Tarraconensis*). *Valencia y las primeras ciudades romanas de Hispania*. Pàg. 195-204. Valencia, 2002.

MARTÍ GARCÍA, C.: "Las monedas del yacimiento romano republicano de Ca l'Arnau-Can Mateu (Cabrera de Mar, Barcelona)". *Actas del III Encuentro Peninsular de Numismática Antigua*. Osuna (Sevilla). Febrero-marzo, 2003. *Anejos de Archivo Español de Arqueología* XXXIII, 2004, pàg. 355-365. Sevilla, 2004.

CAMPO, M.: "Emissió i circulació monetàries al nord-est de la Hispania ceterior al final de la república". *IX Curs d'Història Monetària d'Hispania. La moneda al final de la república: entre la tradició i la innovació*. 24 i 25 de novembre de 2005. Pàg. 73-93. Barcelona, 2005.

Volum de monedes per nominals

Quant a procedències, es pot comprovar com la circulació monetària té, en ambdós casos, un caire marcadament regional: al poblat ibèric de Burriac el 68,66% de les monedes estudiades corresponen a seques de les denominades ibèriques catalanes, i al jaciment romanorepublicà de Ca l'Arnau-Can Mateu ho són el 85,33%.

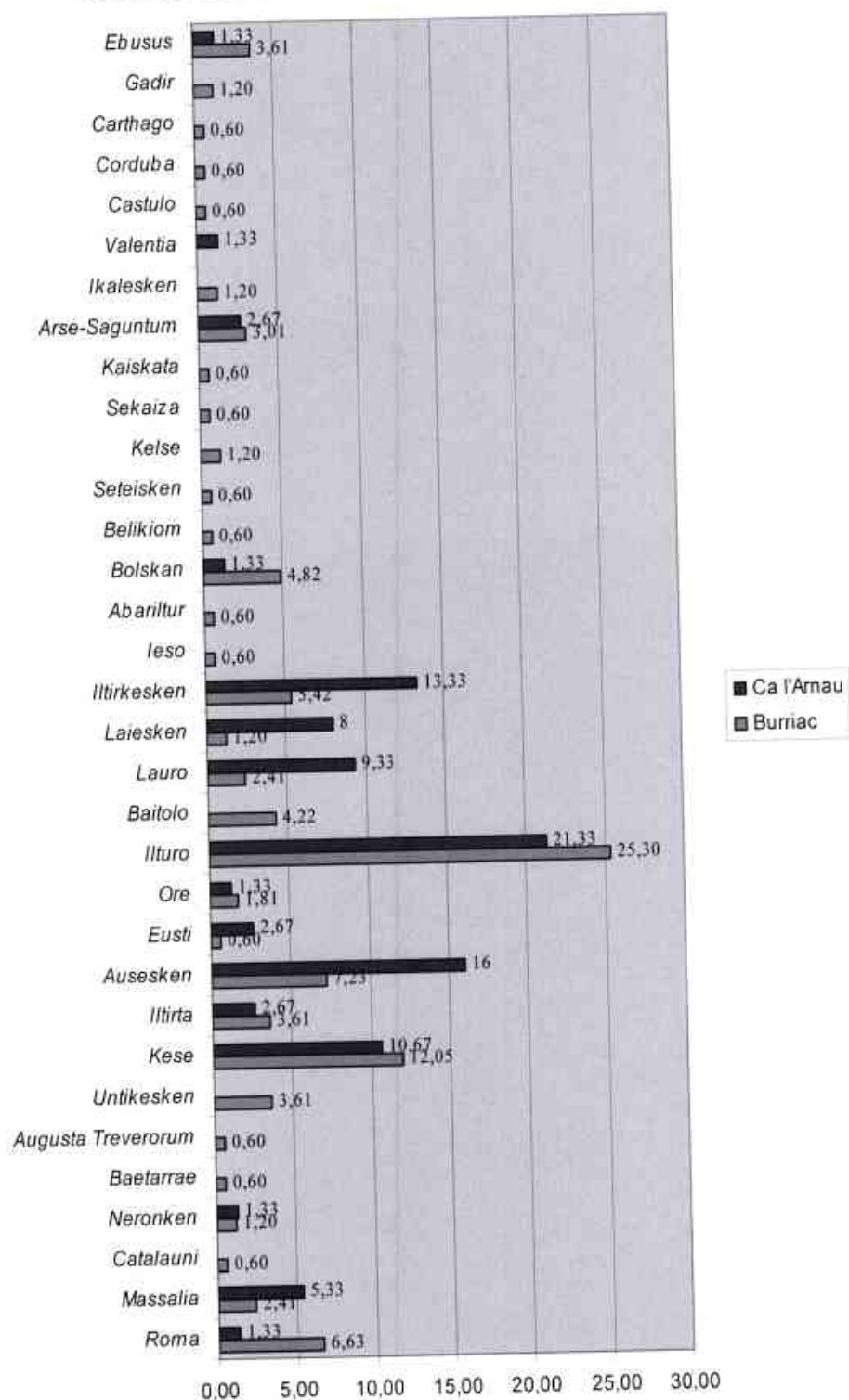
Pel que fa a la seca pròpia de la zona *-Ilturo-*, és la millor representada en ambdós casos i amb percentatges similars: un 25,30% del total de les monedes del poblat ibèric de Burriac ho són i un 21,33% del total de monedes del jaciment romanorepublicà de Ca l'Arnau-Can Mateu també ho són.

A partir d'aquí ja s'observen diferències: en el conjunt del poblat ibèric de Burriac, la segona seca en importància és, de lluny, la de *Kese* amb un 12,05% de les monedes, mentre que al jaciment romanorepublicà de Ca l'Arnau-Can Mateu s'ha de con-

formar amb el quart lloc tot i estar representada amb un 10,67%. El segon i el tercer lloc al jaciment romanorepublicà de Ca l'Arnau-Can Mateu és per a les seques d'*Ausesken* i *Iltirkesken* respectivament, amb un 16,00% i un 13,33% de les monedes, mentre que al poblat ibèric de Burriac ocupen el quart i el cinquè lloc, respectivament, amb un 7,23% i un 5,42% (el tercer lloc és per a la seca de *Roma* amb un 6,63%).

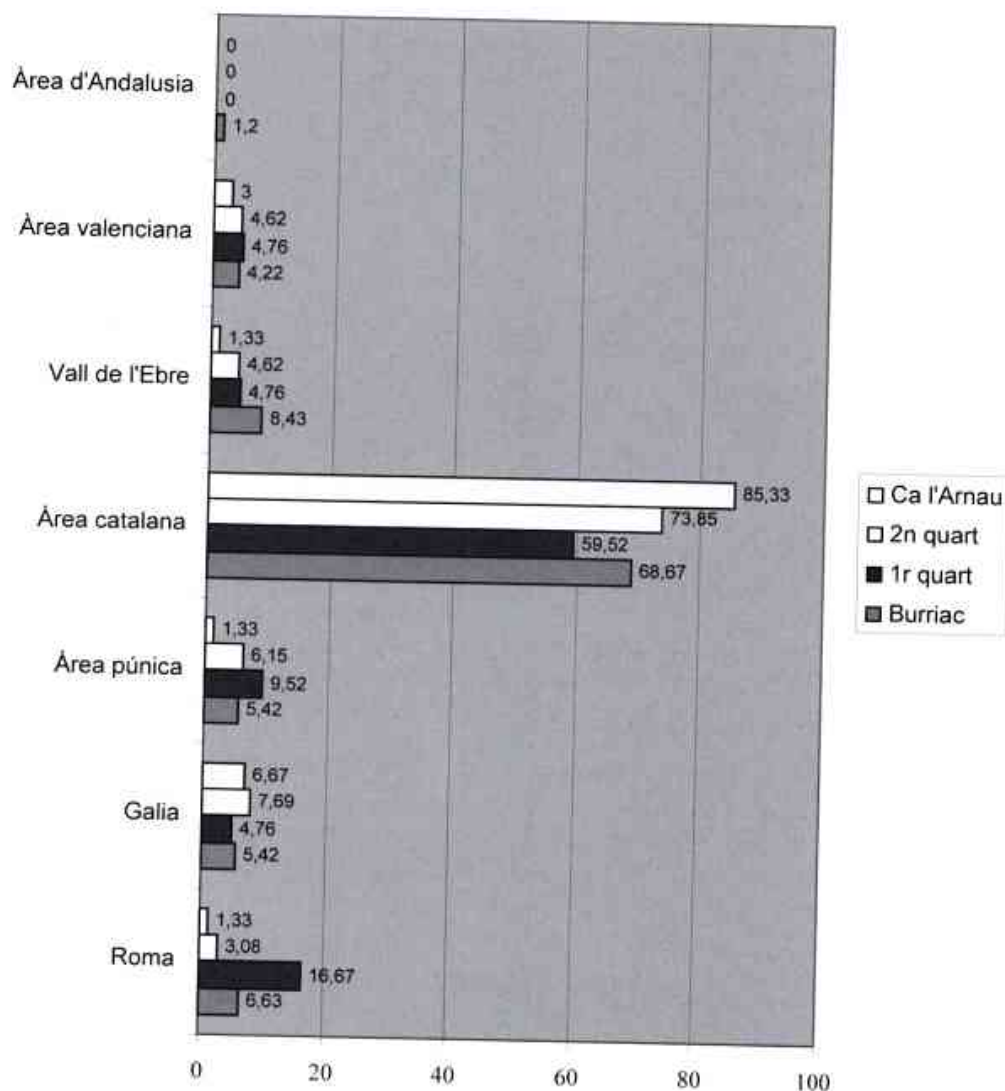
Comentàvem més amunt, en parlar de totes les monedes del poblat ibèric de Burriac, que pot arribar a sorprendre una mica el fet que les altres dues seques ibèriques més importants de l'àrea catalana *-Iltirta* i *Untikesken-* estan representades només per un 3,61% de les monedes estudiades cadascuna. Doncs bé, en el cas del jaciment romanorepublicà de Ca l'Arnau-Can Mateu, aquest fet també es dona: *Iltirta* està representada per un minso 2,67% de les monedes i *Untikesken* hi és absent.

Comparació monedes Burriac/Ca l'Arnau per seques

6. A manera de resum

Volum de monedes per zona geogràfica

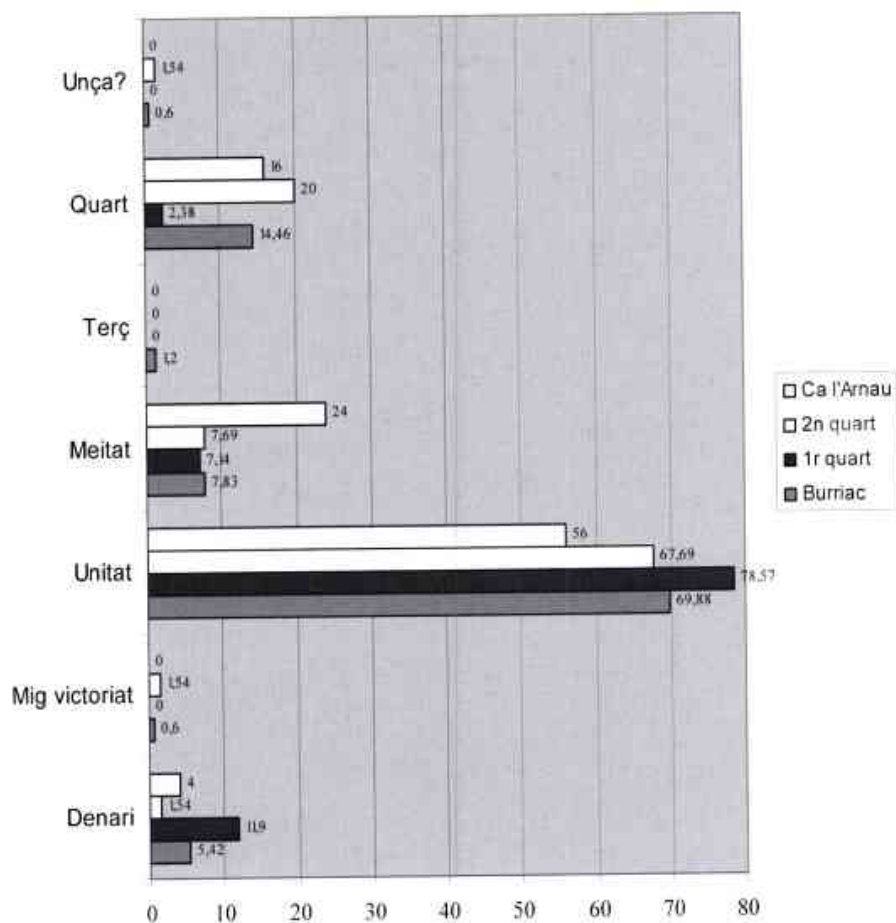
Ja hem anat comentant al llarg d'aquest annex que la circulació monetària és fonamentalment local. Aquesta característica destaca especialment en el jaciment romanorepublicà de Ca l'Arnau-Can Mateu.

Penso que una possible explicació a aquest fet és el decalatge d'uns cinquanta anys que hi ha entre la data d'abandonament que s'atribueix al jaciment romanorepublicà de Ca l'Arnau-Can Mateu i la que s'atribueix al poblat ibèric de Burriac: al poblat ibèric de Burriac hi ha hagut cinquanta anys més en què han pogut arribar més monedes d'arreu.

Pel que fa a la seca pròpia de la zona *-Ilturo-*, sempre supera el 20,00% de presència, llevat, curiosament, del primer quart del segle I aC; i dic curiosament, perquè és dins d'aquest quart quan previsiblement s'encunya la darrera emissió d'aquesta seca.

La presència de la seca de *Kese* és sempre força homogènia i per sobre del 10%; aquesta presència equival aproximadament sempre a la meitat de la presència de la seca d'*Ilturo*, llevat, curiosament també, del primer quart del segle I aC, quan gairebé s'igualen (*Ilturo* = 16,67% i *Kese* = 14,29%).

Volum de monedes per nominals

Al llarg d'aquest annex també hem anat comentant que el valor de les monedes recuperades és baix i que la circulació monetària fonamentalment era de bronze. Ara bé, penso que es poden destacar dos fets:

- La circulació monetària més equilibrada quant a diferents nominals correspon a la del jaciment romanorepublicà de Ca l'Arnau-Can Mateu, on si bé predomina l'as o unitat (56,00%), el 40,00% de les

monedes són fraccionàries de la unitat –meitats o *semis* i quarts o *quadrans*–, i la circulació de la plata –denaris– és força baixa (4,00%).

- La circulació monetària més valuosa és la que es troba en el primer quart del segle I aC del poblat ibèric de Burriac, on predomina de molt l'as o unitat (78,57%), però també hi ha força circulació de denaris (11,90%).

Inventari de les monedes

Referència:

JACIMENT: poblat ibèric de Burriac. SECTOR: UE i data d'excavació: superficial.

SECA: Barcelona. Pes: 1,97 gr. Diàmetre: 23,50 mm. Encunys: 8,30 h.

ANVERS: [+]**ALFONSUS** | **DEI G**[R] | **A:R**[EX]. Sols es veuen restes de la corona i el cabell d'Alfons IV.

REVERS: [C]VI-TASB | **A**[RC] | **H-NONA**. Creu que trenca la llegenda, al primer i quart quadrants una anella i al segon i tercer tres punts.

NOMINAL: croat.

CRONOLOGIA: 1426-1458.

CONSERVACIÓ: dolenta.

BIBLIOGRAFIA: Botet núm. 344; Crusafont-1 núms. 386 o 390.

Referència: 1562

JACIMENT: poblat ibèric de Burriac. SECTOR: UE i data d'excavació: superficial.

SECA: Arse. Pes: 2,61 gr. Diàmetre: 16,00 mm. Encunys: 10,00 h.

ANVERS: petxina.

REVERS: dofí vers la dreta; al dessorre creixent i al dessorre lletra ibèrica i tres punts.

NOMINAL: quart.

CRONOLOGIA: 170-130 aC.

CONSERVACIÓ: regular.

BIBLIOGRAFIA: CNH 33; Ripollés/Llorens VII-173g; Villaronga VIII-III-III-80; Vives XIX-9.

Referència: MCM 7317

JACIMENT: poblat ibèric de Burriac. SECTOR: UE i data d'excavació: superficial.

SECA: *Augusta Treverarum*. Pes: 3,20 gr. Diàmetre: 17,10 mm. Encunys: 12,00 h.

ANVERS: cap d'August vers la dreta.

REVERS: brau embestint vers l'esquerra; a dalt i a baix llegenda **GERMANI INDVTI**[LLI].

NOMINAL: quart.

CRONOLOGIA: vers 10 aC.

CONSERVACIÓ: regular.

BIBLIOGRAFIA: RPC 506; RIC I 249.

Referència: MCM 8297

JACIMENT: poblat ibèric de Burriac. SECTOR: UE i data d'excavació: superficial.

SECA: *Ausesken*. Pes: 9,89 gr. Diàmetre: 25,45 mm. Encunys: 1,30 h.

ANVERS: cap baronivol vers la dreta; al darrera sembla veure's el símbol porc.

REVERS: genet cavalcant vers la dreta, du una palma.

NOMINAL: unitat.

CRONOLOGIA: inicis del segle I aC.

CONSERVACIÓ: dolenta.

BIBLIOGRAFIA: CNH 8/11; Villaronga 4/5; Vives XXII-8/9.

Referència: 1565

JACIMENT: poblat ibèric de Burriac. SECTOR: UE i data d'excavació: superficial.

SECA: *Ausesken*? Pes: 2,76 gr. Diàmetre: 18,30 mm. Encunys: 6,30 h.

ANVERS: cap vers la dreta.

REVERS: cavall vers la dreta.

NOMINAL: meitat.

CRONOLOGIA: darrer terç del segle II aC?

CONSERVACIÓ: pessima.

Referència: MCM 3689

JACIMENT: poblat ibèric de Burriac. SECTOR: UE i data d'excavació: superficial.

SECA: *Castulo*. Pes: 6,64 gr. Diàmetre: 22,60 mm. Encunys: 5,30 h.

ANVERS: cap baronivol vers l'esquerra; al davant de la cara llegenda **M-BAL F**

REVERS: brau caminant vers la dreta; al dessorre llegenda **M-Q-F**

NOMINAL: semis.

CRONOLOGIA: primera meitat del segle I aC.

CONSERVACIÓ: dolenta.

BIBLIOGRAFIA: CNH 59; Vives LXXI-9.

Referència: MCM 3690

JACIMENT: poblat ibèric de Burriac. SECTOR: UE i data d'excavació: superficial.

SECA: *Ebusus*. Pes: 2,14 gr. Diàmetre: 15,90 mm. Encunys: 7,00 h.

ANVERS: déu Bes de front.

REVERS: brau embestint vers l'esquerra.

NOMINAL: unitat.

CRONOLOGIA: 214-150 aC.

CONSERVACIÓ: regular.

BIBLIOGRAFIA: Campo XII-15; Vives XI-12.

Referència: 1556

JACIMENT: poblat ibèric de Burriac. SECTOR: UE i data d'excavació: superficial.

SECA: *Itirkesken*. Pes: 7,68 gr. Diàmetre: 24,85 mm. Encunys: 5,30 h.

ANVERS: cap baronivol vers la dreta; al darrera sembla veure's el símbol palma.

REVERS: genet cavalcant vers la dreta, du una palma.

NOMINAL: unitat.

CRONOLOGIA: últim quart del segle II aC.

CONSERVACIÓ: deficient.

BIBLIOGRAFIA: CNH 9; Villaronga 3; Vives XXVI-1.

Referència: MCM 3676

JACIMENT: poblat ibèric de Burriac. SECTOR: UE i data d'excavació: superficial.

SECA: *Itirkesken*. Pes: 4,90 gr. Diàmetre: 18,70 mm. Encunys: 7,30 h.

ANVERS: cap baronivol vers la dreta, du el coll vestit; al darrera símbol palma.

REVERS: cavall cavalcant vers la dreta.

NOMINAL: meitat.

CRONOLOGIA: últim quart del segle II aC.

CONSERVACIÓ: bona.

BIBLIOGRAFIA: CNH 10; Villaronga 3a; Vives XXVI-5.

Referència: MCM 3667

JACIMENT: poblat ibèric de Burriac. SECTOR: UE i data d'excavació: superficial.

SECA: *Itirta*. Pes: 5,02 gr. Diàmetre: 19,70 mm. Encunys: 1,30 h.

ANVERS: cap baronivol vers la dreta.

REVERS: cavall vers la dreta.

NOMINAL: meitat.

CRONOLOGIA: 104-80/72 aC.

CONSERVACIÓ: deficient.

BIBLIOGRAFIA: Villaronga 6.

Referència: 1543

JACIMENT: poblat ibèric de Burriac. SECTOR: UE i data d'excavació: superficial.

SECA: *Itura*. Pes: 11,35 gr. Diàmetre: 30,70 mm. Encunys: 2,00 h.

ANVERS: cap baronivol vers la dreta.

REVERS: genet cavalcant vers la dreta, du casc, llança i clamide.

NOMINAL: unitat.

CRONOLOGIA: posterior a 90 aC.

CONSERVACIÓ: dolenta.

BIBLIOGRAFIA: CNH 14; Villaronga 5; Vives XXIV-8.

Referència: 1570

JACIMENT: poblat ibèric de Burriac. SECTOR: UE i data d'excavació: superficial.
SECA: *ilturo*. Pes: 10,19 gr. Diàmetre: 31,35 mm. Encunys: 3,30 h.
ANVERS: cap baronivol llorejat vers la dreta; al darrera símbol orella.
REVERS: genet cavalcant vers la dreta, du casc, llança i clamide.
NOMINAL: unitat.
CRONOLOGIA: posterior a 90 aC.
CONSERVACIÓ: Regular.
BIBLIOGRAFIA: CNH 14; Villaronga 5C; Vives XXIV-8.

Referència: 1546

JACIMENT: poblat ibèric de Burriac. SECTOR: UE i data d'excavació: superficial.
SECA: *ilturo*. Pes: 1,58 gr. Diàmetre: 15,90 mm. Encunys: 2,00 h.
ANVERS: cap baronivol vers la dreta; al darrera símbol orella.
REVERS: mig pegàs vers la dreta.
NOMINAL: quart.
CRONOLOGIA: posterior a 90 aC.
CONSERVACIÓ: regular, està partida.
BIBLIOGRAFIA: CNH 16; Villaronga 5b; Vives XXIV-9.

Referència: MCM 3685

JACIMENT: poblat ibèric de Burriac. SECTOR: UE i data d'excavació: superficial.
SECA: *Kaiskata*. Pes: 11,73 gr. Diàmetre: 25,40 mm. Encunys: 1,00 h.
ANVERS: cap baronivol vers la dreta; al darrera símbol arada i al davant lletra ibèrica
REVERS: genet cavalcant vers la dreta, du una llança.
NOMINAL: unitat.
CRONOLOGIA: final del segle II aC.
CONSERVACIÓ: regular.
BIBLIOGRAFIA: CNH 2; Dominguez 9-1-A-147; Vives LIII-1.

Referència: MCM 7318

JACIMENT: poblat ibèric de Burriac. SECTOR: construcció indeterminada vora l'habitació 17, habitació 15?
UE i data d'excavació: superficial.
SECA: *Kese*. Pes: 9,81 gr. Diàmetre: 25,70 mm. Encunys: 11,30 h.
ANVERS: cap baronivol vers la dreta; al darrera símbol epigràfic **KU**
REVERS: genet cavalcant vers la dreta, du casc i palma.
NOMINAL: unitat.
CRONOLOGIA: vers 90-72 aC.
CONSERVACIÓ: bona.
BIBLIOGRAFIA: CNH 85; Villaronga 78; Vives XXXV-1.

Referència: 1559

JACIMENT: poblat ibèric de Burriac. SECTOR: UE i data d'excavació: superficial.
SECA: *Roma*. Pes: 6,44 gr. Diàmetre: 26,85 mm. Encunys: 1,30 h.
ANVERS: gastat.
REVERS: proa de nau vers la dreta; al dessorre llegenda **SA**(R), o més probablement **SA**(FRA).
NOMINAL: as.
CRONOLOGIA: 155-150 aC?
CONSERVACIÓ: deficient, està partida.
BIBLIOGRAFIA: podria ser RRC 199 o, més probablement, RRC 206

Referència: MCM 3692

JACIMENT: poblat ibèric de Burriac. SECTOR: UE i data d'excavació: superficial.
SECA: *Sekaiza*. Pes: 6,64 gr. Diàmetre: 25,30 mm. Encunys: 8,00 h.
ANVERS: cap baronivol vers la dreta; envoltat de tres dofins.
REVERS: genet cavalcant vers la dreta, du una llança.
NOMINAL: unitat.

CRONOLOGIA: inici del segle I aC.

CONSERVACIÓ: dolenta.

BIBLIOGRAFIA: CNH 40Vives LXV-6.

Referència: 1566

JACIMENT: poblat ibèric de Burriac. SECTOR: UE i data d'excavació: superficial.
SECA: ? Pes: 14,93 gr. Diàmetre: 26,60 mm. Encunys: 6,30 h.
ANVERS: cap baronivol vers la dreta.
REVERS: genet cavalcant vers la dreta.
NOMINAL: unitat.
CRONOLOGIA: possiblement de mitjan segle II aC.
CONSERVACIÓ: pèssima.

Referència: 1567

JACIMENT: poblat ibèric de Burriac. SECTOR: UE i data d'excavació: superficial.
SECA: ? Pes: 19,89 gr. Diàmetre: 31,10 mm. Encunys: 6,00 h.
ANVERS: cap baronivol vers la dreta.
REVERS: genet cavalcant vers la dreta.
NOMINAL: unitat.
CRONOLOGIA: possiblement de mitjan segle II aC.
CONSERVACIÓ: pèssima.
BIBLIOGRAFIA:

Referència: 1569

JACIMENT: poblat ibèric de Burriac. SECTOR: UE i data d'excavació: superficial.
SECA: Pes: 3,07 gr. Diàmetre: 22,75 mm. Encunys: 6,30 h.
ANVERS: cap baronivol vers la dreta.
REVERS: genet cavalcant vers la dreta.
NOMINAL: unitat.
CRONOLOGIA: possiblement de final del segle II aC.
CONSERVACIÓ: deficient, està partida.

Referència: 1568

JACIMENT: poblat ibèric de Burriac. SECTOR: UE i data d'excavació: superficial.
SECA: Pes: 3,58 gr. Diàmetre: 17,60 mm. Encunys: ? h.
ANVERS: gastat.
REVERS: gastat.
NOMINAL: meitat?
CRONOLOGIA: possiblement de final del segle II aC.
CONSERVACIÓ: pèssima.

Referència: MCM 6135

JACIMENT: poblat ibèric de Burriac. SECTOR: UE i data d'excavació: superficial.
SECA: *ilturo*. Pes: 8,05 gr. Diàmetre: 24,60 mm. Encunys: 2,30 h.
ANVERS: cap baronivol vers l'esquerra.
REVERS: genet cavalcant vers la dreta, du una llança.
NOMINAL: unitat.
CRONOLOGIA: últim terç del segle II aC.
CONSERVACIÓ: regular.
BIBLIOGRAFIA: CNH 8; Villaronga 3; Vives XXIV-10.

Referència: MCM 6138

JACIMENT: poblat ibèric de Burriac. SECTOR: UE i data d'excavació: superficial.
SECA: *ilturo*. Pes: 14,44 gr. Diàmetre: 31,60 mm. Encunys: 12,00 h.
ANVERS: cap baronivol vers la dreta.
REVERS: genet cavalcant vers la dreta, duu casc, llança i clamide.
NOMINAL: unitat.
CRONOLOGIA: posterior a 90 aC.
CONSERVACIÓ: dolenta.
BIBLIOGRAFIA: CNH 14; Villaronga 5; Vives XXIV-8.

Referència: MCM 6137

JACIMENT: poblat ibèric de Burriac. SECTOR: UE i data d'excavació: superficial.

SECA: *Ituro*. Pes: 7,04 gr. Diàmetre: 21,70 mm. Encunys: 9,30 h.

ANVERS: cap baronivol vers la dreta.

REVERS: dos dofins.

NOMINAL: terç.

CRONOLOGIA: mitjan segle II aC.

CONSERVACIÓ: bona.

BIBLIOGRAFIA: CNH 6; Villaronga Zt; Vives XXIV-6.

Referència: MCM 6136

JACIMENT: poblat ibèric de Burriac. SECTOR: UE i data d'excavació: superficial.

SECA: *Kese*. Pes: 10,82 gr. Diàmetre: 30,70 mm. Encunys: 9,00 h.

ANVERS: cap baronivol vers la dreta.

REVERS: genet cavalcant vers la dreta.

NOMINAL: unitat.

CRONOLOGIA: possiblement de l'últim quart del segle II aC.

CONSERVACIÓ: dolenta.

Referència: MCM 4629

JACIMENT: poblat ibèric de Burriac. SECTOR: UE i data d'excavació: superficial.

SECA: *Ituro*. Pes: 13,95 gr. Diàmetre: 25,80 mm. Encunys: 2,00 h.

ANVERS: cap baronivol vers l'esquerra.

REVERS: genet cavalcant vers la dreta, du casc i llança.

NOMINAL: unitat.

CRONOLOGIA: últim terç del segle II aC.

CONSERVACIÓ: dolenta.

BIBLIOGRAFIA: CNH 8 o 13; Villaronga 3 o 4; Vives XXIV-10.

Referència: MCM 4630

JACIMENT: poblat ibèric de Burriac. SECTOR: UE i data d'excavació: superficial.

SECA: *Ituro*. Pes: 13,63 gr. Diàmetre: 32,70 mm. Encunys: 2,30 h.

ANVERS: cap baronivol vers la dreta.

REVERS: genet cavalcant vers la dreta.

NOMINAL: unitat.

CRONOLOGIA: posterior a 90 aC.

CONSERVACIÓ: dolenta.

BIBLIOGRAFIA: CNH 14; Villaronga 5; Vives XXIV-8.

Referència: MCM 4627

JACIMENT: poblat ibèric de Burriac. SECTOR: UE i data d'excavació: superficial.

SECA: *Ituro*. Pes: 3,56 gr. Diàmetre: 18,40 mm. Encunys: 12,30 h.

ANVERS: cap baronivol diademat vers la dreta; al darrera símbol orella.

REVERS: mig pegàs vers la dreta, al dessorre hi ha tres punts.

NOMINAL: quart.

CRONOLOGIA: posterior a 90 aC.

CONSERVACIÓ: bona.

BIBLIOGRAFIA: CNH 16; Villaronga 5b; Vives XXIV-9.

Referència: MCM 4628

JACIMENT: poblat ibèric de Burriac. SECTOR: UE i data d'excavació: superficial.

SECA: *Ituro*. Pes: 3,67 gr. Diàmetre: 18,60 mm. Encunys: 9,00 h.

ANVERS: cap baronivol diademat vers la dreta; al darrera símbol orella.

REVERS: mig pegàs vers la dreta, al dessorre hi ha tres punts.

NOMINAL: quart.

CRONOLOGIA: posterior a 90 aC.

CONSERVACIÓ: regular.

BIBLIOGRAFIA: CNH 16; Villaronga 5b; Vives XXIV-9.

Referència: MCM 4631

JACIMENT: poblat ibèric de Burriac. SECTOR: UE i data d'excavació: superficial.

SECA: *Ituro*. Pes: 3,10 gr. Diàmetre: 17,20 mm. Encunys: 5,00 h.

ANVERS: cap baronivol diademat vers la dreta; al darrera símbol orella.

REVERS: mig pegàs vers la dreta, al dessorre hi ha tres punts.

NOMINAL: quart.

CRONOLOGIA: posterior a 90 aC.

CONSERVACIÓ: regular.

BIBLIOGRAFIA: CNH 16; Villaronga 5b; Vives XXIV-9.

Referència: MCM 4632

JACIMENT: poblat ibèric de Burriac. SECTOR: UE i data d'excavació: superficial.

SECA: *Ituro*. Pes: 4,35 gr. Diàmetre: 18,30 mm. Encunys: 2,30 h.

ANVERS: cap baronivol diademat vers la dreta; al darrera símbol orella.

REVERS: mig pegàs vers la dreta, al dessorre hi ha dos dels tres punts que hi havia.

NOMINAL: quart.

CRONOLOGIA: posterior a 90 aC.

CONSERVACIÓ: regular.

BIBLIOGRAFIA: CNH 16; Villaronga 5b; Vives XXIV-9.

Referència: MCM 3337

JACIMENT: poblat ibèric de Burriac. SECTOR: UE i data d'excavació: superficial.

SECA: *Bolskan*. Pes: 4,00 gr. Diàmetre: 17,70 mm. Encunys: 12,30 h.

ANVERS: cap baronivol vers la dreta, al darrera símbol epigràfic **BON**

REVERS: genet cavalcant vers la dreta, du casc i llança.

NOMINAL: denari.

CRONOLOGIA: final del segle II aC.

CONSERVACIÓ: bona.

BIBLIOGRAFIA: Dominguez 7-E-107.

Referència: MCM 3406

JACIMENT: poblat ibèric de Burriac. SECTOR: UE i data d'excavació: superficial.

SECA: *Bolskan*. Pes: 3,67 gr. Diàmetre: 18,90 mm. Encunys: 12,00 h.

ANVERS: cap baronivol vers la dreta; al darrera símbol epigràfic **BON**

REVERS: genet cavalcant vers la dreta, du casc i llança.

NOMINAL: denari.

CRONOLOGIA: final del segle II aC.

CONSERVACIÓ: regular.

BIBLIOGRAFIA: Dominguez 7-G-111.

Referència: MCM 3414

JACIMENT: poblat ibèric de Burriac. SECTOR: UE i data d'excavació: superficial.

SECA: *Bolskan*. Pes: 4,04 gr. Diàmetre: 18,90 mm. Encunys: 11,30 h.

ANVERS: cap baronivol vers la dreta; al darrera símbol epigràfic **BON**

REVERS: genet cavalcant vers la dreta, du casc i llança.

NOMINAL: denari.

CRONOLOGIA: final del segle II aC.

CONSERVACIÓ: regular.

BIBLIOGRAFIA: Dominguez 7-E-107.

Referència: MCM 3395

JACIMENT: poblat ibèric de Burriac. SECTOR: UE i data d'excavació: superficial.

SECA: *Bolskan*. Pes: 5,62 gr. Diàmetre: 24,20 mm. Encunys: 4,00 h.

ANVERS: cap baronivol vers la dreta; al darrera símbol dofí.

REVERS: genet cavalcant vers la dreta, du llança; al dessorre, una estrella de cinc puntes.

NOMINAL: unitat.

CRONOLOGIA: final del segle II aC.

CONSERVACIÓ: dolenta.

BIBLIOGRAFIA: Domínguez 7-C-124/126.

Referència: MCM 3396

JACIMENT: poblat ibèric de Burriac. SECTOR: UE i data d'excavació: superficial.

SECA: *Bolskan*. Pes: 5,77 gr. Diàmetre: 21,40 mm. Encuny: 7,00 h.

ANVERS: cap baronivol vers la dreta; al darrera símbol dofí.

REVERS: genet cavalcant vers la dreta, du una llança; al dessorre, una estrella de cinc puntes.

NOMINAL: unitat.

CRONOLOGIA: final del segle II aC.

CONSERVACIÓ: regular.

BIBLIOGRAFIA: Domínguez 7-C-124.

Referència: MCM 3405

JACIMENT: poblat ibèric de Burriac. SECTOR: UE i data d'excavació: superficial.

SECA: *Bolskan*. Pes: 6,10 gr. Diàmetre: 22,10 mm. Encuny: 12,00 h.

ANVERS: cap baronivol vers la dreta; al darrera símbol dofí.

REVERS: genet cavalcant vers la dreta, du una llança.

NOMINAL: unitat.

CRONOLOGIA: final del segle II aC.

CONSERVACIÓ: regular.

BIBLIOGRAFIA: Domínguez 7-C-124/126.

Referència: MCM 3412

JACIMENT: poblat ibèric de Burriac. SECTOR: UE i data d'excavació: superficial.

SECA: *Bolskan*. Pes: 6,31 gr. Diàmetre: 23,30 mm. Encuny: 11,30 h.

ANVERS: cap baronivol vers la dreta; al darrera símbol dofí.

REVERS: genet cavalcant vers la dreta, du una llança.

NOMINAL: unitat.

CRONOLOGIA: final del segle II aC.

CONSERVACIÓ: dolenta.

BIBLIOGRAFIA: Domínguez 7-B-121.

Referència: MCM 3655

JACIMENT: poblat ibèric de Burriac. SECTOR: construcció indeterminada vora l'habitació 1.

SECA: *Ausesken*. Pes: 8,07 gr. Diàmetre: 24,10 mm. Encuny: 9,30 h.

ANVERS: cap baronivol vers la dreta, duu el coll vestit; al darrera símbol porc.

REVERS: genet cavalcant vers la dreta, du una palma.

NOMINAL: unitat.

CRONOLOGIA: final del segle II aC.

CONSERVACIÓ: dolenta.

BIBLIOGRAFIA: CNH 12; Villaronga 6.

Referència: MCM 3673

JACIMENT: poblat ibèric de Burriac. SECTOR: construcció indeterminada vora l'habitació 1.

SECA: *Itirkesken*. Pes: 9,64 gr. Diàmetre: 23,90 mm. Encuny: 2,30 h.

ANVERS: cap baronivol vers la dreta; al darrera símbol de la palma.

REVERS: genet cavalcant vers la dreta.

NOMINAL: unitat.

CRONOLOGIA: final del S II aC.

CONSERVACIÓ: regular.

BIBLIOGRAFIA: CNH 14.

Referència: MCM 3680

JACIMENT: poblat ibèric de Burriac. SECTOR: construcció indeterminada vora l'habitació 1.

SECA: *Itirkesken*. Pes: 9,15 gr. Diàmetre: 24,50 mm. Encuny: 5,30 h.

ANVERS: cap baronivol vers la dreta; al darrera símbol palma.

REVERS: cavall vers la dreta.

NOMINAL: meitat.

CRONOLOGIA: segon quart del segle II aC.

CONSERVACIÓ: dolenta.

BIBLIOGRAFIA: CNH 2; Villaronga 1a; Vives XXVI-2.

Referència: MCM 3665

JACIMENT: poblat ibèric de Burriac. SECTOR: construcció indeterminada vora l'habitació 1.

SECA: *Kese*. Pes: 8,80 gr. Diàmetre: 24,70 mm. Encuny: 1,30 h.

ANVERS: cap baronivol vers la dreta; al darrera símbol epigràfic.

REVERS: genet cavalcant vers la dreta, el genet du una palma.

NOMINAL: unitat.

CRONOLOGIA: vers 90-72 aC.

CONSERVACIÓ: regular.

BIBLIOGRAFIA: CNH 82; Villaronga 76; Vives XXXV-5.

Referència: MCM 3669

JACIMENT: poblat ibèric de Burriac. SECTOR: habitació 1.

SECA: *Itirkesken*. Pes: 5,51 gr. Diàmetre: 19,20 mm. Encuny: 4,00 h.

ANVERS: cap baronivol vers la dreta; al darrera símbol palma.

REVERS: cavall cavalcant vers la dreta, du la regna a l'aire.

NOMINAL: meitat.

CRONOLOGIA: darrer quart del segle II aC.

CONSERVACIÓ: bona.

BIBLIOGRAFIA: CNH 10; Villaronga 3a; Vives XXVI-5.

Referència: MCM 3671

JACIMENT: poblat ibèric de Burriac. SECTOR: habitació 1.

SECA: *Itirra*. Pes: 11,88 gr. Diàmetre: 25,90 mm. Encuny: 12,00 h.

ANVERS: cap baronivol vers la dreta, envoltat de tres dofins.

REVERS: genet cavalcant vers la dreta, el genet du un casc, una palma i clamide.

NOMINAL: unitat.

CRONOLOGIA: 104-80/72 aC.

CONSERVACIÓ: regular.

BIBLIOGRAFIA: CNH 29; Villaronga 6-28C.

Referència: MCM 3654

JACIMENT: poblat ibèric de Burriac. SECTOR: habitació 4.

SECA: *Ausesken*. Pes: 11,94 gr. Diàmetre: 25,20 mm. Encuny: 5,00 h.

ANVERS: cap baronivol vers la dreta; al darrera símbol porc.

REVERS: genet cavalcant vers la dreta.

NOMINAL: unitat.

CRONOLOGIA: darrer quart del segle II aC.

CONSERVACIÓ: dolenta.

BIBLIOGRAFIA: CNH 8; Villaronga 4; Vives XXII-8.

Referència: MCM 3677

JACIMENT: poblat ibèric de Burriac. SECTOR: habitació 4.

SECA: *Carthago*. Pes: 17,60 gr. Diàmetre: 29,00 mm. Encuny: 12,00 h.

ANVERS: cap diademat de Tanit vers la dreta.

REVERS: cavall caminant vers la dreta.

NOMINAL: trishekel de bronze.

CRONOLOGIA: vers 201-195 aC.

CONSERVACIÓ: deficient.

BIBLIOGRAFIA: Müller II,99, núm. 242-244; Alexandropoulos 105.

Referència: MCM 3683

JACIMENT: poblat ibèric de Burriac. SECTOR: habitació 4.

SECA: *Illuro*. Pes: 14,95 gr. Diàmetre: 31,50 mm. Encunys: 8,30 h.

ANVERS: cap baronívol vers la dreta; al darrera símbol orela.

REVERS: genet cavalcant vers la dreta, llança.

NOMINAL: unitat.

CRONOLOGIA: posterior a 90 aC.

CONSERVACIÓ: regular.

BIBLIOGRAFIA: CNH 14; Villaronga 5A; Vives XXIV-8.

Referència: MCM 3661

JACIMENT: poblat ibèric de Burriac. SECTOR: habitació 4.

SECA: *Kese*. Pes: 12,37 gr. Diàmetre: 25,90 mm. Encunys: 8,00 h.

ANVERS: cap baronívol vers la dreta, du el coll vestit; al darrera símbol epigràfic **TA**.

REVERS: genet cavalcant vers la dreta, el genet du un casc i una palma.

NOMINAL: unitat.

CRONOLOGIA: final del segle II aC.

CONSERVACIÓ: bona.

BIBLIOGRAFIA: CNH 78; Villaronga 72; Vives XXXIV-12.

Referència: MCM 7321

JACIMENT: poblat ibèric de Burriac. SECTOR: habitació 4.

SECA: *Kese*. Pes: 4,36 gr. Diàmetre: 18,40 mm. Encunys: 12,00 h.

ANVERS: cap baronívol vers la dreta; al darrera símbol epigràfic **TA**.

REVERS: cavall cavalcant vers la dreta.

NOMINAL: meitat.

CRONOLOGIA: final del segle II aC.

CONSERVACIÓ: regular.

BIBLIOGRAFIA: CNH 79; Villaronga 73; Vives XXXIV-13.

Referència: MCM 3696

JACIMENT: poblat ibèric de Burriac. SECTOR: habitació 5.

SECA: *Neronken*. Pes: 13,65 gr. Diàmetre: 27,60 mm. Encunys: 7,00 h.

ANVERS: s'hi perfila un cap vers la dreta.

REVERS: s'hi perfila un brau vers la dreta.

NOMINAL: unitat.

CRONOLOGIA: inici del segle I aC.

CONSERVACIÓ: deficient.

Referència: MCM 3679

JACIMENT: poblat ibèric de Burriac. SECTOR: habitació 5, dins de la sitja 14.

SECA: *Illuro*. Pes: 8,10 gr. Diàmetre: 25,70 mm. Encunys: 12,30 h.

ANVERS: cap baronívol vers l'esquerra.

REVERS: genet cavalcant vers la dreta.

NOMINAL: unitat.

CRONOLOGIA: darrer terç del segle II aC.

CONSERVACIÓ: dolenta.

BIBLIOGRAFIA: CNH 13; Villaronga 4B.

Referència: MCM 3664

JACIMENT: poblat ibèric de Burriac. SECTOR: habitació 9.

SECA: *Kese*. Pes: 5,04 gr. Diàmetre: 19,70 mm. Encunys: 9,30 h.

ANVERS: cap baronívol vers la dreta; al darrera símbol epigràfic **BE**.

REVERS: cavall vers la dreta.

NOMINAL: meitat.

CRONOLOGIA: vers 90-72 aC.

CONSERVACIÓ: bona.

BIBLIOGRAFIA: CNH 90; Villaronga 83; Vives XXXVI-5.

Referència: MCM 3674

JACIMENT: poblat ibèric de Burriac. SECTOR: habitació 9.

SECA: *Kese*. Pes: 3,13 gr. Diàmetre: 17,40 mm. Encunys: 9,00 h.

ANVERS: cap baronívol vers la dreta; al darrera símbol epigràfic **TE**.

REVERS: mig pegàs vers la dreta; al dessorre es veuen dos dels tres glòbuls.

NOMINAL: terç.

CRONOLOGIA: vers 90-72 aC.

CONSERVACIÓ: regular.

BIBLIOGRAFIA: CNH 94; Villaronga 87; Vives XXXVI-3.

Referència: MCM 3688

JACIMENT: poblat ibèric de Burriac. SECTOR: habitació 9.

SECA: *Laisken*. Pes: 10,77 gr. Diàmetre: 26,80 mm. Encunys: 1,00 h.

ANVERS: cap baronívol vers la dreta.

REVERS: genet cavalcant vers la dreta.

NOMINAL: unitat.

CRONOLOGIA: final del segle II aC.

CONSERVACIÓ: deficient.

BIBLIOGRAFIA: CNH 8; Villaronga 4; Vives XXV-4.

Referència: MCM 3694

JACIMENT: poblat ibèric de Burriac. SECTOR: habitació 9.

SECA: *Untikesken*. Pes: 23,58 gr. Diàmetre: 33,90 mm. Encunys: 11,00 h.

ANVERS: cap amb casc de Pal·las vers la dreta; al davant de la cara marca de valor **EBA**.

REVERS: pegàs vers la dreta; al dessorre corona de llorer.

NOMINAL: unitat.

CRONOLOGIA: vers 123 aC.

CONSERVACIÓ: dolenta.

BIBLIOGRAFIA: CNH 35; Villaronga 45; Vives XV-7.

Referència: MCM 3659

JACIMENT: poblat ibèric de Burriac. SECTOR: habitació 13.

SECA: *Abariltur*. Pes: 1,54 gr. Diàmetre: 13,50 mm. Encunys: 6,00 h.

ANVERS: cap baronívol vers la dreta; al darrera sembla veure's clarament un punt.

REVERS: mig cavall vers la dreta.

NOMINAL: dotze/unça?

CRONOLOGIA: segona meitat del segle II aC?

CONSERVACIÓ: bona.

BIBLIOGRAFIA: CNH 5; Campo III-D; Villaronga 5b.

Referència: MCM 3656

JACIMENT: poblat ibèric de Burriac. SECTOR: habitació 13.

UE i data d'excavació:

SECA: *Baitolo*. Pes: 12,79 gr. Diàmetre: 27,20 mm. Encunys: 9,00 h.

ANVERS: cap baronívol vers la dreta; al darrera símbol timó.

REVERS: genet cavalcant vers la dreta; du un casc i una palma.

NOMINAL: unitat.

CRONOLOGIA: posterior a 90 aC.

CONSERVACIÓ: regular.

BIBLIOGRAFIA: CNH 3/4; Villaronga 3; Vives XXIX-1/2.

Referència: MCM 3693

JACIMENT: poblat ibèric de Burriac. SECTOR: habitació 13.

SECA: *Eustí*. Pes: 9,79 gr. Diàmetre: 25,90 mm. Encunys: 12,00 h.

ANVERS: cap baronívol vers la dreta.

REVERS: genet cavalcant vers la dreta.

NOMINAL: unitat.

CRONOLOGIA: inici del segle I aC.

CONSERVACIÓ: deficient.

BIBLIOGRAFIA: CNH 11; Villaronga 3; Vives XXIII-4.

Referència: MCM 3672.

JACIMENT: poblat ibèric de Burriac. SECTOR: habitació 13.

SECA: *Itirkesken*. Pes: 13,99 gr. Diàmetre: 28,50 mm. Encunys: 11,30 h.

ANVERS: cap baronívol vers la dreta.

REVERS: genet cavalcant vers la dreta.

NOMINAL: unitat.

CRONOLOGIA: mitjan segle II aC.

CONSERVACIÓ: deficient.

BIBLIOGRAFIA: CNH 1; Villaronga 1; Vives XXVI-1.

Referència: MCM 3668.

JACIMENT: poblat ibèric de Burriac. SECTOR: habitació 13.

SECA: *Itirta*. Pes: 8,37 gr. Diàmetre: 26,20 mm. Encunys: 2,30 h.

ANVERS: cap baronívol vers la dreta, envoltat de tres dofins.

REVERS: genet cavalcant vers la dreta, el genet d'una palma.

NOMINAL: unitat.

CRONOLOGIA: 104-80/72 aC.

CONSERVACIÓ: regular.

BIBLIOGRAFIA: CNH 36; Villaronga 6-34F; Hill IX-11.

Referència: MCM 3687.

JACIMENT: poblat ibèric de Burriac. SECTOR: habitació 13.

SECA: *Ittura*. Pes: 16,22 gr. Diàmetre: 28,60 mm. Encunys: 2,30 h.

ANVERS: cap baronívol diademat vers la dreta; al darrera símbolorella.

REVERS: genet cavalcant vers la dreta, du un casc i una llança.

NOMINAL: unitat.

CRONOLOGIA: posterior a 90 aC.

CONSERVACIÓ: regular.

BIBLIOGRAFIA: CNH 14; Villaronga 5B; Vives XXIV-8.

Referència: MCM 3698.

JACIMENT: poblat ibèric de Burriac. SECTOR: habitació 13.

SECA: *Roma*. Pes: 88,38 gr. Diàmetre: 45,00 mm. Encunys: 12,30 h.

ANVERS: cap amb casc de Minerva vers l'esquerra; al darrera quatre punts.

REVERS: proa de nau vers la dreta; al dessorra quatre punts.

NOMINAL: triens.

CRONOLOGIA: 225-217 aC.

CONSERVACIÓ: bona.

BIBLIOGRAFIA: RRC 35-3a.

Referència: MCM 3663.

JACIMENT: poblat ibèric de Burriac. SECTOR: habitació 14.

SECA: *Bolskan*. Pes: 5,62 gr. Diàmetre: 21,30 mm. Encunys: 8,00 h.

ANVERS: cap baronívol vers la dreta; al darrera símbol dofí.

REVERS: genet cavalcant vers la dreta.

NOMINAL: unitat.

CRONOLOGIA: final del segle II aC.

CONSERVACIÓ: deficient.

BIBLIOGRAFIA: Domínguez 7-117/126.

Referència: MCM 3697.

JACIMENT: poblat ibèric de Burriac. SECTOR: habitació 14.

SECA: *Urtkesken*. Pes: 20,60 gr. Diàmetre: 33,00 mm. Encunys: 7,00 h.

ANVERS: cap amb casc de Pal·las vers la dreta; al davant de la cara marca de valor **EBA**.

REVERS: pegàs vers la dreta; al dessorra hi ha una corona de llorer.

NOMINAL: unitat.

CRONOLOGIA: vers 123 aC.

CONSERVACIÓ: dolenta.

BIBLIOGRAFIA: CNH 29; Villaronga 39; Vives XIV-5.

Referència: 1563.

JACIMENT: poblat ibèric de Burriac. SECTOR: habitació 15.

SECA: *Ore*. Pes: 10,12 gr. Diàmetre: 24,15 mm. Encunys: 6,30 h.

ANVERS: cap baronívol vers la dreta; al darrera símbol porc.

REVERS: s'hi perfila el genet cavalcant vers la dreta.

NOMINAL: unitat.

CRONOLOGIA: final del segle II aC-inici del segle I aC.

CONSERVACIÓ: deficient.

BIBLIOGRAFIA: CNH 1; Villaronga 1; Vives XXIII-1.

Referència: MCM 3695.

JACIMENT: poblat ibèric de Burriac. SECTOR: habitació 15.

UE i data d'excavació:

SECA: *Roma*. Pes: 9,26 gr. Diàmetre: 27,60 mm. Encunys: 6,00 h.

ANVERS: **ANTONINVS AVG** [PIVS P]P TR P COS III. Cap il·loreat d'Antoni Piadós vers la dreta.

REVERS: truja atletant els seus petits, al darrera una figuera; a l'exerg hi ha les lletres **S C**.

NOMINAL: as.

CRONOLOGIA: 140-144 dC.

CONSERVACIÓ: dolenta.

BIBLIOGRAFIA: RIC III, núm. 733.

Referència: MCM 3675.

JACIMENT: poblat ibèric de Burriac. SECTOR: habitació 17.

SECA: *Itirta*. Pes: 11,57 gr. Diàmetre: 27,50 mm. Encunys: 12,00 h.

ANVERS: cap baronívol vers la dreta, envoltat de tres dofins, du el coll vestit.

REVERS: genet cavalcant vers la dreta, el genet d'un casc, una palma i clàmade.

NOMINAL: unitat.

CRONOLOGIA: 104-80/72 aC.

CONSERVACIÓ: regular.

BIBLIOGRAFIA: CNH 22; Villaronga 6-23E; Vives XXVIII-1.

Referència: MCM 3684.

JACIMENT: poblat ibèric de Burriac. SECTOR: habitació 18?

SECA: ? Pes: 9,47 gr. Diàmetre: 26,00 mm. Encunys: 12,00 h.

ANVERS: s'hi perfila un cap baronívol vers la dreta.

REVERS: s'hi perfila el genet cavalcant vers la dreta.

NOMINAL: unitat?

CRONOLOGIA: segona meitat del segle II aC?

CONSERVACIÓ: deficient.

Referència: MCM 3682.

JACIMENT: poblat ibèric de Burriac. SECTOR: habitació 27, dins de la sitja 28.

SECA: *Ittura*. Pes: 9,19 gr. Diàmetre: 23,80 mm. Encunys: 12,00 h.

ANVERS: cap baronívol diademat vers l'esquerra.

REVERS: genet cavalcant vers la dreta, du una llança.

NOMINAL: unitat.

CRONOLOGIA: últim terç del segle II aC.

CONSERVACIÓ: dolenta.

BIBLIOGRAFIA: CNH 13; Villaronga 4.

Referència: MCM 7324

JACIMENT: poblat ibèric de Burriac. SECTOR: habitació 27, dins de la sitja 28.
SECA: *Ituro*. Pes: 7,80 gr. Diàmetre: 24,20 mm. Encunys: 12,00 h.

ANVERS: cap baronivol vers l'esquerra.

REVERS: genet cavalcant vers la dreta, du una llança.

NOMINAL: unitat.

CRONOLOGIA: últim terç del segle II aC.

CONSERVACIÓ: regular.

BIBLIOGRAFIA: CNH 13; Villaronga 4B.

Referència: 1544

JACIMENT: poblat ibèric de Burriac. SECTOR: habitació 27, dins de la sitja 28.
SECA: *Ituro*. Pes: 10,58 gr. Diàmetre: 25,40 mm. Encunys: 12,00 h.

ANVERS: cap baronivol diademat vers l'esquerra, al coll hi du un mantell i una fibula.

REVERS: genet cavalcant vers la dreta, du un casc i una llança.

NOMINAL: unitat.

CRONOLOGIA: últim terç del segle II a.C.

CONSERVACIÓ: bona.

BIBLIOGRAFIA: CNH 13; Villaronga 4B.

Referència: MCM 3691

JACIMENT: poblat ibèric de Burriac. SECTOR: habitació 28.

SECA: *Ore*. Pes: 11,17 gr. Diàmetre: 26,60 mm. Encunys: 12,00 h.

ANVERS: cap baronivol vers la dreta.

REVERS: s'hi perfila el genet cavalcant vers la dreta.

NOMINAL: unitat.

CRONOLOGIA: final del segle II aC-inici del segle I aC.

CONSERVACIÓ: deficient.

BIBLIOGRAFIA: CNH 1; Villaronga 1; Vives XXIII-1.

Referència: 1542

JACIMENT: poblat ibèric de Burriac. SECTOR: habitació 29.

SECA: *Ituro*. Pes: 15,15 gr. Diàmetre: 30,30 mm. Encunys: 3,30 h.

ANVERS: cap baronivol, potser llorejat, vers la dreta, al darrera símbol orella.

REVERS: genet cavalcant vers la dreta, du un casc, una llança i clamide.

NOMINAL: unitat.

CRONOLOGIA: posterior a 90 aC.

CONSERVACIÓ: regular.

BIBLIOGRAFIA: CNH 14; Villaronga 5B; Vives XXIV-8.

Referència: 1563

JACIMENT: poblat ibèric de Burriac. SECTOR: habitació 29.

SECA: *Massalía*. Pes: 2,99 gr. Diàmetre: 16,50 mm. Encunys: 7 h.

ANVERS: s'hi perfila un cap vers la dreta.

REVERS: gastat.

NOMINAL: quart.

CRONOLOGIA:

CONSERVACIÓ: deficient.

Referència: MCM 3666

JACIMENT: poblat ibèric de Burriac. SECTOR: habitació 29, dins de la sitja.

SECA: *Kese*. Pes: 10,25 gr. Diàmetre: 25,60 mm. Encunys: 2,00 h.

ANVERS: cap baronivol vers la dreta; al darrera símbol del casc.

REVERS: genet cavalcant vers la dreta.

NOMINAL: unitat.

CRONOLOGIA: darrer terç del segle II aC.

CONSERVACIÓ: regular.

BIBLIOGRAFIA: CNH 55; Villaronga 17; Vives XXXIII-15.

Referència: MCM 7319

JACIMENT: poblat ibèric de Burriac. SECTOR: habitació 30.

SECA: *Baritolo*. Pes: 13,06 gr. Diàmetre: 26,70 mm. Encunys: 3,00 h.

ANVERS: cap baronivol vers la dreta, al coll hi du mantell i fibula; al darrera símbol timó.

REVERS: genet cavalcant vers la dreta, du una palma.

NOMINAL: unitat.

CRONOLOGIA: posterior a 90 aC.

CONSERVACIÓ: bona.

BIBLIOGRAFIA: CNH 3/4; Villaronga 3A; Vives XXIX-1/2.

Referència: MCM 7323

JACIMENT: poblat ibèric de Burriac. SECTOR: habitació 30.

SECA: *Ituro*. Pes: 13,91 gr. Diàmetre: 29,60 mm. Encunys: 2,00 h.

ANVERS: cap baronivol diademat vers la dreta; al darrera símbol orella.

REVERS: genet cavalcant vers la dreta, du un casc, una llança i clamide.

NOMINAL: unitat.

CRONOLOGIA: posterior a 90 aC.

CONSERVACIÓ: bona.

BIBLIOGRAFIA: CNH 14; Villaronga 5B; Vives XXIV-8.

Referència: 1547

JACIMENT: poblat ibèric de Burriac. SECTOR: habitació 30.

SECA: *Untikesken*. Pes: 27,90 gr. Diàmetre: 34,60 mm. Encunys: 2,00 h.

ANVERS: cap amb casc de Pallas vers la dreta.

REVERS: pegàs vers la dreta.

NOMINAL: unitat.

CRONOLOGIA: vers 123 aC.

CONSERVACIÓ: dolenta.

BIBLIOGRAFIA: CNH 51; Villaronga 48; Vives XIII-1.

Referència: 1561

JACIMENT: poblat ibèric de Burriac. SECTOR: habitació 34.

SECA: *Ebusus*. Pes: 1,77 gr. Diàmetre: 14,55 mm. Encunys: 11,30 h.

ANVERS: déu Bes de front.

REVERS: brau embestint vers l'esquerra.

NOMINAL: unitat.

CRONOLOGIA: 214-150 aC.

CONSERVACIÓ: dolenta.

BIBLIOGRAFIA: sembla Campo XII; Vives XI-14.

Referència: 1541

JACIMENT: poblat ibèric de Burriac. SECTOR: habitació 34.

SECA: *Ituro*. Pes: 10,87 gr. Diàmetre: 28,35 mm. Encunys: 1,30 h.

ANVERS: cap baronivol diademat vers la dreta; al darrera símbol orella.

REVERS: genet cavalcant vers la dreta, du una llança i clamide.

NOMINAL: unitat.

CRONOLOGIA: posterior a 90 aC.

CONSERVACIÓ: dolenta.

BIBLIOGRAFIA: CNH 14; Villaronga 5; Vives XXIV-8.

Referència: 1545

JACIMENT: poblat ibèric de Burriac. SECTOR: habitació 34.

SECA: *Ituro*. Pes: 3,71 gr. Diàmetre: 17,10 mm. Encunys: 11,30 h.

ANVERS: cap baronivol diademat vers la dreta; al darrera símbol orella.

REVERS: mig pegàs vers la dreta, al dessorre hi ha tres punts.

NOMINAL: quart.

CRONOLOGIA: posterior a 90 aC.

CONSERVACIÓ: regular.

BIBLIOGRAFIA: CNH 16; Villaronga 5b; Vives XXIV-9.

Referència: MCM 7313

JACIMENT: poblat ibèric de Burriac. SECTOR: habitació 34.
 SECA: *Kelse*. Pes: 16,62 gr. Diàmetre: 29,80 mm. Encunys: 5,30 h.
 ANVERS: cap baronivol vers la dreta, envoltat de tres dofins.
 REVERS: genet cavalcant vers la dreta, du una palma.
 NOMINAL: unitat.
 CRONOLOGIA: últim terç del segle II aC.
 CONSERVACIÓ: regular.
 BIBLIOGRAFIA: CNH 11; Domínguez 12-2-A-170.

Referència: MCM 7315

JACIMENT: poblat ibèric de Burriac. SECTOR: habitació 34.
 SECA: *Roma*. Pes: 3,70 gr. Diàmetre: 19,10 mm. Encunys: 2,00 h.
 ANVERS: cap amb casc de Roma vers l'esquerra.
 REVERS: Victòria que condueix una biga vers l'esquerra. A l'exerg hi ha la llegenda **CALD · H** en dues línies.
 NOMINAL: denari.
 CRONOLOGIA: 104 aC.
 CONSERVACIÓ: Bona.
 BIBLIOGRAFIA: RRC 318-1b.

Referència: 1557

JACIMENT: poblat ibèric de Burriac. SECTOR: habitació 35.
 SECA: *Baitolo*. Pes: 2,89 gr. Diàmetre: 17,25 mm. Encunys: 6,30 h.
 ANVERS: cap baronivol vers la dreta; al darrera símbol timó.
 REVERS: mig pegàs vers la dreta.
 NOMINAL: quart.
 CRONOLOGIA: posterior a 90 aC.
 CONSERVACIÓ: regular.
 BIBLIOGRAFIA: CNH 5; Villaronga 3b; Vives XXIX-3.

Referència: 1549

JACIMENT: poblat ibèric de Burriac. SECTOR: habitació 35.
 SECA: *Ieso*. Pes: 12,04 gr. Diàmetre: 29,10 mm. Encunys: 8,30 h.
 ANVERS: cap baronivol vers la dreta; al darrera sembla veure's el símbol maça.
 REVERS: genet cavalcant vers la dreta, sembla dur una palma.
 NOMINAL: unitat.
 CRONOLOGIA: final del segle II aC-inici del segle I aC.
 CONSERVACIÓ: deficient.
 BIBLIOGRAFIA: CNH 1; Villaronga 1; Vives XXIX-1.

Referència: MCM 7322

JACIMENT: poblat ibèric de Burriac. SECTOR: habitació 35.
 SECA: *Itirta*. Pes: 3,46 gr. Diàmetre: 15,70 mm. Encunys: 9,00 h.
 ANVERS: cap baronivol vers la dreta, envoltat de tres dofins.
 REVERS: cavall, amb la regna a l'aire, vers la dreta; al dessorre, estrella de cinc puntes.
 NOMINAL: quart.
 CRONOLOGIA: 104-80/72 aC.
 CONSERVACIÓ: bona.
 BIBLIOGRAFIA: CNH 25; Villaronga 6-25; Vives XXVIII-5/6.

Referència: 1554

JACIMENT: poblat ibèric de Burriac. SECTOR: habitació 35.
 SECA: *Kese*. Pes: 2,13 gr. Diàmetre: 15,45 mm. Encunys: 9,30 h.
 ANVERS: cap baronivol vers la dreta; al darrera símbol palma.
 REVERS: mig pegàs vers la dreta, al dessorre hi ha tres punts.
 NOMINAL: quart.
 CRONOLOGIA: tercer quart del segle II aC.
 CONSERVACIÓ: regular.
 BIBLIOGRAFIA: CNH 50; Villaronga 46; Vives XXXIV-7.

Referència: MCM 7314

JACIMENT: poblat ibèric de Burriac. SECTOR: habitació 35.
 SECA: *Massalia*. Pes: 2,59 gr. Diàmetre: 16,30 mm. Encunys: 7,00 h.
 ANVERS: cap illorejat d'Apol·lo vers la dreta.
 REVERS: brau vers la dreta; al dessorre hi ha la llegenda **MAΣ[ΣA]** i a l'exerg hi ha les lletres (QUINES LLETRES?)
 NOMINAL: quart.
 CRONOLOGIA: 100-70 aC.
 CONSERVACIÓ: regular.
 BIBLIOGRAFIA: Sembla Py II-A-2.

Referència: 1558

JACIMENT: poblat ibèric de Burriac. SECTOR: habitació 35.
 SECA: *Roma*. Pes: 1,50 gr. Diàmetre: 15,45 mm. Encunys: ? h.
 ANVERS: cap illorejat de Júpiter vers l'esquerra.
 REVERS: cap illorejat de Júpiter vers l'esquerra, en baix relleu.
 NOMINAL: mig victoriat incús.
 CRONOLOGIA: 211-179/170 aC.
 CONSERVACIÓ: bona.

Referència: MCM 7312

JACIMENT: poblat ibèric de Burriac. SECTOR: habitació 34 o habitació 35.
 SECA: *Arse*. Pes: 3,11 gr. Diàmetre: 16,60 mm. Encunys: 6,00 h.
 ANVERS: petxina.
 REVERS: dofí vers la dreta; al dessorre creixent i al dessorre la lletra ibèrica **A** i tres punts.
 NOMINAL: quart.
 CRONOLOGIA: 170-130 aC.
 CONSERVACIÓ: regular.
 BIBLIOGRAFIA: CNH 33; Ripollès/Llorens 153-179; Villaronga VIII-III-III-80; Vives XIX-9.

Referència: 1564

JACIMENT: poblat ibèric de Burriac. SECTOR: habitació 34 o habitació 35.
 SECA: *Ausesken*. Pes: 9,51 gr. Diàmetre: 25,30 mm. Encunys: 12,30 h.
 ANVERS: cap baronivol vers la dreta; al darrera restes de símbol.
 REVERS: genet cavalcant vers la dreta.
 NOMINAL: unitat.
 CRONOLOGIA: últim terç del segle II aC.
 CONSERVACIÓ: deficient.
 BIBLIOGRAFIA: CNH 8; Villaronga 4; Vives XXII-8.

Referència: 1555

JACIMENT: poblat ibèric de Burriac. SECTOR: habitació 34 o habitació 35.
 SECA: *Itirkesken*. Pes: 13,86 gr. Diàmetre: 29,00 mm. Encunys: 1,30 h.
 ANVERS: cap baronivol vers la dreta.
 REVERS: genet cavalcant vers la dreta, du una palma.
 NOMINAL: unitat.
 CRONOLOGIA: tercer quart del segle II aC.
 CONSERVACIÓ: dolenta.
 BIBLIOGRAFIA: CNH 1; Villaronga 1; Vives XXVI-1.

Referència: MCM 7325

JACIMENT: poblat ibèric de Burriac. SECTOR: habitació 34 o habitació 35.
 SECA: *Ituro*. Pes: 10,47 gr. Diàmetre: 25,10 mm. Encunys: 6,30 h.
 ANVERS: cap baronivol diademat vers l'esquerra.
 REVERS: genet cavalcant vers la dreta, du una llança.
 NOMINAL: unitat.
 CRONOLOGIA: últim terç del segle II aC.
 CONSERVACIÓ: bona.
 BIBLIOGRAFIA: CNH 8; Villaronga 3B; Vives XXIV-10.

Referència: 1552

JACIMENT: poblat ibèric de Burriac. SECTOR: habitació 34 o habitació 35.
SECA: *Kelse*. Pes: 10,46 gr. Diàmetre: 26,60 mm. Encunys: 9,00 h.
ANVERS: cap baronivol vers la dreta, al darrera símbol dofí.
REVERS: genet cavalcant vers la dreta, du un casc i una llança.
NOMINAL: unitat.
CRONOLOGIA: últim terç del segle II aC.
CONSERVACIÓ: regular.
BIBLIOGRAFIA: CNH 5; Domínguez 12-1-A; Vives LXI-3.

Referència: 1553

JACIMENT: poblat ibèric de Burriac. SECTOR: habitació 34 o habitació 35.
SECA: *Kese*. Pes: 8,18 gr. Diàmetre: 24,25 mm. Encunys: 11,30 h.
ANVERS: cap baronivol vers la dreta, al darrera símbol ceptre.
REVERS: genet cavalcant vers la dreta, el genet du un casc i una palma.
NOMINAL: unitat.
CRONOLOGIA: tercer quart del segle II aC.
CONSERVACIÓ: regular.
BIBLIOGRAFIA: CNH 57; Villaronga 54; Vives XXXIV-11.

Referència: MCM 7320

JACIMENT: poblat ibèric de Burriac. SECTOR: habitació 34 o habitació 35.
SECA: *Kese*. Pes: 12,08 gr. Diàmetre: 27,70 mm. Encunys: 11,00 h.
ANVERS: cap baronivol vers la dreta, du un mantell i una fíbula al coll, al darrera símbol epigràfic **BE**.
REVERS: genet cavalcant vers la dreta, du un casc i una palma.
NOMINAL: unitat.
CRONOLOGIA: 90-72 aC.
CONSERVACIÓ: bona.
BIBLIOGRAFIA: CNH 89; Villaronga 82; Vives XXXVI-4.

Referència: MCM 7316

JACIMENT: poblat ibèric de Burriac. SECTOR: habitació 34 o habitació 35.
SECA: *Setesken*. Pes: 9,90 gr. Diàmetre: 24,40 mm. Encunys: 2,30 h.
ANVERS: cap baronivol vers la dreta, envoltat de tres dofins.
REVERS: genet cavalcant vers la dreta, du una palma.
NOMINAL: unitat.
CRONOLOGIA: final del segle II aC.
CONSERVACIÓ: regular.
BIBLIOGRAFIA: CNH 8; Domínguez 18-3-A; Vives XXXVIII-4.

Referència: 1548

JACIMENT: poblat ibèric de Burriac. SECTOR: habitació 34 o habitació 35.
SECA: *Untikesken*. Pes: 16,03 gr. Diàmetre: 31,45 mm. Encunys: 4,30 h.
ANVERS: cap amb casc de Pal·las vers la dreta.
REVERS: pegàs vers la dreta.
NOMINAL: unitat.
CRONOLOGIA: vers 123 aC.
CONSERVACIÓ: dolenta.
BIBLIOGRAFIA: CNH 51; CNH 51; Villaronga 48; Vives XIII-1.

Referència: MCM 3681

JACIMENT: poblat ibèric de Burriac. SECTOR: entre les habitacions 5 i 6.
SECA: *Laiésken*. Pes: 11,68 gr. Diàmetre: 25,90 mm. Encunys: 2,30 h.
ANVERS: cap baronivol vers la dreta, al darrera símbol ferro de llança.
REVERS: genet cavalcant vers la dreta, du una palma.
NOMINAL: unitat.
CRONOLOGIA: últim quart del segle II aC.
CONSERVACIÓ: regular.
BIBLIOGRAFIA: CNH 5; Villaronga 3; Vives XXV-7.

Referència: 1560

JACIMENT: poblat ibèric de Burriac. SECTOR: habitació III?
SECA: *Ebusus*. Pes: 3,84 gr. Diàmetre: 18,05 mm. Encunys: 4,00 h.
ANVERS: déu Bes de front.
REVERS: brau embestint vers l'esquerra.
NOMINAL: unitat.
CRONOLOGIA: 214-150 aC.
CONSERVACIÓ: dolenta.
BIBLIOGRAFIA: Campò XII-15; Vives XI-12.

Referència: MCM 3658

JACIMENT: poblat ibèric de Burriac. SECTOR: habitació 13 o habitació II.
SECA: *Ausesken*. Pes: 6,98 gr. Diàmetre: 24,80 mm. Encunys: 3,00 h.
ANVERS: cap baronivol vers la dreta, du el coll vestit, al darrera símbol porc.
REVERS: genet cavalcant vers la dreta, du un casc i una palma.
NOMINAL: unitat.
CRONOLOGIA: inici del segle I aC.
CONSERVACIÓ: regular.
BIBLIOGRAFIA: CNH 11; Villaronga 5; Vives XXII-9.

Referència: MCM 3662

JACIMENT: poblat ibèric de Burriac. SECTOR: habitació 13 o habitació II.
SECA: *Ausesken*. Pes: 10,38 gr. Diàmetre: 25,40 mm. Encunys: 12,00 h.
ANVERS: cap baronivol vers la dreta, du el coll vestit, al darrera símbol porc.
REVERS: genet cavalcant vers la dreta, du un casc i una palma.
NOMINAL: unitat.
CRONOLOGIA: inici del segle I aC.
CONSERVACIÓ: regular.
BIBLIOGRAFIA: CNH 11; Villaronga 5; Vives XXII-9.

Referència: MCM 3657

JACIMENT: poblat ibèric de Burriac. SECTOR: habitació 15 o construcció indeterminada.
SECA: *Kese*. Pes: 10,43 gr. Diàmetre: 27,30 mm. Encunys: 11,30 h.
ANVERS: cap baronivol vers la dreta; al darrera sembla haver-hi el símbol cràter.
REVERS: genet cavalcant vers la dreta.
NOMINAL: unitat.
CRONOLOGIA: darrer terç del segle II aC.
CONSERVACIÓ: dolenta.
BIBLIOGRAFIA: CNH 62; Villaronga 21; Vives XXXV-15.

Referència: MCM 3670

JACIMENT: poblat ibèric de Burriac. SECTOR: habitació 15 o construcció indeterminada.
SECA: *Kese*. Pes: 6,68 gr. Diàmetre: 22,50 mm. Encunys: 12,00 h.
ANVERS: cap baronivol vers la dreta; al darrera símbol epigràfic IL i al davant símbol epigràfic S.
REVERS: genet cavalcant vers la dreta, du una palma.
NOMINAL: unitat.
CRONOLOGIA: vers 90-72 aC.
CONSERVACIÓ: regular.
BIBLIOGRAFIA: CNH 88; Villaronga 35; Vives XXXV-7.

Referència: MCM 3660

JACIMENT: poblat ibèric de Burriac. SECTOR: habitació III, habitació V o canal entre les habitacions 28 i 30.
SECA: *Baitolo*. Pes: 14,79 gr. Diàmetre: 27,50 mm. Encunys: 1,00 h.
ANVERS: cap baronivol vers la dreta; al darrera símbol timó.
REVERS: genet cavalcant vers la dreta, du un casc i una palma.

NOMINAL: unitat.

CRONOLOGIA: posterior a 90 aC.

CONSERVACIÓ: regular.

BIBLIOGRAFIA: CNH 3/4; Villaronga 3; Vives XXIX-1/2.

Referència: MCM 3678

JACIMENT: poblat ibèric de Burriac. SECTOR: habitació III, habitació V o canal entre les habitacions 28 i 30.

SECA: *Ituro*. Pes: 11,63 gr. Diàmetre: 25,50 mm. Encunys: 7,30 h.

ANVERS: cap baronivol diademat vers l'esquerra.

REVERS: genet cavalcant vers la dreta, du un casc i una llança.

NOMINAL: unitat.

CRONOLOGIA: últim terç del segle II aC.

CONSERVACIÓ: bona.

BIBLIOGRAFIA: CNH 8; Villaronga 3C; Vives XXIV-10.

Referència: MCM 3686

JACIMENT: poblat ibèric de Burriac. SECTOR: habitació III, habitació V o canal entre les habitacions 28 i 30.

SECA: *Ituro*. Pes: 10,79 gr. Diàmetre: 26,00 mm. Encunys: 9,30 h.

ANVERS: cap baronivol diademat vers l'esquerra.

REVERS: genet cavalcant vers la dreta, du un casc i una llança.

NOMINAL: unitat.

CRONOLOGIA: últim terç del segle II aC.

CONSERVACIÓ: regular.

BIBLIOGRAFIA: CNH 8; Villaronga 3E; Vives XXIV-10.

Referència: 75123

JACIMENT: poblat ibèric de Burriac. SECTOR: habitació Gaspert (sector dels ametlloners).

SECA: *Baitolo*. Pes: 9,00 gr. Diàmetre: 26,65 mm. Encunys: 7,00 h.

ANVERS: cap baronivol vers la dreta, al darrera símbol del timó.

REVERS: genet i cavall cavalcant vers la dreta.

NOMINAL: unitat.

CRONOLOGIA: posterior a 90 aC.

CONSERVACIÓ: deficient.

BIBLIOGRAFIA: CNH 3/4; Villaronga 3B; Vives XXIX-1,2.

Referència: 75124

JACIMENT: poblat ibèric de Burriac. SECTOR: cisterna.

UE i data d'excavació: UE-I, any 1983.

DATAció DE L'ESTRAT: 70-40 aC.

SECA: *Ituro*. Pes: 16,60 gr. Diàmetre: 31,65 mm. Encunys: 1,00 h.

ANVERS: cap baronivol vers la dreta; al darrera símbol orela.

REVERS: genet cavalcant vers la dreta, el genet du una llança, un casc i clàmide.

NOMINAL: unitat.

CRONOLOGIA: posterior a 90 aC.

CONSERVACIÓ: dolenta.

BIBLIOGRAFIA: CNH 14; Villaronga 5; Vives XXIV-8.

Referència: 75199

JACIMENT: poblat ibèric de Burriac. SECTOR: cisterna.

UE i data d'excavació: UE-I, any 1983.

DATAció DE L'ESTRAT: 70-40 aC.

SECA: *Kese*. Pes: 4,46 gr. Diàmetre: 20,80 mm. Encunys: 12,30 h.

ANVERS: cap baronivol vers la dreta; al darrera símbol epigràfic **TU**.

REVERS: cavall vers la dreta.

NOMINAL: meitat.

CRONOLOGIA: vers 90-72 aC.

CONSERVACIÓ: dolenta.

BIBLIOGRAFIA: CNH 83; Villaronga 77; Vives XXXV-6.

Referència: 75200

JACIMENT: poblat ibèric de Burriac. SECTOR: cisterna.

UE i data d'excavació: UE-I, any 1983.

DATAció DE L'ESTRAT: 70-40 aC.

SECA: *Ikalesken*. Pes: 10,84 gr. Diàmetre: 26,10 mm. Encunys: 7 h.

ANVERS: gastat.

REVERS: genet cavalcant vers l'esquerra.

NOMINAL: unitat.

CRONOLOGIA: 125-109/100 aC.

CONSERVACIÓ: deficient.

BIBLIOGRAFIA: CNH 19 o 21-22; Villaronga 6-8; Vives LXVI-10/12.

Referència: 75220

JACIMENT: poblat ibèric de Burriac. SECTOR: cisterna.

UE i data d'excavació: UE-IIa, any 1983.

DATAció DE L'ESTRAT: 80-60 aC.

SECA: *Ebusus*. Pes: 5,99 gr. Diàmetre: 22,10 mm. Encunys: 6,30 h.

ANVERS: déu Bes de front; a l'esquerra símbol epigràfic.

REVERS: llegenda púnica i marca de valor.

NOMINAL: semis.

CRONOLOGIA: posterior a 91 aC.

CONSERVACIÓ: regular.

BIBLIOGRAFIA: CNH 58; Campo XIX-87-2; Vives LXXX-4.

Referència: 75221

JACIMENT: poblat ibèric de Burriac. SECTOR: cisterna.

UE i data d'excavació: UE-IIa, any 1983.

DATAció DE L'ESTRAT: 80-60 aC.

SECA: *Roma*. Pes: 3,07 gr. Diàmetre: 19,90 mm. Encunys: 11,00 h.

ANVERS: cap de Júpiter; al darrera llegenda **S-C**.

REVERS: Victòria en una quàdriga vers la dreta; a l'exerg hi ha la llegenda **Q-ANTO-B**[**ALB PR**].

NOMINAL: denari.

CRONOLOGIA: 83-82 aC.

CONSERVACIÓ: regular.

BIBLIOGRAFIA: RRC 364-1a.

Referència: 75210

JACIMENT: poblat ibèric de Burriac. SECTOR: cisterna.

UE i data d'excavació: UE-IIb, any 1983.

DATAció DE L'ESTRAT: 80-60 aC.

SECA: *Arse/Saguntum*. Pes: 17,93 gr. Diàmetre: 29,65 mm. Encunys: 11,30 h.

ANVERS: **SAGVNTINV**. Cap de Pal·las vers la dreta.

REVERS: proa de nau vers la dreta, al davant hi ha un caduceu i al dessorre una Victòria.

NOMINAL: as.

CRONOLOGIA: 130-72 aC.

CONSERVACIÓ: regular.

BIBLIOGRAFIA: CNH 44; Ripollés/Llorens grup VIII, núm. 312-k; Villaronga IX-II-1-84c; Vives XVII-3.

Referència: 75217

JACIMENT: poblat ibèric de Burriac. SECTOR: cisterna.

UE i data d'excavació: UE-IIb, any 1983.

DATAció DE L'ESTRAT: 80-60 aC.

SECA: *Baitolo*. Pes: 14,69 gr. Diàmetre: 27,60 mm. Encunys: 6,30 h.

ANVERS: cap baronivol vers la dreta; al darrera símbol timó.

REVERS: genet cavalcant vers la dreta, el genet du un casc i una palma.

NOMINAL: unitat.
 CRONOLOGIA: posterior a 90 aC.
 CONSERVACIÓ: dolenta.
 BIBLIOGRAFIA: CNH 3/4; Villaronga 3B; Vives XXIX-1/2.

Referència: 75216
 JACIMENT: poblat ibèric de Burriac. SECTOR: cisterna.
 UE i data d'excavació: UE-IIb, any 1983.
 DATAÇIÓ DE L'ESTRAT: 80-60 aC.
 SECA: *Betkiom*. Pes: 10,53 gr. Diàmetre: 24,80 mm. Encunys: 6,00 h.
 ANVERS: cap baronivol vers la dreta; al darrera símbol epigràfic **BE**.
 REVERS: genet cavalcant vers la dreta, el genet du una llança.
 NOMINAL: unitat.
 CRONOLOGIA: vers 90-72 aC.
 CONSERVACIÓ: regular.
 BIBLIOGRAFIA: CNH 4; Domínguez 5-85; Vives XLIV-1/3.

Referència: 75209
 JACIMENT: poblat ibèric de Burriac. SECTOR: cisterna.
 UE i data d'excavació: UE-IIb, any 1983.
 DATAÇIÓ DE L'ESTRAT: 80-60 aC.
 SECA: *Gadir*. Pes: 15,68 gr. Diàmetre: 27,60 mm. Encunys: 6,00 h.
 ANVERS: cap d'Hèrcules vers l'esquerra.
 REVERS: dues tonyines vers l'esquerra.
 NOMINAL: unitat.
 CRONOLOGIA: final del segle II aC.
 CONSERVACIÓ: dolenta.
 BIBLIOGRAFIA: Alfaro VI; Vives LXXIV-1 o 3-4.

Referència: 75206
 JACIMENT: poblat ibèric de Burriac. SECTOR: cisterna.
 UE i data d'excavació: UE-IIb, any 1983.
 DATAÇIÓ DE L'ESTRAT: 80-60 aC.
 SECA: *Ikalesken*. Pes: 19,36 gr. Diàmetre: 31,85 mm. Encunys: 6,00 h.
 ANVERS: cap baronivol vers la dreta.
 REVERS: genet cavalcant vers l'esquerra, el genet du una llança i un escut.
 NOMINAL: unitat.
 CRONOLOGIA: 140-125 aC.
 CONSERVACIÓ: dolenta.
 BIBLIOGRAFIA: CNH 13; Villaronga 3; Vives LXVI-9.

Referència: 75214 Arxiu: Museu
 JACIMENT: poblat ibèric de Burriac. SECTOR: cisterna.
 UE i data d'excavació: UE-IIb, any 1983.
 DATAÇIÓ DE L'ESTRAT: 80-60 aC.
 SECA: *Ituro*. Pes: 11,37 gr. Diàmetre: 30,65 mm. Encunys: 7,00 h.
 ANVERS: cap baronivol vers la dreta; al darrera símbol orella.
 REVERS: genet cavalcant vers la dreta, el genet du una llança, un casc i clàmide.
 NOMINAL: unitat.
 CRONOLOGIA: posterior a 90 aC.
 CONSERVACIÓ: deficient.
 BIBLIOGRAFIA: CNH 14; Villaronga 5; Vives XXIV-8.

Referència: 75205
 JACIMENT: poblat ibèric de Burriac. SECTOR: cisterna.
 UE i data d'excavació: UE-IIb, any 1983.
 DATAÇIÓ DE L'ESTRAT: 80-60 aC.
 SECA: *Kese*. Pes: 8,26 gr. Diàmetre: 26,80 mm. Encunys: 4,30 h.
 ANVERS: cap baronivol vers la dreta; al darrera símbol epigràfic **TU**.

REVERS: genet cavalcant vers la dreta, du un casc i una palma.
 NOMINAL: unitat.
 CRONOLOGIA: vers 90-72 aC.
 CONSERVACIÓ: dolenta.
 BIBLIOGRAFIA: CNH 82; Villaronga 76; Vives XXX-5.

Referència: 75215
 JACIMENT: poblat ibèric de Burriac. SECTOR: cisterna.
 UE i data d'excavació: UE-IIb, any 1983.
 DATAÇIÓ DE L'ESTRAT: 80-60 aC.
 SECA: *Kese*. Pes: 12,35 gr. Diàmetre: 27,05 mm. Encunys: 6,00 h.
 ANVERS: cap baronivol vers la dreta; al darrera símbol epigràfic **TU**.
 REVERS: genet cavalcant vers la dreta, el genet du una palma.
 NOMINAL: unitat.
 CRONOLOGIA: vers 90-72 aC.
 CONSERVACIÓ: dolenta.
 BIBLIOGRAFIA: CNH 82; Villaronga 76; Vives XXX-5.

Referència: 75211
 JACIMENT: poblat ibèric de Burriac. SECTOR: cisterna.
 UE i data d'excavació: UE-IIb, any 1983.
 DATAÇIÓ DE L'ESTRAT: 80-60 aC.
 SECA: *Kese*. Pes: 11,08 gr. Diàmetre: 26,55 mm. Encunys: 9,30 h.
 ANVERS: cap baronivol vers la dreta; al darrera símbol epigràfic **BE**.
 REVERS: genet cavalcant vers la dreta, du un casc i una palma.
 NOMINAL: unitat.
 CRONOLOGIA: vers 90-72 aC.
 CONSERVACIÓ: regular.
 BIBLIOGRAFIA: CNH 89; Villaronga 82; Vives XXXVI-4.

Referència: 75213
 JACIMENT: poblat ibèric de Burriac. SECTOR: cisterna.
 UE i data d'excavació: UE-IIb, any 1983.
 DATAÇIÓ DE L'ESTRAT: 80-60 aC.
 SECA: *Neronken*. Pes: 11,34 gr. Diàmetre: 26,55 mm. Encunys: 3,00 h.
 ANVERS: cap velat vers la dreta.
 REVERS: brau vers la dreta.
 NOMINAL: unitat.
 CRONOLOGIA: inici del segle I aC.
 CONSERVACIÓ: deficient.

Referència: 75201
 JACIMENT: poblat ibèric de Burriac. SECTOR: cisterna.
 UE i data d'excavació: UE-IIb, any 1983.
 DATAÇIÓ DE L'ESTRAT: 80-60 aC.
 SECA: *Roma*. Pes: 2,64 gr. Diàmetre: 21,10 mm. Encunys: 6,00 h.
 ANVERS: cap de Mart vers l'esquerra.
 REVERS: soldat romà que mata un bàrbar per protegir un company caigut; a l'exerg hi ha la llegenda [Q] **ITHERM-ME**.
 NOMINAL: denari.
 CRONOLOGIA: 103 aC.
 CONSERVACIÓ: dolenta, està partida.
 BIBLIOGRAFIA: RRC 319-1.

Referència: 75204
 JACIMENT: poblat ibèric de Burriac. SECTOR: cisterna.
 UE i data d'excavació: UE-IIb, any 1983.
 DATAÇIÓ DE L'ESTRAT: 80-60 aC.
 SECA: *Roma*. Pes: 3,14 gr. Diàmetre: 18,10 mm. Encunys: 6,00 h.

ANVERS: cap de Saturn vers l'esquerra; al darrera una arpa i al davant la marca de control **V**; a l'exerg hi ha la llegenda **E[XS C]**.

REVERS: Venus en una biga vers la dreta; a l'exerg hi ha la llegenda **L-C-MEMIES-L-F GAL** en dues línies.

NOMINAL: denari.

CRONOLOGIA: 87 aC.

CONSERVACIÓ: regular.

BIBLIOGRAFIA: RRC 349-1.

Referència: 75203.

JACIMENT: poblat ibèric de Burriac. SECTOR: cisterna.

UE i data d'excavació: UE-IIb, any 1983.

DATAció DE L'ESTRAT: 80-60 aC.

SECA: mòbil, seguint Sul la. Pes: 3,14 gr.

Diàmetre: 17,60 mm. Encunys: 1,30 h.

ANVERS: cap de Roma vers la dreta; al davant llegenda **[L-MA]NLI**; al darrera llegenda **[PRO]Q**.

REVERS: quàdriga vers la dreta; a l'exerg hi ha la llegenda **L-SVLLA-IMP**.

NOMINAL: denari.

CRONOLOGIA: 82 aC.

CONSERVACIÓ: dolenta.

BIBLIOGRAFIA: RRC 367-3.

Referència: 75202.

JACIMENT: poblat ibèric de Burriac. SECTOR: cisterna.

UE i data d'excavació: UE-IIb, any 1983.

DATAció DE L'ESTRAT: 80-60 aC.

SECA: Roma. Pes: 2,66 gr. Diàmetre: 17,60 mm. Encunys: 1,00 h.

ANVERS: cap de Roma vers la dreta.

REVERS: molt malmès, sembla perfilar-se una biga vers la dreta.

NOMINAL: denari.

CRONOLOGIA: 77 aC?

CONSERVACIÓ: deficient.

BIBLIOGRAFIA: sembla RRC 387-1.

Referència: 75208.

JACIMENT: poblat ibèric de Burriac. SECTOR: cisterna.

UE i data d'excavació: UE-IIb, any 1983.

DATAció DE L'ESTRAT: 80-60 aC.

SECA: Roma. Pes: 20,90 gr. Diàmetre: 32,90 mm. Encunys: ? h.

ANVERS: gastat.

REVERS: molt gastat, s'hi perfilen restes de proa de nau.

NOMINAL: as.

CRONOLOGIA: possiblement pels volts del 150 aC.

CONSERVACIÓ: pessima.

Referència: 75212.

JACIMENT: poblat ibèric de Burriac. SECTOR: Cisterna.

UE i data d'excavació: UE-IIb, any 1983.

DATAció DE L'ESTRAT: 80-60 aC.

SECA: *Untikesken*. Pes: 19,36 gr. Diàmetre: 30,35 mm. Encunys: 1,30 h.

ANVERS: cap de Pal·las vers la dreta.

REVERS: pegàs vers la dreta.

NOMINAL: unitat.

CRONOLOGIA: possiblement últim terç del segle II aC.

CONSERVACIÓ: deficient.

Referència: 75207.

JACIMENT: poblat ibèric de Burriac. SECTOR: cisterna.

UE i data d'excavació: UE-IIb, any 1983.

DATAció DE L'ESTRAT: 80-60 aC.

SECA: ? Pes: 8,27 gr. Diàmetre: 24,70 mm. Encunys: ? h.

ANVERS: gastat.

REVERS: gastat.

NOMINAL: unitat?

CRONOLOGIA: segona meitat del segle II aC?

CONSERVACIÓ: pessima.

Referència: 75222.

JACIMENT: poblat ibèric de Burriac. SECTOR: cisterna.

UE i data d'excavació: UE-IIc1, any 1983.

DATAció DE L'ESTRAT: 100-70 aC.

SECA: *Gadir*. Pes: 2,61 gr. Diàmetre: 17,00 mm. Encunys: 12,00 h.

ANVERS: cara d'Hèlios de front.

REVERS: dofí vers l'esquerra; al dessorre i al dessota llegenda púnica.

NOMINAL: quart.

CRONOLOGIA: final del segle III aC.

CONSERVACIÓ: regular.

BIBLIOGRAFIA: Alfaro IV.2.2; Vives X-26.

Referència: 75223.

JACIMENT: poblat ibèric de Burriac. SECTOR: cisterna.

UE i data d'excavació: UE-IIc2, any 1983.

DATAció DE L'ESTRAT: 100-70 aC.

SECA: *Ausesken*. Pes: 17,10 gr. Diàmetre: 32,00 mm. Encunys: 12,30 h.

ANVERS: cap baronivol vers la dreta; al darrera símbol porc.

REVERS: genet cavalcant vers la dreta; du una palma.

NOMINAL: unitat.

CRONOLOGIA: mitjan segle II aC.

CONSERVACIÓ: deficient.

BIBLIOGRAFIA: CNH 1; Villaronga 1; Vives XXII-3/5.

Referència: 75226.

JACIMENT: poblat ibèric de Burriac. SECTOR: cisterna.

UE i data d'excavació: UE-IIc2, any 1983.

DATAció DE L'ESTRAT: 100-70 aC.

SECA: *Ausesken*. Pes: 11,47 gr. Diàmetre: 25,55 mm. Encunys: 3,00 h.

ANVERS: cap baronivol vers la dreta; al darrera símbol porc.

REVERS: genet cavalcant vers la dreta; du una palma.

NOMINAL: unitat.

CRONOLOGIA: inici del segle I aC.

CONSERVACIÓ: dolenta.

BIBLIOGRAFIA: CNH 11; Villaronga 5; Vives XXII-9.

Referència: 75228.

JACIMENT: poblat ibèric de Burriac. SECTOR: cisterna.

UE i data d'excavació: UE-IIc2, any 1983.

DATAció DE L'ESTRAT: 100-70 aC.

SECA: *Baetarrae*. Pes: 12,83 gr. Diàmetre: 26,10 mm. Encunys: 1,00 h.

ANVERS: cap baronivol vers la dreta; al davant del pit hi ha un braç.

REVERS: lleó que corre vers la dreta, amb la cua aixecada, entre la cua i el llom hi ha el símbol epigràfic **K**. A l'exerg hi ha la llegenda grega

[BH]TAPPAT.

NOMINAL: unitat.

CRONOLOGIA: inici del segle I aC.

CONSERVACIÓ: regular.

BIBLIOGRAFIA: CNH 1; Hill IV-8.

Referència: 75224.

JACIMENT: poblat ibèric de Burriac. SECTOR: cisterna.

UE i data d'excavació: UE-IIc2, any 1983.

DATAÇIÓ DE L'ESTRAT: 100-70 aC.

SECA: *Ituro*. Pes: 9,72 gr. Diàmetre: 30,85 mm. Encunys: 1,00 h.

ANVERS: cap baronivol vers la dreta.

REVERS: genet cavalcant vers la dreta, du una llança, un casc i clàmide.

NOMINAL: unitat.

CRONOLOGIA: posterior a 90 aC.

CONSERVACIÓ: deficient.

BIBLIOGRAFIA: CNH 14; Villaronga 5; Vives XXIV-8.

Referència: 75225

JACIMENT: poblat ibèric de Burriac. SECTOR: cisterna.

UE i data d'excavació: UE-IIc2, any 1983.

DATAÇIÓ DE L'ESTRAT: 100-70 aC.

SECA: *Ituro*. Pes: 13,09 gr. Diàmetre: 32,15 mm. Encunys: 2,00 h.

ANVERS: cap baronivol vers la dreta.

REVERS: genet cavalcant vers la dreta.

NOMINAL: unitat.

CRONOLOGIA: posterior a 90 aC.

CONSERVACIÓ: deficient.

BIBLIOGRAFIA: CNH 14; Villaronga 5B; Vives XXIV-8.

Referència: 75227

JACIMENT: poblat ibèric de Burriac. SECTOR: cisterna.

UE i data d'excavació: UE-IIc2, any 1983.

DATAÇIÓ DE L'ESTRAT: 100-70 aC.

SECA: *Kese*. Pes: 11,25 gr. Diàmetre: 25,30 mm. Encunys: 8,00 h.

ANVERS: cap baronivol vers la dreta; al darrera símbol epigràfic **TA**.

REVERS: genet cavalcant vers la dreta, du un casc i una palma.

NOMINAL: unitat.

CRONOLOGIA: últim quart del segle II aC.

CONSERVACIÓ: regular.

BIBLIOGRAFIA: CNH 78; Villaronga 72; Vives XXXIV-12.

Referència: 75218

JACIMENT: poblat ibèric de Burriac. SECTOR: cisterna.

UE i data d'excavació: UE-IIc2, any 1983.

DATAÇIÓ DE L'ESTRAT: 100-70 aC.

SECA: *Baitolo*. Pes: 10,04 gr. Diàmetre: 26,80 mm. Encunys: 7,00 h.

ANVERS: cap baronivol vers la dreta; al darrera símbol timó.

REVERS: genet cavalcant vers la dreta, el genet du un casc i una palma.

NOMINAL: unitat.

CRONOLOGIA: posterior a 90 aC.

CONSERVACIÓ: dolenta.

BIBLIOGRAFIA: CNH 3; Villaronga 3; Vives XXIX-1.

Referència: 75219

JACIMENT: poblat ibèric de Burriac. SECTOR: cisterna.

UE i data d'excavació: UE-IIc2, any 1983.

DATAÇIÓ DE L'ESTRAT: 100-70 aC.

SECA: *Úntikesken*. Pes: 14,17 gr. Diàmetre: 30,30 mm. Encunys: 2,30 h.

ANVERS: cap de Pal·las vers la dreta; al davant marca de valor **EBA**.

REVERS: pegàs vers la dreta.

NOMINAL: unitat.

CRONOLOGIA: 124-92 aC.

CONSERVACIÓ: deficient.

BIBLIOGRAFIA: CNH 50; Villaronga 47.

Referència: 8

JACIMENT: poblat ibèric de Burriac. SECTOR: porta sud.

UE i data d'excavació: 8, 28-IV-91.

DATAÇIÓ DE L'ESTRAT: 145-135 aC.

SECA: *Ausesken*. Pes: 9,35 gr. Diàmetre: 25,05 mm. Encunys: 10,00 h.

ANVERS: cap baronivol vers la dreta.

REVERS: genet amb un casc i una palma cavalcant vers la dreta.

NOMINAL: unitat.

CRONOLOGIA: darrer quart del segle II aC.

CONSERVACIÓ: dolenta.

BIBLIOGRAFIA: CNH 8; Villaronga 4C; Vives XXII-8.

Referència: 7

JACIMENT: poblat ibèric de Burriac. SECTOR: porta sud.

UE i data d'excavació: 8, any 1991.

DATAÇIÓ DE L'ESTRAT: 145-135 aC.

SECA: *Massalia*. Pes: 1,90 gr. Diàmetre: 20,75 mm. Encunys: 5,00 h.

ANVERS: cap llorçat d'Àpol·lo vers l'esquerra.

REVERS: brau vers la dreta.

NOMINAL: quart.

CRONOLOGIA: segona meitat del segle II aC.

CONSERVACIÓ: dolenta.

BIBLIOGRAFIA: Gèntic num. 3.

Referència: 7

JACIMENT: poblat ibèric de Burriac. SECTOR: porta sud.

UE i data d'excavació: 9, 17-III-1991.

DATAÇIÓ DE L'ESTRAT: 145-135 aC.

SECA: *Ituro*. Pes: 10,02 gr. Diàmetre: 24,15 mm. Encunys: 1,30 h.

ANVERS: cap baronivol diademat vers l'esquerra.

REVERS: genet amb llança cavalcant vers la dreta.

NOMINAL: unitat.

CRONOLOGIA: darrer terç del segle II aC.

CONSERVACIÓ: regular.

BIBLIOGRAFIA: CNH 13; Villaronga 4B.

Referència: 3001-33

JACIMENT: poblat ibèric de Burriac. SECTOR: porta sud.

UE i data d'excavació: 3001 (superficial), any 1984.

SECA: *Ituro*. Pes: 6,95 gr. Diàmetre: 25,25 mm. Encunys: 1,00 h.

ANVERS: cap baronivol vers l'esquerra.

REVERS: genet amb casc amb plomall, llança i botes, cavalcant vers la dreta.

NOMINAL: unitat.

CRONOLOGIA: darrer terç del segle II aC.

CONSERVACIÓ: regular.

BIBLIOGRAFIA: CNH 13; Villaronga 4B.

Referència: 3002-117

JACIMENT: poblat ibèric de Burriac. SECTOR: porta sud.

UE i data d'excavació: 3002, any 1984.

SECA: *Ituro*. Pes: 3,98 gr. Diàmetre: 20,25 mm. Encunys: 5,30 h.

ANVERS: cap baronivol diademat vers la dreta; al darrera símbol orel·la.

REVERS: part davantera alada de cavall vers la dreta; al dessorre hi ha tres punts.

NOMINAL: quart.

CRONOLOGIA: posterior a 90 aC.

CONSERVACIÓ: regular.

BIBLIOGRAFIA: CNH 16; Villaronga 5b; Vives XXIV-9.

Annex. Les monedes trobades en el poblat ibèric de Burriac, Cabrera de Mar ■

Referència: 3002-118

JACIMENT: poblat ibèric de Burriac. SECTOR: porta sud.

UE i data d'excavació: 3002, any 1984.

SECA: *Lauró*. Pes: 9,67 gr. Diàmetre: 28,45 mm. Encunys: 6,00 h.

ANVERS: cap baronívol vers la dreta.

REVERS: genet amb una palma cavalcant vers la dreta.

NOMINAL: unitat.

CRONOLOGIA: últim terç del segle II aC.

CONSERVACIÓ: dolenta.

BIBLIOGRAFIA: CNH 7; Llorens/Ripollès VI; Villaronga 4.

Referència: 3002-116

JACIMENT: poblat ibèric de Burriac. SECTOR: porta sud.

UE i data d'excavació: 3002, any 1984.

SECA: *Ore*. Pes: 9,94 gr. Diàmetre: 25,80 mm. Encunys: 11,00 h.

ANVERS: cap baronívol vers la dreta, al darrera sembla haver-hi el símbol brau.

REVERS: genet cavalcant vers la dreta.

NOMINAL: unitat.

CRONOLOGIA: final del segle II aC.

CONSERVACIÓ: deficient.

BIBLIOGRAFIA: CNH 1; Villaronga 1B; Vives XXIII-1.

Referència: 3003-227

JACIMENT: poblat ibèric de Burriac. SECTOR: porta sud.

UE i data d'excavació: 3003, any 1984.

DATAció DE L'ESTRAT: 50-40 aC.

SECA: *Ebusus*. Pes: 0,93 gr. Diàmetre: 11,35 mm. Encunys: 2,30 h.

ANVERS: déu Bes de front i dempeus.

REVERS: brau embestint vers la dreta.

NOMINAL: meitat.

CRONOLOGIA: 250-214 aC.

CONSERVACIÓ: regular.

BIBLIOGRAFIA: Campo XI.

Referència: 3003-232

JACIMENT: poblat ibèric de Burriac. SECTOR: porta sud.

UE i data d'excavació: 3003, any 1984.

DATAció DE L'ESTRAT: 50-40 aC.

SECA: *Illirkessen*. Pes: 17,43 gr. Diàmetre: 30,10 mm. Encunys: 1,00 h.

ANVERS: cap baronívol vers la dreta.

REVERS: genet amb palma cavalcant vers la dreta.

NOMINAL: unitat.

CRONOLOGIA: mitjan segle II aC.

CONSERVACIÓ: deficient.

BIBLIOGRAFIA: CNH 1; Villaronga 1 Vives XXVI-1.

Referència: 3003-228

JACIMENT: poblat ibèric de Burriac. SECTOR: porta sud.

UE i data d'excavació: 3003, any 1984.

DATAció DE L'ESTRAT: 50-40 aC.

SECA: *Illuro*. Pes: 11,14 gr. Diàmetre: 25,55 mm. Encunys: 11,00 h.

ANVERS: cap baronívol llorejat vers l'esquerra.

REVERS: genet amb un casc i una llança cavalcant vers la dreta.

NOMINAL: unitat.

CRONOLOGIA: darrer terç del segle II aC.

CONSERVACIÓ: regular.

BIBLIOGRAFIA: CNH 13; Villaronga 4B.

Referència: 3003-229

JACIMENT: poblat ibèric de Burriac. SECTOR: porta sud.

UE i data d'excavació: 3003, any 1984.

DATAció DE L'ESTRAT: 50-40 aC.

SECA: *Illuro*. Pes: 4,17 gr. Diàmetre: 18,65 mm. Encunys: 3,00 h.

ANVERS: cap baronívol llorejat vers la dreta, al darrera símbol orella.

REVERS: part davantera alada de cavall vers la dreta.

NOMINAL: quart.

CRONOLOGIA: posterior a 90 aC.

CONSERVACIÓ: regular.

BIBLIOGRAFIA: CNH 16; Villaronga 5b Vives XXIV-9.

Referència: 3003-230

JACIMENT: poblat ibèric de Burriac. SECTOR: porta sud.

UE i data d'excavació: 3003, any 1984.

DATAció DE L'ESTRAT: 50-40 aC.

SECA: *Illuro*. Pes: 3,86 gr. Diàmetre: 18,15 mm. Encunys: 2,30 h.

ANVERS: cap baronívol llorejat vers la dreta, al darrera símbol orella.

REVERS: part davantera alada de cavall vers la dreta; al dessorre hi ha tres punts.

NOMINAL: quart.

CRONOLOGIA: posterior a 90 aC.

CONSERVACIÓ: força bona.

BIBLIOGRAFIA: CNH 16; Villaronga 5b Vives XXIV-9.

Referència: 3003-231

JACIMENT: poblat ibèric de Burriac. SECTOR: porta sud.

UE i data d'excavació: 3003, any 1984.

DATAció DE L'ESTRAT: 50-40 aC.

SECA: *Lauró*. Pes: 12,77 gr. Diàmetre: 27,30 mm. Encunys: 10,00 h.

ANVERS: cap baronívol vers la dreta, al darrera símbol espiga.

REVERS: genet amb un casc i palma cavalcant vers la dreta.

NOMINAL: unitat.

CRONOLOGIA: final del segle II aC.

CONSERVACIÓ: dolenta.

BIBLIOGRAFIA: CNH 16; Llorens/Ripollès IV; Villaronga 9; Vives XXI-5.

Referència: 3003-226

JACIMENT: poblat ibèric de Burriac. SECTOR: porta sud.

UE i data d'excavació: 3003, any 1984.

DATAció DE L'ESTRAT: 50-40 aC.

SECA: *Massalia*. Pes: 1,98 gr. Diàmetre: 15,95 mm. Encunys: 5,00 h.

ANVERS: cap llorejat d'Apol·lo vers la dreta.

REVERS: brau vers la dreta, al dessorre hi ha la llegenda grega ΜΑΣΣΑ [...].

NOMINAL: quart.

CRONOLOGIA:

CONSERVACIÓ: regular.

BIBLIOGRAFIA: Michel Py II-A4; Gèntric num. 10.

Referència: 22

JACIMENT: poblat ibèric de Burriac. SECTOR: occidental, torre.

UE i data d'excavació: quadre A7 1001, pla d'atur 1984.

SECA: *Illuro*. Pes: 15,12 gr. Diàmetre: 29,65 mm. Encunys: 1,30 h.

ANVERS: cap baronívol vers la dreta; al darrera símbol orella.

REVERS: genet amb un casc i una llança cavalcant vers la dreta.

NOMINAL: unitat.

CRONOLOGIA: posterior a 90 aC.

CONSERVACIÓ: regular.

BIBLIOGRAFIA: CNH 14; Villaronga 5; Vives XXIV-8.

Referència: 10

JACIMENT: poblat ibèric de Burriac. SECTOR: àmbit II, neteja
 UE i data d'excavació: superficial, pla d'atur 1984.
 SECA: *Cordoba*. Pes: 4,65 gr. Diàmetre: 17,35 mm. Encunys: 11,00 h.
 ANVERS: cap diademat de Venus vers la dreta.
 REVERS: Eros dempeus, alat, nu, mirant vers l'esquerra, amb una cornucòpia; al seu darrera hi ha tres glòbuls.
 NOMINAL: quadrant.
 CRONOLOGIA: 80/79 aC.
 CONSERVACIÓ: bona, un xic descentrada.
 BIBLIOGRAFIA: CNH 1; Vives CXVIII-1.

Referència: 9

JACIMENT: poblat ibèric de Burriac. SECTOR: àmbit II, neteja
 UE i data d'excavació: superficial, pla d'atur 1984.
 SECA: *Kese*. Pes: 9,58 gr. Diàmetre: 25,85 mm. Encunys: 10,00 h.
 ANVERS: cap baronivol vers la dreta; al darrera símbol casc.
 REVERS: genet amb un casc i una palma cavalcant vers la dreta.
 NOMINAL: unitat.
 CRONOLOGIA: darrer terç segle II aC.
 CONSERVACIÓ: regular.
 BIBLIOGRAFIA: CNH 55; Villaronga núm. 51; Vives XXXIII-15.

Referència: 20

JACIMENT: poblat ibèric de Burriac. SECTOR: Sector central remenat
 UE i data d'excavació: superficial, pla d'atur 1984.
 SECA: *Laura*. Pes: 12,32 gr. Diàmetre: 25,80 mm. Encunys: 1,00 h.
 ANVERS: cap baronivol vers la dreta; al darrera símbol ceptre.
 REVERS: genet amb una palma cavalcant vers la dreta.
 NOMINAL: unitat.
 CRONOLOGIA: últim quart del segle II aC.
 CONSERVACIÓ: regular.
 BIBLIOGRAFIA: CNH 14; Llorens/Ripollès X; Villaronga 78; Vives XXI-8.

Referència: 11

JACIMENT: poblat ibèric de Burriac. SECTOR: central, àmbit III, neteja, costat amfóra
 UE i data d'excavació: superficial, pla d'atur 1984.
 SECA: *Ausesken*. Pes: 11,46 gr. Diàmetre: 25,80 mm. Encunys: 9,00 h.
 ANVERS: cap baronivol vers la dreta; al darrera símbol porc.
 REVERS: genet cavalcant vers la dreta.
 NOMINAL: unitat.
 CRONOLOGIA: final del segle II aC.
 CONSERVACIÓ: dolenta.
 BIBLIOGRAFIA: CNH 11; Villaronga 5; Vives XXII-9.

Referència: 1

JACIMENT: poblat ibèric de Burriac. SECTOR: central àmbit III
 (4'40 x 2'42 x 3'04).
 UE i data d'excavació: 2034, pla d'atur 1984.
 DATAIÓ DE L'ESTRAT: fase de construcció àmbit III C (150-90 aC).
 SECA: *Arse*. Pes: 21,59 gr. Diàmetre: 32,35 mm. Encunys: 12,30 h.
 ANVERS: cap de Pal·las, amb casc, vers la dreta.
 REVERS: proa de nau vers la dreta.
 NOMINAL: unitat.
 CRONOLOGIA: vers 133-120 aC.
 CONSERVACIÓ: dolenta.
 BIBLIOGRAFIA: CNH 38; Ripollès/Llorens, grup VIII, 270-271; Villaronga classe VIII, tipus I; Vives XVII-1.

Referència: 4

JACIMENT: poblat ibèric de Burriac. SECTOR: central, àmbit III
 (2'54 x 9'74 x 317'5).
 UE i data d'excavació: 2034, pla d'atur 1984.
 DATAIÓ DE L'ESTRAT: fase de construcció àmbit III C (150-90 aC).
 SECA: *Ausesken*. Pes: 10,98 gr. Diàmetre: 25,65 mm. Encunys: 5,00 h.
 ANVERS: cap baronivol vers la dreta; al darrera símbol porc.
 REVERS: genet amb casc i palma cavalcant vers la dreta.
 NOMINAL: unitat.
 CRONOLOGIA: darrer quart del segle II aC.
 CONSERVACIÓ: dolenta.
 BIBLIOGRAFIA: CNH 8-11; Villaronga 4 o 5; Vives XXII-8/9.

Referència: 14

JACIMENT: poblat ibèric de Burriac. SECTOR: central, àmbit III.
 UE i data d'excavació: 2034 -garbell-, pla d'atur 1984.
 DATAIÓ DE L'ESTRAT: fase de construcció àmbit III C (150-90 aC).
 SECA: *Itirkesken*. Pes: 10,38 gr. Diàmetre: 23,60 mm. Encunys: 5,30 h.
 ANVERS: cap baronivol vers la dreta, al darrera símbol palma.
 REVERS: genet amb palma cavalcant vers la dreta.
 NOMINAL: unitat.
 CRONOLOGIA: final del segle II aC.
 CONSERVACIÓ: força bona.
 BIBLIOGRAFIA: CNH 12; Villaronga 4.

Referència: 12

JACIMENT: poblat ibèric de Burriac. SECTOR: central, àmbit III.
 UE i data d'excavació: 2034, pla d'atur 1984.
 DATAIÓ DE L'ESTRAT: fase de construcció de l'àmbit III C (150-90 aC).
 SECA: *Itirta*. Pes: 5,71 gr. Diàmetre: 19,05 mm. Encunys: 3,00 h.
 ANVERS: cap baronivol vers la dreta; al davant dos dofins i al darrera un altre.
 REVERS: cavall corrent vers la dreta, amb la regna a l'aire; al dessobre hi ha un creixent.
 NOMINAL: meitat.
 CRONOLOGIA: 104-80/72 aC.
 CONSERVACIÓ: bona.
 BIBLIOGRAFIA: CNH 37; Villaronga 6-35.

Referència: 2

JACIMENT: poblat ibèric de Burriac. SECTOR: central àmbit III
 (1,98 x 2,30 x 2,96).
 UE i data d'excavació: 2034, pla d'atur 1984.
 DATAIÓ DE L'ESTRAT: fase de construcció àmbit III C (150-90 aC).
 SECA: *Ituro*. Pes: 12,12 gr. Diàmetre: 25,35 mm. Encunys: 9,30 h.
 ANVERS: cap baronivol diademat vers l'esquerra.
 REVERS: genet amb llança i casc cavalcant vers la dreta.
 NOMINAL: unitat.
 CRONOLOGIA: darrer terç del segle II aC.
 CONSERVACIÓ: regular.
 BIBLIOGRAFIA: CNH 8; Villaronga 3; Vives XXIV-10.

Referència: 6

JACIMENT: poblat ibèric de Burriac. SECTOR: central, àmbit III
 (2,50 x 0,48 x 373,5).
 UE i data d'excavació: 2034 -testimoni-, pla d'atur 1984.
 DATAIÓ DE L'ESTRAT: fase de construcció àmbit III C (150-90 aC).
 SECA: *Ituro*. Pes: 14,26 gr. Diàmetre: 29,20 mm. Encunys: 3,30 h.
 ANVERS: cap baronivol llorejat vers la dreta. Al darrera símbol orella.
 REVERS: genet amb casc, llança i clàmide, cavalcant vers la dreta.
 NOMINAL: unitat.

CRONOLOGIA: posterior a 90 aC.

CONSERVACIÓ: regular.

BIBLIOGRAFIA: CNH 14; Villaronga 5B; Vives XXIV-8.

Referència: 7.

JACIMENT: poblat ibèric de Burriac. SECTOR: central, àmbit III (1,48 x 1,10 x 2,88).

UE i data d'excavació: 2035 -testimoni-, pla d'atur 1984.

DATAció DE L'ESTRAT: fase d'abandonament de l'àmbit III C (90-75 aC).

SECA: *Ebusus*. Pes: 2,80 gr. Diàmetre: 16,15 mm. Encunys: 7 h.

ANVERS: gastat, sembla que s'hi veuen restes del déu Bes.

REVERS: gastat.

NOMINAL: unitat.

CRONOLOGIA: 214-150 aC.

CONSERVACIÓ: pessima, està esquarterada.

BIBLIOGRAFIA: podria ser Campo II-XII.

Referència: 21

JACIMENT: poblat ibèric de Burriac. SECTOR: central, àmbit III (4,20 x 0,62 x 3,22).

UE i data d'excavació: 2036; pla d'atur 1984.

DATAció DE L'ESTRAT: fase de construcció de l'àmbit III B 1 (150-90 aC).

SECA: *Kese*. Pes: 12,49 gr. Diàmetre: 26,05 mm. Encunys: 12,00 h.

ANVERS: cap baronivol vers la dreta; al darrera símbol maça; té una contramarca feta amb un punxó circular.

REVERS: genet amb palma cavalcant vers la dreta.

NOMINAL: unitat.

CRONOLOGIA: tercer quart del segle II aC.

CONSERVACIÓ: dolenta.

BIBLIOGRAFIA: CNH 34; Villaronga 31; Vives XXXIII-4.

Referència: 3

JACIMENT: poblat ibèric de Burriac. SECTOR: central àmbit III (1,54 x 9,70 x 3,09).

UE i data d'excavació: 2036, pla d'atur 1984.

DATAció DE L'ESTRAT: fase de construcció de l'àmbit III B1 (150-90 aC).

SECA: *Lauro*. Pes: 11,37 gr. Diàmetre: 26,30 mm. Encunys: 2,00 h.

ANVERS: cap baronivol vers la dreta; al darrera símbol ceptre.

REVERS: genet amb palma cavalcant vers la dreta.

NOMINAL: unitat.

CRONOLOGIA: últim quart del segle II aC.

CONSERVACIÓ: bona.

BIBLIOGRAFIA: Llorens/Ripollès X; Villaronga 7A; Vives XXI-8.

Referència: 5

JACIMENT: poblat ibèric de Burriac. SECTOR: central, àmbit III (4,48 x 1,84 x 3,68,5).

UE i data d'excavació: 2036 bis, pla d'atur 1984.

DATAció DE L'ESTRAT: fase de construcció de l'àmbit III B1 (150-90 aC).

SECA: *Ituro*. Pes: 9,97 gr. Diàmetre: 25,25 mm. Encunys: 5,00 h.

ANVERS: cap baronivol diademat vers l'esquerra.

REVERS: genet amb casc i llança cavalcant vers la dreta.

NOMINAL: unitat.

CRONOLOGIA: darrer terç del segle II aC.

CONSERVACIÓ: força bona, encara que en manca un petit fragment.

BIBLIOGRAFIA: CNH 8; Villaronga 38; Vives XXIV-10.

Referència: 8

JACIMENT: poblat ibèric de Burriac. SECTOR: central, àmbit III.

UE i data d'excavació: 2063, pla d'atur 1984.

DATAció DE L'ESTRAT: fase d'ocupació de l'àmbit III B1 (150-90 aC).

SECA: *Catalauni, Remi o Portugal*. Pes: 2,49 gr. Diàmetre: 15,55 mm. Encunys: 7 h.

ANVERS: personatge dempeus, vers la dreta.

REVERS: animal groller, interpretat com un ós o un elefant.

NOMINAL: quart?

CRONOLOGIA: 59 aC.

CONSERVACIÓ: deficient.

BIBLIOGRAFIA: BN 8124, LT XXXII; Villaronga 868.

Referència: 13

JACIMENT: poblat ibèric de Burriac. SECTOR: s'itja.

UE i data d'excavació: 2022, pla d'atur 1984.

SECA: *Barcelona*. Pes: 3,48 gr. Diàmetre: 24,90 mm. Encunys: 7 h.

ANVERS: gastat.

REVERS: sembla entreveure-s'hi restes d'un escut coronat d'Espanya i restes d'alguna lletra.

NOMINAL: podria ser una peça de cinc cèntims.

CRONOLOGIA: podria ser de l'època d'Alfons XII (1874-1885).

CONSERVACIÓ: pessima.

Referència: 15

JACIMENT: poblat ibèric de Burriac. SECTOR: neteja de la casa XVI (1).

UE i data d'excavació: superficial, pla d'atur 1984.

SECA: *Arse-Saguntum*. Pes: 17,54 gr.

Diàmetre: 28,80 mm. Encunys: 3,00 h.

ANVERS: **SA**[GVNTINV]. Cap de Pal·las, amb casc, vers la dreta.

REVERS: proa de nau vers la dreta, al davant un caduceu i al dessorre una Victòria.

NOMINAL: unitat.

CRONOLOGIA: 130-72 aC.

CONSERVACIÓ: dolenta.

BIBLIOGRAFIA: CNH 45; Ripollès/Llorens grup VIII, núm. 284-307 o 310-316; Villaronga IX-II-I; Hill XXII-12.

Referència: 16

JACIMENT: poblat ibèric de Burriac. SECTOR: neteja de la casa XVI (2).

UE i data d'excavació: superficial, pla d'atur 1984.

SECA: *Ituro*. Pes: 7,56 gr. Diàmetre: 24,45 mm. Encunys: 10,00 h.

ANVERS: cap baronivol diademat vers l'esquerra.

REVERS: genet amb casc i llança cavalcant vers la dreta.

NOMINAL: unitat.

CRONOLOGIA: darrer terç del segle II aC.

CONSERVACIÓ: dolenta.

BIBLIOGRAFIA: CNH 13; Villaronga 4B.

Referència: 17

JACIMENT: poblat ibèric de Burriac. SECTOR: neteja de la casa XVI (3).

UE i data d'excavació: superficial, pla d'atur 1984.

SECA: *Ituro*. Pes: 10,61 gr. Diàmetre: 25,15 mm. Encunys: 8,00 h.

ANVERS: cap baronivol llorejat vers l'esquerra.

REVERS: genet amb llança i casc amb plomall, cavalcant vers la dreta.

NOMINAL: unitat.

CRONOLOGIA: darrer terç del segle II aC.

CONSERVACIÓ: molt bona.

BIBLIOGRAFIA: CNH 13; Villaronga 4B.

Referència: 19

JACIMENT: poblat ibèric de Burriac. SECTOR: neteja de la casa XVI (5).

UE i data d'excavació: superficial, pla d'atur 1984.

SECA: *Ituro*. Pes: 3,97 gr. Diàmetre: 18,10 mm. Encunys: 8,30 h.

ANVERS: cap baronivol vers la dreta; al darrera símbol orel·la.

REVERS: part davantera de pegàs vers la dreta, al dessorre tres glòbuls.

NOMINAL: quart.

CRONOLOGIA: posterior a 90 aC.

CONSERVACIÓ: regular l'anvers i bona el revers.

BIBLIOGRAFIA: CNH 16; Villaronça 5b; Vives XXIV-9.

Referència: 18

JACIMENT: poblat ibèric de Burriac. SECTOR: neteja de la casa XVI (4).

UE i data d'excavació: superficial, pla d'atur 1984.

SECA: ? Pes: 7,21 gr. Diàmetre: 25,10 mm. Encunys: ? h.

ANVERS: cap baronivol vers la dreta.

REVERS: genet cavalcant vers la dreta?

NOMINAL: unitat?

CRONOLOGIA: segona meitat del segle II aC?

CONSERVACIÓ: pèssima, en manca un fragment.

BIBLIOGRAFIA

- ALFARO ASIN, C.: Las monedas de Gadir/Gades. Madrid, 1988.
- BOTET Y SISÓ, J.: Les monedes catalanes. Barcelona, 1908-1911 (Reimpresió de 1976).
- BURNETT, A.; AMANDRY, M.; RIPOLLÉS, P. P.: Roman provincial coinage. Volume I. From the death of Caesar to the death of Vitellius (44 BC-AD 69). Londres/Paris, 1992 (reedicció corregida 1998).
- CAMPO, M.: Las monedas de Ebusus. Barcelona, 1976.
- CAMPO, M.: "Las monedas de Ebusus". *Numismática hispano-púnica. Estado actual de la investigación. VII jornadas de arqueología fenicio-púnica (Ibiza, 1992)*. Eivissa, 1993.
- CAMPO, M.: "Emissió i Circulació Monetàries al Nord-Est de la Hispania Citerior al Final de la República". *IX Curs d'Història Monetària d'Hispania. La moneda al final de la república: entre la tradició i la innovació*. 24 i 25 de novembre de 2005. Pàg. 73-93. Barcelona, 2005.
- CHAVES TRISTAN, F.: La Córdoba hispano-romana y sus monedas. Sevilla, 1977.
- CRAWFORD, M. H.: Roman Republican Coinage. Cambridge, 1974.
- CRUSAFONT I SABATER, M.: Numismática de la corona Catalano-Aragonesa medieval (785-1516). Madrid, 1982.
- DOMINGUEZ ARRANZ, A.: Las cecas ibéricas del valle del Ebro. Zaragoza, 1979.
- GARCÍA ROSELLÓ, J.; MARTÍN MENÉNDEZ, A.; CELA ESPIN, X.: "Nuevas aportaciones sobre la romanización en el territorio de Illuro (Hispania Tarraconensis)". *Empúries* 52, pàg. 29-54. Barcelona, 2000.
- GENTRIC, G.: "Essai de typologie des petits bronzes massaliètes au taureau cornupète." *Mélanges offerts au docteur J.B. Colbert de Beaulieu*. Pàg. 389-400. Paris, 1987.
- LLORENS FORCADA, M. del M.; RIPOLLÉS ALEGRE, P. P.: "Les encunyacions ibèriques de Lauro." *Estudis de Granollers i del Vallès Oriental*, 7. Granollers, 1998.
- MARTÍ GARCIA, C.: "La circulació monetària del poblat ibèric de Burniac i el seu Hinterland a la llum de les últimes troballes de la campanya d'excavacions de 1983". *Laietania*, 2-3, Pàg. 152-184. Mataró, 1984.
- MARTÍ GARCIA, C.: "Las monedas del yacimiento romano republicano de Ca l'Arnau-Can Mateu (Cabrera de Mar, Barcelona)". *Actas del III Encuentro Peninsular de Numismática Antigua. Osuna (Sevilla). Febrero-marzo 2003*. Anejos de Archivo Español de Arqueología XX-III, 2004, pàg. 355-365. Sevilla, 2004.
- MARTÍN MENÉNDEZ, A.: "Las termas republicanas de Cabrera de Mar (Maresme, Barcelona)". *II coloquio internacional de arqueología en Gijón. Termas romanas en el occidente del imperio. Gijón, 1999*. Pàg. 157-162. Gijón 2000.
- MARTÍN MENÉNDEZ, A.; GARCÍA ROSELLÓ, J.: "La romanización en el territorio de los layetanos y la fundación de la ciudad romana de Illuro (Hispania Tarraconensis)". *Valencia y las primeras ciudades romanas de Hispania*. Pàg. 195-204. Valencia, 2002.
- MATEU LLOPIS, F.: "Hallazgos Monetarios VI". *Ampurias XIII*, pàg. 225. Barcelona, 1951.
- MATTINGLY, H.; SYDENHAM, E. A.: The roman imperial coinage. Volume III. Antoninus Pius to Commodus. Londres, 1930 (reimpresió 1989).
- PY, M.: "Étude des trouvailles monétaires effectuées sur l'oppideum de Nages (Gard) de 1958 à 1968". *Acta numismática IV*, pàg. 97-153. Barcelona, 1974.
- RIBAS BERTRAN, M.: Els orígens de Mataró. *Premi Illuro 1963*. Mataró, 1964.
- RIBAS BERTRAN, M.: "El Poblado Ibérico de Illuro". *Excavaciones Arqueológicas en España*, 30. Ministerio de Educación Nacional. Dirección General de Bellas Artes, Servicio Nacional de Excavaciones Arqueológicas. Madrid, 1964.
- RIBAS BERTRAN, M.; LLADÓ FONT, J.: "Excavació d'unes habitacions pre-romanes a Burriac (Cabrera de Mataró)". *Pyrenae*, 13-14, pàg. 153-180. Barcelona, 1977-1978.
- RIBAS BERTRAN, M.: Els orígens de Mataró. *Premi Illuro 1963*. Mataró 1988. (2a. edició revisada i ampliada).
- RIPOLLÉS ALEGRE, P. P.; LLORENS FORCADA, M. del M.: *Arse-Saguntum*. Historia monetaria de la ciudad y su territorio. Sagunto, 2002.
- VILLARONGA GARRIGA, L.: Las monedas ibéricas de Ilerda. Barcelona, 1978.
- VILLARONGA GARRIGA, L.: *Corpus Nummum Hispaniae ante Avgvsti Aetatem*. Madrid, 1994.
- VIVES ESCUDERO, A.: La moneda hispánica. Madrid, 1926 (reedició Madrid, 1980).

Làmina 1. Monedes superficials.

Làmina 2. Núm. 1-2: monedes superficials. Núm. 3-6: monedes de l'antiga col·lecció Miralles. Núm. 7-18: monedes del fons del Museu de Mataró.

Làmina 3. Núm. 1: monedes del fons del Museu. Núm. 2-5: monedes de la construcció indeterminada vora l'habitació 1. Núm. 6-7: monedes de l'habitació 1. Núm. 8-12: monedes de l'habitació 4. Núm. 13-14: monedes de l'habitació 5. Núm. 15-17: monedes de l'habitació 9.

Làmina 4. Núm. 1: moneda de l'habitació 9. Núm. 2-8: monedes de l'habitació 13. Núm. 9-10: monedes de l'habitació 14. Núm. 11-12: monedes de l'habitació 15. Núm. 13: moneda de l'habitació 17.

Làmina 5. Núm. 1: moneda de l'habitació 18. Núm. 2-4: monedes de l'habitació 27 (sitja). Núm. 5: moneda de l'habitació 28. Núm. 6-8: monedes de l'habitació 29. Núm. 9-11: monedes de l'habitació 30. Núm. 12-16: monedes de l'habitació 34.

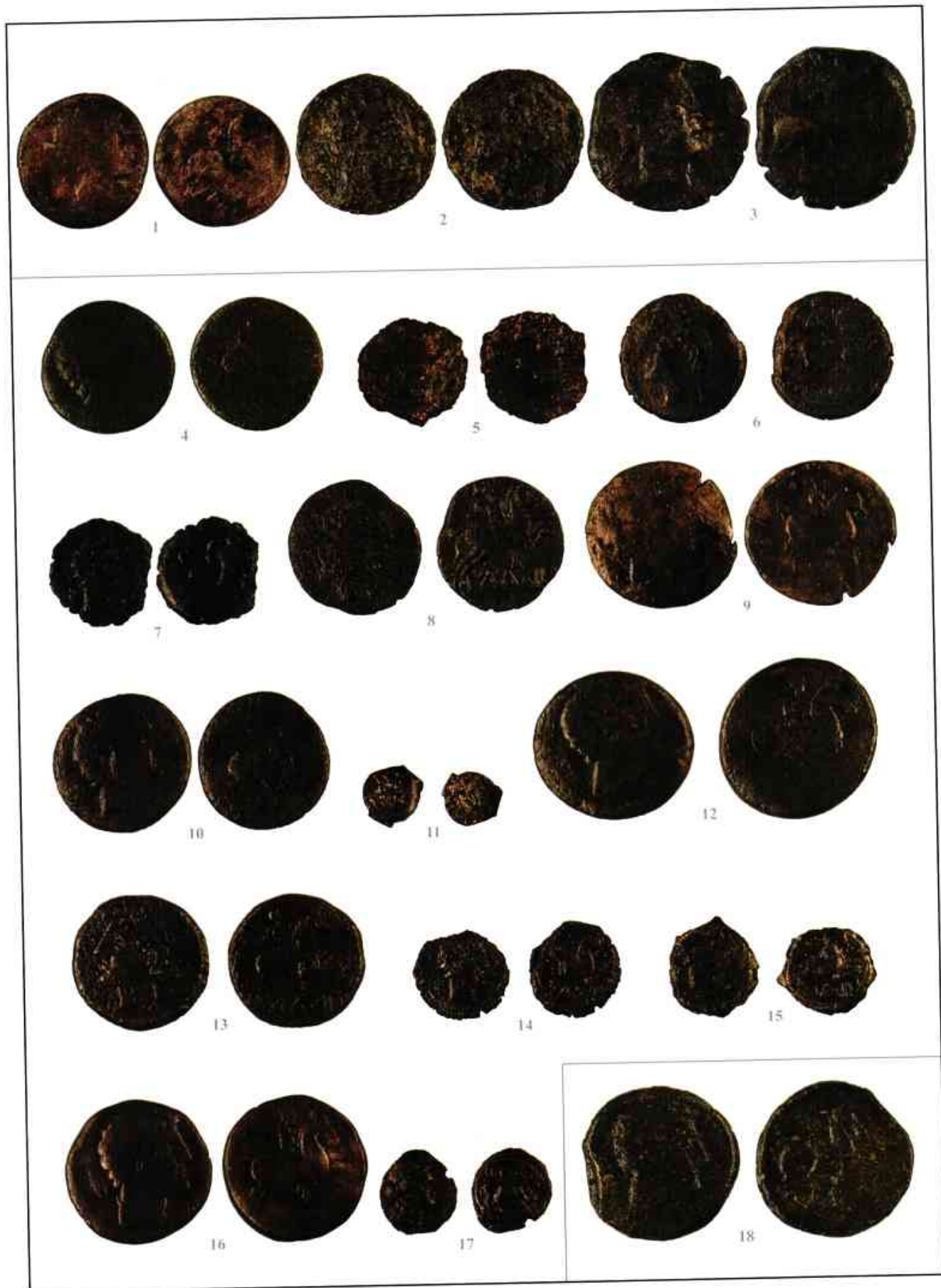
Làmina 6. Núm. 1-5: monedes de l'habitació 35. Núm. 6-14: monedes de l'habitació 34 o de l'habitació 35. Núm. 15: moneda del sector entre les habitacions 5 i 6. Núm. 16: moneda de l'habitació III? Núm. 17-18: monedes de l'habitació 13 o de l'habitació II. Núm. 19: moneda de l'habitació 15 o de la construcció indeterminada vora l'habitació 1.

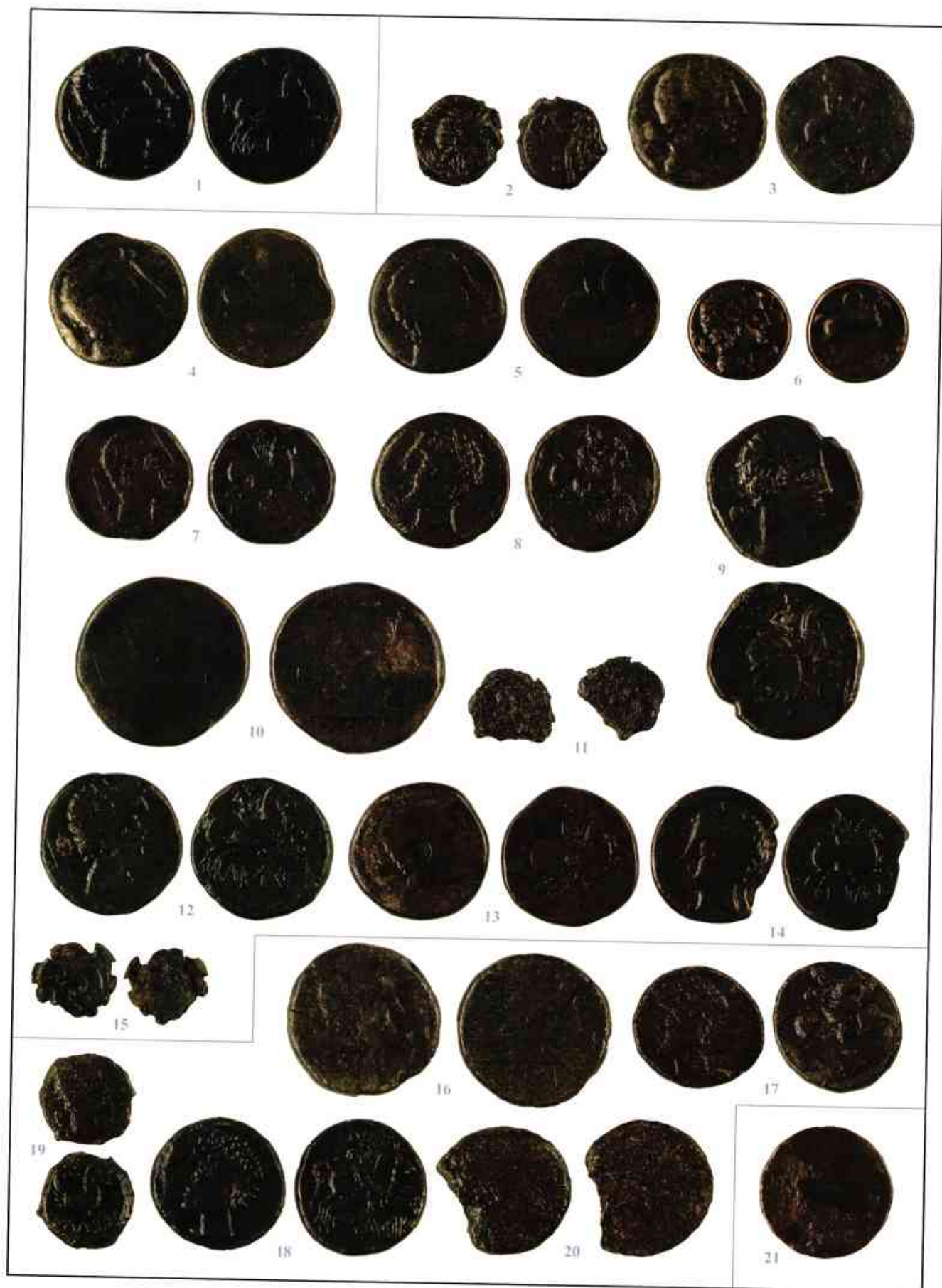
Làmina 7. Núm. 1-2: monedes de l'habitació 15 o de la construcció indeterminada vora l'habitació 1. Núm. 3-5: monedes de l'habitació III, de l'habitació V o del canal entre les habitacions 28 i 30. Núm. 6: moneda del sector dels ametlloners. Núm. 7-17: monedes de la cisterna.

Lámina 8. Monedas de la cisterna.

Làmina 9. Núm. 1-3: monedes de la cisterna. Núm. 4-17: monedes de la porta sud. Núm. 18: moneda del sector occidental, quadre A7.

Làmina 10. Monedes del sector central.

Resumen

En el presente anejo de numismática del poblado ibérico de Burriac (Cabrera de Mar) se estudian las monedas que a lo largo de los años han sido halladas, tanto superficialmente como en las diversas excavaciones que se han realizado.

Hace veinticinco años ya se había publicado un trabajo sobre la circulación monetaria del poblado citado y de su hinterland. La diferencia fundamental entre el primer trabajo y el presente estriba en que ahora ha sido posible contextualizar un buen número de monedas porque se han podido consultar los diarios de excavación de Mariano Ribas Bertrán.

Así pues, lo primero que se ha hecho ha sido relacionar las monedas que se conservan en el Museo de Mataró, procedentes de excavaciones antiguas en el poblado ibérico de Burriac, con las que constan en los diarios de excavación antes citados.

El siguiente paso ha sido agrupar las monedas en función de la cronología que ha sido asignada a cada uno de los estratos y/o habitaciones; el resultado es que se han podido detectar cuatro períodos claros (de los que solo dos tienen un número de monedas suficiente como para inferir algunas conclusiones): último cuarto del siglo III aC, último cuarto del siglo II aC, primer cuarto del siglo I aC y segundo cuarto del siglo I aC.

A continuación se ha procedido al análisis global de las monedas y el de cada uno de los diferentes conjuntos y en resumen se ha observado:

– La circulación monetaria es eminentemente regional en todos los casos.

– El volumen de monedas de plata –denarios– es relativamente importante en el conjunto de monedas del primer cuarto del siglo I aC.

– El volumen de monedas fraccionarias de bronce es relativamente importante en el segundo cuarto del siglo I aC.

– La presencia de monedas de la ceca de *Roma* es relativamente importante en el primer cuarto del siglo I aC.

– La presencia de monedas de la ceca de la zona –*Illuro*– nunca es inferior al 16% del total, mientras que la de monedas del conjunto de cecas layetanas nunca es inferior al 21%.

– La presencia de monedas de la ceca de *Kese* es bastante regular, siempre alrededor del 12/14%.

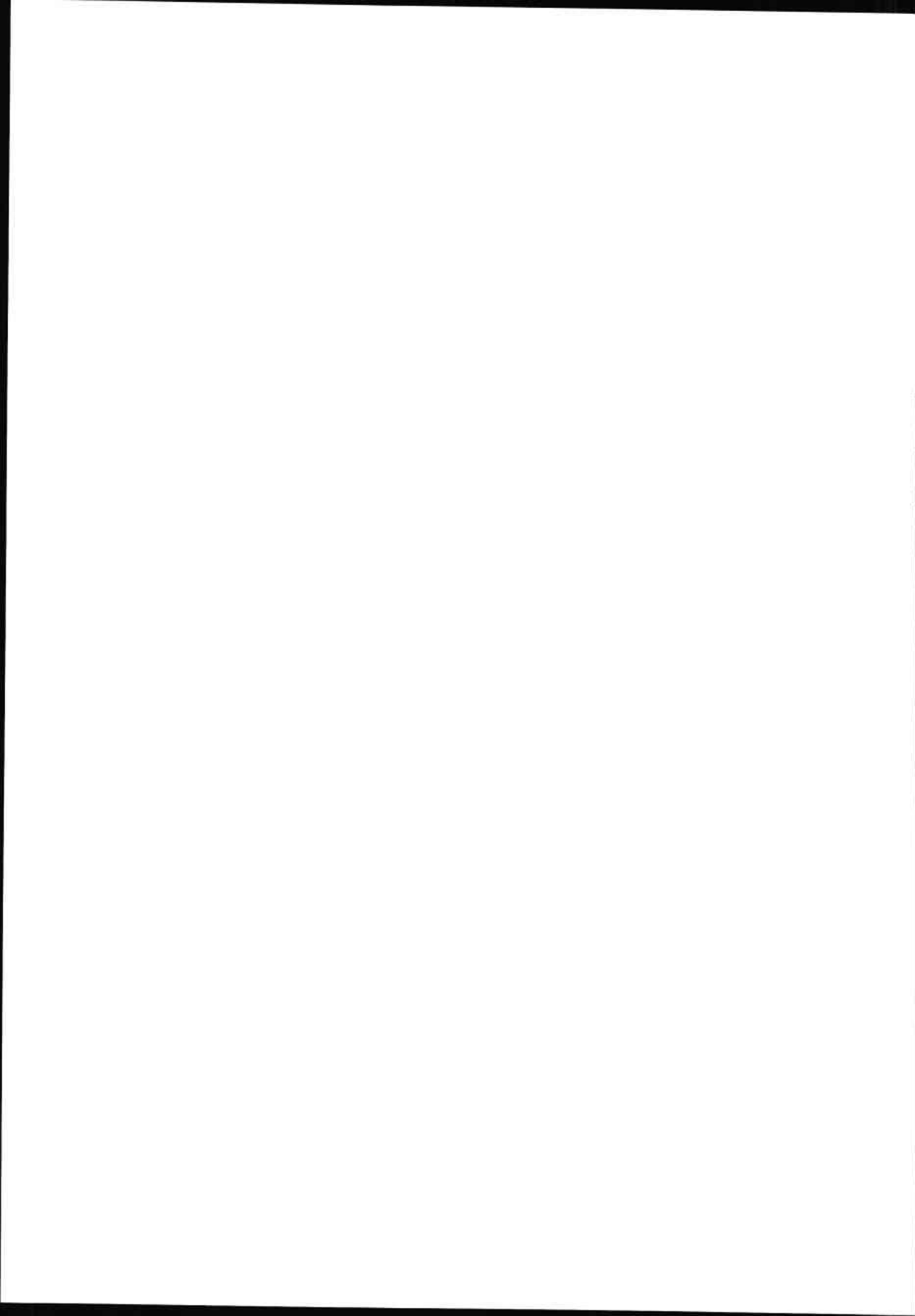
Por último, se han comparado los hallazgos monetarios del poblado ibérico de Burriac con los del yacimiento romano republicano de Cal Arnau/Can Mateu. De dicha comparación, destaca:

– La circulación de moneda fraccionaria de bronce es relativamente importante, en especial en el yacimiento romano republicano de Cal Arnau/Can Mateu.

– La circulación monetaria es eminentemente regional, muy especialmente en el yacimiento romano republicano de Cal Arnau/Can Mateu.

– La presencia de monedas de la ceca de la zona –*Illuro*– es parecida en ambos yacimientos.

– En ambos yacimientos la presencia de monedas de la ceca de *Illirta* es testimonial y las de la ceca de *Untikesken* también (no hay monedas de esta ceca en el yacimiento romano republicano de Cal Arnau/Can Mateu).

Normes per a la presentació d'originals de la revista *Laietania*, del Museu de Mataró

1. Els originals dels treballs a publicar s'hauran d'adreçar al Patronat Municipal de Cultura de Mataró (c. Sant Josep, 9; 08302 Mataró).

2. Els treballs es recolliran anualment amb anterioritat al dia 30 de juny, entenent que aquests treballs formaran part del número de la revista del mateix any.

3. Els treballs que s'adrecin per a la seva publicació hauran de ser inèdits i no hauran d'estar aprovats per a la seva publicació en qualsevol altra revista, llevat de casos molt excepcionals i a criteri del Consell de Redacció.

4. L'idioma de la revista és el català. Tanmateix, també s'acceptaran treballs en castellà, italià, francès, anglès o alemany i, excepcionalment, a criteri del Consell de Redacció de la revista, es podrà utilitzar una altra llengua.

5. El Consell de Redacció de la revista es reserva el dret de rebutjar els articles que al seu criteri no responguin a les normes establertes o al contingut de la publicació; en qualsevol cas, es comunicarà als autors dels treballs la decisió presa. Tot treball que no s'ajusti a la normativa serà retornat als seus autors perquè l'ajustin a les condicions esmentades en un termini màxim de 15 dies.

6. En la primera pàgina dels treballs s'especificarà el títol, el nom complet de l'autor o autors i la seva adreça institucional o particular. Al final del seu treball, els autors indicaran la data de la seva finalització.

En full a part, els autors hauran de facilitar un telèfon i/o correu electrònic de contacte per a qualsevol consulta relacionada amb l'edició dels treballs.

7. Els treballs tindran un màxim (entre figures i text) de 50 pàgines. Els textos i il·lustracions s'hauran de lliurar en una còpia en paper i també en suport informàtic, amb format d'algun dels processadors de textos d'àmplia difusió, havent-se d'especificar de forma clara quin és el processador i la versió que s'ha fet servir.

Els originals, impresos a una sola cara, seran de format DIN A4, amb un màxim de 45 línies per pàgina i de 80 espais per línia; el tipus de lletra serà preferiblement Times New Roman amb un cos de 12 per al text i de 9 per a les notes.

El material complementari però essencial d'un treball es recollirà en annexos al final del text, després de la bibliografia.

8. Cada treball estarà acompanyat, obligatòriament, per un resum de cinc línies, com a màxim, escrit en tres idiomes, dos dels quals diferents a l'idioma original del treball. A més a més, hi hauran de constar 5 paraules clau en l'idioma del treball i traduïdes als altres dos idiomes dels resums.

9. Els treballs podran portar notes a peu de pàgina –les mínimes possibles i tan concises com sigui possible– que es numeraran correlativament sense parèntesis. Les cites que en el text del treball excedeixin les dues línies s'hauran de posar en notes a peu de pàgina. Les dades professionals de l'autor o autors no es consideraran notes i aniran al peu de la primera pàgina del treball precedides per un o més asteriscs.

10. El sistema de cites bibliogràfiques serà de tipus americà. Les cites constaran del cognom de l'autor en minúscules i l'any de publicació i, separades per una coma, les pàgines citades; en el cas que la cita faci referència a una figura o làmina concreta, s'assenyalarà per a diferenciar-la de les pàgines. Exemple: (Hayes 1972: 230-237) o bé (Hayes 1972, fig. 24). Si la cita fa referència a dos o tres autors, els seus cognoms aniran separats per una coma. Si la cita fes referència a un treball de més de tres autors, sols s'esmentarà el cognom del primer i s'hi afegirà la locució "et alii".

Per a les cites d'autors antics se seguiran les abreviatures d'obres i autors antics segons el LIDDELL-SCOTT i el THESAURUS.

11. La bibliografia a la qual es faci referència al llarg del treball s'adjuntarà al final del treball, en dos blocs separats per dos punts, de la següent manera

- Cognom de l'autor, en majúscules, i inicial del nom abreujat, més l'any de referència. Si hi hagués més d'un autor, aquests anirien separats entre comes.

- Títol del llibre (en cursiva) o de l'article (lletra rodona); nom i número de la revista en la qual ha estat publicat l'article (en cursiva); nom de la ciutat d'edició; nombre de pàgines i figures citades. Si es fes referència a un article publicat en un congrés o reunió, s'assenyalarà després del nom del congrés o de la reunió, entre parèntesi, el lloc i la data de la seva realització (tot en cursiva).

Exemples:

AQUILUÉ, X., BURÉS, I., CASTANYER, P., SANTOS, M., TREMOLEDA, J. 1996: Excavacions arqueològiques a Sant Martí d'Empúries (L'Escala, Alt Empordà). *Terceres Jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona (Santa Coloma de Farners, 14 i 15 de juny de 1995)*, 52-64.

GANDOLFI, D. 1981: La terra sigillata chiara D proveniente degli scavi di Albintimilium, *Rivista di Studi Liguri* XLVII-1/4, Bordighera, 53-149.

GRACIA, F. 1998: El comerç protohistòric en el nordeste peninsular entre los siglos VII-III aC. Balance de investigación 1985-1997. *Comerç i vies de comunicació (1000 aC - 700 dC). XIè Col·loqui Internacional d'Arqueologia de Puigcerdà (Puigcerdà, 31 d'octubre i 1 de novembre de 1997)*, 51-72.

GUILAINE, J. 1991: *Pour une Archéologie agraire a la croisée des sciences de l'homme et de la nature*. París.

HAYES, J.W. 1972: *Late Roman Pottery. A Catalogue of Roman Fine Wares*. London.

JARMAN, M.R. 1972: A territorial model for archeology; a behavioral and geographical approach, in Clarke, D.L. (ed.), *Model in Archeology*, London, 705-733.

PONS, E., MOLIST, M., BUXO, R. 1994: Les estructures de combustió i d'emmagatzemament durant la protohistòria en els assentaments de la Catalunya litoral. *Cota Zero, Revista d'Arqueologia i Ciència* 10, Vic, 49-59.

RUIZ DE ARBULO, J., MAR, R. 1999: Arqueologia i planificació urbana a Tarragona. Tradició històrica i realitat actual. Viure a les ciutats històriques. Recuperar la memòria urbana. *L'Arqueologia en la rehabilitació de les ciutats històriques (27 i 28 de febrer de 1997)*, Tarragona, 131-157.

12. Només s'acceptaran il·lustracions originals i de qualitat, per a facilitar-ne la seva reproducció. En el seu muntatge hauran de respectar la caixa de la publicació -17x24 cm-, tenint en compte les possibles reduccions.

Totes les figures (dibuixos a línia, plànols, gràfics, quadres, fotografies, diapositives, etc.) es numeraran

correlativament al llarg del treball; la numeració es farà, entre parèntesis, amb xifres àrabs precedides de l'abreviatura fig.

Els dibuixos i plànols inclouran sempre escala gràfica. Es presentaran en suport informàtic, en els formats més usuals -BMP, TIFF, JPG- (es recomana una resolució mínima de 300 punts per polzada).

Els quadres i taules de valors s'hauran d'elaborar com si fossin una figura o s'hauran d'haver compost mitjançant ordinador, de forma que es puguin imprimir directament sense haver de menester cap mena de composició.

Els autors hauran d'indicar en quina part del text s'haurien d'incloure; aquestes indicacions es respectaran en la mesura que la composició ho permeti.

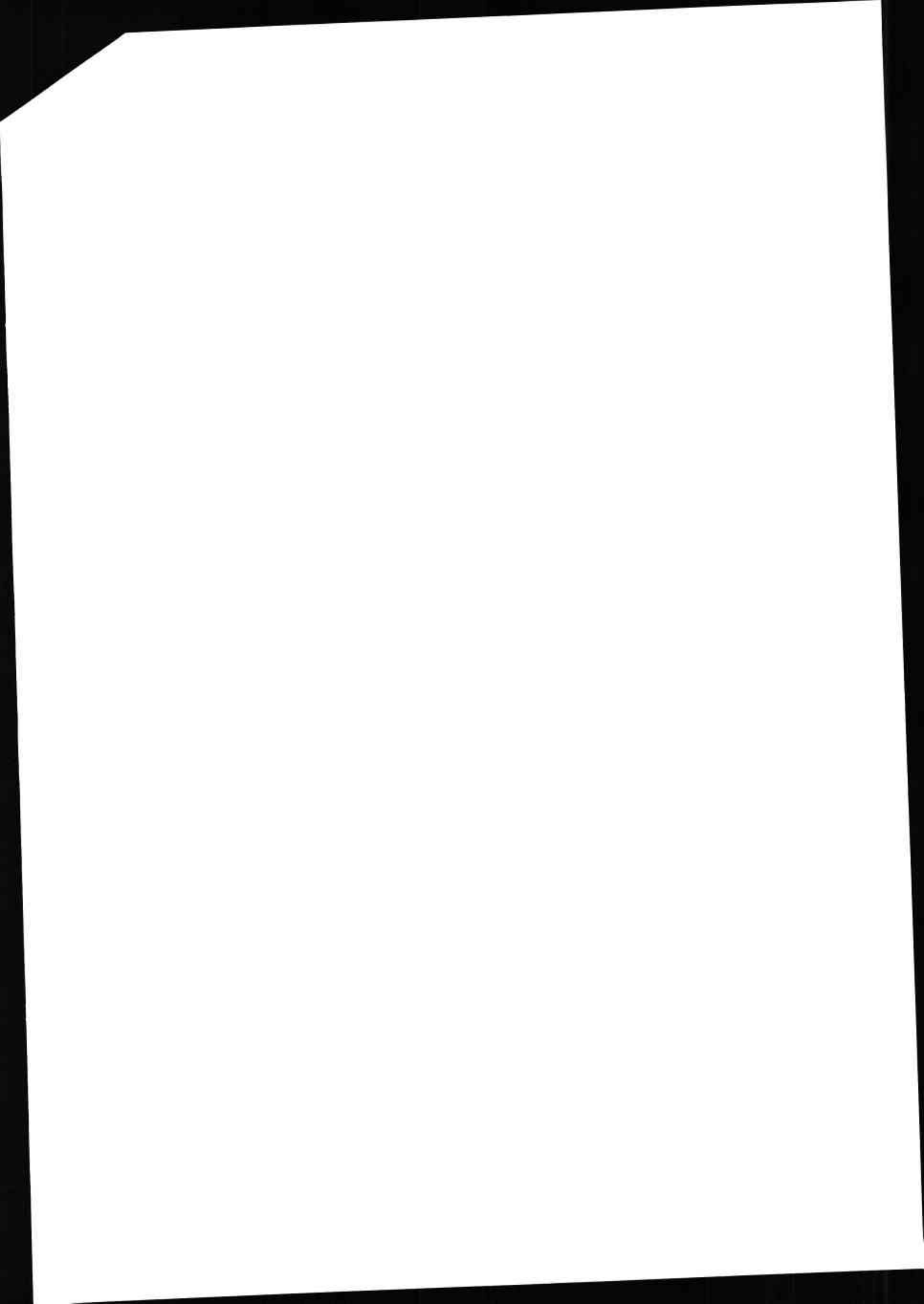
Els peus de figures es presentaran en llista a part, indicant la font de la documentació gràfica si s'escaigüés. La revista declina tota responsabilitat que pugués derivar-se de la infracció dels drets de propietat intel·lectual o comercial.

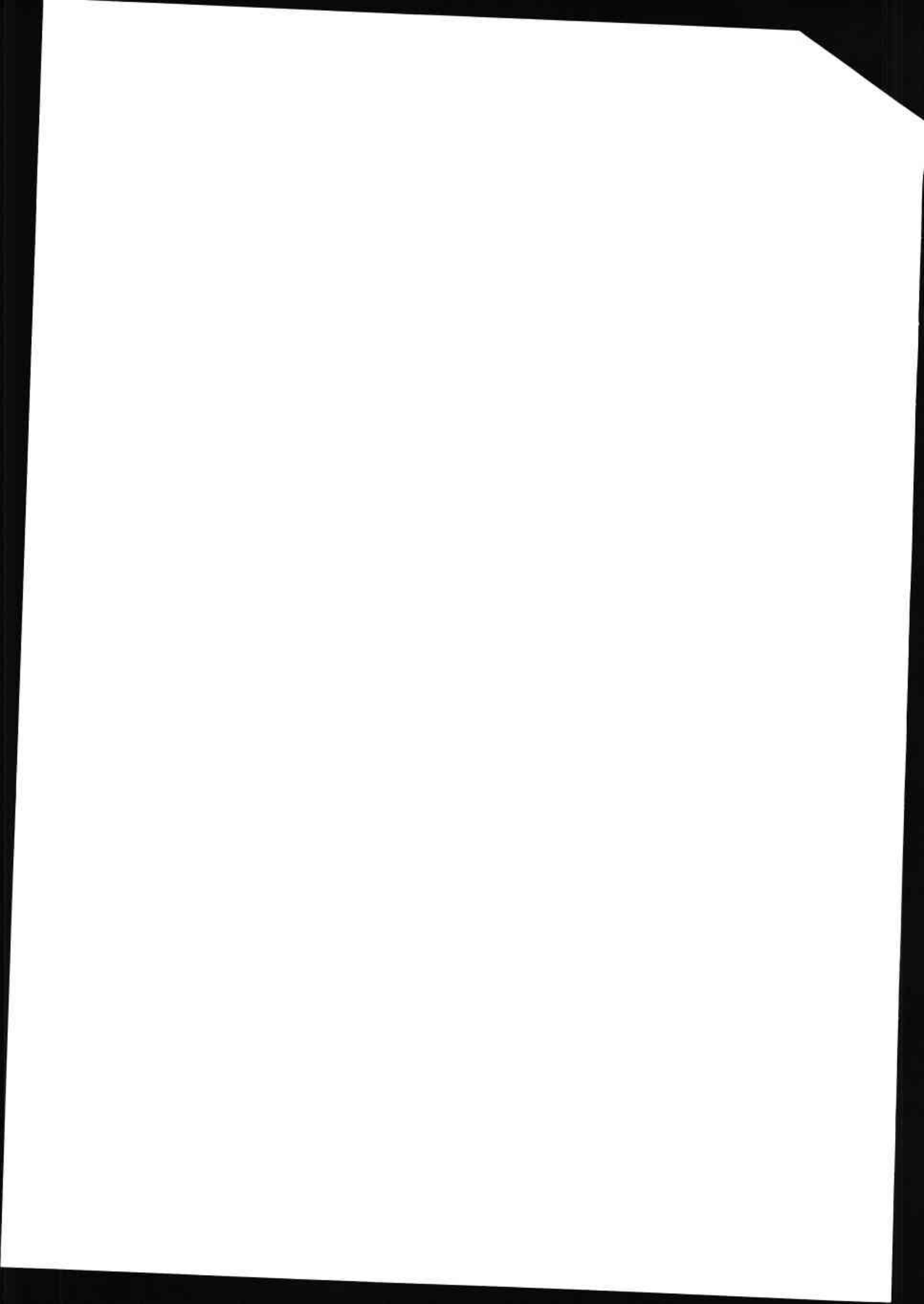
13. Un cop acceptats definitivament els articles, les proves d'impremta seran trameses al primer autor signant (llevat que s'hagi indicat expressament una altra persona) per a la seva correcció. Les correccions s'hauran de fer a mà sobre el mateix text, tenint en compte que no s'acceptarà la inclusió de modificacions importants al text original. El retorn del treball amb les correccions incorporades no excedirà els deu dies. Finalitzat aquest termini, si no hi ha hagut cap resposta, s'entendrà que l'autor està d'acord amb la seva publicació.

14. Cada autor rebrà un exemplar sencer de la revista i un CD amb el seu article.

15. La publicació d'articles a la revista "L'Àlter" no dona dret a cap mena de remuneració; a més a més, els drets d'edició són del Patronat Municipal de Cultura de Mataró i caldrà el seu permís per a qualsevol reproducció.

16. Els autors són els únics responsables del contingut dels articles. Així mateix, la revista mantindrà els drets que la llei empara sobre els seus treballs.

Ajuntament de Mataró
Patronat Municipal
de Cultura